

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES

ВИПУСК 81. ТОМ 1
ISSUE 81. VOLUME 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 12 від 26.12.2024 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. 81. Том 1. – 296 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Боровик Л.А.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гук О.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габлітований, надзвичайний професор кафебри (Державна вища професійна школа в Коніні, Польща); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Засць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомря І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет) **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Мартинів Л.І.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стецик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (doc. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Регістрація суб'єкта «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1190 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04753.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання
www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.

Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомря І.М., 2024

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 12 from 26.12.2024)

Humanities science current issues / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2024. – Issue 81. Volume 1. – 296 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andriev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bernes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Borovyk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities); **S. Voloshyn** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Huk** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Martyniv** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., Ph.D.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustyomenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Registration of Print media entity «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers»: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine № 1190 as of 11.04.2024. Media ID: R30-04753.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Distribution languages: Ukrainian, English, Polish, German, French, Bulgarian, Romanian.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2024
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2024

ІСТОРІЯ

УДК 902/904(32):336.746/.747(100)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-1>

Денис АХНОВСЬКИЙ,

orcid.org/0000-0001-7758-3636

*студент II курсу магістратури факультету історії та міжнародних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) akhnovskiy.d@donnu.edu.ua*

Роман ЛИТВИНЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2034-4305

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії та археології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) r.litvinenko@donnu.edu.ua*

ВІДОБРАЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ДАВНЬОГО ЄГИПТУ НА ГРОШОВИХ ЗНАКАХ СВІТУ

У статті проаналізовано археологічну спадщину Арабської Республіки Єгипет, представлену на монетах островів Кука, новозеландському доларі, островів Мен, Республіки Конго, Беніну та Камбоджі. Здійснено аналіз археологічної спадщини Єгипту на грошових знаках Арабської Республіки Єгипет. Було виявлено що археологічні пам'ятки давнього Єгипту є популярним нумізматичним сюжетом. Метою дослідження є аналіз відображення археологічної спадщини на грошових знаках світу, пошук закономірностей, національних особливостей і найпоширеніших пам'яток на сучасних монетах та банкнотах. Об'єктом дослідження є археологічна спадщина на сучасних монетах та банкнотах АРС та деяких інших країн світу. Предметом дослідження є відображення об'єктів археологічної спадщини на грошових знаках світу. Для виконання поставлених завдань використовувались структурно-функціональний, системно-структурний, порівняльний, пошуково-бібліографічний, аналітичний, теоретичний, історико-ретроспективний, генетичний, історико-географічний, порівняльно-історичний, хронологічно-системний, міждисциплінарні методи дослідження. Це дало можливість виявити особливості та закономірності відображення популярних археологічних сюжетів, які є як рідними для емітента, так і запозиченими. Особливу увагу було приділено свідомим та несвідомим викривленням та причинам їх появи. Також було проаналізовано мотивацію використання емітентами конкретних археологічних пам'яток на своїх грошових знаках. Окрім того, було проаналізовано культурний контекст і наукові праці, присвячені зображенням пам'яток. Зроблено висновок, що археологічна спадщина Давнього Єгипту є дуже розповсюдженою темою у всьому світі і часто зображується на монетах не лише АРС, а й багатьох інших держав; найчастіше країни з давньою історією і великою кількістю впізнаваних у масовій культурі археологічних джерел зображують саме свою спадщину на власних грошових знаках, у той час як держави, які мають стислу історію чи мениу кількість археологічних джерел, часто зображують найбільш впізнавані і відомі археологічні пам'ятки.

Ключові слова: історія, археологічна спадщина, історична спадщина, грошові знаки, банкноти, монети.

Denys AKHNOVSKIY,

orcid.org/0000-0001-7758-3636

*2nd year master's student at the Faculty of History and International Relations
Vasyl Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) akhnovskiy.d@donnu.edu.ua*

Roman LITVINENKO,

orcid.org/0000-0003-2034-4305

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of History and Archeology
Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) r.litvinenko@donnu.edu.ua*

REPRESENTATION OF THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF ANCIENT EGYPT ON WORLD COINS

The article analyzes the archaeological heritage of the Arab Republic of Egypt, presented on the coins of the Cook Islands, the New Zealand dollar, the Isles of Man, the Republic of Congo, Benin and Cambodia. The archaeological heritage of Egypt on the banknotes of the Arab Republic of Egypt was analyzed. It was found that the archaeological monuments of ancient Egypt are a popular numismatic subject. The purpose of the study is to analyze the depiction of archaeological heritage on the banknotes of the world, to search for patterns, national characteristics and the most common monuments on modern coins and banknotes. The object of the study is the archaeological heritage on modern coins and banknotes of the EAR and some other countries of the world. The subject of the study is the depiction of archaeological heritage objects on the banknotes of the world. To accomplish the tasks set, structural-functional, system-structural, comparative, search-bibliographic, analytical, theoretical, historical-retrospective, genetic, historical-geographic, comparative-historical, chronological-systemic, interdisciplinary research methods were used. This made it possible to identify the features and patterns of the depiction of popular archaeological plots, which are both native to the issuer and borrowed. Special attention was paid to conscious and unconscious distortions and the reasons for their appearance. The motivation for the use of specific archaeological monuments by issuers on their banknotes was also analyzed. In addition, the cultural context and scientific works devoted to the depicted monuments were analyzed. It was concluded that the archaeological heritage of Ancient Egypt is a very common theme throughout the world and is often depicted on coins not only of the ARE, but also of many other states; Most often, countries with a long history and a large number of archaeological sources recognizable in popular culture depict their heritage on their own banknotes, while states with a short history or fewer archaeological sources often depict the most recognizable and famous archaeological sites.

Key words: history, archaeological heritage, historical heritage, money signs, banknotes, coins.

Постановка проблеми. Історичне, суспільно-політичне, презентаційне та рекреаційне значення мають археологічні знахідки, тому археологічна спадщина відіграє важливу роль в історичній політиці держави та активно використовується у культурному просторі різних країн світу. Збереження культурної спадщини як найважливішого елемента всесвітнього культурного доробку людства й ефективного інструменту посилення статусу й зміцнення бренду країни є обов'язком перед світовою спільнотою та наступними поколіннями людства. У свою чергу, дизайн монет є потужним інструментом міжнародної комунікації, тож дослідження відображення археологічної спадщини на монетах світу є актуальним.

Аналіз досліджень. Дослідження грошових знаків знайшло відображення у багатьох наукових працях, зокрема над темою працювали такі вітчизняні вчені, як: Р. Арешкович, М. Брайчевський, С. Булатович, Г. Вознюк, М. Дмитрієнко, Н. Дорофєєва, А. Загородній, В. Зварич, З. Комаринська, П. Конотопець, М. Котляр, О. Коцієвський, М. Ладоненко, В. Литвин, Р. Литвиненко, Т. Мартиняк, Б. Мартос, О. Надвірняк, В. Петрашик, В. Пилипчук, О. Погорілець, О. Рудніченко, Р. Саввав, Т. Смовженко, Н. Стрижакова, А. Сустретов, Є. Туровський, К. Хромов, В. Шлапинський, Р. Шуст, та багато інших. Попри значну кількість наукових праць, присвячених різним аспектам грошових знаків світу, вивчення їх під кутом зору відображення археологічної спадщини залишається майже не дослідженим.

Мета статті – аналіз відображення археологічної спадщини на грошових знаках світу, пошук

закономірностей, національних особливостей і найпоширеніших пам'яток на сучасних монетах та банкнотах.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце у різноманітті історичних джерел належить грошовим знакам – монетам і банкнотам, які є своєрідним літописом країни, носієм об'єктивної інформації, джерелом пізнання й об'єктом наукових досліджень. Тема стародавнього Єгипту розбурхує свідомість монетних справ майстрів різних країн. Так, на Островах Кука була випущена монета-трансформер зі срібла 999 проби номіналом 10 дол. Вкладка у вигляді єгипетських пірамід може встановлюватися на монеті вертикально, а ось дійсно монетою пірамідальної форми став новозеландський долар, який був випущений у 2014 р., тираж якого склав всього 2222 шт. На трьох гранях незвичайної монети зображені єгипетські фараони: Хеопс, Хефрен і Микерин. На четвертій грані показані характерні для епохи Стародавнього Єгипту декоративні елементи, запозичені з гробниці цариці Хетепхерес (матері Хеопса) і зі статуї Нофрет з Мейдумі (рис. 1А). У 2009 р. на острові Мен випущено першу в світі монету у формі піраміди з капсулою, що містить пісок з гробниці фараона Тутанхамона, що була відкрита у 1922 р. англійським археологом Говардом Картером (рис. 1Б). «Спочатку я нічого не бачив, гаряче повітря, що виривалося з камери, спричинило мерехтіння полум'я свічки, але незабаром, коли мої очі звикли до світла, деталі кімнати повільно з'являлися з туману, дивні тварини, статуї і золото – скрізь блиск золота», – цитує Е. Каммінс нотатки Г. Картера, – «вкритий товстим чорним шаром, схожим

на смолу, який простягався від рук до щиколоток (лежав фараон). Очевидно, це була рідина для помазання, яку вилили на труну під час церемонії поховання у великій кількості (десь 2 повних відра)» (Cummins, 2019). Фараон Тутанхамон (приблизно 1341 р. народження до н.е.) помер раптово у віці 18 р. внаслідок нещасного випадку (аварія на колісниці, вбивство ударом по голові або навіть напад бегемота) чи якоїсь хвороби – питання й досі обговорюється. Гробниця Тутанхамона, позначена як KV62.2, є однією з найвідоміших археологічних пам'яток світу та частиною Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, відомої як Долина царів, яку стародавні єгиптяни називали «полем істини» або Та-секхет-маат. Долина була некрополем для багатьох правителів Стародавнього Єгипту під час XVIII–XX династій (Lightbody, 2021).

Золота монета «Великий сфінкс» (рис. 1В) випущена у 2005 р. Республікою Конго. На аверсі монети зображено жінку з щитом, на якому можна впізнати девіз Республіки Конго «Unite Travail Progres» – «Єдність, праця, розвиток».

По колу у верхній частині аверсу написана назва країни, у нижній частині – номінал «1500 фран-

ків». Реверс монети зображує Великого Сфінкса і піраміду в Гізі з написами «The sphinx of Egypt» та «2005». Монета «Чудеса Єгипту. Сфінкс» (рис. 1Г) випущена у Беніні в 2012 р. Номінал – 1000 франків, діаметр – 35 мм, тираж – 2 000 екземплярів. На однойменній монеті Камбоджі «Чудеса Єгипту. Сфінкс» зображено Сфінкса і піраміди Гізи (рис. 1Д). Тираж – 2100 екземплярів, вага – 3,5 г золота 999,9 проби та 31,104 г 999 проби, діаметр – 40,7 мм. Залежно від кута огляду голограма прихованого зображення показує 2004 або 2005 рік. Аверс монети має написи «Король Джаявармана VII 1162–1201», «10 000 ріелів», «3005», «Королівство Камбоджа». Реверс монети містить написи «Дива світових пірамід Єгипта», «999,9 золото 999 срібло».

На сьогодні Великі піраміди Гізи, які складаються з піраміди Хуфу, піраміди Хефрена і піраміди Микероніса, є найстарішими з Семи чудес світу, а також єдиним з них об'єктом, що дійшов до наших днів у відносно цілілому вигляді. Список Семи чудес світу вперше був складений Геродотом в його «Історії», куди, окрім пірамід, він включив Висячі сади Семіраміди, статуя

А) Реверс монет «Єгипетські піраміди» (Острови Кука) та «Великі піраміди» (Нова Зеландія)

Б) Монета «Піраміда», острів Мен

В) Монета «Великий сфінкс», Конго

Г) Монета «Чудеса Єгипту. Сфінкс», Бенін

Д) Монета «Чудеса Єгипту. Сфінкс», Камбоджа

Е) Монета один єгипетський фунт

Рис. 1. Археологічна спадщина Єгипту на деяких монетах світу

Джерело: систематизовано авторами за (The Central Bank of Egypt, 2024)

Зевса в Олімпії, храм Артеміді в Ефесі, мавзолей у Галікарнасі, Колос Родоський, Александрійський маяк. У 1842 р. Карл Річард Лепсіус склав перший сучасний список пірамід, зараз відомий як список пірамід Лепсіуса, у якому він нарахував 67 (Alekhya, 2021). З того часу відкрито значно більше й ідентифіковано щонайменше 118 єгипетських пірамід. Від часу побудови піраміди Джосера (першої піраміди) до побудови Великої піраміди Хуфу в Гізі, яка була найбільшою пірамідою коли-небудь збудованою – 481×756 футів (Zorich, 2015) минуло близько 100 років, а ще через століття будівництво пірамід прийшло в занепад. До кінця VI династії будівництво пірамід в основному припинилося, лише в Середньому Царстві великі піраміди почали будувати знов, проте замість каменю основним будівельним матеріалом була глиняна цегла (Alekhya, 2021).

Слід сказати, що раніше піраміди були облицьовані іншим матеріалом, нагорі пірамід була золота верхівка. Таке покриття зберігалося ще до часів Середньовіччя, ще в XIV ст. його активно здирали з метою подальшого використання при будівлі мечетей і фортець. Піраміда Хуфу (Хеопса) була побудована цим фараоном в епоху Старого Царства (2686–2181 рр. до н.е.), а саме близько 2 560 р. до н.е. Датування Великої піраміди Хуфу включало історичну хронологію та радіовуглецеве датування, що встановило її будівництво приблизно між 2700 і 2500 рр. до н.е. Оригінальна висота – 146,6 м, поточна висота через ерозію та втрату обсадних каменів – 138,8 м. Розмір основи – 230,3 м з кожного боку (Weiss, 2022). Будівництво тривало 20 р. під керівництвом візира Хуфу Хемінуу. При будівництві використано близько 2,3 млн блоків вапняку (кожен з яких важить близько 2,5 т) загальною вагою близько 5,9 млн т, а також 8 000 т граніту та 500 000 т розчину (білий вапняк з Тури використовувася для обшивки, а масивні гранітні блоки з Асуана вагою до 80 т – для палати короля). Визнана об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у 1979 р. Тримала титул найвищої споруди, створеної людиною, понад 3 800 р., поки її не перевершив Собор Лінкольна в Англії в 1311 р. Хуфу часто зображується як суворий правитель, а його піраміда – як монументальне свідчення могутності та амбіцій фараона. Муміфіковане тіло Хуфу не було знайдено, оскільки було, ймовірно, викрадено в якийсь момент історії. Єдиною збереженою статуєю фараона є фігурка зі слонової кістки висотою в 3 дюйми, знайдена у 1903 р. в Абідосі, яка зберігається зараз у Великому Єгипетському музеї (Weiss, 2022).

Прототипом піраміди була мастаба – форма гробниці, відома в Єгипті з початку династичної епохи, характеризувалася пласкою прямокутною надбудовою з глиняної цегли або каменю з валом, що спускався до поховальної камери. Згідно з традиційними теоріями (Weiss, 2022), храмовий комплекс був побудований за допомогою великої робочої сили протягом 20 р. Для будівництва піраміди була потрібна організована кваліфікована робоча сила, яка налічувала близько 100 тис. працівників, які працювали б позмінно в організованих командах з чіткою ієрархією для забезпечення максимальної ефективності та точності. В середині піраміди була розташована палата царя, зроблена цілком з граніту, в камері розміщено прямокутний гранітний саркофаг 198×68 см. Камера була оточена 5 розвантажувальними камерами, призначення яких полягало у поглинанні тиску згори, перенаправляючи його на навколишнє каміння. Дві вузькі шахти в північній та південній стінах вирівнювалися за певними зірками, ймовірно, сприяючи сходженню духу фараона на небеса. Палата цариці призначалася для дружини фараона, відображала дизайн палати фараона з унікальними елементами. Слід зазначити, що деякі теорії припускають, що це могла бути символічна споруда, а не справжня похоронна камера (Weiss, 2022). Велика галерея висотою 8,6 м та довжиною у 46,68 м є свідченням стародавньої кам'яної кладки: стіни облицьовані масивними гранітними блоками як демонстрація архітектурної майстерності стародавніх єгиптян. Крім того, Велика піраміда містить незавершену підземну камеру загадкового призначення. На східній стороні піраміди в Гізі був побудований похоронний храм, де жерці могли спілкуватися з померлим фараоном і робити жертвоприношення для підтримки його у загробному житті. Обабіч храму було викопано великі ями для повнорозмірних човнів, вочевидь, для того, щоби Хуфу плив у загробне життя. На південній стороні піраміди було вирито ще дві ями для човнів. Три менші піраміди на південь від храму слугували гробницями для Хетеперіс I, цариці Мерітетіс і цариці Ханутсен (Zorich, 2015).

Будівництво пірамід залишається предметом дискусій дотепер: різні теорії намагаються пояснити, як стародавнім єгиптянам вдалося зробити такий подвиг. Незважаючи на багаточисельні дослідження, точні методи, використані для побудови пірамід, досі остаточно невідомі. Безперечно, будівництво пірамід було неймовірно важкою справою, яка потребувала величезної кількості не лише фізичної сили та матеріальних ресурсів, а й інтелектуальних вкладень. Методика будівництва

піраміди досі викликає жваві дискусії у науковому світі та визиває нові гіпотези. Мабуть, найекстравагантнішою гіпотезою серед тих, що не розглядалися науковцями, є гіпотеза французького дослідника Жозефа Давідовіца, який припустив, що єгиптяни не висікали кам'яні блоки, а виливали їх вже на місці з суміші на основі вапняку (Alekhya, 2021). Ця теорія, справді, дає відповіді на багато питань, особливо пов'язаних з транспортуванням блоків до місця будівництва, але має багато проблемних аспектів, зокрема у 2007 р. петрограф Діпаян Джана довів, що вапняк, з якого побудовано Великі піраміди, попри твердження Давідовіца, не містять лужних алюмосилікатів, які визначають геополімерний бетон (The Great Pyramid Debate, 2007). По цій теорії, єгиптянам потрібно було подрібнити величезну кількість вапняку, що з тогочасними технологіями було досить складно. Ж. Давідовіц пояснював це тим, що місцевий вапняк розмокає у воді, що робить подрібнення непрактичним. Проте, жодних експериментів з цього приводу не проводилось. Також слід зазначити, що за освітою Ж. Давідовіц є не істориком, а хіміком, тож його гіпотеза потребує більшого обґрунтування або спростування. У будь-якому разі, справжнім досягненням Хуфу було як спорудження Великої піраміди, так і створення мережі торгових партнерів й організація праці цілої нації, що було не лише технологічним, а й соціологічним дивом.

Монета номіналом в один єгипетський фунт (рис. 1Е) вперше випущена у 2005 році. На лицьовому боці монети викарбована назва держави; номінал арабською; рік карбування за ісламським

та григоріанським календарем, а також напис англійською «One pound». На зворотній стороні зображено погребальну маску Тутанхамона, яка була знайдена в 1925 р. у гробниці KV62 у Долині Царів експедицією під керівництвом Говарда Картера. Славний археолог Картер свою кар'єру розпочав у 17 років в якості польового художника і керував багатьма археологічними розкопками на території Греції та Єгипту. З 1925 р. артефакт зберігається в Каїрському музеї.

За словами єгиптолога Ніколаса Рівза (Reeves, 2015), маска «не лише квінтесенція зображення з гробниці Тутанхамона, це, можливо, найбільш відомий об'єкт Стародавнього Єгипту взагалі». Немалим чином на це вплинула історія з легендою про прокляття фараонів, коли преса розтиражувала містичний збіг зі швидкою смертю декількох учасників експедиції. Виковано артефакт з двох пластин золота та інкрустовано дорогоцінним камінням, таким як лазурит (довкола очей і брови), кварц (очі), обсидіан (зіниці), сердолик, польовий шпат, бірюза, амазоніт, фаянс та інші (Uda, 2014).

Поховальна маска має розміри 54×39,3×49 см і вагу в 10,23 кг, з яких 2,5 кг припадають на золоту борідку. Ця важка борідка є досить проблемною частиною і вже декілька разів піддавалася реставрації. Першого разу, в 1944 р., її прикріпили до маски за допомогою дерев'яного дюбеля. У 2014 р. її довелося реставрувати вдруге, використавши епоксидну смолу, але ця реставрація була виконана непрофесійно, і вже в наступному 2015 р. було проведено нову, вже з використанням автентичного матеріалу – бджолиного воску.

А) Банкнота 1 єгипетський фунт

Б) Банкнота 10 єгипетських фунтів

В) Банкнота 20 єгипетських фунтів

Г) Банкнота 50 єгипетських фунтів

Д) Банкнота 100 єгипетських фунтів

Е) Банкнота 200 єгипетських фунтів

Рис. 2. Археологічна спадщина Єгипту на банкнотах АРС

Джерело: систематизовано авторами за (The Central Bank of Egypt, 2024)

На масці Тутанхамон зображений у смугастому головному уборі Немес, має широкий комір, який закінчується кінцями у формі голови сокола. Зворотна сторона маски покрита заклинанням 151b з Книги мертвих, яке єгиптяни використовували як дорожню карту для загробного життя (Cummins, 2019). Немес поховальної маски є дуже красивим, містить чергування золотих та лазурних смуг (що ідентифікують Сонце (день) та Місяць (ніч)). Сучасні вчені звернули увагу, що в різних місцях найчастіше зустрічається їх кількість 53, що дозволило висунути гіпотезу про невипадковість: це число може бути віком Тутанхамона у єгипетських сезонах (Dendrinis, 2017).

На банкнотах Арабської Республіки Єгипет (рис. 2) теж зустрічаються зображення археологічної спадщини Давнього Єгипту.

Особливостями дизайну цих банкнот є наступні: по-перше, аверс банкноти відображає переважно сучасні пам'ятки ісламу, тоді як реверс – пам'ятки культури стародавнього Єгипту; по-друге, аверс банкноти відображає належність Єгипту до арабського світу, при чому – незалежно від номіналу банкноти, тоді як реверс призваний підкреслити стародавність країни та її позиції як одного з важливих центрів міжнародного туризму; по-третє, написи на аверсі зроблені арабською, тоді як на реверсі – англійською мовою; четверте – номінал банкноти на аверсі написаний східно-арабськими цифрами, тоді як на реверсі – арабськими, звичними для представників інших культур.

Банкнота номіналом 1 єгипетський фунт (рис. 2А) має такі зображення: на лицьовій стороні – мечеть та мавзолей султана Каїт-бея, побудована між 1470 і 1474 рр., на замовлення 18-го бурджитського мамелюцького султана Єгипту Кайтбея (1416/1418–7.08.1496). Є яскравим прикладом пізньої мамлюцької архітектури. Мечеть поєднана з мавзолеєм і знаходиться в центрі поховального комплексу, куди, окрім неї, також входять житлові споруди, поїлка для тварин і менша гробниця. На зворотній стороні банкноти зображено Храм Рамсеса II в Абу-Сімбел. Храмовий комплекс розташований в Нумбії (це південь сучасного Єгипту), на західному березі Озера Насера. Він складеться з двох скельних храмів. Фасад більшого храму має форму пілону і прикрашений чотирма гігантськими статуями Рамзеса II, заввишки двадцять метрів кожна. Рамзес II був одним з найвидатніших фараонів, європейці знали його ім'я ще до того, як навчилися читати ієрогліфи.

На лицьовій стороні банкноти номіналом 10 єгипетських фунтів (рис. 2Б) зображено Мечеть

ар-Ріфаї, яка була збудована у два етапи в період 1869–1912 рр. У центрі мечеті знаходяться поховання; це спричинено тим, що мечеть була збудована, щоб замінити вже існуючу завію (комплексна споруда, найчастіше монастирського типу, що містить мечеть, мавзолей з похованням святого та місця ночівлі для паломників). Зараз в мечеті знаходяться поховання Ахмада ар-Ріфаї, суфійських святих Алі Абї-Шуббака та Ях'ї аль-Ансарі, а також членів королівської родини Єгипту (The Mosque of Al Rifa'i, 2010). На зворотній стороні банкноти – статуя фараона Хафра. Хафра, син фараона Хеопса (Хуфу), був фараоном IV династії Стародавнього Царства (близько 255–2532 рр. до н.е.). Про правління Хафри є досить мало джерел. Відомо, що він був будівником другої за величиною піраміди в Гізі. Деякі дослідники приписують йому будівництво великого сфінксу в Гізі, але для доведення цієї теорії бракує історичних джерел.

На лицьовій стороні банкноти в 20 єгипетських фунтів (рис. 2В) зображено Мечеть Алі Мухаммеда. Мечеть названа на честь свого засновника – Мухаммеда Алі (1769–1849 рр.). Він був османським державним політичним та військовим діячем, а також був одним з тих, хто стояв біля витоків модерного Єгипту. Інша її назва – це Мечеть Алебастр: через матеріал, який активно використовувався при будівництві. Мечеть має мінарет висотою в 82 м. На зворотній стороні банкноти зображено бойову колісницю. Бойові колісничі були грізним і доволі розповсюдженим озброєнням на полях битв давнього світу. На жаль, ми маємо небагато знайдених археологізованих колісниць, тому що їх робили здебільшого з дерева, яке швидко розкладається. Найкраще, що до нас доходить – це пил та металеві частини, але завдяки чисельним зображальним джерелам та статуям ми можемо достеменно реконструювати вигляд стародавніх колісниць. Колісничі були дорогими в купівлі та обслуговуванні, і володіння колісницею засвічувало високий статус. В колісничі зазвичай було двоє воїнів, один з них був керманічом, а інший був озброєний сагайдаком чи металевими списами.

На лицьовій стороні банкноти номіналом 50 єгипетських фунтів (рис. 2Г) зображено мусульманську святиню – Мечеть Абу Хурайра. На зворотній стороні банкноти зображено славетну пам'ятку – Храм Едфу. Храм Гора в Едфу – це другий за розміром храм Давнього Єгипту, його висота становить 36 м. Храм був присвячений богу неба давньоєгипетського пантеону – Гору. За найпоширенішою версією міфа, він був сином Ісїди та Осїріса і племінником Сета. Символ «око Гору» вважався потужним оберегом і єгипетській

магічній традиції. Гора часто зображали у вигляді сокола або людини з соколиною головою, саме тому найчастішим скульптурним образом в храмі є голова птаха. Аналогом Гора в грецькій міфології був Аполлон. Збудована будівля з пісковика.

Храм має давню історію, але піддавався руйнації, коли за часів Елліністичної Династії Птолемеїв храм зазнав відбудови, від первинної будівлі залишався лише наос (в античних храмах – центральна молитовна зала зі скульптурним зображенням божества). За Птолемея III, у 212 р. від Різдва Христового, був закінчений перший етап будівництва храму, а 10.9.142 року до н.е., в присутності Птолемея VIII і його дружини, храм був перший раз освячений: в нього урочисто внесли статую Гора. Відомий цей об'єкт завдяки своїм чисельним колонам, на багатьох з них є вирізьблені зображення, які відображають урочисту процесію з Діонісієм Птолемеєм на чолі. Цар символічно приносить в жертву Гору ворогів, позаду нього зображено послів з різних країн, які приносять в храм дари. У храмі були бібліотека та «лабораторія» (їхнє призначення археологам вдалося з'ясувати за допомогою вигравійованих на стінах каталогу текстів і рецептам ароматичних олій).

На лицьовій стороні банкноти номіналом 100 єгипетських фунтів (рис. 2Д) зображено мечеть султана Хасана. Одна з найвидатніших архітектурних пам'яток Каїру розташована біля каїрської Цитаделі. Побудована мамлюцьким султаном ан-Насіром Хасаном в 1356 р. Будівництво тривало 6 років і супроводжувалося чисельними труднощами, в тому числі і падінням недобудованого мінарету. Під час будівництва використовувався облицювальний матеріал з великих пірамід. На зворотному боці банкноти зображено сфінкса. Сфінкс є найдавнішою монументальною скульптурою, що дійшла до наших днів, його висота складає 20,22 м, довжина – 73,5 м, ширина – 13,3 м. Великий сфінкс в Гізі відноситься до так званих Андросфінксів. Цей термін вперше використав Геродот по відношенню до єгипетських сфінксів з тілом лева і головою фараона, щоб відрізнити їх від Іеракосфінкса (лева з головою сокола, який мав уособлювати Гора) та Кріосфінкса (лева з головою барана), які також були розповсюдженим образом в єгипетському мистецтві. Термін «андросфінкс» зазвичай не використовується до сфінксів грецької міфології. На голові у Великого сфінкса Немес – головний убір, що засвідчував владу фараона. Немес сфінкса в Гізі, скоріше за все, мав бути увінчаний короною, про що свідчить наявність в голові заглибини, в яку в минулому могла вставлятися основа корони. З приводу датування

Великого сфінкса більшість дослідників відносять його до 2500-х років до н.е часів IV династії (Jarus, 2013). Найвірогіднішим кандидатом на звання прототипу для обличчя сфінксу є Хафра (Хефрен), на що вказують одразу дві непрямі ознаки: по-перше, сфінкс знаходиться прямо перед пірамідою Хафри (сином фараона Хуфу, який побудував другу за величиною піраміду Гізи); по-друге, обличчя сфінкса має велику візуальну схожість зі статуями, які зображають фараона Хафру (близько 2558–2532 рр. до н.е.). Цікавим є обличчя сфінкса не лише з приводу, кого воно зображує, але й з приводу рис обличчя. У сфінкса велика виступаюча наперед нижня щелепа, що свідчить про прогнатію: з медичної точки зору статуя представляє неправильний прикус III класу згідно з класифікацією Едварда Х. Енгла (Galassi, 2014). Цей «симетричний прогнатизм», також відомий як прогенізм або габсбурзька щелепа, розглядався антропологами як типова анатомічна риса на південь від Сахари, що може бути або ознакою негроїдної раси, або ознакою генетичної хвороби Педжета (фіброзної дисплазії, ниркової остеодистрофії). Цей стан характеризується гіпертрофією (надмірним зростанням) кісткових елементів черепа, особливо спланхнокранією лицьового скелета; розвивається повільно, характеризується дифузним збільшенням кісток обличчя, яке з часом може проникати в очні орбіти, спричиняючи екзофтальм, що загрожує зору пацієнта, перешкоджає носовому диханню і споживанню їжі та спотворює обличчя таким чином, що воно розуче нагадує риси лівової морди (Galassi, 2013).

На лицьовій стороні банкноти номіналом 200 єгипетських фунтів (рис. 2Е) зображено Мечеть Кайтбея Аль-Рамаха, що має показати приналежність Єгипту до ісламського світу. Пам'ятка побудована між 1503 і 1504 рр. від Різдва Христового. Розташована на пагорбі, з якого відкривається чудовий вид на іпподром та мечеть султана Хасана.

На зворотній стороні банкноти зображено скульптуру «Писар, що сидить». Це досить відомий тип давньоєгипетських статуй. Найвідоміша статуя цього типу була найдена 19.11.1850 р. у Саккарі французьким археологом Огюстом Маріеттом (славний єгиптолог і перший директор Інституту старожитностей Єгипту). Точне місце знахідки невідоме, тому що не зберіглося записів експедиції. Скульптура зображує писаря: він сидить на землі, скрестивши ноги. У Давньому Єгипті лише у заможних верств населення були крісла, слугам і простим мешканцем доводилося сидіти на землі. В руках писар тримає напіврозгорнутий сувій папірусу. Папірус був основним мате-

ріалом для письма в Давньому Єгипті, на ньому писали всі господарські тексти. Завдяки теплому та сухому клімату Єгипту до нас дійшло багато пам'яток, написаних на папірусі. Писар зображений без жодних прикрас чи інших ознак статусу, але сам факт того, що писарю присвятили статую, явно каже про ту повагу, якою ця професія користувалася у Давньому Єгипті.

Висновки. Проаналізувавши наведений вище матеріал, можна зробити висновок, що єгипет-

ська археологічна спадщина дуже часто трапляється на грошових знаках не лише Арабської Республіки Єгипет, але й на грошових знаках інших країн. Це не дивно, враховуючи популярність єгипетських принад (значна кількість доходів бюджету Арабської Республіки Єгипет – від зовнішнього туризму): по-перше, в Єгипті є велика кількість археологічних решток; по-друге, у масовому уявленні дуже розповсюджені саме єгипетські археологічні знахідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cummins E. Tutankhamun's tomb: innermost coffin and death mask. *Khan Academy*. URL: <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/ancient-mediterranean-ap/ancient-egypt-ap/a/tutankhamuns-tomb>
2. Lightbody David Ian. The Tutankhamun-Nefertiti joint burial hypothesis: a critique. *The Journal of Ancient Egyptian Architecture*. 2021. №5.
3. Alekhya B., Chaitanya J. Sree Naga, Chandramouli K. A Study on Pyramids in Egypt. *International Journal for Modern Trends in Science and Technology*. 2021. July. DOI: 10.46501/IJMTST0707046.
4. Zorich Zach. The Pyramid Effect. *Scientific American Magazine*. 2015. Vol. 313. № 5. P. 32. DOI:10.1038/scientificamerican1115-32.
5. Weiss H. Pyramid building and collapse. *National Library of medicine*. 2022. DOI: 10.1073/pnas.2212483119
6. The Great Pyramid Debate: Evidence from Detailed Petrographic Examinations of Casing Stones from the Great Pyramid of Khufu, a Natural Limestone from Tura, and a Man-Made (Geopolymeric) Limestone. *Proceeding of the 29th Conference on Cement Microscopy, International Cement Microscopy Association, Quebec City, Canada, May 2007*.
7. Reeves Nicholas. Tutankhamun's Mask Reconsidered. *Bulletin of the Egyptological Seminar of New York*. 2015.
8. Uda M. Tutankhamen's Golden Mask and Throne. *Quest for the Dream of the Pharaohs, Studies in Honour of Sakuji Yoshimura*. January 2014. №43.
9. Dendrinios S. Dimitrios. The Mathematics and Astronomy on Tutankhamun's Mask. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/317433607_The_Mathematics_and_Astronomy_on_Tutankhamun's_Mask_Update_1
10. البنك المركزي المصري. The Central Bank of Egypt. URL: <https://www.cbe.org.eg/ar/banknote/printing-house/current-denominations>
11. The Mosque of Al Rifa'i. *Arab Academy*. 2010. URL: <https://web.archive.org/web/20160305000040/http://www.arabacademy.com/arabic-blog/arab-history/the-mosque-of-al-rifai/>
12. Jarus O. Egypt's Iconic Sphinx may have begun as natural carving by the wind. *Livescience*. 2023. №11.
13. Galassi M. Francesco. On the face and identity of the Great Sphinx of Giza: a medicoanthropological review. *SHEMU: The Egyptian Society of South Africa*. July 2014. V.18. № 3.

REFERENCES

1. Cummins, E. Tutankhamun's tomb: innermost coffin and death mask. *Khan Academy*. Available at: <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/ancient-mediterranean-ap/ancient-egypt-ap/a/tutankhamuns-tomb> (accessed 11 November 2024).
2. Lightbody, David Ian (2021). The Tutankhamun-Nefertiti joint burial hypothesis: a critique. *The Journal of Ancient Egyptian Architecture*. №5.
3. Alekhya, B., Chaitanya, J. Sree, Naga & Chandramouli, K. (2021). A Study on Pyramids in Egypt. *International Journal for Modern Trends in Science and Technology*. July. DOI: 10.46501/IJMTST0707046.
4. Zorich, Zach (2015). The Pyramid Effect. *Scientific American Magazine*. Vol. 313. № 5. p. 32. DOI:10.1038/scientificamerican1115-32.
5. Weiss, H. (2022). Pyramid building and collapse. *National Library of medicine*. DOI:10.1073/pnas.2212483119 (accessed 19 November 2024).
6. The Great Pyramid Debate: Evidence from Detailed Petrographic Examinations of Casing Stones from the Great Pyramid of Khufu, a Natural Limestone from Tura, and a Man-Made (Geopolymeric) Limestone (2007). *Proceeding of the 29th Conference on Cement Microscopy, International Cement Microscopy Association, Quebec City, Canada, May*. (in English)
7. Reeves, Nicholas (2015). Tutankhamun's Mask Reconsidered. *Bulletin of the Egyptological Seminar of New York*.
8. Uda, M. (2014). Tutankhamen's Golden Mask and Throne. *Quest for the Dream of the Pharaohs, Studies in Honour of Sakuji Yoshimura*. №43.
9. Dendrinios, S. (2017). Dimitrios. The Mathematics and Astronomy on Tutankhamun's Mask.
10. البنك المركزي المصري. The Central Bank of Egypt. Available at: <https://www.cbe.org.eg/ar/banknote/printing-house/current-denominations> (accessed 19 November 2024)
11. The Mosque of Al Rifa'i (2010). *Arab Academy*. Available at: <https://web.archive.org/web/20160305000040/http://www.arabacademy.com/arabic-blog/arab-history/the-mosque-of-al-rifai/> (accessed 9 November 2024)
12. Jarus, O. (2023). Egypt's Iconic Sphinx may have begun as natural carving by the wind. *Livescience*. №11.
13. Galassi, M. Francesco. (2014). On the face and identity of the Great Sphinx of Giza: a medicoanthropological review. *SHEMU: The Egyptian Society of South Africa*. V.18. № 3.

Любов ГАЛУХА,*orcid.org/0000-0002-5174-5286*

кандидат історичних наук, доцент,

професор кафедри історії України

Рівненського державного гуманітарного університету

(Рівне, Україна) *liubovhalukha@gmail.com*

РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження ролі історичної освіти в процесі формування національної ідентичності зумовлена сучасними викликами, які постають перед українським суспільством. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації інформаційного простору зростає потреба у зміцненні національної свідомості та єдності. Історична освіта здатна забезпечити глибоке розуміння історичних процесів і їхнього впливу на сучасний стан держави, сприяючи формуванню у громадян національної ідентичності. Це має особливе значення для України, де процеси національного відродження та самоусвідомлення тривають, а дослідження цієї теми дає змогу розробити ефективні стратегії для виховання молодого покоління, здатного до свідомого самовизначення в умовах швидкоплинного світу.

Метою статті є аналіз розвитку історичної освіти в контексті сучасних соціально-політичних змін в Україні, а також дослідження впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на формування національної ідентичності через призму історичного навчання. Автором досліджено, як соціально-політичні зміни в Україні впливають на розвиток історичної освіти та зміцнення національної ідентичності. Зроблено висновок, що історична освіта є важливим інструментом формування національної самосвідомості, а соціокультурні трансформації та державна політика суттєво впливають на її розвиток.

Майбутні перспективи досліджень включають поглиблений аналіз впливу сучасних соціально-політичних процесів на зміст і методику історичної освіти в Україні, а також вивчення механізмів формування національної ідентичності через освітні системи. Окрему увагу варто приділити дослідженню ролі медіа та нових технологій у процесі передавання історичних знань, їхнього впливу на суспільну свідомість, а також розробці ефективних моделей патріотичного виховання в умовах глобалізації та інформаційних викликів.

Таким чином, історична освіта є невід'ємною складовою процесу формування національної ідентичності, особливо в умовах сучасних викликів. Глибоке розуміння історичних процесів дає змогу громадянам критично мислити, аналізувати сучасні події та будувати своє майбутнє, спираючись на багатий досвід попередніх поколінь.

Ключові слова: історична пам'ять, національна свідомість, освітні реформи, ідентичність суспільства, культурна спадщина.

Liubov HALUKHA,*orcid.org/0000-0002-5174-5286*

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Professor at the Department of History of Ukraine

Rivne State Humanitarian University

(Rivne, Ukraine) *liubovhalukha@gmail.com*

THE DEVELOPMENT OF HISTORICAL EDUCATION AS A FACTOR IN STABILIZING NATIONAL IDENTITY IN UKRAINE

The relevance of the study of the role of historical education in the process of forming national identity is due to the current challenges facing Ukrainian society. In the context of globalisation and internationalisation of the information space, there is a growing need to strengthen national consciousness and unity. Historical education can provide a deep understanding of historical processes and their impact on the current state of the state, contributing to the formation of national identity among citizens. This is of particular importance for Ukraine, where the processes of national revival and self-awareness are ongoing, and the study of this topic allows to develop effective strategies for educating the younger generation capable of conscious self-determination in a rapidly changing world.

The purpose of the article is to analyse the development of historical education in the context of current socio-political changes in Ukraine, as well as to study the impact of internal and external factors on the formation of national identity through the prism of historical education. The author examines how socio-political changes in Ukraine affect the development of historical education and the strengthening of national identity. The author concludes that historical

education is an important tool for the formation of national identity, and that socio-cultural transformations and public policy have a significant impact on its development.

Future research prospects include an in-depth analysis of the impact of modern socio-political processes on the content and methods of historical education in Ukraine, as well as the study of the mechanisms of national identity formation through educational systems. Particular attention should be paid to the role of media and new technologies in the process of transferring historical knowledge, their impact on public consciousness, and the development of effective models of patriotic education in the context of globalisation and information challenges.

Thus, historical education is an integral part of the process of forming national identity, especially in the context of modern challenges. A deep understanding of historical processes enables citizens to think critically, analyse current events and build their future based on the rich experience of previous generations.

Key words: *historical memory, national consciousness, educational reforms, social identity, cultural heritage.*

Постановка проблеми. Питання розвитку історичної освіти в Україні набуває особливої актуальності у зв'язку з посиленням національної свідомості. Історична освіта виступає потужним інструментом формування національної ідентичності, сприяючи усвідомленню спільного минулого, культурних цінностей та відмінностей, що є основою для консолідації суспільства – творенні монолітної політичної нації. Однак, у період всевітнього тренду на глобалізацію з одного боку та повномасштабне вторгнення з іншого, історична освіта стикається з низкою викликів. Серед них можна виділити питання диференційованого сприйняття історичних фактів, особливо серед молоді, що зумовлено впливом цифрових медіа та маніпулятивних інформаційних потоків. Існує ризик спотворення історичної пам'яті, що може призвести до розмивання національної свідомості та послаблення ідентифікації з українською державою. Останнім часом це питання стало особливо болючим, оскільки тисячі молодих українців були вимушені покинути країну та зануритися в чужий для них історичний дискурс (Козлова, 2023). Подолання окреслених викликів вимагає оновлення підходи до викладання історії, розширення та поглиблення освітніх програм з метою формування стійкої національної ідентичності.

Аналіз досліджень. Останніми роками питання патріотичного виховання та збереження історичної пам'яті гостро постало в українському педагогічному дискурсі. Історична освіта, як невід'ємна складова цього процесу, набуває особливого значення в умовах сучасних глобальних викликів, особливо в той час, коли українці виборюють право на власну ідентичність. Адже саме через призму історії формується національна свідомість і виховується повага до держави та її символів. Особливу увагу слід приділити відновленню історичної пам'яті шляхом подолання радянських і російських наративів у освітніх програмах з історії.

Цій темі присвячено працю Ю.Б. Малієнко та О.В. Гурської, у якій авторки аналізують нові принципи та концепції підручникотворення (Малі-

єнко, Гурська, 2023). Водночас значущість музейної спадщини у формуванні національної ідентичності підрастаючого покоління висвітлюється у роботі М.А. Забродської (Забродська, 2023). Важливим чинником для розв'язання окресленого питання є також Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (Закон України, 2022), який визначає стратегічний напрям розвитку державної політики у формуванні національної ідентичності українців.

Попри значну увагу з боку держави та численні дослідження, залишається низка малодосліджених і недостатньо вивчених питань. Зокрема, необхідно створити модель і механізми формування національної ідентичності через розвиток критичного мислення на уроках історії. Також важливо проаналізувати навчальні програми та підручники на предмет наявності рудиментів радянської спадщини і російського впливу, які слід усунути.

Мета статті полягає в аналізі розвитку історичної освіти в контексті сучасних соціально-політичних змін в Україні. Зокрема, розглянуто вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на формування національної ідентичності та історичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до висвітлення окресленого питання, необхідно уточнити основні поняття, необхідні для глибокого розуміння суті дослідження. Національна ідентичність, за словами О.С. Кирилюка, є динамічним соціокультурним конструктом, який відображає усвідомлену приналежність індивіда до певної нації (Кирилюк, 2020). Вона формується та еволюціонує під впливом спільних історичних, культурних, мовних і соціальних чинників, об'єднуючи людей у соціокультурну спільноту. Цей процес включає інтеріоризацію спільних цінностей, символів, наративів, що вирізняють дану націю серед інших. Національна ідентичність також асоціюється з відчуттям відповідальності за свою спільноту, лояльністю до національних інтересів і прагненням зберігати та розвивати культурну спадщину.

На сьогодні можна стверджувати, що національна ідентичність відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної згуртованості та стабільності держави.

За словами В.В. Безлюдної та В.В. Мартинюк, вона є основою для консолідації суспільства, протидії асиміляційним процесам і зміцнення національної безпеки. Особливо важливим, на думку вчених, є збереження та розвиток національної ідентичності для країн, що зазнають зовнішнього впливу (Безлюдна, Мартинюк, 2021). Ми погоджуємося з цією позицією і вважаємо, що в умовах широкомасштабного вторгнення українська національна ідентичність перебуває під загрозою. На нашу думку, завдання держави полягає у створенні механізмів для збереження національної самоідентичності, зокрема через вивчення історії.

Також, важливо звернути увагу на те, що в статті, паралельно з терміном «національна ідентичність» буде використано поняття «національна ідентифікація», яким позначено процес, у якому людина усвідомлює і приймає свою належність до певної національної спільноти. Він включає формування почуття єдності з іншими членами нації через спільну історію, культуру, мову, тра-

диції та цінності. Процес національної ідентифікації починається з раннього дитинства і триває протягом усього життя, зазнаючи впливу з боку сім'ї, освіти, державної політики, ЗМІ та соціального середовища. Однією з важливих складових є освіта, зокрема історична, яка дає можливість глибше зрозуміти національне минуле та усвідомити цінність і значущість своєї культури. Національна ідентифікація сприяє формуванню колективної пам'яті, зміцнює національну свідомість і є важливою складовою підтримки культурної спадщини та суверенітету країни. У таблиці 1 представлено порівняння національної ідентичності та національної ідентифікації для більш глибокого розуміння відмінностей між цими термінами.

Національна ідентичність визначається як стійкий психологічний зв'язок індивіда з певною нацією, що об'єднує людей у спільну соціокультурну спільноту. На відміну від неї, національна ідентифікація є динамічним процесом усвідомлення та прийняття цієї належності, що формується протягом усього життя. Історичні знання відіграють ключову роль у формуванні та збереженні національної ідентичності, забезпечуючи її сталість та наповнюючи глибоким змістом у суспільному контексті (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Національна ідентичність та національна ідентифікація

Характеристика	Національна ідентичність	Національна ідентифікація	Роль історичного знання
Визначення	Стійкий психологічний зв'язок індивіда з нацією, що ґрунтується на спільних історичних, культурних, мовних і соціальних чинниках.	Активний процес усвідомлення і прийняття індивідом своєї належності до певної національної спільноти.	
Формування	Формується протягом життя під впливом соціокультурного середовища.	Є результатом особистого вибору та свідомого самовизначення.	Формує основу для національної ідентичності, надаючи знання про спільне минуле, традиції та цінності.
Стабільність	Відносно стабільна, проте може змінюватися під впливом соціокультурних трансформацій.	Динамічна, може змінюватися протягом життя в залежності від життєвого досвіду.	Забезпечує стабільність національної ідентичності, надаючи сталі орієнтири в мінливому світі.
Складові	Історична пам'ять, культурні коди, мова, релігія, територія, політичні погляди.	Особисті цінності, уявлення про себе і своє місце у світі, емоційний зв'язок з нацією.	Виступає в якості фундаменту для формування всіх складових національної ідентичності.
Функції	Об'єднує людей, створює відчуття спільності, забезпечує соціальну когезію.	Дозволяє індивідові орієнтуватися в соціальному світі, визначати своє місце в ньому.	Сприяє усвідомленню функцій національної ідентичності та її значення для суспільства.
Взаємозв'язок з іншими ідентичностями	Може співіснувати з іншими ідентичностями (етнічною, релігійною, соціальною).	Може змінюватися в залежності від контексту і ситуації.	Допомагає зрозуміти взаємодію національної ідентичності з іншими ідентичностями.

Джерело: узагальнено авторкою на основі аналізу Безлюдна, Мартинюк (2021)

Національна історія кожної країни є не лише сукупністю фактів. Вона виступає потужним інструментом самопізнання та формування світогляду, своєрідною оптикою, крізь яку здійснюється сприйняття й аналіз навколишнього світу. У процесі вивчення минулого формується індивідуальна ідентичність, розвивається критичне мислення, а також відбувається становлення свідомого громадянського суспільства.

Історія дає змогу глибше зрозуміти, як утворювалися сучасні суспільства, які цінності стали їхньою основою, а також які виклики їм доводилося долати. Вивчення історії дозволяє аналізувати різні точки зору, оцінювати дії історичних постатей і розуміти причинно-наслідкові зв'язки подій, що формували хід історичного розвитку.

Таким чином, історія є важливим інструментом формування національної ідентичності. Вивчаючи історію свого народу, кожен отримує можливість усвідомлювати власну належність до певної спільноти, опановувати культурні коди, традиції та цінності. Історія допомагає відчувати гордість за досягнення предків та відповідальність за майбутнє своєї країни.

Оцінюючи стан історичної науки в Україні, необхідно враховувати низку зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають на її розвиток. До перших слід віднести, насамперед, трансформаційний період, у якому перебуває наше суспільство, що зазнає соціально-економічних та політичних змін. У такій ситуації недовіра значної частини громадян до старих парадигм поєднується з готовністю сприймати псевдонаукові теорії та сенсаційні «відкриття», які часто не мають наукового підґрунтя (Пошетун, 2023). Альтернативою цим підходам є, на жаль, не завжди якісні сучасні наукові дослідження, а здебільшого переважно репринтні дореволюційні або зарубіжні праці.

Натомість, історія все частіше перетворюється на елемент «медійної культури», а засоби масової інформації активно сприяють цьому процесу. Використовуючи зростаючий інтерес громадян до власного минулого, формується жанр продукції, яку можна охарактеризувати як «популярна історія», де наукові виступи часто переплітаються з художніми інтерпретаціями, а інколи й із прямою вульгаризацією. На жаль, навіть у випадку певної відповідальності деяких авторів межа між цікавою подачею, художністю та документальністю часто не завжди чітко проводиться, і це видно з явної ангажованості окремих програм. На нашу думку ці процеси можуть мати негативний вплив на становлення національної ідентичності, оскільки

існує ризик того, що для масової аудиторії буде цікаво пізнання не історичних фактів, а викривлень та фальсифікацій, що неодмінно призведе до втрати української ідентичності. У цьому контексті задача історичної освіти бачиться нами не лише як висвітлення певних фактів, але й формування критичного апарату історичного мислення.

Іншим важливим фактором є процес укріплення державних інститутів та самих структур влади, що сприяє зростанню політичних запитів до історії. Це вимагає від науки пошуку відповідей на актуальні питання сучасності. Однак, на жаль, ці запити часто не враховують глобальні стратегії розвитку держави та суспільства, а також реальний стан науки, її ресурсні й кадрові можливості. Це створює певний дисбаланс у фінансуванні наукових галузей, коли наукові напрямки, особливо гуманітарні, недооцінюються в порівнянні з природничими науками. Ми вважаємо, що викладання історії повинно ґрунтуватися виключно на фактах та їхньому критичному аналізі, уникаючи проникнення до навчальних програм кон'юнктурних та пропагандистських елементів.

На думку Р. Потаренко, О. Тарапон нині історична освіта в Україні суттєво відрізняється від попередніх етапів розвитку, оскільки вона функціонує в новому інформаційному просторі, вбираючи з нього нові методи та водночас впливаючи на його формування (Потаренко, Тарапон, 2023). Завданням історії сьогодні є не лише написання наукових праць, але й створення верифікованих історичних знань, перевірених на основі великих і надійних баз даних, які формуються спільними зусиллями науковців та творчих колективів. Інтернет-ресурси, хоча й мають великий потенціал для пошуку необхідної інформації, інколи містять неперевірену, фрагментарну чи навіть сфальсифіковану інформацію. Це ставить питання щодо необхідності створення науково апробованих ресурсів, зокрема на сайтах провідних університетів та наукових установ України (Суший, 2024).

Серед важливих внутрішніх факторів розвитку історичної освіти необхідно відзначити ерозію попередніх теоретико-методологічних орієнтирів. Відбулася декларативна відмова (без широких дискусій) від гносеологічного монізму, що був характерний для спрощеного марксистського трактування історії у радянський період нашої держави, і перехід до плюралізму в історичному дискурсі. Це дало змогу розпочати процес формування національної ідентифікації у принципово нових умовах свободи та критичного осмислення історичного досвіду.

Це явище є характерним не лише для освітнього середовища постколоніальних країн. У країнах ЄС також триває звільнення від диктатури попередніх шкіл. Наприклад, у Франції досі ведеться боротьба з наслідками впливу «школи Анналів». Французькі історики відкрито вказують на «тиранію Анналів» та необхідність її подолання. Водночас мотивація французьких науковців значною мірою була історико-культурною, спрямованою на запобігання стагнації та збереження актуальності науки, що відрізняється від ідеологічних обмежень, нав'язаних радянською системою в Україні.

До речі, у Франції історія та історична наука традиційно є важливими складовими суспільної свідомості (Горностай, 2024). До них ставляться з великою повагою, хоча й іноді вважають ці галузі більше мистецтвом, ніж наукою. Франція підтримує значні історичні проекти, які отримують державну і грантову підтримку, зокрема через тематичні програми Національного центру наукових досліджень (CNRS).

В Україні у підходах до історичної освіти можна простежити дві розбіжні лінії. Перша орієнтована на створення патріотичної історії, яка об'єднує суспільство, формує національну ідентичність та самосвідомість особистості. Друга наголошує на суперечливості та неоднозначності історичних подій, пропагуючи необхідність плюралістичних, деідеологізованих концепцій, що визнають виключно свободу вибору особистості без зовнішнього впливу.

Поєднання цих двох підходів є складним завданням. Це зумовлено тим, що оцінка соціального досвіду є індивідуальною, варіюється залежно від поколінь і суспільних груп та змінюється з часом. Історія свідчить, що людство завжди балансувало між державним і індивідуалістичним початками. Державна генеза проявляється в усталених формах, тоді як індивідуалізм має численні прояви: від приватного інтересу до анархістських прагнень.

Варто зауважити, що індивідуалістичний напрямок не є деструктивним сам по собі. Він може набувати негативного характеру лише тоді, коли трансформується в соціальний егоїзм. При цьому такий егоїзм нерідко маскується турботою про суспільне благо або захистом прав особистості, що ускладнює його ідентифікацію та аналіз.

Проте, орієнтуючись на будь-яку гносеологічну теорію, історик має лише один шлях, створюючи праці, спрямовані на довговічність і наукову затребуваність. Цей шлях полягає у чистоті та глибині історикооцінного аналізу – це справжній ключ до перевірки і достовірності, і професіоналізму (Пріма, 2019). Такий аналіз стає дедалі

більше міждисциплінарним. Союз історії, інформатики, філології, філософії, психології та інших наук давно склався і приносить свої плоди. Проте, розвиваючи міждисциплінарні підходи, важливо не допустити розмивання самого предмета історії і впровадження в нього чужорідних та непридатних соціологічних, політологічних та інших схем, що значно спрощують складний феномен історичного дослідження.

Кількісний аналіз, найважливіший інструмент історичних реконструкцій, також має свої межі і не може претендувати на повну об'єктивність без логічного та експертного аналізу фактів на основі погоджених і визнаних науковим співтовариством критеріїв. І тут виникають проблеми вироблення цих критеріїв, їх визнання та впровадження в освітній процес. Простими прикладами цих труднощів є розбіжні оцінки історичних особистостей з точки зору результативності та моральності їхніх дій, питання про витрати історичного процесу та ціну перетворень, наприклад, модернізації.

У підготовці кадрів істориків важливе місце займає загальногуманітарна підготовка та освіченість студентів. Практика останніх років показує, що поряд із широким впровадженням інтернету в освіту, в повсякденне життя і навіть у систему спілкування молоді, спостерігається очевидний занепад грамотності та начитаності. Цьому сприяють самі ресурси інтернету, що рясніють грубими орфографічними та синтаксичними помилками, а також плачевний стан вивчення української мови та літератури в середній школі, що ускладнюється скасуванням твору як вступного іспиту до вишів та заміною його малоефективним і формальним ЗНО з української мови. Це вже призвело до зневажливого ставлення абітурієнтів і студентів до класики, до культури слова. Небезпечним явищем стало проникнення комп'ютерного сленгу в повсякденну мову, в доповіді, реферати, курсові та дипломні роботи.

Говорячи про перехід до нової, так званої Болонської системи навчання, треба усвідомлювати, що і в ряді країн Заходу (Італії, Франції, ФРН, наприклад) реформа призвела до спрощення, усереднення та зниження рівня освіти, до ліквідації та скорочення важливих курсів, особливо на ранній, бакалаврській, ступені. Крім того, в області написання та викладання історії значною мірою орієнтація робиться не на системність, а на пошук незвичного, на розвиток самостійності та досягнення оригінальності й захопливості будь-якою ціною, навіть ціною спрощення і відмови від старих укорінених традицій. Це – запорука популярності, а в значній мірі – результат диктатури ринку та масової свідомості. У цій системі є пози-

тив – це виявлення індивідуальності особистості, її творчих можливостей. Але жертвою часто стає широта історичного кругозору (Пошетун, 2021).

Хочемо підкреслити, що історична освіта відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні національної самосвідомості, оскільки вона є основним інструментом, через який нація усвідомлює себе, свої корені та своє місце в історії. Через вивчення історії кожна людина отримує можливість зрозуміти, як розвивалися важливі події, які соціальні, політичні та культурні процеси формували сучасну державу, її традиції та ідентичність.

В історичній освіті важливу роль відіграють особистості, що стали символами народної єдності та боротьби за незалежність. У процесі вивчення таких аспектів історії, як визвольні рухи, боротьба за національну гідність, здобутки в науці, культурі та мистецтві, студент формує не лише знання про факти, але й емоційне ставлення до власної нації. Це сприяє створенню глибокого зв'язку між індивідом та його народом, оскільки історія стає тим містком, який з'єднує покоління і дозволяє людям відчувати себе частиною великої історичної традиції.

Проте, важливо зазначити, що історія, як предмет навчання, повинна бути подана не лише в контексті «героїчних подвигів» або «трагічних поразок». Вона має бути збалансованою, з критичним осмисленням різних етапів розвитку нації, включаючи і суперечливі моменти, і труднощі, з якими стикалася країна. Історична освіта, таким чином, сприяє формуванню глибокої національної самосвідомості, яка дозволяє народові не тільки

пишатися своїм минулим, але й вчитися на своїх помилках, розвиваючи почуття відповідальності за майбутнє.

Водночас, важливо зазначити, що в умовах глобалізації роль історичної освіти набуває нових значень. Вона повинна не лише виховувати патріотизм, але й сприяти розвитку критичного мислення, здатності до порівняння різних культурних і історичних традицій, що дозволяє нації займати свою унікальну позицію на світовій арені.

Висновки. Таким чином, історія – це не лише навчальний предмет, а й ключ до розуміння себе та навколишнього світу. Вивчення минулого дозволяє готуватися до майбутнього, розвивати інтелектуальні навички та формувати критичне мислення, що робить суспільство більш освіченим і свідомим.

У ході дослідження встановлено, що історична освіта відіграє вирішальну роль у формуванні національної ідентичності. Вона сприяє усвідомленню індивідами своєї належності до певної нації через спільну історичну пам'ять, культуру та традиції. Історична освіта розвиває національну свідомість, формує почуття єдності та патріотизму, а також навчає критично оцінювати історичні події.

Завдяки вивченню історії громадяни здобувають знання, які забезпечують збереження та зміцнення національної ідентичності в умовах соціальних та політичних трансформацій. Таким чином, історична освіта є одним із ключових інструментів для збереження національної самобутності та формування стійкого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афонін Е. А., Мартинов А. Ю. Архетипіка багатополярного світу: від війни до миру. *Український соціум*. 2022. Вип. 2, № 81. С. 15–31. URL: <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/2-81-2022/arkhetytika-bahatopoliarnoho-svitu-vid-vijny-do-mugu/> (дата звернення: 26.11.2024).
2. Безлюдна В. В., Мартинюк В. В. Форми та методи формування національної ідентичності студентської молоді в позааудиторній роботі. *Молодь і ринок*. 2021. Вип. 7–8 (193–194). С. 6–12. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/issue/view/14601/7926> (дата звернення: 26.11.2024).
3. Горностаї П. Історико-культурна картина світу та історична травма українців. *Проблеми політичної психології*. 2024. Вип. 15, № 29. С. 7–29. DOI: <https://doi.org/10.33120/pop-Vol15-Year2024-157> (дата звернення: 26.11.2024).
4. Забродська М. А. Розбудова національної ідентичності українців шляхом використання сучасних музейних просторів і створення гейміфікованих продуктів для вмотивованого вивчення історії та культури. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. / М-во культ. України та інформ. політики ; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. (Київ, 09 листопада 2023 р.). Київ: НАКККіМ, 2023. С. 258–259. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5382/Tezy_09_11_2023-2.pdf?sequence=1#page=258 (дата звернення: 26.11.2024).
5. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
6. Кирилюк О. С. Українські національна ідентичність, національна пам'ять та національна резистентність. *«Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті»*: Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю Львів: Друкарня ЛНМУ ім. Данила Галицького, 2020. С. 226–229. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/32668> (дата звернення: 26.11.2024).
7. Козлова Л. Б. Інноваційні підходи до викладання історії у закладах вищої освіти: від традиційних методів до цифрових ресурсів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. Вип. 8(14). С. 865–872. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-865-872](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-865-872) (дата звернення: 26.11.2024).

8. Малієнко Ю. Б., Гурська О. В. Оновлені програми з історії України 2022: наративи, концепти, перспективи підручникотворення. *Проблеми сучасного підручника*. 2022. Вип. 29. С. 125–136. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734216/1/Малієнко_Гурська_ПСП_29_2022.pdf (дата звернення: 26.11.2024).
9. Міхно О. Деколонізація української педагогічної біографістики: теоретичні контури. *Український педагогічний журнал*. 2024. Вип. 1. С. 104–113. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/728> (дата звернення: 26.11.2024).
10. Пометун О. Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження державного стандарту базової середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 106–115. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-106-115> (дата звернення: 26.11.2024).
11. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 2. С. 62–72. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72> (дата звернення: 26.11.2024).
12. Потаренко Р., Тарапон О. Методика національно-патріотичного виховання на уроках історії в школі. *Український літопис*. 2023. Вип. 1. С. 93–98. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-8583-2023-1-93-98> (дата звернення: 26.11.2024).
13. Пріма Д. Громадянськість як інтегративна якість особистості майбутнього фахівця. *Інноватика у вихованні*. Рівне, 2019. Вип. 10. С. 221–225. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iuu/article/view/195/182> (дата звернення: 26.11.2024).
14. Суший О. Травма як соціальний діагноз Українського суспільства. *Проблеми політичної психології*. 2023. Вип. 14, № 28. С. 62–78. DOI: <https://doi.org/10.33120/porp-Vol14-Year2023> (дата звернення: 26.11.2024).

REFERENCES

1. Afonin E. A., Martynov A. Yu. (2022) Arkhetypika bahatopoliarnoho svitu: vid viiny do myru. [Archetypes of a multipolar world: from war to peace] *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian Society*, 2(81), 15–31 [in Ukrainian].
2. Bezliudna V. V., Martyniuk V. V. (2021) Formy ta metody formuvannia natsionalnoi identychnosti studentskoi molodi v pozaaudytornii roboti. [Forms and methods of forming national identity of student youth in extracurricular work] *Molod i rynek – Youth and the Market*, 7–8(193–194), 6–12 [in Ukrainian].
3. Hornostai P. (2024) Istoryko-kulturna kartyna svitu ta istorychna travma ukraintsiv. [Historical and cultural picture of the world and the historical trauma of Ukrainians] *Problemy politychnoi psykholohii – Problems of Political Psychology*, 15(29), 7–29 [in Ukrainian].
4. Zabrodska M. A. (2023) Rozbudova natsionalnoi identychnosti ukraintsiv shliakhom vykorystannia suchasnykh muzeinykh prostoriv i stvorennia heimifikovanykh produktiv dlia vmotyvovanoho yvchennia istorii ta kultury. [Development of Ukrainian national identity through the use of modern museum spaces and the creation of gamified products for motivated study of history and culture] *Kulturni ta mystetski studii XXI stolittia: naukovo-praktychne partnerstvo – Cultural and Artistic Studies of the 21st Century: Scientific and Practical Partnership, materials of IV All-Ukrainian Conference*. Kyiv: NAKKKiM, 258–259 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhenia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti». [Law of Ukraine “On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Affirmation of Ukrainian National and Civil Identity”] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (accessed: 10.11.2024) [in Ukrainian].
6. Kuryliuk O. S. (2020) Ukrainski natsionalna identychnist, natsionalna pamiat ta natsionalna rezystentnist. [Ukrainian national identity, national memory, and national resilience] *Totalitaryzm yak systema znyshchennia natsionalnoi pamiaty – Totalitarianism as a System for the Destruction of National Memory, materials of the conference*. Lviv: LNMU im. Danyla Halatskoho, 226–229 [in Ukrainian].
7. Kozlova L. B. (2023) Innovatsiini pidkhody do vykladannia istorii u zakladakh vyshchoi osvity: vid tradytsiinykh metodiv do tsyfrovyykh resursiv. [Innovative approaches to teaching history in higher education institutions: from traditional methods to digital resources] *Aktualni pytannia u suchasni nauki – Current Issues in Modern Science*, 8(14), 865–872. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-865-872](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-865-872) [in Ukrainian].
8. Malienko Yu. B., Hurska O. V. (2022) Onovleni prohramy z istorii Ukrainy 2022: naratyvy, kontsepty, perspektyvy pidruchnykotvorennia. [Updated programs on the history of Ukraine 2022: narratives, concepts, perspectives of textbook creation] *Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of the Modern Textbook*, 29, 125–136 [in Ukrainian].
9. Mikhno O. (2024) Dekolonizatsiia ukrainskoi pedahohichnoi biohrafistyky: teoretychni kontury. [Decolonization of Ukrainian pedagogical biography: theoretical outlines] *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 1, 104–113 [in Ukrainian].
10. Pomետun O. (2021) Aktyvne navchannia uchniv istorii ta hromadianskoi osvity u konteksti zaprovadzhennia derzhavnogo standartu bazovoi serednoi osvity. [Active teaching of students of history and civic education in the context of the implementation of the state standard of basic secondary education] *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 4, 106–115. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-106-115> [in Ukrainian].
11. Pomետun O. (2023) Navchannia istorii i hromadianskoi osvity yak chynnyk formuvannia natsionalnoi i hromadianskoi identychnosti uchniv v umovakh viiny ta povoyennoho rozvytku Ukrainy. [Teaching history and civic education as a factor in the formation of national and civic identity of students in the conditions of war and post-war development of Ukraine] *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 62–72. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72> [in Ukrainian].

12. Potarenko R., Tarapon O. (2023) *Metodyka natsionalno-patriotychnoho vykhovannia na urokakh istorii v shkoli.* [Methodology of national-patriotic education in history lessons at school] *Ukrainskyi litopys – Ukrainian Chronicle*, 1, 93–98. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-8583-2023-1-93-98> [in Ukrainian].

13. Prima D. (2019) *Hromadianskist yak intehratyvna yakist osobystosti maibutnoho fakhivtsia.* [Citizenship as an integrative quality of the personality of a future specialist] *Innovatyka u vykhovanni – Innovation in Education*, 10, 221–225 [in Ukrainian].

14. Sushyi O. (2023) *Travma yak sotsialnyi diahnoz Ukrainskoho suspilstva.* [Trauma as a social diagnosis of Ukrainian society] *Problemy politychnoi psykholohii – Problems of Political Psychology*, 14(28), 62–78. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol14-Year2023> [in Ukrainian].

УДК 94(438) «199/201»:358.4:623.7
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-3>

Анатолій КАЛЯЄВ,
orcid.org/0000-0002-5675-187X
доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) toldek@ukr.net

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРОГРАМ ОНОВЛЕННЯ ПАРКУ ВЕРТОЛЬОТІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (1999–2021 РР.)

Мета роботи полягає в дослідженні процесу оновлення парку вертольотів збройних сил Польщі в період від вступу цієї країни в НАТО в 1999 р. до початку російської широкомасштабної агресії проти України, яка зумовила перегляд і прискорення реалізації програм закупівлі озброєнь Польщею. Стаття побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вивчення визначеної проблеми здійснювалось з застосуванням загальнонаукових методів (узагальнення, порівняння, аналіз і синтез) і спеціально-історичних (історико-порівняльного, історико-генетичного, історико-типологічного). Наукова новизна статті полягає у вивченні явища, яке досі не було предметом зацікавленості дослідників: реалізації програм оновлення вертольотного парку збройних сил Польщі у перші два десятиліття XXI ст. У ході дослідження встановлено, що оновлення вертолітного парку проходило значною мірою безсистемно. Спроби замовити велику партію однотипних вертольотів для усіх видів збройних виявились провальними (не в останню чергу з політичних причин). Заходи з модернізації застарілих вертольотів проводились в обмеженому масштабі – вони торкались, перш за все, ударних вертольотів Мі-24 і протичовнових Мі-14. Закупівля нових вертольотів здійснювалась невеликими розрізненими партіями задля закриття найгостріших потреб. Зокрема, для забезпечення операцій польського контингенту в Афганістані були придбані транспортні вертольоти Мі-17. Для створення авіаційної складової сил спеціальних операцій тощо закупили вертольоти S-70i. В підсумку, у 2021 р. не більше чверті вертолітного парку ЗС Польщі становили сучасні машини. В Польщі була створена промислова база для виробництва сучасних типів вертольотів за участю іноземних фірм, але її можливості використовувались далеко не в повній мірі.

Ключові слова: армійська авіація, вертоліт, збройні сили, модернізація авіатехніки, Польща.

Anatoliy KALYAYEV,
orcid.org/0000-0002-5675-187X
Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Head of the Department of Humanitarian Studies
Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy
(Lviv, Ukraine) toldek@ukr.net

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE ARMED FORCE'S HELICOPTERS FLEET UPGRADING PROGRAM OF THE REPUBLIC OF POLAND (1999–2021)

The purpose of the work is to study the process of updating the fleet of helicopters of the Polish armed forces in the period from the country's accession to NATO in 1999 to the beginning of the Russian large-scale aggression against Ukraine, which led to the review and acceleration of the implementation of weapons procurement programs by Poland. The article is built according to the problem-chronological principle. The study of the identified problem was carried out using general scientific methods (generalization, comparison, analysis and synthesis) and special-historical (historical-comparative, historical-genetic, historical-typological) methods. The scientific novelty of the article lies in the study of a phenomenon that until now has not been the subject of interest of researchers: the implementation of programs to update the helicopter fleet of the Polish Armed Forces in the first two decades of the 21st century. In the course of the study, it was established that the renewal of the helicopter park was largely unsystematic. Attempts to order a large batch of helicopters of the same type for all types of armed forces turned out to be unsuccessful (not least for political reasons). Measures to modernize outdated helicopters were carried out on a limited scale - they affected, first of all, attack helicopters Mi-24 and anti-submarine Mi-14. The purchase of new helicopters was carried out in small separate batches to cover the most pressing needs. In particular, Mi-17 transport helicopters were purchased to support the operations of the Polish contingent in Afghanistan. S-70i helicopters were purchased to create the aviation component of special operations forces, etc. As a result, in 2021, no more than a quarter of the helicopter fleet of the Polish Armed Forces consisted of modern machines. An industrial base for the production of modern types of helicopters was created in Poland with the participation of foreign companies, but its capabilities were far from being used to their full extent.

Key words: army aviation, helicopter, armed forces, modernization of aviation equipment, Poland.

Постановка проблеми. Досвід нині триваючої російсько-української війни переконливо показує велике значення, яке відіграють в бойових діях вертольоти різноманітного призначення – ударні, бойового забезпечення, транспортні. При цьому Збройні сили (ЗС) України використовують машини, які знаходяться в строю з часу відновлення незалежності України, або ж отримані від наших країн-партнерів. У найближчому майбутньому неминуче постане питання їхньої заміни на сучасніші моделі, і в цьому сенсі корисним є вивчення історичного досвіду оновлення парку вертольотів в ЗС інших країн. Для України показовим може бути досвід Польщі, яка упродовж двох десятиліть реалізовує кілька програм придбання нових вертольотів. Оскільки їхня реалізація далеко не завжди йшла гладко, то вивчення історичного досвіду буде корисним і для уникнення можливих помилок у цьому складному процесі.

Мета статті – дослідити процес оновлення парку вертольотів ЗС Польщі в період від вступу цієї країни в НАТО в 1999 р. до початку російської широкомасштабної агресії проти України, яка зумовила перегляд і прискорення реалізації програми переозброєння ЗС Польщі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній історіографії проблема оновлення парку вертольотів ЗС Польщі розглядалась в роботі В. Мельника (Мельник, 2022). Однак цей дослідник зосередився тільки на одному сегменті – авіації сухопутних військ. Інші види ЗС Польщі лишились поза його увагою. Натомість в Польщі ця проблема перебувала (і продовжує знаходитись) в центрі уваги дослідників. У працях Н. Боньчика (Bączuk, 2008; Bączuk, 2012), М. Цельми (Cielma, 2020; Cielma, 2021), Т. Дмитрука (Dmitruk, 2021), Л. Пахольського (Pacholski, 2014; Pacholski, 2016; Pacholski, 2018; Pacholski, 2020) систематично відстежується хід реалізації програм закупівлі та модернізації вертольотів.

Виклад основного матеріалу. У березні 1999 р. Польща (разом з Чехією та Угорщиною) стала членом НАТО. На той час вертолітний парк її збройних сил складався, переважно, з машин радянського виробництва. На озброєнні знаходились ударні вертольоти Мі-24Д/В, транспортні (багатоцільові) Мі-8/17, морські (протичовнові і пошуково-рятувальні) Мі-14ПЛ/ПС. Особливістю, яка відрізняла Польщу від інших нових членів НАТО, була наявність власного виробництва вертольотів. Завод в м. Свіднік упродовж 1966–1985 рр. виготовив за радянською ліцензією 5418 легких багатоцільових вертольотів Мі-2. Близько 280–290 з них отримали ЗС Польщі. Мі-2 експлуатувались у кількох

варіантах, в тому числі озброєних (поява останніх зумовлювалась недостатньою кількістю ударних вертольотів Мі-24). З 1986 р. завод в м. Свіднік виготовляв сучасніші багатоцільові вертольоти W-3 «Сокул», спроектовані в Польщі (Мельник, 2022: 326–328). Перед військово-політичним керівництвом Польщі постало завдання оновлення вертолітного парку задля досягнення взаємосумісності з іншими країнами НАТО. Це було лише одним з багатьох завдань, які набули актуальності з огляду на вступ країни до Північноатлантичного альянсу. Ресурсів на одночасну їх реалізацію не вистачало, тож доводилось визначати пріоритети.

З огляду на брак коштів непоганим тимчасовим рішенням могла стати модернізація наявних типів вертольотів – це дозволило б підняти їхні характеристики до прийняттого рівня. Наявність на озброєнні країн колишнього «соціалістичного табору» однотипної техніки радянського виробництва створювала передумови для кооперації зусиль з її удосконалення. В січні 2002 р. країни-члени Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина) домовились про спільну реалізацію програми «Плющ» – модернізації до 100 ударних вертольотів Мі-24 (у тому числі 40 польських). Але практично одразу між країнами-учасниками проявились розбіжності у поглядах на зміст і обсяг модернізації. Тому у травні 2003 р. реалізація спільної програми припинилась. Польща намагалась продовжити модернізацію власними силами, обмеживши кількість модернізованих машин до 16 екземплярів (12 в ударному варіанті Мі-24PL і 4 в пошуково-рятувальному Мі-24PL/CSAR). Однак у червні 2004 р. і цю програму закрили (Мельник, 2022: 328). Замість ґрунтовної модернізації польські Мі-24 з 2005 р. пройшли лише обмежені допрацювання, спрямовані на забезпечення участі їх в операціях в Іраку та Афганістані. Ці допрацювання включали, зокрема, встановлення систем самооборони українського виробництва (Kharuk, 2020: 321–322).

Потреби участі в операції НАТО в Афганістані спонукали Міністерство національної оборони Польщі до термінової купівлі у 2006 р. за посередництвом фірми «Бумар» семи транспортних вертольотів Мі-17 (російського виробництва). До інших закупівель, реалізованих в другій половині 2000-х років, належить придбання 24 нових навчальних вертольотів SW-4 (поставлені у 2006–2010 рр.) і двох вертольотів W-3P, обладнаних для перевезення високопосадовців (у 2008–2009 рр.). Машини двох останніх типів виготовлялись в Польщі, на заводі у Свідніку. Нарешті, у 2010–2011 рр. ЗС Польщі отримали

ще п'ять нових вертольотів Мі-17, придбаних безпосередньо в РФ – у фірми «Рособоронекспорт». Як і у випадку з першою партією, купленою у 2006 р., придбання цих машин пояснювалось невідкладними потребами польського військового контингенту в Афганістані (Вацьук, 2012: 21–22). Першими ж вертольотами західного виробництва, отриманими Польщею після вступу до НАТО, стали чотири американські протичовнові вертольоти корабельного базування SH-2G «Супер Сіспрайт». Ці вживані машини були передані авіації військово-морських сил у 2002–2003 рр., а їхнє придбання пов'язувалось із закупівлею двох фрегатів типу «Олівер Х. Перрі» – теж вживаних (Pacholski, 2018: 79).

Купівля Мі-17 була вимушеним кроком, пов'язаним з необхідністю замінити зношені транспортні вертольоти Мі-8 – у 2007 р. авіація сухопутних військ мусила списати 10 з 26-ти машин цього типу, бо у них закінчився термін експлуатації. Однак на перспективу потрібне було системне рішення, яке спробували втілити у формі Національної вертолітної програми. Відповідно до неї, планувалась закупівля вертольотів не тільки для збройних сил, але й для інших урядових служб. Загалом планувалось у 2007–2018 рр. придбати понад 100 вертольотів, з них 85 для Міністерства національної оборони. Реалізація програми була розбита на два етапи, причому на першому з них (2007–2012 рр.) ЗС Польщі мали отримати тільки шість вертольотів, призначених для перевезення високопосадовців. Решта 79 машин мали надійти у 2013–2018 рр. (Вацьук, 2008: 70). Однак реалізувати Національну вертолітну програму не вдалось через відомчу неузгодженість і брак коштів. Зрештою, для повітряних сил Польщі у 2011 р. придбали ще п'ять вертольотів W-3WA для перевезення високопосадовців (поставлені в 2013 р.). Потреби ж у вертольотах бойового забезпечення передбачалось задовольнити в результаті нового конкурсу.

У березні 2012 р. Міністерство національної оборони оголосило конкурс на придбання 26 вертольотів середнього класу, якими планувалось замінити машини типів Мі-8, Мі-17 і Мі-14. Перші 19 вертольотів мали б надійти в ЗС Польщі до кінця 2015 р. Однак вже за кілька місяців умови конкурсу довелось міняти, оскільки була підготовлена нова редакція Плану технічної модернізації ЗС Польщі на 2013–2022 рр. Тепер планувалась закупівля аж 70 вертольотів середнього класу в кількох варіантах: 48 транспортно-десантних для авіації сухопутних військ, 10 пошуково-рятувальних (SAR – Search and Rescue) для повітряних сил і 12 для авіації військово-морських сил

(6 у пошуково-рятувальному варіанті і 6 у протичовновому). Нові умови конкурсу міністр національної оборони затвердив у лютому 2013 р. В травні того ж року свої пропозиції представили три виробники: «Сікорський» (гелікоптер S-70 «Блек Хок»), «Єврокоптер» (EC725 «Каракал») і «Агуста-Вестленд» (AW149). Кожен виробник мав польських партнерів (або філій), оскільки виробництво вертольотів планувалось організувати в Польщі (Dmitruk, 2021: 14). Згодом умови конкурсу кілька разів коректувались, і остаточна їхня редакція була готова лише наприкінці 2014 р. 21 квітня 2015 р. переможцем оголосили концерн «Єврокоптер», який представив вертоліт H225M (так після ребрендингу називався EC725). Одночасно у зв'язку з перевищенням бюджету обсяг замовлення скоротили до 50 екземплярів. Серед них було 16 транспортно-десантних і 5 медико-евакуаційних для авіації сухопутних військ, 8 протичовнових для авіації ВМС і 21 у варіанті бойового пошуку і порятунку (CSAR – Combat Search and Rescue): 8 для сил спеціальних операцій, 7 для повітряних сил і 6 для авіації ВМС. Першочергово (вже до 2017 р.) планувалось поставити гелікоптери для сил спеціальних операцій і авіації ВМС. Перші 25 H225M мали бути виготовлені у Франції, а решта 25 – складатись в Польщі (з можливістю додаткового монтажу ще 25 машин для інших країн). З цією метою планувалось утворити підприємство на базі авіаремонтного заводу в м. Лодзь (Pacholski, 2016: 69).

Умови контракту остаточно були узгоджені у вересні 2015 р., але у жовтні в Польщі відбулись парламентські вибори, і угода стала предметом політичної боротьби. Зрештою, в жовтні 2016 р. переговори припинились – формально через неузгодженість між замовником і виробником щодо офсету. Однак на думку польських експертів справжні причини цього були не економічні, а внутрішньополітичні (Dmitruk, 2021: 15).

Відмова від укладення контракту з «Єврокоптером» після чотирирічного тендерного і переговорного процесу постфактум пояснювалась польськими експертами неможливістю повноцінної реалізації на одній платформі запланованих до придбання варіантів вертольота. Міністерство національної оборони вирішило закуповувати машини різного призначення в рамках окремих контрактів. Пріоритетним, як і раніше, було придбання вертольотів для сил спеціальних операцій та авіації ВМС. Два відповідних конкурси оголосили 20 лютого 2017 р. Перший з них передбачав закупівлю восьми вертольотів CSAR для сил спеціальних операцій, другий – чотирьох (з опцією

ще на чотири) вертольотів для авіації ВМС. Реалізуватись вони мали «за терміновою процедурою», однак на ділі жодним результатом не завершилися (Pacholski, 2018: 78).

На час проведення вищезгаданих конкурсів в Польщі вже було налагоджене виробництво сучасних вертольотів середнього класу. У 2007 р. фірма «Сікорський» придбала авіазавод у м. Мелець і з 2010 р. почала складання на цьому підприємстві вертольотів S-70i. Цей варіант належав до відомої і дуже розповсюдженої у світі родини «Блек Хок», але відрізнявся відсутністю в комплектації американського обладнання військового призначення. Такий прийом дозволяв експортувати S-70i без необхідності отримання згоди американського уряду. Виробничі потужності заводу в Мельці оцінювались у 24 вертольоти на рік, а до кінця 2013 р. він виготовив на експорт 28 S-70i (Szora & Gruszczyński, 2013: 22). За умов хронічної неспроможності уряду Польщі обрати підходящу модель вертольота для великомасштабної закупівлі, цілком логічним виглядало рішення про придбання невеликої партії машин, які вже виготовлялись в країні і мали задовольнити найбільш гострі потреби. Спершу два екземпляри S-70i придбала поліція (у 2018 р.) (Pacholski, 2018: 80). А в січні 2019 р. чотири таких гелікоптери замовили для військової частини «Грім» сил спеціальних операцій. Контракт був підписаний після неопублічних переговорів. Такий спосіб його укладення не пояснювався, що викликало нерозуміння в політичних і експертних колах. До того ж вертольоти постачались у базовій комплектації – без спеціального обладнання і озброєння. З одного боку, це дозволило виконати контракт дуже швидко – усі чотири S-70i передали замовнику 30 грудня 2019 р. З іншого – машини передали фактично у небоєздатному стані, і упродовж 2020–2021 рр. вони поетапно дообладнувались до вимог сил спеціальних операцій (Dmitruk, 2021: 16).

В авіації ВМС продовжували експлуатуватись вертольоти радянського виробництва Мі-14 (Польща отримала 17 машини випуску 1980–1983 рр.). Модернізаційні заходи були досить обмеженими: після 1999 р. ці машини обладнали радіонавігаційними системами, які відповідають стандартам НАТО, а з 2013 р. п'ять протичовнових Мі-18ПЛ пристосували для підвіски протичовнових торпед МУ-90 (теж НАТОвського стандарту). Прискорений знос пошуково-рятувальних вертольотів Мі-14ПС (яких Польща мала тільки три) призвів до їхнього швидкого списання. Натомість у 2010–2011 рр. в пошуково-рятувальний варіант Мі-14ПЛ/Р переобладнали два Мі-14ПЛ.

На початку 2019 р. в строю авіації ВМС лишалось тільки чотири Мі-14ПЛ, а ще п'ять (у т.ч. обидва Мі-14ПЛ/Р) перебували в ремонті (Gołąbek & Wrona, 2019: 48–51). Потреба в морських гелікоптерах берегового базування була достатньо гострою. Тому Міністерство національної оборони вдалось до закупівлі в позаконкурсному порядку. У квітні 2019 р. була підписана угода про постачання для авіації ВМС чотирьох вертольотів берегового базування AW101 італійського виробництва. Це мало стати лише першою партією, оскільки потреби авіації ВМС були начно більшими (Strębski, 2019: 5). Ця закупівля викликала критику в експертних колах, оскільки обрана була найдорожча з доступних на ринку конструкцій аналогічного класу, до того ж, у незрозумілій комплектації. Крім того, був втрачений шанс на стандартизацію вертолітного парку – адже в родині S-70 фірми «Сікорський» є варіанти вертольотів для авіації ВМС.

Потреби у вертольотах інших класів до початку 2020-х років не були задоволені. Скажімо, ще 2014 р. була ініційована програма придбання 32-х нових ударних вертольотів під шифром «Крук». 20 машин передбачалось отримати Плану технічної модернізації ЗС Польщі на 2013–2022 рр. до 2022 р., а ще 12 – після цього терміну (Pacholski, 2014: 52). Як можливі опції розглядались машини «Агуста-Вестленд» AW129, «Белл» АН-1Z, «Боїнг» АН-64Е, «Єврокоптер» ЕС665. Однак до 2021 р. навіть не вдалось сформулювати остаточну редакцію тактико-технічних вимог, необхідну для оголошення тендеру (Мельник, 2022: 329).

Дуже гострою лишалась потреба заміни морально і фізично застарілих легких вертольотів Мі-2. Однак лише у травні 2020 р. Інспекція озброєння Міністерства національної оборони ініційувала технічний діалог в справі придбання 32-х нових легких вертольотів (у трьох варіантах – бойової підтримки з можливістю використання як навчального; управління; радіоелектронної боротьби) за шифром «Перкоз» (Pacholski, 2020: 64). До участі в ньому зголосилось аж 12 учасників, включаючи не тільки відомих європейських і американських виробників вертольотів, але й фірми з Індії та Ізраїля (Cielma, 2020: 9). Але жодних рішень до кінця 2021 р. ухвалено не було. 31 грудня 2019 р. був оголошений технічний діалог з приводу планованої закупівлі 4–8 гелікоптерів корабельного базування (шифр «Кондор»), до участі в якому зголосилось дев'ять фірм (Dmitruk, 2021: 18–19). Однак і за цією програмою остаточного рішення ухвалено не було.

Загалом за підрахунками Т. Дмитрука ЗС Польщі у 2000–2021 рр. отримали 59 вертольотів, у тому числі 48 нових (рівно половина з них – навчальні SW-4; решта – 5 Mi-17, 15 W-3 у кількох варіантах і 4 S-70i) та 11 вживаних (7 Mi-17 і 4 SH-2G) (Dmitruk, 2021: 19). Загальна ж чисельність вертолітного парку становила 238 машин, більшість потребували термінової заміни (наприклад, 58 Mi-2 і 25 Mi-8, нормативний термін експлуатації яких практично вичерпався) (Cielma, 2021: 9).

Висновки. Упродовж перших двох десятиліть XXI століття оновлення вертолітного парку ЗС Польщі проходило значною мірою безсистемно. Спроби замовити велику партію одно-

типних вертольотів для усіх видів ЗС виявились провальними (не в останню чергу з політичних причин), а заходи з модернізації застарілих вертольотів проводились в обмеженому масштабі. Закупівля нових вертольотів здійснювалась невеликими розрізненими партіями задля закриття найгостріших потреб (забезпечення операцій польського контингенту в Афганістані, створення авіаційної складової сил спеціальних операцій тощо). В підсумку, у 2021 р. не більше чверті вертолітного парку ЗС Польщі становили сучасні машини. В Польщі була створена промислова база для виробництва сучасних типів вертольотів за участю іноземних фірм, але її можливості використовувались далеко не в повній мірі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник В.В. Авіація сухопутних військ Польщі у 1994–2021 рр.: еволюція організаційної структури та озброєння. *Військово-науковий вісник*. 2022. Вип. 38. С. 322–333.
2. Bączyk N. Czekając na wspólną platformę bazową – lotnictwo wojsk lądowych a przetarg śmigłowcowy. *Nowa Technika Wojskowa*. 2012. № 5. P. 20–24.
3. Bączyk N. Ile śmigłowców dla wojska? *Nowa Technika Wojskowa*. 2008. № 5. P. 70–73.
4. Cielma M. Perkoz w cieniu Kruka a może Sokola? Lekki śmigłowiec dla Sił zbrojnych RP. *Nowa Technika Wojskowa*. 2020. № 7-8. P. 8–15.
5. Cielma M. Wojskowa flota śmigłowcowa Polski. *Nowa Technika Wojskowa*. 2021. № 6. P. 6-11.
6. Dmitruk T. Śmigłowce Wojska Polskiego – w kierunku redukcji zdolności. *Nowa Technika Wojskowa*. 2021. № 6. P. 12–19.
7. Gołabek A., Wrona A. Modernizacje, modyfikacje i remonty polskich śmigłowców Mi-14. *Lotnictwo*. 2019. № 4-5. P. 44–54.
8. Kharuk A. Bronić Międzymorza: współpraca wojskowa i wojskowo-techniczna pomiędzy Ukrainą i Polską. *Mare Integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego. Tom XV. Bałtyk w dziejach ludów Morza Bałtyckiego*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2020. P. 316–326.
9. Pacholski Ł. Jaki śmigłowiec szturmowy dla Polski? *Lotnictwo*. 2014. № 3. P. 52–56.
10. Pacholski Ł. Karuzela ze śmigłowcami. *Wojsko i Technika*. 2016. № 11. P. 68–70.
11. Pacholski Ł. Perkoz na start. *Wojsko i Technika*. 2020. № 6. P. 64–66.
12. Pacholski Ł. Śmigłowcowa redefinicja. *Wojsko i Technika*. 2018. № 6. P. 78–82.
13. Strębski M. Śmigłowce AW101 dla Marynarki Wojennej. *Lotnictwo*. 2019. № 4-5. P. 5.
14. Szopa M., Gruszczyński J. Black Hawk – seryjne i w Polsce. *Lotnictwo*. 2013. № 12. P. 22–25.

REFERENCES

1. Melnyk, V.V. (2022). Aviatсия sukhoputnykh viisk Polshchi u 1994-2021 rr.: evoliutsiia orhanizatsiinoi struktury ta ozbroiennia [Aviation of the Polish Ground Forces in 1994-2021: evolution of the organizational structure and armament]. *Viiskovo-naukovyi visnyk – Military-scientific bulletin*. Vyp. 38. 322–333. [in Ukrainian].
2. Bączyk, N. (2012). Czekając na wspólną platformę bazową – lotnictwo wojsk lądowych a przetarg śmigłowcowy [Waiting for a common base platform – Army aviation and the helicopter tender]. *Nowa Technika Wojskowa*. № 5. P. 20–24. [in Polish].
3. Bączyk, N. (2008). Ile śmigłowców dla wojska? [How many helicopters for the army?]. *Nowa Technika Wojskowa*. № 5. P. 70-73. [in Polish].
4. Cielma, M. (2020). Perkoz w cieniu Kruka a może Sokola? Lekki śmigłowiec dla Sił zbrojnych RP [Perkoz in the shadow of Kruk or maybe Sokol? Light helicopter for the Polish Armed Forces]. *Nowa Technika Wojskowa*. № 7-8. P. 8–15. [in Polish].
5. Cielma, M. (2021). Wojskowa flota śmigłowcowa Polski [Poland's Military Helicopter Fleet]. *Nowa Technika Wojskowa*. № 6. P. 6–11. [in Polish].
6. Dmitruk, T. (2021). Śmigłowce Wojska Polskiego – w kierunku redukcji zdolności [Polish Military Helicopters – Towards Reduction of Capabilities]. *Nowa Technika Wojskowa*. № 6. P. 12–19. [in Polish].
7. Gołabek, A., Wrona, A. (2019). Modernizacje, modyfikacje i remonty polskich śmigłowców Mi-14 [Modernizations, modifications and repairs of Polish Mi-14 helicopters]. *Lotnictwo*. № 4-5. P. 44–54. [in Polish].
8. Kharuk, A. (2020). Bronić Międzymorza: współpraca wojskowa i wojskowo-techniczna pomiędzy Ukrainą i Polską [Defending the Internarium: Military and Military-Technical Cooperation Between Ukraine and Poland]. *Mare Integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego. Tom XV. Bałtyk w dziejach ludów Morza Bałtyckiego*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. P. 316–326. [in Polish].

9. Pacholski, Ł. (2014). Jaki śmigłowiec szturmowy dla Polski? [What attack helicopter for Poland?]. *Lotnictwo*. № 3. P. 52–56. [in Polish].
10. Pacholski, Ł. (2016). Karuzela ze śmigłowcami [Helicopter carousel]. *Wojsko i Technika*. № 11. P. 68–70. [in Polish].
11. Pacholski, Ł. (2020). Perkoz na start [Perkoz at the start]. *Wojsko i Technika*. № 6. P. 64–66. [in Polish].
12. Pacholski, Ł. (2018). Śmigłowcowa redefinicja [Helicopter redefinition]. *Wojsko i Technika*. № 6. P. 78–82. [in Polish].
13. Strębski, M. (2019). Śmigłowce AW101 dla Marynarki Wojennej [AW101 helicopters for the Navy]. *Lotnictwo*. № 4-5. P. 5. [in Polish].
14. Szopa, M., Gruszczyński, J. (2013). Black Hawk – seryjne i w Polsce [Black Hawk – serial and in Poland]. *Lotnictwo*. № 12. P. 22–25. [in Polish].

УДК 930.24-043.83:[37.016:94]:004.738.1-049.7](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-4>

Сергій КУЦЕНКО,
orcid.org/0000-0002-8020-2141
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та методик навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) kutsenka7@gmail.com

Зоя ВОЗНА,
orcid.org/0000-0002-3242-3214
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії та методик навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) dotar35@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ TIMELINE JS ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ХРОНОЛОГІЧНИХ ЛІНІЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У сучасній освіті онлайн-сервіси відіграють ключову роль у модернізації освітнього процесу, особливо у викладанні історії, де важливою є візуалізація подій та формування хронологічного мислення.

У цьому аспекті стаття присвячена дослідженню особливостей використання сервісу *Timeline JS* як інструменту для створення інтерактивних хронологічних ліній на уроках історії. Інтерактивні хронологічні лінії – це цифрові інструменти, які візуалізують хронологічний розвиток подій, явищ чи процесів, дозволяючи активно взаємодіяти з представленою інформацією. Вони використовуються для вивчення історичних, культурних, наукових чи інших процесів, забезпечуючи зручний спосіб орієнтування у часових рамках. Висвітлено роль цього сервісу у формуванні хронологічного мислення учнів, розвитку їхніх цифрових компетенцій та підвищенні мотивації до навчання. Зазначено, що інтеграція *Timeline JS* у освітній процес дозволяє не лише візуалізувати складний матеріал, але й активізувати аналітичну діяльність учнів через створення мультимедійних хронологічних проєктів.

Проаналізовано сучасні методичні підходи до впровадження цифрових інструментів у навчання історії, зокрема практичні аспекти застосування *Timeline JS* для різних тем і періодів. Виявлено основні переваги інструменту, такі як інтерактивність, мультимедійність і доступність для створення структурованих хронологічних ліній. Разом із цим визначено низку обмежень, серед яких технічні бар'єри (доступ до інтернету, сумісність із пристроями), необхідність цифрової грамотності педагогів і учнів, а також брак методичних рекомендацій для ефективного використання сервісу.

У ході дослідження розроблено рекомендації для інтеграції *Timeline JS* у структуру уроків історії. Окреслено можливості адаптації цього інструменту для різних форм навчальної діяльності, включаючи індивідуальну та групову роботу, створення навчальних проєктів і підготовку до презентацій. Особливу увагу зосереджено на практичних порадах для педагогів зі створення ефективних хронологічних ліній, які відповідають дидактичним цілям.

Результати дослідження свідчать, що використання *Timeline JS* сприяє покращенню засвоєння навчального матеріалу, розвиває критичне мислення учнів та допомагає формувати міждисциплінарні зв'язки. Перспективи подальших досліджень включають адаптацію сервісу для викладання інших предметів, розробку міждисциплінарних проєктів, а також оцінку його впливу на ефективність навчання у різних освітніх умовах. Отримані результати мають практичну значущість для вчителів історії та інших дисциплін, які прагнуть модернізувати освітній процес через використання цифрових технологій.

Ключові слова: онлайн сервіси, вчитель історії, хронологічна лінія, візуалізація історичних подій, формування хронологічного мислення.

Serhii KUTSENKO,

orcid.org/0000-0002-8020-2141

Candidate of Historical Sciences,

Assistant Professor at the Department of World History and Teaching Methods

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) kutsenka7@gmail.com

Zoia VOZNA,

orcid.org/0000-0002-3242-3214

PhD in Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of World History and Methods of Education

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) domar35@ukr.net

PECULIARITIES OF USING TIMELINE JS SERVICE TO CREATE INTERACTIVE CHRONOLOGICAL LINES IN HISTORY LESSONS

In modern education, online services play a key role in modernizing the educational process, especially in teaching history, where the visualization of events and the formation of chronological thinking are important.

The article examined the features of using Timeline JS service as a tool for creating interactive chronological lines in history lessons. The role of this service in the formation of students' chronological thinking, the development of their digital competencies, and increasing motivation for learning was highlighted. It was noted that the integration of Timeline JS into the educational process allowed not only to visualize complex material, but also to activate students' analytical activity through creating of multimedia chronological projects.

Modern methodological approaches to the introduction of digital tools in history teaching, in particular, practical aspects of using Timeline JS for various topics and periods were analyzed. The main advantages of the tool, such as interactivity, multimedia, and accessibility for creating structured chronological lines were identified. However, a number of limitations, including technical barriers (internet access, device compatibility), the need for digital literacy of teachers and students, as well as the lack of methodological recommendations for effective use of the service were identified.

Recommendations for integrating Timeline JS into the structure of history lessons were developed in the course of study. The possibilities of adapting this tool for various forms of educational activity, including individual and group work, creating educational projects and preparing for presentations were determined. Particular attention was paid to practical advice for teachers concerning creating effective chronological lines that met didactic goals.

The results of the study indicated that the use of Timeline JS helped to improve mastering of educational material, develop students' critical thinking and assist to form interdisciplinary connections. Prospects for further research include adapting the service for teaching other subjects, developing interdisciplinary projects, as well as assessing its impact on the efficiency of learning in different educational conditions. The obtained results have practical significance for history teachers and other disciplines who tend to modernize educational process through the use of digital technologies.

Key words: *online services, teacher of History, chronological line, visualization of historical events, formation of chronological thinking.*

Постановка проблеми. Сучасна освіта потребує впровадження інноваційних технологій, що підвищують ефективність освітнього процесу та відповідають потребам учнів у розвитку критичного мислення й цифрової грамотності. Викладання історії вимагає не лише передачі знань, але й формування хронологічного мислення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків та здатності аналізувати історичні події. Для реалізації цих цілей необхідно використовувати сучасні інструменти, які полегшують візуалізацію історичного матеріалу.

Сервіс Timeline JS є одним із таких інструментів, який дозволяє створювати інтерактивні хронологічні лінії, сприяючи ефективнішому засвоєнню історичного матеріалу. Його використання в освітньому процесі дає можливість подавати інформацію в наочній і динамічній формі, залучаючи учнів до активної взаємодії з матеріалом.

Водночас інтеграція Timeline JS в освітній процес вимагає врахування певних особливостей, таких як адаптація сервісу до навчальної програми, розробка методичних підходів до його використання та вирішення технічних і організаційних питань. Дослідження цих аспектів є важливим для визначення ефективності інструменту та розробки рекомендацій для його впровадження у практику викладання історії.

Розв'язання цієї проблеми сприятиме не лише підвищенню якості викладання історії, але й забезпечить розвиток цифрових навичок учнів, формуючи їх готовність до використання сучасних технологій у навчанні та поза його межами.

У сучасному освітньому процесі все більше уваги приділяється використанню цифрових інструментів для покращення візуалізації та ефективності викладання. Однією з проблем, що виникає на уро-

ках історії, є необхідність чіткого та наочного представлення хронологічної послідовності подій. Традиційні методи подання історичних фактів часто обмежені статичними матеріалами, такими як підручники чи друковані таблиці, що знижує інтерес учнів і ускладнює сприйняття складних історичних зв'язків. Використання сучасних інтерактивних інструментів може значно полегшити роботу вчителів та зробити уроки більш цікавими та інформативними для учнів. Одним із таких інструментів є сервіс Timeline JS, який дозволяє створювати інтерактивні хронологічні лінії. Проте виникають питання щодо ефективності його використання на практиці, зокрема, як інтегрувати цей сервіс в освітній процес, які переваги він пропонує в порівнянні з традиційними методами, та як подолати можливі технічні труднощі.

Аналіз досліджень. Тема використання сервісу Timeline JS для створення хронологічних ліній на уроках історії є відносно новою та недостатньо дослідженою в науковій літературі. Незважаючи на зростаючий інтерес до інтеграції цифрових технологій в освітній процес, кількість ґрунтовних досліджень, присвячених саме застосуванню Timeline JS у викладанні історії, залишається фрагментарним, що створює необхідність системного аналізу.

Однією з небагатьох робіт, що розглядає цю тему, є стаття Гладуна В. В. (Гладун, 2022: 38). Дослідник вказує, що створення інтерактивних хронологічних ліній та ментальних карт, сприяють кращому засвоєнню матеріалу, формуванню уявлення про історичні події на локальному рівні та розвитку аналітичних здібностей учнів. У статті наголошується на ефективності використання різних сервісів для створення ліній часу, як Timeline JS, Tiki-Toki, Timetoast та інших, в освітньому процесі.

Також варто відзначити огляд сервісів для створення стрічок часу, опублікованих на платформі «На Урок» (5 зручних сервісів, 2021) та «Всеосвіта» (Онлайн-інструменти для візуалізації матеріалу, 2020). На цих платформах розміщені різні матеріали у яких розглядаються різні онлайн сервіси, включаючи Timeline JS, та їх потенційне застосування в освітньому процесі.

Серед важливих праць, що досліджують методологічні основи використання наочних і візуальних засобів в освітньому процесі, слід виділити дослідження Бабич О. О. та Семеніхіної О. В. (Бабич, Семеніхіна, 2014: 47). Автори аналізують зміст та відмінності понять «наочність» і «візуалізація», підкреслюючи їх значення для сучасної педагогіки.

Одним із ключових джерел, що висвітлює роль сучасних цифрових технологій у педагогічній діяльності, є робота Білоусової Л. І., Житеньової Н. В.

(Білоусова, Житеньова, 2018: 8). У цій праці досліджено потенціал різноманітних онлайн-сервісів, які сприяють візуалізації навчального матеріалу та покращенню його засвоєння учнями.

Автори акцентують увагу на практичному використанні таких інструментів, як Timeline JS, Canva, Prezi, Mentimeter, що підкреслює їхню роль у забезпеченні інтерактивності, доступності та наочності в освітньому процесі. У роботі також розглядаються методологічні аспекти використання цих інструментів для створення хронологічних ліній, діаграм, інфографіки та інших візуальних моделей, які підвищують ефективність викладання.

Серед праць, що досліджують значення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у діяльності сучасного педагога, особливе місце займає робота Кінд-Войтюк Н. (Кінд-Войтюк, 2021: 103).

Авторка підкреслює, що інформаційно-комунікативна компетентність є не лише важливою складовою професійної діяльності сучасного вчителя, але й необхідними умовами для ефективного використання цифрових інструментів в освітньому процесі.

Особливу увагу приділено питанням методичної підготовки педагогів до використання ІКТ. Дослідниця наголошує на необхідності систематичного підвищення кваліфікації вчителів у сфері цифрових технологій, розробки практичних рекомендацій для інтеграції цих інструментів у структуру уроків та створення мультимедійного контенту

Незважаючи на наявність окремих публікацій, загалом тема потребує подальшого дослідження. Необхідно розробити методичні рекомендації щодо інтеграції Timeline JS у навчальні програми з історії, оцінити його вплив на ефективність навчання та визначити оптимальні способи використання цього інструменту для розвитку хронологічного мислення учнів.

Метою дослідження є визначення особливостей використання сервісу Timeline JS для створення інтерактивних хронологічних ліній на уроках історії, аналіз його впливу на ефективність освітнього процесу, розвиток хронологічного мислення учнів, а також розробка методичних рекомендацій для інтеграції цього інструменту у навчальні програми.

Виклад основного матеріалу. Сучасні технології дедалі активніше інтегруються в освітній процес, пропонуючи нові можливості для візуалізації, систематизації та засвоєння навчального матеріалу. Одним із таких інструментів, що здобув популярність серед педагогів, є сервіс Timeline JS, розроблений Центром журналістики Knight Lab при Північно-Західному університеті

США (Project – Timeline, 2012). Timeline JS – це безкоштовний онлайн-інструмент, що дозволяє створювати інтерактивні хронологічні лінії, вбудовані в вебсайти або презентації. За допомогою цього сервісу користувачі можуть розміщувати важливі події на шкалі часу, додаючи до кожної події текст, зображення, відео, посилання, карти та інші мультимедійні елементи. Хронологічна лінія будується автоматично на основі шаблону, заповненого в Google Таблиці (Google Sheets), що робить її зручною у використанні для вчителів і учнів (Picard, Bruff, 2016).

Основними перевагами Timeline JS є простота у використанні, можливість швидкого налаштування, а також широкий вибір опцій для візуального оформлення подій. Так, учні можуть додавати до хронології зображення історичних документів, портрети історичних осіб, карти або відео, що робить процес навчання більш динамічним та цікавим.

Timeline JS має значний потенціал для підвищення ефективності навчання історії, особливо в контексті сучасних методик викладання, орієнтованих на розвиток критичного мислення, формування навичок роботи з джерелами та підвищення візуальної грамотності.

Хронології є ефективним інструментом для вивчення складних історичних періодів, оскільки вони дозволяють структурувати матеріал за певними критеріями (наприклад, політична, соціальна, культурна сфери). Timeline JS дозволяє викладачам організувати матеріал так, щоб він відповідав віковим особливостям учнів і забезпечував поступове, логічно послідовне засвоєння знань (5 зручних сервісів, 2021).

Використання Timeline JS на уроках історії забезпечує такі педагогічні переваги:

Візуалізація інформації: хронологічна лінія дозволяє учням унаочнити історичні події, їхню тривалість, інтенсивність та наслідки. Це особливо корисно для вивчення складних періодів, коли учні можуть бачити, як одна подія плавно переходить в іншу.

Покращення розуміння причинно-наслідкових зв'язків: Timeline JS дозволяє виділити основні події та їхні наслідки, що допомагає учням зрозуміти, як одна подія впливає на іншу. Це сприяє розвитку історичного мислення.

Мотивація до навчання: візуальна презентація інформації часто викликає у дітей більший інтерес до навчального матеріалу. Учні можуть активно брати участь у створенні хронології, що підвищує їхню залученість та інтерес до предмета.

Розвиток інформаційно-комунікаційних навичок: робота з цифровим контентом надає учням

можливість покращити свої навички в роботі з різними джерелами інформації, оцінці достовірності джерел, пошуку та підбору відповідного контенту.

Існує кілька ефективних методик використання Timeline JS на уроках історії, а саме:

Проектний підхід: учням пропонується самостійно створити хронологічну лінію на основі історичних подій або процесів, які вивчаються. Клас може бути поділений на групи, кожна з яких отримує певний період або тему для дослідження. Учні збирають матеріал, підбирають мультимедіа та візуалізують події за допомогою Timeline JS.

Кейс-метод: учитель підбирає історичний кейс (наприклад, історія Другої світової війни, Велика депресія тощо), який учні аналізують за допомогою хронології. Вони створюють хронологічну лінію, де відображають ключові події, причини та наслідки, що допомагає у систематизації знань.

Інтерактивні презентації: учитель може використовувати Timeline JS для створення інтерактивних презентацій, які допоможуть більш наочно подати навчальний матеріал. Це дозволяє учням взаємодіяти з матеріалом, вивчаючи окремі події та їхній вплив на загальний історичний процес.

Незважаючи на переваги, використання Timeline JS в освітньому процесі має певні виклики.

Технічні складнощі: використання інструменту вимагає наявності комп'ютерів або інших гаджетів у класі та стабільного доступу до інтернету. Це може бути проблематичним у деяких школах, особливо у сільській місцевості.

Потреба в навчанні вчителів: для ефективного використання Timeline JS вчителі повинні володіти базовими знаннями про цифрові інструменти. Тому є необхідність у додаткових тренінгах для педагогів.

Оцінка результатів: важливо забезпечити об'єктивну оцінку роботи учнів з Timeline JS. Учителі мають розробити критерії оцінювання, які враховують не тільки точність і повноту інформації, але й креативність, використання мультимедійних елементів та здатність аналізувати історичний контекст.

Для створення хронологічної лінії за допомогою сервісу Timeline JS необхідно виконати декілька послідовних дій. Спочатку слід перейти на офіційний вебсайт сервісу Timeline JS і ознайомитися з рекомендаціями для створення інтерактивних хронологій. Далі необхідно завантажити шаблон Google Таблиць, який використовується для введення даних. У завантаженому шаблоні потрібно заповнити відповідні поля, включаючи дати подій, їх назви, описи, зобра-

ження, відео або інші мультимедійні матеріали (Project – Timeline, 2012).

Для створення хронологічної лінії у сервісі Timeline JS важливо коректно заповнити шаблон таблиці Google Sheets, оскільки дані, які ви вводите в таблицю, визначатимуть вигляд і зміст вашої інтерактивної хронології. Ось детальний аналіз колонок таблиці:

«Start Date» (Дата початку)

У цю колонку необхідно вказати дату початку події. Формат дати має бути чітким і відповідати стандарту (рік-місяць-день, наприклад, 2024-11-25). Можна вказати лише рік або рік і місяць, якщо точний день невідомий.

«End Date» (Дата завершення)

Ця колонка використовується для подій, які тривають у часі. Якщо подія має конкретний період, тут зазначають дату її завершення. У разі, якщо подія одноразова, цю колонку можна залишити порожньою.

«Display Date» (Дата відображення)

Вказується текст, який буде показаний на хронології замість технічної дати. Наприклад, замість «2024-11-25» можна написати «25 листопада 2024 року».

«Headline» (Заголовок події)

У цій колонці вводиться назва події. Це основний текст, який буде відображатися на шкалі часу як заголовок блоку. Заголовок має бути лаконічним і зрозумілим.

«Text» (Текст опису)

Тут розміщується детальний опис події. Є можливість використовувати текстовий редактор у Google Таблицях для форматування тексту (жирний шрифт, курсив тощо), а також вставляти посилання.

«Media» (Медіа)

У цій колонці зазначається URL-адреса зображення, відео, аудіо або іншого мультимедійного матеріалу, який ілюструє подію. Сервіс підтримує різні формати, зокрема посилання на YouTube, Vimeo, SoundCloud або зображення з інтернету.

«Media Credit» (Автор медіа)

У цьому полі вказується авторство використаного медіаматеріалу або джерело, звідки взято зображення чи інший ресурс. Це важливо для дотримання авторських прав.

«Media Caption» (Підпис до медіа)

Тут вводиться короткий опис медіаматеріалу. Наприклад, можна вказати, що саме зображено на фотографії або про що йдеться у відео.

«Background» (Фон)

Ця колонка використовується для зазначення кольору або зображення, яке буде фоном

для відповідного блоку події. Ви можете додати URL-адресу зображення або вибрати колір.

«Group» (Група)

Якщо хронологія включає кілька тематичних блоків (наприклад, історія мистецтва, політика, наука), у цій колонці можна вказати назву групи. Це допомагає організувати події у структурований вигляд.

Колонка «Type» у шаблоні Google Таблиць для Timeline JS використовується для визначення типу події, яка буде відображена на хронологічній лінії. Ця колонка може приймати два основні значення:

Тип «title» використовується для позначення основного заголовка всієї хронології. Він відображається на початку шкали часу і служить вступною частиною. Наприклад, можна створити заголовок із назвою проекту, періоду або теми хронології. Такий запис у таблиці має бути лише один, і для нього можна вказати текст, зображення та фонове оформлення.

Тип «era» використовується для позначення часових проміжків, які охоплюють кілька подій. Наприклад, можна створити позначення періоду, такого як «Епоха Відродження» або «Холодна війна». Для таких записів потрібно обов'язково заповнити поля «Start Date» і «End Date», щоб визначити межі періоду. Цей тип відображається як горизонтальний кольоровий індикатор, що візуально групує події в межах вказаного інтервалу.

Якщо колонка «Type» не заповнена: За замовчуванням кожен запис у таблиці сприймається як стандартна подія, яка відображається на шкалі часу.

Події типу «era» не містять детального тексту або медіаматеріалів, оскільки вони слугують лише для позначення часових меж.

Після заповнення шаблону Google Таблицю необхідно опублікувати у мережі, обравши відповідну опцію у налаштуваннях доступу. Отриманий URL-адресу публікації потрібно скопіювати і вставити у поле на сайті Timeline JS, після чого натиснути кнопку для генерації коду хронології. На цьому етапі можна попередньо переглянути створену лінію часу, щоб перевірити її правильність і внесення необхідних правок.

Коли хронологія завершена, згенерований код або посилання можна вставити у вебсайт, блог або презентацію. Також Timeline JS дозволяє адаптувати хронологію для мобільних пристроїв і налаштувати її дизайн відповідно до потреб. У результаті створюється інтерактивний інструмент, який зручно використовувати для викладання історичних подій або інших послідовностей (Project – Timeline, 2012){.

Приклад створення хронологічної лінії часу за допомогою сервісу Timeline JS.

Тема: «Події Української революції 1917–1921 років»

1. Підготовка даних

Для створення хронологічної лінії необхідно підготувати таблицю даних у форматі Google Sheets. Поля таблиці включають:

Для створення хронологічної лінії часу у сервісі Timeline JS, вам потрібно підготувати таблицю в Google Sheets із такими колонками:

1. Start Date (Дата початку події)

У цій колонці зазначається точна або приблизна дата події, наприклад:

1917-03-17 (17 березня 1917 року).

2. End Date (Дата закінчення події) (необов'язково)

Якщо подія тривала певний період, можна зазначити дату її завершення, наприклад:

1917-04-01 (1 квітня 1917 року). Якщо це одноденна подія, залиште це поле порожнім.

3. Headline (Назва події)

Ця колонка містить короткий заголовок події, наприклад: 1917, 17 березня – у Києві було утворено Українську Центральну Раду (УЦР).

4. Text (Опис події)

У цьому полі надається детальний опис події. Наприклад: «17 березня 1917 року в Києві відбулося проголошення Української Центральної Ради, яка стала революційним парламентом України та об'єднала політичні й громадські сили».

5. Media (Посилання на мультимедіа)

Посилання на зображення, відео чи аудіо-матеріали, які доповнюють подію. Наприклад: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bb/Pedagogical_Museum_in_Kyiv.jpg

6. Media Credit (Джерело мультимедіа)

Автор або джерело матеріалу. Наприклад: «Wikipedia».

7. Media Caption (Підпис до мультимедіа) (необов'язково)

Короткий підпис до мультимедіа, наприклад: «Фото Української Центральної Ради, 1917 рік».

8. Background (Фоновий колір або зображення) (необов'язково).

Висновки. Сервіс Timeline JS є ефективним інструментом для візуалізації історичних подій, що сприяє розвитку хронологічного мислення, критичних, аналітичних навичок та підвищення зацікавленості учнів у вивченні історії. Інтер-

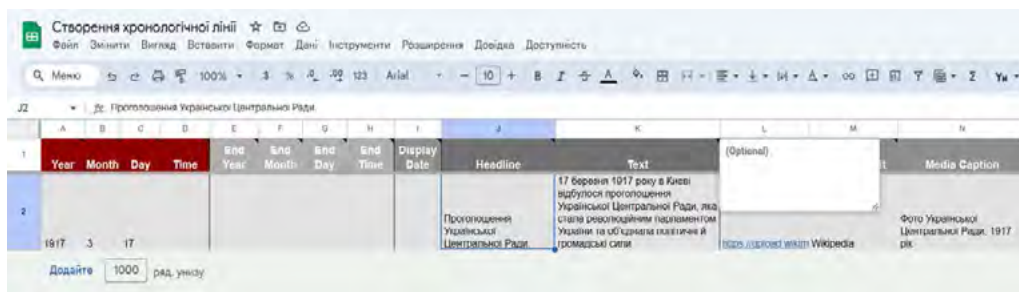

Рис. 1. Приклад заповненої таблиці Google Таблиці (Google Sheets)

Рис. 2. Приклад готової хронологічної лінії, створеної за допомогою сервісу Timeline JS

активність та мультимедійні можливості цього інструменту дозволяють представляти складну інформацію у структурованій і доступній формі, що відповідає сучасним освітнім потребам.

Використання Timeline JS на уроках історії сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, зокрема здатності аналізувати події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та інтегрувати отримані знання в ширший контекст. Інструмент також підтримує розвиток цифрової грамотності, залучаючи учнів до активного створення хронологічних ліній та роботи з мультимедійними джерелами.

Незважаючи на значний потенціал сервісу, його впровадження в освітній процес може

ускладнюватися технічними обмеженнями, такими як доступ до інтернету або недостатня технічна підготовка педагогів та учнів. Проте, з огляду на його переваги, Timeline JS є перспективним інструментом для підвищення ефективності навчання історії.

Перспективи подальших досліджень включають розробку методичних рекомендацій щодо інтеграції Timeline JS в освітній процес, детальне вивчення його впливу на якість засвоєння матеріалу та оцінювання ефективності у різних освітніх умовах. Також важливо дослідити можливості адаптації сервісу для викладання інших дисциплін та міждисциплінарних тем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич О. О., Семеніхіна О. В. До питання про співвідношення понять наочність і візуалізація. *Фізико-математична освіта. Науковий вісник*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2014. № 2 (3). С. 47–53.
2. Білоусова Л. І., Житеньова Н. В. Онлайнві інструменти візуалізації в діяльності сучасного педагога. *Науковий журнал «ScienceRise: педагогічна освіта»*. 2018. № 7. С. 8–15.
3. Гладун В. В. Візуалізація на уроках історії України з теми «Наш край» засобами онлайн-сервісів. *Вересень*. 2022. № 3. С. 38–55.
4. Кінд-Войтюк Н. Сучасний вчитель історії та інформаційно-комунікаційна компетентність на уроках у Новій українській школі. *Літопис Волині*. 2021. Вип. 24. С. 103–107.
5. Онлайн-інструменти для візуалізації матеріалу: створення стрічки часу і діаграм. *Всеосвіта – Національна освітня платформа*. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/c/news/post/5839> (Дата звернення: 20.11.2024)
6. 5 зручних сервісів для створення стрічок часу. Журнал «*На Урок*». 2021. URL: <https://naurok.com.ua/post/5-zruchnih-servisiv-dlya-stvorennya-strichok-chasu> (Дата звернення: 20.11.2024)
7. Picard D., Bruff D. Digital Timelines. *Vanderbilt University*. 2016. URL: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/digital-timelines/> (Дата звернення: 20.11.2024)
8. Project – Timeline. Northwestern University Knight Lab. URL: <https://timeline.knightlab.com/#preview-embed> (Дата звернення: 20.11.2024)

REFERENCES

1. Babych O. O., Semenikhina O. V. (2014). Do pytannia pro spivvidnoshennia poniat naochnist i vizualizatsiia [To questions about interpretation of clarity and visualization]. *Fizyko-matematychna osvita. Naukovyi visnyk – Physical and Mathematical Education. Scientific Bulletin*. 2 (3), 47–53 [in Ukrainian].
2. Bilousova L. I., Zhytienova N. V. (2018). Onlainovi instrumenty vizualizatsii v diialnosti suchasnoho pedahoha [Visualization of learning material using technologies of scribing in teachers' professional activities]. *Naukovyi zhurnal «ScienceRise: pedahohichna osvita» – Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 7, 8–15 [in Ukrainian].
3. Hladun V. V. (2022). Vizualizatsiia na urokakh istorii Ukrainy z temy «Nash krai» zasobamy onlain-servisiv [Visualization in the history lessons of ukraine on the subject «our country» using online services]. *Veresen – September*. 3, 38–55 [in Ukrainian].
4. Kind-Voitiuk N. (2021) Suchasnyi vchytel istorii ta informatsiino-komunikatsiina kompetentnist na urokakh u Novii ukrainskii shkoli [Modern history teacher and information and communication competence in lessons in the new Ukrainian school]. *Litopys Volyni – Chronicle of Volyn*. 24, 103–107 [in Ukrainian].
5. Onlain-instrumenty dlia vizualizatsii materialu: stvorennia strichky chasu i diahram [Online tools for visualizing material: creating timelines and diagrams]. *Vseosvita – Natsionalna osvitnia platforma – Vseosvita – National Educational Platform*. URL: <https://vseosvita.ua/c/news/post/5839> [in Ukrainian].
6. 5 zruchnykh servisiv dlia stvorennia strichok chasu [5 convenient services for creating timelines.]. *Zhurnal «Na Urok» – Magazine «Na Urok»*. URL: <https://naurok.com.ua/post/5-zruchnih-servisiv-dlya-stvorennya-strichok-chasu> (Data zvernennia: 20.11.2024)
7. Picard D., Bruff D. Digital Timelines. *Vanderbilt University*. URL: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/digital-timelines/>
8. Project – Timeline. Northwestern University Knight Lab. 2012. URL: <https://timeline.knightlab.com/#preview-embed>

Денис БОДНАР,

orcid.org/0009-0000-1455-2760

*аспірант кафедри україністики та народно-інструментального мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

(Івано-Франківськ, Україна),

викладач

Катарської музичної академії

(Доха, Катар) dbodnar@qf.org.qa

ЦИКЛ «ПИСАНКИ» ОЛЕКСАНДРА КОЗАРЕНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ «КУЛЬТУРНОЇ ЗУСТРІЧІ» ОКСЦИДЕНТУ ТА ОРІЄНТУ

У статті здійснено спробу увиразнити риси «західного» і «східного» типів мислення у фортепіанному циклі «Писанки» Олександра Козаренка як прикладі відображення «культурної зустрічі» окциденту та орієнту. При проведенні дослідження використано ідеї концепцій діалогічності Олександри Самоїленко та реценційної свідомості Людмили Шаповалової. Відповідно до концепції О. Самоїленко відзначена вагому роль найбільш «глибинного» рівня діалогу, що виявляється у процесі музичного діяння / сприйняття як катарсису, адже він, на нашу думку, ілюструє саму сутність двох типів світобачення – оксидентального та орієнтального. Опрацювання концепції Л. Шаповалової дозволило ствердити, що усі три типи рефлексійної свідомості, у більшій чи меншій мірі, представлені у специфіці музичного мислення в фортепіанному циклі «Писанки» О. Козаренка. Виявлено, що у п'єсах циклу виявляються риси як активної подієвої драматургії, так і рефлексивної, що представляються, відповідно, оксидентальний та орієнтальний типи мислення, а «рефлексивні взаємини» автора із суб'єктом музики реалізуються за прикладом різних моделей, із яких найбільш вагомо представлені «дискретна», що передає рефлексійно-осмислювальну реакцію автора після подієвого розгортання, та «режисерську», котра передбачає постійну «приховану» присутність автора та його певні реакції на музичну подієвість.

Проведене дослідження показало, що фортепіанний цикл «Писанки» Олександра Козаренка є прикладом реалізації «культурної зустрічі» окциденту та орієнту на рівні музичного мислення та відповідних засобів музичної мови. На нашу думку, це є віддзеркаленням споконвічного сприйняття українцями і «західної», і «східної» традицій, що витворило цілісний, унікальний феномен національного світовідчуження, сповненого і напруженої душевної боротьби, і рефлексійного замозаглиблення Сковородинського типу. Реалізацію цього феномену бачимо у філософії у множинних мистецьких творах, в яких «чується» вказаний органічний синтез, тому дослідження специфіки української музичної культури крізь призму оксидентально-орієнтальної зустрічі бачиться перспективним напрямком майбутніх музикознавчих досліджень.

Ключові слова: *українська музика, фортепіанна музика, українська фортепіанна музика, музичне мислення, стиль, жанр, орієнталізм, реценційність.*

Denys BODNAR,

orcid.org/0009-0000-1455-2760

Postgraduate Student at the Ukrainian Music Studies and Folk Instrumental Art Department

Vasyl Stefanyk Prykarpatian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine),

Lector

Qatar Music Academy

(Doha, Qatar) dbodnar@qf.org.qa

THE CYCLE “PYSANKY” BY OLEXANDR KOZARENKO THROUGH THE PRISM OF THE “CULTURAL ENCOUNTER” OF OCCIDENT AND ORIENTATION

The article attempts to highlight the features of the «Western» and «Eastern» types of thinking in the piano cycle «Pysanky» by Oleksandr Kozarenko as an example of the «cultural encounter» reflection between an occident and an orientation. The research is based on the ideas of the concepts of dialogicity by Oleksandra Samoilenko and receptive consciousness by Liudmyla Shapoval. In accordance with O. Samoilenko's concept, the author notes the significant role of the most «deep» level of dialogue, which manifests itself in the process of musical action/perception as catharsis, because, in our opinion, it illustrates the very essence of two types of worldview – occidental and oriental. Elaboration

of L. Shapovalova's concept allowed us to assert that all three types of reflexive consciousness are, to a greater or lesser extent, represented in the specifics of musical thinking in O. Kozarenko's piano cycle «Pysanky». It has been found that the plays of the cycle reveal the features of both active event drama and reflective drama, which are represented, respectively, by the oxidative and oriental types of thinking, and the «reflective relationship» of the author with the subject of music is realised by the example of various models, the most significant of which are the «discrete2 model, which conveys the author's reflexive and comprehending reaction after the event unfolds, and the «director's» model, which implies the constant «hidden» presence of the author and his or her certain reactions to the musical event.

The study has shown that the piano cycle «Pysanky» by Oleksandr Kozarenko is an example of the implementation of a «cultural meeting» of an occasional event and a reference point at the level of musical thinking and the corresponding means of musical language. In our opinion, this is a reflection of the original perception by Ukrainians of both «Western» and «Eastern» traditions, which created a holistic, unique phenomenon of national worldview, full of both intense spiritual struggle and reflexive freezing of the Skovorodynian type. The realisation of this phenomenon can be seen in philosophy in numerous works of art, in which this organic synthesis is «heard», therefore, the study of the specifics of Ukrainian musical culture through the prism of the occidental-oriental encounter seems to be a promising direction for future musicological research.

Key words: Ukrainian music, piano music, Ukrainian piano music, musical thinking, style, genre, orientalism, receptivity.

Постановка проблеми. Цикл «Писанки» Олександра Козаренка, якому присвячена дана стаття, у музично-інтерпретаційній площині маркує один із унікальних артефактів світової культури, відомих від індоєвропейської доби. Семантика писанки, що отримала чисельні специфічні вияви на наступних історичних етапах, розвивається у контексті двох важливих змістових сфер, перша з яких стосується символіки яйця як одвічного первня життя, друга – виводить на широкі горизонти уявлень і вірувань тієї чи іншої спільноти, сенс яких закодований у зображених лініях і фігурах та загальній палітрі витвору. Не дивлячись на те, що писанка є одним із важливих атрибутів української культури, це явище має спільне індоєвропейське походження та широке розповсюдження також в іранських, тюркських та інших народів. Таким чином, писанка є й символом поєднання оксидентального та орієнтального типів мислення, дослідження чого є надзвичайно актуальним у сучасну добу глобалізації, у тому числі – на матеріалах інтерпретації писанкової символіки в академічному мистецтві, прикладом чого є фортепіанний цикл Олександра Козаренка, якому присвячена дана стаття.

Аналіз досліджень. Проблема, піднята у представленому дослідженні, має змістові «виходи» на ряд наукових ідей, що опрацьовуються в українському музикознавстві. Серед найбільш важливих, з цієї точки зору, бачимо концепції діалогічності О. Самойленко (Самойленко, 2003) та рефлексійності Л. Шаповалової (Шаповалова, 2000: 44–48; 2007), оскільки бачимо їх як «знаки» інтровертного та екстравертного типів мислення.

З концепції діалогічності О. Самойленко важливим для представленого дослідження важливою ідеєю є трактування культури з позицій «ноетичного», коли бахтінські поняття Пам'яті,

Гри, Любові, що є маркерами «психічного життя» людини, її бутті в культурі та, зворотньо, – культури в людині» (2003), стають смисловими інстанціями музичного діалогу. Із описаних дослідницею семи рівнів діалогу, – від мета-історичного та «великого» семантичного діалогу жанрової семантики і стильової символіки до «малого» (жанрового, стилістичного, текстового тощо), до діалогу композиційних форм і прийомів, – і, нарешті музичного діяння (сприйняття) як катарсису, для контексту даної статті важливі різні рівні. Проте, особливу увагу варто звернути на останній, адже саме катарсичність мистецтва є результатом як активного діяння, так і пасивної рефлексії.

Л. Шаповалова у контексті аналізу рефлексійної свідомості обґрунтовує поняття «нової семантики рефлексивного типу» (Шаповалова, 2000: 47), медитативного тематизму, рефлексивної драматургії та ряду ін., а також пропонує диференціацію «... рефлексивних взаємин автора із суб'єктом музики» (Шаповалова, 2007: 154), які можуть мати такі моделі: «дискретна» (що передбачає особистісну реакцію після події, що відбулася, із наступним її осмисленням), «наскрізна» (із домінуючою монологічністю авторського висловлення) та «режисерська» або «прихована» (Шаповалова, 2007).

Експлікуючи проблему «культурної зустрічі» оксиденту та орієнту у царину українського фортепіанного мистецтва, звернулися до досліджень, в яких висвітлюються ті чи інші аспекти творчості О. Козаренка. Насамперед, це монографії О. Коменди «Олександр Козаренко – піаніст, композитор, музикознавець» (Коменда, 2017), Л. Кияновської «Еволюція галицької музичної культури XIX–XX ст.» (Кияновська, 2000), дослідження жанрово-стильових моделей у фортепіанній творчості львівських композиторів XX століття Л. Салдан (Салдан, 2006), трансформації засад живопису

у західноукраїнській фортепіанній музиці ХХ століття Н. Посікіри-Омельчук (Посікіра-Омельчук, 2020), фортепіанної творчості українських композиторів у контексті розвитку музичної культури України у 1980–1990-х рр. Н. Ревенко (Ревенко, 2004). Це й низка статей, як, наприклад, про ліричний первінь у творчості мистця – С. Павлишин (Павлишин, 1993), про музичний світ Олександра Козаренка як індивідуальний вимір інтонаційного образу світу Ю. Чекана (Чекан, 2014), присвята до сорокаріччя композитора, піаніста і диригента Н. Швець-Савицької (Швець-Савицька, 2005: 360–365) та ін.

Мета статті – увиразнити риси «західного» і «східного» типів мислення у фортепіанному циклі «Писанки» Олександра Козаренка як прикладі відображення «культурної зустрічі» окциденту та орієнту.

Виклад основного матеріалу. Цикл «Писанки» із п'яти п'єс, написаних у 1982–1989 роках, є особливим у творчій долі автора, оскільки створення першої із них знаменує перехід від експериментаторства до «свідомої композиторської роботи» (Коменда, 2017: 20). Водночас, цикл є оригінальним прикладом втілення «культурної зустрічі» окцидентального та орієнтального типів музичного мислення, що обґрунтуємо нижче.

Аналіз наукових джерел показав, що у циклі «Писанки» дослідники вирізняють взаємопроникнення коломийки і джазу (Павлишин, 1993), відсутність «яскраво виражених жанрових властивостей», у результаті чого усі п'єси постають як форми, «згладжені імпровізаційним становленням... фантазійно-бурлескним характером несподіваних образних переключень і модуляцій» (Коменда, 2017: 62), асоціації з іронічно-гротескними образами у фортепіанній творчості ХХ століття (Коменда, 2017), переосмислення характерних гуцульських ритмінотонаційних, ладових, тембральних та інших моделей, мозаїчність викладу тематизму, поданого крізь призму постмодерного світовідчуття (Посікіра-Омельчук, 2020: 177) та ін. При цьому акцентується імпровізаційність як ознака і народно-інструментального (у даному випадку – гуцульського), і джазового типів музичного мислення (Посікіра-Омельчук, 2020: 177). Усі ці ознаки вказують на основоположну роль у музичному мисленні та мовленні творів окцидентального типу мислення.

Отож, нижче проаналізуємо кожну із п'яти п'єс, вирізняючи ті характерні риси «Писанок», які вважаємо ознаками орієнталізму.

«Писанка» № 1» *Andante*, розпочинається із одноголосного викладу візерункової теми, що

нагадує коломийковий тематизм та ілюструє витончену гуцульську орнаментальність. Водночас, тема викликає аналогії до орнаментальності східних типів – арабесковості, що зображує вишукані рослинні елементи, та моресковості, яка апелює геометричною фігуральністю. Тема звучить у низькому регістрі, викликаючи аналогію до варіацій *basso ostinato*, розпочинаючись із секундових ходів від «С – D – E – D», що символізує «розкручування» лінії із завитка за зразком символу безкінечника чи в аналогії до розташування квіткової серцевинки, і розгортається вгору і донизу у квартовому діапазоні. Прикметно, що донизу ця кварта є чистою, а вгору – збільшеною, або, якщо мислити лінійно, у контексті діатонічної ладовості, то є лідійською квартою, в результаті чого створюється загальний діапазон теми в рамках великої септими. Таке привнесення до змальованих звуками традиційних орнаментів гострої напруженості тритону і великої септими, викладених поза традиційною мажоро-мінорною тональною організацією, на «виході» із неї, як «знаків» сучасного, постмодерного погляду (нагадаємо, саме ці інтервали, а також малу секунду трактує О. Козаренко-музикознавець у праці «Феномен української національної музичної мови» (Козаренко, 2000) як такі, що символізують модерність цієї мови), – саме таке привнесення дає підставити вбачати у викладі теми першої «Коломийки» «режисерський» тип авторської рефлексійності за концепцією Л. Шаповалової (Шаповалова, 2007).

Тема розвивається лінійно, рухаючись у секвентній транспозиції, що нагадує принципи алеторики, – in C, in A, in E, in D, при цьому поступово підвищується звуковисотний рівень та ніби з'являються нові орнаменти на писанці, – в аналогії до такого процесу відбувається нашарування голосів у фортепіанній фактурі, аж до п'яти таких ліній, структурованих у різноакцентну тріольність. У цілому, імітаційний розвиток музичної тканини наближується до фугованого, із використанням *strett*'них проведень теми. У процесі розгортання «Писанки» №1 поступово проявляються наступні її риси. На розвитковому етапі – подієве розгортання, властиве драматургії західноєвропейської музики, сповнене пристрастних почуттів автора, які виникли як реакція на попереднє представлення писанкових символів і сенсів. При цьому з'являються яскраві сонорні ефекти, що творять той паралельний погляд «режисера», який є однією з ознак рефлексійності. На заключному етапі – заспокоєння, що є, водночас, часом для осмислення попередніх емоційних колізій і відповідної подієвості, – відповідно, цей стан,

за концепцією рефлексійності, яку використовуємо у даному дослідженні, можемо протракувати як «дискретна» рефлексійність.

У «Писанці № 2» *Giocoso*, тема виростає із ямбічного зерна, що складається із висхідного тріольного мотиву та його вершинного завершення, здобутого альтераційно загостреним півтоновим ходом. У результаті, у п'єсі представлено яскраву картинку гуцульської ужитковості завдяки надзвичайно картинному змалюванню писанкових фігур – для цього використовуються засоби гуцульського ладу, розмаїта гармонічна барвова палітра, а також поєднання тонкої рубатності у викладі теми у верхній лінії та quasi токатності, яка ніби «ставить» крапки і проводить лінії у геометричні візерунки, в лінії канонічної імітації. Як зазначає Н. Посікіра-Омельчук, «звукопис у цій «Писанці», передусім, має графічну природу, закладену вже у початковому імітаційному принципі накладення ліній. Згодом, у токатному фрагменті можемо говорити про елементи точкового (пуантилістичного) рисунку» (Посікіра-Омельчук, 2020: 166–167). Така специфіка музичного мислення, з одного боку, виявляє характерні риси гуцульського мистецтва, а з іншого – викликає аналогії до арабської каліграфічності як феномену світової культури.

Водночас, головною ознакою проникнення орієнтального типу мислення у звучання даної п'єси є постійне відчуття «присутності автора». На нашу думку, ремарка *Giocoso* стосується не тільки атмосфери карпатської весни, змалюваної засобами геометричної символіки та чіткої, подекуди майже пуантилістичної, токатності, а й весело-грайливого ставлення автора до описаної картини, що у контексті даної статті трактуємо як рефлексійний тип «режисера».

«Писанка № 3» *Andante*, написана через три роки від попередніх п'єс, сповнених юнацького експериментаторства, виявляє інший спосіб новаторського підходу до традиції. Композитор звертається до автентичного першоджерела – весільної пісні із записів О. Кольберга «Калинові квіти, / калинові квіти, / кланяються вам діти...». Увага до традиції проявляється й у використанні усталеної європейської тональної системи, жанру вальсу та ін. Водночас, секундовість, якою оформлені вже перший акорд (тонічний септакорд із одночасним звучанням терцієвого і квартового тонів) та початковий виклад теми, подальша багата кластерність і яскраві сонорні ефекти, – усі названі засоби наповнюють вказану традиційну основу «свіжим», модерним мовленням, що у контексті весільної тематики творить тонке неоромантичне світовідчуття.

У подальшому розвитку п'єси епізодично застосоване тонке арабське письмо, в якому Н. Посікіра-Омельчук вбачає «певні ознаки гуцульської сецесійності» (Посікіра-Омельчук, 2020: 178), котра «неначе створює ефект «заквітчаності» фактури» (Посікіра-Омельчук, 2020: 178) – припускаємо, що мова йде про підхід до кульмінації (такти 24–25). Окрему увагу варто звернути на багату мелізматіку, якою також «уквітчана» музична тканина. На нашу думку, вона є одним із яскравих прикладів взаємопроникнення «західної» та «східної» музичної культури на рівні самого музичного мовлення.

Таким чином, третя писанка жанровими засобами елегантного вальсу та лірико-драматичного подієвого розгортання типовий оксидентальний тип мислення. Натомість, осмислення вказаної подієвості у «тихій кодї», де звучить вальсова тема у низькому регістрі, є прикладом роботи рефлексійної свідомості, у даному випадку – «дискретного» типу.

У «Писанці № 4» *Tranquillo*, котра, за вказівкою автора, ґрунтується на весільних інструментальних награваннях села Мишин, представлено багатий і розлогий розвиток такого роду тематизму. Тема, викладена у домінантовому ладу in D з ознаками гуцульського звукоряду, збагачена чисельними мордентами (а подальшому – довгими трелями у кульмінаційних моментах), розвивається у розспіві від верхнього домінантового устою до тонічного, згодом до нижнього варіанту домінантового устою. Уся мініатюра витримана в єдиній настроєвій палітрі, яка яскраво ілюструє імпровізаційність народно-інструментального мистецтва. У всьому мелодико-гармонічному і фактурному багатстві твору «чуються» барви гуцульської писанки, що вирають пишними переборами цимбал.

Якщо «західний» тип мислення пов'язаний, насамперед, із вираженням емоційних станів, а «східний» – із враженням як самим станом, то подієвий розвиток у цій мініатюрі є результатом вказаного вираження емоцій, натомість четверта писанка як ціле є яскравим, колоритним «враженням».

«Писанка» №5 *Ritmico* відтворює типово оксидентальний тип мислення. Твір сповнений нестримної стихійної енергії, що виростає із коломийкового зерна, яке надається до активного розвитку, у тому числі з додаванням джазових музично-мовних елементів. Лише останній звук «F₁» з ремаркою *secco* є алюзією до образу автора, який «усміхається».

Висновки. Ґрунтуючись на концепції О. Самойленко (Самойленко, 2003), слід відзначити

вагому роль найбільш «глибинного» рівня діалогу, що виявляється у процесі музичного діяння / сприйняття як катарсису, адже він, на нашу думку, ілюструє саму сутність двох типів світобачення – оксидентального та орієнтального.

Опрацювання концепції Л. Шаповалової (Шаповалова, 2007), вибрані ідеї якої були задекларовані на початку статті, можна стверджувати, що усі три типи рефлексійної свідомості, у більшій чи меншій мірі, представлені у специфіці музичного мислення в фортепіанному циклі «Писанки» О. Козаренка. Виявлено, що у п'єсах циклу репрезентовані риси як активної подієвої драматургії, так і рефлексивної, що представляються, відповідно, оксидентальний та орієнтальний типи мислення, а «рефлексивні взаємини» автора із суб'єктом музики реалізуються за прикладом різних моделей, із яких найбільш вагомо представлені «дискретна», що передає рефлексійно-осмислювальну реакцію автора після подієвого розгортання, та «режи-

серську», котра передбачає постійну «приховану» присутність автора та його певні реакції на музичну подієвість.

Отож, проведене дослідження показало, що фортепіанний цикл «Писанки» О. Козаренка є прикладом реалізації «культурної зустрічі» оксиденту та орієнту на рівні музичного мислення та відповідних засобів музичної мови. На нашу думку, це є віддзеркаленням споконвічного сприйняття українцями і «західної», і «східної» традицій, що витворило цілісний, унікальний феномен національного світовідчуження, сповненого і напруженої душевної боротьби, і рефлексійного замозаглиблення Сковородинського типу. Реалізацію цього феномену бачимо у філософії у множинних мистецьких творах, в яких «чується» вказаний органічний синтез, тому дослідження специфіки української музичної культури крізь призму оксидентально-орієнтальної зустрічі бачиться перспективним напрямком майбутніх музикознавчих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кияновська Л. Еволюція галицької музичної культури XIX – XX ст. Тернопіль: Астон, 2000. 339 с.
2. Козаренко О. Феномен української національної музичної мови. Львів: НТШ, 2000. 284 с.
3. Коменда О. Олександр Козаренко – піаніст, композитор, музикознавець: монографія. Луцьк: Вежа, 2017. 252 с.
4. Павлишин С. Композитори-лірики. *Музика*. 1993. № 3. С. 3–4.
5. Посікіра-Омельчук Н. Трансформація засад живопису у західноукраїнській фортепіанній музиці XX століття: дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Львів, 2020. 242 с.
6. Ревенко Н. Фортепіанна творчість українських композиторів у контексті розвитку музичної культури України (80–90 роки XX століття): автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: 17.00.01. Київ, 2004. 20 с.
7. Салдан С. Жанрово-стильові моделі у фортепіанній творчості львівських композиторів XX століття: автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 2006. 17 с.
8. Самойленко О. Діалог як музично-культурологічний феномен: методологічні аспекти сучасного музикознавства: автореф. дис. ... док. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 2003. 34 с.
9. Чекан Ю. Музичний світ Олександра Козаренка (про індивідуальний вимір інтонаційного образу світу у камерній творчості 90-х років). *Festschrift кафедрі історії музики етносів України та музичної критики НМАУ ім. П.І. Чайковського*. Київ, 2014. С. 189–198.
10. Шаповалова Л. Принципи рефлексійної драматургії (на прикладі концертного жанру в творчості В. Бібіка). *Наукові записки Тернопільського педагогічного університету ім. В. Гнатюка: Серія Мистецтвознавство*. Тернопіль, 2000. № 1 (4). С. 44–48.
11. Шаповалова Л. Рефлексивний художник. Проблеми рефлексії в музичній творчості. Харків: Скорпіон, 2007. 292 с.
12. Швець-Савицька Н. У сорокаліття композитора, п'яніста і музиколога Олександра Козаренка. *Наукові збірки ЛДМА ім. М. Лисенка*. 2005. Вип. 10. С. 360–365.

REFERENCES

1. Kyianovska, L. (2000). *Evolutsiia halytskoi muzychnoi kultury XIX – XX st.* [The evolution of Galician musical culture in the nineteenth and twentieth centuries]. Ternopil: Aston. 339 s. [in Ukrainian].
2. Kozarenko, O. (2000). *Fenomen ukrainskoi natsionalnoi muzychnoi movy* [The phenomenon of the Ukrainian national musical language]. Lviv: NTSh. 284 s. [in Ukrainian].
3. Komenda, O. (2017). *Oleksandr Kozarenko – pianist, kompozytor, muzykoznavets* [Oleksandr Kozarenko – pianist, composer, musicologist]. Lutsk: Vezha. 252 s. [in Ukrainian].
4. Pavlyshyn, S. (1993). *Kompozytory-lyryky* [Composers-lyricists]. *Muzyka*. 1993. № 3. Pp. 3–4. [in Ukraine] [in Ukrainian].
5. Posikira-Omelchuk, N. (2020). *Transformatsiia zasad zhyvopysu u zakhidnoukrainskii fortepiannii muzytsi XX stolittia* [The Transformation of the Foundations of Painting in the Western Ukrainian Piano Music of the Twentieth Century]: *dis. ... kand. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo»*. Lviv. 242 s. [in Ukrainian].

6. Revenko, N. (2004). *Fortepianna tvorchist ukrainskykh kompozytoriv u konteksti rozvytku muzychnoi kultury Ukrainy (80-90 roky XX stolittia)* [Piano Creativity of Ukrainian Composers in the Context of the Development of the Musical Culture of Ukraine (80–90s of the Twentieth Century)]: *avtoref. dys. ... kand. mystetstvozn.: 17.00.01*. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
7. Saldan, S. (2006). *Zhanrovo-stylovi modeli u fortepiannii tvorchosti lvivskykh kompozytoriv XX stolittia* [Genre and Style Models in the Piano Works of Lviv Composers of the Twentieth Century]: *avtoref. dys. ... kand. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo»*. Kyiv. 17 s. [in Ukrainian].
8. Samoilenko, O. (2003). *Dialoh yak muzychno-kulturolohichni fenomen: metodolohichni aspekty suchasnoho muzykoznavstva* [Dialogue as a Musical and Cultural Phenomenon: Methodological Aspects of Contemporary Musicology]: *avtoref. dys. ... dok. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo»*. Kyiv. 34 s. [in Ukrainian].
9. Chekan, Yu. (2014). *Muzychnyi svit Oleksandra Kozarenka (pro indyvidualnyi vymir intonatsiinoho obrazu svitu u kamernii tvorchosti 90-kh rokiv)* [The Musical World of Oleksandr Kozarenko (on the individual dimension of the intonation image of the world in chamber music of the 1990s)]. *Festschrift kafedri istorii muzyky etnosiv Ukrainy ta muzychnoi krytyky NMAU im. P.I. Chaikovskoho*. Kyiv. Pp. 189–198. [in Ukrainian].
10. Shapovalova, L. (2000). *Pryntsyipy refleksii dramaturhii (na prykladi kontsertnoho zhanru v tvorchosti V. Bibika)* [Principles of reflective dramaturgy (on the example of the concert genre in the work of V. Bibik)]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka: Seriya Mystetstvozn. Ternopil. № 1 (4)*. Pp. 44–48. [in Ukrainian].
11. Shapovalova, L. (2007). *Refleksyivnyi khudozhnyk. Problemy refleksii v muzychnii tvorchosti* [A Reflective Artist. Problems of Reflection in Musical Creativity]. Kharkiv : Skorpion. 292 s. [in Ukrainian].
12. Shvets-Savytska, N. (2005). *U sorokalittia kompozytora, pianista i muzykoloha Oleksandra Kozarenka* [On the Fortieth Anniversary of the Composer, Pianist and Musicologist Oleksandr Kozarenko]. *Naukovi zbirky LDMA im. M. Lysenka*. Vyp. 10. Pp. 360–365. [in Ukrainian].

УДК 75.021:94(470:477)“2020”

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-6>

В'ячеслав БОЙКО,

orcid.org/0000-0002-0842-7450

кандидат філософських наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) vboiko@dakkkim.edu.ua

Євгеній ШИШЛЮК,

orcid.org/0000-0002-7358-7864

доктор філософії з образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) e.shyshliuk@gmail.com

Наталія БРЕЙ,

orcid.org/0000-0002-5371-7609

магістр мистецтвознавства,
старший викладач кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) nataliia.brei@gmail.com

МИСТЕЦЬКИЙ АУКЦІОН ЯК ЗАСІБ КОНСОЛІДАЦІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття привертає увагу до активізації явища благодійних аукціонів в українському артпросторі після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року. Закономірним в даній ситуації є намір митців до об'єднання й презентації художньої творчості на широкий загал. У тому числі й засобом участі в аукціонах, які з початком війни організуються художниками, волонтерами, артдилерами та ін. **Мета статті** – на основі відбору й предметного аналізу аукціонів періоду 2022–2024 років, дослідити їхню роль у консолідації українського народу під час війни. **Наукова новизна** одержаних результатів обумовлена тим, що вперше систематизовано фактологічні дані про аукціонні проєкти в Україні даного періоду як платформи єднання українців у часи російсько-української війни. У дослідженні проаналізовано 18 благодійних аукціонів, що відбулись в українському просторі протягом 2022–2024 рр. Серед них: «Квіти Примаченко для ЗСУ» (2022); «Воєнна колекція для Музею Перемоги» (2022); «ARTгенератор» (2022); «Українська звитяга: мистецтво задля перемоги» (2022); «Народжені вільними» (2023); Благодійний аукціон на підтримку родини Семиног (2023); «Робот для ЗСУ» (2023); благодійний аукціон до Дня Збройних Сил України (2023); благодійна виставка-аукціон «Воїни світла» (2024). **Узагальнені результати.** З'ясовано, що ці та інші аукціони, проведені в досліджуваній період, об'єднані місією допомоги ЗСУ та цивільним, що постраждали від війни та є доволі поширеним явищем на локальному, регіональному й національному рівнях. Визначено, що до їхніх загальних ознак належать такі: широкий організаційний спектр – від одноосібних художників та волонтерів до органів місцевої влади; у переважній більшості випадків переважання мети проведення аукціону над художнім рівнем робіт; жвавий інтерес ЗМІ та громадськості до цих подій; причетність до аукціону організаторів, митців і покупців лотів як ознака високого рівня патріотизму й небайдужості; поступове зростання числа благодійних аукціонів та наявність перспектив до їхнього дослідження.

Ключові слова: артпростір, митці, живопис, акварельний живопис, благодійність, російсько-українська війна.

Viacheslav BOIKO,

orcid.org/0000-0002-0842-7450

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) vboiko@dakkim.edu.ua

Yevhenii SHYSHLIUK,

orcid.org/0000-0002-7358-7864

PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) e.shyshliuk@gmail.com

Nataliia BREI,

orcid.org/0000-0002-5371-7609

Master of Art History,
Senior Lecturer at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) nataliia.brei@gmail.com

ART AUCTION AS MEANS OF CONSOLIDATION DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article draws attention to the intensification of the phenomenon of charity auctions in the Ukrainian art space after the full-scale invasion of Ukraine by Russian troops on February 24, 2022. In this situation, the intention of artists to unite and present their creative works to the general public is natural, including by participating in auctions organized by artists, volunteers, art dealers, etc. since the beginning of the war. **The purpose of the article** is to investigate their role in consolidation of the Ukrainian people during the war by selecting and analyzing the auctions held in 2022–2024. **The scientific novelty** of the results obtained is caused by the fact that actual data on auction projects in Ukraine of this period as a platform for uniting the Ukrainians during the Russian-Ukrainian war have been systematized for the first time. The study analyzes 18 charity auctions that took place in Ukraine in 2022–2024, including: «Prymachenko's Flowers for the Armed Forces of Ukraine» (2022); «Military Collection for the Victory Museum» (2022); «ARTgenerator» (2022); «Ukrainian Bravery: Art for Victory» (2022); «Born Free» (2023); Charity Auction in Support of the Semynoh Family (2023); «Robot for the Armed Forces of Ukraine» (2023); Charity Auction for the Day of the Armed Forces of Ukraine (2023); Charity Exhibition and Auction «Warriors of Light» (2024). **Summary of the results.** It is found that these and other auctions held during the studied period are united by the mission of helping the Armed Forces of Ukraine and civilians affected by the war and are quite common at the local, regional and national levels. It is determined that their common features include the following: a wide organizational spectrum – from individual artists and volunteers to local authorities; in the vast majority of cases, the purpose of the auction is dominated by the artistic level of the works; keen interest of the media and the public in these events; involvement of organizers, artists and lot buyers in the auction as a sign of a high level of patriotism and concern; gradual growth in the number of charity auctions and the availability of prospects for their study.

Key words: art space, artists, painting, watercolor painting, charity, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. У визвольній боротьбі України за свою незалежність, активізовану після 24 лютого 2022 р., культурно-мистецькі цінності набули трансформації та переосмислення. Перш за все, вони виступили фактором консолідації українців. З позицій образотворчого мистецтва, художники у своїх роботах висловлюють протест проти загарбницьких дій ворожої країни, їхніх наслідків; матеріалізують художніми засобами свої переживання та психологічний стан інших; привертають увагу до краси українських природних та архітектурних ландшафтів, народної матеріальної й духовної культури; рефлексують щодо майбутнього України.

Закономірним в даній ситуації є намір митців до об'єднання й презентації художньої творчості на широкий загал. У тому числі й засобом участі в аукціонах, які з початком війни організуються художниками, волонтерами, артдилерами та ін. Це публічні благодійні заходи, метою яких є згуртування українців для надання фінансової та моральної підтримки військовим, членів їхніх родин; порятунку й відновлення постраждалих від лихоліття війни людей, тварин, осель, об'єктів інфраструктури тощо.

Як свідчать транслятори громадської думки – ЗМІ та соціальні мережі – з початком війни було проведено велику кількість таких проєктів, деякі

з яких тривали й на момент написання статті. Проте у мистецтвознавчій науці, де проблематика розвитку української аукціонної справи належить до пріоритетних дослідницьких напрямків, відсутні праці, присвячені характеристиці місії вітчизняних аукціонів із привернення уваги громадськості до потреб всіх, кого торкнулася російсько-українська війна.

Аналіз досліджень. Протягом останніх двох років було оприлюднено окремі праці, мета яких стосувалась аналізу мистецтва в зазначений період. Так, у колективному дослідженні М. Протас, Н. Булавіної та І. Ісиченка «Українське мистецтво в контексті визвольної війни» резюмовано, що війна вивела «...на поверхню культурно-мистецького буття нації явища, які до активної фази повномасштабного вторгнення окупантів 24 лютого 2022 року не мали чіткої визначеності...» – було активовано ряд культуротворчих процесів, які виконують роль інструменту опору вітчизняних митців, які «...разом з народом об'єднались у єдиний організм боротьби за суверенітет і демократичний лад держави» (Протас, 2023).

Враховуючи те, що частина благодійних аукціонів періоду 2022–2024 рр. ініційована волонтерами й художниками, акцентовано на статті О. Колибенко «Участь митців Переяславщини у волонтерських рухах у 2022 – на початку 2024 рр.». Авторкою наголошено на тому, що діячі культури й мистецтва (в тому числі й художники), формують так званий «культурний фронт» та використовують результати своєї творчої діяльності з метою збору коштів. Наприклад, організують заходи, серед яких «...благодійні концерти, творчі зустрічі, виставки-продажі, аукціони, етнографічні дійства з ярмарками-продажами» (Колибенко, 2024).

Функцію сучасних вітчизняних віртуальних музеїв як благодійних аукціонів проаналізували у 2024 р. Л. Кузнецова й І. Кушнар'єв у праці «Віртуальні музеї України як засоби збереження історичної пам'яті в умовах війни», де зазначили, що на сайтах деяких із цих музеїв здійснюється продаж творів мистецтва з метою збору коштів на підтримку ЗСУ та постраждалих цивільних (Кузнецова, 2024). На цінності артринку (в тому числі й аукціоні як його складнику) як багатоаспектному культурному феномені, наголошує С. Русаков. Науковець характеризує артринок як простір, де «...перетинаються сучасні культурні, економічні, соціальні процеси...» (Русаков, 2019: 175). С. (2019).

Мета статті – засобом відбору й предметного аналізу вітчизняних ключових аукціонів періоду 2022–2024 рр., дослідити їхню специфіку та роль у консолідації українців під час війни.

Виклад основного матеріалу. Автором статті проаналізовано проекти, які було реалізовано в українському артпросторі у 2022–2024 рр. Таким чином, встановлено факт зростання кількості аукціонів та масштабне висвітлення цих подій в ЗМІ та соціальних мережах – а, отже, й значний інтерес громадськості до цих подій та обізнаність пересічних українців із місією благодійних аукціонів. А саме, фінансовою й моральною підтримкою тих, кого зачепили реалії війни за допомогою залучення художніх творів як лотів на аукціонах.

Такі події, незалежно від організаційного рівня, статусу учасників-художників й покупців, місця й способу проведення тощо, неодмінно викликали суспільний резонанс. Серед лотів – твори живопису й графіки, фотографія, скульптура, зразки декоративно-прикладного мистецтва. Ще однією особливістю цих аукціонів є те, що свої роботи надавали як маловідомі митці, так і художники зі світовим ім'ям. Це пов'язано з тим, що в переважній більшості аукціонів пріоритетним був акцент не імені автора, а на намірі організаторів – привернути увагу громадськості до нагальної ситуації на фронті чи на постраждалих територіях та окремих осіб. При цьому встановлено, що концепція аукціону та її поширення в публічному просторі будувалась саме на мотиві допомоги. На цьому фоні традиційні мотиви придбання художнього твору під час аукціону як інвестиційного товару та як колекційної одиниці були другорядними. Натомість ключовим мотивом стала покупка лотів як демонстрації покупцями своєї патріотичної позиції.

Для наочності цих тверджень та акцентів на деяких інших особливостях благодійних аукціонів періоду війни, з дотриманням хронологічної послідовності, виокремлено ряд подій. Так, з 29 квітня до 5 травня 2022 р. Благодійним фондом Сергія Притули було проведено онлайн-подію в форматі «благодійний аукціон однієї картини» – «Квіти Примаченко для ЗСУ». Колекціонери-волонтери Дар'я Добріян та Ігор Понамарчук (засновники приватного музею «Духовні скарби України») передали з сімейної колекції картину Марії Примаченко «Квіти вирости коло четвертого блока» (1990) представникам Фонду з метою залучення коштів від її продажу для допомоги армії. Члени родини видатної художниці, усвідомлюючи цінність події, відмовились від роялті з продажу роботи на користь ЗСУ. Організаційну підтримку надав Аукціонний дім «Дукат». Представники Фонду зазначили, що саме ця картина була обрана для збору коштів через свою символічну назву: «Під час спроби наступу на Київ з півночі російські окупанти зайшли у Чорнобильську зону і

Рис. 1. Момент передачі Сергієм Притулою картини Марії Примаченко «Квіти вирости коло четвертого блока» Юлії Литвинець, очільниці Національного художнього музею України (9 червня 2022)

рили окопи в рудому лісі та біля четвертого енергоблока, де ґрунт все ще радіоактивний. Крім того, російські війська розбомбили краєзнавчий музей з роботами Марії Примаченко в Іванкові на півночі Київщини» (Благодійний аукціон «Квіти Примаченко для ЗСУ», 2022).

Роботу було придбано за 500 тис. доларів українцем-представником діаспори, ім'я якого залишилось невідомим. Це стало унікальним випадком у літописі благодійних аукціонів – першим фактом продажу картини вітчизняного митця (мисткині) за таку рекордно велику суму. На вторговані кошти Благодійним фондом Сергія При-

тули було придбано 125 мікроавтобусів для ЗСУ. Згодом, 9 червня 2022 р. картину згідно з рішенням нового власника було передано на відповідальне зберігання до Національного художнього музею України (Рис. 1). На офіційній фейсбук-сторінці закладу музейники оголосили: «Хай полотно видатної художниці буде ще одним символом єдності українців у часи випробувань» (Картина Марії Примаченко, 2022).

Подією національного масштабу стало проведення ключовим гравцем вітчизняного артринку, Аукціонним домом «Дукат» та Благодійним фондом Сергія Притули в червні 2022 р. благодійного аукціону «Воєнна колекція для Музею Перемоги». Було представлено 10 картин сучасних відомих українських митців, зібраних представниками «Дукату» й родиною колекціонерів Дар'єю Добрян та Ігорем Понамарчуком. Організатори зазначили, що в майбутньому ці картини, які залишатимуться у власності того, хто їх придбав, доцільно експонувати в майбутньому Музеї перемоги (звідси й назва аукціону), створення якого є актуальним питанням українського артпростору (Благодійний аукціон. Аукціонний дім «Дукат», 2022).

Символічно, що деякі з картин було закінчено за кілька днів до початку повномасштабного вторгнення чи створено в перші дні війни. Так, за день до того, як українськими військами було потоплено

Рис. 2. Благодійний аукціон «Воєнна колекція для Музею Перемоги»: лот № 9: Владислав Шерешевський «Smoke on the water». Полотно, олія (2022); лот № 5: Матвій Вайсберг «Янгол ЗСУ». Полотно, олія (2022)

ворожий крейсер «Москва», Владислав Шерешевський завершив роботу над картиною «Smoke on the water» (Рис. 2), де на задньому плані наявне зображення корабля у вогні. Митець оприлюднив її на своїй фейсбук-сторінці 12 квітня, а ворожий об'єкт було знищено наступного дня – 13 квітня 2022 р.

Окрім цієї роботи, лотами аукціону стали картини Матвія Вайсберга «Янгол ЗСУ» (2022) (Рис. 2), Якова Гніздовського «Конструктор» (1967), Олени Грозовської «In borsch we trust» (2022), Сергія Захарова «Повітряна тривога» (2022), Каті Лісової «Чаша» (2022), Павла Макова «Морський бій» (2016), Леся Подерв'янського «ВиПерДос» (2019), Олександра Ройтбурда «Тривожна мандрівка» (2018), Олексія Сая «Концерт у пеклі» (2022) (Дим, 2022). Підсумком аукціону став продаж усіх 10 лотів за майже 3 млн грн, спрямованих на придбання БПЛА «Валькірія» для потреб ЗСУ.

Деякі аукціони стали свідченням спроможності громадських ініціатив та органів місцевого самоврядування вести діалог та злагоджено діяти в складних для країни умовах, ініціюючи справи допомоги війську. Наприклад, 30 вересня 2022 р. Івано-Франківською обласною військовою адміністрацією під керівництвом Світлани Онищук було проведено благодійний аукціон на підтримку ЗСУ. Було представлено 53 лоти, серед яких предмети антикваріату й художні твори. Усі вони знайшли своїх покупців, серед яких представники бізнесу, освітяни, діячі культури й мистецтва, духовенство.

Ще до початку аукціону на благодійні рахунки надійшло 300 тис. гривень, а загальна сума становила 3 млн 182 тис. 555 грн. Усі кошти було передано на потреби 102-ї бригади ЗСУ (закупівлю зимового одягу та ін.). Світлана Онищук наголосила: «...міжнародна спільнота, громадські організації, волонтери та прикарпатські підприємці щодня підтримують Україну своєю допомогою та єдністю. Наше завдання – об'єднати їх усіх задля надання найнеобхіднішої підтримки Збройним силам України. Усі ми, кожен на своєму місці, повинен наближати перемогу нашої країни» (Відбувся благодійний аукціон, 2022).

А 18 листопада 2022 р. у Львові зусиллями Благодійного фонду «Із янголом на плечі» та Львівської обласної військової адміністрації було організовано благодійний аукціон «ARTгенератор». Свої роботи надали більш ніж 20 митців (Михайло Демцю, Микола Грималюк, Роман Опалинський та ін.). Було представлено 45 лотів (картини та розписані атрибути війни), їхня вартість стартувала від 1 тис. грн. (Доротич, 2022). Завдяки цьому було зібрано 450 тис. грн для закупівлі 10 генераторів живлення для ЗСУ.

З 8 по 15 грудня 2022 р. Аукціонним домом «Дукат», Благодійним фондом «Українська звитяга» та компаніями Gravitec.net, Lviv IT Cluster, Seeton організовано благодійний аукціон «Українська звитяга: мистецтво задля перемоги». Метою аукціону було оголошено популяризацію сучасного українського мистецтва й мотивування широкого кола громадськості до поповнення своїх приватних збірок творами видатних вітчизняних митців і, разом із тим, допомогти ЗСУ. Гасло проекту – «Наближаймо перемогу разом!».

Лотами виступили роботи Ахри Аджинджала, Олександра Аксініна, Олексія Аполлонова, Андрія Блудова, Матвія Вайсберга, Олександра Гяделова, Максима Дондюка, Сергія Захарова, Віталія Кравця, Євгена Матвєєва, Олени Придувалової, Володимира Сая, Олексія Сая, Олега Соснова, Анни Ходькової, Михайла Шевченка, Владислава Шерешевського, Крістіни Ярош. Топ-лотом аукціону стала картина Матвія Вайсберга «Дон Кіхот і Санчо Панса з українським прапором» (2022), яку було розміщено на афіші проекту (Рис. 3). Отримані з продажу лотів кошти було передано на закупівлю автівок для підрозділів ЗСУ (Благодійний аукціон «Українська звитяга: мистецтво задля перемоги», б.д.)

Рис. 3. Афіша благодійного аукціону «Українська звитяга: мистецтво задля перемоги» (2022)

Встановлено, що ряд аукціонів був присвячений презентації дитячої та юнацької творчості: маленькі українці об'єдналися з дорослими задля спільної мети. Подекуди – на міжнародному рівні. Наприклад, в березні 2023 р. роботи учнів віком від 6 до 17 років Луцької художньої

школи стали лотами благодійного аукціону, проведеного в США (м. Клівленд, штат Джорджія) волонтерами організації «The International Bridge Collective», які відвідали навчальний заклад в лютому того ж року. Отримані з продажу робіт (Рис. 4) кошти в сумі 4 тис. 485 дол. було спрямовано на потреби ЗСУ (Роботи учнів Луцької художньої школи..., 2023).

Рис. 4. Колаж із лотів благодійного аукціону на підтримку ЗСУ (США, м. Клівленд, штат Джорджія, 2023)

Рис. 5. Роботи Анатолія Криволапа під час Тихого аукціону в «Art Ukraine Gallery» (м. Київ, 2023)

Рис. 6. Благодійний аукціон на підтримку родини Семиног. Лот № 1: Іванка та Артем Семиноги «Польща + Україна». Розмальована частина від танку (2023)

У тому ж році в м. Рогатин Івано-Франківської обл. відбувся благодійний аукціон «Народжені вільними», організований Рогатинською міською радою. Лотами виступили художні твори авторства учнів Рогатинської дитячої школи мистецтв ім. Бориса Кудрика й Рогатинського центру дитячо-юнацької творчості. Під час аукціону було зібрано 91 тис. 500 грн на закупівлю військової допомоги для ЗСУ. Роботи були придбані представниками місцевих бізнес-структур, органів державної влади та інших небайдужих містян (Дитячі роботи зібрані для ЗСУ рекордну суму ..., 2023).

У травні 2023 р. інституцією «Art Ukraine Gallery», що діє в форматі першої в Україні благодійної галереї, для допомоги військовим та постраждалим дітям і дорослим у війні було організовано тихий аукціон, який зібрав 300 творів від 25 вітчизняних митців, серед яких Анатолій Криволап (Рис. 5) (Скотнікова, 2023). Так, в межах аукціону тривав збір коштів на будинок для Юлії та і Святослава Горгуль із м. Ржищів Київської обл., які в лютому 2023 р. пережили атаку дронів-камікадзе, під час якої загинув чоловік Юлії та батько Святослава, Сергій Горгуль. Родина також втратила квартиру (рис. 5).

За місяць до того, у квітні 2023 р. відбувся ще один благодійний аукціон, метою якого також було відновлення житла родині, знищеного ворожим снарядом весною 2022 р.: Національний художній музей України спільно з Аукціонним домом «Дукат» передали кошти, залучені з продажу художніх творів, на будівництво хати для багатодітної родини Семиног зі смт Велика Димерка Броварського р-ну Київської обл., Серед лотів – частина від танку, розписана Іванкою та Артемом Семиногами (Рис. 6). На передаукціонній виставці в галереї «Дукат» експонувались твори як професійних художників та фотографів, так і аматорів.

З 9 до 19 червня 2023 р. в галереї «Дукат» тривала передаукціонна виставка аукціону та сам аукціон «Робот для ЗСУ» (Рис. 7), задля збору 810 тис. грн на закупівлю бойового наземного дрона для потреб підрозділу «Гонор», що входить до структури батальйону «Вовки Да Вінчі».

Оскільки до пріоритетних дослідницьких напрямків автора даної статті належить вітчизняний акварельний живопис, виокремлено онлайн-аукціон організований з 25 жовтня до 18 листопада 2023 р. галереєю сучасного мистецтва

Рис. 7. Афіша благодійного аукціону «Робот для ЗСУ» (2023)

«Shum Art Gallery» (м. Львів), де на розсуд оцінювачів цієї техніки було представлено серію акварелей «Красвиди» (Рис. 8), створену відомим львівським художником Євгеном Равським в реалістичній манері на основі документальних фото з наслідками військових дій 2014 р. (Красвиди з війни ..., 2023).

Аукціон проведено з метою збору 400 тис. грн на придбання 20 FPV-дронів для 103-ї окремої бригади Сил територіальної оборони, в якій служить митець, який з перших днів як доброволець став на захист української землі (Забазнова, 2023). Мистецтвознавець Б. Шумилович у зверненні до громадськості зауважив, що акварелі Євгена Равського є зразком унікальної зустрічі художника й воїна (Красвиди Євгена Равського, 2023).

У цей же період, 30 жовтня 2023 р. в Кривому Розі було проведено благодійну виставку-аукціон картин відомого художника, члена Національної

спілки художників України Віктора Горяєва під назвою «Живопис. Графіка», організований міською Громадською організацією «Арт-Культура», де збирали кошти для потреб ЗСУ. Митець розповів: «На цій виставці представлено три певні етапи моєї творчості. Так, приміром, монохромні роботи народилися під час блекауту. Тоді я почав малювати цю серію. Коли дивимося на старовинні фото, в них є своя сила і чарівність, тож хотілося це відтворити» (Відомі митці – для ЗСУ, 2023).

Деякі з аукціонних подій були присвячені до визначних дат в житті українського народу: 5 грудня 2023 р. проведено благодійний аукціон до Дня Збройних Сил України, в межах проекту «Дякую тобі, захиснику». Цей аукціон вирізняло й те, що він був ініційований вищим навчальним закладом, який не залишився осторонь загальнонародної біди – його організаторами виступили Центр соціального розвитку та громадських ініціатив ЛНУ ім. Івана Франка й Первинна профспілкова організація студентів. Подію проведено з метою збору коштів на потреби 2-ї окремої Галицької бригади: було зібрано 16 тис. 835 грн. Організатори резюмували: «Безпосередньо лотами благодійного аукціону стали 9 картин студентів Львівського вищого професійного художнього училища, 2 картини з елементами уламків осколків, і дві картини українського мистецтвознавця, художника-реставратора, іконописця Лева Скопа – ікона Ісуса Христа, створена на передовій на дощці, прошитій кулями та картина «Воїн», намальована на ящику з-під снарядів» (В Будинку Вчених відбувся благодійний аукціон ..., 2023).

З нагоди 469-річчя м. Бурштин Івано-Франківської обл. було проведено благодійний аукціон на підтримку ЗСУ, який представив твори образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва від митців-представників місцевої громади. Під час

Рис. 8. Акварелі Євгена Равського, представлені на аукціоні (2023)

аукціону було зібрано 176 тис. грн. У пресслужбі Бурштинської міської ради зазначили: «Сьогоднішній аукціон ще раз показав, що українці – непереможна нація, разом ми сила!» (3 нагоди відзначення 469-ї річниці, 2023).

Загалом, як засвідчив аналіз аукціонів обраного періоду, поширеною практикою було проведення одноосібного аукціону, концепція якого будувалась на ініціативі митця допомогти ЗСУ. Наприклад, в січні 2024 р. художник із м. Тульчин Вінницької обл. Дмитро Самошевський провів благодійну виставку-аукціон, під час якої з продажу 7 картин (пейзажів та натюрмортів) було отримано 70 тис. грн, із яких 30 тис. грн було на придбання дрона для однієї з бригад ЗСУ. Решту було витрачено на закупівлю матеріалів для подальшої творчості (Вовк, 2024).

Проте не тільки професійні художники проявляли ініціативу до проведення таких подій – виокремлено й аукціони, учасниками яких були бійці, які створювали картини під час перебування на реабілітації. Наприклад, в липні 2024 р. в м. Збарж Тернопільської обл. (на території Збарзького замку) відбулась благодійна виставка-аукціон «Воїни світла». Її учасники створювали роботи з 2022 по 2024 рр. під час арттерапії, під час перебування в медичних закладах Тернополя. Всього було представлено 150 картин. Покупчиня однієї з них, Надія Глумацька розповіла: «Насправді цій картині немає ціни. Певно нема тих грошей, які могли б бути рівноцінними цим картинам, адже це роботи наших захисників, які поранені, які приходять з фронту зі скаліченими» (Терлюк, б.д.). На всі отримані з продажу кошти було закуплено необхідні речі для бійців 53-ї, 54-ї та 105-ї бригади ЗСУ. Організаторка заходу – волонтерка Олена Хмельницька із вщент зруйнованого м. Рубіжне на Луганщині.

Цікавим є досвід проєкту «TOP GUN UZHGOROD», організатори якого, Громадська організація «Ir-Run club», регулярно проводять забіги для містян. У липні 2024 р., в структурі бігових подій, ними було розпочато онлайн-аукціон із продажу картин, кошти з яких передано на підтримку окремих підрозділів Повітряних Сил ЗСУ. Серед лотів – розписані Андрієм та Мар'яною Білунками гільзи від артилерійських снарядів, передані бійцями з фронту. Стартова ціна одного екземпляру становила 1 500 грн. (Рис. 9).

Рис. 9. Лоти аукціону в межах проєкту «TOP GUN UZHGOROD»: гільзи від артилерійських снарядів. Автори Андрій та Мар'яна Білунки (2024)

На момент написання статті тривав благодійний онлайн-аукціон, ініційований в м. Калуш Івано-Франківської обл. в липні 2024 р. художниками Прикарпатського краю та організований Комунальним закладом «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради» для допомоги ГО «Реабілітаційний центр ветеранів війни «4.5.0. Прикарпаття». Авторка ідеї – мисткиня Юлія Багринівська, яка надала три своїх роботи. Загалом у межах аукціону 17 митців представили

Рис. 10. М. Гаталевич (папір, акварель, олівець): а) лот № 1 «Калуш. 1924 р. Ринок»; б) лот № 2 «Калуш. 1935 р. вул. Міцкевича (С. Бандери)»

41 лот зі стартовою ціною, де кожен крок збільшення ставки був від 100 грн та більше. Кожна ставка (оприлюднена в форматі коментарів під дописом на офіційній фейсбук-сторінці Комунального закладу «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»), діяла 48 год.

Переглянути й придбати лоти можна було також у Виставковій залі даного закладу. Серед проданих робіт – дві акварелі калуського художника, поліграфіста й дизайнера Мирослава Гаталевича: «Калуш. 1924 р. Ринок» (Рис. 10а) та «Калуш. 1935 р. вул. Міцкевича (С. Бандери)» (Рис. 10б). Обидві роботи на початку аукціону коштували 700 грн, а були продані за 2 000 грн кожна (Андріїв, 2024).

Висновки. У ході написання статті проаналізовано благодійні аукціони, що відбулись в українському артпросторі 2022–2024 рр. Встановлено, що з початком повномасштабної війни росії проти України число таких подій значно зросло. Такі аукціони об'єднані місією допомоги ЗСУ та цивільним, що постраждали від війни та є доволі поширеним явищем на локальному, регіональному й національному рівнях. З масиву цих благодійних аукціонів обрано й стисло охарактеризовано 18 подій, що дозволило описати їхню специфіку й значення як унікального явища, яке гуртує укра-

їнців. Таке число аукціонів та детальний аналіз пов'язаних із ними матеріалів дав змогу виокремити загальні риси цих проєктів.

Засвідчено наступне: серед організаторів – благодійні фонди, громадські організації, органи місцевої влади, аукціонні будинки, музеї та галереї, навчальні заклади, волонтери, художники; свої твори надають митці різних вікових категорій та рівня професійної підготовки – це є другорядним, поступаючись місії допомоги ЗСУ та ін.; кожен з аукціонів активно підтримується представниками ЗМІ та місцевою владою й культурно-мистецькою спільнотою; до аукціонів активно долучаються колекціонери; участь у такому аукціоні як організатора, митця, що надав роботи лоти та покупця є престижною та свідчить про патріотичну позицію обох сторін; вони є успішними – у багатьох випадках всі лоти продаються; число благодійних аукціонів в Україні у зазначений період продовжує зростати з кожним роком. Такі події демонструють готовність українського народу об'єднуватись у мистецькій площині заради спільної мети й боротьби за своє незалежне майбутнє. А, отже, дана тема є перспективною для подальшого вивчення, оскільки окремі аукціони ще тривають на момент написання статті або ж заплановані до проведення в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріїв І. Мрії військових мають здійснюватися: калуські художники проводять онлайн-аукціон для реабілітаційного центру. *Вікна*. URL: <https://vikna.if.ua/news/category/articles/2024/07/08/155096/view> (дата звернення: 30.07.2024).
2. Благодійний аукціон. *Аукціонний дім «Дукат»*. URL: <https://dukat-art.com/ua/podiyi/blagodijnij-aukcion-1> (дата звернення: 29.07.2024).
3. Благодійний аукціон «Квіти Примаченко для ЗСУ». *Аукціонний дім «Дукат»*. URL: <https://dukat-art.com/ua/podiyi/blagodijnij-aukcion-kviti-primachenko-dlya-zsu> (дата звернення: 29.07.2024).
4. Благодійний аукціон «Українська звитяга: мистецтво задля перемоги». *Аукціонний дім «Дукат»*. URL: <https://dukat-art.com/ua/podiyi/ukrayins-ka-zvityaga-mistectvo-zadlya-dopomogi> (дата звернення: 30.07.2024).
5. В Будинку Вчених відбувся благодійний аукціон до Дня Збройних Сил України. *Львівський університет*. URL: <https://lnu.edu.ua/v-budynku-vchenykh-vidbuvsia-blahodijnyu-aukcion-do-dnia-zbrojnykh-syl-ukrainy/> (дата звернення: 30.07.2024).
6. Відбувся благодійний аукціон на підтримку ЗСУ за ініціативи голови обласної військової адміністрації Світлани Онишук. *Івано-Франківська обласна державна адміністрація*. URL: <https://www.if.gov.ua/news/vidbuvsia-blahodiinyi-aukcion-na-pidtrymku-zsu-za-initsiatyvy-holovy-oblasnoi-viiskovoi-administratsii-svitlany-onyshchuk> (дата звернення: 30.07.2024).
7. Відомі митці – для ЗСУ. В Кривому Розі відбувся аукціон картин Віктора Горяєва. *Рудана*. URL: <https://rudana.com.ua/news/vidomi-mytci-dlya-zsu-v-kryvomu-rozi-vidbuvsya-aukcion-kartyn-viktora-goryayeva> (дата звернення: 29.07.2024).
8. Вовк А. Художник з Вінниччини продає свої картини на аукціоні, а гроші віддає захисникам. *20 хвилин*. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/hudozhnik-z-vinnichchini-prodae-svoyi-kartini-na-auksioni-a-groshi-vi-11910736.html> (дата звернення: 30.07.2024).
9. Дим Н. Від Ройтбурда до Подерв'янського: Фонд Притули проводить аукціон воєнних картин, щоб купити 50 «валькірій» для ЗСУ. *Новинарня*. URL: <https://novynarnia.com/2022/06/09/auct-prytul/> (дата звернення: 29.07.2024).
10. Дитячі роботи зібрані для ЗСУ рекордну суму: в Рогатині відбувся благодійний аукціон. *Західний кур'єр*. URL: <https://kuryer.if.ua/dytyachi-roboty-zibraly-dlya-zsu-rekordnu-sumu-v-rogatyni-vidbuvsya-blagodijnij-aukcion/> (дата звернення: 30.07.2024).
11. Доротич М. Митці Львова збиратимуть кошти на десять генераторів для ЗСУ. *Високий Замок*. URL: <https://wz.lviv.ua/news/477316-myttsi-lvova-zbyratymut-koshti-na-desyat-heneratoriv-dlia-zsu> (дата звернення: 30.07.2024).

12. З нагоди відзначення 469-ї річниці м. Бурштин відбувся благодійний аукціон на підтримку ЗСУ. *Бурштинська міська рада*. URL: <https://burshtyn-rada.gov.ua/novyny/z-nagody-vidznachennya-469-yi-richnytsi-m-burshtyn-vidbuvsya-blagodijnyj-auksion-na-pidtrymku-zsu/> (дата звернення: 30.07.2024).

13. Забазнова Н., Дейнека О. У Львові художник-військовий виставив картини на продаж, аби допомогти ЗСУ. *Суспільне Львів*. URL: <https://susilne.media/lviv/605887-u-lvovi-hudozhnik-vijskovij-vistaviv-kartina-na-prodaz-abi-doromogti-zsu/> (дата звернення: 29.07.2024).

14. Картина Марії Примаченко, завдяки якій на потреби ЗСУ передали пів мільйона доларів, тепер в NAMU. *Національний художній музей України/ National Art Museum of Ukraine*. URL: <https://www.facebook.com/namu.museum/posts/10158682294343144> (дата звернення: 29.07.2024).

15. Колибенко О. Участь митців Переяславщини у волонтерських рухах у 2022 – на початку 2024 рр. *Український літопис*. 2024. № 3. С. 31–42. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-8583-2024-3-31-42>

16. Краєвиди Євгена Равського. *32auctions*. URL: <https://www.32auctions.com/genykravskyu> (дата звернення: 29.07.2024).

17. Краєвиди з війни Євгена Равського виставлено на аукціон: потрібні дрони. *ZBRUC*. URL: <https://zbruc.eu/node/116790> (дата звернення: 29.07.2024).

18. Кузнецова Л., Кушнар'юв І. Віртуальні музеї України як засоби збереження історичної пам'яті в умовах війни. *Питання культурології*. 2024. № 43. С. 142–155. DOI <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303042>

19. Протас М., Булавіна Н., Ісиченко І. Українське мистецтво в контексті визвольної війни. *Мистецтвознавство України*. 2023. № 23. С. 9–32. DOI: <https://doi.org/10.31500/2309-8155.23.2023.294868>

20. Роботи учнів Луцької художньої школи продали на благодійному аукціоні у США. *Луцька міська рада*. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/publications/roboty-uchniv-lutskoi-khudozhnoi-shkoly-vzialy-uchast-u-blahodijnomu-auksioni-u-ssha> (дата звернення: 29.07.2024).

21. Русаков С. Феномен арт-ринку як проблема сучасної культурології. *Культурологічна думка. Збірник наукових праць*. 2019. Вип. 16 (2). С. 175–183. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-16-2019-2.175-183>

22. Скотнікова О. У Києві оголосили тихий аукціон: 300 робіт сучасних митців передали для допомоги постраждалим від війни. *Вечірній Київ*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/82182/> (дата звернення: 29.07.2024).

23. Терлюк І., Бурак Т. На Тернопільщині на аукціоні продали картини, які бійці написали під час реабілітації. *Суспільне Тернопіль*. URL: <https://susilne.media/ternopil/781951-na-ternopilsini-na-auksioni-prodali-kartini-aki-bijci-napisali-pid-cas-reabilitacii/> (дата звернення: 29.07.2024).

REFERENCES

1. Andriiv, I. (2024). Mrii viiskovykh maiut zdiisniuvatysia: kaluski khudozhnyky provodiad onlain-auksion dlia reabilitatsiinoho tsentru [The dreams of the military must come true: Kalush artists are holding an online auction for a rehabilitation center]. *Vikna*. URL: <https://vikna.if.ua/news/category/articles/2024/07/08/155096/view> [in Ukrainian].

2. Blahodiinyi auktsion [Charity auction]. (2022). Auktsionnyi dim «Dukat». URL: <https://dukat-art.com/ua/podiyi/blahodijnij-auksion-1> [in Ukrainian].

3. Blahodiinyi auktsion «Kvity Prymachenko dlia ZSU [Charity auction «Prymachenko's flowers for the Armed Forces of Ukraine»]. (2022). Auktsionnyi dim «Dukat». URL: <https://dukat-art.com/ua/podiyi/blahodijnij-auksion-kvity-primachenko-dlya-zsu> [in Ukrainian].

4. Blahodiinyi auktsion «Ukrainska zvytiaha: mystetstvo zadlia peremohy» [Charity auction «Ukrainian Victory: Art for Victory»]. Auktsionnyi dim «Dukat». URL: <https://dukat-art.com/ua/podiyi/ukrayins-ka-zvityaga-mistectvo-zadlya-dopomogi> [in Ukrainian].

5. V Budynku Vchennykh vidbuvsia blahodiinyi auktsion do Dnia Zbroinykh Syl Ukrainy [A charity auction dedicated to the Day of the Armed Forces of Ukraine was held in the House of Scientists]. (2023). *Lvivskiy universytet*. URL: <https://lnu.edu.ua/v-budynku-vchennykh-vidbuvsia-blahodijnny-auksion-do-dnia-zbroinykh-syl-ukrainy/> [in Ukrainian].

6. Vidbuvsia blahodiinyi auktsion na pidtrymku ZSU za initsiatyvy holovy oblasnoi viiskovoi administratsii Svitlany Onyshchuk [A charity auction in support of the Armed Forces of Ukraine was held at the initiative of Svitlana Onyshchuk, head of the regional military administration]. (2022). *Ivano-Frankivska oblasna derzhavna administratsiia*. URL: <https://www.if.gov.ua/news/vidbuvsia-blahodijnny-auksion-na-pidtrymku-zsu-za-initsiatyvy-holovy-oblasnoi-viiskovoi-administratsii-svitlany-onyshchuk> [in Ukrainian].

7. Vidomi myttsi – dlia ZSU. V Kryvomu Rozi vidbuvsia auktsion kartyn Viktoria Horiaieva [Famous artists – for the Armed Forces of Ukraine. An auction of paintings by Viktor Goryaev was held in Kryvyi Rih]. (2023). *Rudana*. URL: <https://rudana.com.ua/news/vidomi-mytsi-dlya-zsu-v-kryvomu-rozi-vidbuvsya-auksion-kartyn-viktora-goryayeva> [in Ukrainian].

8. Vovk, A. (2024). Khudozhnyk z Vinnychchyny prodaie svoi kartyny na auktsioni, a hroshi viddaie zakhysnykam [An artist from Vinnytsia region sells his paintings at an auction and gives the money to defenders]. 20 khvylyn. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/hudozhnik-z-vinnichchiny-prodaie-svoiy-kartiny-na-auksioni-a-groshi-vi-1910736.html> [in Ukrainian].

9. Dym, N. (2022). Vid Roitburda do Podervianskoho: Fond Prytuly provodyt auktsion voiennykh kartyn, shchob kupyty 50 «valkirii» dlia ZSU [From Roitburd to Podervyansky: the Prytula Foundation is holding an auction of war paintings to buy 50 «Valkyries» for the Armed Forces of Ukraine]. *Novynarnia*. URL: <https://novynarnia.com/2022/06/09/auct-prytul/> [in Ukrainian].

10. Dytyachi roboty zibraly dlia ZSU rekordnu sumu: v Rohatyni vidbuvsia blahodiinyi auktsion [Children's works raised a record amount for the Armed Forces of Ukraine: a charity auction was held in Rohatyn]. (2023) *Zakhidnyi kurier*. URL: <https://kuryer.if.ua/dytyachi-roboty-zibraly-dlya-zsu-rekordnu-sumu-v-rohatyni-vidbuvsya-blagodijnny-auksion/> [in Ukrainian].

11. Dorotych, M. (2022). Myttsi Lvova zbyratymut koshty na desiat heneratoriv dlia ZSU [Lviv artists will raise funds for ten generators for the Armed Forces of Ukraine]. *Vysoky Zamok*. URL: <https://wz.lviv.ua/news/477316-myttsi-lvova-zbyratymut-koshty-na-desiat-heneratoriv-dlia-zsu> [in Ukrainian].

12. Z nahody vidznachennia 469-yi richnytsi m. Burshtyn vidbuvsia blahodiinyi auktsion na pidtrymku ZSU [On the occasion of the 469th anniversary of Burshtyn, a charity auction was held in support of the Armed Forces of Ukraine]. (2023). *Burshtynska miska rada*. URL: <https://burshtyn-rada.gov.ua/novyny/z-nagody-vidznachennya-469-yi-richnytsi-m-burshtyn-vidbuvsya-blagodijnyj-auktsion-na-pidtrymku-zsu/> [in Ukrainian].

13. Zabaznova, N. & Deineka, O. (2023). U Lvovi khudozhnyk-viiskovyi vystavyv kartyny na prodazh, aby dopomohy ZSU [In Lviv, a military artist put paintings up for sale to help the Armed Forces of Ukraine]. *Suspilne Lviv*. URL: <https://suspilne.media/lviv/605887-u-lvovi-hudozhnik-viiskovij-vistaviv-kartina-na-prodazh-abi-dopomogti-zsu/> [in Ukrainian].

14. Kartyna Marii Prymachenko, zavdiaky yakii na potreby ZSU peredaly piv miliona dolariv, teper v NAMU [Maria Prymachenko's painting, thanks to which half a million dollars were transferred to the needs of the Armed Forces, is now in NAMU]. (2022). *Natsionalnyi khudozhnii muzei Ukrainy/ National Art Museum of Ukraine*. URL: <https://www.facebook.com/namu.museum/posts/10158682294343144> [in Ukrainian].

15. Kolybenko, O. (2024). Uchast myttsiv Pereiaslavshchyny u volonterskykh rukhakh u 2022 – na pochatku 2024 rr. [Participation of artists of Pereiaslav region in volunteer movements in 2022 - early 2024]. *Ukrainskyi litopys*. 2024. № 3. S. 31–42. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-8583-2024-3-31-42> [in Ukrainian].

16. Kraievydy Yevhena Ravskoho [Landscapes by Eugene Ravsky]. (2023). *32auctions*. URL: <https://www.32auctions.com/genykravskyy> [in Ukrainian].

17. Kraievydy z viiny Yevhena Ravskoho vystavleno na auktsion: potribni drony [Landscapes from the war by Yevhen Ravsky put up for auction: drones needed]. (2023). *ZBRUC*. URL: <https://zbruc.eu/node/116790> [in Ukrainian].

18. Kuznetsova, L., Kushnarov, I. (2024). Virtualni muzei Ukrainy yak zasoby zberezhennia istorichnoi pamiaty v umovakh viiny [Virtual Museums of Ukraine as Means of Preserving Historical Memory in the Conditions of War]. *Pytannia kulturolohii*. 2024. № 43. S. 142–155. DOI <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303042> [in Ukrainian].

19. Protas, M. & Bulavina, N., Isychenko, I. (2023). Ukrainske mystetstvo v konteksti vyzvolnoi viiny [Ukrainian Art in the Context of the Liberation War]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy*. 2023. № 23. S. 9–32. DOI: <https://doi.org/10.31500/2309-8155.23.2023.294868> [in Ukrainian].

20. Roboty uchniv Lutskoi khudozhnoi shkoly prodaly na blahodiinomu auktsioni u SShA [The works of students of the Lutsk Art School were sold at a charity auction in the United States]. (2023). *Lutska miska rada*. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/publications/roboty-uchniv-lutskoi-khudozhnoi-shkoly-vzialy-uchast-u-blahodiinomu-auktsioni-u-ssha> [in Ukrainian].

21. Rusakov, S. (2019). Fenomen art-rynku yak problema suchasnoi kulturolohii [The Phenomenon of the Art Market as a Problem of Modern Cultural Studies]. *Kulturolohichna dumka. Zbirnyk naukovykh prats*. 2019. Vyp. 16 (2). S. 175–183. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-16-2019-2.175-183> [in Ukrainian].

22. Skotnikova, O. (2023). U Kyievi oholosyly tykhyi auktsion: 300 robit suchasnykh myttsiv peredaly dlia dopomohy postrazhdalym vid viiny [A silent auction was announced in Kyiv: 300 works by contemporary artists were donated to help war victims]. *Vechirniy Kyiv*. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/82182/> [in Ukrainian].

23. Terliuk, I. & Burak T. Na Ternopilshchyni na auktsioni prodaly kartyny, yaki biitsi napysaly pid chas reabilitatsii [In Ternopil region, paintings that soldiers painted during rehabilitation were sold at auction]. *Suspilne Ternopil*. URL: <https://suspilne.media/ternopil/781951-na-ternopilsini-na-aukcioni-prodali-kartini-aki-bijci-napisali-pid-cas-reabilitatsii/> [in Ukrainian].

УДК 7.05 : 029 . 077 + 625.77] : 502/504 : 711.55
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-7>

Ірина БОНДАРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-3471-4162
кандидат архітектури,
професор кафедри дизайну середовища
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) bondirra@gmail.com

Богдан БОНДАРЕНКО,
orcid.org/0000-0002-2470-4518
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри дизайну
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) apokryphos87@gmail.com

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА (НА ПРИКЛАДІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗЕЛЕНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДИЗАЙН ТРАНСПОРТНИХ ЗУПИНОК)

Робота присвячена вивченню впровадження екологічних принципів у розвиток міського середовища через інтеграцію зелених технологій у дизайн автобусних зупинок. Стратегія використання рослинності в міській транспортній інфраструктурі базується на принципах сталого міського планування, що включає створення мережі зелених зупинок, які можуть позитивно впливати на вирішення проблем зміни клімату в містах. Такі ініціативи впливають на поліпшення якості життя та формування відчуття приналежності у користувачів, а також на збільшення зелених площ в урбаністичному просторі. Мета дослідження полягає у визначенні характеристик зелених технологій у дизайні транспортних зупинок як реалізації екологічного підходу у формуванні міського середовища.

У публікації доведено, що проектування транспортних зупинок із застосуванням зелених технологій сприяє реалізації концепції стійкої мобільності, підкреслюючи зв'язок між людською діяльністю та навколишнім середовищем. Окреслені способи створення екологічно чистих зупинок, зокрема, через використання зелених дахів та стін. Досліджено, що інтеграція рослин у дизайні зупинок покращує якість повітря, адже рослини зв'язують забруднюючі речовини та знижують температуру, що, в результаті, зменшує повітряне забруднення. Зелені дахи на зупинках значним чином покращують екологію міст, адже очищують повітря, допомагають утримувати дощову воду і забезпечують природну ізоляцію покрівель. Схарактеризовано переваги впровадження означених технологій, які полягають у створенні ефективних зелених просторів, зменшенні ефекту теплового острова, поліпшенні якості повітря, забезпеченні комфортного зеленого середовища та заохоченні мешканців міст до більш активного використання громадського транспорту.

Ключові слова: дизайн, екологічний підхід, міське середовище, транспортна зупинка, зелена покрівля, зелена стіна.

Iryna BONDARENKO,
orcid.org/0000-0002-3471-4162
Candidate of Architecture,
Professor at the Department of Environmental Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) bondirra@gmail.com

Bohdan BONDARENKO,
orcid.org/0000-0002-2470-4518
Candidate of Art History,
Associate Professor at the Department of Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) apokryphos87@gmail.com

ECOLOGICAL APPROACH TO FORMING THE URBAN ENVIRONMENT (ON THE EXAMPLE OF INTRODUCING GREEN TECHNOLOGIES INTO THE DESIGN OF TRANSPORT STOPS)

The work is devoted to the study of the implementation of environmental principles in the development of the urban environment through the integration of green technologies into the design of bus stops. The strategy of using vegetation in urban transport infrastructure is based on the principles of sustainable urban planning. They include the creation of a network of green stops, which can positively affect the solution of climate change problems in cities. Such initiatives affect the improvement of the quality of life and the formation of a sense of belonging among users, as well as the increase of green areas in urban space. The purpose of the study is to determine the characteristics of green technologies in the design of transport stops as an implementation of an ecological approach in the formation of the urban environment.

The publication proves that the design of transport stops using green technologies contributes to the implementation of the concept of sustainable mobility, emphasizing the connection between human activity and the environment. Ways of creating environmentally friendly stops are outlined, in particular, through the use of green roofs and walls. It has been studied that the integration of plants in the design of stops improves air quality: plants bind pollutants and reduce temperature, which, as a result, reduces air pollution. Green roofs at stops significantly improve the ecology of cities, as they purify the air, help retain rainwater and provide natural insulation of roofs. The advantages of implementing the above technologies are characterized, which are the creation of effective green spaces, reducing the heat island effect, improving air quality, ensuring a comfortable green environment and encouraging city residents to actively use public transport.

Key words: design, ecological approach, urban environment, transport stop, green roof, green wall.

Постановка проблеми. У сучасному світі міста є одним із чинників виснаження природних ресурсів, що призводить до екологічних, соціальних та економічних проблем. Розвиток урбанізації загострює ці проблеми. Шляхами їх вирішення вбачаються заходи, що відповідають концепції сталого розвитку, яка передбачає задоволення поточних потреб людства без шкоди для можливостей майбутніх поколінь. З позицій екології стійкість міст включає такі аспекти, як розвиток міських зелених насаджень, підвищення енергоефективності, впровадження неавтомобільного транспорту, скорочення викидів парникових газів й боротьба зі зміною клімату (Meijering, et al., 2018). Транспорт відіграє ключову роль у стійкому розвитку міст, оскільки його вплив на довкілля є одним із найзначніших. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) називає забруднення повітря найбільш серйозною проблемою у міських районах, пов'язаною з багатьма негативними наслідками для здоров'я людини.

Перехід до екологічно стійкої міської мобільності є критично важливим для підвищення стійкості міст та зниження негативних наслідків, спричинених інтенсивним використанням автомобілів. Концепція стійкої мобільності спрямована на розвиток більш екологічно чистих форм пересування, серед яких важливе місце займає громадський транспорт (Psara et al., 2023).

Стратегія використання зелених насаджень у міській транспортній інфраструктурі ґрунтується на критеріях сталого міського планування. Створення мережі зелених транспортних зупинок, які можуть позитивно впливати на вирі-

шення проблем зміни клімату у місті, сприяють збільшенню зеленої інфраструктури, покращенню якості життя та розвитку відчуття приналежності з боку користувачів.

Аналіз досліджень. На тлі уваги до проблем навколишнього середовища, що назріли до середини ХХ ст., вчені та практики почали орієнтуватись на стратегії екологічного підходу до міського планування та дизайну (Wang et al., 2016). Екологічний підхід розглядає місто як екосистему, яка характеризується своєю історією, структурою та функціями, включаючи як біотичні, так і абіотичні компоненти, а також кругообіг й перетворення енергії та матеріалів (Sukopp et al., 2002). Низка вчених, які займаються як міською морфологією, так і міською ландшафтною екологією, зокрема Breuste J., Naase D., Elmqvist T., зацентрували увагу на застосуванні міждисциплінарного підходу щодо формування нового погляду на міські форми (Breuste et al., 2013). «Уважніший підхід до міських морфогенетичних процесів минулого, заснований на розумінні сучасних зв'язків між людиною та природою в міських районах, може стати все більш важливим для визначення можливих траєкторій сталого розвитку міст» (Palazzo, 2022). У контексті зростання міського землекористування та подальшого впливу на довкілля вчені позначають актуальність зелених зон, що надають екосистемні послуги для здоров'я людини (Semeraro, 2021). Основні принципи стійкого розвитку міських територій виділив вітчизняний дослідник С. Цигичко, окреслюючи проблеми екологічного підходу до формування міського середовища (Цигичко, 2012).

На початку 2000-х років сформувалась теорія біофільного урбанізму, що зорієнтована на використання природних елементів як характерних особливостей дизайну, задля забезпечення переваг щоденного впливу природи на людину та середовище. Біофільний урбанізм також є прикладом того, що описується як теорія інтеграції дизайну або проектування природи в забудованому середовищі (Beatley, 2011). У 2006 році була вперше висунута концепція зеленої інфраструктури, яка й відтоді набула популярності. У широкому сенсі вона розуміється не тільки як «...взаємопов'язані мережі зелених насаджень...», річок, водноболотних угідь та озер, які зберігають природні екосистемні цінності та функції, але й має більш широкі перспективи, включаючи гібридну та штучно побудовану інфраструктуру, таку як зелені дахи, стіни тощо (Ecological Urban Planning, 2020).

Мета дослідження полягає у визначенні характеристик зелених технологій у дизайні транспортних зупинок як реалізації екологічного підходу у формуванні міського середовища.

Виклад основного матеріалу. Зі зростанням урбанізації необхідність у сталому громадському транспорті стає критично важливою. Створення транспортних зупинок із застосуванням зелених технологій є цілісним підходом до міського планування, що підкреслює взаємозв'язок між людською діяльністю та природним світом, роблячи важливий крок до більш стійкого та екологічно усвідомленого майбутнього. Провідними способами створення екологічно чистих транспортних зупинок є застосування зелених дахів та зелених стін.

Впровадження зелених дахів на транспортних зупинках дозволяє значно покращити екологічну ситуацію у містах, бо вони не лише оздоровлюють повітря, створюють природну ізоляцію на покрівлі зупинок, а й допомагають зберегти дощову воду. Окрім того, використання зелених дахів може підвищити привабливість громадського транспорту та покращити загальне сприйняття міської інфраструктури, завдяки створенню більш комфортного середовища для пасажирів, яке знижує стрес та збільшує задоволеність. Озеленені покрівельні системи впливають на зниження споживання енергії, поліпшують якість повітря, зменшують шумове забруднення та пом'якшують ефект міського теплового острова. Рослинний шар покращує якість повітря за рахунок прямого зв'язування забруднюючих речовин та зниження температури повітря, що призводить до зниження його забруднення, тим самим сприяючи утворенню озону. (Bottalico, et al., 2016: 243–251). Одним із ключових позитивних аспектів зелених

дахів на транспортних зупинках є їхня здатність поглинати та фільтрувати дощову воду. На традиційних зупинках волога може накопичуватися, утворюючи калюжі, що створює дискомфорт та підвищує ризик нещасних випадків. На відміну від них, зелені дахи здатні поглинати дощову воду, знижуючи її відтік та допомагаючи запобігти затопленню. Клумбам на дахах не потрібне підключення до водопроводу, оскільки вбудовані резервуари для води забезпечують довгострокове рішення для водопостачання рослин. Це знижує витрати на обслуговування завдяки скороченню частоти відвідувань для поливу.

Крім того, зелені дахи допомагають охолодити навколишню атмосферу. У літні місяці традиційні зупинки можуть ставати надто теплими, що знижує привабливість громадського транспорту. Зелені дахи допомагають знизити температуру повітря поблизу, роблячи процес очікування приємнішим і водночас зменшуючи ефект міського теплового острова.

Ці дахи також можуть стати середовищем проживання для комах запилювачів та птахів, що сприяє збільшенню біорізноманіття у містах. Вони можуть виконувати освітню функцію, надаючи інформацію про рослини та дику природу. Зрештою, встановлення зелених дахів на зупинках може підвищити стійкість міської інфраструктури та поінформованість населення про екологію.

Класичний зелений дах складається з трьох основних компонентів: рослинного шару, часто званого седумним покриттям, шару субстрату та дренажного шару. Створення зелених дахів на транспортних зупинках вирішує низку екологічних проблем міського середовища: підтримка запилювачів, оскільки бджоли та метелики є ключовими запилювачами в наших екосистемах; біорізноманітність, завдяки сприянню розвитку різних видів рослин, що робить міські екосистеми більш здоровими та стійкими; естетичне поліпшення середовища, оскільки зелені дахи роблять міські простори більш привабливими та мальовничими, приносячи яскраві кольори та зелень в урбанізоване середовище; інтеграції природи до міської інфраструктури, що реалізує стійкі методи проектування (Рис. 1). Це включає управління дощовими водами, регулювання температури та мінімізацію ефекту міського теплового острова, що дозволяє створити більш екологічні та ефективні міста (Green roof).

Європейські міста, ті як Лондон, Лестер (Велика Британія), Утрехт, Харлем (Нідерланди), Лейпциг (Німеччина), Хельсінгборг і Мальме (Швеція) прийняли новаторські стратегії щодо

максимізації природних елементів у міських просторах за допомогою «зелених автобусних зупинок».

Окрім зелених дахів, стіни транспортних зупинок можуть стати вертикальними садами (Modern bus stops). Прикладом є польське місто Білосток, де автобусні зупинки мають зелені дахи із рослинними матами та вічнозелені виткі рослини, що плетуться по каркасах стінних модулів (Рис. 2). Автономна система із підземним резервуаром для води та серією іригаційних труб регулярно постачає водою ці рослини (Making Bus Shelters).

Інноваційна зелена автобусна зупинка у Ейндховені була створена у межах конкурсу, організованого муніципалітетом, й представлена на Тижні дизайну в Нідерландах у 2009 році (Рис. 3). Дизайнери Джекел Хенстра та Йост ван дер Клоостер (студія WVTTK Architects) спроектували павільйон, прагнучи зробити місто зеленішим, й інтегрувати його з існуючими зеленими насадженнями міста. Легка споруда з трьох стінових модулів має зелений дах і дві зелені стінові панелі, із сумішню рослин, висаджених усередині металевих кишень, у той час як третій модуль відведено під рекламний простір.

Завдяки залученню у дизайн зупинки зелених технологій ця споруда ідеально вписується в існуючу міську структуру, забезпечуючи при цьому невелику зелену оазу (Residential Bus Stop, 2012) (рис. 3).

Висновки. Інтеграція зелених насаджень у міських громадських просторах є важливим аспектом у реалізації стратегії сталого розвитку. Актуальним є новий погляд на застосування зелених технологій, що бере до уваги не лише впровадження рослинності задля покращення кліматичних умов, але й розглядає рослинність як активну частину дизайну міського простору, одним зі складових якого є транспортні зупинки. Застосування зелених технологій у дизайні транспортних зупинок дозволяє досягти

Рис. 1. Автобусна зупинка у Сем'ятичі (Польща).

Фото: siemiatycze.eu

(URL: https://ecity-solarisbus-com.translate.goog/en/e-mobility/modern-bus-stops-in-sustainable-cities?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc)

Рис. 2. Автобусна зупинка у Белостоку (Польща).

Фото: FPP Eviro

(URL: https://www-waterups-com-au.translate.goog/blogs/news/green-bus-shelters?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc)

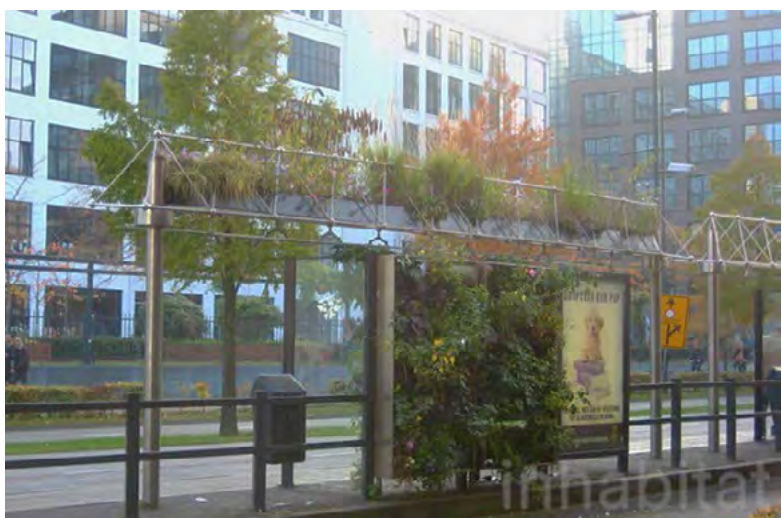

Рис. 3. Автобусна зупинка у Ейндховені (Нідерланди).

Фото: Ana Lisa Alperovich

(URL: <https://inhabitat.com/wvttk-architects-living-bus-shelter-in-eindhoven-is-overflowing-with-plants/>)

низки переваг: формування зелених зон, що забезпечують тінь та охолоджуючий ефект, залучення комах-запилювачів, поліпшення якості повітря, формування заспокійливого зеленого середовища, заохочення городян до ширшого використання громадського транспорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цигичко С. П. Екологія в архітектурі і містобудуванні. Харків. ХНАМГ. 2012. 146 с.
2. Beatley T. *Biophilic Cities: Integrating Nature into Urban Design and Planning*. Island Press, 2010. 208 p.
3. Bottalico, F., Chirici, G., Giannetti, F., Marco, A.D., Nocentini, S., Paoletti, E., Salbitano, F., Sanesi, G., Serenelli, C., & Travaglini, D. Air Pollution Removal by Green Infrastructures and Urban Forests in the City of Florence. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*. 8. 2016. pp. 243-251.
4. Breuste J., Haase D., Elmqvist T. Urban landscapes and ecosystem services. *Ecosystem services in agricultural and urban landscapes*. 2013. pp. 83–104.
5. Ecological Urban Planning and Design URL: <https://encyclopedia.pub/entry/83> (дата звернення: 12.10.2024).
6. Green roof bus shelters can help face the biodiversity challenge in London. URL: <https://mobilane.com/en/news/green-roof-bus-shelters-can-help-face-the-biodiversity-challenge-in-london/> (дата звернення: 01.10.2024).
7. Making Bus Shelters Greener with WaterUps. URL: https://www-waterups-com-au.translate.goog/blogs/news/green-bus-shelters?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 08.10.2024)
8. Meijering J. V., Tobi H., Kern K. Defining and measuring urban sustainability in Europe: A Delphi study on identifying its most relevant components. *Ecological Indicators*. 2018. Vol. 90. P. 38–46. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2018.02.055> (дата звернення: 28.10.2024).
9. Modern bus stops in sustainable cities. URL: https://ecity-solaribus-com.translate.goog/en/e-mobility/modern-bus-stops-in-sustainable-cities?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 08.10.2024)
10. Palazzo E. Bridging urban morphology and urban ecology: a framework to identify morpho-ecological periods and patterns in the urban ecosystem. *Journal of Urban Ecology*. 2022. Vol. 8, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1093/jue/juac007> (дата звернення: 14.10.2024).
11. Evaluation of Urban Sustainability Based on Transportation and Green Spaces: The Case of Limassol, Cyprus / O. Psara et al. *Sustainability*. 2023. Vol. 15, no. 13. P. 10563. URL: <https://doi.org/10.3390/su151310563> (дата звернення: 20.10.2024).
12. Residential Bus Stop by WVTTK Architects in Eindhoven Overflows with Plants. URL: <https://inhabitat.com/wvttk-architects-living-bus-shelter-in-eindhoven-is-overflowing-with-plants/> (дата звернення: 14.10.2024)
13. Planning of Urban Green Spaces: An Ecological Perspective on Human Benefits / T. Semeraro et al. *Land*. 2021. Vol. 10, no. 2. P. 105. URL: <https://doi.org/10.3390/land10020105> (дата звернення: 27.10.2024).
14. Sukopp H. On the early history of urban ecology in Europe. *Preslia, Praha*. 2002.74. pp. 373–393.
15. Wang X.H., Palazzo D., Carper M. Ecological wisdom as an emerging field of scholarly inquiry in urban planning and design. *Landsc. Urban Plan*. 2016.155. pp. 100–107.

REFERENCES

1. Tsyhychko S. P. (2012). *Ekolohiya v arkhitekturi i mistobuduvanni*. [Ecology in architecture and urban planning]. Kharkiv. KHNAMH. 146. [in Ukrainian].
2. Beatley T. (2010). *Biophilic Cities: Integrating Nature into Urban Design and Planning*. Island Press. 208.
3. Bottalico, F., Chirici, G., Giannetti, F., Marco, A.D., Nocentini, S., Paoletti, E., Salbitano, F., Sanesi, G., Serenelli, C., & Travaglini, D. (2016). Air Pollution Removal by Green Infrastructures and Urban Forests in the City of Florence. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*. 8. 243-251.
4. Breuste J., Haase D., Elmqvist T. (2013). Urban landscapes and ecosystem services. *Ecosystem services in agricultural and urban landscapes*. 83–104.
5. Ecological Urban Planning and Design. Available at: <https://encyclopedia.pub/entry/83> (accessed: 12.10.2024)
6. Green roof bus shelters can help face the biodiversity challenge in London. Available at: <https://mobilane.com/en/news/green-roof-bus-shelters-can-help-face-the-biodiversity-challenge-in-london/> (accessed: 01.10.2024)
7. Making Bus Shelters Greener with WaterUps. Available at: https://www-waterups-com-au.translate.goog/blogs/news/green-bus-shelters?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (accessed: 08.10.2024)
8. Meijering J. V., Tobi H., Kern K. (2018). Defining and measuring urban sustainability in Europe: A Delphi study on identifying its most relevant components. *Ecological Indicators*. Vol. 90. P. 38–46. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2018.02.055> (accessed: 28.10.2024).
9. Modern bus stops in sustainable cities. Available at: https://ecity-solaribus-com.translate.goog/en/e-mobility/modern-bus-stops-in-sustainable-cities?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (accessed: 28.10.2024).
10. Palazzo E. (2022). Bridging urban morphology and urban ecology: a framework to identify morpho-ecological periods and patterns in the urban ecosystem. *Journal of Urban Ecology*. Vol. 8, no. 1. Available at: <https://doi.org/10.1093/jue/juac007> (accessed: 14.10.2024).
11. Evaluation of Urban Sustainability Based on Transportation and Green Spaces: The Case of Limassol, Cyprus / O. Psara et al. *Sustainability*. 2023. Vol. 15, no. 13. P. 10563. Available at: <https://doi.org/10.3390/su151310563> (accessed: 14.10.2024).

12. Residential Bus Stop by WVTTK Architects in Eindhoven Overflows with Plants. Available at: <https://inhabitat.com/wvttk-architects-living-bus-shelter-in-eindhoven-is-overflowing-with-plants/> (accessed: 14.10.2024)
13. Planning of Urban Green Spaces: An Ecological Perspective on Human Benefits / T. Semeraro et al. *Land*. 2021. Vol. 10, no. 2. P. 105. Available at: <https://doi.org/10.3390/land10020105> (accessed: 27.10.2024). [in English].
14. Sukopp H. (2002). On the early history of urban ecology in Europe. *Preslia*, Praha.74. 373–393.
15. Wang X.H., Palazzo D., Carper M. (2016). Ecological wisdom as an emerging field of scholarly inquiry in urban planning and design. *Landsc. Urban Plan*. 155. 100–107.

УДК 76.03/.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-8>**Світлана БОРИСОВА,***orcid.org/0000-0003-0610-644X*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дизайну

Навчально-наукового інституту мистецтв

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *svitlana.borysova@gmail.com***Максим КОПОТІЛОВ,***orcid.org/0009-0005-2007-2727*

студент IV курсу

Навчально-наукового інституту мистецтв

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *kopotilov.maxim@gmail.com*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПРОЄКТУВАННІ АДВЕНТ-КАЛЕНДАРІВ

У статті схарактеризовано адвент-календар як індикатор і фіксатор зворотнього відліку часу до Різдва, в якому відображені традиційні цінності, культурні особливості представників певної цільової аудиторії, та об'єкт дизайну, якому притаманні характеристики інтерактивності, привабливості, функціональності і креативності. Зазначено, що тенденції графічного дизайну активно інтегруються в дизайн-проєктуванні адвент-календаря, що перетворює його на потужний маркетинговий інструмент, здатний підвищити комерційну привабливість як самого бренду, так і його продукції. Важливим визнано аналіз основних тенденцій в проєктуванні адвент-календарів, які сприяють створенню креативних і функціональних рішень, відповідних потребам споживачів і розвитку галузі графічного дизайну.

У статті зазначено характеристики сучасного графічного дизайну, які створюють вплив на проєктування адвент-календарів: наявність низки повторюваних тем, запозичення властивостей цифрових об'єктів дизайну, наявність візуальних метафор і символів, застосування стилєвих протилежностей. Запропоновано типологію адвент-календарів, в основу якої покладено застосовані при проєктуванні візуальні рішення, залежні від цільової аудиторії. У статті наведено приклади найбільш виразних особливостей, які притаманні адвент-календарям, відповідно до запропонованої типології.

З'ясовано наявність впливів локальних різдвяних традицій європейських країн на створення адвент-календаря як автентичного продукту, що резонує з місцевим населенням і приваблює туристів. У статті підкреслено важливість забезпечення єдності виконання мінімум трьох вимог при проєктуванні адвент-календаря: створення емоційного впливу на споживача, досягнення високого рівня функціональності, забезпечення відповідності інтересам, потребам і можливостям представників цільової аудиторії.

Ключові слова: графічний дизайн, адвент-календар, об'єкт графічного дизайну, тенденції, цільова аудиторія, типологія, проєктування.

Svitlana BORYSOVA,*orcid.org/0000-0003-0610-644X*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Design

Educational and Research Institute of Arts of State Institution

"Luhansk Taras Shevchenko National University"

(Poltava, Ukraine) *svitlana.borysova@gmail.com***Maksym KOPOTILOV,***orcid.org/0009-0005-2007-2727*

Fourth-year Bachelor Student

Educational and Research Institute of Arts of State Institution

"Luhansk Taras Shevchenko National University"

(Poltava, Ukraine) *kopotilov.maxim@gmail.com*

CURRENT TRENDS IN ADVENT CALENDAR DESIGN

The article characterizes the advent calendar as an indicator and fixer of the countdown to Christmas, which reflects traditional values, cultural features of representatives of a certain target audience, and a design object with interactivity, attractiveness, functionality, and creativity. It is noted that graphic design trends are actively integrated into the design of the advent calendar, which turns it into a powerful marketing tool capable of increasing the commercial appeal of both the brand and its products. The analysis of the main trends in the design of advent calendars, which contribute to creating creative and functional solutions that meet the needs of consumers and the development of the graphic design industry, is recognized as important.

The article indicates the characteristics of modern graphic design that impact the design of advent calendars: the presence of a number of recurring themes, borrowing the properties of digital design objects, the presence of visual metaphors and symbols, and the use of stylistic opposites. A typology of advent calendars is proposed, which is based on the visual solutions used in the design, depending on the target audience. The article provides examples of the most distinctive features inherent in advent calendars, according to the proposed typology.

The influence of local Christmas traditions of European countries on the creation of an advent calendar as an authentic product that resonates with the local population and attracts tourists has been clarified. The article emphasizes the importance of ensuring the unity of at least three requirements when designing an advent calendar: creating an emotional impact on the consumer, achieving a high level of functionality, and ensuring compliance with the interests, needs, and capabilities of the target audience.

Key words: *graphic design, advent calendar, graphic design object, trends, target audience, typology, design.*

Постановка проблеми. Адвент-календарі, як індикатори і фіксатори зворотнього відліку часу до Різдва, що зародились та існують в християнській традиції впродовж кількох століть (Борисова, 2021a), на сьогодні стали звичним елементом зимових свят. Впродовж нетривалого періоду (від кількох тижнів до кількох днів) перед Різдрвом вони сприяють створенню піднесеної, навіть азартної атмосфери очікування одного з основних свят року. З іншого боку, адвент-календарі є не лише святковим атрибутом, але й своєрідним засобом комунікації.

Адвент-календарі, які за своєю природою є інтерактивними об'єктами дизайну, візуально привабливими і функціональними, користуються високою зацікавленістю споживачів та формують широкий простір для втілення творчих ідей дизайнерів. Вивчення сучасних тенденцій у сфері проектування і виробництва об'єктів графічного дизайну, зокрема, адвент-календарів, дозволяє дизайнерам прогнозувати та адаптуватись до ринкових змін, враховувати і задовольняти потреби представників різних цільових аудиторій, створювати продукти дизайну, які резонують з сучасними споживачами.

Аналіз досліджень. В проектуванні адвент-календарів знаходять відображення: традиційні цінності, культурні особливості представників певної цільової аудиторії (Борисова, 2021c); новітні технології; сучасні естетичні підходи і тенденції графічного дизайну. В науковій літературі неодноразово підкреслювались впливи графічного дизайну на різні компоненти свідомості людини та її поведінку (Лопухова, 2021: 12), на індивідуальну систему цінностей особистості, перетворення наданої переконливої інформації

у складову частину цієї системи; на взаємодію бренду із цільовою аудиторією засобами графічного дизайну, викликаючи в неї певні асоціації та емоції (Косаревська, 2023).

За своєю суттю графічний дизайн передбачає організацію та представлення концепцій за допомогою графічної та лінгвістичної інформації, що передбачає проектування ідей і продуктів дизайну з використанням візуальних і текстових компонентів для утворення діалогу між людьми і продуктом, технологією, послугою (Hui, 2023). Цей діалог реалізується як фізично, так і емоційно, та відображається у меті дизайну, формі, технологіях, які взаємодіють між собою.

У контексті аналізу зв'язку проектування адвент-календарів і врахування сучасних тенденцій графічного дизайну (Alexander, 2024) важливо вбачається пропозиція М. Yalanska щодо виділення двох базових, протилежних за характером, тенденцій у проектуванні (Yalanska, 2024): переосмислення класичних стилів (підхід зберігає відомі візуальні елементи класичних стилів, гармонію кольорів, шрифтів, типографії, композиції, але додає відчуття сучасності завдяки використанню оновлених методів та інструментів проектування) і нового підходу до дизайну (він спрямований на створення абсолютно інноваційних візуальних виразів, які вільні від обмежень традицій).

Останнім часом тенденції графічного дизайну все активніше інтегруються в дизайн-проектуванні адвент-календарів, розширюючи діапазон дієвих механізмів впливу дизайну на споживачів (Ganesan, 2023). Незалежно від того, на яку кількість днів розраховано користування календарем (7, 12 чи 24 дні), відкриваються пронумеровані дверцята, клапани чи шухлядки, в яких прихо-

вані шоколадні цукерки, горщики з джемом чи косметичні засоби – загальне оформлення адвент-календаря має вирішувати зазначене замовником завдання: просувати товар, популяризувати бренд серед інших пропозицій на ринку продажів, підтримуючи імідж інноваційності, прогресивності й традиційності одночасно. Таким чином адвент-календарі перетворюються на потужний маркетинговий інструмент, здатний підвищити комерційну привабливість продуктів певного бренду або бренду в цілому.

Отже, адвент-календар, створений із врахуванням сучасних тенденцій, виглядає привабливим для цільової аудиторії, резонує з очікуваннями користувачів завдяки актуальному дизайну (тенденції не є ізольованими, існують не у вакуумі, але є індикаторами розвитку галузі), врахуванню досліджень поведінки споживачів (зважаючи на потребу забезпечення функціональності та зручності користування адвент-календарем). А у конкурентному середовищі це допомагає виділятися серед інших аналогічних продуктів, привернути увагу покупців.

Мета статті – виявлення основних тенденцій в проектуванні адвент-календарів, що сприяють створенню креативних і функціональних рішень, відповідних потребам споживачів і розвитку галузі графічного дизайну.

Виклад основного матеріалу. Аналіз пропозицій на ринку сучасних європейських адвент-календарів демонструє: перманентні зміни у спрямованості на різноманітну цільову аудиторію; диференціацію дизайн-рішень, розробку альтернативних варіантів наповнення (від іграшок до косметичних засобів, від чаю до алкогольних напоїв, від парфумів до книг, від рибальських аксесуарів до ласощів для домашніх улюбленців) у залежності від обраної групи споживачів. Зміщення акценту у сприйнятті адвент-календаря з релігійного на світський (за характером) знаходить відображення і у застосованих умовних позначеннях, художніх образах, символах, відібраних у відповідності до особливостей споживацької цільової аудиторії. Традиційні символи Різдва не зазначаються як обов'язкові при проектуванні візуалізації ідеї свята в адвент-календарі, образи урізноманітнюються, містять відмінні теми і графічні інтерпретації, віддалені від початкового змісту.

Як нами вже зазначалось раніше, зміни, що вплинули на дизайн адвент-календарів, також мали реалізовувати їх додаткові характеристики: об'ємність упаковки (великі коробки з поділом на відділення й шухлядки), збереження цілісності наповнення (особливо компонентів, виготовлених

із крихких матеріалів або заповнених рідиною), дотримання умов реалізації (для наповнення, що має суттєво невеликі терміни реалізації) (Борисова, 2021с: 11).

Окремі характеристики сучасного графічного дизайну, визначені в дослідженні S. Crawford (Crawford, 2024), також мають суттєвий вплив на розробку дизайн-проектів сучасних адвент-календарів. Зокрема, відзначимо наступні:

наявність низки повторюваних тем і характеристик, які визначають більшість проектів сучасного графічного дизайну (для адвент-календарів такими є традиційні образи, що ідентифікуються з новорічними святами, або, альтернативно, сучасні теми, які є нагальними в суспільстві) (Борисова, 2021b);

оскільки сучасний графічний дизайн нерозривно пов'язаний з цифровими технологіями, то в багатьох поліграфічних виданнях сьогодні застосовуються композиційні засоби і способи виробництва, які притаманні розробці продуктів, призначених *для перегляду в цифровому форматі* (зокрема, графічних елементів адвент-календаря);

наявність висококонцептуальних візуальних метафор та символічного представлення для передачі ідеї, почуття, ставлення, досвіду, повідомлення в графічному оформленні адвент-календаря, що реалізує постмодерністські підходи до дизайну (доволі часто отриманий результат проектування безпосередньо, підкреслено не демонструє прив'язку до Різдва);

поточна естетика дизайну відрізняється *застосуванням протилежностей*: як яскравими палітрами, динамічними композиціями, рукописними шрифтами, так і стриманими мінімалістичними рішеннями або еkleктичними поєднаннями (від ретро до футуристичних пропозицій).

Зважаючи на означені характеристики нами запропонований поділ адвент-календарів на основні групи, в основу типології яких покладено застосовані візуальні рішення, залежні від цільової аудиторії:

класичні адвент-календарі: орієнтовані на застосування традиційних різдвяних символів та кольорів (червоний, зелений, білий, золотий); візуальні рішення засновані на використанні простих композицій із символами Різдва (ялинки, дзвоники, свічки), характер шрифтових композицій узгоджується з загальним рішенням; емоційна компонента має забезпечувати відчуття затишку, тепла святкового періоду, з можливим ретро-акцентом;

мінімалістичні адвент-календарі: характерні спрощені форми, чисті лінії, обмежена палітра кольорів, акцент на простоті; ілюстрації нерідко

виконується в стилі плаского дизайну; використовуються шрифти Sans Serif і геометричні або геометризовані фігури; емоційно підкреслюється елегантність, функціональність, сучасність з орієнтацією на молодь;

дитячі адвент-календарі: притаманні яскравий колорит, барвистість, насиченість деталями, різноманітними ілюстраціями (з образами тварин, персонажів казок, анімаційних фільмів); вимогою до шрифтів є гарна зчитуваність вербальної інформації, а компоненти дизайну мають бути зрозумілими та цікавими для дітей; емоційна компонента має забезпечувати підкреслено безтурботну, святкову атмосферу;

екологічні адвент-календарі: орієнтовані на використання натуральних матеріалів, природних кольорів (зелений, бежевий, коричневий), екологічних рішень у дизайні; основна увага концентрується на простоті та природності; у дизайн-рішенні часто використовуються елементи ручної роботи або перероблені матеріали; емоційно дизайн має демонструвати важливість свідомого споживання і відповідальності за навколишнє середовище;

преміальні адвент-календарі: характерне використання високоякісних матеріалів; зміщення акценту на високу деталізацію всіх, навіть дрібних, декоративних елементів композиції; відбір вишуканих, елегантних шрифтів; застосування тиснення золотом або сріблом, лакування; емоційна компонента має забезпечувати зосередження на створеній атмосфері розкоші, ексклюзивності;

інтерактивні адвент-календарі: відрізняються використанням новітніх прогресивних цифрових технологій (наприклад, augmented reality) або цифрових інтерактивних елементів; проектування передбачає поєднання властивостей традиційного поліграфічного видання з можливостями сучасних цифрових технологій, що спрямовано на підвищення привабливості адвент-календаря серед «технологічно залежних» споживачів.

Аналіз сучасних тенденцій у проектуванні адвент-календарів підтвердив розподіл адвент-календарів за означеними групами, а також виявив застосування комбінацій традиційних елементів зимових свят з новими, сучасними, відмінними за темами. Зазначимо і проілюструємо на прикладах декілька найбільш виразних особливостей, які притаманні адвент-календарям попередніх двох років:

розробка елітних адвент-календарів (орієнтованих на споживачів товарів від брендів класу люкс): Top Shelf Brands у сферах краси, моди, ювелірного мистецтва, гастрономії тощо створюють обмежені накладки календарів з високоякісною

продукцією, дизайнерськими речами, що стають святковими подарунками або предметами колекціонування (наприклад, Cartier Advent Calendar);

створення адвент-календарів з тематичними наповненнями (які містять специфічні товари): наприклад, елітний шоколад, косметичні засоби у святковому оформленні, мініатюри іграшок, орієнтовані на споживачів різних вікових груп, відмінних за інтересами (наприклад, Lego Advent Calendar);

персоналізація адвент-календарів як додаткова послуга: наприклад, замовлення кастомізації готового календаря, друк імені власника на обкладинці;

інтеграція новітніх технологій: широке застосування інтерактивних елементів, QR-кодів, що ведуть до онлайн-контенту, додаткових сюрпризів: аудіозаписів, відео, віртуальних подорожей, інтерактивних ігор для створення унікального святкового досвіду (наприклад, адвент-пазл-квест-календар «Знайомство з тваринами Карпат»);

екологічність, що підкреслює екологічну свідомість брендів та відповідає запитам сучасних споживачів: використання екологічно чистих та стійких матеріалів при створенні адвент-календарів (наприклад, замість пластику використовують картон, перероблений папір або біорозкладні матеріали). Зокрема, в описі Eco-Friendly Advent Calendar «3D Winter Wonderland Christmas Advent Calendar» (3D Winter, 2024) зазначено, що він eco-friendly and sustainable: made from FSC-certified paper, this advent calendar supports responsible forestry practices; it comes with no plastic wrapping, and the card, ink, and varnish are all recyclable as paper;

лаконічний дизайн: на сьогодні відзначається висока популярність простих, мінімалістичних рішень в дизайні адвент-календарів (наприклад, Academie Pop-Art Advent Calendar або Académie Scientifique de Beauté Advent Calendar 2024).

Зважаючи на те, що кожна країна має свої унікальні різдвяні звичаї, графічні дизайнери дедалі частіше звертаються до локальних традицій (які знаходять відображення в дизайні адвент-календарів), щоб створити автентичний продукт, який резонує з місцевим населенням і водночас приваблює туристів. Наведемо результати дослідження адвент-календарів, що містять елементи європейських локальних традицій:

німецькі адвент-календарі містять видозмінені баварські мотиви, зображення Альп, дерев'яних шале, баварського народного одягу (наприклад, адвент-календарі містять шоколадні вироби у вигляді альпійських будиночків або традиційних баварських ласощів);

у скандинавських країнах (Швеція, Норвегія, Данія), адвент-календарі часто містять зображення образів зі скандинавської міфології: зображення ельфа (tomte) або йольського козла (julbock) використовуються для створення унікальної святкової атмосфери (наприклад, адвент-календарі з фігурками tomte або прикрасами, натхненними скандинавськими легендами);

в австрійських адвент-календарях часто звертаються до таких традиційних персонажів, як Святий Миколай та його антипод Krampus: адвент-календарі можуть містити маленькі сувеніри або солодощі, пов'язані з ними (наприклад, адвент-календарі з зображеннями Krampusa, який приносить подарунки слухняним дітям і карає неслухняних, особливо популярні у передріздвяний період);

в Італії адвент-календарі часто містять релігійні символи, пов'язані зі святом, зокрема, зображення сцени Різдва (вертеп Presepe) або святих;

французькі адвент-календарі часто відображають місцеві гастрономічні традиції, підкреслюють важливість французької кулінарної культури у святковий період, тому містять місцеві делікатеси, такі, як шоколад, сир або вино (наприклад, сирний адвент-календар La Voîte du Fromager).

Проте для забезпечення конкурентоспроможності продукту дизайну графічним дизайнерам необхідно враховувати не лише візуальні вподобання представників цільової аудиторії, але й сучасні технологічні тенденції, можливості виробництва (зокрема, й адвент-календаря), які відповідатимуть запланованій цінovій категорії. Дизайнеру важливо забезпечити оптимальне поєднання емоційного впливу, функціональності адвент-календаря та його виробництва в означених замовником межах вартості реалізації, тому проектування має вирізнятися комплексністю й докладністю пропозицій і розрахунків.

Висновки. Адвент-календар на сьогодні став невід'ємною частиною сучасної європейської передріздвяної атмосфери. Інтеграція інноваційних технологій, креативного підходу і святкової тематики адвент-календаря перетворила його на привабливий об'єкт дизайну як для дизайнерів, так і для споживачів дизайну, які цінують

нові дизайнерські проекти та емоційно насичені рішення. Сучасні тенденції в проектуванні адвент-календарів демонструють розвиток підходів до їх розробки, де використання цифрових технологій, стандартних і нестандартних матеріалів і візуальних композицій сприяє створенню унікальних продуктів з високим ступенем креативності.

Адвент-календарі, які різняться за візуальним рішенням, залежним від цільової аудиторії, можуть бути ефективним маркетинговим інструментом, що дозволяє брендам взаємодіяти зі споживачами, залучаючи їх до атмосфери новорічних свят завдяки привабливому і функціональному дизайну адвент-календарів, формувати власну цінність. Це підвищує пряму й опосередковану комерційну ефективність таких проектів, стимулює подальший попит на продукцію, що початково презентується в адвент-календарях.

Цінністю адвент-календарів як об'єкту дизайну вважаємо:

можливість утворення двосторонньої взаємодії з брендом (коли споживач переходить від пасивного споглядання до активної участі, діяльності з адвент-календарем, і, потенційно в майбутньому, з брендом та його продукцією);

міжособистісну комунікацію в очікуванні, що супроводжується новизною: адже люди надають перевагу новим стимулам, що ефективно забезпечується адвент-календарем;

емоційну компоненту, яка сприяє формуванню у споживачів позитивного світосприйняття, створення асоціацій з радістю та святом;

ігрову компоненту, яка дозволяє не лише транслювати традиційну розважальну атмосферу, але й наповнювати її новими сенсами.

Тематика адвент-календарів також знаходиться в залежності від унікальних різдвяних звичаїв країни, до яких звертаються графічні дизайнери з метою створення автентичного продукту, святкового атрибуту Різдва, носія культурних цінностей. Адвент-календар як об'єкт дизайну має забезпечити єдність виконання мінімум трьох вимог: створення емоційного впливу на споживача, досягнення високого рівня функціональності, забезпечення відповідності інтересам, потребам і можливостям представників цільової аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 3D Winter Wonderland Christmas Advent Calendar. Animal Picture Advent Calendar. *The Advent Calendar Shop*. 2024. URL : <https://www.adventcalendarshop.co.uk/collections/eco-friendly-advent-calendars/products/3d-winter-wonderland-christmas-advent-calendar-animal-picture-advent-calendar> (дата звернення: 22.11.2024).
2. Alexander H. 8 creative graphic design trends predictions for 2025 – from human touch to minimalist maximalism. *Envato*. 2024. URL : <https://elements.envato.com/learn/graphic-design-trends> (дата звернення: 22.11.2024).
3. Crawford S. Modern Graphic Design: A Brief Rundown. *Inkbot Design*. 2024. URL : <https://inkbotdesign.com/modern-graphic-design/> (дата звернення: 22.11.2024).

4. Ganesan N. The Art and Impact of Graphic Design in the Modern World. *Linkedin*. 2023. URL : <https://www.linkedin.com/pulse/art-impact-graphic-design-modern-world-ganesan-n-oeq2c/> (дата звернення: 22.11.2024).
5. Hui Xie. Analysis of interaction function of modern graphic design based on technical-aided design. *Journal of King Saud University – Science*. 2023. Vol. 35 (8). 102828. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.jksus.2023.102828>
6. Yalanska M. Modern Graphic Design: Directions and Purpose. *Tubikblog*. 2024. URL : <https://blog.tubikstudio.com/modern-graphic-design-directions-and-purpose/> (дата звернення: 22.11.2024).
7. Борисова С. В. Визначення особливостей адвент-календаря як об'єкту дизайну. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. Том 1. С. 32–36. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-1-5>
8. Борисова С. В. Вплив традиційних образів зимових свят на формування змісту і візуального рішення об'єкта дизайну. *Традиції та новітні технології у розвитку сучасного мистецтва* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.–практ. конф., Черкаси, 23 квітня 2021 р. Черкаси : Видавець Третяков О. М., 2021. С. 20–22. URL : <https://conf.artka.ck.ua/art/issue/view/14/artka-2021> (дата звернення: 22.11.2024).
9. Борисова С. В. Характеристика сучасних українських адвент-календарів як об'єкта проектування. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 36. Том 1. С. 9–16. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-2>
10. Косаревська В. О. Візуальна комунікація та маркетинг: аналіз впливу графічного дизайну на споживачів. *Мистецтвозвчені записки* : зб. наук. пр. 2023. Вип. 44. С. 11–17. DOI : <https://doi.org/10.32461/2226-2180.44.2023.293905>
11. Лопухова Н. Розвиток сучасних тенденцій графічного дизайну. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 44. Том 2. С. 9–13. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/44-2-2>

REFERENCES

1. 3D Winter Wonderland Christmas Advent Calendar. Animal Picture Advent Calendar. (2024) *The Advent Calendar Shop*. URL : <https://www.adventcalendarshop.co.uk/collections/eco-friendly-advent-calendars/products/3d-winter-wonderland-christmas-advent-calendar-animal-picture-advent-calendar> (accessed 11 November 2024).
2. Alexander H. (2024) 8 creative graphic design trends predictions for 2025 – from human touch to minimalist maximalism. *Envato*. URL : <https://elements.envato.com/learn/graphic-design-trends> (accessed 11 November 2024).
3. Crawford S. (2024) Modern Graphic Design: A Brief Rundown. *Inkbot Design*. URL : <https://inkbotdesign.com/modern-graphic-design/> (accessed 11 November 2024).
4. Ganesan N. (2023) The Art and Impact of Graphic Design in the Modern World. *Linkedin*. URL : <https://www.linkedin.com/pulse/art-impact-graphic-design-modern-world-ganesan-n-oeq2c/> (accessed 11 November 2024).
5. Hui Xie. (2023) Analysis of interaction function of modern graphic design based on technical-aided design. *Journal of King Saud University – Science*, 35 (8). 102828. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.jksus.2023.102828>
6. Yalanska M. (2024) Modern Graphic Design: Directions and Purpose. *Tubikblog*. URL : <https://blog.tubikstudio.com/modern-graphic-design-directions-and-purpose/> (accessed 11 November 2024).
7. Borysova S. V. (2021) Vyznachennia osoblyvostei advent-kalendaria yak obiekta dyzainu. [Definition of Advent Calendar Features as a Design Object] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 35 (1). 32–36. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-1-5> [in Ukrainian].
8. Borysova S. V. (2021) Vplyv tradytsiinykh obraziv zymovykh sviat na formuvannia zmistu i vizualnoho rishennia obiekta dyzainu. [The influence of traditional images of winter holidays on the formation of the content and visual solution of a design object] *Tradytsii ta novitni tekhnolohii u rozvytku suchasnoho mystetstva* : zb. materialiv VII Vseukr. nauk.–prakt. konf., Cherkasy, 23 kvitnia 2021 r. Cherkasy : Vydavets Tretiakov O. M. 20–22. URL : <https://conf.artka.ck.ua/art/issue/view/14/artka-2021> (accessed 11 November 2024) [in Ukrainian].
9. Borysova S. V. (2021) Kharakterystyka suchasnykh ukrainskykh advent-kalendariv yak obiekta proiektuvannia. [Characteristics of Modern Ukrainian Advent Calendars as an Object of Design] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 36 (1). 9–16. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-2> [in Ukrainian].
10. Kosarevska R. (2023). Vizualna komunikatsiia ta marketynh: analiz vplyvu hrafichnoho dyzainu na spozhyvachiv. [Visual Communication and Marketing: Analysis of the Impact of Graphic Design on Consumers] *Mystetstvovnavchi zapysky* : zb. nauk. pr., 44. 11–17. DOI : <https://doi.org/10.32461/2226-2180.44.2023.293905> [in Ukrainian].
11. Lopukhova N. (2021) Rozvytok suchasnykh tendentsii hrafichnoho dyzainu. [The Development of Modern Trends in Graphic Design] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 44 (2). 9–13. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/44-2-2> [in Ukrainian].

УДК 781.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-9>**Олександр БРІЛЬ,**

orcid.org/0009-0004-6580-8526

аспірант кафедри теорії та історії музичного виконавства
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна) brilsasha@gmail.com**ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ІНТОНУВАННЯ ДОМРИСТА**

У статті розглядаються праці, присвячені впливу на інтонування домриста зокрема – В. Івка, С. Біоусової, В. Білоус, В. Москаленка. Які активно формували теоретичну базу та практичні підходи до розуміння інтонації у домровому виконавстві. Їхні дослідження заклали основу для розвитку інтонаційної культури домристів, сприяючи вдосконаленню технічної майстерності та художньої виразності.

Досліджено вплив сучасних технологій на інтонування домриста як на акустичному інструменті, так і на електроінструменті. Зокрема, у статті аналізується, як сучасні технології змінюють їх звукові характеристики та збагчують виконавську практику. Освітлюються важливі аспекти використання цифрових інструментів, засобів запису і обробки звуку для досягнення нових музичних можливостей і підвищення експресивності виконання. Проведено аналіз переваг і викликів використання сучасних технологій у збереженні аутентичного звучання. Висвітлено роль музикантів у використанні сучасних засобів для збагачення інтерпретації та збереження унікального музичного спадку.

Окрема увага приділяється електро-кобзі як сучасному варіанту українського струнного інструменту, що поєднує традиційні техніки гри з електронікою. Аналізуються новаторські підходи до звуковидобування та їх вплив на сучасне музичне виконавство. У статті вказані також імена майстрів електрокобзи, які зробили вагомий внесок у розвиток інструмента та його інтеграцію в сучасну музичну практику.

Зазначаються приклади використання цифрових засобів для гри на електрокобзі, які ілюструють широкий спектр виконавських можливостей інструмента, програм і додатків для смартфонів, які сприяють навчанню гри на музичних інструментах, включаючи домру та електрокобзу. На прикладі діяльності Національного академічного оркестру народних інструментів України розглядається програма «Чарівна паличка диригент», яка поєднує інтерактивність із освітньою та художньою складовою.

Доведено, важливість інтеграції традиційних музичних засад в поєднанні з сучасними технологічними можливостями для збереження і розвитку сучасного домрового мистецтва України.

Ключові слова: домра, сучасні технології, інтонування домриста, електро-кобза, звукові характеристики.

Oleksandr BRIL,

orcid.org/0009-0004-6580-8526

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Music Performance
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
(Kyiv, Ukraine) brilsasha@gmail.com**THE INFLUENCE OF MODERN TECHNOLOGIES ON THE INTONATION OF PERFORMER ON THE DOMRA**

The article explores works dedicated to the study of intonation in domrist performance, focusing on contributions by V. Ivko, S. Biousova, V. Bilous, and V. Moskalenko. These researchers actively shaped the theoretical foundations and practical approaches to understanding intonation in domra playing. Their work laid the groundwork for developing the intonation culture of domra players, enhancing technical proficiency and artistic expressiveness.

The influence of modern technologies on domra player intonation is examined, considering both acoustic and electric instruments. The article analyzes how technological advancements alter sound characteristics and enrich performance practices. Key aspects include the application of digital instruments, recording, and sound-processing tools to achieve new musical possibilities and enhance expressive performance. An analysis is provided of the benefits and challenges of modern technologies in maintaining authentic sound. Additionally, the role of musicians in using these tools to enrich interpretation while preserving a unique musical heritage is highlighted.

Special attention is given to the electro-kobza as a contemporary adaptation of the Ukrainian stringed instrument, combining traditional techniques with electronic elements. The article examines innovative approaches to sound production and their impact on modern musical performance. In the article also indicated electro-kobza masters who have significantly contributed to the instrument's development and integration into contemporary music practices.

Examples of using digital tools to play the electro-kobza demonstrate the instrument's broad performance capabilities. The article also highlights interactive programs and mobile applications that aid in studying playing musical instruments,

including the domra and electro-kobza. The activities of the National Academic Orchestra of Folk Instruments of Ukraine are used as a case with particular focus on the program The Conductor's Magic Wand, which integrates interactivity with educational and artistic components.

The article underscores the importance of blending traditional musical principles with modern technological advancements to preserve and develop contemporary domra art in Ukraine.

Key words: *domra, modern technologies, domryst intonation, electro-kobza, sound characteristics.*

Постановка проблеми. Протягом майже ста років українське домрове виконавство переживає вражаючий етап розвитку, що є важливим етапом в історії мистецтва. Цей період означений визначним процесом академізації народних інструментів, який був започаткований М. Гелісом після відкриття у Київській консерваторії в 1939 році першої в радянському союзі кафедри народних інструментів. Академізація внесла значні зміни у сферу інструментального виконавства, зокрема, у виконавську майстерність домриста (Давидов, 2010).

Цей процес викликав розквіт професійної виконавської майстерності народно-інструментального напрямку, представленої плеядою видатних музикантів-виконавців, таких як М. Лисенко, М. Шелест, М. Давидов, В. Івко, Б. Міхеєв, М. Білоконєв, Т. Вольська та ін. Наслідком діяльності яких, стала поява наукових досліджень у сфері теорії, історії та практики виконавства. Зазначений період відзначився створенням оригінального репертуару, який включав твори професійних композиторів та виконавців.

Сприянням розвитку академічного домрового виконавства слугували професійні об'єднання, які були сконцентровані у вищих навчальних закладах Києва, Харкова, Одеси, Львова, Донецька. З плином часу, вони сформувалися в потужні школи народно-інструментального мистецтва, що визначали нові стандарти та стимулювали професійний ріст молодих виконавців, сприяючи появі нового покоління талановитих музикантів, що продовжують і сьогодні розвивати та вдосконалювати домрове мистецтво в Україні. Актуальність дослідження полягає в розумінні впливу сучасних технологій на традиційне музичне виконавство, зокрема інтонування на домрі та електро-кобзі. В сучасному цифровому світі, де швидкість обміну інформацією та технологічні інновації швидко змінюють умови творчості, важливо зрозуміти, як ці зміни впливають на звукові характеристики та музичну виразність традиційних інструментів.

Дослідження акцентує увагу на використанні цифрових інструментів, засобів запису та обробки звуку, які не лише розширюють музичні можливості музикантів, але й викликають питання про збереження автентичності та культурної спадщини. Таке дослідження є важливим не лише для музикантів, але й для широкої громадськості,

оскільки воно сприяє глибшому розумінню та цінуванню культурного доробку, адаптованого до сучасного технологічного середовища.

Аналіз досліджень. В. Москаленко у своєму дослідженні вводить поняття музично-інтонаційна модель. Автор пише: «Під музично-інтонаційною моделлю розуміються закріплені пам'яттю узагальнені слухові та м'язово-рухові уявлення – результат творчого сприйняття та обробки музичного матеріалу, що поєднаний спільними ознаками» (Москаленко, 2013).

В. Івко активно розвивав та впроваджував у практику на всіх етапах навчання варіативність використання основних засобів художньої виразності – динаміки, артикуляції, агогіки в їх тісній взаємодії та якісних змінах залежно від характеристик музичного часу. Виділені майстром три «рівні інтонаційного мислення» музиканта-виконавця (мотивно-акцентний, метричний, синтезований), що визнаються його справжнім новаторським досягненням (Івко, 2010: 172).

С. Білоусова досліджує еволюцію домрового мистецтва на Донеччині, аналізуючи етапи розвитку цього жанру від початку до формування донецької школи домрового виконавства. Науковиця звертає увагу на методологічні інновації, зокрема – концепцію В. Івка щодо техніки інтонування та трьох рівнів інтонаційного мислення. У дослідженні систематизовано твори для домри композиторів Донеччини за жанровими та стильовими характеристикам (Білоусова, 2021).

Д. Козез звертається до психологічних та фізіологічних факторів, які впливають на інтонування музикантів. Виявляється, що рівень уваги, м'язове напруження та навіть психологічні фактори, такі як тривога під час виступів, можуть значно впливати на здатність музиканта до точної інтонації (Kazez, 1986).

Вл. Білоус досліджує психологічні аспекти, які впливають на майстерність музиканта-інструменталіста. Дослідниця розкриває різноманітні аспекти, які впливають на якість музичного виконання, включаючи музичні здібності, технічну майстерність, емоційний та фізичний стан виконавця, умови виступу. Однією з ключових ідей є те, що музичні здібності та виконавська майстерність виступають в єдності для досягнення успіху у музично-виконавській діяльності. Науковиця

підкреслює важливість інтеграції музичних здібностей з технічними навичками та індивідуально-психологічними особливостями музиканта, що включає емоційний стан, мотивацію та методи навчання, які є суттєвими для формування виконавської майстерності. Основна мета її роботи полягає в узагальненні передового педагогічного досвіду та у визначенні психологічних основ, що сприяють розвитку виконавської майстерності на народних інструментах, зокрема на домрі (Білоус, 2005).

Мета статті – проаналізувати вплив сучасних технологій на інтонування домриста, зокрема на домрі та електро-кобзі.

Виклад основного матеріалу. Електронні ефекти та обробка звуку – це широкий і захоплюючий напрям в музичній та аудіоіндустрії, який використовує електроніку для створення, модифікації та покращення звуку. Цей процес став необхідною складовою сучасної музики та аудіоінженерії, від індустріального обладнання до домашніх студій.

Однією з ключових складових електронних ефектів є процесори ефектів, педалборди, еквалайзери для гітари або інших музичних інструментів, що використовують і виконавці-домристи. Ці пристрої можуть змінювати звук шляхом додавання різноманітних ефектів, таких як ехо, хорус, фазер, фленджер та інші. Вони дозволяють музикантам експериментувати зі звуком та створювати унікальні атмосфери.

В сучасному народно-інструментальному мистецтві особливо використовуються електронні ефекти в поєднанні з електро-кобзою. Відмітимо, що домра і кобза є спорідненими музичними інструментами, які мають певні спільні риси, а саме, стрій, принцип звуковидобування та історичні зв'язки. Саме тому, на кобзах грають музиканти-домристи. Сьогодні в Україні представлено декілька моделей інструментів, що були виготовлені майстрами з різних матеріалів, мають різний дизайн та технічні складові елементів електроніки.

Віктор Соломін був ініціатором створення електро-домри в дизайні інь-янь, як метафора поєднання Заходу та Сходу, джазу і фольклору, іноді використовуючи педалі ефектів. Він виконував джазову музику із своїм джаз-бендом «ДомРа» (Лермонтова, 2020). Пізніше був створений інструмент електро-кобза за оригінальним дизайном, що не був схожий на кобзу чи домру, на замовлення соліста Національного академічного оркестру народних інструментів Андрія Ковбаса, майстрами Андрієм Степановичем та Олегом Стоколосом. Він виконує соло в естрадних творах, чим популяризує народні інструменти серед

молоді (Ковбас, 2018). На замовлення спочатку Віктора Соломіна, а пізніше Андрія Ковбаса було створено електро-інструменти домрового/кобзового сімейства електро-тенор, що плідно використовується у сучасній виконавській практиці.

Ще студентом, молодий майстер-реставратор народних інструментів, автор статті Олександр Бріль, створив електро-кобзу яка поєднала традицію та сучасність у своєму дизайні. Корпус з червоного дерева (махогон) поєднав елементи стилю електро-гітари *Fender* та кобзи, з використанням звукознімача рейкового типу, який був найбільш універсальним для такого типу інструмента. О. Бріль виконував соло з оркестром народних інструментів Національної музичної академії імені П. Чайковського. Для цього виступу було здійснено обробку з популярних творів П. Воробйом «Folk & Roll». А використання процесору ефектів, дозволило максимально передати характер та звукообразувальні ефекти твору (Folk..., 2019).

Обробка звуку включає в себе використання аудіоредакторів та синтезаторів. Аудіоредактори, такі як *Adobe Audition*, *Ableton Live*, або *Pro Tools*, надають можливості запису, редагування та зміни аудіосигналів. Синтезатори використовуються для створення звуків з нуля або модифікації існуючих шляхом використання різних параметрів та обробок. Електронна обробка також включає в себе звукові ефекти у студійному середовищі, такі як компресія, еквалізація, реверберація та деякі інші. Компресія дозволяє знижувати різницю між найтихішими та найгучнішими частинами запису, що допомагає створити більш рівномірний звук. Еквалізація дає можливість регулювати частотний спектр аудіосигналу, а реверберація додає просторовий характер, щоб симулювати реальний акустичний оточуючий простір. Важливим аспектом електронної обробки звуку є також використання програмного забезпечення для синтезу та обробки аудіо. Від віртуальних інструментів до плагінів ефектів, програм, таких як *Serum*, *Massive*, *Omnisphere* та ін., дозволяють музикантам та продюсерам розширювати свої творчі можливості й створювати унікальний звуковий ландшафт.

Такі засоби значно розширюють горизонти творчості у музичній-виконавській діяльності, дозволяють додавати нові звукові можливості для електро-домри та електро-кобзи. Ефекти, як реверберація, дисторшн, фільтрація, можуть надати ансамблю нове та оригінальне звучання, розширюючи його можливості взаємодії з іншими інструментами.

Синтезатори та електроніка в сучасному музичному світі відіграють ключову роль у створенні новаторських та експериментальних звуків. Син-

тезатори є електронними музичними інструментами, які генерують звук шляхом створення аудіосигналів з основних хвильових форм, модуляції та обробки звуку. Вони можуть бути аналоговими або цифровими, а їхні можливості можуть варіюватися від класичних аналогових *Moog* до сучасних цифрових синтезаторів, таких як *Yamaha DX7* або *Native Instruments Massive* (Кравчук, 2021).

Спрощення доступу до електронної технології дозволило багатьом артистам і продюсерам виходити за рамки звичайних жанрів та створювати інноваційні звукові пейзажі. Це стало можливим завдяки розвитку програмного забезпечення для синтезу та обробки звуку, а також зростанню інтересу до експериментальних та електронних напрямів у музичній індустрії.

Інтеграція синтезаторів та електроніки в ансамбль дозволяє домрі отримати ширший спектр звуків. Це відкриває нові можливості для творчості та дозволяє адаптувати звучання домри до різних музичних жанрів.

Інтерактивні програми та додатки для смартфонів можуть слугувати як зручний інструмент для навчання та репетицій. Вони дозволяють музикантам отримувати ноти, аранжувати та обмінюватися ідеями онлайн, що полегшує процес спільного виконання. Наведемо кілька прикладів: *Pinterest, Youtube, Facebook, MuseScore*.

Мультимедійні проєкції та візуальне виконання є важливою частиною сучасних вистав та подій, де об'єднуються музика, світло, графіка та інші візуальні елементи. Ці техніки знаходять своє застосування в концертах, фестивалях, театральних виставах, виставках мистецтва та інших подіях.

Національний академічний оркестр народних інструментів України – оркестр, що використовує понад 40 унікальних народних інструментів, включаючи цимбали, бандури, бугаї, тилинки, дрімби та, звісно, кобзу. Репертуар оркестру відрізняється власними креативними аранжуваннями популярних світових хітів. Під керівництвом Віктора Гуцала, оркестр співпрацює з відомими виконавцями, такими як ONUKA, Олег Скрипка, Руслана, Джамала, а також групами «Друга Ріка», *Mad Heads, KozakSystem*, що свідчить про їх професійну різноманітність та відкритість до виконання всіх музичних стилів.

Відмітимо унікальну програму оркестру «Чарівна паличка диригента», де діти мають змогу не тільки насолоджуватися виступом, але й активно брати участь у ньому. Програма включає інтерактивні моменти, де маленькі слухачі мають змогу відчувати себе частиною оркестру, спробувавши грати на різноманітних інструментах під керівництвом диригента. Поєднання мультимедійних проєкцій, музичного перфомену, образів персонажів на сцені у виконанні оркестрантів та активне залучення глядачів у цьому дійстві сприяє популяризації народно-інструментального мистецтва (Гуцал, 2024).

Серед інновацій, зазначимо створення музики для мультимедійних проєктів, таких як фільми, відеоігри чи театральні вистави, де домра може виконувати ключову роль у створенні атмосфери та настрою. Для прикладу, наведемо квартет народних інструментів «Лабіринт», у складі Андрій Кузь (домра), Євген Діденко (домра), Євген Грибан (баян), Сергій Нефедов (контрабас). Вони створили саунд-трек до комп'ютерної гри на замовлення Американської компанії «*Game Dev*» із залученням елементів інших традиційних музичних культур для створення атмосфери «Дикого Заходу», що привело до створення унікального синтезу звучання (Квартет Лабіринт, 2016). Електро-домра може інтегруватися в класичні оркестрові твори шляхом аранжування та використання унікальних тембральних якостей інструмента, унікальні можливості якої безмежні.

Висновки. Отже, за допомогою сучасних засобів запису, обробки звуку й інших технологій, музиканти можуть досягати нових звукових можливостей та розширювати музичні горизонти. Однак, важливо пам'ятати індивідуальність та аутентичність інструменту, зберігати унікальне звучання та спадщину. Хоча технології можуть збагачувати виконання, важливо пам'ятати про зміст твору та його емоційність, що передає музика, особливо коли мова йде про такий інструмент, як домра. Таким чином, використання сучасних технологій в інтонуванні домри може бути корисним інструментом для розвитку та творчості музикантів, але водночас потребує збереження та поваги до традицій й культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус В. Психологічні аспекти формування виконавської майстерності: дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 2005. 180 с.
2. Білоусова С. Донецька школа домрового виконавства: етапи розвитку, методологічні засади, регіональна складова репертуару: дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 2021. 283 с.
3. Гуцал В. Чарівна паличка диригента: Національний академічний оркестр народних інструментів. *Офіційний сайт*. 2024. URL: <https://noni.org.ua/content/charivna-palychka-dyrygenta-1>

4. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа) : підручник. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. Вид. 2-ге, доп., випр. 592 с.
5. Івко В. Кафедра струнно-щипкових інструментів. *Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа)*: підручник. Київ: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2010. С. 176–178.
6. Квартет «Лабіринт»: саундтреки до комп'ютерної гри. *Ансамбль народних музичних інструментів. Офіційний сайт квартету «Лабіринт»*. 2016. URL: <http://q-labyrinth.com.ua/video/>
7. Ковбас А. Українські народні інструменти кобза (Електрокобза). *Інтерв'ю з Андрієм Ковбасом*. 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5iMMQ9CG1TU>
8. Костенко Н. Харківська домрова школа в контексті музично-виконавської культури України: дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Харків, 2009. 18 с.
9. Кравчук О. Віртуальний музичний синтезатор у форматі VST плагіну: *Дипломний проєкт на здобуття ступеня бакалавра : освітньо-проф. програма «Комп'ютерні системи та мережі», спец. 123 Комп'ютерна інженерія. Нац. технічний ун-т України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. Київ, 2021. 96 с. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/2c766d67-b7b8-4f5d-a81f-9f608f614ca2/content>
10. Лермонтова О. Звукообраз домри в творчості В. Соломіна як репрезентант звукового образу сучасності. *Аспекти історичного музикознавства: зб. наук. праць Харківського НКМ ім. І. Котляревського*. Харків, 2020. Вип. 21. С. 293–308. URL: https://aspekty.kh.ua/vypusk21/21_aspekt_19_lermontova.pdf
11. Москаленко В. Лекції з музичної інтерпретації: навч. посіб. Київ, 2013. 134 с.
12. Kazez D. Causes and Cures of Poor Intonation: Applications of Audiological and Psychological Research. 1986. October 1. URL: <https://symposium.music.org/26/item/2011-causes-and-cures-of-poor-intonation-applications-of-audiological-and-psychological-research.html>
13. Folk&Roll. 2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oBq4DifHVIU>

REFERENCES

1. Bilous, V. (2005). *Psykhologichni aspekty formuvannia vykonavskoi maisternosti* [Psychological aspects of the formation of performing skills]: *dys. ... kand. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo»*. Kyiv. 180 s. [in Ukrainian].
2. Bilousova, S. (2021). *Donetska shkola domrovoho vykonavstva: etapy rozvytku, metodologichni zasady, rehionalna skladova repertuaru* [Donetsk school of domra performance: stages of development, methodological principles, regional component of the repertoire]: *dys. ... kand. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo»*. Kyiv. 283 s. [in Ukrainian].
3. Hutsal, V. (2024). *Charivna palychka dyryhenta: Natsionalnyi akademichniy orkestr narodnykh instrumentiv* [The conductor's magic wand: National academic orchestra of folk instruments]. *Ofitsiyni sait*. URL: <https://noni.org.ua/content/charivna-palychka-dyrygenta-1> [in Ukrainian].
4. Davydov, M. (2010). *Istoriia vykonavstva na narodnykh instrumentakh (Ukrainska akademichna shkola)* [History of performance on folk instruments (Ukrainian academic school)]: *pidruchnyk*. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho. Vyd. 2-he, dop., vypr. 592 s. [in Ukrainian].
5. Ivko, V. (2010). *Kafedra strunno-shchypkovykh instrumentiv* [Department of stringed and plucked instruments]. *Davydov M. Istoriia vykonavstva na narodnykh instrumentakh (Ukrainska akademichna shkola): pidruchnyk*. Kyiv: NMAU im. P.I. Chaikovskoho. Pp. 176–178. [in Ukrainian].
6. *Kvartet «Labirynt»: saundtreky do kompiuternoï hry* (2016) [Labyrinth «Quartet»: Soundtracks for a computer game]. *Ansambl narodnykh muzychnykh instrumentiv. Ofitsiyni sait kvartetu «Labirynt»*. URL: <http://q-labyrinth.com.ua/video/> [in Ukrainian].
7. Kovbas, A. (2018). *Ukrainski narodni instrumenty kobza (Elektrokobza)* [Ukrainian folk instruments of the kobza (Electrokobza)]. *Interviu z Andriem Kovbasom*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5iMMQ9CG1TU> [in Ukrainian].
8. Kostenko, N. (2009). *Kharkivska domrova shkola v konteksti muzychno-vykonavskoi kultury Ukrainy* [Kharkiv domra school in the context of musical and performing culture of Ukraine]: *dys. ... kand. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo»*. Kharkiv. 18 s. [in Ukrainian].
9. Kravchuk, O. (2021). *Virtualnyi muzychnyi syntezyator u formati VST plahinu* [Virtual music synthesizer in VST plugin format]: *Dyploanyi proiekt na zdobuttia stupenia bakalavra : osvitho-prof. prohrama «Kompiuterni systemy ta merezhi», spets. 123 Kompiuterna inzheneriia. Nats. tekhnichniy un-t Ukrainy «Kyivskiy politekhnichniy instytut imeni Ihoria Sikorskoho»*. Kyiv. 96 s. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/2c766d67-b7b8-4f5d-a81f-9f608f614ca2/content> [in Ukrainian].
10. Liermontova, O. (2020). *Zvukoobraz domry v tvorchosti V. Solomina yak reprezentant zvukovoho obrazu suchasnosti* [The sound image of domra in the work of V. Solomin as a representative of the sound image of modernity]. *Aspekty istorychnoho muzykoznavstva: zb. nauk. prats Kharkivskoho NKM im. I. Kotliarevskoho*. Kharkiv. Vyp. 21. Pp. 293–308. URL: https://aspekty.kh.ua/vypusk21/21_aspekt_19_lermontova.pdf [in Ukrainian].
11. Moskalenko, V. (2013). *Leksii z muzychnoi interpretatsii* [Lectures on musical interpretation]: *navch. posib*. Kyiv. 134 s. [in Ukrainian].
12. Kazez, D. (1986). Causes and Cures of Poor Intonation: Applications of Audiological and Psychological Research. October 1. URL: <https://symposium.music.org/26/item/2011-causes-and-cures-of-poor-intonation-applications-of-audiological-and-psychological-research.html>
13. Folk&Roll (2019). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oBq4DifHVIU>

УДК 785.1(477.43/.44)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-10>

Степан БУРАНИЧ,

orcid.org/0009-0002-0054-9928

*аспірант кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) sburanic@gmail.com*

Олег СМОЛЯК,

orcid.org/0000-0002-0435-5912

*доктор мистецтвознавства,
професор кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) smolyak.te@gmail.com*

МОНАРНІ ТА БІНАРНІ СКЛАДИ ТРАДИЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ АНСАМБЛІВ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Стаття присвячена висвітленню монарних та бінарних складів традиційних інструментальних ансамблів, які зафіксовані на теренах Західного Поділля упродовж останніх 100 років. З'ясовано, що у 1920–1960-х роках традиційні інструментальні ансамблі найчастіше були представлені у досліджуваному терені монарним (однорідним) складом. Це, найімовірніше, найдавніша форма традиційного інструментального ансамблевого музичування. Монарний склад найчастіше можна побачити під час навчання гри на інструменті початкуючого музиканта. Це показово, коли вчитель грає на інструменті, а учень його наслідує. Його початковою формою гри є отування мелодії, яку виконує вчитель. Лише з часом він грає на інструменті мелодію твору.

У цей же час монарний спосіб гри на однорідних інструментах зафіксовано у багатьох селах Західного Поділля. Виявлено, що у 1950–1960 рр. у досліджуваній місцевості під час дозвілля молоді була поширена гра й на двох гармошках чи баянах. Це той період, коли ці інструменти почали активно розповсюджуватися на західноукраїнських землях. Такий склад інструментів був поширений й в інших етнографічних районах України, зокрема на Буковині, Волині, Поліссі, Лемківщині, Гуцульщині.

З'ясовано, що бінарний склад традиційних інструментальних ансамблів Західного Поділля (як і в Україні загалом) почав формуватися на тому етапі, коли музиканти-солісти потребували ритмічного підігрування. Найбільш поширеними інструментами, які виконували цю функцію, були: скрипка втора, цимбали, бубон, решітко, бубен, малий барабан.

Виявлено, що в інших місцевостях України до бінарного складу входили ще й такі інструменти: гармонія і мандоліна, скрипка і мандоліна (Полісся); скрипка і триструнна гітара (Закарпаття, Марморош).

Засвідчено, що бінарний склад інструментів був найдавнішим і найпоширенішим не лише у Західному Поділлі, а й по всій Україні. Адже в ньому започаткована ансамблева гра на рівні відтворення мелодії (скрипка) і акомпанементу (скрипка втора, цимбали), або мелодії (скрипка) і ритму (решітко, бубон, бубен, малий барабан). Саме такий склад інструментів готував найпоширенішу в українській традиційній культурі склад інструментів, що отримав назву «троїста музика».

Ключові слова: *Західне Поділля, традиційні інструментальні ансамблі, творча діяльність, персоналіфікація діяльності, гармошка, художній образ.*

Stepan BURANICH,

orcid.org/0009-0002-0054-9928

*PhD student at the Department of Musicology and Methods of Musical Arts
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) sburanic@gmail.com*

Oleh SMOLIAK,

orcid.org/0000-0002-0435-5912

*Doctor of Art Studies, Professor,
Department at the Musicology and Methods of Musical Arts
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) smolyak.te@gmail.com*

MONADIC AND BINARY COMPOSITIONS OF TRADITIONAL INSTRUMENTAL ENSEMBLES IN WESTERN PODILLIA

The article examines traditional instrumental ensembles' monadic and binary compositions documented in Western Podillia over the past 100 years. It has been established that during the 1920s–1960s, traditional instrumental ensembles in the studied region were most commonly represented by monadic (homogeneous) compositions. This is likely the most ancient form of traditional instrumental ensemble music-making. The monadic composition is often observed during the initial stages of learning to play an instrument, where a beginner musician imitates their teacher. This is particularly evident when the teacher plays an instrument, and the student mimics them. Initially, the student replicates the melody performed by the teacher, and only later does the student play the song of a piece independently.

During the same period, monadic music-making on homogeneous instruments was recorded in many villages of Western Podillia. It was found that in the 1950s–1960s, playing two harmonicas or accordions became popular during the leisure activities of young people in the region. This coincided with the active spread of these instruments in Western Ukrainian lands. Such compositions of instruments were also typical in other ethnographic areas of Ukraine, including Bukovyna, Volyn, Polissia, Lemkivshchyna, and Hutsulshchyna.

It has been determined that the binary composition of traditional instrumental ensembles in Western Podillia (as in Ukraine overall) began to form when solo musicians required rhythmic accompaniment. The most commonly used instruments for this purpose included the secondary violin, cymbals, tambourine, washboard, frame drum, and snare drum.

In other regions of Ukraine, binary ensembles also included instruments such as the harmonium and mandolin, the violin and mandolin (Polissia), and the violin and three-stringed guitar (Zakarpattia, Maramures).

It has been confirmed that binary compositions of instruments were not only among the earliest but also the most widespread throughout Ukraine, including Western Podillia. These compositions marked the foundation of ensemble music at the level of melody reproduction (violin) and accompaniment (secondary violin, cymbals), or melody (violin) and rhythm (washboard, tambourine, frame drum, snare drum). Such ensembles laid the groundwork for the most prevalent type of instrumental composition in Ukrainian traditional culture, «troista muzyka» (a trio ensemble).

Key words: Western Podillia, traditional instrumental ensembles, creative activity, personification of activity, harmonica, artistic image.

Постановка теми. Дослідження кількісних складів інструментів у традиційних ансамблях й до сьогодні є затребуваним в українській етноорганології. Адже це дає можливість простежити за тими змінами, які відбувалися в традиційній інструментальній музиці упродовж останніх ста років. На їхню зміну насамперед впливали зовнішні фактори. Серед них: поява музичних шкіл, студій, аматорських гуртків при клубах чи будинках культури, а також навчальних закладів – культурно-освітніх і музичних училищ, філармоній, музично-драматичних театрів. Саме вони й культивували серед широких кіл населення нові академічні музичні інструменти: кларнети, флейти, труби, контрабаси, баяни, акордеони, балалайки, домри. Це особливо було відчутно у 1940-х роках, коли західноукраїнські землі ввійшли до складу Української Радянської Республіки, й таким чином вплинули на розширення різноманітності інструментарію, який з часом адаптувався у традиційне середовище і став його набутком. Саме ці інструменти розширили як усталені склади місцевого інструментарію, так і їхні темброво-звукові виражальні засоби, а разом монарний та бінарний склади західноподільського інструментарію. І саме це актуалізує запропоновану тему наукового дослідження.

Аналіз досліджень. На кількісні склади інструментів у традиційних ансамблях вперше звернув

увагу відомий вчений етноорганолог Ігор Мацієвський. Його дослідження стосувалися окремих етнографічних районів України, найбільшою мірою карпатського регіону. Він зазвичай досліджував традиційні сольні музичні інструменти гірської місцевості й меншою мірою традиційні інструментальні ансамблі. Підтвердженням цього є його праця «Троїста музика» (Мацієвський, 2002: 23–34) У ній він звернув увагу на різноманіття складів троїстої музики. І лише частково – на монарні і бінарні їхні склади.

Більшу увагу монарними та бінарним складам інструментів в традиційних ансамблях приділив Михайло Хай у праці «Українська інструментальна музика усної традиції» (Хай, 2011: 9–47). Сфера його досліджень – Бойківщина, Лемківщина, Гуцульщина, Мароморощина й лише частково Західне Поділля. Про монарні та бінарні склади інструментів у цій праці є лише часткові описи, вони стосуються використання однорідних чи дворідних інструментів в календарно обрядовій чи родиннообрядовій музиці.

Традиційним інструментальним ансамблям Західного Поділля присвятили свої праці Степан Стельмашук (Стельмашук, 2001: 67–72) і Богдан Водяний (Водяний: 1994). У цих працях найбільшої уваги приділено аналізу та характеристиці троїстої музики, а іншим складам музикування – лише частково.

Про традиційне ансамблеве інструментальне виконання є згадки у працях Ірини Федун і Вікторії Ярмоли. У них проаналізовано сольні традиційні інструменти на теренах Волинського Полісся і Гуцульщини (Ірина Федун: 2020) та Полісся (Вікторія Ярмола: 2014), й лише частково згадано про традиційне монарне та бінарне музикування у цих місцевостях.

Монарному та бінарному складу інструментів у традиційних ансамблях, які діяли (й до сьогодні діють) у Західному Поділлі мало приділено уваги. Тому це питання викликає особливий інтерес в українських вчених-етноорганологів.

Мета статті – проаналізувати монарні та бінарні склади традиційних інструментальних ансамблів Західного Поділля в контексті української традиційної музичної культури та простежити за їхніми трансформаційними змінами впродовж останніх 100 років.

Виклад основного матеріалу. Традиційні інструментальні ансамблі Західного Поділля бувають різними за своїм складом. Вони можуть нараховувати від двох однорідних до шести різнорідних інструментів. І саме виходячи з кількісного складу можна їх типологізувати (Іваницький: 1990).

У 1920–1960-х роках традиційні інструментальні ансамблі найчастіше були представлені монарним (однорідним) складом. Це, скоріше за все, найдавніша форма традиційного інструментального ансамблевого виконавства в досліджуваній місцевості, а також й по всій Україні. На думку вчених-етноінструментознавців Ігора Мацієвського (Мацієвський: 2002), Михайла Хая (2011), Богдана Водяного (Водяний: 1994), Вікторії Ярмоли (Ярмола: 2014), Ірини Федун (Федун: 2020), монарне виконавство – це одночасна гра на однорідних інструментах (двох або більше скрипок, гармошок, баянах, акордеонах, трембітах, флюях). На гру однорідних інструментів в ансамблі звернув увагу Ігор Мацієвський у статті «Троїста музика» (Мацієвський, 2002), зазначаючи: «Під час похорону трембіти виголошують і періодично, протягом кількох днів (поки небіжчик в хаті) повторюють свій сигнал – «знак смерті», виграють «до ходи», коли виносять померлого з хати, і дорогою до цвинтару, грають «до погребіння», іноді розтрубами, скерованими до гробу. В хаті і на цвинтарі грали собі сумні, тирадної будови мелодії «до желю» (Мацієвський, 2002: 119).

На монарний склад інструментальних ансамблів, що складаються з дуд, трембіт, пастуших рогів, звернув увагу й етноорганолог Михайло Хай під час своїх польових записів у карпатському регіоні:

«Ансамблева гра на «дудках»/дудах, «дідиках», колядницьких рогах і трембітах на Гуцульщині, рогах-«абіках» на Волині, могли мати спорадичні приспівування до гри» (Хай, 2009: 60). У цьому описі засвідчено ансамблеве виконання на кількох трембітах похоронних сигналів, яке зберігалось до недавнього часу на Гуцульщині. Під час поховання трембітаря могли грати до 10 виконавців на цьому інструменті. Про це зазначає Ігор Мацієвський: «Біля гробу славного трембітаря могли грати 10 трембітарів і кілька флоєристів – як на довгих, так і на середніх флоєрах» (Мацієвський, 2002: 120). Інформація вище перелічених вчених етноорганологів свідчить про використання монарного складу інструментів у поховальній обрядовості. І саме це підтверджує нашу думку про те, що однорідний склад інструментів є найдавнішим в українській ансамблевій інструментальній музиці.

Як свідчать вищезазначені цитування, у поховальній обрядовості українців монарний склад ансамблів може нараховувати від двох до десяти однорідних інструментів. В інших календарно чи родиннообрядових дійствах така кількість однорідних інструментів не використовувалася. Їх зазвичай було два три: дві чи три скрипки, дві гармошки чи два баяни.

Монарний склад інструментів найчастіше зустрічається під час навчання гри на інструменті початкуючого музиканта. Це доволі показово тоді, коли вчитель музикант навчає учня гри на скрипці, гармошці, баяні чи акордеоні. Адже, коли початкуючі музиканти переймали гру від своїх наставників, то вони на самперед починали вчитися вторувати на своєму інструменті мелодію, яку виконував їхній вчитель. Сам принцип вторування базується на виконанні учнем основних ступенів ладу виконуваної мелодії (зазвичай I, IV, V ступенів) ладу. Зауважимо, що такого роду вторування заклало основи гармонічного способу мислення музикантів. І тоді виконувало дві функції: мелодійну, яку виконував вчитель скрипкар, та гармонічну, яку відтворював учень. І таким чином виконання на двох інструментах стало ансамблевим і водночас гармонічним. Про передачу вчителем учневі умінь грати на традиційному музичному інструменті звернув увагу й етноінструментознавець Богдан Водяний. З цього приводу він зазначав: «Навчання гри на інструменті здійснювалося у формі спеціальних учбових занять: вчитель грав, а учень наслідував» (Водяний, 1998: 71).

Інформацію про гру одночасно на двох скрипках ми зафіксували у с. Настасові Тернопільського району Тернопільської області від інформатора

Олега Смоляка, 1950 р. н. З цього приводу він зазначав: «як розповідав мені мій батько, Стефан Олексійович Смоляк, 1921 р. н., що він, як початкуючий музикант, грав на скрипці разом із своїм сусідом Григорієм Костьовичом Ониськівим, 1918 р. н. на молодіжних забавах, чи навіть й на по весільних гостинах. У даному разі Григорій Ониськів, як старший грав мелодію, а батько вторував» (Із записів Олега Смоляка, 1980). Аналогічний спосіб гри на двох однорідних інструментах (скрипках) був зафіксований у с. Настасові Тернопільського району Тернопільської області від доньки місцевого скрипкара Ганчик Марії Іванівни. У своїх розповідях про батька вона зазначає: «мій батько Степан Михайлович Ганчак, 1895 р. н. інколи грав зі своїм сусідом Михайлом Федоровичем Миськівим, 1906 р. н., на двох скрипках на молодіжних вечорницях, на толоках, чи навіть на по весільних гостинах. Так як Михайло Федорович Миськів був молодшим за батька то він завжди на скрипці вторував» (Із записів Степана Буранича, 2024). Вищезазначені спомини місцевих жителів свідчать, що у с. Настасові Тернопільського району Тернопільської області (і, без сумніву, в інших місцевостях Західного Поділля) монарні склади інструментів (найчастіше скрипок) були поширеними у той час.

На однорідний склад у традиційних інструментальних ансамблях (особливо скрипок) звернув увагу й етнолог Михайло Хай: «з поміж найхарактерніших ансамблевих складів слід назвати передусім дві скрипки, застосовувані в усіх сферах «хатнього», дозвіллевого і навіть пастушого побуту» (Хай, 2009: 60).

Традиційні музиканти часто грали на двох скрипках й на толоках. Такий склад був поширена у багатьох селах Західного Поділля. Про це зазначає й Богдан Водяний: «У кінці обряду «Толока» приходили, зазвичай, два музиканти «скрипкарі» і грали, як звичайно, танці» (Водяний, 2001: 79).

Монарний спосіб гри на однорідних інструментах був зафіксований нами й в інших селах Західного Поділля.

У 1950–1960 рр. у Західному Поділлі під час дозвілля молоді була поширена гра й на двох гармошках чи баянах. Це був той час, коли ці інструменти почали активно розповсюджуватися на західноукраїнських землях. Ці інструменти, крім молодіжних гулянь, використовувалися й на хрестинах, толоках, після-весільних гостинах. Гармошки, баяни чи акордеони на відміну від двох скрипок були багатшими за звучанням та функційним призначенням інструментів. Адже, якщо перший гармоніст чи баяніст відтворював мелодію (права рука) та основні гармонічні функції

(ліва рука). То другий гармоніст чи баяніст йому акомпанував: грав довгими тривалостями основні акорди, чи короткими відтворював їх.

Монарний спосіб гри на двох гармошках (баянах) ми зафіксували у с. Настасові Тернопільського району Тернопільської області від місцевого жителя, музиканта Олега Смоляка, 1950 р. н. З цього приводу він говорив: «коли мені було 12 років, то я зі своїм сусідом Орестом Ярославичем Волянським, 1946 р. н. часто грали на вечірніх молодіжних гуляннях, які відбувалися на моєму або на його подвір'ї. Ми грали на гармошках одну і туж саму танцювальну мелодію, лише інколи кожен з нас міг дублювати її терцією вище або нижче» (Із записів Степана Буранича 2024). Таким же способом грали на баянах Олег Смоляк зі своїм однокласником Іваном Ільковичем Стриєшеним, 1950 р. н. на танцях у сільському клубу чи на шкільній спортивній площадці у кінці 1960-х років (Із записів Степана Буранича 2024).

Аналогічний спосіб гри на двох гармошках чи баянах у той час спостерігався й в інших місцевостях Західного Поділля. Зокрема таку гру ми зафіксували в с. Скородинцях Чортківського району Тернопільської області (Стельмащук 2001).

Монарний склад інструментів зафіксований і в суміжних із Західним Поділлям етнографічних районах. Гру музикантів на трьох скрипках зафіксовано у смт. Путила Чернівецької області у 1940-х роках. Це зробив український етнолог Михайло Хай. У цьому селищі він записав весільну обрядову пісню «До повниці», яку грали три брати: С. І. Прилипчан, 1922 р. н., 1 скрипка, К. І. Прилипчан 2 скрипка, Л. І. Прилипчан 3 скрипка (Хай 2011). До речі потрійний склад однорідних інструментів – рідкісне явище в українській традиційній інструментальній культурі. Як видно зі транскрипції Михайла Хая, перший скрипкара грав мелодію, другий – вторував, а третій відтворював основні гармонічні функції. Вставити приклад

Аналогічна традиція гри на трьох скрипках була поширена у XIX столітті й на лемківщині. Їх там називали «скрипковими капелями». «Скрипки-«перенні» – тобто «передні», ті «що ведуть перед»; скрипки-«контри» і скрипки «баси», а також «двоїсті» скрипкові склади (Хай, 2009: 60). Такі інструментальні склади вказують на головне домінування скрипок у традиційних інструментальних ансамблях.

А на Гуцульщині «с. Уторопи, Стопчатів, Яблунів, Пістинь, Микитинці, Ковалівка, Іспас, Мишин, Печеніжин Косівського і Коломийського районів Івано-Франківської області» було поши-

рене монарне виконання на свисткових інструментах (тилінках і сопілках). Саме таке ансамблеве виконання двох чи більше однорідних інструментів було поширене у цій місцевості перед Великодніми святами біля церкви, чи на випасу худоби, косовицях, толоках, вечорницях, молодіжних гуляннях (Яремко 2002, 146–156).

Вищезазначені свідчення українських етно-органологів вказують на те, що монарний склад інструментальних ансамблів належить до найдавніших часів в українській традиційній культурі, й до останнього часу зберігає традицію музикування на однорідних інструментах.

Бінарний склад традиційних інструментальних ансамблів Західного Поділля (як і в Україні загалом) почав формуватися на тому етапі, коли традиційні музиканти-солісти почали потребувати ритмічного підігрування. Передвісником появи такого супроводу було тупання музикантом ногою під час гри на інструменті. Про те, такий спосіб під час гри музиканти-скрипкари не часто могли використовувати з різних причин. Тому вони шукали серед присутніх на забаві чоловіків, які могли відбивати ритм стуканням лівою рукою до віка стола, чи обочини шафи, а правою рукою вдарили дротиком чи виделкою по скляній посудині. Така імітація відбивання ритму до гри скрипаля зумовила появу нового музичного інструмента, який згодом отримав назву «бубон», «решіткою», «бубен», «малий барабан», «великий барабан», «ударна установка».

Зауважимо, що традиційні ударні інструменти на Україні вперше були зафіксовані у розкопках Мізинської культури. Про це зазначає етномузикознавиць Анатолій Іваницький: «у селі Мізин, Коропського району Чернігівської області, під час археологічних розкопок пізньопалеолітичного (від 35 до 10 тисяч років тому) поселення було знайдено первісні ударні та шумові інструменти – лопатка, стегно, щелепа мамонта, шумовий браслет та інші, які застосовувалися, можливо, з обрядовою метою» (Іваницький: 1990, 245).

Як свідчать історичні джерела, ударні шумові інструменти часто використовували скоморохи під час виступів перед княжою свитою, а також на храмових святах, ярмарках тощо. Танці скоморохів зафіксовані на фресці Собору Софії Київської. З цього приводу Лідія Корній, зазначає: «У період Середньовіччя інструменталізм тодішніх скоморохів, які були зафіксовані на фресках храму Софії Київської, що мали в руках гуслі, дутки й малі барабани» (Корній, 1996: 313).

На жаль не має згадок в історичній чи музичній літературі, про те, чи ці інструменти були

сольними, чи ансамблевими. Найімовірніше, це були шумові інструменти, якими користувалися волхви (мудреці) під час обрядових дійств у дохристиянські часи.

У Західному Поділлі бінарний склад інструментів був найбільш поширений у традиційній весільній музиці, а також під час молодіжних гулянь, на вечорницях, толоках тощо. Такий склад інструментів був зумовлений тим, що не потребував високої оплати і був мобільним під час гулянь. Зокрема у с. Настасові Тернопільського району Тернопільської області бінарний склад був представлений такими інструментами, як: скрипкою і бубеном (решіткою, малим барабаном); скрипкою і цимбалами; скрипкою і гармошкою (баяном чи акордеоном);

Зауважимо що в інших етнографічних районах України до бінарних складів належали ще й гармошка і мандоліна, скрипка і мандоліна (Полісся) (Ярмола: 2014); скрипка і триструнна гітара – (Закарпаття, Мармарош) (Федун: 2020).

Найпоширенішим бінарним складом у досліджуваній місцевості були скрипка і бубон. Поєднання цих двох інструментів найчастіше використовувалося під час вечорниць, молодіжних гулянь, а також й на весіллях, по весільній обрядовості та хрестинах. Музикантів з таким складом інструментів на весілля запрошували лише незаможні господарі. А на після весільних гостинах, вечорницях, молодіжних гуляннях, на толоках, на обжинках він вважався звичним. У зимовий період бінарний склад інструментів (скрипка і решіткою або скрипка і бубен), можна було побачити, найчастіше у корчмах. Там з різних приводів збиралися хлопці і дівчата запрошували двох музик для танців (Водяний, 2001: 69). Ця традиція у Західному Поділлі тривала аж до 30-х років ХХ століття.

Зауважимо, що скрипка і бубон в ансамблевому виконанні найчастіше використовувалася у Західному Поділлі з 1920 по 1940 роки. Крім вище зазначених у досліджуваній нами місцевості культивувалися й інші бінарні склади інструментів, найчастіше – скрипка і цимбали. Зокрема, у с. Настасові Тернопільського району Тернопільської області. «Під час вечорниць та молодіжних гулянь, як зазначає Олег Смоляк, на скрипці грав Стефан Олексійович Смоляк, 1921 р. н., а його брат Іван Олексійович Смоляк, 1918 р. н. грав на цимбалах» (Із записів Степана Буранича, 2024). Скрипку і цимбали в ансамблевому складі зафіксовано у с. Скородинцях Чортківського району Тернопільської області. Про це довідуємося з автореферату дисертації «Народна інструментальна музика Західного Поділля:

проблеми еволюції традиційних форм музикування» Богдана Водяного. На бінарний склад інструментальних ансамблів звернув увагу й етнолог Михайло Хай. З цього приводу він писав: «В Україні подекуди зустрічалися також ансамблі: скрипка і бас, скрипка і сопілка, скрипка і дримба, скрипка і бубон, скрипка і цимбали» (Хай, 2009: 60).

Бінарний склад традиційних народних інструментів у той же час можна було зустріти і в інших місцевостях України. Зокрема у 1940-х роках у с. Мушні Рокитського району Рівненської області було зафіксовано гру двох музикантів. На скрипці грав К. З. Кобзар, 1921 р. н., а на барабані – Н. С. Павлушенко, 1935 р. н. (Хай, 2009: 65). В більшості місцевостей України такий склад інструментів, як скрипка і бубен також був поширений у цей час. Про це зазначає етнолог Михайло Хай: «Популярними були «двоїсті» (бінарні) склади: скрипка і бас, скрипка і бубон (у західних областях скрипка і двомембранний барабан із тарілкою і металевим прутиком, а в північних і центральних областях – скрипка і малий двохмембранний барабан з двома тарілочками – «бухало» (Хай, 2009: 61).

Про поширення бінарного складу інструментів (дві скрипки або скрипка і бубон) на Поліссі стверджує й етноінструментознавець Ірина Федун, зазначаючи: «найдавнішими і найуживанішими були ансамблі із двох музикантів (виконавців мелодії та ритму чи втори)» (Федун, 2020: 34).

З 1940 по 1970-ті роки у с. Настасові Тернопільського району Тернопільської області та в інших місцевостях Західного Поділля можна було побачити на молодіжних гуляннях чи в після весільних гостинах такий ансамблевий склад інструментів як гармошка (баян, акордеон) і бубон. Найчастіше такий склад інструментів місцеві музиканти використовували під час молодіжних гулянь у сільських клубах, або на шкільних спортивних площадках у вечірній час. Зауважимо, що виконавці на цих інструментах були не оплачуваними й через те найбільш запрошуваними.

Як видно із вище цитованих джерел, бінарний склад інструментів сформувався на другому етапі

історичного становлення традиційної інструментальної музики і був поширеним до 1970-х років по всій Україні. Адже у таких складах інструментів започаткована ансамблева гра на рівні відтворення мелодії (скрипка) і акомпанементу (скрипка втора, цимбали), або мелодії (скрипка) і ритм (решітко, бубон, бубен, малий барабан). Саме такий склад інструментів готував найпоширенішу в українській традиційній культурі «троїсту музику».

Висновки. Найдавнішою формою ансамблевого музикування у Західному Поділлі (та й по всій Україні загалом), як свідчать писемні джерела, був монарний склад інструментів. Найпоказовіше він проявлявся під час навчання вчителем гри на інструменті учня, де вчитель грав мелодію, а учень вторував її основними гармонічними ступенями. Це найчастіше відбувалося під час гри на скрипці, або гармошці. Перший склад інструментів (перша скрипка і скрипка секонд) був зафіксований в досліджуваній місцевості у 1920–1940-х роках, а другий склад дві гармошки (баяни чи акордеони) – у 1940–1970-х роках. Останні інструменти були наймобільнішими у цей період. На них грали на вечорницях, молодіжних гуляннях, толоках, після весільних гостинах.

Найпоширенішим складом у традиційних інструментальних ансамблях Західного Поділля (та й в інших етнографічних районах України) у 1920–1970-х роках був бінарний склад інструментів. Адже два різні інструменти в ансамблевій музиці скрипка і бубон (бубен, решітко, малий барабан), цимбали уже виконували дві різні функції: скрипка відтворювала мелодію, а ударні шумові інструменти – ритм. Така ансамблева гра була особливо показовою під час виконання танцювальних мелодій. Більш функційно багатшим був бінарний склад наступних інструментів: скрипка і гармошка (баян чи акордеон). У даному ансамблі скрипка, зазвичай, грала мелодію а гармошка (баян чи акордеон) акомпанував її (права рука) і відтворював основні гармонічні функції (ліва рука). Такий склад інструментів був органічним в ансамблевій музиці і творив основи для формування поширеної в Україні ансамблевої «Троїстої музики».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водяний Б. Народна інструментальна музика Західного Поділля: проблеми еволюції традиційних форм музикування : дис. ... канд. мистецтвозн. : 17.00.02. Київ, 1994. 156 с.
2. Водяний Б. Шляхи передачі народної інструментальної музики: етнопедagogічний аспект (на матеріалі західнопоодільського регіону). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка* / [Гол. ред. О. Смоляк]. 1998. № 1. Серія 9: Музичне мистецтво С. 71–74.
3. Водяний Б. Народна інструментальна музика Західного Поділля в автентичному середовищі у період ХІХ – початок ХХ століття. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка* / [Гол. ред. О. Смоляк]. 2001. № 2 (7). Серія: Мистецтвознавство. С. 79–84.

4. Записав Буранич Степан Ігорович від Ганчик Маріївни Степанівни (1953 р. н.) 03.03.2024 р. в с. Настасів Тернопільського району Тернопільської області.
5. Записав Смоляк Олег Степанович від Смоляка Стефана Олексійовича (1921 р. н.) 10.01.1980 р. в с. Настасів Тернопільського району Тернопільської області.
6. Іваницький А. Українська народна музична творчість: посіб. [для вищих і серед, навчал, муз, закладів]. Київ: «Музична Україна», 1990. 336 с.
7. Корній Л. Історія Української музики. Частина перша (від найдавніших часів до середини XVIII ст). Київ – Харків – Нью-Йорк: Вид. М. П. КОЦЬ, 1996, 313 с. URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/novini/muzikanti-na-freskah-sofiyi-kiyivskoyi/>
8. Мацієвський І. «Ігри й співголосся. Контонація». «Троїста музика» (до питань про традиційні інструментальні ансамблі). *Музикологічні розвідки*: Тернопіль: Астон, 2002. С. 23–34.
9. Стельмашук С. Троїста музика та її виконавці у Західному Поділлі (на матеріалі с. Skorodnytsi що на Тернопільщині). *Традиційна народна музична культура Західного Поділля: зб. стат. і матер.* / [Ред.-упор. О. Смоляк, В. Ковалюк]. Тернопіль: Астон, 2001. С. 67–72.
10. Федун І. Народні інструментальна ансамблева культура українських Карпат і Західного Поділля як вияв традиційного професіоналізму (XX – перші десятиліття XXI ст.): дис. ... канд. мистецтвоз. : 17.00.03. Львів, 2020. 298 с.
11. Хай М. Народна інструментальна музики. URL: <https://esu.com.ua/pdf/file/71229.pdf>
12. Хай М. Українська інструментальна музика усної традиції. Київ – Дрогобич. Видавництво «КОЛО», 2011. 466 с.
13. Яремко Б. Сопількарська традиція передгірських сіл межиріччя Рибниці й Прута. *Парадигматика фольклору. Ювілейний збірник з нагоди 70-річчя від дня народження доктора мистецтвознавства, професора Софії Йосипівни Грици*. Київ-Тернопіль: Астон, 2002. С. 146–156.
14. Ярмола В. Скрипкова традиція Рівенсько-Волинського Полісся: моногр. / [передм. І. Довгалюк]. Львів: СПОЛОМ, 2014. 234 с. : іл., нот.

REFERENCES

1. Vodianyі, B. (1994). Narodna instrumentalna muzyka Zakhidnoho Podillia: problemy evoliutsii tradytsiinykh form muzykuvannya [Folk instrumental music of Western Podillya: problems of evolution of traditional forms of music making] : dys. ... kand. mystetstvozn. : 17.00.02. Kyiv. 156 s. [in Ukrainian].
2. Vodianyі, B. (1998). Shliakhy peredachi narodnoi instrumentalnoi muzyky: etnopedagogichnyi aspekt (na materialі zakhidnopodilskoho rehionu) [Ways of transmission of folk instrumental music: ethnopedagogical aspect (based on the material of the Western Podillya region)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka* / [Hol. red. O. Smoliak]. № 1. Serii 9: Muzychne mystetstvo. Pp. 71–74. [in Ukrainian].
3. Vodianyі, B. (2001). Narodna instrumentalna muzyka Zakhidnoho Podillia v avtentychnomu seredovyschi u period XX– pochatok XXI stolittia [Folk instrumental music of Western Podillya in an authentic environment in the period of the 19th – early 20th centuries]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka* / [Hol. red. O. Smoliak]. 2001. № 2 (7). Serii: Mystetstvoznavstvo. Pp. 79–84. [in Ukrainian].
4. Zapysav Buranych Stepan Ihorovych vid Hanchyk Mariivny Stepanivny (2024) [Recorded by Buranych Stepan Igorovych from Hanchyk Mariivna Stepanivna] (1953 r. n.) 03.03.2024 r. v s. Nastasiv Ternopilskoho raionu Ternopilskoi oblasti. [in Ukrainian].
5. Zapysav Smoliak Oleh Stepanovych vid Smoliaka Stefana Oleksiiovycha (1980) [Recorded by Smoliak Oleh Stepanovych from Smoliak Stefan Oleksiyovych] (1921 r. n.) 10.01.1980 r. v s. Nastasiv Ternopilskoho raionu Ternopilskoi oblasti. [in Ukrainian].
6. Ivanytskyi, A. (1990). Ukrainska narodna muzychna tvorchist [Ukrainian folk musical creativity]: posib. [dlia vyshchykh i sered, navchal, muz, zakladiv]. Kyiv: «Muzychna Ukraina». 336 s. [in Ukrainian].
7. Kornii, L. (1996). Istoriiia Ukrainskoi muzyky. Chastyna persha (vid naidavnishykh chasiv do seredyiny XVIII st.) [History of Ukrainian Music. Part One (from the Most Ancient Times to the Mid-18th Century)]. Kyiv – Kharkiv – Niu-York: Vyd. M. P. KOTs. 313 s. URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/novini/muzikanti-na-freskah-sofiyi-kiyivskoyi/> [in Ukrainian].
8. Matsiievskiyi, I. (2002). «Ihry y spivholossia. Kontonatsiia». «Troista muzyka» (do pytan pro tradytsiini instrumentalni ansambli) [«Games and Chorus. Contonation». «Triad Music» (on issues about traditional instrumental ensembles)]. *Muzykolohichni rozvidky*. Ternopil: Aston. Pp. 23–34. [in Ukrainian].
9. Stelmashchuk, S. (2001). Troista muzyka ta yii vykonavtsi u Zakhidnomu Podilli (na materialі s. Skorodnytsi shcho na Ternopilshchyni) [Triad Music and Its Performers in Western Podillia (Based on the Material of the Village of Skorodnytsi in the Ternopil Region)]. *Tradytsiina narodna muzychna kultura Zakhidnoho Podillia: zb. stat. i mater.* / [Red.-upor. O. Smoliaka, V. Kovalia]. Ternopil: Aston. Pp. 67–72. [in Ukrainian].
10. Fedun, I. (2020). Narodnoinstrumentalna ansambleva kultura ukrainskykh Karpat i Zakhidnoho Podillisia yak vyiv tradytsiinoho profesionalizmu (XX – pershi desiatylyttia XXI st.) [Folk Instrumental Ensemble Culture of the Ukrainian Carpathians and Western Podillia as a Manifestation of Traditional Professionalism (XX – First Decades of the XXI Century)]: dys. ... kand. mystetstvozn. : 17.00.03. Lviv. 298 s. [in Ukrainian].
11. Khai M. Narodna instrumentalna muzyky [Folk instrumental music]. URL: <https://esu.com.ua/pdf/file/71229.pdf> [in Ukrainian].
12. Khai, M. (2011). Ukrainska instrumentalna muzyka usnoi tradytsii [Ukrainian instrumental music of oral tradition]. Kyiv – Drohobych. Vydavnytstvo «KOLO». 466 s. [in Ukrainian].
13. Yaremko, B. (2002). Sopilkarska tradytsiia peredhirskykh sil mezhyrichchia Rybnytsi y Pruta [The flute tradition of the foothill villages between the Rybnytsia and Prut rivers]. *Paradyhmatyka folkloru. Yuvileinyi zbirnyk z nahody 70-richchia vid dnia narodzhennia doktora mystetstvoznavstva, profesora Sofii Yosypivny Hrytsy*. Kyiv-Ternopil: Aston. Pp. 146–156. [in Ukrainian].
14. Yarmola, V. (2014). Skrypкова tradytsiia Rivensko-Volynskoho Polissia [The violin tradition of Rivne-Volyn Polissya]: monohr. / [peredm. I. Dovhaliuk]. Lviv: SPOLOM. 234 s. : il., noty. [in Ukrainian].

УДК 7.01:659.126:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-11>**Олександр ВАСИЛЬЄВ,***orcid.org/0000-0003-1255-3756*

доктор філософії з дизайну,

старший викладач кафедри графічного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *aleksandr.vasylievs@gmail.com*

ЕВОЛЮЦІЯ ДИЗАЙНУ ЛОГОТИПІВ СВІТОВИХ ЛІДЕРІВ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню тенденцій змін дизайну логотипів всесвітньовідомих лідерів електронної комерції. Дослідження містить огляд наукової та практичної літератури стосовно означеної тематики, результати аналізу якої підтверджують актуальність теми роботи. В дослідженні виявлено, що рестайлінг логотипів вебсайтів електронної комерції розвивався шляхом розширення або скорочення ресурсів (елементів), які використовуються для їх графічного оновлення. На основі аналізу змін дизайну логотипів відомих світових брендів електронної комерції, що є найбільш уважними та зацікавленими дослідниками середовища споживчих уподобань, виявлено та систематизовано перелік основних тенденцій їх розвитку на сучасному етапі.

Методологія побудови дослідження зумовлена темою, ґрунтується на системному підході, який є основним методом дослідження й передбачає морфологічний, структурний, формально-типологічний і порівняльний аналіз, систематизацію інформації про художньо-композиційні різновиди логотипів та їх елементів. Історичний метод, що використано в роботі, дозволив провести дослідження розвитку дизайну логотипів лідерів електронної комерції за весь період їх існування та визначити тенденції їх розвитку. **Мета дослідження** полягала у виокремленні та систематизації інформації про зміни в дизайні логотипів світових лідерів електронної комерції як складової графічного дизайну інтерфейсів їх вебсайтів, та у визначенні основних сучасних тенденцій їх оформлення. **Результати досліджень** показали, що логотип є необхідним елементом та основою системи візуальної ідентифікації (СВІ) бренду електронної комерції, що завжди присутній на всіх сторінках вебсайтів та зазнає періодичних змін. Проведений аналіз досліджень виявив, що технології, техніка та засоби підтримки зображень циклічно генерують формати, що вимагають адаптації візуальної ідентифікації брендів в інтернет-середовищі. За результатами дослідження запропоновано типологію сучасних трендів в дизайні логотипів вебсайтів електронної комерції.

Ключові слова: рестайлінг, редизайн, еволюція, система візуальної ідентифікації, Apple, Amazon, Asos, eBay, Walmart.

Oleksandr VASYLIEV,*orcid.org/0000-0003-1255-3756*

Ph.D in Design,

Senior Lecturer at the Department of Graphic Design

Kyiv National University of Technology and Design

(Kyiv, Ukraine) *aleksandr.vasylievs@gmail.com*

EVOLUTION OF LOGO DESIGN AMONG GLOBAL E-COMMERCE LEADERS

The article is devoted to studying the trends in logo design changes among globally recognized e-commerce leaders. The research includes a review of scientific and practical literature on the subject, the analysis of which confirms the relevance of the topic. The study reveals that logo redesigns for e-commerce websites have evolved through the expansion or reduction of resources (elements) used for their graphic updates. Based on an analysis of design changes in the logos of prominent global e-commerce brands, known for their careful observation and interest in consumer preferences, a list of key modern development trends has been identified and systematized.

The research **methodology** is determined by the topic and is based on a systematic approach, which serves as the primary research method. It includes morphological, structural, formal-typological, and comparative analyses, as well as the systematization of information on the artistic and compositional variations of logos and their elements. The historical method applied in the study made it possible to analyze the evolution of logo design among e-commerce leaders throughout their existence and to identify key developmental trends. **The purpose** of the research was to highlight and systematize information on design changes in the logos of global e-commerce leaders as an essential component of the graphic design of their website interfaces and to determine the main contemporary trends in their design.

The study's findings demonstrated that the logo is a crucial element and the foundation of the visual identity system for e-commerce brands, consistently present on all website pages and undergoing periodic updates. The research results showed that the technologies, techniques, and tools for supporting visuals cyclically generate formats that necessitate adaptations in brand visual identity within the online environment. Based on the research results, a typology of contemporary trends in logo design for e-commerce websites is proposed.

Key words: restyling, redesign, evolution, visual identity system, Apple, Amazon, Asos, eBay, Walmart.

Постановка проблеми. З появою нових засобів комунікацій міняється світ дизайну. Екрани моніторів та смартфонів принципово змінили саме розуміння нами вимоги до дизайну логотипів. Сьогодні дизайнери при розробці логотипів для брендів електронної комерції надають перевагу таким їх рішенням, що привабливо виглядають в першу чергу на мобільних сайтах та на екранах комп'ютерів і, лише потім, у поліграфічній продукції. Дослідження еволюції логотипів світових лідерів електронної комерції, що є найбільш уважними та зацікавленими дослідниками середовища споживчих уподобань, дозволяють виявити та систематизувати перелік актуальних тенденцій розвитку логотипів брендів на сучасному етапі.

Аналіз досліджень. Особливості дизайну і редизайну логотипів розглянуто в роботах українських і іноземних авторів, таких як: Л. Безсонова (Безсонова, 2011), Г. Брюханова, О. Лежнев (Брюханова, Лежнев, 2019), О. Васильєв (Васильєв, 2024), М. Гніденко, В. Колесніков (Гніденко, Колесніков, 2015), М. Каратаєва (Каратаєва, 2011), С. Оганесян (Оганесян, 2023), D. Airey (Airey, 2009), P. Bottomley, J. Doyle (Bottomley, Doyle, 2006), A. Japutra (Japutra, 2015), L. Siegel (Siegel, 1989) та інших.

Дослідження в галузі дизайну, мистецтва та психології доводять, що візуальні та вербальні елементи брендів, такі як назва, шрифт, колір і форма, сприймаються як з точки зору їх формальних та технічних властивостей, так і з точки зору їх символічних конотацій (Ramello & Silva, 2006; Siegel 1989). Це в своїх працях доводять G. Gorn et al. (Gorn et al., 1997) і R. Klink (Klink, 2003). За результатами аналізу наукової літератури виявлено, що символічні конотації, пов'язані з певними елементами логотипу, наприклад, його кольором (Aslam, 2006; Color Harmony: Logos, 2006; Hynes, 2009), шрифтом (Childers & Jass, 2006, Hagtvedt, 2015, Henderson et al., 2004) та з назвою бренду (Argo & Popa, 2010, Pan & Schmitt, 1996), впливають як на конкретне сприйняття бренду, так і на загальну його оцінку, визначають особливості дизайн вебсайтів електронної комерції.

D. Airey (Airey, 2009), S. Bresciani et al. (Bresciani et al., 2017), В. Murphy (Murphy, 2013) і L. Siegel (Siegel, 1989) показали, що логотипи потребують оновлення при зміні стратегії та розширенні асор-

тменту для кращих результатів бізнесу. Автори стверджують, що періодична зміна дизайну логотипу необхідна для відповідності його ринковим умовам, що швидко змінюються.

У роботі Г. Брюханової і О. Лежневої (Брюханова, Лежнев, 2019), розглянуто тенденції змін дизайну логотипів протягом останнього часу та окреслено основні фактори, серед яких визначним став стійкий стрибок у новітніх інноваційних технологіях та засобах комунікацій, в першу чергу візуальних, анімаційних, цифрових тощо.

Дослідженням А. Mihajlović et al. (Mihajlović et al., 2016) доведено, що при проектуванні логотипів для компаній і вебсайтів електронної комерції обов'язковим є врахування вимог, що висувуються електронною комунікацією, і тому потребують розробки варіантів рішень від повноцінного логотипу до знаку, що використовується як фавікон.

Проте, й до теперішнього часу відсутня науково обґрунтована мистецтвознавча думка щодо можливостей впливу естетики художнього образу на світогляд споживачів сучасного дизайн-продукту. Саме цей фактор стає визначним у комерціалізації дизайн-продуктів різного призначення та товарних сегментів, а також у визначенні трендів просування інформаційного контенту в інтернет-просторі відповідно до напрямів їх діяльності. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що в сучасній науковій і практичній літературі періодично вивчалися теми, які висвітлюють особливості дизайну логотипів брендів електронної комерції. Проте, питаннями їх рес-тайлінг та сучасним трендам не приділено належної уваги з боку науковців. Тому тема є актуальною і своєчасною.

Мета дослідження полягає у виокремленні, аналізі та систематизації інформації про зміни в дизайні логотипів світових лідерів електронної комерції для визначення основних сучасних тенденцій їх оформлення.

Виклад основного матеріалу. З моменту появи перших інтернет-магазинів в середині 90-х рр. ХХ ст. їх логотипи завжди були присутні на вебсайтах та виконували дві основні функції: ідентифікації та створення візуальної системи пізнаваності бренду електронної комерції. Дизайн сторінок вебсайтів електронної комерції і їх логотипів завжди були взаємопов'язані. Понятійні,

художні та функціональні характеристики логотипів періодично змінювалися, що було обумовлено потребами часу. Логотип був найбільш помітним елементом на сторінках перших інтернет-магазинів, а його дизайн був і залишається важливою частиною СВІ бренду електронної комерції та однією з головних складових його популярності, виступаючи графічним вираженням його сутності. Аналізуючи історію дизайну логотипів відомих брендів, можна виявити зміни у естетичних уподобаннях та простежити основні тенденції розвитку на майбутнє. відповідно до ринкових умов, що швидко змінюються. Технології, техніка, засоби передачі та візуалізації інформації створювали формати, до яких СВІ має адаптуватися. Редизайн логотипів розвивався шляхом розширення або скорочення елементів, які використовували для їх графічного оновлення. Еволюційний редизайн передбачає невеликі зміни в дизайні логотипу, та використовується лідерами ринку для інформування про зміни в стратегії бренду та розширення бази клієнтів. Революційний редизайн логотипу використовують при суттєвій зміні стратегії бренду електронної комерції або для оновлення та покращення його іміджу.

Відмінність від інших та стабільність роботи були головними рисами візуального вираження корпоративних цінностей підприємства електронної комерції, що знайшли своє вираження в логотипах наприкінці ХХ ст. Першим логотипам веб-сайтів електронної комерції були притаманні великі розміри, художньо-графічна подача, деталізація, наявність слово «com», що вказувало на діяльність бізнесу в інтернеті, та слоганів або інших пояснень щодо сфери їх діяльності. Надалі посилюлися тенденції до зменшення розмірів та спрощення дизайну логотипів, умовностей та стилізації графічних і шрифтових елементів, відмова від зайвих деталей і використання доменного ім'я.

Як приклад можна навести еволюцію дизайну логотипу Amazon, що за роки існування компанії зазнав кількох ітерацій (рис. 1). Початкові спроби брендингу компанії не були такими вишуканими як логотип, до який відомий сьогодні, та відображали можливості веб-дизайну того часу. Початковий прототип був зображенням гігантською літерою «А» з звивистою річкою, що прорізала її силует наскрізь, та було накладене на водне тло (рис. 1, а). Нижче було позначено доменне ім'я і слоган, який вказував напрямок діяльності інтернет-магазину.

Було кілька варіацій на цю тему, кожна з яких експериментувала з колірним та шрифтовим рішенням (рис. 1, б). В цей час експериментували з літерами верхнього та нижнього реєстрів, з літерами з зарубками та без, з різними колірними рішеннями.

До 1998 р. компанія Amazon стрімко зростала, розширила свій асортимент та запропонувала багато передових функцій, які зробили революцію в галузі електронної комерції. У цей час вебсайт Amazon змінив свій дизайн та розпочав серію кардинальних змін свого логотипу.

Експериментували як з візуальним виглядом логотипу, так і з місцем його розташування та розміром. Початковий варіант логотипу цього періоду включав літери нижнього регістру з зарубками (рис. 1, в) в поєднанні зі зображенням книги та глобуса. Логотип був великий за розміром та займав всю верхню частину сторінки веб-сайту. Через кілька місяців, зважаючи на збільшення кількості товарних категорій, знову відбулися зміни дизайну логотипу. Тепер це був текстовий логотип, що включав літери верхнього регістру без зарубок та велику жовту літеру «О» (рис. 1, е). Наприкінці 1998 з'явилася нова версія логотипу, що була схожа на сучасний. Це був логотип комбінованого типу, що включав шрифти без зарубок у нижньому регістрі, та опуклу жовту лінію, що була розташована під текстовим елементом (рис. 1, є). Такий дизайн зберігався до 2000 року, коли Джефф Безо (креативне агентство Turner

Рис. 1. Еволюція логотипу вебсайту Amazon [web.archive.org, Amazon]

Duckworth) представив логотип, який компанія використовувала до 2012 р, знаменитий amazon.com із вигнутою стрілкою під ним.

Цей дизайн логотипу Amazon досяг успіху в багатьох аспектах та містив декілька креативних елементів. Завдяки тому, що стрілка в логотипі простягалась від «А» (перша літера алфавіту) до «Z» (остання літера англійського алфавіту), Amazon доносив до користувачів, що компанія може задовольнити будь-які їх потреби. Стрілка логотипу мала органічну округлу форму, а права її сторона загинала нижню частину літери «z» вгору, натякаючи на посмішку, що символізувала надійність та доброзичливий досвід роботи з користувачами, якими компанія прославилася. Зображення стрілки також передавали повідомлень про прогрес і швидкість роботи. Цей елемент дизайну підкреслював спеціально розроблений шрифт Officina Sans Bold. В логотипі було використано жирний варіант шрифту. До 2006 р. логотип веб-сайту змінював свої розміри і положення, розташовуючись посередині, або зміщуючись в лівий верхній кут веб-сторінки. З 2006 р. логотип Amazon набув звичного сьогодні розміру та місця розташування. Останнє оновлення логотип Amazon було здійснено у 2012 р. дизайнером логотипів Тернером Даквортом, та стосувалося відмови від доменної зона в текстовій частині логотипу. Відтоді логотип розташовується на темно-синьому тлі та відтворюється літерами білого кольору (рис. 1, з) нижнього регістру без зарубок.

Ще одним із найбільш відомих логотипів брендів електронної комерції, що дослідженні були розроблені наприкінці ХХ ст., є логотип вебсайту eBay. За майже тридцять років з моменту створення в 1995 р. компанія внесла лише кілька змін в дизайн свого логотипу. Перший дизайн і колірне рішення логотипу eBay були пов'язані з можливостями вебдизайну кінця 1990-х рр. Перший логотип компанії відображав назву «Auction-Web» на біло-чорній горизонтальній смужі літерами нижнього регістру без зарубок (рис. 2, а). Після того як ідея електронного аукціону стала успішною, відбулися зміни логотипу. Компанія була перейменована в eBay та змінила свій логотип в 1997 р. (рис. 2, б). Мінімалістичний логотип тек-

стового типу був зображений чорним кольором на білому тлі. Напис було виконано жирним шрифтом з зарубками літерами верхнього регістру, а літера «В» була збільшена за висотою. Наприкінці 1997 р. eBay представив нову версію логотипу з прозорими літерами написаними різними за накресленням шрифтами, що перекривали одна одну (рис. 2, в). Цей логотип був створений дизайнером каліфорнійського агентства графічного дизайну SKS Group Еліссой Девіс. Ключовою стала зміна палітри кольорів логотипу, де кожна літера мала свій яскравий колір. Літери були розташовані випадковим, нелінійним чином, а кожна з них мала різну ширину і висоту. Це був логотип відтворений літерами нижнього регістру, окрім літери «У». Ефект перекриття літер у логотипі вказував на міцні зв'язки всередині спільноти eBay, а палітра кольорів – на задоволення від покупок, а також на доступність і зручність вебсайту. Новий дизайн логотипу компанії eBay був розроблений в 2012 р. американською консалтинговою компанією Lippincott, яка відома в сфері розробки стратегії та дизайну брендів (рис. 2, г).

Останнє оновлення логотипу eBay включало зміни в колірному та шрифтовому рішеннях. При створенні нової версії логотипу було враховано, що символ eBay добре відомий та популярний у світі. В новій версії логотипу eBay літери більше не перекриваються, а лише торкались одна одної, що натякало на різноманітність та взаємозв'язок спільноти eBay. Всі літери були однакової ширини і вибудовані в лінію. В логотипі використані літери нижнього регістру округлої форми. Для нової версії eBay було обрано сучасний шрифт без зарубок Univers Extended. Відбулися деякі зміни і в колірному рішенні логотипу. Для зображення літери «e» було використано більш темний відтінок червоного, а літера «b» змінила колір з індиго на синій. Останні дві літери логотипу зберегли свій попередній колір. Кольори логотипу eBay уособлювали ентузіазм, радість та енергію. Логотип eBay завжди розташовувався в лівому верхньому куті сторінок вебсайту та не змінював своїх розмірів. До складу логотипу вебсайту ніколи не входив слоган (рис. 2).

Рис. 2. Еволюція логотипу вебсайту eBay [web.archive.org, eBay]

Останнім з брендів, які першими починали свою діяльність в електронній комерції в 90-ті рр. ХХ ст. та залишаються лідерами галузі сьогодні, еволюцію дизайну логотипу якого було досліджено, є компанія Apple. Знаменитий логотип Apple з'явився в 1977 р. і з того часу за формою не змінився. Зважаючи на те, що лише логотип у вигляді надкушеного яблука, був присутній на вебсайті компанії, не має сенсу аналізувати найперший варіант логотипу 1976 р. (рис. 3).

Логотип Apple, що став одним із найвідоміших візуальних образів в історії, був розроблений Робом Джаноффом, графічним дизайнером, відомим насамперед корпоративними логотипами та фірмовим стилем. Автором концепції став власник компанії Стів Джобс, основними вимогами якого були: простота, сучасність і пізнаваність. Apple була першою компанією, що представила у світі комп'ютер із кольоровим дисплеєм. Це знайшло відображення в його логотипі, який був представлений на першому вебсайті бренду і являв собою зображення яблука з горизонтальним смужками, що відповідали кольорам веселки (рис. 3, б), символізуючи знання, різноманітність, творчість та натхнення. Перший вебсайт компанії з'явився в 1994 р. і кардинально відрізнявся від сайтів інших компаній. Логотип займав третину всієї площі сторінки, був орієнтований на молоду аудиторію та відображав унікальну здатність комп'ютера компанії відображати кольори. Зображення логотипу

символізувало людську жагу до знань і до використання програмних продуктів компанії Apple, а «укус» був символічно пов'язано за звучанням зі словом «байт». Логотип компанії Apple не включав її назву. Проте, на всіх сторінках перших версій вебсайту були присутні великі написи, які включали слово Apple (рис. 3, а). В цей час компанія експериментувала з розмірами логотипу і його місцеположенням. Логотип Apple було оновлено наприкінці 1998 р. Форма логотипу залишилася незмінною, а колірне рішення стало монохромним (рис. 3, в і рис. 3, г). Чорний логотип Apple використовувався брендом кілька років, але став офіційним лише після випуску iMac. У 2000 р. була представлена версія логотипу на тему аква, що використовували до 2003 р. (рис. 3, д). На сторінках вебсайту компанії з 1998 по 2003 рр. логотип розташовували переважно в лівому верхньому куті, а під ним розміщували банер з назвою Apple, що займав значно більшу площу ніж логотип. Надалі, від такого дублювання відмовилися. У 2007 р. команда дизайнерів розробила логотип на тему скла, який використовували до 2013 р. (рис. 3, е). Сьогодні логотип Apple зберігає свою форму, змінюючи колір залежно від кольору тла сторінок вебсайту (рис. 3, е). Логотип бренду є синонімом стилю, розкоші, багатства, надійності та інновацій.

На рис. 4 і рис. 5 представлено логотипи всесвітньовідомих брендів електронної комерції Walmart

Рис. 3. Еволюція логотипу вебсайту Apple [web.archive.org, Apple]

Рис. 4. Еволюція логотипу вебсайту walmart.com [web.archive.org, Walmart]

і Asos різних періодів. Результати аналізу змін в дизайні їх логотипів підтверджують, що вони мають такі ж тенденції, які характерні для логотипів Amazon, eBay та Apple: спрощення дизайну логотипів та зменшення їх розмірів; мінімалізм, спрощення умовностей та стилізації графічних і шрифтових елементів; відмова від зайвих деталей і використання доменного ім'я, використання шрифтів без зарубок та букв нижнього регістру округлої форми, спрощення колірної рішення та перехід до одноколірних або двох колірних логотипів (рис. 4).

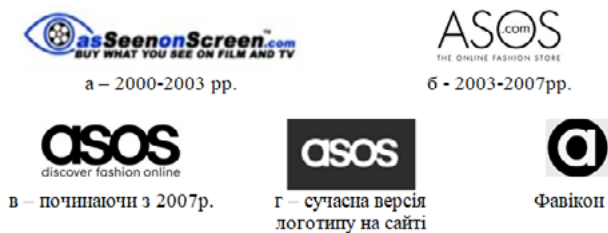

Рис. 5. Еволюція логотипу вебсайту asos.com [web.archive.org, Asos]

Висновки. На основі аналізу змін в дизайні логотипів виявлено, що лідери електронної комерції постійно змінювали його наповнення у відповідності до змін та уточнення концепцій і напрямів діяльності, кількості товарних категорій, мод-

них тенденцій, можливостей вебдизайну, зміни засобів комунікації тощо. Широке використання мобільних пристроїв, як одного з основних засобів сучасних комунікації, призвело до суттєвих змін в дизайні логотипів для забезпечення їх привабливого і якісного вигляду як на мобільних пристроях і електронних носіях, так і у різноманітній поліграфічній продукції, в оформленні інтер'єрів, транспорту, спецодягу тощо. Разом з розвитком мобільного зв'язку, появою і широким розповсюдженням соціальних мереж суттєво змінили підходи до дизайну логотипів вебсайтів електронної комерції. Комунікація в інтернеті обумовила появу нової системи норм та цінностей, що була заснована на швидкості змін. Основні тренди змін спостерігаємо у мінімалізмі композиційно-графічних рішень, відмові від згадування доменної зони, заміні літер верхнього регістру літерами нижнього регістру, відмові від графічного елементу в логотипах комбінованого типу та трансформації їх в текстові логотипи, переході на шрифти без зарубок, збільшенні ширини і округлості літер. Мінімалізм визначено основним трендом сучасності, що характеризується чистими лініями, простими формами, відсутністю зайвих деталей та мінімалістичними або монохромними колірними рішеннями. Такий дизайн вважається доречним для всіх брендів електронної комерції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безсонова Л. М. Морфологія логотипу в системі ідентифікаційної знакової графіки. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2011. № 3. С. 4–7.
2. Брюханова Г. В., Лежнев О. О. Новітні тенденції у дизайні логотипів. *Вісник Харківської державної академії дизайну в мистецтв*. Харків : ХДАДМ, 2016. № 1. С. 9–15.
3. Васильєв О. С. Дизайн веб-сайтів електронної комерції: еволюція, естетичні аспекти : дис. ... доктора філософії мистецтвознавства : 022 «Дизайн». Київ : КНУТД, 2024. 390 с.
4. Гніденко М. С., Колесніков В. В. Дизайн логотипу як основи фірмового стилю. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну*. Київ : КНУТД, 2015. № 1 (82). С. 73–78.
5. Каратаєва М. В. Google Doodles – креолізація логотипу та частковий реїбрендинг у віртуальному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2011. № 65. С. 146–153.
6. Оганесян. С. Знак і символ у візуальній ідентифікації бренду : дис. ... доктора філософії мистецтвознавства : 022 «Дизайн». Київ : КНУТД, 2023. 242 с.
7. Airey D. Logo design love: A guide to creating iconic brand identities. Berkeley, CA: PearsonEducation. 2009. 216 p.
8. Argo J., Popa M., Smith M. The Sound of Brands. *Journal of Marketing*. 2010. № 74(4). P. 97–109.
9. Aslam M. Are You Selling the Right Colour? A Cross-Cultural Review of Colour as a Marketing Cue. *Journal of Marketing Communications*. 2006. № 12. P. 15–30.
10. Bottomley P., Doyle J. The interactive effects of colors and products on perceptions of brand logo appropriateness. *Marketing Theory*. 2006. № 6 (1). P. 63–83.
11. Bresciani S., Ponte P. New brand logo design: custom-ers' preference for brand name and icon. *Journal of Brand Management*. 2017. № 24(5). P. 375–390. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41262-017-0046-4>.
12. Childers T., Jass J. All dressed up with something to say: Effects of typeface semantic associations on brand perceptions and consumer memory. *Journal of Consumer Psychology*. 2002. № 12 (3). P. 93–106. URL:
13. Color Harmony: Logos. USA Beverly: Rockport Publishers. 2006. 157 p.
14. Gorn G., Amitava C., Tracey Y., Darren W. Effects of Color as an Executional Cue in Advertising: They're in the Shade. *Management Scienc*. 1997. № 43(10). P. 1387–1400.
15. Hagtvedt H. The impact of incomplete typeface logos on perceptions of the firm. *Journal of Marketing*. 2011. № 75(4). P. 86–93. DOI: <https://doi.org/10.1509/jmkg.75.4.86>.
16. Henderson P., Giese J., Cote J. Impression management using typeface design. *Journal of Marketing*, 2004. № 68(4). P. 60–72. DOI: <https://doi.org/10.1509/jmkg.68.4.60.42736>.

17. Hynes N. Colour and meaning in corporate logos: An empirical study. *Journal of Brand Management*. 2009. № 16 (8). P. 545-555.
18. Japutra A., Keni K., Nguyen B. The impact of brand logo identification and brand logobenefit on Indonesian consumers' relationship quality. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*. 2015. № 7(3) P. 237-252.
19. Klink R. Creating Meaningful Brands: The Relationship Between Brand Name and Brand Mark. *Marketing Letters*. 2003. № 14(3). P. 143-57. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1027476132607>.
20. Mihajlović A., Gajić J.; Stanković J.; Tair M. The Importance of Responsive Logo Design Across a Wide Range of Devices on the Web. *Conference: Sinteza 2016 – International Scientific Conference on ICT and E-Business Related Research*. At: Belgrade. 2016. P. 50-55. DOI: <https://doi.org/10.15308/Sinteza-2016-50-55>.
21. Murphy B., Wilke R. Evolution or revolution? When and how to change your logo. MediaPost. Retrieved from. 2013. URL: <https://www.mediapost.com/publications/article/206517/evolution-or-revolution-when-and-how-to-change-yo.html>. (дата звернення: 05.09.2024).
22. Pan Y., Schmitt B. Language and brand attitudes: Impact of script and soundmatching in Chinese and English. *Journal of Consumer Psychology*. 1996. № 5(3). P. 263-277.
23. Ramello G., Silva F. Appropriating signs and meaning: the elusive economics of trademark. *Industrial and Corporate Change*. 2006. № 15(6). P. 937-963.
24. Siegel L. Planning for a long-life logo. *Marketing Communications*. 1989. № 14. P. 44-49.

REFERENCES

1. Bezsonova L.M. (2011). Morfolohiia lohotypu v systemi identyfikatsiinoi znakovoi hrafiiky. [Morphology of the logo in the system of identification graphic graphics.]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetst*. Kharkiv : KhDADM, № 3. P. 4-7. [in Ukrainian].
2. Briukhanova H.V., Liezhniev O.O. (2016). Novitni tendentsii u dyzaini lohotypiv. [The latest trends in logo design]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu v mystetstv*. Kharkiv : KhDADM. № 1. P. 9-15. [in Ukrainian].
3. Vasyliov O.S. (2024). Dyvain veb-saitiv elektronnoi komertsii: evoliutsiia, estetychni aspekty [E-Commerce website design: evolution, aesthetic aspects] : dys. ... doktora filosofii mystetstvoznavstva : 022 «Dyzain». Kyiv : KNUTD, 390 p. [in Ukrainian].
4. Hnidenko M.S., Kolesnikov V.V. (2015). Dyvain lohotypu yak osnovy firmovoho styliu. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu*. [Logo design as the basis of corporate style]. Kyiv : KNUTD. № 1 (82). P. 73-78. [in Ukrainian].
5. Karataieva M. V. (2011). Google Doodles – kreolizatsiia lohotypu ta chastkovyi reibrendynh u virtualnomu dyskursi. [Google Doodles – logo creolization and partial rebranding in virtual discourse]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*. № 65. S. 146-153. [in Ukrainian].
6. Ohanesian. S. (2023). Znak i symvol u vizualnii identyfikatsii brendu [Sign and symbol in visual brand identification] : dys. ... doktora filosofii mystetstvoznavstva : 022 «Dyzain». Kyiv : KNUTD. 242 p. [in Ukrainian].
7. Airey, D. (2009). Logo design love: A guide to creating iconic brand identities. Berkeley, CA: PearsonEducation. 216 p.
8. Argo, J., Popa, M. & Smith, M. (2010). The Sound of Brands. *Journal of Marketing*. № 74(4). P. 97-109.
9. Aslam, M. (2006). Are You Selling the Right Colour? A Cross-Cultural Review of Colour as a Marketing Cue. *Journal of Marketing Communications*. № 12. P. 15-30.
10. Bottomley, P. & Doyle, J. (2006). The interactive effects of colors and products on perceptions of brand logo appropriateness. *Marketing Theory*. № 6 (1). P. 63-83.
11. Bresciani, S. & Ponte P. (2017). New brand logo design: custom-ers' preference for brand name and icon. *Journal of Brand Management*. № 24(5). P. 375-390. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41262-017-0046-4>.
12. Childers, T. & Jass, J. (2002). All dressed up with something to say: Effects of typeface semantic associations on brand perceptions and consumer memory. *Journal of Consumer Psychology*. № 12 (3). P. 93-106.
13. Color Harmony: Logos. USA Beverly: Rockport Publishers. 2006. 157 p.
14. Gorn, G., Amitava, C., Tracey, Y. & Darren W. (1997). Effects of Color as an Executional Cue in Advertising: They're in the Shade. *Management Scienc*. № 43(10). P. 1387-1400.
15. Hagtvedt, H. (2011). The impact of incomplete typeface logos on perceptions of the firm. *Journal of Marketing*. № 75(4). P. 86-93. DOI: <https://doi.org/10.1509/jmkg.68.4.60.42736>.
16. Henderson, P., Giese, J. & Cote, J. (2004). Impression management using typeface design. *Journal of Marketing*. № 68(4). P. 60-72. DOI: <https://doi.org/10.1509/jmkg.68.4.60.42736>.
17. Hynes, N. (2009). Colour and meaning in corporate logos: An empirical study. *Journal of Brand Management*. № 16 (8). P. 545-555.
18. Japutra, A., Keni, K. & Nguyen B. (2015). The impact of brand logo identification and brand logobenefit on Indonesian consumers' relationship quality. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*. № 7(3) P. 237-252.
19. Klink, R. (2003). Creating Meaningful Brands: The Relationship Between Brand Name and Brand Mark. *Marketing Letters*. № 14(3). P. 143-57. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1027476132607>.
20. Mihajlović, A., Gajić, J.; Stanković, J. & Tair M. (2016). The Importance of Responsive Logo Design Across a Wide Range of Devices on the Web. *Conference: Sinteza 2016 – International Scientific Conference on ICT and E-Business Related Research*. At: Belgrade. P. 50-55. DOI: <https://doi.org/10.15308/Sinteza-2016-50-55>.

21. Murphy, B. & Wilke, R. (2013). Evolution or revolution? When and how to change your logo. MediaPost. Retrieved from. 2013. URL: <https://www.mediapost.com/publications/article/206517/evolution-or-revolution-when-and-how-to-change-yo.html>. (дата звернення: 05.09.2024).

22. Pan, Y. & Schmitt, B. (1996). Language and brand attitudes: Impact of script and soundmatching in Chinese and English. *Journal of Consumer Psychology*. № 5(3). P. 263–277.

23. Ramello, G. & Silva F. (2006). Appropriating signs and meaning: the elusive economics of trademark. *Industrial and Corporate Change*. № 15(6). P. 937–963.

24. Siegel, L. (1989). Planning for a long-life logo. *Marketing Communications*. № 14. P. 44–49.

УДК 78.071.1:781.7:787.61(460+82)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-12>

Михайло ГОНЧАРОВ,
orcid.org/0009-0000-8955-1359

доктор мистецтва,
старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) m.honcharov@kubg.edu.ua

ФОЛЬКЛОРНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ОСНОВА ТВОРЧОСТІ АНТОНІО ХОСЕ ТА АЛЬБЕРТО ХІНАСТЕРИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЇХНІХ СОНАТ ДЛЯ ГІТАРИ

Сонати для гітари Антоніо Хосе (1902–1936) та Альберто Хінастери (1916–1983) займають важливе місце в сучасній музичній літературі, репрезентуючи багатство національних культурних традицій і новаторський дух музичного мистецтва ХХ століття. Твір Антоніо Хосе є взірцем гармонійного синтезу іспанського фольклору з класичною формою. Композитор майстерно поєднує дорійський лад, танцювальні ритми, такі як болеро, севільяна й фанданго, із витонченою гармонічною мовою. Це дозволяє створити унікальну звукову палітру, яка відображає багатство іспанської музичної традиції. Соната вимагає від виконавця глибокого розуміння стилю, точності у передачі характеру народних мотивів і високої технічної майстерності, що робить її однією з найвизначніших робіт у репертуарі сучасних гітаристів.

Соната Альберто Хінастери, у свою чергу, відкриває світ аргентинської музики, занурюючи слухача в багатогранний простір народної традиції через сучасну композиційну техніку. Основою твору є ритміка народного танцю маламбо, яка в поєднанні з політональністю та новаторським підходом до фактури створює захоплююче звучання. Хінастери вдається органічно вплести національні мотиви в контекст сучасної музики, зберігаючи глибокий зв'язок із корінням аргентинського мистецтва. Соната вирізняється інтенсивною емоційністю та драматизмом, що вимагає від виконавця ритмічної точності та інтерпретаційної свободи.

Ця стаття присвячена комплексному аналізу стильових і технічних особливостей цих двох шедеврів гітарної музики ХХ століття. Розглянуто гармонічну структуру, ритмічні особливості, формоутворення та виконавські аспекти, що роблять ці твори унікальними у світовому гітарному репертуарі. Особливу увагу приділено ролі національних музичних традицій у формуванні художніх концепцій композиторів. Наукова основа дослідження включає аналіз праць К. Уайтхеда (2002), присвяченої виконавським труднощам і гармонічній мові Сонати Антоніо Хосе, та Луки Відовіча (2021), що висвітлює історико-культурний контекст створення обох творів.

Отримані результати дозволяють глибше зрозуміти значення цих композицій у розвитку гітарної музики ХХ століття, а також їхній вплив на формування сучасної концертної традиції. Стаття орієнтована на музикознавців, викладачів, виконавців і всіх, хто цікавиться історією та еволюцією гітарного мистецтва.

Ключові слова: фольклор, гітара, Антоніо Хосе, Альберто Хінастери, композитор, соната, стиль.

Mikhaýlo HONCHAROV,
orcid.org/0009-0000-8955-1359

Doctor of Arts,
Senior Lecturer at the Department of Instrumental Performance Skills
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) m.honcharov@kubg.edu.ua

FOLK TRADITIONS AS THE BASIS OF THE CREATIVITY OF ANTONIO JOSE AND ALBERTO GINASTERA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THEIR GUITAR SONATAS

The guitar sonatas of Antonio José (1902–1936) and Alberto Ginastera (1916–1983) occupy an important place in modern musical literature, representing the wealth of national cultural traditions and the innovative spirit of musical art of the 20th century. Antonio José's work is a model of the harmonious synthesis of Spanish folklore with classical form. The composer skillfully combines the Dorian mode, dance rhythms such as the bolero, sevillana and fandango, with a sophisticated harmonic language. This allows you to create a unique sound palette that reflects the richness of the Spanish musical tradition. The sonata requires a deep understanding of style, accuracy in conveying the character of folk motifs and high technical skill from the performer, which makes it one of the most outstanding works in the repertoire of modern guitarists.

Alberto Ginastera's Sonata, in turn, opens up the world of Argentine music, immersing the listener in the multifaceted space of folk tradition through modern compositional techniques. The basis of the work is the rhythm of the folk dance malambo, which, combined with polytonality and an innovative approach to texture, creates a fascinating sound. Ginastera manages to organically weave national motifs into the context of modern music, while maintaining a deep connection with the roots of Argentine art. The sonata is distinguished by intense emotionality and drama, which requires the performer to have rhythmic accuracy and interpretative freedom.

This article is devoted to a comprehensive analysis of the stylistic and technical features of these two masterpieces of 20th-century guitar music. The harmonic structure, rhythmic features, form formation and performance aspects that make these works unique in the world guitar repertoire are considered. Special attention is paid to the role of national musical traditions in the formation of the artistic concepts of composers. The scientific basis of the study includes an analysis of the works of K. Whitehead (2002), dedicated to the performance difficulties and harmonic language of the Antonio José Sonata, and Luka Vidović (2021), which highlights the historical and cultural context of the creation of both works.

The results obtained allow a deeper understanding of the significance of these compositions in the development of 20th-century guitar music, as well as their influence on the formation of the modern concert tradition. The article is aimed at musicologists, teachers, performers and everyone interested in the history and evolution of guitar art.

Key words: folk, guitar, Antonio Jose, Alberto Ginastera, composer, sonata, style.

Постановка проблеми. У творчості багатьох композиторів ХХ століття спостерігається прагнення зберегти та переосмислити народну музичну спадщину. Це особливо актуально для таких композиторів, як Антоніо Хосе та Альберто Хінастери, чия музика для гітари є яскравим прикладом інтеграції фольклорних традицій Іспанії та Аргентини у професійну композиторську практику. Попри спільне звернення до національного музичного фольклору, їхні підходи до осмислення та адаптації народних мотивів істотно відрізняються.

Головна проблема полягає у з'ясуванні того, як саме фольклорні традиції вплинули на побудову їхніх гітарних сонат, на їхню художню мову, стиль і формотворчі принципи. Антоніо Хосе використовує фольклор у межах класичної традиції, акцентуючи на елегантності та структурній логіці, тоді як Альберто Хінастери трансформує народні елементи у модерністській манері, використовуючи новаторські засоби виразності.

Проблема також полягає у визначенні спільного і відмінного, у стилістичному підході цих композиторів: як фольклор стає основою їхнього творчого методу, і як національна ідентичність виявляється у формах, ритмах і гармоніях їхніх сонат для гітари. Таким чином, дослідження вимагає глибшого порівняльного аналізу, щоб зрозуміти, яким чином фольклорна музика не лише визначає їхній стиль, але й відображає культурно-історичні контексти їхнього часу.

Аналіз сучасних досліджень. Вплив фольклорних традицій на творчість Антоніо Хосе та Альберто Хінастери демонструє зростаючий інтерес до їхніх сонат для гітари як репрезентативних творів національної музики у дослідженнях Томаса Марко (Tomás Marco, 1993), яке розкриває історичний та культурний контекст розвитку іспанської музики, включаючи творчість Антоніо Хосе. Праця Карлоса Вега (Carlos Vega, 1941), яка

аналізує аргентинські народні музичні традиції, на основі яких створював свої твори Альберто Хінастери. Детальний аналіз Сонати для гітари Антоніо Хосе та її місця в контексті іспанської музики у статті Джона В. Дюарта (John W. Duarte, 1986), а також глибокий аналіз технічних особливостей та новаторських прийомів Хінастери у дисертації Девіда Кроу (David Crow, 2010). Праці, присвячені ролі фольклору в іспанській музичній традиції та його впливу на творчість Антоніо Хосе та Альберто Хінастери, зокрема у контексті національної ідентичності та музичних стилів 20-го століття.

Мета статті – виявити спільні та відмінні риси композиційної мови Антоніо Хосе та Альберто Хінастери, а також їхній внесок у розвиток класичного гітарного репертуару та оцінити їхню актуальність для сучасних виконавців і слухачів.

Виклад основного матеріалу. Соната для гітари є однією з найбільш знакових форм у творчості Антоніо Хосе (1902–1936) та Альберто Хінастери (1916–1983), через яку ці композитори виразили свої національні музичні традиції та внесли інновації в академічну музику ХХ століття.

Соната для гітари (1933) Антоніо Хосе є значним внеском композитора в гітарний репертуар, але водночас і одним із найбільш вагомих творів у цій сфері. Антоніо Хосе використовує дорійський лад, мотиви іспанських танців (як сарсуела чи болеро) та багатий гармонічний стиль, який підкреслює глибокий зв'язок із народною музикою Кастилії. Особливістю Сонати є її глибока символічність: вона втілює культурну ідентичність Іспанії в часи політичних потрясінь перед громадянською війною. На думку дослідників, таких як Лука Відовіч, це не лише технічно складний твір, але й маніфест творчого натхнення композитора, який загинув у молодому віці (Vidovic, 2021: 52).

Соната для гітари (1976) Альберто Хінастери з'явилася на пізньому етапі творчості композитора та стала також, важливим внеском у сучасний гітарний репертуар. Як і Хосе, Хінастера звертається до національної музичної традиції, однак у його випадку це аргентинські танці, зокрема маламбо, що стали ключовим ритмічним мотивом твору. Хінастера втілює через гітарну сонату ідеї сучасної аргентинської ідентичності, поєднуючи народні елементи із авангардними техніками, такими як поліфонія та поліритмія. (Whitehead, 2002: 76).

Обидві сонати, попри різний культурний контекст, мають кілька спільних рис. Вони використовують фольклорні джерела як основу для інноваційної композиції, вимагають від виконавця високого технічного рівня, а також є прикладами синтезу національних традицій із академічною музикою ХХ століття.

Соната Антоніо Хосе спирається на традиції іспанської класичної музики, тоді як Альберто Хінастера розвиває інструментальну мову, збагачену сучасними технічними засобами та характерною аргентинською ритмікою.

Соната для гітари Антоніо Хосе демонструє класичну чотиричастинну форму, що складається з частин (*Allegro moderato*, *Minuetto*, *Pavana triste* та *Finale (Allegro con brio)*). Композитор зберігає традиційну архітектоніку, інтегруючи її в специфіку гітарної мови. Структура твору відображає вплив іспанської класичної музики, особливо творчості таких композиторів, як Ісаак Альбеніс та Хоакін Туріна, що проявляється у використанні характерних гармонійних і мелодійних засобів.

На противагу цьому, соната Альберто Хінастери складається з чотирьох частин (*Esordio*, *Scherzo*, *Canto* та *Finale*), однак її формальна організація значно відрізняється від класичної. Хінастера використовує сучасні композиційні техніки, що включають авангардні елементи, деструкцію традиційних форм і створення багатошарових текстур. Такий підхід забезпечує сонаті високий рівень гнучкості та естетичну багатогранність, що виводить її за межі класичних уявлень про жанр.

Соната для гітари Антоніо Хосе є не лише музичним твором, але й культурним маніфестом, що втілює іспанську культурну ідентичність передвоєнного періоду. Спираючись на іспанську фольклорну традицію, композитор гармонійно поєднує дорійський лад, стилізацію іспанських танців (менует і павана) та класичну форму, створюючи твір із глибоким національним змістом. Як зазначав сам композитор, «є нашою необхідною обов'язковістю зробити так, щоб наша народна пісня була відомою в Іспанії» (Magso, 1986: 46).

У цьому контексті соната стає своєрідним містком між академічною музикою та народними традиціями, символізуючи тісний зв'язок між культурною спадщиною та сучасним мистецтвом.

Натомість Альберто Хінастери у своїй сонаті для гітари інтегрує аргентинський фольклор, відображаючи ідеї національної самобутності в умовах модернізму. Центральним елементом стає ритміка маламбо, яка втілює дух аргентинської народної культури. Однак композитор не обмежується традиційними формами, доповнюючи їх сучасними композиційними техніками, такими як поліфонія та поліритмія. Таким чином, соната Хінастери не лише зберігає зв'язок із народними джерелами, але й стає дзеркалом модерної аргентинської ідентичності.

Аналіз творчості Антоніо Хосе та Альберто Хінастери виявляє спільну рису – прагнення підкреслити національну ідентичність через музичний матеріал. У той час як обидва композитори звертаються до фольклору як джерела натхнення, їхні підходи суттєво різняться. Антоніо Хосе орієнтується на стилізацію народних мотивів та збереження фольклорної автентичності. У його творах відчутно прагнення створити музичний образ, який би органічно поєднував класичну форму з іспанськими народними традиціями. Гармонічна мова Сонати Хосе збагачена модальними зворотами, що надає музиці характерного іспанського звучання. Мелодії часто базуються на плавних, співучих лініях, котрі втілюють національний колорит і звучать співзвучно з традиційними іспанськими піснями та танцями.

З іншого боку, Альберто Хінастери створює новаторське бачення національної музики, поєднуючи традиції з авангардними композиційними засобами. Його творчість відзначається використанням дисонансів, полігармонії та екстенсивного мелодичного матеріалу. В результаті його музична мова є більш агресивною та динамічною, що підкреслює експресивний характер твору. У той час як Хосе залишається в межах традиційних канонів, Хінастера звертається до більш сучасних і складних технік, що дозволяє створити більш інноваційний та багатошаровий музичний текст.

Обидва композитори використовують фольклор як основу для культурного самовираження, але кожен із них робить це в різних естетичних та історичних контекстах. Твори Хосе демонструють прагнення до збереження автентичності народної музики, тоді як Хінастера через експериментування з новими композиційними засобами представляє національну ідентичність у сучасному світі, можуть бути охарактеризовані таким

чином: «мають екстраординарний характер, вони передбачають наявність технічно високої виконавської планки, серйозні вимоги до художнього втілення та масштабні плани їх інтерпретування» (Гриненко, 2018: 41).

Важливим аспектом творчості Антоніо Хосе та Альберто Хінастери є використання виконавської техніки та ідіоматичності гітари, що безпосередньо впливає на стилістичну та технічну реалізацію їхніх сонат.

Соната Антоніо Хосе була створена у тісній співпраці з видатним іспанським гітаристом Рехіно Сайнсом де ла Маса, що забезпечило її високу ідіоматичність. Композитор застосовує традиційні техніки гри, зокрема арпеджіо, легато та багатоголосся, які не лише підкреслюють багатство інструмента, але й відображають характерні риси іспанського музичного фольклору. Завдяки цьому твір має природний зв'язок із національною традицією та є технічно доступним для гітаристів, зберігаючи водночас високу художню цінність. На противагу цьому, Соната Альберто Хінастери характеризується складною технікою та новаторським підходом до виконання. «Композитор вводить сучасні прийоми гри, зокрема теппінг, ефекти перкусії та глісандо, що значно розширюють виразові можливості гітари» (Piza, 2006: 317). Ці техніки надають твору експресивності та динамізму, але водночас ставлять високі вимоги до виконавця, роблячи Сонату технічно складним і водночас інноваційним зразком гітарного репертуару. У той час як Антоніо Хосе створює твір, який є втіленням традиційної ідіоматичності гітари, Альберто Хінастери використовує гітару як платформу для експериментів, впроваджуючи сучасні технічні засоби. Ці два підходи підкреслюють як традиційну, так і авангардну роль інструмента у музичній культурі ХХ століття.

Сонати для гітари Антоніо Хосе та Альберто Хінастери є не лише визначними зразками гітар-

ного репертуару, але й культурними маніфестами, які відображають національну ідентичність та історичні обставини своїх епох.

Соната Антоніо Хосе виступає символом іспанської культурної ідентичності передвоєнного періоду. Цей твір поєднує академічну музичну мову з елементами іспанського фольклору, такими як характерна гармонія та стилізація народних танців. Гітара, традиційно асоційована з іспанською народною музикою, стає ключовим елементом, що підсилює національний колорит твору. У культурному контексті Соната Антоніо Хосе виконує роль своєрідного маніфесту, який символізує зв'язок між класичною музикою та народними традиціями, втілюючи ідею збереження культурної спадщини у часи політичного напруження. У свою чергу, Соната Альберто Хінастери відображає сучасну аргентинську ідентичність у контексті музичного модернізму. Цей твір демонструє, як національна музика може бути переосмислена через призму авангардних ідей, створюючи образ сучасної, динамічної та багатогранної культури. Обидва твори відображають прагнення композиторів зберегти та переосмислити національну ідентичність, використовуючи гітару як інструмент символічного вираження. У випадку Антоніо Хосе акцент зроблено на традиціях іспанського фольклору, тоді як Альберто Хінастери пропонує інноваційний підхід до аргентинської музики, інтегруючи модернізм у її структуру. Це робить обидві сонати значущими не лише з музичної, але й з культурної точки зору (табл. 1).

Соната для гітари Антоніо Хосе закріпила статус гітари як академічного інструмента, демонструючи її багатогранні можливості у камерному репертуарі. Завдяки поєднанню національного іспанського колориту та класичної форми, твір став джерелом натхнення для багатьох поколінь гітаристів, зокрема тих, хто прагнув розвивати інструментальну мову гітари в контексті академіч-

Таблиця 1

Порівняльна таблиця ролі національної ідентичності у Сонатах композиторів

АСПЕКТ	АНТОНІО ХОСЕ	АЛЬБЕРТО ХІНАСТЕРА
Фольклорні основи	Іспанська народна музика (танці, ладова гармонія)	Аргентинський фольклор (маламбо, гаучо)
Інтеграція в композицію	Традиційні елементи гармонійно поєднані з класичною формою	Народні мотиви переосмислені через авангардні техніки
Ціль	Захист іспанської культурної спадщини	Переосмислення аргентинської ідентичності у сучасному контексті
Музичний стиль	Ліричний, гармонійний	Експресивний, динамічний

ної музики. Як зазначає автор монографії Карлос Морено, Соната Хосе стала символом «золотого віку іспанської гітарної музики» (Moreno, 2009: 71).

Альберто Хінастера створив новий інструментальний стиль для гітари, що передбачає значну фізичну та емоційну залученість виконавця. Технічні нововведення, які використовує композитор, стали джерелом натхнення для композиторів і виконавців другої половини ХХ століття. Цей твір «відзначається неперевершеним синтезом традиційної аргентинської музики та сучасної музичної мови, що дозволяє відобразити дух модернізму» (Schwartz-Kates, 2002: 43). Виконавці, такі як Джуліан Брім та Лео Брауер, визнали Сонату Хінастери однією з найзначніших робіт для гітари у ХХ столітті. Вона сприяла не лише підвищенню технічного рівня гітарного репертуару, але й посиленню культурної ролі інструмента в академічній музиці. Твір став джерелом натхнення для композиторів, таких як Такеміцу та Картер, які розширили сучасний гітарний канон. Цей твір не тільки був важливим для розширення технічних меж гітари, а й активно впливав на подальший розвиток музичної мови для цього інструмента.

Гармонічна мова є одним із ключових аспектів, який виразно демонструє контраст між класичним підходом Антоніо Хосе та новаторськими ідеями Альберто Хінастери. У своїх творах ці композитори по-різному використовують гармонію як засіб створення національного колориту та емоційної виразності.

Антоніо Хосе у своїй музиці спирається на модальність, властиву іспанській народній музиці. Він використовує традиційні лади, такі як дорійський, фригійський та міксолідійський, які характерні для іспанських фольклорних пісень і танців. Це додає його сонатам виразності, занурюючи слухача в атмосферу іспанської культури. Хосе гармонійно інтегрує модальні структури з традиційними класичними гармоніями. Його музика часто має прозору текстуру, де акорди, побудовані на модальних інтервалах, створюють відчуття історичної автентичності. Наприклад, у каденціях він нерідко використовує «андалузський каданс» (Am-G-F-E), який є типовим для іспанської музичної традиції. Гармонія у Хосе слугує підґрунтям для мелодики, підтримуючи її ліризм і спокій.

У творах Альберто Хінастери, навпаки, гармонія є динамічнішою і часто базується на полігармонії та контрастах тональностей, що є ознакою модерністського підходу до музики (Todalamusica.es, 2024: 11). Хінастера використовує нетрадиційні інтервали та акорди, зокрема збільшені і зменшені септакорди, а також додат-

кові тони, які руйнують гармонічну передбачуваність. Це дозволяє йому створювати несподівані переходи між частинами та наголошувати на контрастах. Часто в його творах гармонія є «рухливою», із постійними модуляціями, які розвивають межі між тональностями. Також варто відзначити роль дисонансу, який у Хінастери використовується як потужний емоційний засіб. Наприклад, акордові кластери або паралельні рухи великими секундами і тритонами надають його музиці характерного динамізму та гостроти.

Гармонія Антоніо Хосе відображає стабільність і ясність класицизму, переплетеного з іспанським фольклором. Його використання модальних ладів і традиційних каденцій підкреслює повагу до історії. У той час, як гармонія Хінастери втілює дух ХХ століття з його пошуками нових форм і засобів виразності. Сміливі експерименти з гармонією, які розширюють межі тональності, демонструють прагнення до інновацій. Обидва підходи є унікальними і надзвичайно важливими для розвитку гітарної музики. Якщо гармонія Хосе дає слухачеві відчуття стабільності та зв'язку з минулим, то гармонія Хінастери викликає відчуття неспокою, експресії та невизначеності, що характерно для мистецтва модернізму. Модерністські тенденції, що вплинули на гармонію ХХ століття, спрямовували її до пошуку нових форм і засобів виразності, сприяючи також забезпеченню гітарного мистецтва репертуаром високої якості та оригінальними творами видатних композиторів (Хорошавіна, 2009: 65).

Висновки. Фольклорні традиції є ключовим джерелом натхнення у творчості Антоніо Хосе та Альберто Хінастери, що яскраво проявляється у їхніх сонатах для гітари. Незважаючи на різний географічний, історичний та культурний контекст, обидва композитори успішно інтегрували елементи національного фольклору в свої твори, створюючи музику, яка поєднує традицію і новаторство.

У творчості Антоніо Хосе фольклорні мотиви проявляються через модальні гармонії, характерні для іспанських ладів, а також у формах і ритміці, натхненних традиційними танцями, такими як павана і менует. Натомість Альберто Хінастера, черпаючи натхнення з аргентинських маламбо, гаучо та чакарери, створює динамічні, ритмічно напружені твори, які передають енергію та багатство національного фольклору. Гармонічна мова обох композиторів є прикладом синтезу фольклорних традицій з естетикою своєї епохи: у Хосе гармонія надає стабільності та підкреслює мелодійність і традиційність, тоді як у Хінастери вона

стає інструментом драматичного розвитку з яскравими тональними контрастами та полігармонією, що демонструють його новаторський підхід.

Обидва композитори демонструють, як національні традиції можуть стати основою для розвитку оригінального стилю, що перевищує рамки локальної культури. Твори Хосе і Хінастери є прикладом універсальності фольклорної спадщини,

яка через творчий переосмислення збагачує академічну музику.

Таким чином, порівняльний аналіз сонат Антоніо Хосе та Альберто Хінастери підкреслює важливість фольклорних традицій як основи творчого процесу. Їхні твори не лише відображають національний колорит, але й формують музичний міст між минулим і сучасністю, традицією і модернізмом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриненко С. Сучасні світові тенденції розвитку гітарного мистецтва та їх вплив на формування української виконавської школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2018. Вип. 20. Т. 1. С. 39–42.
2. Хорошавіна О. Актуальні питання сучасного гітарного академічного виконавства. *Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського*, 2009. Вип. 82. С. 61–68.
3. Vidović, L. Antonio José: Sonata za gitaru: Diplomski ispit. Zagreb: Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, 2021. URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:116:423377> (дата звернення: 20.11.2024). P. 45–112.
4. Marco T. Antonio José: Vida y obra. *Sociedad Española de Musicología*. Madrid. 1986. P. 45–78.
5. Moreno C. Antonio José: Vida y obra. *Fundación Jacinto e Inocencio Guerrero*. 2009. P. 60–92.
6. Pizà A. Ginastera on Guitar: An Analysis of His Sonata for Guitar. *Journal of the American Musicological Society*. 2006. Vol. 59, No 2. P. 313–340.
7. Schwartz-Kates D. Alberto Ginastera: A Research and Information Guide. *Journal of the American Musicological Society*. 2002. P. 22–45.
8. Historia de Alberto Ginastera y su Sonata para guitarra. *Todalamusica.es*. 2024. P. 10–25. URL: <https://www.todalamusica.es> (дата звернення: 20.11.2024).
9. Vega C. Los géneros musicales argentinos. *Instituto Nacional de Musicología*. 1941. P. 112–130.
10. Whitehead C. E. Antonio Jose Martinez Palacios' "Sonata para Guitarra" (1933): an analysis, performer's guide, and new edition. *Louisiana State University Press*. 2002. P. 45–112.

REFERENCES

1. Hrynenko S. (2018) Suchasni svitovi tendentsii rozvytku hitarnoho mystetstva ta yikh vplyv na formuvannya ukrain-skoi vykonavskoi shkoly [Modern world trends in the development of guitar art and their influence on the formation of the Ukrainian performing school]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 20. T. 1. 39–42. [in Ukrainian].
2. Khoroshavina O. (2009) Aktualni pytannia suchasnoho hitarnoho akademichnoho vykonavstva [Current issues of modern guitar academic performance]. *Naukovyi visnyk NMAU im. P.I. Chaikovskoho*, 82. 61–68. [in Ukrainian].
3. Vidović, L. (2021) Antonio José: Sonata za gitaru: Diplomski ispit [Antonio José: Sonata for Guitar: Diploma Thesis]. *Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu*. URL: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:116:423377> (Last accessed: 20.11.2024). 45–112. [in Croatian].
4. Marco, T. (1986). Antonio José: Vida y obra [Antonio José: Life and Work]. *Sociedad Española de Musicología*. 45–78. [in Spanish].
5. Moreno, C. (2009). Antonio José: Vida y obra [Antonio José: Life and Work]. *Fundación Jacinto e Inocencio Guerrero*. 60–92. [in Spanish].
6. Pizà, A. (2006). Ginastera on Guitar: An Analysis of His Sonata for Guitar. *Journal of the American Musicological Society*, 59, 2. 313–340.
7. Schwartz-Kates, D. (2002). Alberto Ginastera: A Research and Information Guide. *Journal of the Routledge Musicological Society*. 22–45.
8. *Todalamusica.es*. (2024). Historia de Alberto Ginastera y su Sonata para guitarra [The History of Alberto Ginastera and His Sonata for Guitar]. URL: <https://www.todalamusica.es>. (Last accessed: 20.11.2024). 10–25. [in Spanish].
9. Vega, C. (1941). Los géneros musicales argentinos [The Musical Genres of Argentina]. *Instituto Nacional de Musicología*. 112–130. [in Spanish].
10. Whitehead, C. (2002). Antonio Jose Martinez Palacios' "Sonata para Guitarra" (1933): an analysis, performer's guide, and new edition. *Louisiana State University Press*. 45–112.

УДК 159.942

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-13>

Анжела ДЕНИСЕНКО,
orcid.org/0000-0003-4294-7844
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) angelps1505@gmail.com

Оксана ПІДДУБНА,
orcid.org/0000-0002-5937-0677
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент, завідувач кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) oksana-poddubnaja00@ukr.net

Гліб КУНИЦЯ,
orcid.org/0009-0002-8440-5445
викладач кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) hlibkunytsia@gmail.com

РОЛЬ МИСТЕЦТВА У РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті досліджується багатогранна роль мистецтва у формуванні та розвитку емоційного інтелекту (ЕІ) – здатності людини розпізнавати, розуміти, виражати й регулювати власні емоції та емоції інших. З огляду на актуальність цієї теми в контексті сучасного суспільства, яке вимагає високого рівня соціальних та міжособистісних навичок, автор акцентує увагу на тому, як мистецтво сприяє вдосконаленню ключових компонентів ЕІ. Розглядаються різні форми мистецтва, зокрема музика, живопис, література, театр, кіно та хореографія, які створюють унікальні можливості для розвитку емпатії, креативного мислення, емоційної виразності та саморефлексії. Завдяки мистецьким практикам людина занурюється в емоційно насичені ситуації, що сприяють кращому розумінню власних почуттів, розвитку здатності до емоційної саморегуляції та вдосконаленню комунікативних навичок. Особлива увага приділяється впливу мистецтва на емпатію як ключову складову ЕІ, оскільки художні твори дозволяють пережити досвід інших, відкриваючи шлях до глибшого розуміння людських емоцій та мотивів. Також розглядаються практичні аспекти інтеграції мистецтва у різні освітні та терапевтичні середовища. У навчальному процесі мистецькі дисципліни стимулюють емоційну грамотність учнів, знижують рівень тривожності, сприяють підвищенню самооцінки та розвитку соціальної свідомості. У психотерапії мистецтво використовується як інструмент для роботи з травматичним досвідом, відновлення емоційної рівноваги та формування позитивного ставлення до себе та світу. Стаття пропонує аналіз сучасних наукових досліджень, які підтверджують ефективність мистецтва як засобу розвитку ЕІ. Висновки підкреслюють важливість цілеспрямованої роботи з мистецькими практиками для підвищення емоційної компетентності особистості в умовах глобальних соціальних змін.

Ключові слова: мистецтво, емоційний інтелект, емпатія, емоційна саморегуляція, естетичний досвід, творчість, терапія, емоційна грамотність, освітній процес.

Anzhela DENYSENKO,
orcid.org/0000-0003-4294-7844
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Education and Innovative Pedagogy
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) angelps1505@gmail.com

Oksana PIDDUBNA,
orcid.org/0000-0002-5937-0677
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Head of the Department of Fine Arts and Design
Zhytomyr Ivan Franko State University, PhD in Pedagogy, Associate professor
(Zhytomyr, Ukraine) oksana-poddubnaja00@ukr.net

Hlib KUNYTSIA,
orcid.org/0009-0002-8440-5445
Lecturer at the Department of Fine Arts and Design
Zhytomyr Ivan Franko State University
(Zhytomyr, Ukraine) hlibkunytsia@gmail.com

THE ROLE OF ART IN THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

The article explores the multifaceted role of art in the formation and development of emotional intelligence (EI) – a person's ability to recognize, understand, express, and regulate one's own emotions and the emotions of others. Given the relevance of this topic in the context of modern society, which requires a high level of social and interpersonal skills, the author focuses on how art contributes to the improvement of key components of EI. Various art forms are explored, including music, painting, literature, theater, film, and choreography, which provide unique opportunities for developing empathy, creative thinking, emotional expression, and self-reflection. Thanks to artistic practices, a person immerses himself in emotionally rich situations that contribute to a better understanding of his own feelings, the development of the ability to emotional self-regulation, and the improvement of communication skills. Special attention is paid to the effect of art on empathy as a key component of EI, as works of art allow experiencing the experiences of others, opening the way to a deeper understanding of human emotions and motivations. Practical aspects of art integration into various educational and therapeutic environments are also considered. In the educational process, artistic disciplines stimulate the emotional literacy of students, reduce the level of anxiety, contribute to the increase of self-esteem and the development of social consciousness. In psychotherapy, art is used as a tool for working with traumatic experiences, restoring emotional balance and forming a positive attitude towards oneself and the world. The article offers an analysis of modern scientific research that confirms the effectiveness of art as a means of developing EI. The conclusions emphasize the importance of purposeful work with artistic practices to increase the emotional competence of the individual in the conditions of global social changes.

Key words: art, emotional intelligence, empathy, emotional self-regulation, aesthetic experience, creativity, therapy, emotional literacy, educational process.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується швидкими соціальними, культурними та технологічними змінами, які висувають високі вимоги до емоційної стійкості та здатності до міжособистісного спілкування. Водночас стрімкий розвиток цифрових технологій і зниження безпосередньої міжособистісної взаємодії часто призводять до дефіциту емпатії, зниження рівня емоційної грамотності та труднощів у саморегуляції. У цьому контексті розвиток емоційного інтелекту (ЕІ) стає не лише бажаним, а й необхідним елементом гармонійного функціонування особистості в суспільстві.

Одним із перспективних напрямів вирішення цієї проблеми є використання мистецтва як інструменту розвитку емоційного інтелекту. Мистецтво має унікальну здатність активувати емоційні реакції, стимулювати саморефлексію та формувати глибоке розуміння емоційних станів. Однак недостатня увага приділяється дослідженню того, як саме різні форми мистецтва впливають на ключові компоненти ЕІ, зокрема на усвідомлення власних емоцій, емпатію, емоційну виразність і саморегуляцію.

Крім того, постає питання інтеграції мистецьких практик у формальні та неформальні середовища розвитку особистості. У школах та інших освітніх закладах мистецькі дисципліни часто залишаються недооціненими, тоді як їх потенціал

у формуванні емоційної компетентності значно перевищує їхню традиційну роль у розвитку творчості. У терапевтичній сфері мистецтво вже використовується як допоміжний інструмент, однак його вплив на довгострокове вдосконалення ЕІ вимагає подальшого дослідження.

Таким чином, проблема полягає у виявленні та науковому обґрунтуванні ролі мистецтва як ключового чинника розвитку емоційного інтелекту. Необхідно також розробити методичні підходи, які дозволять ефективно інтегрувати мистецтво в освітні та терапевтичні практики для сприяння емоційному, соціальному та особистісному зростанню людей у різних вікових і соціальних групах.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз сучасних українських досліджень свідчить про зростаючу увагу до ролі мистецтва у розвитку емоційного інтелекту (ЕІ) як ключової навички для соціальної адаптації та особистісного розвитку. Діана Сабол, дослідниця Київського університету імені Бориса Грінченка, зазначає, що мистецтво є потужним засобом впливу на розвиток емпатії, емоційної саморегуляції та естетичних емоцій. Вона підкреслює важливість використання театрального мистецтва, музичної терапії та живопису для формування здатності до усвідомлення й розуміння емоцій у дітей, що є центральною частиною концепції Нової української школи.

Дослідження, опубліковані в рамках Інституту модернізації змісту освіти, також висвітлюють зв'язок між мистецтвом і здатністю до розуміння та регулювання емоцій. Зокрема, увага приділяється тому, як візуальні мистецтва та музика викликають емоційні реакції, стимулюючи когнітивні процеси, такі як креативність і здатність до вирішення проблем. Вчені наголошують, що правильно організоване навчання, з акцентом на емоційну та естетичну складову мистецтва, здатне сприяти гармонійному розвитку особистості учня.

Теоретичний аспект підтримується практичними підходами до інтеграції мистецтва в освітнє середовище, що передбачає активне залучення дітей до створення та аналізу художніх творів. Це не лише сприяє підвищенню емоційної грамотності, але й формує здатність до співпереживання та більш глибокого розуміння соціальних взаємин. Таким чином, сучасні дослідження підтверджують ефективність мистецтва як засобу розвитку емоційного інтелекту, особливо в освітньо-педагогічному та терапевтичному контекстах.

Метою статті є визначення ролі мистецтва у розвитку емоційного інтелекту, аналіз впливу різних форм мистецької діяльності на формування емоційної грамотності, емпатії та здатності до саморегуляції, а також обґрунтування практичних підходів до інтеграції мистецтва в освітні та терапевтичні процеси для сприяння гармонійному розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво, як одна з найдавніших форм людської діяльності, має унікальну здатність впливати на емоційну сферу людини. У контексті розвитку емоційного інтелекту (EI), мистецтво стає потужним інструментом, здатним формувати ключові компоненти EI: усвідомлення, вираження, розуміння та регуляцію емоцій.

Українські дослідники, зокрема Діана Сабол, підкреслюють, що мистецькі практики сприяють формуванню емпатії та естетичних емоцій, які є основою для розвитку моральних якостей. Наприклад, літературні твори допомагають зануритися у внутрішній світ героїв, відчувати їхні переживання та мотиви. Це забезпечує розвиток співпереживання, що є ключовим для міжособистісних стосунків (Гончаренко, 2020: 14).

Особливу роль у цьому відіграють драматичні мистецтва, які створюють умови для інтерактивного навчання. Участь у театральних постановках дозволяє не лише розвивати емоційну виразність, а й покращувати навички саморегуляції та комунікації. За даними Інституту модернізації змісту освіти, театральні практики в освітньому процесі

сприяють гармонізації емоційного стану учнів та їхньому загальному розвитку.

Музика, як один із найсильніших впливових видів мистецтва, допомагає краще розуміти та класифікувати емоції. Вона викликає широкий спектр почуттів – від радості до суму – і навчає, як управляти цими емоціями. У дослідженнях Тетяни Котик зазначається, що музика сприяє розвитку естетичних почуттів і саморефлексії. Наприклад, аналіз і виконання музичних творів дозволяють учням краще усвідомлювати власний емоційний досвід.

Візуальні мистецтва, такі як живопис та скульптура, також активно стимулюють емоційну сферу. Споглядання творів мистецтва активує естетичні емоції, які, за словами дослідників, допомагають глибше розуміти красу, гармонію та емоційне наповнення навколишнього світу. Виконання художніх робіт, у свою чергу, розвиває здатність до емоційного самовираження та саморегуляції (Котик, 2020: 24).

Практичне застосування мистецтва в освіті й терапії є особливо актуальним. У рамках Нової української школи значна увага приділяється інтеграції мистецьких дисциплін у загальний навчальний процес. Наприклад, у музичних та художніх уроках учнів навчають не лише технічним навичкам, а й способам вираження своїх емоцій через творчість. Це сприяє зниженню рівня тривожності, формуванню позитивного емоційного фону та покращенню соціальних навичок.

У терапевтичному контексті мистецтво використовується як засіб для роботи з травмами, стресом та емоційною нестабільністю. Художня терапія, музична терапія та драматерапія дозволяють пацієнтам вільно виражати свої почуття, опрацювати складні емоції та досягати психологічної рівноваги. За даними українських досліджень, такі підходи виявляються особливо ефективними в роботі з дітьми та підлітками. Отже, мистецтво є важливим інструментом розвитку емоційного інтелекту, оскільки сприяє формуванню емоційної грамотності, покращує здатність до емпатії та дозволяє гармонійно інтегрувати емоційний досвід у повсякденне життя. Це робить його незамінним у сучасному освітньому та терапевтичному контекстах (Сабол, 2021).

Мистецтво також сприяє розвитку критичного мислення та емоційного аналізу через символічні й метафоричні аспекти. Вивчаючи твори мистецтва, людина навчається розпізнавати багатозначні сенси та емоційні нюанси, що містяться в образах, кольорах, звуках або текстах. Це стимулює здатність до рефлексії, аналізу власних і

чужих емоцій та інтерпретації складних ситуацій. Наприклад, абстрактне мистецтво викликає необхідність шукати значення через особисте сприйняття, що, у свою чергу, розвиває здатність розуміти та пояснювати свої емоції.

Сучасні цифрові технології також відкривають нові горизонти для взаємодії мистецтва й емоційного інтелекту. Завдяки інтерактивним платформам, віртуальній реальності та мультимедійним проектам мистецтво стає доступним для більшої аудиторії. Цифрові мистецькі проекти дозволяють користувачам брати активну участь у процесі створення та переживання мистецтва, що сприяє глибшому зануренню в емоційний досвід. Наприклад, віртуальні виставки можуть допомогти людині зосередитися на певних емоційних аспектах творів, а інтерактивні програми створюють можливість безпосереднього діалогу між митцем і споживачем.

Роль мистецтва у формуванні культурної ідентичності також має значний вплив на емоційний інтелект. Традиційні художні практики, музика, танець і ремесла дозволяють не лише зберегти національні цінності, а й розвивати емоційну прив'язаність до культури. Вивчення і створення мистецьких творів, пов'язаних із культурними традиціями, сприяє відчуттю приналежності до спільноти, розвиває гордість за своє коріння та формує позитивну самооцінку.

Нарешті, мистецтво є ефективним інструментом для подолання соціальної ізоляції та налагодження зв'язків між людьми. Участь у колективних мистецьких проектах – таких як оркестри, театральні гуртки або художні майстер-класи – створює можливості для взаємодії, співпраці та обміну емоціями. Такі ініціативи сприяють створенню підтримуючого соціального середовища, що має вирішальне значення для емоційного благополуччя та розвитку міжособистісних навичок (Солодюк, 2009: 45).

Висновки. Мистецтво відіграє ключову роль у розвитку емоційного інтелекту, забезпечуючи унікальне поєднання емоційного та когнітивного впливу. Різні форми мистецтва, такі як музика, живопис, література та театр, сприяють формуванню важливих компонентів емоційного інтелекту: усвідомлення та вираження емоцій, здатності до емпатії, емоційної саморегуляції та креативного мислення.

Освітні практики, які інтегрують мистецтво, допомагають дітям і підліткам краще усвідомлювати свої емоції, знаходити шляхи для їхньої виразності та регуляції, що робить їх більш соціально адаптованими. Зокрема, театральні прак-

тики й музична терапія не лише покращують емоційну грамотність, але й сприяють зниженню стресу та розвитку міжособистісних навичок. У цьому контексті важливу роль відіграє система Нової української школи, яка пропонує інтеграцію мистецьких підходів у навчальний процес, що доводить свою ефективність у практичному застосуванні.

Терапевтичні програми, засновані на мистецтві, виявилися ефективними для роботи з емоційними розладами, травмами та стресовими станами. Такі підходи дозволяють пацієнтам вільно виражати свої почуття, краще розуміти їхній зміст і гармонізувати емоційний стан.

Наукові дослідження свідчать про високий потенціал мистецтва у розвитку емоційного інтелекту на всіх етапах життя. Проте актуальними залишаються завдання розробки більш деталізованих методик інтеграції мистецьких практик в освітній і терапевтичний процес, а також подальшого вивчення їхнього довгострокового впливу на емоційний розвиток людини.

Таким чином, мистецтво виступає універсальним засобом для гармонійного емоційного, соціального та особистісного розвитку, що робить його важливим елементом сучасної освіти й терапії.

У контексті сучасних викликів, пов'язаних із швидким темпом життя, інформаційним перенасиченням та підвищеним рівнем стресу, мистецтво також може виступати як інструмент для підтримки емоційного здоров'я. Регулярна взаємодія з мистецтвом – відвідування виставок, прослуховування музики або участь у творчих заняттях – створює умови для емоційного перезавантаження та внутрішньої рівноваги. Цей підхід особливо важливий для дорослих, які часто стикаються зі складнощами у вираженні та регуляції власних емоцій через повсякденний стрес.

Окрім того, мистецтво сприяє не лише індивідуальному, а й колективному емоційному розвитку, створюючи платформу для міжкультурного діалогу та взаєморозуміння. Участь у міжнародних мистецьких проектах, фестивалях чи виставках допомагає долати культурні бар'єри, розвиває толерантність та емпатію до представників інших культур. Це особливо актуально в умовах глобалізації, коли формування емоційно зрілих, відкритих до різноманіття особистостей стає ключовою умовою для мирного співіснування та продуктивної співпраці у світовому масштабі.

Важливим аспектом є те, що мистецтво допомагає не лише в розвитку емоційного інтелекту, а й у формуванні загальної психологічної стійкості. Воно надає людині інструменти

для подолання складних життєвих ситуацій, сприяючи рефлексії та усвідомленню своїх внутрішніх ресурсів. Завдяки творчій діяльності люди можуть трансформувати негативний досвід у конструктивний, що особливо важливо у кризових умовах. Це підтверджують численні дослідження, які демонструють позитивний вплив арт-терапії та творчого самовираження на здатність справлятися з викликами.

На завершення, мистецтво формує ціннісну основу для розвитку людяності та духовності. Взаємодія з мистецькими творами пробуджує почуття краси, добра й гармонії, які є основоположними для гармонійного суспільства. Таким чином, його інтеграція в різні сфери життя – від освіти до терапії – має стати стратегічним пріоритетом для побудови емоційно зрілої та соціально відповідальної спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко, С. Українська педагогіка і розвиток емоційної культури особистості. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 4. С. 12–18.
2. Інститут модернізації змісту освіти. Використання мистецтва в освітньому процесі для формування емоційної грамотності. Аналітичний звіт. Київ: ІМЗО, 2022. 45 с.
3. Інститут педагогіки НАПН України. Методичні рекомендації щодо впровадження мистецьких практик у навчальний процес Нової української школи. Київ: ІП НАПН, 2021. 35 с.
4. Котик, Т. Формування емоційної грамотності через музичну освіту: досвід та перспективи. *Праці Інституту модернізації змісту освіти*. 2020. № 3. С. 24–29.
5. Сабол, Д. Роль мистецтва у розвитку емоційного інтелекту учнів в умовах Нової української школи. *Науковий журнал* [Електронний ресурс]. Київ: Університет ім. Бориса Грінченка, 2021. Режим доступу: <https://elibrary.kubg.edu.ua>.
6. Солодюк Н. В. Лінгводидактичні засади функціонування інтерактивних методів на уроках української мови в старших класах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Луганськ. 2009. 219 с.
7. Солодюк Н.В. Лінгводидактичні засади функціонування інтерактивних методів на уроках української мови в старших класах : дис. канд. пед. наук: 13.00.02

REFERENCES

1. Honcharenko S. (2020) Ukrainka pedahohika i rozvytok emotsiinoi kultury osobystosti [Ukrainian pedagogy and the development of emotional culture of personality]. *Osvitolohichnihnyi dyskurs*. (4):12–18. [in Ukrainian].
2. Instytut modernizatsii zmistu osvity. (2022) Vykorystannia mystetstva v osvithomu protsesi dlia formuvannia emotsiinoi hramotnosti: Analitychnyi zvit [The use of art in the educational process to develop emotional literacy: Analytical report]. Kyiv: IMZO. 45 p. [in Ukrainian].
3. Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. (2021) Metodychni rekomendatsii shchodo vprovadzhennia mystetskykh praktyk u navchalnyi protses Novoi ukrainskoi shkoly [Methodological recommendations for introducing artistic practices into the educational process of the New Ukrainian School]. Kyiv: IP NAPN. 35 p. [in Ukrainian].
4. Kotyky T. (2020) Formuvannia emotsiinoi hramotnosti cherez muzychnu osvitu: dosvid ta perspektyvy [Formation of emotional literacy through music education: experience and prospects]. *Pratsi Instytutu modernizatsii zmistu osvity*. (3):24–29. [in Ukrainian].
5. Sabol D. (2021) Rol mystetstva u rozvytku emotsiinoho intelektu uchniv v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [The role of art in the development of students' emotional intelligence in the New Ukrainian School]. *Naukovyi zhurnal* [Elektronnyi resurs]. Kyiv: Universytet im. Borysa Hrinchenka. Available from: <https://elibrary.kubg.edu.ua>. [in Ukrainian].
6. Solodiuk N.V. (2009) Lihvodydaktychni zasady funktsionuvannia interaktyvnykh metodiv na urokakh ukrainskoi movy v starshykh klasakh: dys. kand. ped. nauk: 13.00.02 [Linguodidactic principles of functioning of interactive methods in Ukrainian language lessons in senior classes: PhD thesis]. Luhansk. 219 p. [in Ukrainian].
7. Solodiuk N.V. Lihvodydaktychni zasady funktsionuvannia interaktyvnykh metodiv na urokakh ukrainskoi movy v starshykh klasakh: dys. kand. ped. nauk: 13.00.02 [Linguodidactic principles of functioning of interactive methods in Ukrainian language lessons in senior classes: PhD thesis]. [in Ukrainian].

УДК 7.071:7.02:(477):(450.341)"2022"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-14>

Світлана ДОЛЕСКО,

orcid.org/0000-0001-6702-5606

докторка філософії з образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації,
доцентка кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
директорка
Центру української культури та мистецтва
(Київ, Україна) *svitlana@dolesko.com*

Ольга КОПІЄВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-4537-4888

докторка культурології, професорка,
професорка кафедри артменеджменту та івент-технологій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) *okopievska@gmail.com*

ПРОЄКТ ПАВЛА МАКОВА «ФОНТАН ВИСНАЖЕННЯ. ВИСОКА ВОДА»

У 2022 р. участь України в найбільшій міжнародній події з презентації тенденцій сучасного мистецтва – Венеційській бієнале – цілковито була підпорядкована місії інформування учасників та глядачів про війну, з якою віч-на-віч у XXI столітті опинилась незалежна європейська держава. Інсталяція одного з найвідоміших художників сучасності, Павла Макова стала не лише символом ситуації, що склалася, а і являє собою «ровесницю» України, оскільки проєкт було започатковано ще в 1994 р. Вибір постаті всесвітньо визнаного художника-представника української Нової хвилі став стратегічним кроком національної культурної дипломатії – художник не тільки є одним із найдорожчих митців сучасності, а й вирізняється активною громадянською позицією, яку він висловив на міжнародній арені проєктом «Фонтан виснаження. Висока вода» (1994–2024). **Мета статті** полягає в описі інсталяції Павла Макова «Фонтан виснаження. Висока вода» як одного зі способів презентації України під час 59-ї Венеційської бієнале у 2022 р. **Узагальнені результати.** Описано концепцію участі української делегації під егідою Міністерства культури та інформаційної політики України, об'єднаної темою міждисциплінарної програми «Деколонізацію мистецтва. За межами очевидного». Аргументовано вибір артпроєкта Павла Макова «Фонтан виснаження. Висока вода» як універсального артоб'єкта, що зростає разом із незалежністю України, і на кожному з її етапів зазнавав трансформації, з застосуванням художником різних візуальних практик. Наголошено, що на момент початку повномасштабного військового вторгнення, коли не лише Україна, а й увесь світ опинились на порозі виснаження своїх традиційних устоїв, він знову набув актуальності як універсальна метафорична система образів і цінностей.

Ключові слова: Національний павільйон України, Венеційська бієнале, інсталяція, проєкт, артоб'єкт, аукціон, російсько-українська війна.

Svitlana DOLESKO,

orcid.org/0000-0001-6702-5606

PhD of Fine art, Decorative Art, Restoration,
Associate Professor at the Department of Art Expertise
National Academy of Culture and Arts Management
Director Center of Ukrainian Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) *svitlana@dolesko.com*

Olha KOPIEVSKA,

orcid.org/0000-0002-4537-4888

Doctor of Cultural Studies, Professor,
Professor at the Department of Art Management and Event Technologies
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) *okopievska@gmail.com*

PAVLO MAKOV'S PROJECT "FOUNTAIN OF EXHAUSTION. HIGH WATER"

In 2022, Ukraine's participation in the Venice Biennale, the largest international contemporary art event, was dedicated to informing attendees and viewers about the war faced by an independent European state in the twenty-first century. The installation of one of today's most renowned artists, Pavlo Makov, became not only a symbol of the current situation,

but also is Ukraine's «peer», as the project was launched in 1994. Selecting this globally recognized artist from Ukraine's New Wave was a strategic step of national cultural diplomacy – the artist is not only one of the most expensive artists of our time, but also stands out for his active civic position, which he expressed on the international stage through his project «Fountain of Exhaustion. High Water» (1994–2024). **The purpose of the article** is to describe Pavlo Makov's «Fountain of Exhaustion. High Water» as one of the ways to present Ukraine at the 59th Venice Biennale in 2022. **Summary of the results.** The article outlines the concept of the Ukrainian delegation's participation under the auspices of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, united by a theme of the interdisciplinary program «Decolonizing Art. Beyond the Obvious», highlighting the role and significance of art institutions in promoting the Ukrainian art at the global level. The article substantiates selection of Pavlo Makov's art project «Fountain of Exhaustion. High Water» as a universal art object that grew along with Ukraine's independence, undergoing transformations at each its stage, through various visual practices employed by the artist. It emphasizes that, as the full-scale military invasion began – when both Ukraine and the whole world found themselves on the brink of exhausting their established values – the project resurfaced as a universal metaphorical system of images and values.

Key words: National Pavilion of Ukraine, Biennale Of Venice, installation, project, art object, auction, russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Українське мистецтво із початком російсько-української війни отримало унікальний шанс для виходу на міжнародний артриннок як колекційно привабливе і як інноваційна дипломатична «зброя». Різноманітні персональні та колективні проекти, де українцям від 24 лютого 2022 р. забезпечувались пільгові умови та високий рівень лояльності, стали можливістю для представлення творів сучасного й класичного мистецтва. Рефлексія на тему війни за ці роки стала провідною та резонансною – її пік можна було спостерігати під час 59-ї Венеційської бієнале, адже участь української делегації припала на перше півріччя повномасштабного вторгнення, коли шквал переживань був дуже сильним. Головним акцентом національного павільйону України став проєкт Павла Макова – інсталяція «Фонтан виснаження. Висока вода».

Павло Маков – всесвітньо відомий представник української Нової хвилі, художник-графік та педагог – мешканець Харкова. У цьому місті, яке щоденно потерпає від ворожих обстрілів, художник натепер живе й працює. Його роботи перебувають в музейних колекціях багатьох країн світу (Великої Британії, Італії, США, Японії та ін.), а виставки неодмінно мають популярність, незалежно від місця проведення. Лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка (2018), (Маков Павло, 2022), є членом Королівського товариства живописців та графіків Великої Британії. членом-кореспондентом Академії мистецтв України.

«Фонтан виснаження», започаткований Павлом Маковим 30 років тому, фактично ровесник Незалежної України. Його трансформації протягом цього періоду відображають мистецькі тенденції з 1990-х рр. й до наших днів. Тож, цілком символічним вбачається вибір саме його для представлення України у 2022 р. на Венеційській бієнале. Необхідно розглянути інсталяцію Павла Макова саме

в цьому ракурсі, в контексті загальної концепції національного павільйону України.

Аналіз досліджень. Найбільш інформативним щодо характеристики цього проєкту є каталог, цілковито йому присвячений та виданий спеціально для представлення на 59-й Венеційській бієнале. Редакторка культури британської корпорації «ВВС» К. Раззал після інтерв'ювання Павла Макова та Марії Ланько (одна з кураторок від України), акцентувала на тому, що в часи війни вони вже не представляють мистецтво як індивідуальні особи – вони є послами культури (Razzall, 2022).

Попри те, що в онлайн-просторі існує велика кількість публікацій (переважно, публіцистичного напрямку) про проєкт Павла Макова «Фонтан виснаження. Висока вода», у наукових джерелах він згаданий лише опосередковано, оскільки не існує жодної праці, присвяченої цьому проєкту. У статті Д. Петренка, в якій розглянуто вітчизняне мистецтво інсталяції, в контексті розвитку світової візуальної культури, що почала стрімко розвиватись з другої половини ХХ ст., акцентовано на творчості Павла Макова як провідного напрямку інсталяційного мистецтва сучасної України: «Проекти Макова балансують на межі між культурою сенсу та культурою присутності, наповнюючи його інсталяційні проекти глибоким культурним і політичним змістом» (Petrenko, 2022: 16).

М. Протас (Протас, 2022) та Л. Мельничук (Мельничук, 2023) у працях, присвячених актуальності деколонізації українського мистецтва в часи російсько-української війни та значення мистецьких акцій, виставок й ін., проведених українцями за кордоном, акцентували зокрема й на проєкті «Фонтан виснаження. Висока вода». О. Бабкіна та М. Бабкіна розглянули історію створення та проаналізували концепцію «Фонтану виснаження», який «...став символом виснаження у світі на всіх рівнях (ресурсному, фізичному, психологічному, матеріальному), а також творчим, моральним і

фізичним вигоранням. В умовах війни метафора... отримала фізичне значення, оскільки люди відчувають переживання, страх, отримують фізичні та моральні травми...» (Бабкіна, 2023: 83).

Ш. Шей у праці «Між Києвом і Венецією – когнітивна війна і Венеційська бієнале», досліджуючи цю найавторитетнішу міжнародну виставку як своєрідний театр когнітивної війни між росією та Україною, виокремлює інсталяцію Павла Макова. Вчений зауважив, що натепер невідомо, яким буде фінал цієї війни, проте під час 59-ї Венеційської бієнале цілком очевидно, яка зі сторін перемагає на фронті мистецтва і культури (Shay, 2022). Тож **мета статті** – проаналізувати проєкт Павла Макова «Фонтан виснаження. Висока вода» як один зі способів презентації України під час Венеційської бієнале у 2022 р.

Виклад основного матеріалу. У період, коли увага всього світу була прикута до України, провідні державні й приватні інституції об'єдналися для розробки концепції, її візуалізації та кураторського супроводу в межах національного павільйону України під час 59-ї Венеційської бієнале. Українську делегацію підтримало Міністерство культури та інформаційної політики. Катерина Чуєва, Уповноважена від Міністерства (Комісар павільйону), заступниця Міністра з питань європейської інтеграції, презентуючи Україну, наголосила: «Важливість нашої присутності та презентації тут і зараз, на цій бієнале, неможливо переоцінити. Немає нічого важливішого для нації, ніж її голос у світі. Культура та мистецтво роблять цей голос зрозумілим та достатньо гучним для спілкування та розуміння» (МКІП, 2022). Кураторську місію виконали фундаторки галереї «The Naked Room» Лізавета Герман і Марія Ланько та Борис Філоненко, арткритик й головний редактор IST Publishing, у співпраці з Українським інститутом. До організації павільйону долучився Ілля Заболотний, керівник Українського мистецького фонду екстреної допомоги.

Українське мистецтво експонувалось із 23 квітня до 27 листопада, де щомісяця в роботах художників демонструвались реалії війни. Темою міждисциплінарної програми національного павільйону України було обрано «Деколонізацію мистецтва. За межами очевидного». Її було реалізовано серією дискусій, зустрічей та публічних виступів, де акцентом стало привернення уваги мистецької спільноти до деколоніального погляду на Україну та простір Східної Європи як резонанс на дії держави-агресора, а також, на трансформації міжнародного культурного життя в ці часи. Серед подій, у квітні проведено дискусію

«Як війна росії проти України змінила світ [мистецтва]; у вересні – дискусія «Чи може мистецтво виправити зруйнований світ». Серед учасників останньої: Тетяна Філевська (креативна директорка Українського інституту, м. Київ, Україна), Юрріаан Кооіман (директор CULTURESCAPES, м. Базель, Швейцарія), Марія Іссерліс, кураторка Альбертінуму та співзасновниця A:D:, м. Дрезден, Німеччина) (Публічна програма, 2022).

Основою павільйону став проєкт авторства Павла Макова «Фонтан виснаження. Висока вода» (Рис. 1). Було презентовано й виставку «Piazza Ucraina», куди увійшли роботи вітчизняних митців, створених ними вже в умовах війни. Під час попереднього перегляду павільйон відвідали численні іноземні делегації, серед яких норвезька на чолі з королевою Норвегії Соною (Як пройшло відкриття, б.д.). На пресконференції 20 квітня 2022 р. Павло Маков поділився з її учасниками історією появи проєкту. Він описав момент приходу ідеї як важкий для країни час, коли вона перелаштовувалась з імперських рейок на незалежний лад у 1994/1995 роках (Калита, 2022). Це був складний період переходу України від існування у складі імперії до незалежності. Митець вирішив зафіксувати міську ментальність тогочасного Харкова, який, як і вся пострадянська країна, перебував у пошуку свого «місця під сонцем», проте не маючи ще сильної жаги до змін.

Рис. 1. П. Маков на тлі свого проєкту «Фонтан виснаження. Висока вода», 2024

Поштовхом до реалізації ідеї стала екологічна катастрофа, що трапилась на головній насосній станції Диканівських очисних споруд м. Харкова у 1995 р., коли у місті зникла вода: «Коли немає в крані води — це означає, що немає сили волі, немає життєвої сили в суспільстві, тож для мене «Виснаження» є насамперед виснаженням суспільства, життєвості та сили волі для того, щоб продовжувати» (Калита, 2022).

З часом у Павла Макова інтерес до свого дітища почав дещо згасати, оскільки українське суспільство почало стрімко мінятися. Він вже не міг

дозволити собі розвивати тему дефіциту життєдайної енергії в суспільстві. Адже перед митцем постала нова країна, сповнена надій. Йшли роки, і стало очевидно, що суспільні проблеми нікуди не ділись – у 2009–2010 рр. знову виникла потреба пропустити їх через «Фонтан виснаження», коли після світової економічної кризи людство знову опинилось на порозі глобального виснаження. В Україні на той час, як зауважив художник, вкотре актуалізувалась нездатність виборювати принципи демократії. Натомість першочерговим було прагнення зберегти комфорт буденності. Після отримання Павлом Маковим запрошення до участі в національному відборі до участі в 59-ї Венеційській бієнале, було ухвалено рішення привезти до Венеції саме проєкт «Фонтан виснаження. Висока вода», оскільки він є своєрідним філософським трактатом, який мовою метафори розповідає про новітню історію України та цілковито резонує з ситуацією у світі. Художник під час пресконференції поділився своїми міркуваннями: «За будь-якою війною стоїть культурний конфлікт. У нашому випадку він відбувається вже сотні років. Українська культура багаторазово знищувалася росією, особливо у XX столітті... російська та українська культура абсолютно різні: одна побудована на благоговінні до влади та вищості, а друга на пошані до свободи й незалежності. Саме з цим ми стикаємось і зараз» (Калита, 2022).

Інсталяція «Фонтан виснаження. Висока вода» (Рис. 2) сформована з більш ніж 20 рядів мідних лійок, вмонтованих у стіну, крізь які, немов у фонтані, спадає вода. Тож, разом з інсталяцією, експонувались і деякі ранні твори Павла Макова, фотоматеріали, ескізи та інші архівні документи, переглядаючи яких можна було сформувати уявлення про еволюцію цього артоб'єкту (Україна на 59-й Венеційській бієнале, 2022).

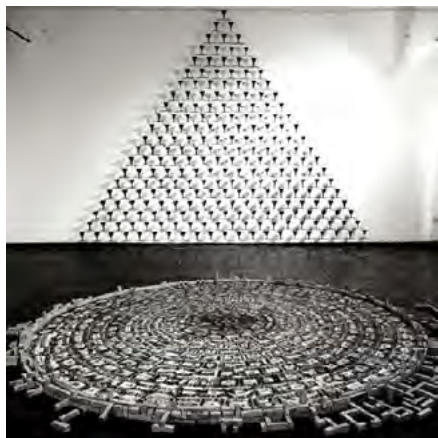

Рис. 2. П. Маков «Фонтан виснаження. Висока вода». 59-а Венеційська бієнале, м. Венеція (Італія), 2024

Загалом, над проєктом Павло Маков працює в різних формах. Спершу було створено велику кількість малюнків-ескізів (Рис. 3), офортів, пробних моделей та навіть книг. Ще у 1994 р. він вигадав образ воронки з двома лійками, які зтягують воду, але при цьому залишаються пустою. Цей образ виник не просто так: так він описав місце впадання р. Лопань в р. Харків. За задумом художника, «Фонтан виснаження» мав бути вписаний у міський ландшафт, однак цього не сталося, і проєкт почав жити своїм життям. З часом фонтан став динамічним артоб'єктом, у якому нашаровувались різні етапи зростання Павла Макова як митця, який постійно розширює спектр своїх художніх практик. Один з ескізів «Фонтан і дамба» із серії «Історія великої Повені» (1996), виконаний у техніці офорт був опублікований у книзі «UTOPIA – хроніки 1992–2005» та проданий на аукціоні Goldens у 2017 році. Загалом роботи митця мають попит на сучасному артринку і про це свідчить наявність його робіт на таких українських аукціонах як Goldens (2011, 2012, 2015–2019, 2021, 2022, 2024), «Дукат» (2017) та на міжнародних – Sotheby's (Великобританія, 2009, 2012–2014, 2022), Phillips (2013, 2014), Bruun Rasmussen Auktioner (Нідерланди, 2018, 2022), Lot-Art (США, 2022) та ін. І, якщо на українському артринку естимейт в межах \$ 1 000–1 500, то на міжнародному аукціоні Phillips – £ 8 000–12 000 (ціна продажу становила £ 8 750). На аукціоні Sotheby's у 2022 році ескіз «Фонтан і ластівки» було продано в межах програми «Продаж творів мистецтва на користь Міжнародного комітету порятунку для підтримки сімей, які постраждали від кризи в Україні» (13–19.05.2022). У листопаді 2022 року на аукціоні Adams Amsterdam Auctions (Нідерланди) було продано ще 2 ескізи «Фонтану виснаження».

Рис. 3. Один з ескізів «Фонтану виснаження», 1995

У 2010-х рр. одна з версій артоб'єкту була придбана Фондом Віктора Пінчука й неодноразово експонувалась в «PinchukArtCentre» в Києві, а у 2017 р. у Львові, в Національному музеї у Львові

імені Андрея Шептицького. Цей артоб'єкт можна вважати цілковито позачасовим, оскільки автор розвивав його в країні, де за кілька десятиліть відбулась радикальна зміна народного світогляду, виховалось кілька поколінь українців, відкритих до сприйняття глобальних соціально-економічних і мистецьких практик.

Війна дала усвідомлення того, що настав час зробити публічним діалог Павла Макова зі своїм проєктом: за кілька десятиліть він трансформувався в проєкт міжнародного рівня, оскільки митець увійшов до числа учасників глобального артринку. Завершений його варіант вперше було продемонстровано саме під час 59-ї Венеційської бієнале – тоді у ньому вперше заструменіла вода. Перебуваючи в центрі концепції національного павільйону України, «Фонтан виснаження. Висока вода» став символом спустошення «...на екологічному, політичному та культурному рівнях і відповідав на ритми води у каналах і лагуні Венеції, міста, яке йде під воду і оприявнює перебіг нового кліматичного режиму. Водночас війна повернула цю роботу в локальний вимір, до зв'язку з Харковом, виснаженим щоденними обстрілами російських ракет...» (Павло Маков, 2022). «Фонтан виснаження. Висока вода» заявив про себе у Венеції як емпатичний мистецький організм, який тонко відчуває цілковиту втому людства в наші дні, де війна руйнує все те, що здавалось надмічним. Тут і персональні історії виснаження, і роздуми про обмеженість ресурсів на початку XXI століття, на прикладі елементу артоб'єкта – води.

Марія Ланько й Лізавета Герман аргументували вибір проєкту Павла Макова, зауваживши, що він є не лише одним із найвидатніших художників з України, а в контексті сучасного мистецтва, він «...не зупиняє розвиток творчої практики, експериментує, не боїться повертатися до своїх старих, але досі актуальних робіт. Мистецтво Макова політичне, але не прямолінійне. Тому закономірно, що інтерес до «Фонтану виснаження» з часу представлення його на 59-й Венеційській бієнале неухильно зростає. У 2024 р. проєкт, який і надалі проходить трансформацію, було експоновано в Австрії, в музейному кварталі Відня. За рік перед тим побачити його мали можливість кияни в Музеї Ханенків. Проте найгучніше з часів Венеційської бієнале про проєкт було заявлено у 2024 р. у харківському Центрі сучасного мистецтва «ЄрмиловЦентр» на персональній виставці довоєнних і воєнних робіт Павла Макова з його

збірки, фондів Музею сучасного українського мистецтва Корсаків і колекції Павла Мартинова (Рис. 4). Виставку організовано зусиллями галереї сучасного мистецтва «The Naked Room» і Центру сучасного мистецтва «ЄрмиловЦентр», за сприяння Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (Павло Маков, 2022).

Рис. 4. Фрагмент експозиції виставки «Павло Маков. Фонтан виснаження 1994–2024». Центр сучасного мистецтва «ЄрмиловЦентр», м. Харків (2024)

Борис Філоненко, коментуючи виставку, описав нинішній період розвитку артоб'єкту: «Фонтан супроводжує й сьогоднішні практики Макова: лейки-воронки постійно з'являються у серії-розвитку, що має умовну об'єднуючу назву «Абракадабра» (2019 – триває)...» (Філоненко, б.д.). А сам автор у серпні 2024 р. в інтерв'ю Тетяні Леоновій поділився: «У нас немає часу на виснаження. Маємо далі гребти, бо якщо не гребти – нас не буде. Це війна екзистенційного характеру. Це ж не питання: буде така територія чи така, краще житимемо чи гірше. Це питання: ми житимемо взагалі чи не будемо жити» (Леонова, 2024).

Висновки. Павло Маков і його проєкт «Фонтан виснаження. Висока вода», започаткований у 1994 р. та експонований у 2022 р. під час 59-ї Венеційської бієнале, метафорично показали шлях України від радянської доби до часів військового конфлікту з росією, який викликав кризові тенденції на глобальному рівні. Тож, лінія виснаження та пошук сил рухатись далі, уособлені у застосуванні водної стихії, будуть цілком актуальними й надалі, як і сам проєкт. При цьому, концепція «Фонтану виснаження» працює незалежно від того, чи його представляють в Україні, чи за кордоном, оскільки алгоритм існування будь-якого суспільства з його хвилями підйомів та падінь є універсальним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Petrenko D. Installation art in theukrainian visual culture of the beginning of the XXI century. *The Journal of VN Karazin Kharkiv National University. Series «Theory of Culture and Philosophy of Science»*, 2022. № 66. С. 16–22.
2. Razzall K. Venice Biennale: Ukrainian art exhibition opens in shadow of war. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-61186014> (18.09.2024).
3. Shay Sh. Between Kiev And Venice-The Cognitive Warfare And The Biennale Of Venice. *Security Science Journal*, 2022, № 3.2. С. 101–117.
4. Бабкіна О., Бабкіна М. Ілюстрація як засіб графічного відображення психоемоційного стану людини та впливу на емоційне виховання особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2023. № 67. Т. 1. С. 80–88.
5. Калита Н., Попович Н. Конспект: як пройшла пресконференція українського павільйону на 59-й Венеційській бієнале. *Your Art*. URL: <https://supportyourart.com/specialprojects/konspekt-yak-projshla-prezentacziya-ukrayinskogo-paviljONU-na-59-ij-veneczijskij-biyenale/> (дата звернення: 18.09.2024).
6. Леонова Т. «Європейці не розуміють, що вони разом із нами втрачають частку своєї культури», – художник Павло Маков. *Медіагрупа Накупило*. URL: <https://nakupilo.ua/teksty/pavlo-makov-pro-mystetstvo-volonterstvo-i-viinu/> (дата звернення: 16.09.2024).
7. Маков Павло. *Митець. Сучасне мистецтво України*. URL: <https://mitec.ua/category/artists/makov-pavel/> (дата звернення: 18.09.2024).
8. Мельничук Л. Ю. Деколонізація українського мистецтва та культурна дипломатія. *Український мистецтвознавчий дискурс*, 2023. № 6. С. 54–64.
9. МКІП: Рішучість та сила як головні якості України на 59-й Міжнародній художній виставці La Biennale di Venezia. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-rishuchist-ta-sila-yak-golovni-yakosti-ukrayini-na-59-j-mizhnarodnij-hudozhnij-vistavci-la-biennale-di-venezia> (дата звернення: 18.09.2024).
10. Павло Маков. Фонтан виснаження 1994–2024. *ЄрміловЦентр*. URL: <https://yermilovcentre.org/announcements/271/> (дата звернення: 18.09.2024).
11. Протас М. Деколоніальний дискурс та global public art в українських реаліях. *Сучасне мистецтво*, 2022. № 18. С. 43–64.
12. Публічна програма Українського павільйону на 59-й міжнародній мистецькій виставці Венеційській бієнале: Деколонізація мистецтва. За межами очевидного. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/news/ukrainian-pavilion-at-la-biennale-di-venezia/> (дата звернення: 18.09.2024).
13. Україна на 59-й Венеційській бієнале. *Антиквар*. URL: <https://antikvar.ua/ukrayina-59-venetsijskij-biyenale/> (дата звернення: 17.09.2024).
14. Філоненко Б. У «ЄрміловЦентрі» відкривається виставка «Павло Маков. Фонтан виснаження 1994–2024». *Митець*. <https://mitec.ua/u-yermilovvczentr-vidkryvayetsya-vystavka-pavlo-makov-fontan-vysnazhennya-1994-2024/> (дата звернення: 20.09.2024).
15. Фонтан виснаження 1994–2024. *Маков Павло*. URL: <https://www.makov.com.ua/ua/events/fountain-exhaustion-1994-2024> (дата звернення: 18.09.2024).
16. Як пройшло відкриття українського павільйону на 59-му Венеційському бієнале. *Elle*. URL: <https://elle.ua/ludi/novosty/yak-proyshlo-vidkrittya-ukrainskogo-pavlyonu-na-59-omu-venecyskomu-bnale/> (дата звернення: 17.09.2024).

REFERENCES

1. Petrenko, D. (2022). Installation art in theukrainian visual culture of the beginning of the XXI century. *The Journal of VN Karazin Kharkiv National University. Series «Theory of Culture and Philosophy of Science»*, (66), 16–22 [in English].
2. Razzall, K. (2022) Venice Biennale: Ukrainian art exhibition opens in shadow of war. *BBC*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-61186014> [in English].
3. Shay, Sh. (2022). Between Kiev And Venice-The Cognitive Warfare And The Biennale Of Venice. *Security Science Journal*, (3.2), 101–117 [in English].
4. Babkina, O. & Babkina, M. (2023). Iliustratsiia yak zasib hrafichnoho vidobrazhennia psykhoemotsiinoho stanu liudyny ta vplyvu na emotsiine vykhovannia osobystosti [Illustration as a means of graphic representation of the psycho-emotional state of a person and the impact on the emotional education of the individual]. *Aktualni pyttannia humanitarnykh nauk*, 67(1), 80–88 [in Ukrainian].
5. Kalyta, N. & Popovych, N. (2022). Konspekt: yak proishla preskonferentsiia ukrainskoho pavilionu na 59-y Venetsiiskii biennale [Synopsis: how the press conference of the Ukrainian pavilion at the 59th Venice Biennale was held]. *Your Art*. Retrieved from <https://supportyourart.com/specialprojects/konspekt-yak-projshla-prezentacziya-ukrayinskogo-paviljONU-na-59-ij-veneczijskij-biyenale/> [in Ukrainian].
6. Leonova, T. (2024). «Yevropeitsi ne rozumiut, shcho vony razom iz namy vtrachaiut chastku svoiei kultury», – khudozhnyk Pavlo Makov [«Europeans do not understand that they are losing a part of their culture along with us» – artist Pavel Makov]. *Mediagrupa Nakupilo*. Retrieved from <https://nakupilo.ua/teksty/pavlo-makov-pro-mystetstvo-volonterstvo-i-viinu/> [in Ukrainian].
7. Makov Pavlo [Makov Pavlo]. *Mitiets*. Retrieved from <https://mitec.ua/category/artists/makov-pavel/> [in Ukrainian].
8. Melnychuk, L. Yu. (2023). Dekolonizatsiia ukrainskoho mystetstva ta kulturna dyplomatiia [Decolonization of Ukrainian Art and Cultural Diplomacy]. *Ukrainskyi mystetstvoznachnyi dyskurs*, (6), 54–64 [in Ukrainian].
9. МКІП: Rishuchist ta syla yak holovni yakosti Ukrainy na 59-y Mizhnarodnii khudozhnii vystavtsi La Biennale di Venezia [Ministry of Culture and Information Policy: Determination and strength as the main qualities of Ukraine at the 59th

International Art Exhibition La Biennale di Venezia] (2022). *Uriadovyi portal*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/mkip-rishuchist-ta-sila-yak-golovni-yakosti-ukrayini-na-59-j-mizhnarodnij-hudozhnij-vistavci-la-biennale-di-venezia> [in Ukrainian].

10. Pavlo Makov. Fontan vysnazhennia 1994–2024 [Pavlo Makov. Fountain of Exhaustion 1994–2024] (2022). *YermilovTsentr*. URL: <https://yermilovcentre.org/announcements/271/> [in Ukrainian].

11. Protas, M. (2022). Dekolonialnyi dyskurs ta global public art v ukrainskykh realiiakh [Decolonial Discourse and Global Public Art in Ukrainian Realities]. *Suchasne mystetstvo*, (18), 43–64 [in Ukrainian].

12. Publichna prohrama Ukrainskoho pavilionu na 59-y mizhnarodnii mystetskii vystavtsi Venetsiiskii bienale: Dekolonizatsiia mystetstva. Za mezhamy ochevydnoho [Public program of the Ukrainian pavilion at the 59th International Art Exhibition of the Venice Biennale: Decolonization of Art. Beyond the Obvious] (2022). *Ukrainskyi instytut*. Retrieved from <https://ui.org.ua/news/ukrainian-pavilion-at-la-biennale-di-venezia/> [in Ukrainian].

13. Ukraina na 59-y Venetsiiskii bienale [Ukraine at the 59th Venice Biennale] (2022). *Antykvar*. Retrieved from <https://antikvar.ua/ukrayina-59-venetsijskij-biyenale/> [in Ukrainian].

14. Filonenko, B. (2024). U «YermylovTsentr» vidkryvaietsia vystavka «Pavlo Makov. Fontan vysnazhennia 1994–2024» [The Yermilov Center opens the exhibition «Pavlo Makov. Fountain of Exhaustion 1994–2024»]. *Mitets*. Retrieved from <https://mitec.ua/u-yermylovczentr-vidkryvayetsya-vystavka-pavlo-makov-fontan-vysnazhennya-1994-2024/> [in Ukrainian].

15. Fontan vysnazhennia 1994–2024 [Fountain of Exhaustion 1994–2024]. *Makov Pavlo*. Retrieved from <https://www.makov.com.ua/ua/events/fountain-exhaustion-1994-2024> [in Ukrainian].

16. Yak proishlo vidkryttia ukrainskoho pavilionu na 59-mu Venetsiiskomu bienale [How was the opening of the Ukrainian pavilion at the 59th Venice Biennale]. *Elle*. Retrieved from <https://elle.ua/ludi/novosty/yak-proyshlo-vdkryttia-ukrainsko-go-pavlyonu-na-59-omu-venecyskomu-bnale/> [in Ukrainian].

УДК 811.1/9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-15>**Алла ДЯЧЕНКО,***orcid.org/0000-0003-4496-5931*

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

членкиня спілки дизайнерів України,

членкиня Національної спілки художників,

доцентка кафедри промислового дизайну і комп'ютерних технологій,

деканка факультету декоративно-прикладного мистецтва

Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва

і дизайну імені Михайла Бойчука

(Київ, Україна) *pani.alla0107@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглянуто методологію мистецтвознавчих досліджень. Визначено, значущість дослідження мистецтва на сучасному етапі. Розкрито напрям формування методології мистецтвознавчих досліджень на сучасному етапі.

У роботі охарактеризовано такі методи збереження наукової інформації як анотування, складання тез, конспектування, реферування, складання інформаційних баз. Визначено, що анотування являє собою процес під час якого фіксується коротка анотація наукового матеріалу, тобто його бібліографічний опис та лаконічний виклад основного матеріалу; складання тез передає зміст тексту наукової роботи від її початку до закінчення; конспектування дозволяє ретельно передати зміст тез; реферування включає у себе конспектування та наявність власних оцінок наукового твору.

У роботі виокремлено інформаційні бази як можливість поєднати різні масиви даних, що стосуються до роботи. Студент для представлення результатів наукової роботи може створити окремі бази даних із джерелами, що пов'язані із темою дослідження та встановити між ними зв'язки щодо певного напрямку дослідження.

Описано важливість реферату для представлення результатів наукового дослідження. Визначено, що особливістю реферату є систематизація у ньому великого обсягу інформації, водночас реферат може мати довільний обсяг та його структура не є чіткою. Тож доцільно робити реферат ілюстративним, для чого студент має знайти зображення та фотографії, які відповідають темі дослідження.

Проаналізовано основні різновиди таблиць, що використовуються під час подання наукової інформації студентами. Узагальнено, що таблиці групуються на ті параметри, які дозволили б порівняти отримані дані, відобразити їх динаміку, простежити за якісними чи кількісними характеристиками певних явищ. Встановлено, що таблиці можуть бути цифровими (лише числа), текстовими (лише текстова інформація), змішаними (числа та текст). Обраний вид таблиці залежить від того, що саме за допомогою таблиці хоче продемонструвати студент.

Охарактеризовано інфографіку як спосіб подачі інформації. Визначено, що допомогою текстових чи ілюстративних блоків дає змогу подати інформацію, яка стосується як власного дослідження, так і аналізу наукових праць.

Важливість даного дослідження обумовлена тим, що мистецтво постійно розвивається та вдосконалюється, тож процес підготовки студентів теж повинен бути сучасним. Особливу цінність мають інновації, які дозволяють залучати повний спектр технологій у підготовці.

Ключові слова: анотування, інфографіка, конспектування, методологія мистецтвознавчих досліджень, реферування, складання тез, студенти, таблиці.

Alla DYACHENKO,

orcid.org/0000-0003-4496-5931

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Member of the Union of Designers of Ukraine, Member of the National Union Artis,
Associate Professor at the Industrial Department Design and Computer Technologies,
Dean of the Decorative and Applied Arts Faculty
Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design
(Kyiv, Ukraine) pani.alla0107@gmail.com*

FORMATION OF THE METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH AT THE MODERN STAGE

The article discusses the methodology of art studies. The importance of art research at the modern stage has been determined. The direction of the formation of the methodology of art studies at the modern stage is revealed.

The work describes such methods of preserving scientific information as annotation, compilation of abstracts, summarizing, abstracting, compilation of information bases. It was determined that annotation is a process during which a short abstract of scientific material is fixed, that is, its bibliographic description and a concise presentation of the main material; compilation of theses conveys the content of the text of the scientific work from its beginning to its end; note-taking allows you to carefully convey the content of theses; abstracting includes taking notes and having one's own evaluations of a scientific work.

In the work, information bases are singled out as an opportunity to combine various arrays of data related to the work. To present the results of scientific work, a student can create separate databases with sources related to the topic of research and establish connections between them regarding a certain direction of research.

The significance of the abstract for presenting the results of scientific research is described. It was determined that the feature of the abstract is the systematization of a large amount of information in it, at the same time, the abstract can have an arbitrary volume and its structure is not clear. Therefore, it is advisable to make the essay illustrative, for which the student should find images and photographs that correspond to the research topic.

The main types of tables used for presenting scientific information by students have been analyzed. It is generalized that the tables are grouped by those parameters that would allow to compare data, to display their dynamics, to trace the qualitative or quantitative characteristics of certain phenomena. It is established that tables can be digital (only numbers), text (only text information), mixed (numbers and text). The chosen type of table depends on what exactly the student wants to demonstrate with the help of the table.

Infographics are characterized as a way of presenting information. It was determined that the use of textual or illustrative blocks makes it possible to present information related to both one's own research and the analysis of scientific works.

The significance of this study is due to the fact that art is constantly developing and improving, so the process of training students must also be modern. Of particular value are innovations that allow the full range of technologies to be involved in training.

Key words: *annotation, infographics, note-taking, methodology of art studies, abstracting, writing theses, students, tables.*

Постановка проблеми. Дослідження методології мистецтвознавчих досліджень на сьогодні є одним із ключових питань педагогіки та мистецтва. Передусім це обумовлено тим, що використання традиційних методів та методик вже не дозволяє досягнути ефективних результатів, оскільки досить складно наочно пояснити певні явища та аспекти, при умові застосування лише паперових матеріалів.

Як наслідок, все більше уваги спрямовано на застосування сучасних підходів до застосування методології мистецтвознавчих досліджень, що полягають не лише у зміні погляду на традиційні аспекти, але і на використанні інноваційних технологій у подачі наукового матеріалу. Зокрема, це застосування презентацій та відео, додатків, програм. Окрім того, важливо, щоб під час подачі матеріалу студенти навчилися імпровізувати та

інтерпретувати вироби, зокрема, скульптури, кераміку, одяг, додаючи свого бачення.

Все це дозволяє стверджувати про значущість методології мистецтвознавчих досліджень та підходів у підготовці студентів. Тож дана тема потребує більш детального розкриття.

Аналіз досліджень. Питання методології мистецтвознавчих досліджень нині широко досліджено такими вченими як О. Данилян та О. Дзьобан (Данилян, Дзьобан, 2019), О. Олексюк та В. Тушева (Олексюк, Тушева, 2020), О. (Клековкін, 2017). Вони переконані, що студенти мають більше уваги приділяти науковому опрацюванню тексту та звернути увагу на наочність подання отриманої інформації.

Зокрема, дослідники О. Данилян та О. Дзьобан велику увагу звертають на такі засоби подачі інформації як тези, реферат, конспект, анотація.

Процес створення цих наукових матеріалів є тривалим, тому важливо, щоб інформація у них відповідала основним потребам цільової аудиторії (Данилян, Дзьобан, 2019: 261).

Вчені О. Олексюк та В. Тушева звертають увагу на реферат. На їхню думку, реферат має бути обов'язково підкріплений ілюстративним матеріалом. В іншому випадку це буде схоже на теоретичне подання інформації (Олексюк, Тушева, 2020: 168).

Дослідник О. Клековкін приділяє увагу роботі із таблицею як зі зручним способом подачі інформації. Він вважає, що таблиці мають бути зручними для прочитання та для розуміння, щоб за їх допомогою можна було передати максимальний обсяг інформації (Клековкін, 2017: 134).

Тож наявні наукові дослідження є достатніми для проведення роботи. Також вони відображають актуальність цього питання.

Мета статті – розкрити методологію мистецтвознавчих досліджень.

Виклад основного матеріалу. Нині питанню методології мистецтвознавчих приділено досить вагому увагу. Передусім це обумовлено тим, що розвиток різних підходів до викладання дозволяє не лише удосконалювати техніки виконання декоративно-прикладного мистецтва, але і сприяє формуванню у них системного бачення мистецтва як творчого та культурного бачення (Скорик, 2018: 14). Зокрема, студент не може точно відтворити виріб, якщо не розуміє сенс, що закладений у ньому, напрям думок автора, епоху творення даного уривку. Відповідно, крім технік, студент повинен знати фольклор свого народу та володіти вміннями правильно передати настрій персонажа, від імені якого відбувається виконання твору. (Дицьо, 2012: 20).

Відповідно, студент повинен володіти знаннями не лише щодо того як правильно виконувати твір, але і як науково подавати свою ідею, щоб вона була обґрунтованою та містила практичні результати, які будуть корисні різним групам дослідникам. Для цього йому потрібно володіти методологією мистецтвознавчих досліджень, щоб мати комплексний підхід до розгляду наукової проблеми та її ефективного вирішення (Скринник-Миська, 2020: 2; Каламбет, 2020: 23).

Все це зумовлює появу нових поглядів на методологію мистецтвознавчих досліджень, які спрямовані на формування нової культури України, де митець не просто людина, що створює виріб, а носій думки, людина, яка за допомогою твору здатна впливати на маси, формувати у них нове бачення світу та розуміння власної культури. Тож

доцільно проаналізувати сучасні дослідження у напрямі мистецтва, зокрема, його методології студентам мистецтвознавчих факультетів вищих навчальних закладів, зокрема, спеціалізацій, «Моделювання одягу», «Монументальний і станковий живопис» «Художня кераміка» (Мережко, 2012: 25; Коробочка, 2015: 12).

Так, створюючи власний науковий текст, студент опрацює великий обсяг інших літературних праць з даного питання. Вони визначають, що під час опрацювання важливо підібрати зручні способи фіксації інформації.

Дослідники наголошують на наступних методах збереження наукової інформації: анутовання, складання тез,

конспектування, реферування, складання інформаційних баз (Данилян, Дзьобан, 2019: 260).

Сутність анутовання полягає у тому, що на спеціальних картках чи у друкованому вигляді фіксується коротка анотація наукового матеріалу, тобто його бібліографічний опис та лаконічний виклад основного матеріалу. Важливо, щоб під час опрацювання такого матеріалу містилася також інформація про структуру роботи та вихідні дані до неї. Це дозволить студенту звернути увагу на основних аспектах роботи.

Складання тез є більш продуктивним методом, оскільки фактично студент дуже стисло передає зміст тексту науково роботи від її початку до закінчення. Водночас за допомогою тез можна передати лише найважливіші аспекти роботи або детально дослідити лише певний напрям дослідження. Зокрема, якщо студент аналізує працю, яка присвячена моделюванню одягу, то тези можуть містити лише інформацію про практичний аспект конструювання одягу без виокремлення теоретичної частини.

Конспектування передбачає лаконічну передачу тексту у детальному його вигляді. Під час конспектування зазначається не лише посилання на джерело зі сторінками, але і думки автора наукового твору, без власних пропозицій, що вагомо відрізняє конспектування від складання тез.

Реферування включає у себе конспектування та наявність власних оцінок наукового твору. Переважно такими оцінками є позиції, які відображають сильні та слабкі сторони проаналізованого твору, а також можливості його втілення на практиці. Зокрема, студент, що аналізує науковий твір із монументального живопису, може визначити реальність втілення твору на певній площині (Данилян, Дзьобан, 2019: 260).

Представлення анутовання, тез, реферування, конспектування можливо як за допомогою рукописного, так і друкованого вигляду. При цьому руко-

писний вигляд дозволяє виділяти важливу інформацію за допомогою кольорових маркерів чи ручок, а також за допомогою шрифтів. У друкованому вигляді інформацію можна розподіляти за допомогою різного розміру чи типу шрифту, кольору фону, кольору шрифту. Це сприятиме розумінню того, який матеріал потрібно представити першочергово, а який є другорядним (Кудінов, 2020: 56).

Складання інформаційних баз передбачає використання комп'ютерних технологій для формування упорядкованих баз даних. Студент за допомогою пов'язаних таблиць може формувати зв'язки, які відображатимуть кожний компонент наукової інформації. Наприклад, за допомогою зв'язків можна створити окремі бази даних із літературними джерелами, нормативно-правовими актами, офіційними веб-сайтами, що пов'язані із темою дослідження та встановити між ними зв'язки щодо певного напрямку дослідження. Для цього можна використовувати як стандартні офісні програми, так і програми із нотатками та спеціалізованими базами даних (Данилян, Дзьобан, 2019: 261).

Під час здійснення мистецтвознавчих досліджень варто звернути увагу на такий вид роботи як реферат, що коротко висвітлює тему дослідження. Вчені вважають, що особливістю реферату є систематизація у ньому великого обсягу інформації. При цьому реферат може мати довільний обсяг та його структура не є чіткою. Проте реферат не є достатньо наочним, оскільки студент або зачитує його основні результати перед викладачем та аудиторією, або викладач перевіряє його самостійно. Тож бажано було б додати до реферату ілюстративні матеріали (Олексюк, Тушева, 2020: 168).

Так, студенти напряму «Художня кераміка» не можуть словесно передати особливості кераміки певного періоду. Тож до реферату мають бути долучені ілюстрації чи фото зі зразками кераміки певного періоду. Це дозволить більш ретельно розкрити тему та обґрунтувати наведені твердження.

Подання результатів дослідження доцільно здійснювати із врахуванням їх наочності для аудиторії. У цьому аспекті велика увага приділена таблицям. Так, розміщення інформації у табличному вигляді є однією з основних процедур презентації отриманих результатів наукової роботи. З цією метою інформація групується на ті параметри, які дозволили б порівняти отримані дані, відобразити їх динаміку, простежити за якісними чи кількісними характеристиками певних явищ.

Таблиці можуть бути цифровими (лише числа), текстовими (лише текстова інформація), змішаними (числа та текст). Тип таблиці залежить від того, що саме за допомогою таблиці хоче продемонструвати студент. Наприклад, описати хронологію певних подій чи характеристики явищ, зіставити певні показники, роз'яснити отримані результати, відобразити специфіку подій з однаковим перебігом у часі, відобразити тенденції певних процесів. Крім того, таблиці є зручними у їх створенні та корегуванні, важливі аспекти студент може виділити кольором чи шрифтом.

Вимогами до таблиці є наявність співставних явищ. Відповідно, студент не може взяти просто та порівняти у таблиці художню кераміку перших століть нашої ери та сучасну, без чітких критеріїв, проте може виокремити параметри, за якими можна здійснити порівняння. Ними можуть бути технологія, оформлення, значення символів, призначення кераміки, її властивості (Клековкін, 2017: 134).

Поруч із таблицями можна виокремити інфографіку. Вона дозволяє за допомогою текстових чи ілюстративних блоків подати інформацію, яка стосується як власного дослідження, так і аналізу наукових праць (Шатківська, 2020: 2). Її особливостями є наявність фігур, які виділені кольором, та які ніби відображають послідовність дій чи періодів, відповідно, слідкуючи за зміною блоків, аудиторія ніби рухається від початку інформації до її завершення (Сусліков, 2019: 30). За допомогою інфографіки доцільно подавати розвиток певних подій, наприклад, від перших зразків одягу до сучасного моделювання.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можна стверджувати, що сучасні мистецтвознавчі дослідження є досить широкими. Вони передусім спрямовані на активне застосування мультимедійних технологій та таблично-графічних методів у роботі студента. Зокрема, це графічна подача інформації за допомогою таблиць та інфографіків; використання інформаційних баз за допомогою комп'ютерних технологій; виділення важливої інформації кольором чи шрифтом. Також важливим є застосування різного комплексу робіт, які сприяють формуванню різних навичок, сюди можна віднести анотування, реферування, конспектування, складання тез. Однак основними ідеями є такі, що розвиток знань неможливий без інновацій у подачі матеріалу студентом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилян О., Дзобан О. *Методологія наукових досліджень: підручник*. Харків: Право, 2019. С. 368.
2. Дицьо С. *Методика реалізації особистісно-орієнтованих технологій музичного навчання учнів початкової школи на основі народно-педагогічних традицій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02*; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2012. С. 20.
3. Каламбет С. *Методологія наукових досліджень*. Київ: Знання, 2020. 230 с.
4. Клековкін О. *Мистецтво: Методологія дослідження: Методичний посібник*. Київ: Фенікс, 2017. С. 144.
5. Коробочка О. *Методологія та організація наукових досліджень*. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2015. С. 99.
6. Кудінов І. *Основи наукового цитування*. Київ: Фенікс, 2020. С. 64.
7. Мережко Ю. *Формування художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02*; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2012. С. 251.
8. Олексюк О., Тушева В. *Методологія наукових досліджень у галузі мистецтвознавства та музичної педагогіки*. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. С. 176.
9. Скорик Т. *Методика викладання мистецьких дисциплін у закладах вищої освіти*. Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2018. С. 76.
10. Скринник-Миська Д. *Методологія мистецтвознавчих досліджень*. Львів: Львівська національна академія мистецтв, 2020. С. 9.
11. Сусліков Л. *Презентація наукових результатів: навчальний посібник*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2019. С. 300.
12. Шатківська А. *Інфографіка як сучасний засіб візуалізації даних*. 2020. С. 176.
13. *Гуманітарна освіта в вищих навчальних закладах*. 2020. Вип. 1. С. 2–5.

REFERENCES

1. Danylyan, O., Dzoban, O. (2019). *Metodolohiya naukovykh doslidzhen': pidruchnyk* [Methodology of scientific research: textbook] Kharkiv: Pravo, 368 [in Ukrainian].
2. Dytso, S. (2012). *Metodyka realizatsiyi osobystisno-oriyentovanykh tekhnolohiy muzychnoho navchannya uchniv pochatkovoyi shkoly na osnovi narodnopedagogichnykh tradytsiy* [Methodology for the implementation of personal-oriented technologies of musical education of primary school students based on folk pedagogical traditions]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02; Natsional'nyy ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 20 s.] [in Ukrainian].
3. Kalambet, S. (2020). *Metodolohiya naukovykh doslidzhen* [Methodology of scientific research] Kyiv: Znannya, 230 [in Ukrainian].
4. Klekovkin, O. (2017). *Mystetstvo: Metodolohiya doslidzhennya: Metodychnyy posibnyk* [Art: Research methodology: Methodological guide] Kyiv: Feniks, 144 [in Ukrainian].
5. Korobochka, O. (2015). *Metodolohiya ta orhanizatsiya naukovykh doslidzhen* [Methodology and organization of scientific research] Dniprodzerzhynsk: DDTU, 99 [in Ukrainian].
6. Kudinov, I. (2020). *Osnovy naukovoho tsytuvannya* [Fundamentals of scientific citation] Kyiv: Feniks, 64 s. [in Ukrainian].
7. Merezko, Yu. (2012). *Formuvannya khudozhnikh smakiv starshoklasnykiv u protsesi vyvchennya vokal'noyi spadshchyny ukrayins'kykh kompozytoriv* [Formation of artistic tastes of high school students in the process of studying the vocal heritage of Ukrainian composers dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02; Natsional'nyy ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 251 s.] [in Ukrainian].
8. Oleksyuk, O., Tusheva, V. (2020). *Metodolohiya naukovykh doslidzhen' u haluzi mystetstvoznavstva ta muzychnoyi pedagogiky* [Methodology of scientific research in the field of art history and music pedagogy] Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 2020. 176 s. [in Ukrainian].
9. Skoryk, T. (2018). *Metodyka vykladannya mystets'kykh dystsyplin u zakladakh vyshchoyi osvity* [Methodology of teaching art disciplines in institutions of higher education] Chernihiv: NUCHK imeni T.H. Shevchenka, 2018. 76 s. [in Ukrainian].
10. Skrynnyk-Myska, D. (2020). *Metodolohiya mystetstvoznavchyykh doslidzhen* [Methodology of art studies] Lviv: Lvivs'ka natsional'na akademiya mystetstv, 2020. 9 s. [in Ukrainian].
11. Suslikov, L. (2019). *Prezentatsiya naukovykh rezul'tativ: navchal'nyy posibnyk* [Presentation of scientific results: training manual] Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla», 2019. 300 [in Ukrainian].
12. Shatkiv'ska, A. (2020). *Infografika yak suchasnyy zasib vizualizatsiyi danykh* [Infographics as a modern means of data visualization]. *Humanitarna osvita vyshchyykh navchal'nykh zakladakh* 2020. 176 [in Ukrainian].
13. *Humanitarna osvita v vyshchyykh navchal'nykh zakladakh* [Humanitarian education in higher educational institutions] 2020. V. 1, 2-5 [in Ukrainian].

Zhang YE,

orcid.org/0009-0001-7997-9543

*Postgraduate student at the Department of Musicology and Culturology
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) yaremenko1969@ukr.net*

NATURAL AND CHROMATIC HORN IN THE ORCHESTRAL MUSIC OF THE 19TH CENTURY

The publication defines the features of the natural and chromatic horn in the orchestral music of the 19th century. It is emphasized that transformational changes in horn art are carried out in connection with evolutionary trends in the design of the horn and its organological parameters. Attention is focused on the main factors related to the development of horn art, which is characterized by various forms of instrumental practice, special stylistics and aesthetics of performance. It is emphasized that the use of the horn in the musical practice of different eras actualized it as one of the main orchestral and solo brass instruments. It is noted that the period from the second half of the 18th century to the first half of the 19th century was the heyday of virtuoso playing on the natural horn. It is emphasized that in this period a whole galaxy of famous performers appeared, whose creativity stimulated the further development of horn art. It was revealed that the 19th century was one of the most fruitful and at the same time fundamental in the development of the horn, because it was then that its role in the orchestral score was determined. Natural copper instruments of the classical period, which gradually began to be replaced by chromatic ones, which opened up new expressive possibilities, are analyzed. The process of improving copper wind instruments is substantiated. The peculiarities of chromatic instruments, which were able to enter the orchestra only when their capabilities began to correspond to the deep principles of musical thinking, are considered. It is emphasized that both supporters and opponents of the chromatic horn equally evaluated its timbre quality. It is summarized that the chromatic horn is not just an improved version of the natural one. After all, its appearance in orchestras meant a real revolution in orchestral thinking, which was not limited to the expansion of the range of sounds available for chromatic instruments. Therefore, the chromatic horn is characterized by a new intonation basis - a tempered system, which was the result of combining several natural scales within one instrument.

Key words: horn, horn art, natural and chromatic horns, orchestral music, brass instruments.

Чжан Є,

orcid.org/0009-0001-7997-9543

*аспірант кафедри музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) yaremenko1969@ukr.net*

НАТУРАЛЬНА ТА ХРОМАТИЧНА ВАЛТОРНИ В ОРКЕСТРОВІЙ МУЗИЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У публікації визначаються особливості натуральної та хроматичної валторни в оркестровій музиці ХІХ століття. Наголошується, що трансформаційні зміни у валторновому мистецтві здійснюються у взаємозв'язку з еволюційними тенденціями в конструкції валторни та її органологічних параметрах. Акцентовується увага на основних факторах, що пов'язані з розвитком валторнового мистецтва, яке характеризується різноманітними формами інструментальної практики, особливою стилістикою та естетикою виконання. Підкреслюється, що використання валторни в музичній практиці різних епох актуалізувало її як один із основних оркестрових, а також сольних мідних духових інструментів. Зазначено, що період з другої половини ХVІІІ століття – до першої половини ХІХ століття став часом розквіту віртуозної гри на натуральній валторні. Підкреслено, що в цей період з'являється ціла плеяда відомих виконавців, чия творчість стимулювала подальший розвиток валторнового мистецтва. Виявлено, що ХІХ століття було одним із найбільш плідних і водночас основних у розвитку валторни, адже саме тоді визначалася її роль в оркестровій партитурі. Аналізуються натуральні мідні інструменти класичного періоду, які поступово почали витіснятися хроматичними, що відкривали нові виразні можливості. Обґрунтовується процес удосконалення мідних духових інструментів. Розглядаються особливості хроматичних інструментів, які змогли увійти до складу оркестру лише тоді, коли їхні можливості почали відповідати глибинним принципам музичного мислення. Наголошується, що як прихильники, так і супротивники хроматичної валторни однаково оцінювали її темброву якість. Узагальнюється, що хроматична валторна є не просто вдосконаленою версією натуральної. Адже, її поява в оркестрах означала справжній переворот в оркестровому мисленні, що не обмежувався лише розширенням діапазону звуків, доступних для хроматичних інструментів. Відтак, хроматична валторна характеризується новою інтонаційною основою – темперованим строем, який став результатом об'єднання кількох натуральних звукорядів у межах одного інструменту.

Ключові слова: валторна, валторнове мистецтво, натуральна та хроматична валторни, оркестрова музика, мідні духові інструменти.

Introduction. The study and awareness of the artistic essence of horn performance at the modern stage involves addressing the little-investigated issues of this type of instrumental culture, one of which remains today the problem of natural and chromatic horns and the study of the laws of the evolutionary development of horn art, transformational changes in which occur in close connection with the process of formation and evolution of the horn structure itself and its organological parameters. The above motivates and reinforces the relevance of the chosen issue.

Research analysis. Scientific and pedagogical activity of domestic (V. Antonov, V. Apatskyi, V. Bohdanov, V. Vdovichenko, P. Vovk, P. Krul, V. Kachmarchyk, V. Posvaliuk, F. Kryzhanivskyi et al.) teachers of wind instruments and scientists of the 20th – 21st centuries in musicology effectively influenced the study of various aspects of the theory and practice of playing wind instruments according to their specifics.

The analysis of primary sources proves that the problem of the genesis of brass instruments in the national musical culture of Ukraine is theoretically substantiated in P. Krul's scientific research (Krul, 2000). Scientific assets of V. Bohdanov opened a new way in the development of musicological opinion about spiritual art of Ukraine. It was V. Bohdanov who had the first experience of developing a systematic exposition of the historical trends of domestic wind art (Bohdanov, 2000). Attention is drawn to V. Posvaliuk's research, which examines trumpet performance in Ukraine for the first time, analyzes the performance characteristics of famous musicians and the creative succession of generations of the Kyiv school of trumpet performance (Posvaliuk, 2006). The formation of foreign brass schools, in particular, trombone performance, and their influence on the formation of Ukrainian art are revealed in the works of H. Martseniuk (Martseniuk, 2011). Of particular importance for our research are the scientific works of Ye. Churikov, in which the theoretical and practical foundations of performance technique in horn art are developed. The author emphasizes the need to develop a high level of performance skills of the horn player, taking into account modern cultural and historical requirements (Churikov, 2018: 226).

The purpose of the article is to consider the peculiarities of the sound of natural and chromatic horns in orchestral music of the 19th century.

Presentation of the main material. From the beginning of the 19th century, the process of development and improvement of the group of brass instruments of the orchestra began, in particular the French horn, which caused a gradual increase in the num-

ber of these instruments in the orchestra. If L. Beethoven's First Symphony used only two horns, then in the scores of composers such as H. Mahler and R. Strauss, their number reached eight. This period was also characterized by important qualitative changes: the natural instruments of the classical era were gradually replaced by chromatic ones, which, unlike their predecessors, not only allowed for the reproduction of a greater number of sounds, but also had new expressive possibilities. However, this process did not happen instantly or mechanically. Chromatic instruments were able to become full-fledged members of the orchestra only when their expanded capabilities began to correspond to the deeper foundations of musical thinking. It is reflected in the stylistic features of horn parts of the mid-19th century, when chromaticism was used for natural instruments, and quasi-natural elements were used for chromatic ones (Bodiak, 2017).

The increase in the number of parts of horns and other brass instruments in the works of composers of the 19th century was accompanied by no less qualitative changes: the natural brass instruments of the classical period were gradually replaced by chromatic ones, which had not only a greater range of sounds, but also significantly expanded expressive possibilities compared to their natural predecessors (Bohdanov, 2000). Chromatization of brass instruments made them full members of the orchestral structure and contributed to the emergence of new methods of organizing the orchestral vertical, in contrast to classical approaches.

The process of transformation of brass instruments, which began in the first decades of the 19th century and ended by its end, significantly changed the very structure of the orchestra. The first attempts to introduce improved brass instruments into orchestral practice, especially the chromatic (valve) horn, did not always find support among contemporaries and sometimes caused heated discussions. Some musicians and composers (K. Reisingen, H. Berlioz), discussing the introduction of chromatic horns to the orchestra, expressed indignation at the decline of the characteristic sound of hunting horns, which were replaced by noisy and monotonous instruments of a new type. In their opinion, the technical advantages of the new instruments cannot compensate for the loss of unique tonal qualities, and this new mobility does not correspond to the character of brass instruments. In the transformation of brass instruments, especially horns, the decline of the simplicity and naturalness of the sound of the horn can be seen (Churikov, 2021).

To date, the technical difficulties encountered by orchestrators writing for the natural horn are so significant that the question arises as to the feasibil-

ity of using already existing chromatic instruments, which provided more opportunities for the selection of sounds. S. Vidor, in turn, compares a quartet of natural horns with a children's game of "tip-top", where each performer only "shamelessly chases a note that sounds good". He believes that the chromatic instrument immediately brought order and gave composers complete freedom of creativity. However, in view of the high performance skills of natural horn playing in the 18th and 19th centuries, the difficulties the composer wrote about probably did not seem so serious to his contemporary, F. Mendelssohn. For them, such a technique was not overly complicated or irrational, and its disadvantages seemed insignificant compared to the advantages that, in their opinion, natural instruments possessed (Martseniuk, 2011).

Giving preference by many outstanding composers for the natural horn is often explained by the imperfection of the sound of the first valve instruments, which in terms of timbre qualities were significantly inferior to natural ones (Posvaliuk, 2010). However, such an explanation cannot be considered exhaustive. For example, in the notes to the orchestral composition of the opera "Tristan und Isolde", R. Wagner wrote that thanks to the valves, this instrument (the horn) undoubtedly gained an advantage, and it would be difficult to ignore such an improvement, even though the horn lost part of its timbre beauty and the ability to smoothly transition between sounds.

Taking into account such features, composers sought to preserve the natural sound by refraining from using a valve instrument. And especially, if the performer, who masterfully plays this instrument, cannot minimize its shortcomings. Thus, both supporters and opponents of the chromatic horn equally evaluated its timbre quality. R. Wagner, who was particularly sensitive to orchestral sound, could not help but notice the shortcomings of timbre in valve instruments and considered this a serious obstacle to their use. However, he still felt sympathy for these instruments, unlike H. Berlioz, who, while actively experimenting with orchestral brass, rejected them. R. Wagner, however, farsightedly predicted their gradual improvement and establishment in orchestral practice (Tsiuliupa, 2007).

In addition to the shortcomings of the first chromatic horns, another important reason was the conservatism of the musicians themselves, who did not seek to learn new instruments. However, the main reasons lie in much deeper aspects. The chromatic horn is not just an improved version of the natural horn. Its appearance in orchestras meant a real revolution in orchestral thinking, which was certainly not limited to expanding the range of sounds available

for chromatic instruments. Chromatic horns introduced a new intonation basis – a tempered tuning, which was the result of combining several natural scales within one instrument (Bodiak, 2017).

During the second half of the 19th century, the attitude towards the chromatic horn remained controversial. Already in 1890, the Belgian musicologist and composer F. Gewart noted that instrumental music had not yet fully adapted to the new instrument – the chromatic horn, which is capable of opening wide opportunities for creative explorations to symphonists. In studies of the history of musical instruments, the evolution of brass instruments, particularly French horns, in the 19th-century orchestras is usually seen as the replacement of instruments of one generation by instruments of another (Tsiuliupa, 2007). It is worth pointing out that chromatic instruments were able to become full-fledged instruments of the orchestra only when their capabilities began to meet the deep requirements of musical thinking. This process did not happen instantly, as evidenced by the stylistic features of the horn parts in scores of the 19th century. If we assume that the style of the part corresponded to the type of instrument (natural or chromatic), then we can talk about such a correspondence only at the beginning of the 19th century, when the natural style of writing for natural instruments prevailed, and at the end of the century, when the chromatic style for valve instruments appeared (Yudkin, 2019). However, in the middle of the century, another trend is observed: chromatic parts for natural instruments and quasi-natural writing for chromatic instruments. These two cases are extremely interesting, because the interpretation of the instrument's capabilities did not always coincide with its real capabilities.

A style always highlights only a certain part of an instrument's capabilities, particularly that which most closely matches the era's ideas of ideal sound, while other capabilities often remain unused. For example, H. Berlioz criticized L. van Beethoven for excessive caution in using closed sounds of the horn. In the middle of the 19th century, the active and conscious use of technical methods of transforming natural sounds through different types of closed tones, as well as increasing their number due to the combination of instruments of different tunings, begins. The use of closed sounds on the horn had several features. They created a specific timbre-dynamic effect, similar to the sound of a mute, and were used in opera scores since the time of K. Glück.

However, at the beginning of the 19th century, the change of natural sounds was used, first of all, to expand the sound range. In the scores of L. Beethoven and his contemporaries, such as G. Spontini,

G. Rossini and others, a specific technique of melodization of horn parts was formed. A sudden change in pitch by a semitone or even by a whole tone was impossible when changing tuning on instruments with crowns, since it took a certain amount of time to install and remove the nozzle (Churikov, 2021). In addition, it led to intonation instability and uneven timbre and sound dynamics. Only a true virtuoso could overcome these shortcomings, but such skill was rare among musicians of that time and extremely highly valued by contemporaries.

In terms of the style of mid-nineteenth-century horn parts, one interesting feature can be observed: the natural instruments in the parts often sound as if they are already chromatic, while the chromatic instruments are sometimes perceived as still natural. In this context, the question remains ambiguous: for which instrument L. van Beethoven wrote the part of the fourth horn in the slow part of the Ninth Symphony. This part is puzzling for several reasons: 1) although it is solo, it is performed not by the first horn, but by the fourth horn; 2) it boldly combined registers, which at that time were usually clearly divided between the first and second voices; 3) this part, like no other in L. Beethoven's works, contains sounds that do not belong to the natural scale. There is an assumption that L. Beethoven wrote this part for a chromatic horn, which was already available to some Viennese horn players (Hromchenko, 2020).

Indeed, this part as a whole corresponds to the capabilities of the only known at the time of writing (1824) instrument with two valves, which was invented in 1820. However, there is one detail that raises doubts: on two-valve instruments, it is impossible to perform the lower sound G^1 , which, however, can be produced with the lip technique characteristic of playing a natural instrument. Without a doubt, musicians of Beethoven's era, who had already started playing chromatic instruments, possessed such a technique. It is obvious that even decades after chromatic horns were finally established in orchestras, elements of natural technique and natural instruments themselves were used from time to time, when necessary, because parts were written for them even in the last decades of the 19th century (Martseniuk, 2011).

A clear example is the slow part of the Fourth Symphony of J. Brahms, where the composer, working in the conditions of a complex musical language, successfully uses only a few closed sounds in the parts of the horns, leaving them essentially in the classical natural style, where these sounds sound most harmoniously.

Thus, the evolution of the French horn, like any other instrument, is basically a transition from one

established norm to another. However, the process of integrating the chromatic horn into the orchestra was not a simple replacement of an old instrument with a new, improved one. This transition can be described as dualism, when two norms existed at the same time: one was familiar (natural instruments), inherited from previous eras, and the other (chromatic instruments), which was just beginning to take shape. Another feature of this transitional period is its duration.

The process that began in the first decades of the 19th century with the formation of the chromatic technique of orchestral writing for the natural horn went through a period of coexistence of natural and chromatic instruments and continued until the last quarter of the century, when this process was not yet fully completed.

Conclusions. The horn art, like the instrument itself, has gone through a long path of evolution, which was characterized by various forms of instrumental practice, a special style and aesthetics of performance. The use of the horn in the musical practice of different eras established it as one of the main orchestral and solo instruments. The period from the second half of the 18th century to the first half of the 19th century was the heyday of virtuoso playing on the natural horn. It was during this period that a whole galaxy of great performers appeared, whose creativity stimulated the further development of horn art.

An idea of the high performing proficiency of these musicians can be formed, in particular, through works dedicated to them, as well as their own compositions and memories of contemporaries. The period of the 19th century was one of the most fruitful and at the same time key for the development of the horn, because it was then that its role in the orchestral score was determined. The process of increasing the number of parts of horns and other brass instruments in the works of composers of this period was accompanied by significant qualitative changes. Natural copper instruments of the classical period gradually began to be replaced by chromatic ones, which not only had a greater range of sounds, but also opened up new expressive possibilities. This process, along with the improvement of tools, continued throughout the century. Chromatic instruments could become full-fledged members of the orchestra only when their capabilities began to correspond to the deep principles of musical thinking. However, this transition was gradual, as evidenced by the stylistic features of the horn parts in scores of the 19th century.

Promising directions in the context of the outlined problems can be seen in the characteristics of the features of the use of the horn repertoire in modern practice.

BIBLIOGRAPHY

1. Богданов В., Богданова Л. Історія духового музичного мистецтва України: від найдавніших часів до початка ХХ ст. Харків: Основа, 2013. 384 с.
2. Богданов В. Історія духового музичного мистецтва України: монографія. Харків: Основа, 2000. 336 с.
3. Бодак Я. Історія західноєвропейської музики від найдавніших часів до ХVІІ століття. Дрогобич : Коло, 2017. 280 с.
4. Громченко В. Духове соло в європейській академічній композиторській тавиконавській творчості ХХ – початку ХХІ ст. (тенденції розвитку, специфіка, систематика): монографія. Київ – Дніпро: ЛІРА, 2020. 304 с.
5. Круль П. Генезис духового та ударного інструментального виконавства України : автореф. дис. ... докт. мистецтвознавства: 17.00.01. Київ, 2000. 32 с.
6. Круль П. Духовий інструментарій в історії музичної культури України. Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2013. 219 с.
7. Марценюк Г. Формування зарубіжних духових шкіл та їх вплив на становлення українського тромбонного виконавства. *Музично-театральне мистецтво*. 2011. № 3. С. 184–188.
8. Посвалюк В. Теорія і методика виконавства на трубі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. 162 с.
9. Посвалюк В. Труба в епоху бароко. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. 2009. Вип. 83. С. 12–20.
10. Цюлюпа С. Духові інструменти в історичних шляхах свого розвитку. *Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України*. 2007. Вип. 2. С. 6–13.
11. Чуріков Є. Еволюція виконавської техніки в контексті розвитку валторнового мистецтва: дис. ... д-ра філософії: 025 Музичне мистецтво. Старобільськ, 2021. URL: http://old.odma.edu.ua/upload/files/disertatsiya_CHurikova_Ye.S..pdf
12. Чуріков Є. Феномен валторнового виконавства. *Київське музикознавство : зб. статей. Культурологія та мистецтвознавство*. 2018. Вип. 57. С. 225–231.
13. Юдкін І. Духове соло в європейському академічному композиторському та виконавському мистецтві (тенденції розвитку, специфіка, систематика). *Музикознавча думка Дніпропетровщини*. 2019. № 14. С. 157–160.

REFERENCES

1. Bohdanov, V. & Bohdanova, L. (2013). *Istoriia dukhovoho muzychnoho mystetstva Ukrainy: vid naidavnishykh chasiv do pochatka XX st.* [The history of wind musical art of Ukraine: from the earliest times to the beginning of the 20th century]. Kharkiv: Osнова. 384 s. [in Ukrainian].
2. Bohdanov, V. (2000). *Istoriia dukhovoho muzychnoho mystetstva Ukrainy* [History of brass musical art of Ukraine]. Kharkiv: Osнова. 336 s. [in Ukrainian].
3. Bodak, Ya. (2017). *Istoriia zakhidnoievropeiskoi muzyky vid naidavnishykh chasiv do XVII stolittia* [The history of Western European music from the earliest times to the 17th century]. Drohobych: Kolo. 280 s. [in Ukrainian].
4. Hromchenko, V. (2020). *Dukhove solo v yevropeiskii akademichnii kompozytorskii ta vykonavskii tvorchosti XX – pochatku XXI st. (tendentsii rozvytku, spetsyfika, systematyka)* [Wind solo in the European academic compositional and performing works of the 20th – early 21st centuries (development trends, specificity, systematics)]. Kyiv – Dnipro: LIRA. 304 s. [in Ukrainian].
5. Krul, P. (2000). *Henezys dukhovoho ta udarnoho instrumentalnogo vykonavstva Ukrainy* [The genesis of wind and percussion instrumental performance of Ukraine]: avtoref. dys. ... dokt. mystetstvoznavstva: 17.00.01. Kyiv. 32 s. [in Ukrainian].
6. Krul, P. (2013). *Dukhovyi instrumentarii v istorii muzychnoi kultury Ukrainy* [Wind instruments in the history of musical culture of Ukraine]. Ivano-Frankivsk: PNU im. V. Stefanyka. 219 s. [in Ukrainian].
7. Martseniuk, H. (2011). *Formuvannia zarubizhnykh dukhovykh shkil ta yikh vplyv na stanovlennia ukrainskoho trombonovoho vykonavstva* [The formation of foreign brass schools and their influence on the formation of Ukrainian trombone performance]. *Muzychno-teatralne mystetstvo*. № 3. Pp. 184–188. [in Ukrainian].
8. Posvaliuk, V. (2010). *Teoriia i metodyka vykonavstva na trubi* [Theory and technique of performance on the trumpet]: navch. posib. [dlia stud. vyshch. navch. zakl.]. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho. 162 s. [in Ukrainian].
9. Posvaliuk, V. (2009). *Truba v epokhu baroko* [Trumpet in the Baroque era]. *Naukovyi visnyk NMAU im. P.I. Chaikovskoho*. Vyp. 83. Pp. 12–20. [in Ukrainian].
10. Tsiuliupa, S. (2007). *Dukhovi instrumenty v istorychnykh shliakhakh svoho rozvytku* [Wind instruments in the historical paths of their development]. *Istoriia stanovlennia ta perspektivy rozvytku dukhovoї muzyky v konteksti natsionalnoi kultury Ukrainy*. Vyp. 2. Pp. 6–13. [in Ukrainian].
11. Churikov, Ye. (2021). *Evolutsiia vykonavskoi tekhniki v konteksti rozvytku valtornovoho mystetstva* [The evolution of performing technique in the context of the development of horn art]: dys. ... d-ra filosofii: 025 Muzychne mystetstvo. Starobilsk. URL: http://old.odma.edu.ua/upload/files/disertatsiya_CHurikova_Ye.S..pdf [in Ukrainian].
12. Churikov, Ye. (2018). *Fenomen valtornovoho vykonavstva* [The phenomenon of horn performance]. *Kyivske muzykoznavstvo: zb. statei. Kulturolohiia ta mystetstvoznavstvo*. Vyp. 57. Pp. 225–231. [in Ukrainian].
13. Iudkin, I. (2019). *Dukhove solo v yevropeiskomu akademichnomu kompozytorskomu ta vykonavskomu mystetstvi (tendentsii rozvytku, spetsyfika, systematyka)* [Wind solo in European academic composition and performance art (development trends, specificity, systematics)]. *Muzykoznavcha dumka Dnipropetrovshchyny*. № 14. Pp. 157–160. [in Ukrainian].

УДК 792.82.02.035/.036(477)"195":7.072.3"19/20"
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-17>

Андрій ЄРЬОМЕНКО,
orcid.org/0000-0002-4349-4288
кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри музичного мистецтва
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(Суми, Україна) yeremenko.acc@gmail.com

Олександр ГУБСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-1330-2783
викладач кафедри музичного мистецтва
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(Суми, Україна) gubskij2020@gmail.com

Андрій ДУШНИЙ,
orcid.org/0000-0002-5010-9691
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) accotobile@ukr.net

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ АСПЕКТИ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО КЛАРНЕТОВОГО ВИКОНАВСТВА

У матеріалах публікації розглядається західноєвропейське кларнетове мистецтво, зокрема його основні (німецька і французька) національні школи, що сформувалися на їх основі. Зазначено видатних представників кожної зі шкіл та висвітлено особливості їх виконавської творчості. У статті конкретизовано персоналії: М. Фроста, К. Джуффреді, З. Кітовського, Д. Блісса, Н. Бальдейру, Й. Відмана, С. Майєр, Р. Севера, А. Карбонаре, К. Гюфреді, П. Бельтраміні, М. Гольмандера. Визначено, які риси притаманні стилю виконавської інтерпретації, зазначених кларнетистів та висвітлено жанрово-стилістичні аспекти концертного репертуару. Більш детально розкрито аспекти виконавського та композиторського доробку кларнетиста Й. Відмана, що вирізняється своєю плідною роботою у напрямі поповнення концертного репертуару для кларнету та його апробації у виконавській творчості. Згадано композиції музиканта, написані для інструмента, що представляють собою розмаїття технік та прийомів: для кларнета з оркестром «Echo-Fragmente», для кларнета соло «Drei Schattentaenze», для кларнета, сопрано і фортепіано «Sphinxenspruche und Rätselkanons», для бас-кларнета, струнного квартету та фортепіано «Fieberphantasie», n'еси для кларнета і фортепіано «Fünf Bruchstücke», «Легкі етюди», тріо «Es wareinmal...», Квінтет для кларнета зі струнним квартетом «Klarinettenquintett» тощо.

Розглядаючи духове мистецтво XXI століття, можна констатувати, що його західноєвропейські представники інтерпретують як класичні жанри репертуару для кларнету, так і звертаються до авангардно-джазових стилів. Кларнетисти сучасності відіграють значну роль у розвитку академічного мистецтва Західної Європи, синтезуючи багатство традицій та інноваційні можливості й підходи. Головною метою діяльності є удосконалення виконавської техніки та виразних меж кларнету, а також експерименти із незвичними винайденими техніками та прийомами, інтонаціями та можливостями кларнету. Інструменталісти сьогодні є не просто посередниками між композитором та слухачами, а часто і самі є активними творцями в концертному виступі.

Ключові слова: жанр, стиль, аспекти, кларнетове мистецтво Західної Європи, виконавство, творчість.

Andrii YEROMENKO,
orcid.org/0000-0002-4349-4288
Candidate of Art, Associate Professor,
Head of the Department of Musical Art
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) yeremenko.acc@gmail.com

Oleksandr HUBSKYI,
orcid.org/0000-0002-1330-2783
Lecturer at the Department of Musical Art
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) gubskij2020@gmail.com

Andriy DUSHNIY,

orcid.org/0000-0002-5010-9691

Ph.D. in Education, Professor,

Head of the Department of Music Theoretical Disciplines and Instrumental Training

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) accomobile@ukr.net

GENRE-STYLE ASPECTS OF WESTERN EUROPEAN CLARINET PERFORMANCE

The materials of the publication examine the Western European clarinet art, in particular its main (German and French) and national schools formed on their basis. Prominent and well-known representatives of each of the schools are noted and the features of their performing arts are highlighted. The article details the following personalities: M. Frost, K. Giuffredi, Z. Kitovsky, D. Bliss, N. Baldeiro, J. Widman, S. Mayer, R. Severa, A. Carbonare, K. Giuffredi, P. Beltramini, M. It is determined what features are inherent in the manner of playing of these clarinetists, and the genre-stylistic aspects of the concert repertoire of popular horn players are highlighted. Aspects of the performing and compositional path of the clarinetist J. Widman, distinguished by his fruitful work in the direction of replenishing the concert repertoire for the clarinet and its approbation in his own work, are revealed in more detail. The musician's compositions written for the instrument are mentioned, representing a kaleidoscope of techniques and techniques: for clarinet with orchestra «Echo-Fragmente», for clarinet solo «Drei Schattentaenze», for clarinet, soprano and piano «Sphinxenspruche und Rätselkanons», for bass clarinet, string quartet and piano «Fieberphantasie», pieces for clarinet and piano «Fünf Bruchstücke», «Light Etudes», trio «Es wareinmal...», Quintet for clarinet with string quartet «Klarinettenquintett», etc.

Examining wind art in the 21st century, it can be stated that its Western European representatives interpret both classical genres of the clarinet repertoire and turn to avant-garde jazz styles. Modern clarinetists make an important contribution to the development of European culture, synthesizing a wealth of traditions and innovative possibilities and approaches. The main purpose of such activities is to improve performance technique and expressive limits of the clarinet, as well as experiments with unusual invented techniques and techniques, intonations and possibilities of the clarinet. Today, instrumentalists are not just mediators between the composer and the listeners, but are often active creators themselves during a concert performance.

Key words: *genre, style, aspects, Western European clarinet art, performance, creativity.*

Постановка проблеми. Мистецтво гри на кларнеті у Західній Європі має міцний фундамент і виконавські традиції, що формувалися протягом декількох століть. На такій основі формувалося не одне професійне покоління західноєвропейських виконавців. Проте, починаючи із другої половини ХХ століття модерністичні та постмодернові настрої у мистецтві, зокрема в музичному, мали сильний вплив на виконавську творчість кларнетистів, які вдалися до інтенсивних пошуків новітніх форм і засобів втілення композиторського задуму у процесі гри на інструменті. Інтерпретація такого роду має радикальні відмінності від звичної академічної школи. Тому, окреслені аспекти західноєвропейського мистецтва гри на кларнеті потребують певного наукового осмислення.

Аналіз досліджень. Значний внесок у дослідження мистецтва гри на кларнеті, як і західноєвропейського, здійснив одеський науковець З. Буркацький. Йому належать декілька публікацій, які безпосередньо пов'язані із творчістю для кларнету композиторів Західної Європи (Буркацький, 2005: 101–107, 160–165; 2018: 262–266, 58–63; 2019: 279–292). Особливо актуальною і новітною у контексті обраної теми дослідження є робота Чжана Цзяхао на тему: «Твори крупної форми для кларнета в музиці Європи та Китаю» (Цзяхао,

2024), де автор розкриває широке коло питань, пов'язаних із європейсько-китайським кларнетовим виконавством, та сучасними тенденціями мистецтва гри на кларнеті.

Виконавські аспекти творів для кларнету німецького композитора-авангардиста ХХІ ст. досліджувала В. Зима, опублікувавши свої результати у статті «Твори для кларнета Йорга Відмана – хрестоматія сучасного виконавця» (Зима, 2024: 216–217). Характеристику і аналіз європейського кларнетового виконавства ХХІ ст. здійснив К. Клевець, конкретизуючи сучасні школи західноєвропейського кларнетового мистецтва, а також їх видатних представників періоду ХХІ ст. (Кливець, 2023: 60–64). Втілення західноєвропейського академічного кларнетового мистецтва у домені «Unionique music» вивчала І. Палій (Палій, 2023: 43–50). Авторка надала розгорнуту характеристику як домену Unionique music, що був винайдений дослідницею, так і значенню кларнета у такій музиці [8].

Серед іноземних досліджень, доцільно звернути увагу на праці: К. Гарсіана (Hârşian, 2009), М. Елей (Eley, 2020: 54–56), Е. Людевіг-Вербеґа та Дж. Райнеса (Ludewig-Verdehr & Raines: Music for Clarinet ...), у яких автори приділяють детальну увагу як творчості композиторів Західної Європи

для кларнетового мистецтва, так і виконавцям, що її презентують.

Мета статті – розкрити жанрово-стильові аспекти західноєвропейського кларнетового виконавства.

Виклад основного матеріалу. Історія кларнетового мистецтва на території Західної Європи має досить глибоке коріння з якого сформувався дві базові школи виконавства: французька та німецька. Їхні методичні принципи слугували підґрунтям для виникнення багатьох наступних шкіл: шведської, австрійської, польської, британської, а відтак і української. Представники кларнетового виконавства сьогодення, враховують особливості своєї національної системи духового мистецтва, а також беруть до уваги тенденції та інновації, притаманні духовому мистецтву XXI століття.

Досліджуючи кларнетове мистецтво сьогодення К. Клевець наголошує «представники кларнетово-виконавських шкіл протягом всієї історії існування духового мистецтва виконують роль провідних винахідників та експериментаторів гри на інструменті, серед них: А. Штадлер, Г. Баерман, Г. Клозе, Г. Дайген, А. Принц, Л. Бассі, К. Гепферт та ін.» (Клевець, 2023: 61). У західноєвропейському кларнетовому мистецтві можливо спостерігати ситуації, коли інструменталісти шукають способи вийти за межі звичного сприймання духового виконавства, поєднуючи гру із жанрами хореографії та кінематографу (Клевець, 2023).

Серед європейських музикантів, значний внесок у розвиток кларнетового виконавства здійснюють музиканти, що вирізняються унікальним творчим інтерпретаторським підходом й інтелектуально-дослідницьким різновидом мислення. Серед таких, варто назвати М. Фроста, К. Джуффреді, З. Кітовського, Д. Блісса, Н. Бальдейра та ін.

У XXI столітті набула поширення класифікація виконавських шкіл кларнетового мистецтва Західної Європи на стару та нову, яка розділила представників на дві категорії. Виконавці, що належать до старої європейської кларнетової школи сприяли формуванню та закладенню основ для розвитку і вдосконалення мистецтва гри на кларнеті. Натомість, обличчя нової школи трансформують бачення кларнетового виконавства, відкриваючи нові властивості і можливості інструменту, допомагають у оновленні інтерпретаційних підходів до кларнетового виконавства. Виконавській кларнетовій школі сучасності притаманна загальна доступність до інформації про професійні надбання кларнетистів, високий рівень виконавської майстерності та експериментальний підхід до процесу, поєднання із іншими мистецькими

жанрами, оновлене бачення кларнетової освіти молодих музикантів, тісний зв'язок із традиціями національної школи, використання міжнародних зв'язків у процесі обміну виконавським досвідом.

Для того, щоб усвідомити важливу роль жанрово-стильових аспектів виконавської творчості сучасних кларнетистів Західної Європи достатньо звернути увагу на провідних представників, на основі інтерпретаційної діяльності яких можливо скласти цілісне враження про традиції та інновації у європейському кларнетовому мистецтві загалом.

Знаковою серед кларнетистів, є французька кларнетова школа. Її методичні принципи можна охарактеризувати на основі виконавських рис та медійної активності провідного представника, якому вдалося засвоїти усі традиції школи та презентувати їх назагал. Таким представником сучасної кларнетової школи Франції вважають Ніколаса Бальдейру (1979 р. н.). У репертуарі музиканта переважають твори епохи Бароко і Класицизму. Інтерпретація музиканта тембрально наповнена яскравим і багатим звуком завдяки його плавному веденню. Досить часто музикант виконує твори камерної форми, а також звертає увагу на жанр концерту з оркестром. Він активно співпрацює із національною фірмою виробників інструменту «Buffet» / «Буффе» (Клевець, 2023).

Не менш талановитим представником даної школи у XXI ст. є 30-ти річний кларнетист Рафаль Север. Виконавець надзвичайно рано (у 8-річному віці) розпочав свою кар'єру, виступаючи в Консерваторії Нанта. У 14-річному віці Р. Север почав навчатися у Паризькій Вищій національній консерваторії, яку закінчив з відзнакою та високими результатами. Сьогодні, музикант співпрацює із кращими оркестрами Франції, виконуючи сольні партії. Виконавській манері музиканта притаманний насичений тембр звуку із сильним та концентрованим повітряним потоком. Кларнетист неодноразово демонстрував уміння циклічного перманентного дихання під час концертних виступів. Репертуар інструменталіста складають як класичні твори кларнетової музики, наприклад, концерти з оркестром та соло, різноманітні камерні ансамблеві композиції, квінтети тощо, так і сучасні, наприклад, джазові та авангардні п'єси (Цзяхао, 2024).

До шведської кларнетової школи XXI століття слід віднести прогресивного виконавця Мартіна Фроста (1970 р. н.). Його стилю гри притаманна чутливо-епічна манера. Серед розмаїття жанрів творів для кларнету музикант найчастіше обирає класичні концерти у дусі сучасних тенденцій. Родзинкою творчості кларнетиста постає синкре-

тизм виступів, коли музикант для більш глибокого занурення в атмосферу твору поєднує гру із кінорежисурою або хореографією (Клевець, 2023; Палій, 2023).

Український дослідник В. Апатський у своєму виданні «Історія духового музично-виконавського мистецтва» відмітив кларнетистку Сабіну Майєр (1959 р. н.), яка є яскравим представником німецької національної школи (Апатський, 2012). До репертуару музиканта входять класичні композиції для кларнету, а також камерно-симфонічні твори. Виконавиця має досить стриману і філігранну манеру гри. Включаючи до своїх виступів численні сучасні технологічні здобутки, Сабіна Майєр завоювала прихильність великої аудиторії, далеко за межами своєї країни.

Вивчаючи сучасне кларнетове мистецтво, В. Зима звертає увагу на творчість його видатних представників: «Кларнетисти сьогодення – Мартін Фрост, Алессандро Карбонаре, Корадо Гюфреді, Паоло Бельтраміні, Ніколя Бальдеру, Магнус Гольмандер, поєднують у своїх концертних програмах опуси класико-романтичної доби із творами, що насичені експериментальними прийомами гри» (Зима, 2024: 216). Науковець відмічає виконавську і композиторську діяльність сучасного представника німецької національної школи Йорга Відмана, який прославився своїм авангардним баченням у кларнетовому мистецтві. Початкову професійну освіту музикант здобував у Герда Штарке, а пізніше продовжив навчання у нью-йоркській школі Джуліярда під керівництвом Чарльза Найдека. Виконавець, який прагнув до написання репертуару для кларнету, вступив у клас композиції до Кея Вестермана.

У своїй творчості, він звертає особливу увагу на жанр камерної музики. Його перу належать твори: Квінтет для кларнета зі струнним квартетом «Klarinettenquintett», до виконавських прийомів якого автор включив традиційні для авторські композиції прийоми: мультифоніки, фрулато, глісандо, пропускання повітря через інструмент тощо. Музична мова тріо «Es wareinmal...» (у пер. «Одного разу...») у складі має ще більш філігранні

елементи такі як чвертьтони, мікротони. Митець поповнив кларнетовий репертуар і наступними своїми творами, написавши: Квінтет для гобоя, кларнета, валторни, фагота і фортепіано, «Шалену фантазію» («Fieberphantasie») бас-кларнета, струнного квартету та фортепіано, цикл п'єс «Циркові танці», п'єси для кларнета і фортепіано «Fünf Bruchstücke», «Легкі етюд» та ін. (Зима, 2024).

Науковець В. Зима аише: «Йорг Відман перетворює традиційні техніки на прийоми, що використовуються лише заради виразного ефекту, саме так у «Sphinxenspruche und Rätselkanons» (у перекладі з нім. «Заклинання Сфінкса та канони загадок») для кларнета, сопрано і фортепіано використане подвійне стакато» (Зима, 2024: 217).

Якщо звернутися до Відмана-виконавця, тоді варто наголосити на активній концертній діяльності у різних країнах світу. Таким чином, він поповнює свій репертуарний список творами для кларнета соло та з оркестром. Перебуваючи у постійному пошуку технічних та звукових можливостей кларнету, музикант виконує твори з оркестром «Уламки відлуння» / «Echo-Fragmente», а щодо соло – «Три танці з тінями» / «Drei Schattentaenze». Знаковими творами композитора та виконавця постають його Фантазія для кларнета соло та Елегія для кларнета з оркестром, як взірць виконавської багатогранності кларнетиста.

Висновки. Сучасне західноєвропейське кларнетове мистецтво представляє значна кількість талановитих виконавців, які являються яскравими представниками певних виконавських шкіл. Їх репертуар складають твори класичних жанрів, а також сучасних авангардних стилів. Поєднуючи свої виступи з іншими видами мистецтва, наприклад, хореографією чи кінематографом, кларнетисти забезпечують глядачу 3D-ефект від власного виконання. Творчість таких музикантів як М. Фроста, К. Джуфреді, З. Кітовського, Д. Блісса, Н. Бальдейру, Й. Відмана, С. Майєр, Р. Севера постає вагомою сторінкою кларнетового мистецтва ХХІ століття у новому баченні технічних можливостей інструменту та жанрово-стилістичних ознак репертуару.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апатський В. Історія духового музично-виконавського мистецтва. Київ, 2012. Кн. II. 408 с.
2. Буркацький З. Характерні види кларнетової техніки в творах К. Вебера. *Виконавське мистецтво. Науковий вісник НМАУ ім. П. Чайковського*. Київ, 2005. Вип. 47. С. 101–107.
3. Буркацький З. Віртуозна кларнетна техніка в творах епохи класицизму. *Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка: зб. наук. праць ЛДІКМ*. Луганськ, 2005. Вип. 8. С. 160–165.
4. Буркацький З. Характерні види техніки у творах пограниччя класицизму і романтизму. *Вісник НАКККіМ*. Київ, 2018. Вип. 3. С. 262–266.
5. Буркацький З. Кларнетовий репертуар в канун та на початку ХХ століття. *Науковий вісник ОНМА ім. А.В. Нежданової*. Одеса, 2019. Вип. 28. С. 279–292.

6. Буркацький З. Інструментальна віртуозність віку «діамантового» стилю у фундації фахівської майстерності сучасного кларнетиста. *Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя: зб. наук. праць*. Рівне: Волинські береги, 2018. Вип. 10. С. 58–63.
7. Зима В. Твори для кларнета Йорга Відмана – хрестоматія сучасного виконавця. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матер. міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених (Харків, 18–19 квітня 2024) у 2 ч. / [за ред. Н. Рябухи та ін.]. Харків: ХДАК, 2024. Ч. 1. С. 216–217.*
8. Клевець К. Європейське кларнетове виконавство XXI ст. *Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя: зб. наук. праць / [упоряд. С. Цюлюпа]*. Рівне: Волинські береги, 2023. Вип. 15. С. 60–64.
9. Палій І. Кларнетове мистецтво та Unionique music: аспекти взаємодії. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [ред.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 60. Том 3. С. 43–50. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_3/6.pdf
10. Цзяхао Ч. Твори крупної форми для кларнета в музиці Європи та Китаю: дис. на зд. наук. ст. доктора філософії: 025 Мистецтво. Одеса, 2024. 217 с.
11. Eley M. Clarinet works by black composers. *The clarinet*. 2020. Pp. 54–56.
12. Hârşian C. Contemporary Romanian Music for Unaccompanied Clarinet. University of Kansas. 2009. 79 p.
13. Ludewig-Verdehr E. A Practical Approach to New and Avant-Garde Clarinet Music and Techniques. URL: <https://clarinet.org/reprints-from-early-years-of-the-clarinet-repertoire/>
14. Ludewig-Verdehr E., Raines J. Music for Clarinet by Women Composers – Part I. URL: <https://clarinet.org/reprints-from-early-years-of-the-clarinet-repertoire/>
15. European Clarinet Association: Home. URL: <https://www.europeanclarinetassociation.eu/>

REFERENCES

1. Apatskyi, V. (2012). *Istoriia dukhovoho muzychno-vykonavskoho mystetstva* [History of wind musical and performing arts]. Kyiv. Kn. II. 408 s. [in Ukrainian].
2. Burkatskyi, Z. (2005). *Kharakterni vydy klarinetovoi tekhniki v tvorakh K. Vebera* [Characteristic types of clarinet technique in the works of K. Weber]. *Vykonavske mystetstvo. Naukovyi visnyk NMAU im. P. Chaikovskoho*. Kyiv. Vyp. 47. Pp. 101–107. [in Ukrainian].
3. Burkatskyi, Z. (2005). *Virtuozna klarinetna tekhnika v tvorakh epokhy klasysyzmu* [Virtuoso clarinet technique in the works of the classicist era]. *Problemy suchasnosti: kultura, mystetstvo, pedahohika: zb. nauk. prats LDIKM*. Luhansk. Vyp. 8. Pp. 160–165. [in Ukrainian].
4. Burkatskyi, Z. (2018). *Kharakterni vydy tekhniki u tvorakh pohranychchia klasysyzmu i romantyzmu* [Characteristic types of technique in the works of the borderline of classicism and romanticism]. *Visnyk NAKKKiM*. Kyiv. Vyp. 3. Pp. 262–266. [in Ukrainian].
5. Burkatskyi, Z. (2019). *Klarinetovi repertuar v kanun ta na pochatku XX stolittia* [Clarinet repertoire on the eve and at the beginning of the 20th century]. *Naukovyi visnyk ONMA im. A.V. Nezhdanovoi*. Odesa. Vyp. 28. Pp. 279–292. [in Ukrainian].
6. Burkatskyi, Z. (2018). *Instrumentalna virtuosnist viku «diamantovoho» styliu u fundatsii fakhivskoi maisternosti suchasnoho klarinetysta* [Instrumental virtuosity of the age of the «diamond» style in the foundation of the professional skill of the modern clarinetist]. *Istoriia stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dukhovoi muzyky v konteksti natsionalnoi kultury Ukrainy ta zarubizhzhia: zb. nauk. prats*. Rivne: Volynski oberehy. Vyp. 10. Pp. 58–63. [in Ukrainian].
7. Zyma, V. (2024). *Tvory dlia klarneta Yorha Vidmana – khrestomatiia suchasnoho vykonavtsia* [Works for the clarinet of Jörg Widmann - a textbook for the modern performer]. *Kultura ta informatsiine suspilstvo XXI stolittia: mater. mizhnar. nauk.-teoret. konf. molodykh uchenykh (Kharkiv, 18–19 kvitnia 2024) u 2 ch. / [za red. N. Riabukhy ta in.]*. Kharkiv: KhDAK. Ch. 1. Pp. 216–217. [in Ukrainian].
8. Klevets, K. (2023). *Yevropeiske klarnetove vykonavstvo XXI st.* [European clarinet performance of the 21st century]. *Istoriia stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dukhovoi muzyky v konteksti natsionalnoi kultury Ukrainy ta zarubizhzhia: zb. nauk. prats / [uporiad. S. Tsiuliupa]*. Rivne: Volynski oberehy. Vyp. 15. Pp. 60–64. [in Ukrainian].
9. Palii, I. (2023). *Klarnetove mystetstvo ta Unionique music: aspekty vzaiemodii* [Clarinet art and Unionique music: aspects of interaction]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka / [red.-uporiad. M. Pantiuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomria]*. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vyp. 60. Tom 3. Pp. 43–50. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_3/6.pdf [in Ukrainian].
10. Tsiakhao, Ch. (2024). *Tvory krupnoi formy dlia klarneta v muzytsi Yevropy ta Kytaiu* [Large-form works for clarinet in the music of Europe and China]: *dys. na zd. nauk. st. doktora filosofii: 025 Mystetstvo*. Odesa, 2024. 217 s. [in Ukrainian].
11. Eley, M. (2020). Clarinet works by black composers. *The clarinet*. 2020. Pp. 54–56.
12. Hârşian, C. (2009). Contemporary Romanian Music for Unaccompanied Clarinet. University of Kansas. 79 p.
13. Ludewig-Verdehr, E. A Practical Approach to New and Avant-Garde Clarinet Music and Techniques. URL: <https://clarinet.org/reprints-from-early-years-of-the-clarinet-repertoire/>
14. Ludewig-Verdehr, E. & Raines, J. Music for Clarinet by Women Composers – Part I. URL: <https://clarinet.org/reprints-from-early-years-of-the-clarinet-repertoire/> (date of application: 25.10.2024).
15. European Clarinet Association: Home. URL: <https://www.europeanclarinetassociation.eu/>

УДК 7.711:791

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-18>

Світлана КРИВУЦ,

orcid.org/0000-0003-3916-7142

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри дизайну середовищ

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

(Харків, Україна) svkdesignsvk@gmail.com

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДИЗАЙНУ АРТІНСТАЛЯЦІЙ В УМОВАХ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ (на прикладі творчості художньо-технологічної студії ENESS)

В статті надано аналіз основних концепцій формування дизайну інтерактивних артінсталяцій від художньо-технологічної студії ENESS, що дозволяють забезпечити комфортне перебування місцевих жителів та гостей будь-якої країни на території публічного простору. Дослідження направлене на вивчення основних характеристик вирішення різноманітних форм та образів у створенні дизайну артінсталяцій, а також на визначення результатів розповсюдження інновацій у формуванні групових або поодиноких композицій зазначених артоб'єктів. Аналіз та систематизація запропонованих концептів у вирішенні дизайну інсталяцій дозволять з'ясувати не тільки технологічні інноваційні процеси їх створення, а також вказати на нові форми стимуляції уваги перехожих, що здатні змінювати свої вподобання під впливом змісту запропонованих видовищних дизайнерських об'єктів. Враховуючи те, що посилення видовищної функції передбачає вирішення деяких основних завдань, серед яких: масовість, публічність, комунікація, тактильна та візуальна взаємодія – саме іронічно-ігровий підхід у відображенні образів інсталяцій сприяє регуляції поведінки перехожих, їх активній тактильній та візуальній взаємодії з запропонованими образами інтерактивних інсталяцій. Крім того, в статті акцентовано увагу на відродженні театралізації в межах міського середовища, що здійснюється під впливом декількох інноваційних технологічних процесів та яка пов'язана з виявленням динамічних аспектів при створенні дизайнерських артінсталяцій. Трансляція таких соціокультурних концептів призводить до активації взаємодії глядачів з артоб'єктом та дозволяє запропонувати спосіб значного покращення психо-емоційного стану людей. Все зазначене вище свідчить про врахування студією ENESS декількох основних аспектів та втілення їх у свої дизайнерські розробки, а саме: індивідуальності соціокультурних концептів для кожного місця демонстрації артінсталяції; театралізацію; динамічність форм передачі образу мистецького об'єкта; імерсивний та іронічно-ігровий підходи; зміну ставлення глядачів до гармонізації міського публічного простору; акцент на оригінальність обраного місця за рахунок введення мистецьких об'єктів.

Отже, стрімкий розвиток даного виду мистецтва, різноманітність методів та підходів, що базуються на принципах гармонізації міського середовища, свідчать про актуальність даної теми дослідження.

Ключові слова: *дизайн артінсталяцій, інтерактивні технології, естетично-емоційний вплив, публічний простір, візуальний образ, творча практика, імерсивні технології, динамічність, видовищна функція, колір, світло, трансформація.*

Svitlana KRYVUTS,

orcid.org/0000-0003-3916-7142

Candidate of Art History, Associate Professor,

Associate Professor at the Environmental Design

Kharkiv State Academy of Design and Arts

(Kharkiv, Ukraine) svkdesignsvk@gmail.com

INTERACTIVE TECHNOLOGIES AS A MEANS OF FORMING THE DESIGN OF ART INSTALLATIONS IN PUBLIC SPACE (on the example of the work of the art and technology studio ENESS)

The article provides an analysis of the main concepts of forming the design of interactive art installations from the art and technology studio ENESS, which allow to ensure a comfortable stay of local residents and guests of any country in the territory of public space. The research is aimed at studying the reasons for the growth of various forms and images in the creation of the design of art installations, as well as at determining the results of the spread of innovations in the formation of group or single compositions of the specified art objects. Analysis and systematization of the proposed concepts in solving the design of installations will allow to determine not only the technological innovation processes of their creation, but also to indicate new forms of stimulating the attention of passers-by, who are able to change

their preferences under the influence of the content of the proposed spectacular design objects. Considering that the strengthening of the spectacular function involves solving some basic tasks, including: mass, publicity, communication, tactile and visual interaction – it is the ironic-game approach in displaying the images of installations that contributes to the regulation of the behavior of passers-by, their active tactile and visual interaction with the proposed images of interactive installations. In addition, the article focuses on the revival of theatricalization within the urban environment, which is carried out under the influence of several innovative technological processes and is associated with the identification of dynamic aspects when creating design art installations. The translation of such socio-cultural concepts leads to the activation of the interaction of viewers with the art object and allows us to offer a way to significantly improve the psycho-emotional state of people. All of the above indicates that ENESS takes into account several basic aspects and implements them in its design developments, namely: the individuality of socio-cultural concepts for each place of demonstration of the art installation; theatricalization; dynamism of forms of transmitting the image of an artistic object; immersive and ironic-game approaches; change in the attitude of viewers to the harmonization of urban public space; emphasis on the originality of the chosen place due to the introduction of artistic objects.

Thus, the restrained development of this type of art, the variety of methods and approaches based on the principles of harmonization of the urban environment, indicate the relevance of this research topic.

Key words: art installation design, interactive technologies, aesthetic and emotional impact, public space, visual image, creative practice, immersive technologies, dynamism, spectacular function, color, light, transformation.

Постановка проблеми. Сьогоднішній стан розвитку сучасних міст, де переважає будівництво мегаполісів зі скла й сірого бетону та значно зменшуються території з природними яскравими компонентами, вказує на проблему, що з кожним днем лише набирає обертів. Втім, можливість вирішення даного питання взяли на себе провідні компанії, що не є байдужими до створення місць з їх естетико-емоційним навантаженням через включення у місцевий публічний простір дизайнерських розробок у вигляді артінсталяцій. Однією з таких провідних художньо-технологічних студій є ENESS. Розробляючи дизайн артінсталяції, спеціалісти студії зосереджені на вдосконаленні міського простору, на гармонійному поєднанні архітектурно-ландшафтних існуючих об'єктів із включенням мистецьких артоб'єктів, що іноді приємно шокують як місцевих жителів, так й гостей міста. Отже, в статті увагу приділено визначенню основних концепцій творчої діяльності студії ENESS, практичні розробки якої спрямовані на поєднання основних трьох складових: формування гармонійного публічного простору з впровадженням інтерактивного мистецтва інсталяції та покращенням взаємодії з людиною.

Аналіз досліджень. Початок ХХІ століття яскраво показав швидкий розвиток дизайну інтерактивних артінсталяцій, що значно покращують місцевість будь-якого населеного пункту країн дальнього та ближнього зарубіжжя. Здебільшого на той час увагу спеціалістів було приділено технологічним напрацюванням в пошуках максимально оригінальної подачі мистецьких об'єктів. Втім, теоретичний аналіз зазначених інноваційних пошуків та узагальнення результатів експериментів стали необхідним завданням науковців. Як свідчить матеріал дослідження, увагу спеціалістів було приділено саме окремим теоретичним

питанням візуального подання необхідної інформації засобами інтерактивних технологій. Наприклад, канадський теоретик М. Маклюєн займався проблемою електронних засобів подачі інформації. Його роботи вказують на формування нового типу візуальної культури та розкривають питання виявлення нових форм у створенні комп'ютерної графіки та анімації (McLuhan, 1964). Розвідкам комп'ютерного типу мислення приділяє увагу З. Алфьорова, яка стверджує, що за допомогою можливостей комп'ютерного типу мислення урізноманітнюються прояви авторства й фахової спрямованості у візуальному мистецтві (Алфьорова, 2008).

Початок другого десятиліття зазначається увагою науковців щодо проблем комунікації з глядачем, різним формам та підходам щодо висвітлення власних концептів у дизайнерській формі подачі інформації. Так, авторка статті «Інтерактивність як принцип організації дизайн-системи (на прикладі об'єктів зовнішньої реклами)», Н. Складенко, вказує на необхідність висвітлення сутності інтерактивності як принципу організації дизайн-систем. Дослідниця доводить, що інтерактивність базується передусім на цікавості суб'єкта, який замінює уявну інтерпретацію рекламованого об'єкту реальною дією, що забезпечує трансформацію дизайн-системи (Складенко, 2014: 33). В статті Єфімової А. проаналізовано соціокультурний контекст і основні форми мистецького напрямку – public art. Авторка пропонує комплексне дослідження даного напрямку, розкриває особливості становлення та специфіки його функціонування на території України (Єфімова, 2011).

Різновиди інтерактивних артінсталяцій розглянуто в публіцистичній статті спеціаліста Elburz, який зазначає, що нетрадиційні інтерактивні форми подачі інформації змінюють наш досвід творчості та кидають виклик іншим традицій-

ним формам мистецтва (Elburz, 2024). Спеціаліст надає декілька прикладів інтерактивних інсталяцій, акцентує увагу на використанні імерсивного методу при формуванні дизайну мистецьких інтерактивних об'єктів та вказує на важливість різноманітних підходів для посилення взаємодії з глядачем, серед яких: візуальний, тактильний та такий, що поєднує людський і штучний інтелект, а також 3D-інсталяційне мистецтво або проєкційне відображення (Elburz, 2024).

Типологією різних груп відео-арту займався Г. Вишеславський, серед яких автор визначає: відео-документацію перформансів, хепенінгів, акцій, концертів; відео, як складову частину енвайронмента, інсталяцій (відео-інсталяцій); експериментальне відео (іноді зустрічається назва «формальне відео» чи «авторське відео») (Вишеславський, 2009: 53).

Таким чином, можна стверджувати, що останнім часом увагу науковців приділено різноманітним напрямкам виявлення специфіки подачі інтерактивної інформації, що включає також й розвиток такого виду мистецьких об'єктів, як інтерактивна артінсталяція. Втім, розкриття специфіки дизайнерського підходу у висвітленні авторських концепцій провідних студій, що займаються питаннями інтерактивності, залишається поза увагою дослідників.

Мета статті полягає у визначенні основних концепцій художньо-технологічної студії ENESS, що пов'язані з втіленням інновацій у дизайнерських розробках інтерактивних інсталяцій. Результати дослідження можуть бути корисними для практикуючих дизайнерів, що поєднують у своїй творчій діяльності оригінальні технологічні розробки з акцентом на художньо-образні ознаки артінсталяцій.

Виклад основного матеріалу. Серед провідних студій та компаній, що в умовах швидкого розвитку інтерактивних технологій постійно вдосконалюють власні дизайнерські знахідки та впроваджують їх у публічний простір різних міст, різних країн, варто приділити увагу творчості художньо-технологічній студії ENESS. Команда спеціалістів даної студії, що заснована у 1997 році, вважає за необхідне займатись дослідженнями з урахуванням мультидисциплінарного підходу, який дозволяє знайти цікаві дизайнерські рішення на перетині фізичного та віртуального світів. Багаторічний досвід практичної діяльності сприяв більш глибокому розумінню розкриття можливостей зазначеного виду артінсталяцій, що призвело до творчих пошуків у поєднанні різноманітних видів мистецтва (скульптури, графічного дизайну, предметного дизайну тощо), матеріалів (текстилю, металу, деревини) та природних явищ. На перший погляд здається,

що результатом їх інновацій є легка подача інтерактивного продукту, але, як свідчить матеріал дослідження, за цим стоїть важка праця всієї команди студії на чолі з її засновником, Німродом Вайсом. Головним напрямком діяльності команди спеціалістів зазначеної студії є вихід з інтер'єрного середовища у публічний простір – задля демонстрації перехожим радості та щастя у повсякденному житті. Такий трансформаційний момент на підсвідомому рівні змінює в глядачів їх сприйняття всесвіту та місце самої людини в ньому. Ідея важливості обраної місії сприяє творчому розвитку спеціалістів студії, що намагаються розширити межі сприймання мистецтва інтерактивних артінсталяцій. Отже, розглянемо найкращі концептуальні проєкти художньо-технологічної студії ENESS, яка з творчим ентузіазмом змінює імідж публічного простору, підкреслює його унікальність та забезпечує взаємодію з глядачем через яскравий художній образ інтерактивних дизайнерських об'єктно-пластичних об'єктів.

Концепція ледве помітного балансу між природним та інтерактивним світами. Зміст даної концепції в дизайні артінсталяції «Людина-дерево» через використання прийому збільшеного масштабу по відношенню до розмірів людини доносить до глядача ідею важливості усього природного (іл. 1). Активне використання яскравого світла (особливо це важливо для темного часу доби), яке постійно змінюється, сприяє регулюванню в організмі людини таких хімічних речовин, як мелатоніну, що відповідає за добовий ритм людини й нормалізує стан нервової системи та серотоніну, який вважається «гормоном щастя». Несподіваний ефект видовищності досягається за рахунок постійної зміни тепло-холодних відтінків, коли людина рухається вздовж цього об'єкту. Використовуючи сучасні технологічні процеси в створенні інсталяції, спеціалісти студії додають звукових ефектів, які гармонійно поєднані з усіма природними звуками навколо артоб'єкту. Крім того, за задумом дизайнерів, інсталяція гармонійно розташована в умовах архітектурно-ландшафтного простору Центрального парку м. Мельбурн, вона ніби обіймає дерева, що знаходяться поруч, у такий спосіб підкреслюючи єдність людини й природного світу.

Концепція поширення любові, міцних зв'язків та радості запропонована дизайнерами для фестивалю в м. Сідней (Австралія, 2017 р.). Художній образ групової композиції артінсталяції-фонтана у вигляді яскравого веселого Купідона «Cupid's Koi Garden» позитивно змінює навколишній простір (іл. 2).

Іл. 1. Дизайні артінсталяції «Людина-дерево», м. Мельбурн, Центральний парк

Свідома імітація традиційного образу Купідона створена на основі *принципу креативності*, що відповідає сучасним формотворчим тенденціям в дизайні мистецьких артоб'єктів. Його декоративний образ має висоту 6 метрів та є композиційним центром у міському середовищі навколо інших мистецьких об'єктів. Цілісність в створенні дизайну групової інтерактивної інсталяції досягається завдяки насиченим кольорам, що змінюють відтінки, та стилізації форм Купі-

дона й десяти додаткових декоративних рибок, які «кружляють» навколо центральної інсталяції. Новизна у вирішенні зазначеної інсталяції полягає у поєднанні утилітарної функції (фонтан) з видовищною; розробкою світлодіодних очей, що «слідкують» за глядачами, та можливістю бризкати струменями води, коли людина нічого не підозрює. М'яка поверхня інсталяцій дозволяє тактильно відчувати приємні матеріали дизайнерського об'єкту.

Іл. 2. Дизайн артінсталяції «Cupid's Koi Garden», м. Сідней, Австралія, 2017 р.

Концепція стимулювання зв'язку між поколіннями та створення радості в громадському просторі повністю занурює глядача у середину групової звукової інсталяції «Airship orchestra», що розроблена як повноцінне композиційне середовище з 16 надувних веселих містичних образів (іл. 3). Авторами дизайнерського об'єкту запропонований цілий оркестр з об'ємних звуків, тональність яких змінюється разом із змінами світлоколіорових відтінків на поверхні інсталяцій. Концепція дизайнерів розрахована на посилення *імерсивного підходу*, бо коли людина потрапляє усередину групової композиції з м'яких форм артінсталяції, що розповсюджують приємні об'ємні звуки й пульсуюче світло різноманітних кольорових відтінків, вона ніби потрапляє у середовище з оркестром.

Наступний приклад інтерактивної інсталяції «Spiritus» підтверджує актуальність вищезазначеної концепції (іл. 4). Автори дизайнерського об'єкту намагаються за рахунок театралізації динамічної події повернути людину до спогадів про дитинство, коли вона розмовляла зі своїми

іграшками, як зі справжніми друзями. *Іронічно-ігровий підхід* допомагає моделювати психологічно позитивну поведінку громадян, яким стає під силу вирішувати будь-які складні питання по життю. Технології, що використовуються спеціалістами студії, мають можливість створювати звуки, схожі на старовинні звуки церковного інструменту. Таким чином, дизайнери забезпечують тонкі зв'язки між різними поколіннями через спогади про минуле.

Слід також звернути увагу, що члени команди працюють не тільки із *тимчасовими інсталяціями*, які мають можливість бути представленими в будь-якій країні світу; спеціалісти намагаються розширювати межі своєї творчої діяльності та запропонувати *постійні інтерактивні інсталяції*, які враховують характеристики відповідної локації. Наприклад, інсталяція «AEUE», що знаходиться у місті Мельбурн, спеціально запропонована в межах вхідної зони між будівлями. Конструкція інсталяції має 8 інтерактивних дисків з очима, які постійно рухаються при русі пере-

Іл. 3. Дизайн групової звукової інсталяції «Airship orchestra», м. Сідней, 2019 р.

хожих, ніби споглядаючи за ними з висоти свого розташування (іл. 5).

Висновки. Отже, в підсумку варто зазначити наступне:

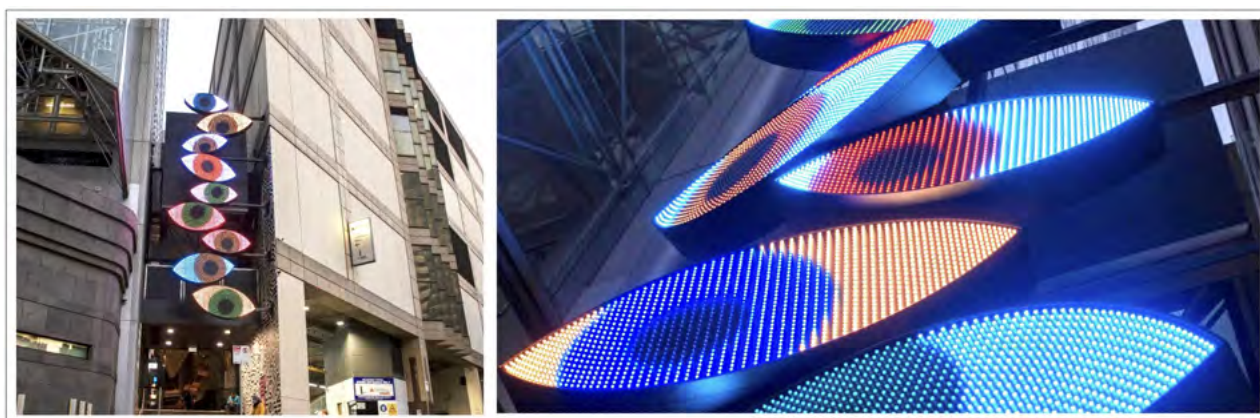
1) члени команди обов'язково враховують психологічні закономірності при сприйнятті людиною звукових та світло-кольорових сигналів.

Музичний супровід є мінімальним та рефлексивним, що є досить комфортно для будь-якого глядача, не зважаючи на стан його здоров'я;

2) загальною ознакою авторських інсталяцій цієї студії є використання в образах інсталяцій світлодіодних очей, які можуть блимати та слідувати за перехожими. Дана технологія була роз-

Іл. 4. Дизайн артінсталяції «Spiritus», м. Майамі

Іл. 5. Дизайн артінсталяції «AEYE», м. Мельбурн

роблена спеціалістами студії ENESS ще два десятиліття тому, але в умовах сьогодення члени команди вносять відповідні технологічні зміни у зазначених процесах для створення можливості стимулювання більш активної взаємодії між людьми різної вікової категорії;

3) одним з важливих аспектів є розробка спеціального матеріалу для виконання інсталяцій. Він має приємні тактильні властивості й в запропонованих декоративних природних або антро-

поморфізованих образах артінсталяцій виглядає дуже гармонійно;

4) для створення максимально позитивного настрою перехожих увага спеціалістів студії ENESS зосереджена на використанні найпростіших малюнків, візерунків, орнаментів, які значно спрощують їх сприймання перехожими з будь-якої відстані та допомагають презентувати грайливу атмосферу в умовах суворого публічного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфьорова З. І. Візуальне мистецтво кінця XX – початку XXI століття : автореф. дис. д-ра мист.: спец. 26.00.01. Харків, 2008. 40 с.
2. Вишеславський Г. Відео-арт. URL: http://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-files/Suchasne_Mystetstvo_pdf (дата звернення: 24.11.24.)
3. Єфімова А. Public art як феномен сучасного мистецтва: український досвід. URL: https://nam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/22/09.pdf (дата звернення: 12.11.24.)
4. Мусієнко Н. Public art у просторі сучасного міста: Київська практика. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. : Зб. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології / ПСМ АМУ; 2010. Вип. 7. С. 136-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spdr_2010_7_14 (дата звернення: 19.11.24.)
5. Склярєнко Н. В. Інтерактивність як принцип організації дизайн-системи (на прикладі об'єктів зовнішньої реклами). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2014. № 2. С. 33-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2014_2_10. (дата звернення: 10.11.24.)
6. Чепелик О. В. Взаємодія архітектурних просторів сучасного мистецтва та новітніх технологій або мультимедійна утопія. К: Хімджест. 2009. 260 с.
7. Чепелик О. В. Public art: співвідношення форм і смислів, або Розглядаючи сучасне візуальне мистецтво в урбаністичних просторах. URL: <https://sites.google.com/site/laborskult/projects>. (дата звернення: 19.11.24.)
8. Elburz. Interactive Art Installations: 6 Inspiring Examples. URL: <https://interactiveimmersive.io/blog/interactive-media/interactive-art-examples/> (дата звернення: 17.11.24.)
9. McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York : McGraw Hill. 1964. 396 p. URL: <https://designopendata.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>

REFERENCES

1. Alforova Z. I. (2008). *Vizualne mystetstvo kintsia XX – pochatku XXI stolittia* [Visual art of the late 20th – early 21st centuries]: aftoref. dis. D-ra mystetstvoznavstva : spets. 26.00.01. Harkiv. 40 s. [in Ukrainian].
2. Vysheslavskyyi H. (2009). Video-art. URL: http://mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-files/Suchasne_Mystetstvo_pdf (data zvernennya: 18.11.24.) [in Ukrainian]
3. Yefimova A. (2011). Public art yak fenomen suchasnoho mystetstva: ukrainskyi dosvid. [Public art as a phenomenon of contemporary art: Ukrainian experience]. URL: https://nam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/22/09.pdf (data zvernennya: 12.11.24.) [in Ukrainian]
4. Musiienko N. (2010). Public art u prostori suchasnoho mista: Kyivska praktyka. Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhenia kulturnoi spadshchyny. [Public art in the space of a modern city: Kyiv practice. Modern problems of research, restoration and preservation of cultural heritage]. Vyp. 7. S. 136–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spdr_2010_7_14 (data zvernennya: 19.11.24.) [in Ukrainian]
5. Skliarenko N. V. (2014). Interaktyvnist yak pryntsyv orhanizatsii dyzain-systemy (na prykladi obiektiv zovnishnoi reklamy). [Interactivity as a principle of organizing a design system (using the example of outdoor advertising objects)]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv*. № 2. S. 33–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2014_2_10. (data zvernennya: 10.11.24.) [in Ukrainian]
6. Chepelyk O. V. (2009). *Vzaiemodiia arkhitekturykh prostoriv suchasnoho mystetstva ta novitnikh tekhnolohii abo multymediina utopiia*. [The interaction of architectural spaces of contemporary art and the latest technologies or a multimedia utopia]. K: Khimdzhest. 260 s. [in Ukrainian]
7. Chepelyk O. V. (2010). Public art: spivvidnoshennia form i smysliv, abo Rozghliadaiuchy suchasne vizualne mystetstvo v urbanistychnykh prostorakh. [Public art: the relationship between forms and meanings, or Considering contemporary visual art in urban spaces]. URL: <https://sites.google.com/site/laborskult/projects>. (data zvernennya: 19.11.24.) [in Ukrainian]
8. Elburz. (2024). *Interactive Art Installations: 6 Inspiring Examples*. URL: <https://interactiveimmersive.io/blog/interactive-media/interactive-art-examples/> (data zvernennya: 19.11.24.)
9. McLuhan M. (1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York : McGraw Hill. 396 p. URL: <https://designopendata.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf>

Sakinakhanim Khaliq ALIYEVA,

orcid.org/0009-0000-9202-0874

PhD student

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi

(Baku, Azerbaijan) squrbanlis@mail.ru

THE SPECIFICITY RETURN OF MYTH IN NEIL GAIMAN'S AND ADAM'S LITERARY ACTIVITY

This article, which consists of an introduction, two parts, and a conclusion, deals with the implicit and explicit return of myth in the contemporary world literature. Though myths belong to archaic societies, in today's conditions, myths have become a socio-cultural phenomenon that has established itself with its changing face and contribution to culture and, moreover, to society. In particular, postmodern literature's skeptical approach to traditional, classical texts and their re-adaptation to the contemporary era has made myths a relevant phenomenon. In the words of John Barth "the literature of exhaustion" makes modern writers to return old texts and interpret them in a new form by deconstructing them. In contemporary Azerbaijani literature, Nariman Hasanzadeh, postmodernist writers such as Kamal Abdulla, Ilgar Fahmi, etc. have returned to myth and presented them from a modern perspective. In this context Neil Gaiman's literary activity, especially his novel "American Gods" (2001) offers the reader a dreamlike voyage through the imaginary America where mythological gods live at the present time. The attempt to resurrect the mythological gods, as the historical figure in real life, is blended with the battle of the Old gods with the New gods. Shadow Moon, the central character interferes with the course of events and prevents the "big plan" from coming to fruition. With the explicit return of mythology, Gaiman fantastically describes the problems and realities of contemporary America. By the intertextual incorporation of Mr. Ibis's notes, the both fictive and enigmatically history opens up the illusory closure of biographically accurate dramatic information. Unlike Gaiman, Adam, the postmodernist writer famous for his work "Legend of Prometheus" in contemporary Azerbaijani prose, implicitly returns of myth and portrays his nation's struggle for freedom. Adam imitates this struggle with the fate of legendary Prometheus and hard times at the beginning of the 20th century, the establishment and fall of the Azerbaijan Republic, the struggle against the Tsardom of Russia and subsequent tortures are presented in the character of Azer.

Key words: *mythology, postmodernism, Neil Gaiman, Adam, American Gods, Legend of Prometheus.*

Сакінаханім Халік АЛІЄВА,

orcid.org/0009-0000-9202-0874

аспірант

Інституту літератури імені Нізамі Гянджеві

(Баку, Азербайджан) squrbanlis@mail.ru

СПЕЦИФІКА ПОВЕРНЕННЯ МІФУ В ЛІТЕРАТУРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НІЛА ГЕЙМАНА ТА АДАМА

Ця стаття, що складається зі вступу, двох частин і висновку, присвячена імпліцитному та експліцитному поверненню міфу в сучасну світову літературу. Хоча міфи належать до архаїчних суспільств, у сучасних умовах міфи стали соціокультурним явищем, яке утвердилося своїм мінливим обличчям і внеском у культуру та, більше того, у суспільство. Зокрема, скептичне ставлення постмодерністської літератури до традиційних, класичних текстів та їх реадптація до сучасності зробили міфи актуальним явищем. За словами Джона Барта, «література виснаження» змушує сучасних письменників повертати старі тексти та інтерпретувати їх у новій формі, деконструючи їх. У сучасній азербайджанській літературі Наріман Гасанзаде, такі письменники-постмодерністи, як Камаль Абдулла, Ілгар Фахмі та інші, повернулися до міфів і представили їх із сучасної точки зору. У цьому контексті літературна діяльність Ніла Геймана, особливо його роман «Американські боги» (2001), пропонує читачеві мрійливу подорож уявною Америкою, де зараз живуть міфологічні боги. Спроба воскресити міфологічних богів, як історичну фігуру в реальному житті, змішується з битвою Старих богів з Новими богами. Shadow Moon, центральний персонаж, втручається в хід подій і не дає «великому плану» здійснитися. Відверто повертаючись до міфології, Гейман фантастично описує проблеми та реалії сучасної Америки. Завдяки інтертекстуальному об'єднанню нотаток пана Ібіса вигадана і загадкова історія відкриває ілюзорне закриття біографічно точної драматичної інформації. На відміну від Геймана, Адам, письменник-постмодерніст, відомий

своїм твором «Легенда про Прометей» в сучасній азербайджанській прозі, імпліцитно повертає міф і зображує боротьбу свого народу за свободу. Адам імітує цю боротьбу з долею легендарного Прометей та важкі часи початку 20-го століття, створення та падіння Азербайджанської республіки, боротьбу проти російського царства та подальші тортури представлені в образі Азера.

Ключові слова: міфологія, постмодернізм, Ніл Гейман, Адам, американські боги, легенда про Прометей.

Introduction. In ancient Greek, there were three words meaning "word": mythos, epos and logos. Myth meant a spoken or heard word, legend, tale, story. But myths were not considered a reliable source because people embellished it with many lies and fabrications while narrating what they had seen and heard. Epos is a word that is said and read in a certain rhythm and form according to the order and measure. Epos, the word of minstrels, means poetry, epic, song, and deeply affects its readers. Myth is the content of the word, story and narrative, and epic is its measured, decorated, orderly form and appearance. The more beautiful the epic, the more effective the myth. Unlike myth and epic in ancient Greek, logos is a verbal expression of reality. Logos is order, law, thought, science, and is in everything. Although there has been closeness between myth and epos since time immemorial, there has been a sharp contrast between logos and them. However, the word "mythology" managed to combine myth and logos, and acquired the meaning of the name given to the work of mythographers, who transmitted legends from mouth to mouth by singers and collected them in the form of books. Later, as this word began to be used as a field of science, it was revealed that myths are not just fiction and reflect reality. Thus, mythology, the harmony of fiction and reality, indeed has a unique value in literature because of its nature of containing both the unreal and the real.

One of the main aspects that differentiates a person from other living things is that he does not just exist, but tries to understand his own existence and the world around him. This process of understanding is reflected in mythology, which is a collection of the most general views of human about the universe, the world and nature. Mythology, which is a product of the period of egocentrism, is the process of understanding the world of the primitive human, that is helpless in the face of natural phenomena, and is a figurative expression of the ancestral roots of every nation, a manifestation of his primitive consciousness. Such mythical interpretations, born from the union of reality and fiction, led humanity to development. The famous English ethnologist and folklorist James Frazer mentioned this in his book "The Golden Bough", which brought him world fame: "In course of time the slow advance of knowledge, which has dispelled so many cherished illusions, convinced at least the more thoughtful portion of mankind that the alter-

ations of summer and winter, of spring and autumn, were not merely the result of their own magical rites, but that some deeper cause, some mightier power, was at work behind the shifting scenes of nature." (Frazer, 2012: 290).

Myths have left deep traces in the national consciousness and genetic code of every nation. For this reason, despite the fact that a long time has passed since its creation, its mythical thinking and mythic memory always remain relevant for every nation. This is why myths return from time to time with a new perspective. Even the famous French literary critic, theorist, essayist and semiotician Roland Barthes wrote an interesting opinion about this: "What is a myth today? I shall give at the outset a first, very simple answer, which is perfectly consistent with etymology: myth is a type of speech" (Barth, 1991: 107). According to Barthes, who considers myths as a type of speech, myth functions as a language, and each of the myths presents itself as a special language. Each myth is like linguistics and dictates new patterns of life. Barthes points out that myth is a message and operates in a system of meaning. But in myths, the message is given in a hidden form. According to Barthes, the purpose of a myth lies not in its overt expression, but in its underlying structure.

Return to myth in modern Azerbaijani literature

As we have already mentioned, in ancient Greek, the word myth was used in the sense of a story that has lost its authenticity. This kind of attitude to the myth has remained relevant in the European humanitarian thought since the renaissance period. Even in the 19th century, the idea of using the word myth as a synonym for a lie was preserved. The famous German philosopher Friedrich Schelling's claims that literature is separated from myth, as well as that literature constitutes a higher stage than myth, are a clear proof of this. However, mythological criticism, which is one of the main concepts of 20th century literary studies, contradicted the idea that myth is degraded and claimed that its role in literature is gradually increasing. Prominent professor Gorkhmaz Guliyev has mentioned about this: "Representatives of mythological criticism claim that the myths created by individual peoples of the world form the basis of the works of art created by the human race from ancient times to the present day, and therefore they try to build their research methodology on mythology." (Quliyev, 2011: 127).

Myths, which are the product of the "childhood" of humanity, can sometimes talk about the time before man was born, the current time, or the probable future. In terms of space, the myth covers the territory, geography and settlement that the ethnos to which it belongs perceives as a relative world. Myths are among the most perfect literary examples that preserve the history, traditions, religious beliefs, and everyday life of the people they belong to without losing their naturalness. Sometimes, when we look at history, we see that the nation itself has left the stage of history, but its folklore has continued to live and forever engraved the name of the nation that created it in history.

Azerbaijani literature, which has a very ancient history, is also rich in unique examples of folklore and myths. So, on the basis of archaeological excavations, it was known that primitive people inhabited these areas from the Paleolithic period. In addition to local trends in the formation of Azerbaijani mythology, Sumerian, Persian and Hellenic culture from ancient times to the III century BC, Zoroastrianism from the III century BC to the 50s AD, Christianity from the 50s to the VII century, Islam from the VII century and most importantly from the time of the ancient Scythians to the migration of the Oghuz to the territory of Azerbaijan in the 11th century, the influence of the Turkic peoples was significant.

Return to myth, reconstructing the myth and understanding it in accordance with the problems of the modern world is manifested both in modern English and Azerbaijani literature. In this sense, we consider it important to pay special attention to Nariman Hasan-zade's appeal to the ancient examples of folklore creativity of the Azerbaijani people – myths, legends, and narratives. The famous representative of modern Azerbaijani literature known for his works "Pompeii's march" (1995), "Aunt Nabat's bread" (1986), "The Atabegs" (1984) and other works N. Hasan-zade got acquainted with the traditions and ancient culture of his native people even as a child. The author learned examples of Azerbaijani folklore by listening to his mother, Nabat Khanum, and in his famous work "Nabat aunt's bread", he introduced the aforementioned folklore examples to a wide audience. The work is narrated from the author's own language and is based on his memories. However, in the course of the work, in parallel, when appropriate, it departs from the plot line and talks about some myth or legend. N. Hasan-zade's mastery as a writer lies in the fact that they managed to give the parallel of the plot and mood in harmony. Eternal and universal themes such as greed for power, wisdom, jealousy, laziness and incompetence, which are the greatest evils of people, forehead writing, and friendship are reflected in the work.

Likewise, Kamal Abdulla is one of the writers who returned to myth in modern Azerbaijani literature and interpreted it in a modern way. Kamal Abdulla's famous story "Choice of Paris", known for his works such as "Incomplete Manuscript", "No One to Forget", "Valley of Sorcerers", etc., is based on the motifs of the myth of how the Trojan War came about, taken from Homer's epic "Illiad". However, unlike the epic, the author changes Paris's choice not in the direction of Aphrodite, the goddess of love, but in the direction of Hera, a symbol of power, strength and power. Also, the transformation of people into flowers in the story "Fork Flower" is a reference to the ancient Greek myth, "Narcissus". But he is famous for his novel "Incomplete Manuscript" (2004) in contemporary Azerbaijani literature. Because it is a unique novel that blends mythology, history and philosophical reflection. The novel begins with a description of the discovery of an unfinished manuscript that interweaves legendary stories with historical events, shedding light on Azerbaijan's ancient past. This manuscript is incomplete and the researchers attempt to decipher the text's content, filling in the gaps with their own interpretations. Kamal Abdulla interprets and reimagines the epic of Dede Korkut, the prominent work in Azerbaijani mythology. The author reinterprets the characters of this epic and images how myths and legends causes changes in the present. And also, the novel attracts with its rich intertextuality and complex narrative, touches the themes such as the fabrication of history, the importance of myths in shaping collective identity.

Another important author whose work we would like to touch on is Ilgar Fahmi, who is known as a poet, writer and cinematographer. Ilgar Fahmi, who showed the power of his pen with scripts such as "The Last Train", "Actress", "Dervish's Notes", and the work that made him famous as a postmodernist writer in contemporary Azerbaijani literature was the trilogy "Chanlibel Fox". The three-part trilogy "The First Assassination", "Crow's Nest" and "Scorpion in the Shadow" is an ironic version of the saga about the brave hero of the Azerbaijani people, Koroglu. Here, the main character is not Koroglu, but Kechal Hamza, and the events are narrated in his language. It turns out that there is a spy in Chanlibel and he is planning a conspiracy against Koroglu. Koroglu, who does not get along well with Kechal Hamza, consults with him on this matter, as in all his affairs, and decides to test the madmen. The loyalty of the madmen is proven and it becomes clear that it was not one of the madmen who wanted to poison Koroglu, but Inanj and the healer. However, Koroglu shows his justice by not

punishing Mrs. Inanj according to his knightly nature. However, there are many points in the work that are radically different from the epic. First, Kechal Hamza got rid of negative characteristics and was presented as a positive hero. Contrary to the epic, Koroglu is not the image of a strong and valiant hero who intimidates enemies with his roar, shows great feats with the Misri sword, all the above are fictions of Ashig Junu, who is famous in Chanlibel with his exaggerations: "But when Ashig spoke, he put five on someone and made Koroglu so exaggerated that people familiar with Chanlibel were perplexed whether he was talking about Koroglu or Malikmammad..." (Fəhmi, 2005: 34). Many postmodernist elements such as intertextuality, playfulness, total irony, pastiche and parody were widely used in the trilogy. In general, Ilgar Fahmi's work has a special place in the postmodernist prose emerging in modern Azerbaijani literature. Masterfully using the principle of postmodern novel's ironic approach to traditional doctrines and the past, it managed to make the reader doubt about national history and epic. Thus, Ilgar Fahmi managed to demonstrate the specificity of his pen by opposing the doctrines of history and classical epics rooted in the national consciousness and personalizing the classicized hero characters.

Neil Gaiman's and Adam's attitude to myth in their literary activity

Since myths are the product of national thinking, the mythological thinking has been affected by mutual influences and painted with new shades on the basis of the relations of neighboring peoples and nations. It is not at all surprising that peoples living in neighboring territories in the same historical period have a similar mythological outlook, because the myth-making process in any part of the world has progressed along a certain line of development. According to the migration theory of Theodor Benfey the mobility in the plot and motif, the transition from one literature to another is natural process because he thinks the idea that folktales can and do travel across territories. As a result of the aforementioned globalization of literature, when one gets acquainted with the life and work of many representatives of world literature, interesting similarities are revealed between the personal life and literary activity of authors who lived and created in completely different environments and at different times.

What makes literature more effective, specific and unique than other branches of art is its characteristic of changing from color to color like a chameleon and manifesting essentially the same, but different in form, in the thinking of every nation. The literary activity of the authors that we will involve in the study are a clear proof that the transition of ideas and

plots, images and variants from the literature of one nation to the literature of another nation is an artistic regularity.

Neil Gaiman, known for his books "The Sandman", "Coraline" and "Good Omens" published "American Gods" in 2001 and began to known as a master of interpretation in contemporary world literature. The novel, which quickly became a bestseller and won Gaiman numerous awards, tells the story of Shadow Moon, the protagonist, released early from prison due to the death of his wife and best friend in a car accident, who suddenly finds himself in the middle of a struggle between ancient mythological gods and the new gods of technology and media.

"You're the television? Or someone in the television?"

The TV's the altar. I'm what people are sacrificing to. What do they sacrifice? asked Shadow.

Their time, mostly, said Lucy. Sometimes each other." (Gaiman, 2001: 219).

With nothing to lose, Shadow is agree with the job as bodyguard and assistant to the mysterious Wednesday, and gets to know his intriguing personality. Soon, Shadow learns that Wednesday is actually an incarnation of the Norse god Odin. As Shadow progresses through Wednesday's world, he discovers that the old gods still live in America, and when they arrived, they brought the beliefs of the immigrants with them. While many immigrants to America continued to practice their religion or beliefs, some came here specifically to escape their old culture. "When the people came to America they brought us with them. They brought me, and Loki and Thor, Anansi and the Lion-God, Leprechauns and Kobolds and Banshees, Kubera and Frau Holle and Ashtaroth, and they brought you. We rode here in their minds, and we took root." (Gaiman, 2001: 172). As he travels across America with Shadow Wednesday, he discovers a world where he can shape reality through the power of belief.

Combining ancient myths with the modern world, this work adds a different point of view to topics such as faith, god, and religion. The main theme of the novel is the need for people to believe in the new and old gods in order to survive. The ancient gods we know from myths are now trying to maintain their power and importance in a society where new gods such as Media, Technology and the Internet have taken precedence over them. "Gods die. And when they truly die they are unmourned and unremembered. Ideas are more difficult to kill than people, but they can be killed, in the end." (Gaiman, 2001: 78). Shadow meets many of Wednesday's allies, who are associated with the god or gods, such as Mr. Nancy (Anansi), Czernobog, Bilquis (Queen of Sheba),

Easter, Whiskey Jack (Wisakedjak), John Chapman, Mr. Jacquel and Mr Ibis. He Through his relationship with these characters, Shadow gains new knowledge of the ongoing war between the old and new gods. As his adventures progress, Shadow finds himself caught up in Mr. Wednesday's secret plan to bring the old gods together for a final battle against the new gods. Feeling neglected and isolated, the old gods are eager to fight as they want to regain their power and role in American civilization. "Our true believers passed on, or stopped believing, and we were left, lost and scared and dispossessed, only what little smidgens of worship or belief we could find." (Gaiman, 2001: 172). And Shadow becomes an unwitting pawn in this power struggle, and his loyalty is tested as he struggles with the truth of who he is.

In this novel, Gaiman combined mythology, folklore, and American themes to masterfully describe the essence of faith, the physical existence of gods, and the transformation of faith in modern society. Also, the power of myth, its function in the formation of society and culture was specially considered in the novel. Through the power of words, Gaiman transports the reader to an America where gods live alongside men, reflecting both its grandeur and decadence. "There are a lot of good places, said Whiskey Jack. That's kind of the point. Listen, gods die when they are forgotten. People too. But the land's still here. The good places, and the bad. The land isn't going anywhere. And neither am I." (Gaiman, 2001: 626).

Shadow's character undergoes a radical metamorphosis throughout the plot. At the beginning of the work, Shadow, distinguished by his arrogant character, eventually becomes more introverted, questioning his existence and thoughts in the world. As a result of his experiences, Shadow comes to the true essence of faith, reality, sacrifice and loyalty.

The work also reflects the decline of traditional values and the fact that America is a meeting point of different cultures. Gaiman also focused on how gods and myths adapted and evolved to each geography as a result of the development of consciousness and cultural changes. The work culminates with a heroic battle scene between the old and new gods, representing the never-ending clash of "tradition" and "progress". As this struggle comes to a conclusion, Shadow gains a new perspective on what his purpose in the events is and his role in his grand plan.

Overall, "American Gods" is a deep and thought-provoking novel born from the unity of fantasy, mythology and social satire. With an engaging plot, vivid characters, and insight into belief systems, this book invites readers to consider the nature of faith and the changing image of gods in an ever-changing world.

There are some parallels between the mentioned work and the "Legend of Prometheus" by Nizami Huseynov, a young representative of contemporary Azerbaijan literature, who wrote works under the nickname Adam. In this work, the character of Prometheus is revived by the entire state of Azerbaijan in the character of Azer. The life path of Azer, who lived a very sad and turbulent life since his childhood, and these difficult days continued throughout his life, is identified with the history of Azerbaijan as a state and parallels the fate of Prometheus. The character of Prometheus in the myth appears in the example of Azer, in the image of Azerbaijan in general. In this way, we can summarize the mythological symbols in the work as follows:

The main characters and nuances in "The Myth of Prometheus"	Their parallels in "The Legend of Prometheus" by Adam	Their symbols in the history of Azerbaijan statehood
Prometheus	Azer	The state of Azerbaijan
Zeus	Master	Tsarist government
People	Mom	Nation of Azerbaijan Republic
Fire	Money	Bolshevik government
Eagle	Imprisonment	Siberia
Liver	Exile	Gaining independence
Hercules	Samad	

As you can see, the mythology in the work appears only in the plot and titles, like in the novel "Ulysses" by the famous modernist British writer James Joyce. Now let's look at the parallelism of the title of the titles:

"Zeus deprived man of everything to keep him enslaved." Just like in mythology, Kazim Agha deprived his servants of everything to keep them enslaved. Little Azer, who opened his eyes to the world in a servant's family, grew up with great difficulties, half hungry, half full, humiliated every day.

"Man lived like a stray animal." After losing his father and mother, Azer slept on the streets and lived in need of bread. There was no one to protect and protect him in this city (Baku) where he left his native village, Azer really lived like a stray animal.

"Man needed fire to fight the gods." Azar needed money to survive. At first, he works as a servant in the homes of wealthy families to earn some money, and starts carrying the burden of the people in the market. After meeting Seyid, he starts selling newspapers. In this way, he was able to gather strength to stand on his own feet and to fight, and he was financially well off.

"Prometheus stole fire and gave it to man." Despite being often harassed and beaten by Russian soldiers for his dubious actions, together with Seyyid, Azer begins to distribute the "Yeni Kafkasya" newspaper,

secretly distributed by Musavatchis, to the people and, in a way, gives fire to the people.

"Zeus chained Prometheus to the Caucasus mountains for his sin." After a while, the suspicions are justified and the Russian soldiers arrest both of them. Seyid, whose criminal history is much more prominent, is executed, and Azer is exiled to the icy hell of Solovki (Siberia) where there is no return.

"The eagle tore the liver of the chained Prometheus, and as the liver was torn, it became whole, and as it was whole, it was torn." Under the leadership of Kostikov in Siberia, Azer, who is suffering from death every day, says that dying is salvation. There, he is undressed and walked slowly through the forest in the frosty weather, he works hard from morning to night, he is brutally beaten, and his manhood is humiliated.

With the help of his superior Karpov and his doctor Jahangir Agayev, he manages to escape from exile by sending Azer instead of Samad, who died of a heart attack. However, this salvation was itself a conviction. Thus, "My broken arm near Kostikov, my one eye blinded by the blows I received, my right leg that was bruised in the mine of Kond remain memories of those years" (Adam, 2021: 134). Azer says, he cannot forget what he experienced; He regrets that he did not die from the blows he received while being beaten by the soldiers on the train to Siberia. For this reason, unlike mythology, instead of ending the work with a positive ending, the author made a pessimistic final with the last part titled "Prometheus' torture continued forever".

Conclusion. The analysis of the works involved in the research gives us reason to say that myths are an integral part of modern human thinking, consciously or unconsciously. The return to myth is one of the main writing techniques of modern writers, both on purpose by the author and subconsciously, as well as directly or subtextually. Our research has shown that, as in the works of European authors, the technique in question is manifested in Azerbaijani literature, and the creative ties between myths and modern literary examples exist in an unbreakable way. Thus, this technique used by Neil Gaiman in the context of total irony is more implicit in Adam's work. Because both postmodernist writers returned to mythology and interpreted it. In Gaiman, this manifests itself in the form of a direct appeal to the myth, in the form of modernizing mythological images brought to the contemporary period, while in Adam, on the contrary, the myth manifests itself only in the name and in the substratum of the text, in terms of content. So, while "American Gods" really talks about the struggle of ancient gods living in modern America, "Legend of Prometheus" did

not have any mythological characters, just the struggle of the Azerbaijani people for independence was reflected. Here, the character of Prometheus, whose liver was eaten by an eagle for many years after sacrificing himself for people to obtain fire, was played by the republicans, who were persecuted and subjected to political pressure by the Russians for years, sacrificing themselves for the freedom of the people.

In both works, the actions are narrated in third person, as well as a narrator who narrates the past period, and the reader hears the events from his mouth. The characters who play this role are Azer in "The Legend of Prometheus" and Mr. Ibis in "American Gods". In Adam's work, the events that began in 1908 continue to our modern times. In "American Gods" the events cover from BC to modern times. Also, in both works, there is a flashback and the events continue by switching between the past and the present.

As a result of our research, we came to the conclusion that there are certain parallels between the character of Shadow, who suffers and is perfected between the struggle of ancient and new gods, and the character of Azer, who is stuck in the conflict between the Russian government and the Musavats, and who is alienated. Both protagonists in the works we studied are tortured: Shadow is brutally beaten by the black-robed men led by the new gods, as well as hanged from the Ygdrasil tree to mourn Odin, while Azer is severely tortured during his imprisonment and exile. In addition, one of the common features of both characters is the desire for death. When Jakel asks him to make a choice, Shadow wishes for nothingness, meaning death, but is unable to achieve it. Also, Azer wishes to die while in exile, but he does not die and returns alive from Siberia. However, along with these parallels in the plots of the mentioned works, there are differences in terms of ideas. While N. Gaiman highlighted the faith problems of various immigrants who came to America, as well as the issues of keeping up with modern American life, Adam brought to the fore the history of Azerbaijan's statehood and the struggle for freedom in the image of the main character. Similarly, while in "American Gods" themes such as faith, identity, clash of cultures and the nature of faith in the modern world are the main ones, in "The Legend of Prometheus" tsarist tyranny, the Republic, life in exile, and "if only" is more preferred. Thus, in conclusion of our research, we would like to note that with all their parallels and diversities, the authors in both books managed to convey their thoughts and bitter truths about the desired society to their readers by creating a fantastic world or presenting an alternative reality.

BIBLIOGRAPHY

1. Abdulla K. Hekayələr. Bakı: Mütərcim Nəşriyyatı, 2009. 56 s.
2. Abdulla K. Yarımçıq əlyazma. Bakı: Mütərcim Nəşriyyatı, 2004. 286 s.
3. Adəm. Prometey əfsanəsi. Bakı: Xan Nəşriyyatı, 2021. 192 s.
4. Barthes R. Mythologies. The Noonday press, 1991. 83 p.
5. Bayat F. Mitolojiyə Giriş. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2007. 144 s.
6. Erhat A. Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972. 335 s.
7. Evans T. H. "Folklore, Intertextuality, and the Folkloresque in the Works of Neil Gaiman." The Folkloresque: Reframing Folklore in a Popular Culture World, edited by Michael Dylan Foster and Jeffrey A. Tolbert. Logan: Utah State University Press, 2016. P. 64–80.
8. Fəhmi İ. İlk sui-qəsd. Bakı: Xan Nəşriyyatı, 2005. 125 s.
9. Fəhmi İ. Qarğa yuvası. Bakı: Yurd Nəşriyyatı, 2008. 246 s.
10. Fəhmi İ. Kölgədə əqrəb. Bakı: "Çənlibel tülküsi" layihəsi, 2010. 188 s.
11. Frazer J. G. The Golden Bough: A Study A Study of Magic and Religion. Temple of Earth Publishing, 2012. 404 p.
12. Frye N. and Knights L. C. Myth and Symbol: Critical Approaches and Applications. Lincoln: Univ. of Nebraska, 1963. 196 p.
13. Gaiman N. American Gods. William Morrow; First Edition, 2001. 480 p.
14. Hansen W. "Mythology and Folktale Typology: Chronicle of a Failed Scholarly Revolution." Journal of Folklore Research 34.3, 1997. P. 275-280.
15. Head D. The Cambridge Introduction to Modern British Fiction, 1950–2000. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 316 p.
16. Həsənzadə N. Nabat xalanın çörəyi. Bakı: Gənclik Nəşriyyatı, 1986. 184 s.
17. Orfanos, Spyros D. Mythos and Logos, Psychoanalytic Dialogues. V.16 nr.4, 2006. P. 481-499.
18. Quliyev Q. XX əsr Amerikan ədəbiyyatşünaslığında aparıcı cərəyanlar. Bakı: Çəşni Nəşriyyatı, 2011. 207 s.

REFERENCES

1. Abdulla K. (2009). Hekayələr. [Stories] Bakı: Mütərcim Nəşriyyatı, 2009. 56 s. [in Azerbaijani]
2. Abdulla K. (2012). Yarımçıq əlyazma. [Incomplete Manuscript] Bakı: Mütərcim Nəşriyyatı, 2004. 286 s. [in Azerbaijani]
3. Adəm. (2021). Prometey əfsanəsi [Legend of Prometheus]. Bakı: Xan Nəşriyyatı, 2021. 192 s. [in Azerbaijani]
4. Barth R. (1991). Mythologies. The Noonday press, 1991. 83 p.
5. Bayat F. (2007). Mitolojiyə Giriş [Introduction to Mythology]. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2007. 144 s. [in Turkish]
6. Erhat A. (1972). Mitoloji Sözlüğü. [Mythology Dictionary] İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972. 335 s. [in Turkish]
7. Evans T. H. (2016). "Folklore, Intertextuality, and the Folkloresque in the Works of Neil Gaiman." The Folkloresque: Reframing Folklore in a Popular Culture World, edited by Michael Dylan Foster and Jeffrey A. Tolbert. Logan: Utah State University Press, 2016. P. 64–80.
8. Fəhmi İ. (2005). İlk sui-qəsd. [The first assassination attempt] Bakı: Xan Nəşriyyatı, 2005. 125 s. [in Azerbaijani]
9. Fəhmi İ. (2008). Qarğa yuvası. [Crow's nest] Bakı: Yurd Nəşriyyatı, 2008. 246 s. [in Azerbaijani]
10. Fəhmi İ. (2010). Kölgədə əqrəb. [Scorpion in the shadow] Bakı: "Çənlibel tülküsi" layihəsi, 2010. 188 s. [in Azerbaijani]
11. Frazer J. G. (2012). The Golden Bough: A Study A Study of Magic and Religion. Temple of Earth Publishing, 2012. 404 p.
12. Frye N. and Knights L. C. (1963). Myth and Symbol: Critical Approaches and Applications. Lincoln: Univ. of Nebraska, 1963. 196 p.
13. Gaiman N. (2001). American Gods. William Morrow; First Edition, 2001. 480 p.
14. Hansen W. (1997). "Mythology and Folktale Typology: Chronicle of a Failed Scholarly Revolution." Journal of Folklore Research 34.3, 1997. P. 275-280.
15. Head D. (2002). The Cambridge Introduction to Modern British Fiction, 1950–2000. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 316 p.
16. Həsənzadə N. (1986). Nabat xalanın çörəyi. [Aunt Nabat's bread] Bakı: Gənclik Nəşriyyatı, 1986. 184 s. [in Azerbaijani]
17. Orfanos, Spyros D. (2006). Mythos and Logos, Psychoanalytic Dialogues. V.16 nr.4, 2006. P. 481-499.
18. Quliyev Q. (2011). XX əsr Amerikan ədəbiyyatşünaslığında aparıcı cərəyanlar. [Leading trends in 20th century American literary criticism] Bakı: Çəşni Nəşriyyatı, 2011. 207 s. [in Azerbaijani]

Ірина БЕСТЮК,

orcid.org/0000-0002-9375-1537

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та зарубіжної літератури

Рівненського державного гуманітарного університету

(Рівне, Україна) *lystopad_rivne@ukr.net*

«НЕСИ, МАШИНО, НАШ БУЙНИЙ СПІВ»: РАДІОГОЛОСИ В ЛІТЕРАТУРІ 1920–1930-Х РОКІВ

Предметом доказів пропонованої інтермедіальної студії стали способи художньої атрибуції радіо, пов'язані з процесами його виникнення й становлення у 1920–1930-х роках. У реконструкції трендової в цьому літературному періоді радіотопоніміки задіяні дослідження з історії й теорії радіо (Н. Даценко, Б. Брехта та ін.) й апробовані методи літературознавчої антропології, – протиставлення голосу і логосу в концепції Ж. Лакана й фоноцентризм Ж. Дерріди (за книгою Младена Долара «Голос і більш нічого»).

Евристичне захоплення радіофікацією поєднало реалістів й авангардистів, твори яких побачили світ одночасно зі статтею «Про радіо та його значіння», видрукованою у волинському «Народному віснику» 1927 року, яка слугує своєрідним супровідним коментарем. Адже її зміст корелює із піднесенням медійним розмаїттям у поезії «Радіо» (1928) Валер'яна Поліщука, перегукується із демонізацією акустичного радіозвучання в повістях Степана Васильченка «Олив'яний перстень» (1926) і «Міс Адрієна» (1934) Гео Шкурупія. Натомість видання збірки В. Поліщука «Радіо в житах» (1923), у якій верескливість Першотравневої радіотрансляції символізує крик новонародженого соціуму, збіглося із «піком становлення радіо», як назвав 1922–1923 роки у романі «Степовий вовк» (1927) Герман Гессе.

Голос важливий не тільки в роботі одного з перших дикторів вітчизняного радіо письменника Григорія Косинки, а й пріоритетний в аудіальних структурах його текстів. Так, приміром, на користь голосового вираження, протиставленого значенню (логосу), свідчать наскрізні апеляції до співу («За земельку», «Троєкутний бій», «За ворітьми» тощо). А в метафоризованому «дзвоні степу», згенерованому алітераційними спецефектами в новелі «В житах», фонічна пейзажна акустика взаємонакладається із нечутним афонічним нервовим «дзвоном», власне із «механізмами психозу, "чуттям голосів"» (М. Долар), пришиклого в житах дезертира, який уже два роки веде таке «вовче» життя.

Верескливе і буйне, радіозвучання «ренесансних 1920-х» у наступному десятилітті поступово стихаючи, нишкне, перетворюючись на заручника, а відтак і рупора, тоталітарної держави.

Ключові слова: радіо, диктор, акустичне звучання, голос і логос, фоноцентризм, аудіальна поетика.

Iryna BESTIUK,

orcid.org/0000-0002-9375-1537

Candidate of Philology Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature

Rivne State Humanitarian University

(Rivne, Ukraine) *lystopad_rivne@ukr.net*

“BRING, MACHINE, OUR BIG SINGING”: RADIOVOICES IN THE LITERATURE OF THE 1920S–1930S

The subject of evidence for the proposed intermediality study was the methods of artistic attribution of radio, related to the processes of its emergence and peak of development in the 1920s–1930s. The reconstruction of the trendy radiotoponymy in this literary period involved research on the history and theory of radio (N. Datsenko, B. Brecht etc.) and proven methods of literary anthropology – the opposition of voice and logos in the concept of J. Lacan and phonocentrism of J. Derrida (based on the book “The Voice and Nothing Else” by Mladen Dolar).

The heuristic fascination with this technical invention united realists and avant-garde artists, whose works were published simultaneously with the article “On Radio and Its Meaning”, published in the Volyn “Narodny Visnyk” in 1927, which serves as a kind of accompanying commentary. After all, its content correlates with the sublime media diversity in the poetry “Radio” (1928) by Valerian Polishchuk, and echoes the deacousmatization of the demonized radio in Stepan Vasylchenko’s stories “The Olive Ring” (1926) and “Miss Adrienne” (1934) by Geo Shkurupia. Instead, the publication of V. Polishchuk’s collection “Radio in the Rye” (1923), in which the shrillness of the May Day radio broadcast symbolizes the cry of a newborn society, coincided with the “peak of radio’s formation”, as Hermann Hesse called the years 1922–1923 in the novel “Steppenwolf” (1927).

The voice is important not only in the work of one of the first announcers of the domestic radio writer Hryhoriy Kosynka, but also a priority in the audio structures of his texts. For example, in favor of the voice against the logos, the through appeals to singing ("For the Land", "Triangular Battle", "Behind the Gates" etc.) testify. And in the metaphorized "steppe bell", generated by alliterative special effects in the short story "In Rye", the background landscape acoustics overlap with an inaudible aphonic nervous "bell", actually with "the mechanisms of psychosis, the "sense of voices" (M. Dolar), of the deserter who has been living such a "wolf" life for two years.

The shrill and violent radio sound of the "renaissance 1920s" gradually faded and faded in the following decade, becoming a hostage, and therefore a mouthpiece, of the totalitarian state.

Key words: radio, broadcaster, acousmatic sound, voice vs logos, phonocentrism, audio poetics.

Постановка проблеми. Предметом доказів пропонованої інтермедіальної студії стали способи художньої атрибуції радіо, пов'язані з процесами його виникнення й піком становлення у 1920–1930-х роках. Відтак, у реконструкції трендової в цьому літературному періоді радіотопоніміки, що формує **мету статті**, задіяні дослідження з історії й теорії радіо (Даценко, 2023) (Інж. Н.Г., 1927) (Брехт, 1927–1932) та апробовані методи літературознавчої антропології, – протиставлення голосу й логосу в психоаналітичній концепції Жака Лакана й фоноцентризм Жака Дерріди, що переосмислені у книзі Младена Долара «Голос і більш нічого» (Долар, 2022).

Виклад основного матеріалу. 1927 року у двох числах волинського «Народного Вісника», ілюстрованого тижневика, що виходив щочетверга, була оприлюднена стаття «Про радіо та його значіння», автор якої, прихований за криптонімом Інж. Н.Г., намагався доступно і зрозуміло пояснити читачам появу радіо. Накреслюючи ретроспективний екскурс, він розпочав із того, як спрагла спілкування людина долала далекі відстані: прокладаючи сухопутні шляхи, було винайдено колесо й воза, а в освоєнні водних – плота, човна, а згодом і парусника. Потужний еволюційний поворот припав на «вік пари й електрики», коли з'явилися телеграф і телефон: «Від тієї хвилини час і просторинь зістали майже цілком подолані людьми, котрі при допомозі телеграфу й телефону мали можливість порозуміватися на велику відлеглість протягом кількох хвилин. Тепер усякі відомості зі всіх сторін світу протягом кількох годин обходять цілу землю й негайно друкуються в газетах для відома цілого громадянства. Здавалось би, що чоловік осягнув нарешті все, до чого прямував» (Інж. Н.Г., 1927: 3). Але і цей спосіб виявився не зовсім ефективним, а то й складним і затратним, бо телеграфний дріт не досягав далеких закутків, а газети надходили із запізненням, та й, зрештою, не всі вміли читати. І тоді, пояснює дописувач, чоловік поставив перед собою грандіозне надзавдання: «без дроту» передавати «звуки живої мови», – що стало можливим завдяки «баданням відомого ученого Герца» й італійського інженера

Марконі, який 1889 року «збудував приладдя, котрим можна було пересилати електрику без дротів на відлеглість 18 кілометрів. Інший прилад ловив її і перетворював на звук, котрий можна було чути через звичайний телефон». Такий винахід Марконі «названо іскровим телеграфом, ціле урядження – іскровою надавчою станцією, а прилад, коли ловить з повітря надсилану енергію, названо прийомною станцією» (Інж. Н.Г., 1927: 2). Після Першої світової війни цю систему суттєво вдосконалили: «долучивши до надавчої й прийомної станції телефон, можна було передавати на велику відлеглість вже людську мову й музику» (Інж. Н.Г., 1927: 3). «Так то винайдений апарат названий радіо. Цей винахід є досі найбільшим здобуттям людського генія, бо можливість застосування радіо в усіх областях щоденного життя ніскільки не обмежена» (Інж. Н.Г., 1927: 3).

Відповідно до задекларованого у заголовку волинської публікації подвійного завдання, – розповісти не тільки «про радіо», а й про його евристичне «значіння», «яко новий, могутній культурно-освітній чинник, яко джерело знання й забави, доступне кожному чоловікові, незалежно від того, де він живе» (Інж. Н.Г., 1927: 3), – її автор пропонує переглянути програми столичних радіостанцій, які «від самого ранку й до пізнього вечера» транслюють «найновіші відомості про всі події на цілім світі» (Інж. Н.Г., 1927: 3). При цьому художнім відображенням такого піднесеного медійного розмаїття можемо вважати поезію Валер'яна Поліщука «Радіо» (1928), ліричний герой якої, сидячи біля «лампового приймача» і пересуваючи «варіометр», «блукає по планеті»: у його кімнаті «фокстротом брязкітливим» озивається Лондон, «говіркою Морзе» журно піпікає Ейфель; «крає слух» тоскне SOS пароплавної трощі; линуть музичні суголосся флейти, ксилофону й сурм, вабить «пашиста казка» й бентежать зведення про бої й повстання «незнаного, мностраждального Китаю» (Поліщук, 1928: 38–39).

Фінальне речення статті «Про радіо та його значіння» покликане спростувати переконання «темних людей і неуків» про те, що «радіо викликає дощі й бурі», перегукується із повістю Сте-

пана Васильченка «Олив'яний перстень» (1926), у якій київський школяр розвінчує забобонність полтавських селян щодо радіо як паранормального явища. Обурений невіглаством місцевих, які порівнюють радіо з домовиком, чотирнадцятирічний Валер'ян Ліщина постає цивілізатором поміж провінційними аборигенами, – *деакусматизує* голос, тобто, вказуючи на його джерела, розвіює таємницю (Долар, 2022: 98). Звиклий довіряти пресі, «відповідальний редактор шкільної стінгазети» (Васильченко, 1959: 148), юнак притьмом «злітав» до хати-читальні, де взяв число «Знання» і прочитав присутнім уміщену в розділі «Наука й техніка» «популярну статейку про радіо», ймовірно, такого ж змісту, як у «Народному Віснику», адже «складена вона була просто й цікаво, ілюстрована малюнками. Люди заслухались /.../» (Васильченко, 1959: 188).

Демонізацію верескливого радіо в «Олив'яному персні», як і в повісті «Міс Адрієна» (1934) Гео Шкурупія, визначає його акусматична природа. Як пояснює Младен Долар услід за Мішелем Шіоном, акусматичний голос – це голос, «джерело якого ми не можемо бачити, голос, походження якого неможливо ідентифікувати» (Долар, 2022: 89): не локалізований, який, здається, лунає звідусіль, всюдисущий, владний і навіть моторошний, адже, «відділений від тіла, нагадує голос мертвих» (Долар, 2022: 94). Приголомшений чутками про столичне радіо, Васильченковий герой дід Маркіян не без остраху евфемізує його ревучим невидимим *воно*: «А тепер таке понаставало, що все на люди випирається: ось, розповідають, у Харкові: тут базар, тут мира – не протовпишся, а воно з піддашся привселюдно реве без сорому на весь ярмарок. Та як реве: в ушах закладає, коні лякаються. Он як тепер повелось. А поспитай: що воно, – дід скося зирнув на Валю, – так він що тобі скаже: "радіо", мовляв, та й годі...» (Васильченко, 1959, 187). Натомість футуристу Гео Шкурупію імпонують трансгресивні надміри акусматичного звучання, – він протиставляє індивідуалізованому, ледь не фаустіанському радіоаматорству тривіальність масового дозвілля. У клубі одеського судноремонтного заводу імені Марті, «де завжди було велелюдно», у приміщеннях якого грали в шахи, музикували оркестранти-любители та вчилися танцювати дівчата: «В іншій кімнаті місцевий радіоаматор настроїв радіо. Воно верещало, як тисяча дияволів на торф'яному болоті. Радіоаматор був один, бо це мистецтво давало насолоду лише йому одному» (Шкурупія, 2013: 689).

Верескливість Першотравневої радіотрансляції («Як б'є у верескливий гонг / Радіостанція»

(Поліщук, 1923: 42)) символізує крик *новонародженого* соціуму, пролетарського й індустріалізованого, у поетичній збірці Валер'яна Поліщука «Радіо в житах» (1923), видання якої збіглося в часі із «піком становлення радіо», як назвав 1922–1923 роки Герман Гессе (1877–1962) у романі «Степовий вовк» (1927). Причому іронічні характеристики цього періоду, що належать іншому німецькому автору Бертольду Брехту (1898–1956), контекстуалізують й українські «ревучі 1920-ті» (перші гучномовці, як зазначає українська дослідниця історії радіо, справді були надто гучними (Даценко, 2023: 205)): «Від самого початку радіомовлення імітувало майже всі існуючі заклади, які мали будь-який стосунок до поширення всього, що годилося для промовляння чи співу: із вавилонської вежі на повний голос розносився хаос одночасних звуків. У цьому акустичному універмазі можна було вчитися по-англійськи під звуки хору пілігримів розводити курей, і лекція була дешева, як водопровідна вода. Це був золотий час юності нашого пацієнта» (Брехт, 2000: 133).

На цьому ранньому етапі радіофікації проблематизувались і вимоги щодо дикторів (Даценко, 2022: 221–222), яким усіляко відповідав талант Григорія Косинки (1877–1934). Письменник, який славився своїм ледь не гіпнотичним впливом на слухачів будь-якої аудиторії, працював «редактором і диктором радіокомітету, як майстер художнього слова» (Мороз-Стрілець, 1988: 66). Звернімо увагу, як акцентована у спогадах сучасників чуттєвість його індивідуального голосу прирівнюється до фемінності, до «здатності спокушати та затьмарювати розум» (Долар, 2022: 64). Адже, як пояснює дослідник, «голос поза межами слів є позбавленою сенсу грою чуттєвості, у ньому міститься небезпечна сила привабливості, хоча сам по собі він порожній і фривольний» (Долар, 2022: 65). Цю «метафізику голосу», таку органічну з езотеричністю фемінного начала (за Е.Шовалтер), особливо тонко відчули жінки-авторки, які писали про «магію Косинчиного слова» (Докія Гуменна) (Гуменна, 1980: 9), про те, як потужним звучанням «втягував у свою роботу і вів за собою...» (Марія Галич) (Косинка, 1991: 275), як «чудово» декламував, демонструючи ледь не музичне «відчуття ритму і мовних нюансів» (Єфимія Онищенко) (Косинка, 1991: 276). Натомість у маскулінній рецепції Михайла Файбишенка голос протиставлений логосу, власне артикульована лаканівська «дихотомія між голосом і позначником» (Долар, 2023: 32): «Хочеться згадати про Косинчину манеру говорити. Розповідав він, можливо, ще краще, ніж писав. Багатство його лексики допо-

внювалось дуже виразними і тонкими інтонаційними нюансами. Той, хто чув його виступи по радіо в останні роки життя (він дослужився аж до звання диктора), підтвердить, що був він майстром художнього слова не лише як прозаїк, а й як читець» (Косинка, 1991: 276).

Голос, важливий у дикторській практиці письменника, пріоритетний і в аудіальних структурах його текстів. Поміж іншим, на користь «вираження проти значення» (Долар, 2022: 46) свідчать наскрізні в художньому мовленні апеляції до співу, як до того, чого не можна виразити словами, який Младен Долар верифікував «вираженням за межами мови» (Долар, 2022: 47). Доказом чого також слугують спогади Максима Рильського про те, як надавалася до естрадного виконання «В житах» (1922–1925), яку Косинка читав разів «зо сто», відповідно до епіграми поета-неокласика («Це все було страшенно просто – / Жита і Дізіків екстаз... / Читав про це разів ти зо сто, / Та не читай сто перший раз» (Косинка, 1991: 282)). І особливо цінні в цьому плані мемуарні рефлексії Тодося Осьмачки про першу зустріч 1921 року в київському «Сільбуді», коли новеліст запропонував завороженій публіці послухати його «Троєкутний бій» (1921): «прочитав з такою зглибною силою, що, здавалося, голос виходив не з цього куцоного, міцного селяка, а з якихось правічних катакомб, проведених первісною потугою попід українськими степами, і раптом нею підставлених під морські бурі, що туди влітали і гули там, і клеткотили здавленим могутнім орлиним клеткотом» (Осьмачка, 1997: 123).

Драматургію «Троєкутного бою», схожу до радіоп'єси, формує конфліктне зіткнення реплік російськомовних прихильників «єдиної і неделимої» з україномовними січовиками із Зеленої Буковини, які виступають у супроводі «Ще не вмерла...» і «Не пора, не пора...» (Косинка, 1991: 34). Аудіальну самобутність «В житах» визначає закладена в міфі про Нарциса та німфу Ехо фемінна чуттєвість голосу, протиставлена маскулінності значення (логосу). Нарцисизм Корнія Дізіка, який, заглядаючи «у стрижень», милується своїм відображенням (Косинка, 1991: 114), пов'язаний із пролонгованим степовим відлунням, – ностальгійним ехо юначого кохання до Уляни («в житах загубилася доля моя» (Косинка, 1991: 118)). У метафоризованому «дзвоні степу» фонічна пейзажна акустика взаємонакладається із нечутним афонічним нервовим «дзвоном», із діагностованими «механізмами психозу, "чуття голосів"» (Долар, 2022: 114), принишклого в житах дезертира, який уже два роки веде таке «вовче»

життя: «через тиждень-другий – копи, а зараз догорають; у мене почали дзвонити коси, серпи» (Косинка, 1991: 114), «мої нерви приймають пісні поля і, здається, починають підспівувати самі; десь над ухом б'ється крильцями джміль, гуде, розсотує нерви, і мені до болю хочеться піймати його і задавить...»; «мої нерви уже не співають, а тільки дзвонять тихо: "Дзінь, дінь!..."» (Косинка, 1991: 115). При цьому тематизоване в новелі дослухання-до-світу, згенероване алітераційними спецефектами, нагадує радіоімітації у збірці Валер'яна Поліщука, з яким прозаїк розпочинав літературну кар'єру ще у «Гроні» (1920). Показово, що кореляції на рівні заголовків – «В житах» vs «Радіо в житах» – трансформовані й у змісті: ключові епізоди Косинчиного твору відповідають трьом розділам Поліщукової збірки: «Природа», «Любов», «Життя».

Висновки. Верескливе і буйне, радіозвучання «ренесансних 1920-х» в наступному десятилітті поступово стихаючи, нишкне, перетворюючись на заручника, а відтак і рупора, тоталітарної держави, причому як советсько-сталінської, так і фашистсько-гітлерівської. Пропагандисти диктаторських режимів інструменталізували радіотрансляції. «Ми не змогли б прийти до влади чи користуватися нею так, як це робили, якби не мали радіо» (Дорр, 2023: 6), – ці слова гітлерівського соратника Йозефа Геббельса, винесені в епіграф сучасного американського роману «Все те незриме світло» (2014) Ентоні Дорра, емблематизують сюжетну історію про те, як радіо впливало на людські долі не тільки 1920-х чи 1930-х, а особливо, 1940-х, у період Другої світової війни. Натомість в іншій книзі, теж відзначеній Пулітцерівською премією, натрапляємо на доказ того, як радіоманіпуляції з масовою свідомістю могли сягати інквізиційних стандартів катування: в нелюдських умовах гулагівських бараків, як згадував очевидець, коли перетомлені цілодобовою працею в'язні билися за спальні місця, за можливість виспатися, – їх тероризувало радіо: «весь час у бараках на повну гучність працювало радіо, і його дуже ненавиділи» (Епплбом, 2010: 170).

Ненавидить «брехливого гучномовця», який соціальну ентропію «стагнації і застою» неправдиво величає «розвинутим соціалізмом, на обрії якого незнаною розкішшю вже маячів комунізм» (Матіос, 2008: 19), і головна героїня повісті Марії Матіос «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» (2008). Припнуте до чорного стовпа (як середньовічний злочинець до стовпа ганьби) з надписом «Слава КПРС!», вісімнадцять годин на добу радіо «сичало» і «допікало»

(Матіос, 2008: 20): мордувало «страхиттям небаченого – заморського – світу, просякненого дискримінацією тамтешніх темношкірих людей і враженого підступністю тамтешніх вовчих законів, які перетворюють людей на звірів» (Матіос, 2008: 19); «гучномовець бризкав слиною ненависті до причаєних там і тут українських буржуазних націоналістів» (Матіос, 2008: 19), «радіо й далі розвінчувало й гудило деяких радянських людей за нетрудові доходи» (Матіос, 2008: 20). Однак музичний репертуар, окрім ідеологічно нав'язливої «Мой адрес не дом и не улица, мой адрес Советский Союз», охоплював фольклорні мелодії народів СРСР, і уродженка молдавського містечка Фрунзе Верде Маріца Нямцу, як вдячний приймач, вбирала в себе живильні інтонації її сонячної Батьківщини, які зцілювали душу від

холоду чужини. Як, до речі, й у випадку Катерини Білокур, яка не менш бентежно пеленгувала із загумінкового кутка своєї Богданівки у простори культурного столичного світу: 1939 року, почувши по радіо «Чи я в лузі не калина була?», вона написала автобіографічний лист виконавиці Оксані Петрусенко, завдяки клопотанню якої мрія мисткині професійно займатися *святим* малювання здійснилась (Білокур, 1995: 17). Показово, що динамічний квітковий вихор на її картині «Буйна» (1944–1947), символізуючи вітаїстичне шаленство, а то й творчі екзальтації, своєрідно візуалізує той духовний порив «буйного співу» ренесансного героя В.Поліщука, який, захоплений технічними можливостями радіоголосу, солідаризувався з усім світом: «Неси, машино, наш буйний спів!» (Поліщук, 1923: 43).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білокур Катерина: Я буду художником! : Докум. оповідь у листах художниці, розвідках Миколи Кагарлицького. Київ : Спалах, ЛТД, 1995. 368 с.
2. Васильченко С. Твори в чотирьох томах. Том 2. / За заг. ред. О.Білецького. Київ : Видавництво Академії наук УРСР, 1959. 616 с.
3. Гуменна Д. Магія Косинчиного слова. *Сучасність*. 1980. Ч. 10 (238). С. 9–22.
4. Даценко Н. Пригоди на радіохвилях: Історія українського радіо. Київ : Темпора, 2023. 600 с.
5. Долар М. Голос і більш нічого / Младен Долар; пер. з англ. Павла Шведа. Київ : Комубук, 2022. 304 с.
6. Дорр Е. Все те незриме світло / Пер. з англ. О.Гординчук. Харків : КСД, 2023. 400 с.
7. Епплбом Е. Історія ГУЛАГу / Пер. з англ. А.Іщенко. 2-ге вид. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 511 с.
8. Інж. Н.Г. Про радіо та його значіння. *Народний Вісник*. Ілюстрований тижневик, виходить кожного четверга. Луцьк, 1927. Ч. 20. 25 серпня. С. 2–3.
9. Інж. Н.Г. Про радіо та його значіння. *Народний Вісник*. Ілюстрований тижневик, виходить кожного четверга. Луцьк, 1927. Ч. 21. 01 вересня. С. 2–3.
10. Косинка Г. Заквітчаний сон: Оповідання, спогади про Григорія Косинку / Упоряд. і приміт. Т.М.Мороз-Стрілець. Київ : Веселка, 1991. 287 с.
11. Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. Львів : ЛА «Піраміда», 2008. 64+48 с.
12. Мороз-Стрілець Т. З криниці болю. *Вітчизна*. 1988. № 9. С. 65–70.
13. Осьмачка Т. Косинка (Спогад). *Київ*. 1997. № 11–12. С. 122–123.
14. Поліщук В. Радіо. *Плуг*. 1928. № 1. С. 38–39.
15. Поліщук В. Радіо в житях: Поезії 1922–1923. Харків : Книгоспілка, 1923. 50 с.
16. Шкурупій Гео. Вибрані твори / Гео Шкурупій; упор. Ольга Пуніна, Олег Соловей. Київ : Смолоскип, 2013. 872 с.
17. Brecht B. On Film & Radio. London : Bloomsbury, 2000. 304 pp.

REFERENCES

1. Bilokur Kateryna (1995). Ya budu khudozhnykom! : Dokum. opovid u lystakh khudozhnytsi, rozvidkakh Mykoly Kaharlytskoho. [Bilokur Kateryna: I will be an artist!: Documentary narrative in the artist's letters, Mykola Kaharlytsky's investigations]. Kyiv : Spalakh, LTD. 368 s. [in Ukrainian].
2. Vasylychenko S. (1959). Tvory v chotyrokhtomakh. Tom 2. [Works in four volumes]. Kyiv : Vydavnytstvo Akademii nauk URSR. 616 s. [in Ukrainian].
3. Humenna D. (1980). Mahiia Kosynchynoho slova [The magic of Kosinchyna's words]. *Suchasnist*. 1980. Ch. 10 (238). S. 9–22. [in Ukrainian].
4. Datsenko N. (2023). Pryhody na radiokhvyliakh: Istoriia ukrainskoho radio [Arrivals on radio waves: History of Ukrainian radio]. Kyiv : Tempora. 600 s. [in Ukrainian].
5. Dolar M. (2022) Holos i bilsh nichoho [Voice and nothing else]. Kyiv : Komubuk. 304 s. [in Ukrainian].
6. Dorr E. (2023) Vse te nezryme svitlo [All that invisible light]. Kharkiv : KSD. 400 s. [in Ukrainian].
7. Epplebom E. (2010) Istoriia HULAHu [GULAG a history]. Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». 511 s. [in Ukrainian].
8. Inzh. N.H. (1927) Pro radio ta yoho znachinnia. [About radio and its meaning]. *Narodnyi Visnyk*. Pliustrovanyi tyzhnevnyk, vykhodyt kozhnoho chetverha. Lutsk. 1927. Ch. 20. 25 serpnia. S. 2–3. [in Ukrainian].
9. Inzh. N.H. (1927) Pro radio ta yoho znachinnia. [About radio and its meaning]. *Narodnyi Visnyk*. Pliustrovanyi tyzhnevnyk, vykhodyt kozhnoho chetverha. Lutsk. 1927. Ch. 21. 01 veresnia. S. 2–3. [in Ukrainian].

10. Kosynka H. (1991) *Zakvitchanyi son: Opovidannia, spohady pro Hryhoriia Kosynku* [Flowered dream: Stories, memories of Hryhoriy Kosynka]. Kyiv : Veselka. 287 s. [in Ukrainian].
11. Matios M. (2008) *Moskalytsia; Mama Maritsa – druzhyna Khrystofora Kolumba*. [Moskalytsia; Mama Maritsa is a friend of Khrystophora Kolumba]. Lviv : LA «Piramida». 64+48 s. [in Ukrainian].
12. Moroz-Strilets T. (1988). *Z krynytsi boliu* [From the well of pain]. *Vitshyzna*. 1988. № 9. S. 65–70. [in Ukrainian].
13. Osmachka T. (1997). *Kosynka (Spohad)*. [Kosynka (Memory)]. *Kyiv*. 1997. № 11-12. S. 122–123. [in Ukrainian].
14. Polishchuk V. (1928). *Radio*. [Radio]. *Pluh*. 1928. №1. S.38-39. [in Ukrainian].
15. Polishchuk V. (1923). *Radio v zhytakh: Poezii 1922–1923*. [Radio in the rye: of poetry 1922–1923]. Kharkiv : Knyho-spilka. 50 s. [in Ukrainian].
16. Shkurupii Geo. (2013). *Vybrani tvory*. [Selected works]. Kyiv : Smoloskyp. 872 s. [in Ukrainian].
17. Brecht B. (2000). *On Film & Radio*. London : Bloomsbury. 304 pp.

УДК 378.016.091.33:81'243]-027.22:004
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-21>

Наталя БУЛАВА,
orcid.org/0000-0001-7671-1069
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) post4nb@gmail.com

ЕЛЕКТРОННЕ ТЕСТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНА СКЛАДОВА У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ

У статті запропоновано огляд теоретичних засад використання електронних тестів та наведено власні практичні розробки у галузі викладання української мови як іноземної. Проаналізовано переваги та недоліки використання простого і дієвого інструментарію хмарного сервісу Google Forms для створення комплексу навчальних електронних тестів, завдяки яким з'явилася можливість урізноманітнювати й модернізувати освітній процес. З'ясовано особливості тестового контролю у викладанні української мови як іноземної. Охарактеризовано тестові завдання закритої форми (завдання альтернативного вибору, множинного вибору, перехресного вибору, завдання на встановлення правильної послідовності) і завдання відкритої форми (з обмеженою відповіддю та з вільно сформульованою відповіддю). Основну увагу зосереджено на тих тестових завданнях для викладачів української мови як іноземної, які визначено Законом України «Про вищу освіту», зокрема формуванні україномовних компетентностей у студентів-іноземців як необхідної умови отримання професійної підготовки в Україні. Автором з'ясовано переваги та недоліки кожного різновиду тестового завдання на заняттях із вивчення української як іноземної. Особливу увагу приділено клоуз-тесту, що сприяє формуванню не лише знань з мови, а й відомостям про позамовну дійсність. Тестові завдання забезпечують інтерактивну взаємодію учасників освітнього процесу, підвищують ефективність навчання іноземної мови, враховують індивідуальні потреби і здібності особистості, забезпечують неперервність і самостійність навчання. Наведені приклади тестових завдань із застосуванням хмарної технології Google Forms наочно демонструють інтерактивність взаємодії всіх учасників освітнього процесу, підвищують ефективність і самостійність навчання. Тестовий контроль може забезпечити успішну реалізацію мети і всіх функцій контролю, проте лише в поєднанні з іншими традиційними видами контролю (усними відповідями, контрольними роботами, екзаменами), оскільки лише в комплексі різних видів роботи можливе успішне досягнення освітніх завдань.

Ключові слова: електронний, тест, українська мова як іноземна, іноземні студенти, завдання відкритої форми, завдання закритої форми.

Natalia BULAVA,
orcid.org/0000-0001-7671-1069
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) post4nb@gmail.com

ELECTRONIC TESTING AS AN EFFECTIVE COMPONENT IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

The article provides an overview of the theoretical foundations of electronic tests and presents the author's own practical developments in teaching Ukrainian as a foreign language. It analyzes the advantages and disadvantages of using the simple and effective tools offered by the Google Forms cloud service to create a set of educational electronic tests, which enable the diversification and modernization of the educational process. The specific features of test-based assessment in teaching Ukrainian as a foreign language are identified.

The article describes closed-form test tasks (such as alternative choice, multiple choice, cross-choice, and ordering tasks) and open-form tasks (with restricted and free-form answers). Special emphasis is placed on test tasks designed for Ukrainian language instructors of foreign students, in alignment with the requirements of the Law of Ukraine «On Higher Education», particularly regarding the development of Ukrainian language competencies among international students as a necessary condition for professional training in Ukraine.

The author examines the strengths and weaknesses of each type of test task in Ukrainian language classes for foreign students, with particular attention given to the cloze test, which fosters not only language proficiency but also understanding of extralinguistic contexts. Test tasks promote interactive engagement among participants in the

educational process, enhance the effectiveness of language learning, accommodate individual needs and abilities, and ensure continuity and independence in learning. The examples of test tasks using Google Forms illustrate the interactive nature of this approach, enhancing both the effectiveness and autonomy of learning.

Although test-based assessment can successfully fulfill the goals and functions of evaluation, it should be combined with other traditional forms of assessment (oral responses, written assignments, exams) to achieve educational objectives fully, as only a comprehensive approach ensures the successful attainment of educational goals.

Key words: *electronic, test, Ukrainian as a foreign language, foreign students, open-form tasks, closed-form tasks.*

Постановка проблеми. Одним із ефективних інструментів організації педагогічного контролю є тестування. Цей засіб перевірки мовної компетенції стає провідним в умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій та комп'ютерної техніки. Завдяки цьому зростає інтерес до розробки електронних тестових завдань, їхнього використання в освітньому процесі. Очевидність переваг тестових технологій уже не викликає сумнівів, проте ще досі відсутня процедура стандартизації оцінювання якості знань, умінь і навичок. Більшість педагогів власноруч продовжують розробляти тести, послуговуючись складністю дібрати відповідний матеріал для перевірки знань у методичній літературі (Борисенко, Караман, Караман, 2012). Розробки тестових завдань для оцінки рівня володіння іноземними студентами українською мовою досі неунормовані. Навчання з використанням тестів із метою контролю української мови з особливою увагою до писемного та усного мовлення студентів має важливе значення, адже дозволяє визначити рівень знань, умінь та навичок об'єктивно, неупереджено та швидко. Особливого значення для закладів освіти різного профілю набуло використання хмарних сервісів Google, що, завдяки простоті і дієвому інструментарію, надає можливість урізноманітнювати і модернізувати освітній процес.

Аналіз досліджень. Питання розробки тестових завдань попри тривалу історію вивчення і нині є актуальним, оскільки воно тісно пов'язане з проблемою пошуку досконалої та валідної системи вимірювання знань студентів. У цих умовах актуальною є тенденція до використання кількісних методів педагогічного контролю. Серед об'єктивних засобів оцінювання мовних знань іноземних студентів найбільш обґрунтованим стає метод тестування із використанням технічних засобів як одного з надійних та об'єктивних педагогічних інструментів. У лінгводидактиці вже наявна вагома низка теоретичних наукових досліджень, що презентують різні підходи до визначення поняття «тести», аналізу їхніх унікальних властивостей як педагогічних програмних засобів. Звичайно, ці переваги зумовлюють застосування їх в освітньому процесі як засобів пізнавальної діяльності. Теоретичне опрацювання та

практичні поради щодо принципів укладання тестових завдань для іноземних студентів були предметом уваги Т.К. Ісаєнко та Г.М. Козуб (Ісаєнко, Козуб, 2010). Педагогічні можливості та переваги комп'ютерного тестування дослідили Л. Білоусова та О. Колгатін (Білоусова, Колгатін, 2008). Вагомі наукові розвідки в розвиток окресленої проблематики зробили О. Антонів, О. Біленька, Г. Бойко, Н. Булава, І. Булах, Т. Григорчук, С. Караман, Д. Мазурик, С. Ніколаєва, Т. Цимбал, П. Федорук та ін. Актуальність теми визначає відсутність цілісної науково виваженої, адаптованої і сертифікованої методики укладання тестів для визначення рівневої мовної компетентності в іноземних слухачів підготовчого відділення.

Актуальність теми визначається наявністю різноманітних, інколи протилежних концепцій і підходів до використання тестових завдань на заняття з української мови як іноземної, необхідністю проаналізувати можливості використання тестового інструменту в освітньому процесі, надати результати ефективності побудови системної тестової траєкторії на навчальних заняттях. Проте, незважаючи на проявлений науковою спільнотою інтерес, питання впровадження тестових технологій у сучасний освітній простір задля формування ключових мовних компетентностей у студентів, зокрема іноземців, усе ще потребують детального вивчення. Означене визначило вибір теми дослідження.

Мета статті – необхідність здійснення комплексного аналізу теоретичного та практичного використання електронних тестів у процесі викладання української як іноземної та характеристика практичного застосування тестових зразків. Завданням статті є узагальнення поглядів науковців на поняття «електронний тест», вивчення їхніх різновидів та особливостей використання, наведення прикладів онлайн-тестів, використання яких буде ефективним або доцільним під час контролю сформованості певного рівня знань у іноземців з української мови

Виклад основного матеріалу. Тестові технології полегшують та оптимізують чимало рутинних процесів, нівелюючи кордони в освітньому просторі, що виходить за межі не лише університету, а й країни. Таке активне впровадження електро-

них технологій підвищує вимоги до рівня фахової підготовки працівників, посилюючи конкуренцію на ринку праці. Таким чином, постає потреба у висококваліфікованому фахівцеві, котрий володіє певними компетентностями, зможе ефективно, проявляючи активність, відповідальність, наполегливість і креативність, вирішувати завдання самостійно та (або) у складі команди.

У таких умовах освітній процес стає більш гнучким та оптимізованим, пристосованим до життєвих реалій, забезпечуючи формування конкурентоспроможних професіоналів.

Модернізація освіти зосереджена сьогодні не стільки на оновленні змісту навчання, скільки на впровадженні інноваційних форм, методів, засобів навчання з метою створення дієвого цифрового освітнього простору та пошуку нових педагогічних технологій. Таким надійним та інноваційним засобом є електронне тестування. Головна відмінність тесту від традиційної форм контролю полягає в тому, що він завжди системно та об'єктивно вимірює знання опитуваних. Умовами успішного проведення тестування є вміння педагогів точно сформулювати ті теоретичні та практичні знання, які необхідно виміряти, точно встановити умови, яких необхідно дотримуватися під час проведення тесту, якісно обробити кількісні результати тесту з метою коректного визначенням вимірювальної шкали оцінювання знань.

Опрацювання лінгвістичних студій виявило різне тлумачення поняття «тест». У вузькому значенні це поняття позначає сукупність тестових завдань, дібраних за певними правилами для вимірювання певної якості, у широкому значенні – сукупність етапів планування, складання і випробування тестів, обробки та інтерпретації результатів проведення тесту (Зозуля, 2019).

Застосування тестування як методу контролю та вимірювання знань зумовило велике різноманіття тестів. Кожен із цих різновидів традиційних текстів може бути перетворений на онлайн-тести. Онлайн-тестування – це інтерактивний інструмент для перевірки знань та умінь, що здійснюється за допомогою онлайн-ресурсів мережі Інтернет.

Перевагами електронного тестування є сучасний експрес-формат, економічна ефективність, створення однакових умов для опитуваних, можливість отримати детальний швидкий результат, допомога у проведенні роботи над помилками, забезпечення функції реалізації зворотного зв'язку, тривале зберігання результатів та порівнювання отриманих результатів із попередніми, стимулювання до навчання, можливість комплексно формувати компетентності.

Використання інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) сприяє підвищенню мотивації студентів до навчання, розвитку навичок самостійного навчання та вміння брати відповідальність за власний освітній процес. Застосування ІКТ дозволяє студентам визначати цілі та завдання навчання, обирати оптимальний темп, стратегії та інструменти, а також освоювати нові технології, що стануть у пригоді для подальшого професійного розвитку. Впровадження ІКТ в освітній процес допомагає студентам ефективно працювати у віртуальному середовищі, орієнтуватися в інформаційному потоці та розвивати навички роботи з інформацією, необхідні для сучасного життя і кар'єри (Чехратова, 2022).

На відміну від курсів на платформі Moodle, доступ до навчальних матеріалів та завдань на альтернативних платформах може бути значно легшим для користувачів, оскільки часто не вимагає додаткової реєстрації чи авторизації. Проте такий підхід ставить питання ідентифікації студентів та забезпечення академічної доброчесності, особливо при використанні хмарних сервісів для контролю їхніх досягнень. Водночас інструменти, що надаються платформою, дають можливість створити об'єктивну і прозору систему моніторингу навчального процесу, що сприяє точнішому та справедливому оцінюванню знань студентів.

У практичній роботі для здійснення проміжного та рубіжного моніторингу рівня знань було використано Google Forms. Студенти отримують посилання на своє завдання електронною поштою або повідомленнями. Їм потрібно лише перейти за посиланням і вони готові виконати завдання. Вони можуть почати роботу відразу або приступити до виконання пізніше, коли у них буде вільний час.

Проте більш складним є аналіз відповідей на завдання з відкритою формою, де важливим є суб'єктивний підхід. У такому випадку викладач, перевіряючи відповіді студентів, може оцінити правильність і глибину відповіді, а також виставити відповідну оцінку, враховуючи точність і обґрунтованість наданої інформації. Використання засобу тестування в навчанні української мови як іноземної здійснюється насамперед за допомогою лінгводидактичного тесту, тобто комплексу завдань, що були підготовлені відповідно до певних вимог із метою визначення мовних компетенцій учасників та оцінки їхніх результатів відповідно до встановлених критеріїв. В освітньому процесі іноземним студентам пропонують тести із задалегідь підібраними та впорядкованими завданнями, що враховують усі види мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, письмо та говоріння (Зозуля, 2019).

Робота з тестами може мати характер проміжного чи підсумкового контролю й проводиться після вивчення відповідних розділів програми. Програма з української мови як іноземної відрізняється від програми основних курсів застосуванням не лінійного принципу розподілу матеріалу, а ситуативно-тематичного із мінімізацією теоретичного матеріалу (Зозуля, 2019: 25). Ці аспекти зумовлюють підбір різних тестових завдань.

У практиці навчання іноземних студентів доцільно поєднувати два види тестових завдань:

– тестові завдання закритої форми (альтернативні тестові завдання, тестові завдання множинного вибору, тестові завдання на визначення відповідності, завдання на визначення правильної хронологічної або логічної послідовності);

– тестові завдання відкритої форми (завдання з пропусками, завдання на доповнення, завдання з короткою відповіддю).

Різновид тестів закритої форми передбачає вибір правильного варіанту відповіді студентом, які йому запропоновано. До цього різновиду завдань належать:

1) тестові завдання альтернативного вибору. Іноземному студентові пропонують вибрати правильну відповідь із двох варіантів.

Завдання альтернативного вибору застосовують рідко, оскільки їхнім недоліком є велика ймовірність випадкового вибору, вгадування правильної відповіді. Проте у своїй роботі з іноземним контингентом такий різновид завдань сприяв перевірці швидкості мислення, розуміння аудіоматеріалу, перевірці знань, але не дозволяв прослідкувати перебіг думок студентів (рис. 1) (Ісаєнко, Козуб, 2010);

2) тестові завдання множинного вибору вимагають від іноземного студента вибору однієї правильної відповіді з декількох варіантів (рис. 2).

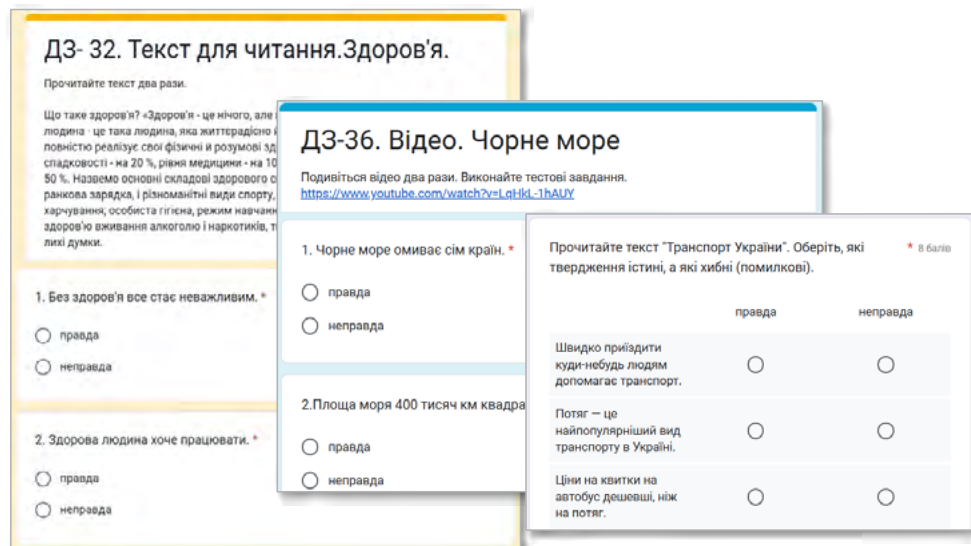

Рис. 1. Приклади тестових завдань альтернативного вибору

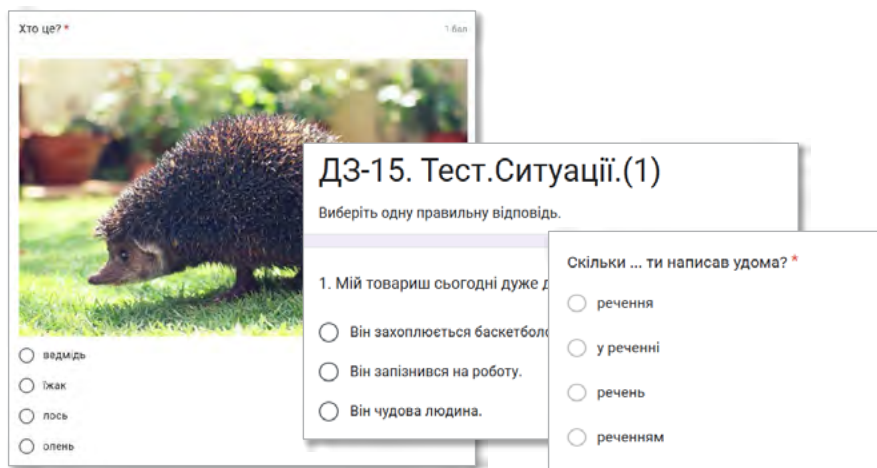

Рис. 2. Приклади тестових завдань множинного вибору

Складання правдоподібних дистракторів зазвичай є головною вимогою для створення ефективного тесту такого різновиду, що вимагає креативності та відповідного досвіду від педагога. Зазвичай цей процес є більш складним, ніж створення завдань відкритої форми. У тестовому запитанні рекомендовано пропонувати від трьох до п'яти варіантів відповіді. Якщо для конкретного запитання важко придумати четвертий варіант, то немає потреби його додавати (Ніколаєв, 2022).

Перевірка лексичних навичок в іноземних студентів може здійснюватися у вигляді читання невеликого тексту, через який опитувані мають відобразити ці знання.

Наведені варіанти відповідей мають на меті перевірити, наскільки володіє лексичними нормами української мови студент. Звичайно, тест множинного вибору розвиває кілька ключових навичок: розширює словниковий запас, сприяє формуванню контекстуального розуміння, навчає правильному вживанню лексем, розвиває навичку швидкої ідентифікації слова під час читання чи слухання, розвиває асоціативне мислення – сприяє формуванню зв'язків між словами та їхніми синонімами або антонімами;

3) тестові завдання на визначення відповідності. Зазвичай використовують із метою перевірки вміння порівнювати поняття, терміни чи визначення з відповідними прикладами або характеристиками; розуміння зв'язків між елементами – навичка виявляти зв'язки між різними частинами інформації, такими як причини та наслідки, поняття та їхні ознаки; швидкість обробки інформації – уміння оперативно аналізувати запропоновані варіанти й обирати правильні відповіді; увага

до деталей – здатність точно сприймати та співвідносити інформацію, не допускаючи помилок через дрібниці; глибина засвоєння матеріалу – перевіряється, наскільки добре студент розуміє і може застосувати знання на практиці. Ці тести зазвичай використовуються для перевірки знань, що вимагають точного розуміння зв'язків між двома частинами (Булава, 2018; Українська мова для слухачів-іноземців підготовчого відділення. Збірник вправ і завдань, 2010) (рис. 3);

4) тестові завдання на встановлення послідовності. Такі тести перевіряють навички іноземних студентів розуміння граматичних правил – опитувані повинні правильно встановити порядок слів у реченні, враховуючи граматичні особливості української мови (узгодження відмінків, часів, порядку слів). Цей різновид тесту розвиває здатність логічно пов'язувати частини тексту чи речень, аби вони утворювали змістовний та правильний текст.

Такі завдання допомагають студентам краще зрозуміти, як будувати логічні, послідовні висловлювання українською мовою, стимулюють аналізувати значення речень або фраз у ширшому контексті для правильного встановлення їхньої послідовності. Цей різновид контролю тренує вміння помічати дрібні, але важливі елементи, як-от: сполучники чи вказівки на часові відносини, що допомагають правильно розмістити частини тексту (рис. 4). Проведення такого тестування допомагає іноземцям розвивати не лише граматичні знання, але й розуміння структури української мови загалом.

Перевагами тестів закритої форми є швидка перевірка та оцінювання роботи завдяки чітким

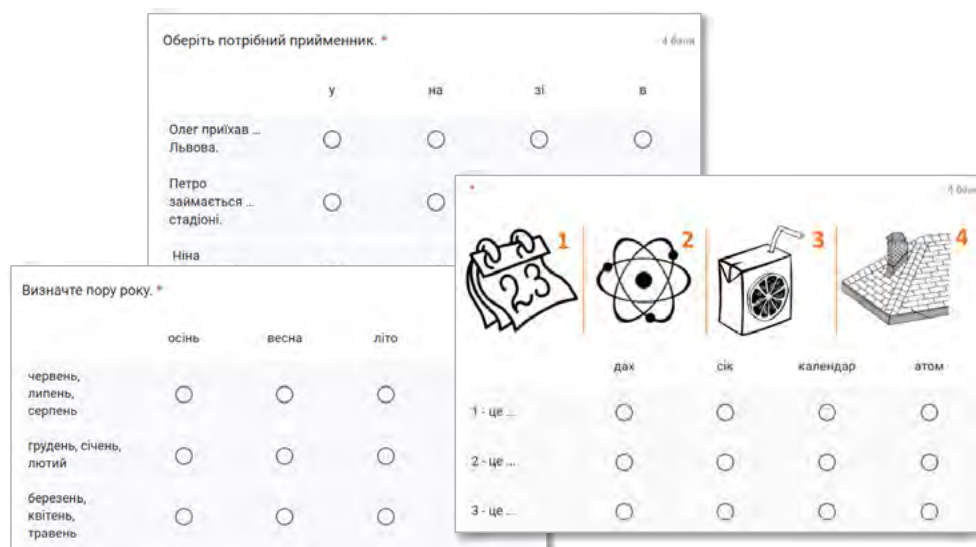

Рис. 3. Приклади тестових завдань на визначення відповідності

відповідям, тести легко перевіряти автоматично або вручну, що суттєво економить час викладача; об'єктивність оцінювання; можливість охоплення великої кількості опитуваних за короткий час та порівняння результатів багатьох учасників; визначеність завдання та наявність варіантів відповідей знижують рівень тривожності; охоплення широкого спектру знань (рис. 4).

Тестові завдання закритої форми мають певні недоліки. Вони переважно перевіряють поверхневі знання, тобто те, що студент запам'ятав, а не вміння аналізувати і робити висновки. Учасник тесту показує високі результати, добре вивчивши факти, але не маючи глибокого розуміння теми. Ще одним недоліком є можливість вгадування відповідей. У тестах закритого зразка зазвичай є кілька варіантів відповідей, і учасники можуть просто випадково вибрати правильну відповідь, навіть не знаючи точної відповіді. Це спотворює

реальні результати і не дозволяє повною мірою оцінити знання. Закриті тести не підходять для оцінки критичного мислення студентів. Учасник має лише вибрати один із запропонованих варіантів, це не дає йому можливості пояснити свою думку, проаналізувати ситуацію або запропонувати інший підхід до вирішення проблеми. Складність створення якісних запитань також є недоліком. Варіанти відповідей мають бути зрозумілими, але водночас достатньо складними, щоб змусити учасника добре подумати над відповіддю. Неякісно складені запитання можуть вводити в оману або бути надто легкими, що знижує цінність тесту.

Тести відкритої форми передбачають самостійне доповнення варіанту відповіді студентом із метою отримання повного висловлювання. До цього різновиду завдань належать:

- 1) завдання з обмеженням на відповідь;

Розташуйте слова в правильному порядку. * 1 бал

В (1), журнали (2), столи (3), кабінеті (4), лежать (5), письмовому (6), на (7).

3, 5, 2, 1, 6, 7, 4

2, 5, 7, 6, 3, 1, 4

2, 1, 4, 6, 5, 7, 3

3, 1, 4, 5, 2, 7, 6

Оберіть правильний порядок. *

січень, лютий, грудень, квітень

травень, вересень, червень, липень

липень, серпень, вересень, жовтень

листопад, серпень, жовтень, вересень

Інше: _____

Якщо ви любите подорожувати, ви побачите й дізнаєтеся багато такого, про що вдома можна лише прочитати в книжках або подивитися по телебаченню. Кращий спосіб вивчати географію - це подорожувати, а кращий спосіб дізнаватися й зрозуміти людей - це познайомитися з ними там, де вони живуть.

Виберіть правильний план до тексту.

1. Подорож- шлях до пізнання нового. 2. Світлини як нагадування про щасливий час. 3. Найкомфортніші транспортні засоби. 4. Найкращий спосіб вивчення географії. 5. Переваги морського відпочинку.

1. Подорож- шлях до пізнання нового. 2. Світлини як нагадування про щасливий час. 3. Найкомфортніші транспортні засоби. 4. Переваги морського відпочинку. 5. Найкращий спосіб вивчення географії.

1. Найкращий спосіб вивчення географії. 2. Найкомфортніші транспортні засоби. 3. Світлини як нагадування про щасливий час. 4. Переваги морського відпочинку. 5. Подорож- шлях до пізнання нового.

1. Найкомфортніші транспортні засоби. 2. Найкращий спосіб вивчення географії. 3. Переваги морського відпочинку. 4. Подорож- шлях до пізнання нового. 5. Світлини як нагадування про щасливий час.

Інше: _____

Рис. 4. Приклади тестових завдань на встановлення послідовності

Закінчіть речення. * 3 бали

У середу й четвер Ніна не була в академії, тому

Вона погано говорить українською мовою, тому їй важко спілкуватися з друзями.

Олена сьогодні дуже зайнята, тому вона не змогла прийти на заняття.

Закінчіть речення. * 3 бали

Яблуко, полуниця, груша, лимон - це ...

Шапка, шарф, штани, светр, сорочка - це ...

Стіл, диван, полиця, стілець, тумбочка - це ...

Рис. 5. Приклади тестових завдань на додаток

2) завдання з вільно сконструйованою відповіддю. У завданнях з обмеженням на відповідь студенти дають відповідь самостійно, проте формулювання завдання передбачає тільки один правильний варіант. З-поміж таких завдань виокремлюємо:

а) тести на додаток (рис. 5). Завдання можуть передбачати доповнення визначення зазначених лексем або частин речень (Українська мова для слухачів-іноземців підготовчого відділення. Збірник вправ і завдань, 2010).

Такі завдання активно використовуються на початковому етапі вивчення української мови іноземними громадянами, оскільки вони головним чином спрямовані на перевірку володіння лексичного корпусу мови;

б) тести на трансформацію (рис. 6).

У завданнях із вільно сконструйованою відповіддю студенти дають вільні відповіді, обмежень немає. Формулювання завдання передбачає наявність зразка, яким є найбільш правильна відповідь з описом його характеристик і ознак якості.

Наприклад: а) завдання на завершення (відповіді на запитання, заповнення анкети, резюме, написання побутового та ділового листа за заданою програмою) (рис. 7) (Арделян, Борисова, Король, 2015).

Завдання зі вільно сконструйованою відповіддю належать до найбільш ефективних видів тестових завдань, адже студенти мають можливість виражати власні ідеї та думки, що сприяє розвитку вміння будувати зв'язне мовлення. Вільна відповідь дозволяє використовувати вивчену лексику та граматичні конструкції в реальних мовленнєвих ситуаціях, що підвищує їхнє застосування. Зазначений різновид завдань вчить студентів спілкуватися природно, без підказок чи шаблонів, що важливо для ефективної комунікації. Такі тести імітують реальні ситуації, тому студентів необхідно швидко орієнтуватися в мовленнєвій ситуації;

б) завдання на внутрішньомовне перефразування передбачає передачу змісту тексту власними словами. Такі тести вимагають від іно-

Рис. 6. Приклади тестових завдань на трансформацію

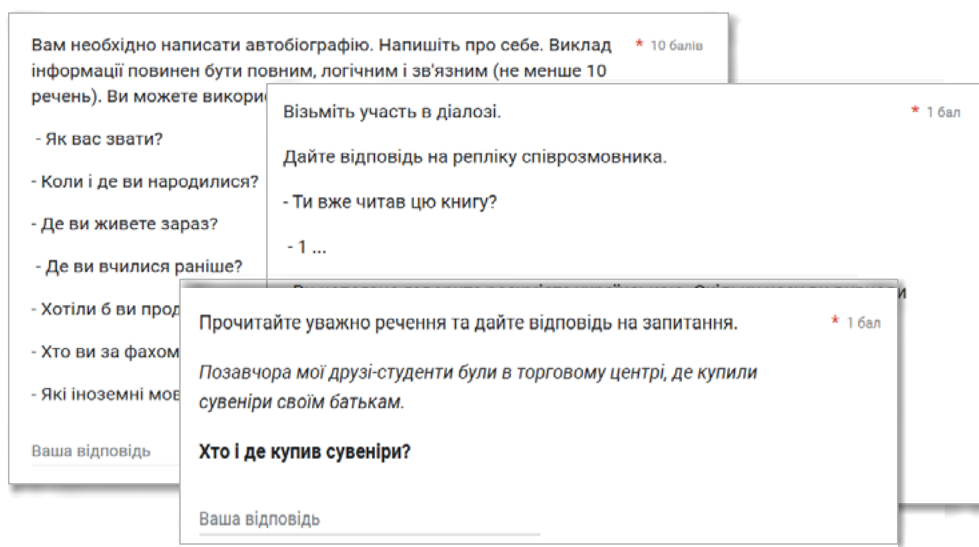

Рис. 7. Приклади тестових завдань на завершення

земних студентів уміння встановлювати зв'язки між подіями та явищами, розуміти причини й наслідки, пояснювати значення слів і підбирати до них синоніми (рис. 8).

Ще одним специфічним різновидом відкритої форми тесту є клоуз-тест, який зазвичай використовується на заняттях з української мови як іноземної з метою розвитку у студентів пам'яті, уваги, вміння аналізу. Цей метод ефективний, оскільки допомагає засвоїти лексику, граматику та вдосконалити загальні мовленнєві навички. Можна виокремити кілька різновидів клоуз-тестів, кожен з яких виконує свої навчальні функції.

Стандартний клоуз-тест або фіксований, у якому пропуски роблять на основі певного інтервалу (наприклад, кожне третє чи п'яте слово). Студенти повинні заповнити пропуски, орієнтуючись на контекст. Цей формат розвиває здатність аналізувати текст і допомагає розуміти значення слів у контексті. Нефіксований різновид клоуз-тестів містить

пропуски певної групи слів (граматичний клоуз-тест, лексичний клоуз-тест, клоуз-тест із варіантами відповідей, креативний клоуз-тест) (рис. 9).

Основою клоуз-тесту є зв'язний текст, що логічно завершує виклад фактів або подій, а пропущені слова можна легко відновити, орієнтуючись на контекст. Під час виконання тесту необхідно осмислити інформацію, подану до пропуску, проаналізувати граматичну структуру і згадати з довготривалої пам'яті потрібні елементи тексту (Зозуля, 2019).

Завдання для студентів передбачає дворове читання тексту: спершу для ознайомлення із загальним змістом, а вдруге – для заповнення пропусків словами, які допоможуть відновити значення тексту загалом. Точне відновлення пропусків свідчить про глибоке розуміння тексту з урахуванням лінгвістичних та позамовних чинників, а також про володіння необхідною лексикою, граматиною під час читання.

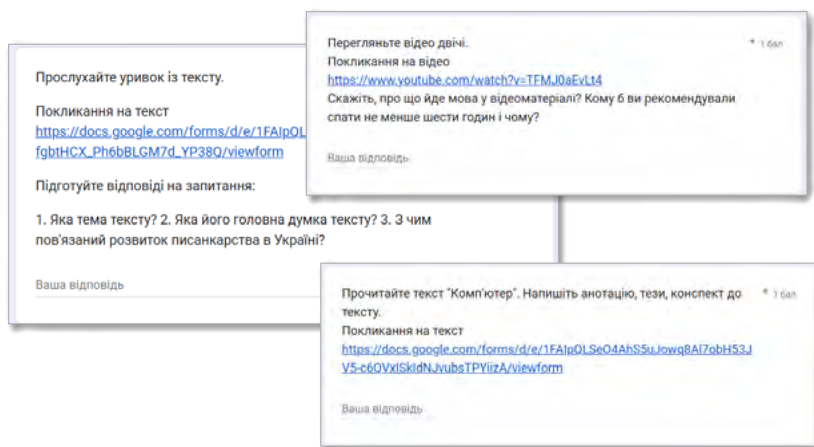

Рис. 8. Приклади тестових завдань на внутрішньомовне перефразування

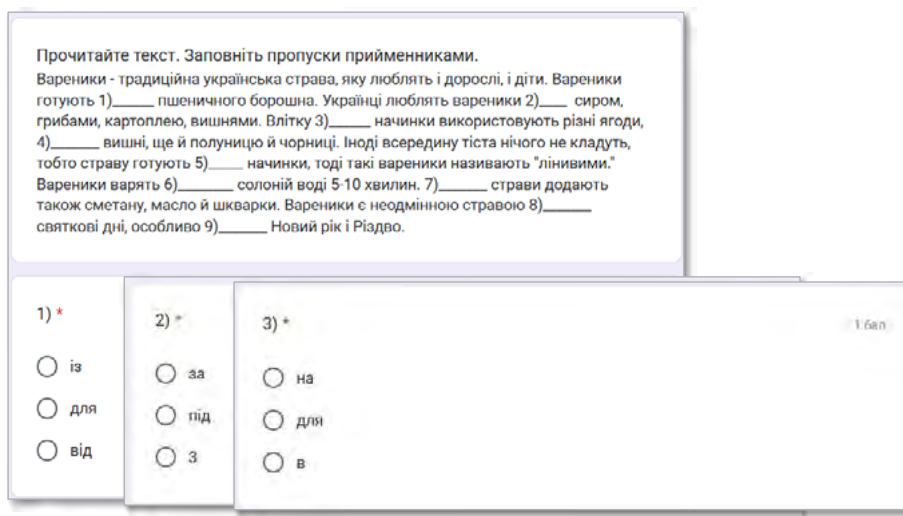

Рис. 9. Приклад клоуз-тесту

Виконуючи клоуз-тести, студенти можуть обирати готову відповідь із запропонованих варіантів або самостійно формулюють власний варіант, орієнтуючись на завдання до тексту. Успішне виконання тесту вимагає від студента розуміння не лише змісту тексту, а й зв'язків між частинами. Перевагами тесту є порівняно невеликий обсяг часу на його виконання, можливість охоплення всього тексту.

Щоправда, такий різновид тестових завдань не позбавлений недоліків, з-поміж яких брак часу для осмислення студентом глибокого аналізу та структури тексту, що спричиняє виникнення випадкових помилок під час його виконання (Зозуля, 2019).

Таким чином клоуз-тести для навчання пропонують зазвичай зв'язні тексти (у вигляді діалогів чи монологів), при виконанні яких предметом оцінки є не лише знання з мови, а й відомості про позамовну дійсність. З одного боку, студент має вбудовуватися в текстову (авторську) концепцію і підбирати слова, що не суперечать: 1) граматиці (вмінню зрозуміти позицію пропуску щодо контексту у – вбудовуватися в словосполучення і речення), 2) лексиці відповідного матеріалу, що вивчається, 3) мовній здогадці. З іншого боку, такий тест уможливорює перевірку вміння зрозуміти загалом зміст тексту, авторський задум, концепцію тексту, зв'язки між подіями чи станами персонажів, описаних у творі.

Тести відкритої форми складніші у виконанні через відсутність варіантів відповідей, вони вимагають демонстрації не лише засвоєних лінгвістичних знань, а й творчої відповіді на поставлені запитання та уможливають здійснення сформованого комплексного контролю знань, умінь та навичок із мови.

Складність проведення тестів відкритої форми полягає в тому, що вони вимагають наявності чіткої та однозначної правильної відповіді від студентів, що може бути складним для об'єктивного оцінювання, збільшується час на виконання таких завдань. Така особливість вимагає розроблення еталонів відповіді.

Лінгвістичні тести з української мови як іноземної мають свою специфіку, яка зумовлює їхню відмінність від класичних підходів до навчання. Основна особливість таких тестів полягає в тому, що навчальний матеріал подається не у вигляді перевірки теоретичних пояснень, а через практичні завдання підсумкового та узагальнюючого характеру. Це дозволяє студентам безпосередньо застосовувати здобуті знання у контексті реальних мовних ситуацій. Такий підхід забезпечує комплексне засвоєння правил, що дає змогу іно-

земним студентам систематизувати свої знання та використовувати їх на практиці. Узагальнюючий характер тестів сприяє кращому закріпленню вивченого матеріалу.

Проведення регулярних тестувань у формі невеликих контрольних завдань має велике значення, оскільки така форма роботи дозволяє одночасно перевірити знання всіх студентів і дає змогу викладачам об'єктивно оцінити рівень засвоєння матеріалу. На відміну від поточної чи індивідуальної перевірки, тести є більш ефективним і «економічним» інструментом контролю знань, адже вони дозволяють швидко та надійно виявити рівень володіння мовним матеріалом серед іноземних студентів. Завдяки цьому тестування в межах вивчення української як іноземної стає не тільки засобом оцінювання, а й важливим елементом навчального процесу, який сприяє більшому засвоєнню та розумінню української мови.

Висновки. Тестовий контроль є важливим елементом навчального процесу для іноземних студентів, які вивчають українську мову. Його застосування на заняттях дозволяє ефективно оцінювати рівень засвоєння мовного матеріалу та допомагає студентам усвідомлювати свої досягнення і прогалини. Тестовий контроль уможливорює перехід від суб'єктивного до об'єктивного способу оцінювання знань, даючи змогу неупереджено обґрунтовано оцінити рівень сформованих знань.

Робота з тестами у хмарному середовищі Google Forms формує у студентів вміння систематизувати свої знання, навчає структурувати вивчений матеріал; розвиває уважність до мовних деталей у таких аспектах, як граматики, правопис або вибір слова; сприяє критичному мисленню та вміння аналізувати інформацію, порівнюючи її з уже засвоєним матеріалом; мотивує до подальшого навчання та допомагає подолати мовний бар'єр; вимагає відповідального ставлення до виконання завдань в умовах обмеженого часу. Проте тести не є ідеальною формою контролю знань, адже ці завдання не враховують індивідуальні здібності студентів, пізнавальну діяльність загалом, не завжди можливе встановлення причинно-наслідкових зв'язків між складеними тестами, знаннями, умінями, що перевіряються, та отриманими результатами (Сімоненко, 2013). Поза можливостями електронного тестування залишається перевірка творчого вияву мовних знань, навичок говоріння та письма. Одним із недоліків використання хмарної технології Google Forms є неможливість встановити обмеження на час виконання тесту, що можливо на платформах цифрового навчання,

таких як Moodle. Це означає, що відповідальність за дотримання часу повністю лягає на студента, який, за потреби, може скористатися словниками або підручниками для вибору правильних відповідей. Отже, викладач має ретельно продумати типи завдань і формулювання запитань, щоб зменшити ризики академічної недоброчесності та зробити тестування більш об'єктивним та успішним.

Доцільно, на нашу думку, поєднувати електронне тестування з іншими традиційними видами контролю (усними опитуванням, контрольними роботами, екзаменами), оскільки лише в комплексі різних видів роботи можливе комплексне успішне досягнення освітніх завдань, взаємне використання яких може стати перспективним вивченням наступних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арделян М. В., Борисова А. О., Король А. В. Практикум з української мови для іноземних студентів: навчально-методичний посібник для студентів-іноземців усіх факультетів з дисципліни «Українська мова як іноземна». Харків, 2015. 153 с.
2. Білоусова Л., Колгатін О. Тестування як компонент навчального процесу (2008). URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22646/1/Bilousova_Kolhatin.pdf
3. Борисенко В. В., Караман С. О., Караман О. В. Тестовий контроль як метод діагностики навчальних досягнень студентів (2012). URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2132/1/S_Karaman_O_Karaman_Wi_GI.pdf
4. Булава Н. Ю. Українська мова. Тестові завдання для слухачів-іноземців підготовчого відділення: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2018. Ч.ІІ. 102 с.
5. Зозуля І. Є. Тест як засіб контролю в навчанні українській мові як іноземній. *Молодий вчений*: Спецвипуск. № 6.1 (70.1) червень 2019 р. С. 21–26.
6. Ісаєнко Т.К., Козуб Г.М. Система тестів з української мови як іноземної для студентів усіх спеціальностей. Практикум. Полтава: ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка. 2010. 50 с.
7. Ніколаєв Є. Як підготувати тестове завдання? *Академічна доброчесність*. Червень 2022р. Вип. 24 (2022). URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Integrity-bulletin-24.pdf>
8. Сімоненко Л. Ю. Тест як засіб контролю сформованості методичної компетентності студентів-філологів (2013). URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2744/2495>
9. Українська мова для слухачів-іноземців підготовчого відділення. Збірник вправ і завдань : навчальний посібник / ред. Л.Є. Азарова. Вінниця: ВНТУ. 2010. 121 с.
10. Чехратова О. А. Використання Google Forms для проведення поточного і підсумкового контролю на заняттях з іноземної мови (2022). URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60684dcf-2282-4811-9840-998c8f0d2327/content>

REFERENCES

1. Ardelian M. V., Borysova A. O., Korol A. V. (2015) *Praktykum z ukrainskoi movy dlia inozemnykh studentiv: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv-inozemtsiv usikh fakultetiv z dystsypliny «Ukrainska mova yak inozemna»*. [Workshop on the Ukrainian language for foreign students: a teaching and methodological guide for foreign students of all faculties in the discipline "Ukrainian as a foreign language"] Kharkiv, 2015. 153 s. [in Ukrainian].
2. Bilousova L., Kolhatin O. (2008) *Testuvannia yak komponent navchalnoho protsesu*. [Testing as a component of the educational process] URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22646/1/Bilousova_Kolhatin.pdf [in Ukrainian].
3. Borysenko V. V., Karaman S. O., Karaman O. V. (2012) *Testovi kontrol yak metod diahnostryky navchalnykh dosiahnen studentiv*. [Test-based assessment as a method for diagnosing students' academic achievements] URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2132/1/S_Karaman_O_Karaman_Wi_GI.pdf [in Ukrainian].
4. Bulava N. Yu. (2018) *Ukrainska mova. Testovi zavdannia dlia slukhachiv-inozemtsiv pidhotovchoho viddilennia: navchalnyi posibnyk*. [Ukrainian language. Test assignments for foreign students of the preparatory department: a study guide] Vinnytsia: VNTU, 2018. Ch.II. 102 s. [in Ukrainian].
5. Zozulia I. Ye. (2019) *Test yak zasib kontroliu v navchanni ukrainskii movi yak inozemni*. [The test as a means of assessment in teaching Ukrainian as a foreign language] *Molodyi vchenyi: Spetsvypusk*. № 6.1 (70.1) cherven 2019 r. S. 21–26. [in Ukrainian].
6. Isaenko T.K., Kozub H.M. (2010) *Systema testiv z ukrainskoi movy yak inozemnoi dlia studentiv usikh spetsialnostei*. [A system of tests in Ukrainian as a foreign language for students of all specialties] *Praktykum*. Poltava: PoltNTU im. Yu. Kondratiuka. 2010. 50 s. [in Ukrainian].
7. Nikolaiev Ye. (2022) *Yak pidhotuvaty testove zavdannia?* [How to prepare a test assignment?] *Akademichna dobrocheshnist*. Cherven 2022r. Vyp. 24. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Integrity-bulletin-24.pdf> [in Ukrainian].
8. Simonenko L. Yu. (2013) *Test yak zasib kontroliu sformovanosti metodychnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv*. [The test as a tool for assessing the formation of methodological competence in philology students] URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2744/2495> [in Ukrainian].
9. *Ukrainska mova dlia slukhachiv-inozemtsiv pidhotovchoho viddilennia. Zbirnyk vprav i zavdan : navchalnyi posibnyk / red. L.Ie. Azarova*. (2010) [Ukrainian language for foreign students of the preparatory department: a collection of exercises and tasks: a study guide] Vinnytsia: VNTU. 2010. 121 s. [in Ukrainian].
10. Chekhratova O. A. (2022) *Vykorystannia Google Forms dlia provedennia potochnoho i pidsumkovoho kontroliu na zaniattiakh z inozemnoi movy*. [Using Google Forms for ongoing and final assessment in foreign language classes] URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60684dcf-2282-4811-9840-998c8f0d2327/content> [in Ukrainian].

Наталія ГОНТАРЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2519-8212

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) *nataliya.gontarenko@pnu.edu.ua*

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОНЯТТЄВОЇ СФЕРИ HUMAN LOCOMOTION: ПРОЦЕДУРА ДОБОРУ МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті представлено методу формування корпусу дієслів переміщення людини для реконструкції концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION. Основою дослідження виступає когнітивна семантика, у якій значення мовної одиниці розглядається як процес і результат концептуалізації та категоризації фрагментів людського досвіду, що організовується у вигляді концептуальних і когнітивних моделей. Зasadничим положенням у цій праці є розгляд значення мовної одиниці як конструкту, в основі якого лежить когнітивна модель як модифікація певної концептуальної моделі. Методологічною базою дослідження стала семантика лінгвальних мереж С. Жаботинської, розроблена на основі теорії доменів Р. Леннекера з урахуванням положень фреймової семантики Ч. Філмора. У роботі також використовуються традиційні методи семантичних досліджень (дефініційний і компонентний аналіз). Процедура реконструкції концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION містить кілька кроків: компонентний аналіз дефініцій лексем-номінантів логічного поняття HUMAN LOCOMOTION; когнітивна інтерпретація виокремлених сем з метою виведення концептуальних ознак логічного поняття; виокремлення корпусу дієслів переміщення людини з тлумачних словників на основі конститутивних концептуальних ознак; компонентний аналіз сигніфікативного значення виокремлених дієслів переміщення людини з метою укладання списку сем; когнітивна інтерпретація сем; тематичне впорядкування концептуальних ознак за допомогою пропозиційних схем базисних фреймів; побудова мережевої концептуальної моделі. Унаслідок проведеної інвентаризації обраного фрагмента словникового складу мови було виокремлено 323 дієслова переміщення людини. Їхня семантична структура ідентифікується на фоні концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION. Це упорядкована інформаційна система, утворена мережею доменів CHANGE IN LOCATION, PERSON, MEDIUM OF LOCOMOTION, MEANS OF SELF-PROPULSION, MANNER OF LOCOMOTION.

Ключові слова: дієслово переміщення людини, когнітивна модель, концептуальна модель, компонентний аналіз, концептуальна ознака, тропонімія.

Nataliya GONTARENKO,

orcid.org/0000-0003-2519-8212

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the English Philology Department

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *nataliya.gontarenko@pnu.edu.ua*

CONCEPTUAL MODELING OF THE HUMAN LOCOMOTION DOMAIN: PROCEDURE FOR DATASET SELECTION

The article presents a methodology for forming a corpus of human locomotion verbs to construct a HUMAN LOCOMOTION conceptual model. The study is grounded in cognitive semantics, where the meaning of a linguistic unit is viewed as both a process and a result of conceptualization and categorization of human experience, organized in the form conceptual and cognitive models. A fundamental premise of this work is that meaning is a construal emerging as a cognitive model through the modification of a conceptual model. The methodological framework of the study is the semantics of lingual networks developed by S. Zhabotynska, based on R. Langacker's theory of domains and incorporating elements of Ch. Fillmore's frame semantics. Traditional methods of semantic research (definition and componential analysis) are also employed in the study. The procedure for reconstructing the HUMAN LOCOMOTION conceptual model involves several steps: componential analysis of the definitions of lexemes that nominate the logical concept of HUMAN LOCOMOTION; cognitive interpretation of the identified semes to derive conceptual features of the logical concept; extraction of a corpus of human locomotion verbs from dictionaries based on the defining conceptual features of human locomotion; componential analysis of the significant meaning of the selected human locomotion verbs to compile a list of semes; cognitive interpretation of the semes; thematic arrangement of conceptual features by

means of basic propositional schemas; construction of a conceptual model. As a result, 323 human locomotion verbs were identified. Their semantic structure is identified against the background of the HUMAN LOCOMOTION conceptual model. This is an organized informational system formed by a network of domains: CHANGE IN LOCATION, PERSON, MEDIUM OF LOCOMOTION, MEANS OF SELF-PROPULSION, and MANNER OF LOCOMOTION.

Key words: *cognitive model, componential analysis, conceptual feature, conceptual model, human locomotion verb, тропонуму.*

Постановка проблеми. Сучасний вимір гуманітарної науки характеризується зміщенням акцентів у мовознавчих дослідженнях, де мова розглядається як інструмент для осмислення різних аспектів пізнання світу людиною. Актуальність дослідження дієслів переміщення людини відповідає настановам пріоритетної антропоцентричної парадигми сьогоденного мовознавства, орієнтованої на вивчення виявів когнітивних, соціальних і психофізіологічних характеристик людини в мові та мовленні. Різноманітні способи вираження переміщення збагачують відображення реальності у мовній свідомості. Як явні, так і приховані, метафоричні, позначення переміщення становлять важливу частину мовної картини світу та її відображення у ментальному лексиконі носіїв конкретної лінгвокультури.

Аналіз досліджень. За останні десятиліття царина вивчення виявів переміщення у лексиці переживає значне піднесення. Чимала кількість праць присвячена аналізу семантики та концептуалізації переміщення в англійській мові. У сучасних мовознавчих студіях увага приділялася дослідженню англійських дієслів просторового переміщення у структурно-семантичному (Huber, 2017; Snell-Hornby, 1983), семантико-синтаксичному (Gehrke, 2008; Rohde, 2001; Tenny, 1995), когнітивно-семантичному (Feiz, 2007; Goddard, 1997; Kovalik, 2004; Matlock, 2004; Woźny, 2013), психолінгвістичному (Bohnenmeyer, 2003; Malt et al, 2003; Pourcel, 2010; Slobin, 2006; Zlatev et al, 2010) аспектах. Незважаючи на вагомий дослідницький доробок, чимало питань залишаються нез'ясованими або дискусійними. Відсутність валідно інвентаризованого емпіричного корпусу дієслів просторового переміщення пояснюється не лише гетерогенністю та недискретністю принципів добору фактологічного матеріалу, метою і методами конкретного дослідження, а й неоднозначністю поглядів на обсяг поняття просторового переміщення і на природу лексичного значення, унаслідок чого окремі одиниці дотепер залишаються поза увагою дослідників. Щодо дієслів переміщення людини, то впродовж останніх десятиліть вони описувалися фрагментарно, переважно з позицій структурно-семантичного підходу, який обмежувався констатуючим описом відмінностей у їх семантичній структурі. В окремих працях

дієслова переміщення людини потрапляли у фокус уваги у зв'язку з вирішенням ширших проблем семантики (Taylor, 1996), психолінгвістики (Choi, Bowerman, 1991; Slobin, 2004), лексичної типології (Férez, 2008), нейролінгвістики (Dodge, Lakoff, 2005). Таким чином, попередні дослідження не надавали уваги комплексному опису концептуальних та когнітивних моделей поняттєвої сфери, співвідносно з дієсловами переміщення людини в сучасній англійській мові. З огляду на антропоцентричну природу цих мовних одиниць, їхнє функціональне навантаження і необхідність їх наукової систематизації актуальність дослідження на таку тему видається нам незаперечною.

Мета статті – формування корпусу дієслів переміщення людини для реконструкції концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION.

Виклад основного матеріалу. Інструментарій когнітивної лінгвістики уможливує побудову двох типів моделей вербалізованих знань – концептуальної та когнітивної. За спостереженнями С. Жаботинської, розмежування термінів «концептуальна модель» і «когнітивна модель» узгоджується зі способом оброблення інформації у мисленні людини. *Концептуальною моделлю* є поняттєва структура фрагмента знань як бази даних без урахування застосованих до неї когнітивних операцій, а *когнітивною моделлю* є структура бази даних з урахуванням таких операцій (Жаботинська, 2012: 217). Отже, засадничим положенням у цій праці є розгляд значення мовної одиниці як конструкту, в основі якого лежить когнітивна модель як модифікація певної концептуальної моделі.

Алгоритм формування корпусу дієслів переміщення людини для реконструкції концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION складається з трьох етапів. На першому етапі виокремлюємо конститутивні ознаки переміщення людини на основі відповідного логічного поняття. На другому етапі формуємо корпус дієслів переміщення людини шляхом використання процедури компонентного аналізу словникових статей з лексикографічних джерел різних типів. На третьому етапі виводимо концептуальні ознаки переміщення людини шляхом когнітивної інтерпретації сем.

Ми виходимо з положення про те, що в основі значення мовної одиниці лежить логічне поняття, яке є результатом класифікаційної діяльності людини у процесі пізнання. Ознаки логічного поняття виявляються на підставі даних, отриманих шляхом когнітивної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту в абстрактних типових контекстах, які зафіксовані у словниках і віддзеркалюють усупільнений соціокультурний досвід (Морозова, 2008: 17). З огляду на це у якості номінантів логічного поняття HUMAN LOCOMOTION ми обираємо відповідні терміни кінезіології і біомеханіки людини – наук, що вивчають рухові можливості і рухову діяльність людини. В англомовних працях переміщення людини традиційно позначається терміном *human locomotion* (Hamilton, Luttgens, 2002: 468; Herman, 2018: 97; Watkins, 2014: 262). Однак деякі дослідники не послуговуються спеціальним терміном на позначення переміщення людини, а живляють формулювання *human movement* або *human motion*, які охоплюють рухову діяльність людини в усіх її виявах (Hall, 2012: 30; Hamilton, Luttgens, 2002: 6). Хоча терміни *motion* та *movement* використовуються на позначення просторового переміщення (Levin, 1993; Levin, Rappaport Hovav, 1992; Miller, 1972; Slobin, 2004), ми не розглядаємо їх у якості синонімів *locomotion*, оскільки вони також стосуються руху (Lakoff, 1987: 275; Miller, Johnson-Laird, 1976: 528; Wierzbicka, 1972: 97).

Отже, вихідною одиницею аналізу обираємо термін-словосполучення *human locomotion*, у якому значення опорного компонента *locomotion* конкретизується модифікатором *human*. Оскільки у складі цього терміну компонент *locomotion* виражає родові поняття, до аналізу залучаємо його синоніми та похідні, вибрані зі словників та енциклопедій (Cambridge Academic Content Dictionary; Collins English Dictionary; Longman Dictionary of Contemporary English; Merriam-Webster Dictionary; The American Heritage Dictionary of the English Language), праць з лінгвістики (Fillmore, 1983: 217; Langacker, 1987: 167; Levin, 1993: 15; Levin, Rappaport Hovav, 1992: 18; Miller, Johnson-Laird, 1976: 528; Talmy, 2000: 35), кінезіології та біомеханіки людини (Hamill et al, 2015: 468; Watkins, 2014: 262). Наведемо дефініції обраних термінів:

Human locomotion: *all forms of self-propelled transportation of the human body with or without the use of equipment* (Watkins, 2014: 262).

Locomotion *is the act of moving from place to place by means of one's own mechanisms or power. Locomotion in human beings is the result*

of the action of the body levers propelling the body. Ordinarily the propulsion is provided by the lower extremities, but it is occasionally provided by all four extremities, as in creeping, or by the upper extremities alone, as in walking on the hands or in suspension. It may involve the use of wheels, blades, skis, or other equipment attached to the feet, or it may involve a vehicle such as a bicycle or wheelchair, or a small craft such as a boat, canoe, or surfboard propelled by means of the arms or legs, with or without the use of a propelling implement such as oars, paddles, or poles. Locomotion may be on the ground or in the water but, at the present writing, not in the air without support (Hamill et al, 2015: 468).

Locomotion: 1) *the act of moving from place to place; the ability to move from place to place* (The American Heritage Dictionary of the English Language); 2) *the ability to move and the act of moving from one place to another* (Collins English Dictionary); 3) *the movement of an organism from one place to another by the action of appendages such as flagella, limbs, or wings* (The American Heritage Dictionary of the English Language); 4) *an act or the power of moving from place to place* (Merriam-Webster Dictionary).

Spatial motion: *a change through time in the location of some entity* (Langacker, 1987: 167).

Translational motion: 1) *In translational motion, an object's basic location shifts from one point to another in space* (Talmy, 2000: 35); 2) *motion in which the location of the Figure changes within the time under consideration* (Talmy, 2000: 25).

Locomote: 1) *to move from one place to another* (Collins English Dictionary); 2) *to move about* (Merriam-Webster Dictionary).

Travel: 1) *go from one place to another* (Collins English Dictionary); 2) *move from one place to another* (Merriam-Webster Dictionary). Принагідно зауважимо, що ми розглядаємо лише значення дієслова *travel* із семою зміни місцезнаходження.

Здійснюємо компонентний аналіз дефініцій лексем-номінантів логічного поняття. З дефініцій виділяємо окремі семи; близькі за змістом семи узагальнюємо та інтерпретуємо як єдину концептуальну ознаку. Таким чином, логічне поняття HUMAN LOCOMOTION містить такі ознаки, виведені шляхом узагальнення сем різного рівня:

1) **Концептуальна ознака CHANGE IN LOCATION**, виділена на основі інтегральних сем “transportation”, “moving from place to place”; “continuous change of an object's average position”, “a change ... in the location of ...”, “to move from one place to another”, “location shifts from one point to another in space”, “progression from one place to

another”, “the location of the Figure changes”, “to move around”.

2) **Концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION**, виведена на основі сем різного рівня:

- **Інтегральних сем**, які узагальнено відображають самостійність переміщення, наприклад “by means of one’s own mechanisms or power”, “by means of their bodies”, “the power of moving from place to place”, “moving under their own power”, “the ability to move around”, “body levers propelling the body”, “by the action of appendages”.

- **Диференційних сем**, які уточнюють засоби самостійного переміщення, зокрема “ordinarily ... by the lower extremities”, “occasionally ... by all four extremities”, “or by the upper extremities alone”, “by means of the arms or legs”.

- **Диз’юнктивних сем**, які фіксують дві групи засобів самостійного переміщення людини (за допомогою кінцівок або механічних перетворювачів м’язової сили кінцівок, наприклад веслування, педалювання тощо): “with or without the use of equipment”, “with or without the use of a propelling implement”, “it may involve ... equipment attached to the feet... or it may involve a vehicle... or a small craft”.

3) **Концептуальна ознака PERSON**, виведена на основі **вторинносигніфікативної семи** “human”, доповнює значення іменників у фрагментах дефініцій “in human beings”, “human locomotion”, “of the human body”.

Ознаки логічного поняття HUMAN LOCOMOTION є конститутивними, тобто характеризують його як цілісну сутність і тому слугуватимуть підґрунтям для розробки критеріїв виокремлення дієслів переміщення людини. При цьому концептуальна ознака CHANGE IN LOCATION є категоризувальною: на основі неї дієслова переміщення людини відносяться до більш широкого класу дієслів просторового переміщення. Концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION відокремлює дієслова переміщення людини від дієслів каузованого переміщення. Концептуальна ознака PERSON обмежує сферу віднесеності денотата дієслова (носія переміщення).

Отже, **просторове переміщення людини** визначаємо як послідовну зміну місцезнаходження (концептуальна ознака CHANGE IN LOCATION) людини (концептуальна ознака PERSON) внаслідок застосування власної м’язової сили або технічних засобів, що переміщуються за допомогою м’язової сили (концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION).

Формуємо корпус дієслів переміщення людини шляхом використання процедури компонентного

аналізу словникових статей з лексикографічних джерел різних типів. В основу виокремлення дієслів переміщення людини покладено конститутивні ознаки відповідного логічного поняття, які експлікуються у словникових дефініціях за допомогою слів-ідентифікаторів, докладний опис яких наведено нижче.

1) **Концептуальна ознака CHANGE IN LOCATION**. У словникових дефініціях дієслів ця ознака представляється за допомогою слів-ідентифікаторів, що вживаються у дефініціях терміна *human locomotion*, синонімічних термінів *spatial motion*, *self-motion*, *translational motion*, іменника *locomotion*, дієслова *to locomote* і його синонімів *to travel*, *to propel oneself*.

Окрім того, дефініції дієслова можуть містити опосередковану вказівку на зміну місцезнаходження за допомогою гіпонімів вищенаведених слів-ідентифікаторів. Наприклад, *to punt – to travel in a punt* (Collins English Dictionary). Наявність семантичних зв’язків між ідентифікатором ознаки зміни місцезнаходження *to travel* та дієсловом *punt* встановлюємо за допомогою методу ступеневої ідентифікації. Процедура виявлення семи зміни місцезнаходження у структурі дієслова застосовується до моменту взаємної ідентифікації. Отже, далі здійснюємо дефініційний аналіз ідентифікатора *to travel – to move or go from one place to another* (Collins English Dictionary). На цьому етапі відбулася взаємна ідентифікація: у словникових тлумаченнях *travel* наявна сема “from one place to another”, яка слугує ідентифікатором концептуальної ознаки CHANGE IN LOCATION.

2) **Концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION** (засоби самостійного переміщення) представляється у дефініціях різноманітними семами на позначення кінцівок людини, спорядження, технічних засобів, які переміщуються за допомогою її м’язової сили. Ця ознака не включає транспортні засоби, які приводяться в рух двигуном або м’язовою силою тварини.

3) **Концептуальна ознака PERSON** представляє людину як суб’єкт переміщення. У структурі дієслова ця інформація становить особливу частину значення, яку називають вторинносигніфікативним компонентом або прив’язувальною семою. Дієслова належать до ознакових слів, які не мають власного денотату; вони описують денотат, представлений означуванням ним предметним словом (на додаток до опису, який міститься у власне предметному слові). Наприклад, у наступній дефініції дієслова вторинносигніфікативний компонент представлено як обмеження сфери віднесеності денотата (носій переміщення, співвід-

носний з цим дієсловом – це людина або тварина, яка має короткі ноги і повне тіло): *to waddle - walk with short, quick steps, swinging slightly from side to side. A person or animal that waddles usually has short legs and a fat body* (Longman Dictionary).

Іншим способом представлення інформації про людину як носія переміщення слугує наявність у дефініції дієслова слів-ідентифікаторів “you”, “someone”, “one”, а також характеристик, які можуть стосуватися лише людини, наприклад “while drunk”: *to reel – to walk in a staggering or lurching manner, especially while drunk* (Longman Dictionary); *if someone reels, they move about in an unsteady way as if they are going to fall* (Collins English Dictionary).

Інвентаризація лексичних угруповань здійснюється через перелік усіх лексем, що мають зв’язок зі лексемами-ідентифікаторами. Спочатку виокремлюємо прототипові дієслова переміщення людини (*climb, crawl, jump, run, swim, walk, dance*), які містять конститутивні концептуальні ознаки лексем-номінантів логічного поняття HUMAN LOCOMOTION.

З метою виокремлення тропонімів прототипових дієслів переміщення людини застосовуємо тест на тропонімію (Introduction to WordNet, 1993) як особливий випадок відношень логічного слідування між дієсловами, що існує за умов темпорального співіснування двох дій. Тропонімічні відношення представлено формулою *to V1 is to V2 in some particular manner* (робити V1 – це робити V2 особливим способом) (Introduction to WordNet, 1993: 47).

До тропонімів *walk* належать *amble, ambulate, ankle, back, backpack, barge, brush past, brank, bum, bundle, cakewalk, cavalcade, circumambulate, claudicate, clog, clomp, clump, crampon, creep, crutch, dawdle, dodder, dogtrot, double back, drift, edge, falter, file, flounce, foot it, footslog, ford, gallivant, galumph, gimp, goose-step, grope, hike, hobble, jaywalk, limp, loiter, loll, lollop, lollygag, lope, lumber, lurch, march, meander, mince, mooch, moonwalk, mosey, mouse, nance/nancy, nip, noctambulate, pace, pad, paddle, parade, pat, patten, pedestrianate, perambulate, peregrinate, pirouette, plod, pound, power walk, prance, process, promenade, prowl, pussyfoot, putter, quickstep, race walk, ramble, range, reel, roam, rove, sashay, saunter, scamper, schlep, scuff, scuffle, scurry, scuttle, shamble, shuffle, sidestep, sidle, skedaddle, skitter, sleepwalk, slink, slip, slipper, slither, slog, slop, slosh, slouch, sneak, snudge, somnambulate, speedwalk, squelch, stagger, stalk, stamp, step, stomp, storm, straggle, stream, streak, stride, stroll, strut, stumble, stump, swagger,*

swarm, swing, tack, teeter, tiptoe, tittup, toddle, tool, tootle, totter, trail, traipse, tramp, trample, traverse, tread, trek, trail, trip, tromp, troop, trot, truck, trudge, vagabond, waddle, wade, wander.

Тропоніми *climb*: *boulder, builder, clamber, mountaineer, rock climb, rope, scale, scramble, shimmy, shin, shinny, skin, solo climb.*

Тропоніми *crawl*: *creep, crabwalk, grovel, scrabble, slither.*

Тропоніми *jump*: *belly-flop, cavort, caper, dive, frisk, frolic, hop, hurdle, leap, leapfrog, pirouette, plunge, pronk, skip, spring, vault.*

Тропоніми *run*: *bolt, bound, clip, dart, dash, fadge, flee, gallop, gambol, hare, hoof, hotfoot, jog, jogtrot, marathon, outrun, pelt, plog, pound, rabbit, skedaddle, skip, sprint, stampede, streak, steeplechase, tear, thunder, trip, trot.*

Тропоніми *swim*: *backstroke, bathe, breaststroke, butterfly, crawl, dive, dog-paddle, fin, front-crawl, medley, paddle, skin-dive, skinny-dip, snorkel.*

Тропоніми *dance*: *cakewalk, waltz, stomp, tapdance.*

Виявлення значення переміщення людини у дієслів, дефініції яких не містять спільного гіпероніма, який би слугував прототиповим дієсловом, становить труднощі. Йдеться про дієслова-конверсиви, утворені від іменників на позначення видів спортивної діяльності за допомогою знаряддя. Їх ідентифікація здійснюється на основі тесту на наявність відношень логічного слідування між пропозиціями *Someone is V-ing* та *Someone is propelling themselves* (де *V-ing* є дієсловом переміщення людини, що тестується). Так, з пропозиції *He is snowshoeing* слідує *He is propelling himself*.

У результаті виокремлюємо такі дієслова переміщення людини: *abseil, rappel, backcountry ski, off-piste ski, backpedal, bicycle, bike, canoe, catamaran, coracle, cycle, dinghy, dory, dugout, edge, freeride, galley, gondola, kayak, longboat, oar, paddle, paddleboard, paddle boat, pedal boat, pedalo, pedal, pole-vault, pram, punt, pushbike, quad, quad, quadricycle / quadracycle, raft, rollerblade, roller skate, rove, row, scooter, scull, scuba-dive, shin, skate, skateboard, ski, skiff, slalom, snowshoe, stilt walk, surf, surfboat, tricycle, trundle, unicycle, wherry, velocipede, barge-pole, ice pick, in-line skate, wedeln, wheelchair, brachiate, cartwheel, spacewalk, scorch, scramble, soft-shoe, sprint, steeplechase, swan, sweep, tap, thread, throng, tip, tippy toe, toil, wend.*

Здійснюємо компонентний аналіз виокремлених дієслів переміщення людини. Семи, виявлені шляхом компонентного аналізу, співвідносимо з концептуальними ознаками шляхом когнітивної

інтерпретації. Як свідчить компонентний аналіз, окрім ядерних сем, дієслова переміщення людини також містять інші семи, які позначають спосіб переміщення (наприклад, довжину та інтенсивність кроку), у результаті чого виводимо концептуальну ознаку MANNER OF LOCOMOTION). Семи, що містять додаткову інформацію про носія переміщення (вік людини, емоційний стан, причину переміщення) співвідносимо з концептуальною ознакою PERSON.

Висновки. Унаслідок проведеної інвентаризації обраного фрагмента словникового складу мови було виокремлено 323 дієслова переміщення людини. Їхня семантична структура ідентифікується на фоні концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION. Це упорядкована інформаційна система, що утворена мережею доменів (CHANGE IN LOCATION, PERSON, MEDIUM OF LOCOMOTION, MEANS OF SELF-PROPULSION, MANNER OF LOCOMOTION), пов'язаних схемою процесу акціонального фрейму, розширеного за рахунок предметного фрейму (схеми способу і локатива): AG – агенс (PERSON) *діє* – CHANGE IN LOCATION *за допомогою* IN – інструмент

(MEANS OF SELF-PROPULSION) TAM – місце (MEDIUM OF LOCOMOTION) TAK – спосіб (MANNER OF LOCOMOTION). У концептуальній моделі HUMAN LOCOMOTION міститься уся інформація, що асоціюється зі значенням дієслова переміщення людини і має однакову значущість. Однак безпосередньо у значенні дієслова переміщення людини об'єктивовано лише певні фрагменти концептуальної моделі, які потрапляють у фокус уваги у результаті застосування когнитивної операції або операцій.

Таким чином, когнітивна семантика відкриває широкі перспективи для мисленнєвого узагальнення результатів аналізу значень мовних одиниць, які номінують концепт, з метою виявлення та реконструкції концептуальних і когнітивних моделей, репрезентованих семантичними компонентами цих мовних одиниць. Розв'язання завдань, поставлених у роботі, не зменшує перспективності застосування лінгвокогнітивного моделювання до дієслів з іншою категорійною семантикою та привертає увагу до проблем комплексного дослідження структурування мовних і концептуальних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жаботинська С. Мовні знаки як конструкти. Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. № 630. С. 213–222.
2. Морозова О. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови) : Автореф. дис... д-ра наук: 10.02.04. К.: Київський національний лінгвістичний університет, 2008. 35 с.
3. Bohnemeyer J. The unique vector constraint: The impact of direction changes on the linguistic segmentation of motion events. *Representing direction in language and space* / ed. by Zee E., Slack J. Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 86–110.
4. Cambridge Academic Content Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/american-english/>
5. Choi S., Bowerman M. Learning to express motion events in English and Korean: the influence of language-specific lexicalization patterns. *Cognition*. No.41. 1991. P. 83–121.
6. Collins English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
7. Dodge E., Lakoff G. Image Schemas: From Linguistic Analysis to Neural Grounding. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics* / ed. by Beate Hampe. Berlin: Mouton de Gruyter, 2005. P. 1–34.
8. Feiz P. The expression and conceptualization of motion through space and manner of motion in Persian and English: A comparative analysis. Pennsylvania State University, 2007. 228 p.
9. Férez P. Motion in English and Spanish: a perspective from cognitive linguistics, typology and psycholinguistics. Universidad de Murcia, 2008. 469 p.
10. Fillmore Ch. How to know whether you're coming or going. *Essays on Deixis* / ed. Gisa Rauh. Tübingen: Narr, 1983. P. 219–227.
11. Gehrke B. Ps in Motion: On the Semantics and Syntax of P Elements and Motion Events. LOT Dissertation Series, Utrecht: Netherlands Graduate School of Linguistics, 2008.
12. Goddard C. The semantics of coming and going. *Pragmatics*. 1997. Vol. 7. No.2. P. 147–162.
13. Hall S. Basic biomechanics. McGraw Hill, 2012. 538 p.
14. Hamill J., Knutzen K. M., Derrick T. R.. Biomechanical basis of human movement. 2015. 484 p.
15. Hamilton N., Luttgens K. Kinesiology: Scientific Basis of Human Motion. McGraw-Hill, 2002. 620 p.
16. Herman I. P. Physics of the human body. Springer International Publishing, 2018. 953 p.
17. Huber J. Motion and the English verb: A diachronic study (Oxford Studies in the History of English). Oxford: Oxford University Press, 2017.
18. Introduction to WordNet: An Online Lexical Database / Miller G.A. et al. Five Papers on WordNet. Princeton University, 1993. 86p.
19. Kovalik D. Verbal Metaphor: The Crossroads of Cognition, Culture and Form. Oklahoma State University, 2004. 370 p.
20. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 614 p.

21. Langacker R. Foundations of cognitive grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites. Stanford, 1987. 516 p.
22. Levin B. English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation Chicago: University of Chicago Press, 1993. 348 p.
23. Levin B., Rappaport Hovav M. The lexical semantics of motion verbs: The perspective from unaccusativity. Semantic structure: Its role in grammar. Berlin. New York: Foris publications, 1992. P. 247–269.
24. Longman Dictionary of Contemporary English. UK: Pearson Education Limited, 2006. 1949 p.
25. Malt B.C., Sloman S.A., Gennari S.P. Speaking versus Thinking about Objects and Actions. Language in Mind: Advances in the Study of Language and Thought / ed. by Dedre Getner, Susan Goldin-Meadow. MIT Press, 2003. P. 81–112.
26. Matlock T. The conceptual motivation of fictive motion. Studies in linguistic motivation / ed. by Radden G., Dirven R. Berlin: Mouton de Gruyter, 2004. P. 221–248.
27. Merriam-Webster Dictionary Online. URL: <http://www.merriam-webster.com/>
28. Miller G.A. English verbs of motion: A case study in semantics and lexical memory. Coding processes in human memory / ed. by A.W. Melton, E. Martin. New York, NY: John Wiley & Sons, 1972. P. 335–372.
29. Miller G., Johnson-Laird P. Language and Perception. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1976. 774 p.
30. Pourcel S. Motion: a conceptual typology. Space in Language and Cognition: The State of the Art and New Directions / ed. by V. Evans, P. Chilton. London: Equinox, 2010. P. 419–449.
31. Rohde A. Analyzing PATH: The interplay of verbs, prepositions and constructional semantics. Houston, Texas, 2001. 379 p.
32. Slobin D. How people move: Discourse effects of linguistic typology / ed. by Moder C. L., Martinovic-Zic A. Discourse across languages and cultures. Amsterdam, John Benjamins, 2004. P. 195–210.
33. Slobin D. What makes manner of motion salient? Explorations in linguistic typology, discourse, and cognition / ed. by Hickman & Robert. Space in languages. Linguistic systems and cognitive categories. Amsterdam, John Benjamins, 2006. P. 5–81.
34. Snell-Hornby M. Verb-descriptivity in German and English: A Contrastive Study in Semantic Fields. Heidelberg: Winter, 1983. 279 p.
35. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics. Vol. II. Cambridge, MA: The MIT Press, 2000. 490 p.
36. Taylor J. R. On Running and Jogging. Cognitive Linguistics. 1996. Vol. 7. P. 21–34.
37. Tenny C. L. How Motion Verbs are Special: The Interaction of Semantic and Pragmatic Information in Aspectual Verb Meanings. Pragmatics and Cognition. 1995. Vol. 3. P. 31–73.
38. The American Heritage Dictionary of the English Language. URL: <https://www.ahdictionary.com/>
39. Watkins J. Fundamental biomechanics of sport and exercise. Routledge, 2014. 664 p.
40. Wierzbicka A. Semantic Primitives Frankfurt/M., 1972. 275 p.
41. Woźny J. Force-motion schemas in metaphors of motion. Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis. 2013. Vol.130. P. 351–368.
42. Zlatev J., Bloomberg J., David J.C. Translocation, language and the categorization of experience. Space in Language and Cognition: The State of the Art and New Directions / ed. by Evans V., Chilton. P. London: Equinox, 2010. P. 389–418.

REFERENCES

1. Zhabotynska S. (2012) Movni znaky yak konstrukty [Linguistic symbols as construals]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Hermanska filolohiia. – Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Germanic Philology, 630. 213–222. [In Ukrainian].
2. Morozova O. (2008) Lihvalni aspekty nepravdy yak kohnityvno-komunikatyvnoho utvorennia (na materialy suchasnoi anhliiskoi movy) [Lingual aspects of untruth as a cognitive-communicative formation (based on modern English)]: Avtores. dys... d-ra nauk: 10.02.04. K.: Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychniy universytet. 35. [In Ukrainian].
3. Bohmeyer J. (2003) The unique vector constraint: The impact of direction changes on the linguistic segmentation of motion events. Representing direction in language and space / ed. by Zee E., Slack J. Oxford: Oxford University Press. 86–110.
4. Cambridge Academic Content Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/american-english/>
5. Choi S., Bowerman M. (1991) Learning to express motion events in English and Korean: the influence of language-specific lexicalization patterns. Cognition. 41. 83–121.
6. Collins English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
7. Dodge E., Lakoff G. (2005) Image Schemas: From Linguistic Analysis to Neural Grounding. From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics / ed. by Beate Hampe. Berlin: Mouton de Gruyter. 1–34.
8. Feiz P. (2007) The expression and conceptualization of motion through space and manner of motion in Persian and English: A comparative analysis. Pennsylvania State University.
9. Férez P. (2008) Motion in English and Spanish: a perspective from cognitive linguistics, typology and psycholinguistics. Universidad de Murcia.
10. Fillmore Ch. (1983) How to know whether you're coming or going. Essays on Deixis / ed. Gisa Rauh. Tübingen: Narr. 219–227.
11. Gehrke B. (2008) Ps in Motion: On the Semantics and Syntax of P Elements and Motion Events. LOT Dissertation Series, Utrecht: Netherlands Graduate School of Linguistics.
12. Goddard C. (1997) The semantics of coming and going. Pragmatics. 7. 2. 147–162.
13. Hall S. (2012) Basic biomechanics. McGraw Hill.

14. Hamill J., Knutzen K. M., Derrick T. R. (2015) Biomechanical basis of human movement.
15. Hamilton N., Luttgens K. (2002) *Kinesiology: Scientific Basis of Human Motion*. McGraw-Hill.
16. Herman I. P. (2018) *Physics of the human body*. Springer International Publishing.
17. Huber J. (2017) *Motion and the English verb: A diachronic study (Oxford Studies in the History of English)*. Oxford: Oxford University Press.
18. Introduction to WordNet: An Online Lexical Database / Miller G.A. et al. *Five Papers on WordNet*. Princeton University, 1993. 86p.
19. Kovalik D. (2004) *Verbal Metaphor: The Crossroads of Cognition, Culture and Form*. Oklahoma State University.
20. Lakoff G. (1987) *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
21. Langacker R. (1987) *Foundations of cognitive grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites*. Stanford.
22. Levin B. (1993) *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago: University of Chicago Press.
23. Levin B., Rappaport Hovav M. (1992) The lexical semantics of motion verbs: The perspective from unaccusativity. *Semantic structure: Its role in grammar*. Berlin. New York: Foris publications. 247–269.
24. *Longman Dictionary of Contemporary English*. UK: Pearson Education Limited, 2006. 1949 p.
25. Malt B.C., Sloman S.A., Gennari S.P. (2003) Speaking versus Thinking about Objects and Actions. *Language in Mind: Advances in the Study of Language and Thought* / ed. by Dedre Getner, Susan Goldin-Meadow. MIT Press. 81–112.
26. Matlock T. (2004) The conceptual motivation of fictive motion. *Studies in linguistic motivation* / ed. by Radden G., Dirven R. Berlin: Mouton de Gruyter. 221–248.
27. Merriam-Webster Dictionary Online. URL: <http://www.merriam-webster.com/>
28. Miller G.A. (1972) English verbs of motion: A case study in semantics and lexical memory. *Coding processes in human memory* / ed. by A.W. Melton, E. Martin. New York, NY: John Wiley & Sons. 335–372.
29. Miller G., Johnson-Laird P. (1976) *Language and Perception*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
30. Pourcel S. (2010) Motion: a conceptual typology. *Space in Language and Cognition: The State of the Art and New Directions* / ed. by V. Evans, P. Chilton. London: Equinox. 419–449.
31. Rohde A. (2001) *Analyzing PATH: The interplay of verbs, prepositions and constructional semantics*. Houston, Texas.
32. Slobin D. (2004) How people move: Discourse effects of linguistic typology / ed. by Moder C. L., Martinovic-Zic A. *Discourse across languages and cultures*. Amsterdam, John Benjamins. 195–210.
33. Slobin D. (2006) What makes manner of motion salient? *Explorations in linguistic typology, discourse, and cognition* / ed. by Hickman & Robert. *Space in languages. Linguistic systems and cognitive categories*. Amsterdam, John Benjamins. 5–81.
34. Snell-Hornby M. (1983) *Verb-descriptivity in German and English: A Contrastive Study in Semantic Fields*. Heidelberg: Winter.
35. Talmy L. (2009) *Toward a Cognitive Semantics. Vol. II*. Cambridge, MA: The MIT Press.
36. Taylor J. R. (1996) On Running and Jogging. *Cognitive Linguistics*. 7. 21–34.
37. Tenny C. L. (1995) How Motion Verbs are Special: The Interaction of Semantic and Pragmatic Information in Aspectual Verb Meanings. *Pragmatics and Cognition*. 3. 31–73.
38. *The American Heritage Dictionary of the English Language*. URL: <https://www.ahdictionary.com/>
39. Watkins J. (2014) *Fundamental biomechanics of sport and exercise*. Routledge.
40. Wierzbicka A. (1972) *Semantic Primitives*. Frankfurt/M.
41. Woźny J. (2013) Force-motion schemas in metaphors of motion. *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*. 130. 351–368.
42. Zlatev J., Bloomberg J., David J. C. (2010) Translocation, language and the categorization of experience. *Space in Language and Cognition: The State of the Art and New Directions* / ed. by Evans V., Chilton. P. London: Equinox. 389–418.

Юлія ДАВИДЮК,
orcid.org/0000-0003-2819-7696
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології та перекладознавства
Хмельницького національного університету
(Хмельницький, Україна) davydyukyuliya@khmnu.edu.ua

МЕТАФОРИ-ПЕРСОНІФІКАЦІЇ В ОПОВІДАННЯХ РЕЯ БРЕДБЕРІ

Стаття присвячена розгляду та аналізу метафор-персоніфікацій, які детально зображуються в оповіданнях Р. Бредбері. У проблематиці досліджень ідіостилу письменника метафори-персоніфікації посідають чільне місце, тому що вони використовуються задля створення нових образів і відповідно для глибшого наповнення та відображення ідейно-художнього змісту твору. Метафори-персоніфікації розуміються нами як характерне перенесення рис, властивостей і ознак живої істоти (людини, тварини) на неживі предмети або явища.

У нашому дослідженні визначено й описано процес метафоризації різних механічних приладів, які деталізуються автором у своїх оповіданнях задля застереження людини щодо майбутнього: автор вважає, що механічні прилади та машини можуть замінити функції людей не тільки на виробництві, а й в родині. Саме тому Рей Бредбері досить часто використовує у своїх оповіданнях роботів-клонів людини, які вміють думати та мають людські почуття.

Усі механізми, що постають в людській подобі (механізована кімната, роботи, розумний будинок, сміттєпалювальна піч, вентиляційні шахти у місті і образ самого міста) актуалізують таку загальну концептуальну структуру, як МАШИНА ЦЕ ЖИВА ІСТОТА, а саме МАШИНА ЦЕ ЛЮДИНА. Окрім кореляту живої істоти, референт МАШИНА осмислюється також за допомогою таких концептуальних метафор, як МАШИНА ЦЕ ВБИВЦЯ і МАШИНА ЦЕ СМЕРТЬ.

Наведене уособлення радше має негативний характер, аніж позитивний: Р. Бредбері стверджує, що надмірне використання машин та техніки може призвести до заміни, поневолення, або навіть до знищення людства. Олюднюючи ці механізми, автор прагне показати нестримне бажання людини до прогресу науки і техніки. Позитивний образ проявляється в тому, що така персоніфікована модель техніки створює цілісний та яскравий образ механічних предметів та машин як живих істот, здатних не лише думати, але й відчувати та проявляти свої почуття.

Ключові слова: метафора, персоніфікація, концептуальна структура, машини, техніка, жива істота, людина, образ, оповідання.

Yuliya DAVYDYUK,
orcid.org/0000-0003-2819-7696
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic Philology and Translation Studies
Khmelnitskyi National University
(Khmelnitskyi, Ukraine) davydyukyuliya@khmnu.edu.ua

METAPHORS-PERSONIFICATIONS IN RAY BRADBURY'S SHORT STORIES

The article reflects the consideration and analysis of metaphors-personifications, which are depicted in detail in the stories by R. Bradbury. In the research issues of the writer's idiosyncrasy, metaphors-personifications occupy a prominent place, because they are used to create new images and, accordingly, for a deeper essence and reflection of the ideological and artistic content of the work. Metaphors-personifications are understood as the characteristic transfer of traits, properties, and signs of a living being (human, animal) to inanimate objects or phenomena.

Our study identifies and describes the process of metaphorization of various mechanisms, which are described by the author in his stories in order to warn people about the future: the author believes that mechanical devices and machines can replace human functions not only in manufacturing, but also in the family. That is why Ray Bradbury often uses in his stories human clone robots that can think and have human feelings.

All mechanisms that appear in human form (mechanized room, robots, smart house, incinerator, ventilation mines in the city and the image of the city itself) actualize such a general conceptual structure as MACHINE IS A LIVING BEING, namely MACHINE IS A HUMAN. In addition to the source domain of a living being, the target domain MACHINE is also conceptualized with the help of such conceptual metaphors as MACHINE IS A MURDERER and MACHINE IS DEATH.

The given personification has more negative than positive effect: R. Bradbury claims that excessive use of machines and mechanisms can lead to the replacement, enslavement or even destruction of humanity. By humanizing these mechanisms,

the author aims to show irresistible human desire for the progress of science and technology. The positive image is manifested in the fact that such a personified model of mechanisms creates a holistic and vivid image of mechanical objects as living beings, capable not only of thinking, but also of feeling and expressing their emotions.

Key words: *metaphor, personification, conceptual structure, machines, mechanisms, living being, human, image, short story.*

Постановка проблеми. У проблематиці досліджень художнього тексту чільне місце посідають дослідження виконані у руслі когнітивно-поетичного аналізу ідіостилю письменника. Особливості цього ідіостилю виявляються у мовних виразах і засобах, які автор використовує задля створення нових образів й відповідно для глибшого наповнення та відображення ідейно-художнього змісту твору. Одним із таких засобів є метафора-персоніфікація, яка не тільки допомагає у виразити стиль автора, а й відіграє важливу роль у метафоризації об'єктів, явищ природи і концептів.

Аналіз досліджень. Проблеми дослідження метафори та її різновидів, а також індивідуально-авторські особливості вживання метафори у художніх творах висвітлювалися у працях багатьох вчених, зокрема в працях Т. А. Безуглої (Безугла, 2019), О. Я. Дойчик (Дойчик 2013; Дойчик, Лехман 2019; Дойчик, Томаш 2021), Дж. Лакоффа та М. Джонсона (Lakoff, Johnson, 1980), З. Ковечеша (Kövecses 2000; Kövecses 2002) та ін.

Новелістика та романістика Р. Бредбері досліджувалася у різних стилістичних, художніх та перекладацьких аспектах, зокрема досліджувалися такі лінгвостилістичні поняття, як архетипні концепти (Давидюк 2017), біблійні алюзії (Panasenکو 2013), топофон (Panasenکو 2018) і т.д. Наше дослідження базується на репрезентації метафори-персоніфікації як характерного перенесення рис, властивостей й ознак живої істоти (людини, тварини) на неживі предмети або явища в оповіданнях Рея Бредбері.

Мета статті – розглянути та проаналізувати метафори-персоніфікації в оповіданнях Рея Бредбері.

Виклад основного матеріалу. Творчість видатного Американського письменника Рея Дугласа Бредбері відзначається незвичайністю, унікальністю та неординарністю. За все своє життя письменник написав безліч коротких оповідань, тож саме в цьому жанрі можна прослідкувати за тим, як легко Р. Бредбері змінює свій стиль: на сторінках його оповідань можна зустріти (наукову) фантастику, мелодраму, детектив та навіть містичні історії.

Однією із центральних проблем, з якою стикається людство за часів Бредбері це конфлікт людини і техніки. Цей конфлікт спостерігається в оповіданнях «Veldt», «Marionettes, Inc.», «The City»,

«The Pendulum», «The Toynbee Convector» та багатьох ін. Р. Бредбері висловлює побоювання, що розвиток технічного прогресу зробить людей самотніми, не потрібними життю, тому що машини замінять функції людей не тільки на виробництві, а й в родині. Так, в оповіданні «Veldt», механізована дитяча кімната, яка називається «Вельд», з одного боку, є геніальним витвором мистецтва, а з іншого – жахливою ілюзією, що постає реальністю. Вона керує думками дітей і практично замінює їм батьків: *His wife was standing in the middle of the kitchen watching the stove busy humming to itself, making supper for four; This house which clothed and fed and rocked them to sleep and played and sang and was good to them; That's just it. I feel like I don't belong here. The house is wife and mother now, and nurse for the children* (Bradbury, Veldt). У фіналі оповідання батьки стають жертвами цієї кімнати: діти зачиняють їх у дитячій, в якій була спроектована Африка із хижими мешканцями – левами. Батьки втрачають контроль над своїм розумним будинком: він більше не виконує їхні команди, а леви з альтернативної реальності з'їдають їх: *«Open the door!» cried George Hadley, trying the knob. «Why, they've locked it from the outside! Peter!» He beat at the door. «Open up!» He heard Peter's voice outside, against the door. «Don't let them switch off the nursery and the house,» he was saying <...> And then they heard the sounds. The lions on three sides of them, in the yellow veldt grass, padding through the dry straw, rumbling and roaring in their throats. Mr. and Mrs. Hadley screamed. And suddenly they realized why those other screams had sounded familiar* (Bradbury, Veldt). Образ розумної техніки в цьому оповіданні експлікує таку загальну концептуальну структуру, як МАШИНА ЦЕ ЖИВА ІСТОТА, а саме МАШИНА ЦЕ ЛЮДИНА. Окрім кореляту живої істоти, референт МАШИНА осмислюється також за допомогою таких концептуальних метафор, як МАШИНА ЦЕ ВБИВЦЯ і МАШИНА ЦЕ СМЕРТЬ.

Про те, що машини можуть замінити людину, Р. Бредбері пише й в оповіданні «Marionettes, Inc.». Головний герой цього оповідання замовляє у компанії «Marionettes» штучного робота-клону, яким намагається підмінити себе, проте ця штучна маріонетка, як виявилось, вміє думати

та має власні почуття: *«Marionettes are made to move, not lie still. How would you like to lie in a box most of the time?» «Well – «You wouldn't like it at all. I keep running. There's no way to shut me off. I'm perfectly alive and I have feelings.»; «There's a lot they don't know about us,» said Braling Two. «We're pretty new. And we're sensitive»* (Bradbury, Marionettes, Inc.). Цікаво, що в цьому оповіданні автор відтворив у робота-двійника навіть стукіт людського серця: *Smith hesitated and then leaned forward to place his head against the uncomplaining ribs. Tick-tick-tick-tick-tick-tick-tick-tick-tick; «Oh no! It can't be!» «It is.» «Let me listen again. Tick-tick-tick-tick-tick-tick-tick-tick-tick»*. Цей персоніфікований образ робота знову втілюється в концептуальну структуру МАШИНА ЦЕ ЖИВА ІСТОТА, а саме МАШИНА ЦЕ ЛЮДИНА. Подібне уособлення зображується Р. Бредбері і в оповіданні «Changeling», за сюжетом якого людей також намагаються замінити механічні роботи-клони.

В одному з найвідоміших оповідань Р. Бредбері «There will come soft rains» розумний будинок здатен виконувати будь-які людські функції: автоматичні системи будинку готують сніданок, миють посуд і навіть декламують вірш: *The morning house lay empty. The clock ticked on, repeating and repeating its sounds into the emptiness. Seven-nine, breakfast time, seven-nine!; The entire west face of the house was black, save for five places; Behind the door, the stove was making pancakes which filled the house with a rich baked odour and the scent of maple syrup. Nine-five. A voice spoke from the study ceiling: «Mrs. McClellan, which poem would you like this evening?» The house was silent. At ten o'clock the house began to die* (Bradbury, There will come soft rains).

У цьому напрочуд розумному будинку усі прилади працюють замість людей – плита на кухні готує та зітхає (*In the kitchen the breakfast stove gave a hissing sigh and ejected from its warm interior eight pieces of perfectly browned toast*), алюмінієвий совок викидає сніданок у раковину (*An aluminium wedge scraped them into the sink*), а крихітні мишки-роботи, які працюють прибиральницями, мають електричні очі (*Out of warrens in the wall, tiny robot mice darted. Their pink electric eyes faded*). Будинок розмовляє (*how well the house had kept its peace. How carefully it had inquired, «Who goes there? What's the password?»*), а під час пожежі, намагається себе врятувати (*«Fire!» screamed a voice. The house tried to save itself*), в той час як помпа, яка намагається погасити цю пожежу, зітхає та знижує плечима (*Somewhere, sighing, a pump shrugged to a stop*).

Таким чином, розумний будинок зі всіма його механічними приладами метафорично перетворюється на живий механізм, що експлікує таку персоніфіковану концептуальну структуру, як МАШИНА ЦЕ ЛЮДИНА.

В оповіданні «Bright Phoenix» сміттєспалювальна піч, у якій відбувалось спалювання книг, прирівнювалася до людини, яка, маючи шлунок та апетит, ковтала книги: *The Baal incinerator rumbled its appetite, spark-burned the lawn. Barnes stared full at the blind yellow-red sun in its raving stomach*, а в оповіданні «Pillar of Fire» та ж сама піч (*incinerator*) мала серце та вміла співати (ПІЧ ЦЕ ЛЮДИНА, а відтак у ширшому значенні МАШИНА ЦЕ ЖИВА ІСТОТА): *He peered through the wall at the vast, glowing, never-ceasing heart of the Incinerator. It burned steadily, without a flicker, singing to itself peacefully* (Bradbury, Pillar of Fire).

У творі «The City» у міста та його механічних приладах, наприклад, вентиляційних шахтах, з'являються людські риси: ніс, вуха, очі; місто починає відчувати і жити як живий організм, що експлікує такі концептуальні метафори, як МІСТО ЦЕ ЖИВА ІСТОТА, МАШИНА ЦЕ ЖИВА ІСТОТА): *«The ventilation mines inhaled and exhaled air, mixed with the tobacco spirit from the aliens mouth, with the smell of green soap that came from the hands. The eyeball exuded a subtle smell. The city noticed all this. The summary information was sent further so that new data was added to it. The crystal windows shone, the Ear was pulling on its eardrums more and more tightly ... the city, with all its senses, like invisible snow, piled on the aliens, counting their breaths and exhalations, thuds of hearts, the city listened, peered, tasted it»*.

Усі вищезазначені персоніфіковані образи робіт та інших механічних приладів актуалізують загальну метафоричну концептуальну структуру МАШИНА ЦЕ ЖИВА ІСТОТА, а саме МАШИНА ЦЕ ЛЮДИНА. Наведені уособлення радше мають негативний характер, аніж позитивний: Р. Бредбері стверджує, що надмірне використання машин та техніки може призвести до заміни чи до знищення людства, а людські почуття, такі як радість, горе, ненависть, дружба, сльози, сміх, бажання насолоджуватись прекрасним – не можна пояснити діями машини. Позитивний образ проявляється в тому, що така персоніфікована модель техніки створює цілісний та яскравий образ механічних предметів та машин як живих істот, здатних не лише думати, але й відчувати та висловлювати свої почуття.

Висновки. Як підсумок, варто зазначити, що Рей Бредбері досить часто олюднює у свої оповіданнях різного роду механічні прилади і

техніку, що актуалізує у свідомості читача таку загальну концептуальну структуру, як МАШИНА ЦЕ ЖИВА ІСТОТА, а саме МАШИНА ЦЕ ЛЮДИНА. Ці метафори-персоніфікації допомагають автору розкрити справжню природу всіх механізованих речей та показати читачу важ-

ливість взаємозв'язку між людиною та світом навколо. Олюднуючи ці механізми, автор також прагне показати людству, що нестримне бажання людини до прогресу науки і техніки, а відтак штучно створених механізмів може призвести до поневолення ними людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безугла Т.В. Мультимодальна метафора у англomовному рекламному тексті. *Науковий вісник ХДУ. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2019. № 1. С. 23–30.
2. Давидюк Ю.Б. Вербалізація архетипних концептів FIRE / ВОГОНЬ і WATER/ ВОДА в ідіостилі Рея Бредбері. *Одеський лінгвістичний збірник. Науково-практичний журнал*. 2017. Вип. 9. Т.1. С. 54–59.
3. Дойчик О.Я. Концептуальна метафора в ідіостилі Джуліана Барнса: поетико-когнітивний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2013. № 1051. С. 32–37.
4. Дойчик О.Я., Лехман А. Концептуальна метафора в романі В. Рот «Divergent». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : Збірник наукових праць*. 2019. Вип. 36. С. 22–26.
5. Дойчик О.Я., Томаш Я.З. Метафорична об'єктивація концептів CRIME та INVESTIGATION у детективних оповіданнях. *Південний архів. Серія «Філологічні науки»*. 2021. Вип. 88. С. 24–35.
6. Kövecses Z. The Scope of Metaphor. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective: [ed. by A. Barcelona]*. Mouton de Gruyter, 2000. P. 79–92.
7. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 375 p.
8. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
9. Panasenko N. Biblical motifs and allusions in short stories by Ray Bradbury. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2013. Vol. 3, № 11. P. 191–211.
10. Panasenko N. Where, why, and how? Topophones in Ray Bradbury's science fiction. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw: De Gruyter Open, 2018. № 3 (1). P. 223–273.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Bradbury R. Marionettes, Inc.. URL: <https://cpb-ca-c1.wpmucdn.com/myriverside.sd43.bc.ca/dist/b/662/files/2014/09/Marionettes-Inc-Ray-Bradbury-FULL-TEXT-2lz1wnb.pdf> (дата звернення: 11.11.24).
12. Bradbury R. Pillar of Fire. URL: <https://www.gutenberg.org/files/64673/64673-h/64673-h.htm> (дата звернення 10.11.24).
13. Bradbury R. There Will Come Soft Rains. URL: https://www.btboes.org/Downloads/7_There%20Will%20Come%20Soft%20Rains%20by%20Ray%20Bradbury.pdf (дата звернення: 11.11.24).
14. Bradbury R. Veldt. URL: https://www.juhsd.net/cms/lib/CA01902464/Centricity/Domain/256/2016_The%20Veldt.pdf (дата звернення: 10.11.24).

REFERENCES

1. Bezuhla T.V. (2019). Multimodalna metafora u anhlomovnomu reklamnomu teksti. [Multimodal metaphor in in English advertising text]. *Naukovyi visnyk KhDU. Seriiia Hermanistyka ta mizhkulturna komunikatsiia*. – Scientific bulletin of Kherson State University. Germanic Studies and intercultural communication, 1. 23–30. [In Ukrainian].
2. Davydiuk Yu.B. (2017). Verbalizatsiia arkhetyupnykh kontseptiv FIRE / VOHON i WATER/ VODA v idiostyli Reia Bredberi. [Verbalization of the archetypal concepts FIRE and WATER in the idiostyle of Ray Bradbury]. *Odeskyi lnhvistychnyi zbirnyk. Naukovo-praktychnyi zhurnal*. – Odessa Linguistic Collection. Scientific and Practical Journal, 9. Vol.1. 54–59. [In Ukrainian].
3. Doichyk O.Ia. (2013). Kontseptualna metafora v idiostyli Dzhuliana Barnsa: poetyko-kohnityvnyi analiz. [Conceptual Metaphor in Julian Barnes' Idiostyle: A Poetic-Cognitive Analysis]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriiia «Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov»*. – Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Series «Romance-Germanic Philology. Methods of Teaching Foreign Languages», 1051. 32–37. [In Ukrainian].
4. Doichyk O.Ia., Lekhman A. (2019). Kontseptualna metafora v romani V. Rot «Divergent». [Conceptual metaphor in V. Roth's novel «Divergent»]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Linhvistyka» : Zbirnyk naukovykh prats*. – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Linguistics»: Collection of Scientific Papers, 36. 22–26. [In Ukrainian].
5. Doichyk O.Ia., Tomash Ya.Z. (2021). Metaforychna obiektyvatsiia kontseptiv CRIME ta INVESTIGATION u detektyvnykh opovidanniakh. [Metaphorical objectification of the concepts of CRIME and INVESTIGATION in detective stories]. *Pivdennyi arkhiv. Seriiia «Filolohichni nauky»*. – Southern Archives. Series «Philological Sciences», 88. 24–35. [In Ukrainian].
6. Kövecses Z. (2000). The Scope of Metaphor. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective: [ed. by A. Barcelona]*. Mouton de Gruyter. P. 79–92.

7. Kövecses Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press. 375 p.
8. Lakoff G., Johnson M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press. 242 p.
9. Panasenko N. (2013). Biblical motifs and allusions in short stories by Ray Bradbury. *International Journal of Humanities and Social Science*. Vol. 3, № 11. P. 191–211.
10. Panasenko N. (2018). Where, why, and how? Topophones in Ray Bradbury's science fiction. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw: De Gruyter Open. № 3 (1). P. 223–273.

DZHERELA ILIUSTRATYVNOHO MATERIALU

11. Bradbury R. *Marionettes, Inc.*. URL: <https://cpb-ca-c1.wpmucdn.com/myriverside.sd43.bc.ca/dist/b/662/files/2014/09/Marionettes-Inc-Ray-Bradbury-FULL-TEXT-2lz1wnb.pdf> (дата звернення: 11.11.24).
12. Bradbury R. *Pillar of Fire*. URL: <https://www.gutenberg.org/files/64673/64673-h/64673-h.htm> (дата звернення 10.11.24).
13. Bradbury R. *There Will Come Soft Rains*. URL: https://www.btboes.org/Downloads/7_There%20Will%20Come%20Soft%20Rains%20by%20Ray%20Bradbury.pdf (дата звернення: 11.11.24).
14. Bradbury R. *Veldt*. URL: https://www.juhsd.net/cms/lib/CA01902464/Centricity/Domain/256/2016_The%20Veldt.pdf (дата звернення: 10.11.24).

UDC 811'11

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-24>

Nataliia DENYSOVA,

orcid.org/0000-0001-9744-4553

*Senior lecturer at the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) n.denysova@kubg.edu.ua*

Galyna TSAPRO,

orcid.org/0000-0002-0748-7531

*PhD in Linguistics, Associate Professor,
Head of English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) g.tsapro@kubg.edu.ua*

WHEN 'ONLINE' LEADS THE WAY IN ACADEMIC DISCOURSE: A CORPUS-BASED STUDY OF COLLOCATIONS

This article examines academic discourse on online learning, particularly focusing on collocations with the lemma online within a corpus of 100 articles from the Web of Science database. It highlights the significant growth of academic discourse on online learning, particularly after the COVID-19 pandemic, and explores key themes such as collaborative learning, and the role of technology in education. Using corpus linguistics and Critical Discourse Analysis (CDA), the study provides a data-driven analysis of how online learning is represented in academic texts. Using the Sketch Engine software, the most frequent collocations with the lemma online, which are used to describe online learning and its various components in academic discourse, have been identified.

Analyzing patterns involving nouns modified by "online", the study identifies several thematic groups that represent these collocations. The first group highlights different types of online learning and teaching formats, including collocations such as online learning, online courses, online education, and online sessions. The second group centers around the learning environment and context, featuring collocations like online learning environment, online learning system, and online learning model. A third group focuses on participants, such as online community, online learners, and online teachers. The fourth thematic group explores experiences and engagement, with collocations like online learning satisfaction, online course engagement, and online discussions. The fifth group deals with assessment and tools, including collocations like online survey, online assessment, and online tools. Additionally, there are collocations related to time, such as students' daily online learning time, as well as perceptions of online learning, with phrases like online learning perceptions. Lastly, the article addresses support and resources, represented by collocations like online learning resources and online services. These thematic categories provide a comprehensive view of the key aspects of online learning and teaching as reflected in the collocations of the corpus.

Key words: *academic discourse, online, online learning, corpus linguistics, collocation.*

Наталія ДЕНИСОВА,

orcid.org/0000-0001-9744-4553

*старший викладач кафедри англійської мови та комунікації
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) n.denysova@kubg.edu.ua*

Галина ЦАПРО,

orcid.org/0000-0002-0748-7531

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської мови та комунікації
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) g.tsapro@kubg.edu.ua*

КОЛИ 'ONLINE' ВИЗНАЧАЄ НАПРЯМОК В АКАДЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ: КОРПУСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛОКАЦІЙ

Ця стаття досліджує академічний дискурс щодо онлайн-навчання, зокрема зосереджуючись на колокаціях з лемою "online" у корпусі з 100 статей з бази даних Web of Science. Вона підкреслює значне зростання академічного дискурсу про онлайн-навчання, особливо після пандемії COVID-19, та досліджує ключові теми, такі

як колаборативне навчання та роль технологій у освіті. Використовуючи корпусну лінгвістику та Критичний аналіз дискурсу (CDA), дослідження надає аналітичний підхід на основі даних щодо того, як онлайн-навчання представлено в академічних текстах. За допомогою програмного забезпечення *Sketch engine* виокремлено найчастотніші колокації з лемою *online*, що використовується для опису онлайн-навчання та його різних складових в академічному дискурсі.

Аналізуючи структури, що включають словосполучення «*online* + іменник», дослідження визначає кілька тематичних груп, які представляють ці колокації. Перша група виділяє різні типи *online*-навчання та форматів викладання, зокрема колокації такі як *online learning*, *online courses*, *online education* та *online sessions*. Друга група зосереджена на навчальному середовищі та контексті, з колокаціями, такими як *online learning environment*, *online learning system* та *online learning model*. Третя група орієнтована на учасників, таких як *online community*, *online learners* та *online teachers*. Четверта тематична група досліджує досвід і залучення, з колокаціями, такими як *online learning satisfaction*, *online course engagement* та *online discussions*. П'ята група стосується оцінювання та інструментів, зокрема колокаціями, такими як *online survey*, *online assessment* та *online tools*. Крім того, є колокації, що стосуються часу, такі як *students' daily online learning time*, а також сприйняття *online learning*, з фразами, такими як *online learning perceptions*. Нарешті, стаття розглядає підтримку та ресурси, представлені колокаціями, такими як *online learning resources* та *online services*. Ці тематичні категорії надають всебічний погляд на основні аспекти *online learning* та викладання, що відображаються в колокаціях корпусу.

Ключові слова: академічний дискурс, онлайн, онлайн-навчання, корпусна лінгвістика, колокація.

Introduction. Academic discourse encompasses a broad range of social and communicative activities within education and scientific research. Hyland (Hyland, 2011: 172) defines academic discourse as a critical framework that shapes our understanding of the world, arguing that no scientific text can be entirely impartial. The arguments in scientific texts are influenced by the author's perspective, and scientific persuasion involves using disciplinary tools to anticipate and counter potential objections. Studying academic discourse thus involves analyzing the rhetorical practices in various scientific disciplines and their manifestation in genres like research articles, reports, and presentations.

In the first two decades of the 21st century, the study of academic discourse has seen substantial growth and evolution, marking a period of swift advancement in both theoretical and applied research (Труба, 2021). This era has established academic discourse as a central focus within the field of discourse analysis, reflecting a growing appreciation of its unique role in scholarly communication and education. Two main trends have emerged: 1) the recognition of academic discourse as a foundational element in discourse studies, and 2) an increase in contrastive studies that compare academic discourse across linguistic and cultural boundaries.

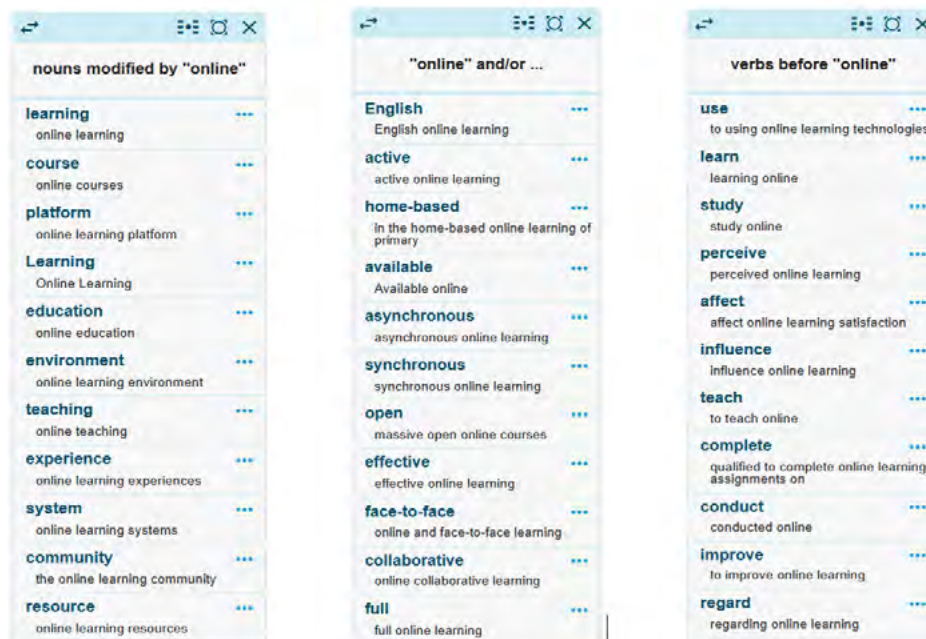
Academic discourse has become a central focus of discourse analysis, garnering significant attention from scholars seeking to understand how knowledge is conveyed in educational and research contexts (Лівіцька, 2011; Маслова, 2012). This development highlights the importance of academic discourse not only as a vehicle for information but as a structured, culturally rich form of communication with its own conventions and rhetorical practices. By examining the structure, language choices, and functions

of academic discourse, researchers gain insight into the values and priorities of academic communities worldwide.

The academic discourse of online learning has gained significant importance, especially in the wake of the COVID-19 pandemic, which forced a rapid shift to online education. This transition has sparked numerous studies exploring the implications of online learning in various academic contexts. Thus, **the aim** of this article is to analyze collocations with the lemma *online* within academic discourse. The **material** of the study is a corpus compiled from 100 articles published in the Web of Science database, all focused on online learning.

Theoretical background. Studying online learning in academic discourse requires a clear definition of the concept itself. Online learning, often referred to as e-learning, is a mode of education where students and instructors are separated by time or space, and learning takes place through digital platforms. It involves a wide range of participants, including students, teachers, administrators, and instructional designers, all engaging in the process through online tools and resources (Palvia et al., 2018). This mode of learning has grown significantly in recent years, particularly following the shift prompted by the COVID-19 pandemic (Wut, 2021), which pushed educational institutions worldwide to adopt online platforms to ensure continuity in teaching and learning.

One key aspect of online learning is the importance of social presence, which refers to the ability of students to project themselves socially and emotionally within an online environment. According to Wang and Kang (2006), engaging distributed students in online courses requires careful attention to critical factors in each domain to foster cognitive, emotional, and social presence. These factors are essential for

Pic. 3. The most representative collocations with the lemma *online*

The largest groups of collocations in the corpus are represented by the following patterns: 1) nouns modified by *online*, 2) combinations of *online* and *and/or*, 3) verbs preceding *online* (see Pic. 3). We will concentrate on the first pattern in the study.

Critical Discourse Analysis and contextual interpretation have enabled the singling out of categories

of online learning-related terms in the corpus for the pattern nouns modified by *online* (see Table 1). The categories identified through this approach can be grouped into several key areas that highlight various aspects of the online education experience. These include the types of online learning/teaching formats, the learning environment/con-

Table 1

Thematic presentation of collocations with the lemma *online*

Categories	Collocations with <i>online</i>	Fr.	Text examples
Types of Online Learning/ Teaching Formats	1) <i>online learning</i>	5486	<i>By bringing these frameworks together, we aim at introducing online learning for supporting a reflective practice, leading to the development of students' employability competences.</i> <i>Our analysis of the relationship between students' behavioral engagement in online experimental courses and their learning ineffectiveness provides strong evidence for our schools and the relevant education authorities to improve online education at the course level.</i> <i>It seems that the participants of this study comparably assigned importance to online instruction regardless of time.</i>
	2) <i>online courses</i>	488	
	3) <i>online learning platform</i>	399	
	4) <i>online education</i>	377	
	5) <i>online teaching</i>	263	
	6) <i>online classes</i>	76	
	7) <i>online learning program</i>	46	
	8) <i>online instruction</i>	30	
	9) <i>online sessions</i>	29	
Learning Environment/ Context	1) <i>online learning environment</i>	313	<i>University English teachers need to choose and use the functions and contents provided by the online learning platform in the process of online learning, not only to give full play to the value of the online learning environment, but also to curb the disadvantages of the online learning environment.</i> <i>The effect of technostress on the teachers' willingness to use online teaching modes and the moderating role of job insecurity during COVID-19 pandemic in Pakistan.</i>
	2) <i>online learning system</i>	46	
	3) <i>online learning process</i>	41	
	4) <i>online learning context</i>	40	
	5) <i>online learning model</i>	29	
	6) <i>online learning mode</i>		
Participants	1) <i>online community</i>	119	<i>At the same time, middle school students prefer to interact with online teachers on the platform to obtain the learning support from online teachers.</i> <i>With evidence that emotions exist in all aspects of an online community of inquiry, consideration of the appropriate response is next. How does this impact design and organization, facilitation, and direct instruction?</i>
	2) <i>online learners</i>	84	
	3) <i>online teachers</i>	28	

Table 1 (continuance)

Experiences and Engagement	1) <i>online learning experiences</i> 2) <i>online learning satisfaction</i> 3) <i>online learning behaviors</i> 4) <i>online course engagement</i> 5) <i>online interaction</i> 6) <i>online course performance</i> 7) <i>online discussions</i>	166 73 72 67 34 31 27	<i>Third, we checked the expected relations between personal characteristics and online learning experiences (H1-H5) by means of multiple regression analyses for each dimension of online learning perception, for online course engagement, and for online course performance. Therefore, it is feasible to conclude that students' online engagement may be greatly enhanced when the institution offers them the appropriate support. During the process of GT, the researcher required to remain open-minded and learning, conduct a careful evaluation of observations, the obstacles and the effects of online interaction between teachers and students.</i>
Assessment and Tools	1) <i>online survey</i> 2) <i>online questionnaire</i> 3) <i>online self-efficacy</i> 4) <i>online tools</i> 5) <i>online learning activities</i> 6) <i>online assessment</i>	60 57 56 56 56 28	<i>To measure the participants' level of dissatisfaction with online coursework assessments during the Covid-19 pandemic, an online coursework measure was created by the researchers. In contrast, individuals with low online learning self-efficacy cannot overcome any challenges they may face if the work is complex, and they will not persevere in their efforts when suffering setbacks.</i>
Time	1) <i>students' daily online learning time</i>	35	<i>Stress was associated with grade, relationship with father, relationship between parents, students' daily online learning time, and students' satisfaction with online learning effects.</i>
Perceptions	1) <i>online learning perceptions</i>	33	<i>Online learning perceptions encompass five factors: adaptability, accessibility, interactivity, knowledge acquisition, and ease of loading, which enable the students to achieve LO.</i>
Support and Resources	1) <i>online learning resources</i> 2) <i>online services</i>	109 43	<i>In college English teaching, online resources can meet students' self-study needs and show them a variety of English knowledge. Teachers should reasonably design teaching according to the characteristics of disciplines, and give students sufficient participation to conduct online self-study and online training.</i>

text, participants in the learning process, experiences and engagement, assessment and tools, time and perceptions, and support and resources. Together, these categories offer a comprehensive understanding of how online learning is framed and discussed in academic discourse.

The analysis of collocations in the corpus in the context of online learning reveals several key categories that reflect different aspects of the experience, offering a more nuanced understanding of how online education is structured and perceived. Descriptive collocations provide a clear and detailed picture of the components and formats of online education, offering foundational insights into the field. Collocations like *online learning*, *online courses*, *online education*, and *online sessions* describe the core formats of digital learning and teaching. These collocations not only capture the methods of delivery but also hint at the flexibility and accessibility that online learning provides. Additionally, collocations such as *online learning environment*, *online learning system*, and *online learning model* describe the infrastructure and design of online education. These collocations convey the

different systems and structures that support digital learning, providing a context in which the learners and instructors interact.

In contrast, evaluative collocations focus on the quality, effectiveness, and perceptions of the online learning experience. Phrases like *online learning satisfaction*, *online course engagement*, and *online discussions* reflect the ways in which learners engage with the content and the value they derive from the learning experience. These collocations capture the dynamic nature of student engagement and the social aspects of online learning, which may differ significantly from traditional classroom interactions. Similarly, the collocation *perceptions of online learning* delves deeper into how both learners and educators view the effectiveness, benefits, and challenges of online education. This evaluative aspect helps to assess the impact of digital learning environments on student outcomes, motivation, and overall satisfaction in the corpus.

Action-oriented collocations, on the other hand, emphasize the activities, interactions, and processes that take place within the online learning space. Col-

locations such as *online learning engagement*, *online course participation*, and *students' daily online learning time* highlight the proactive role that students must take in their education. These collocations underscore the actions and behaviors required for successful learning, including active participation, time management, and self-directed study. In particular, *students' daily online learning time* draws attention to the commitment and discipline needed to navigate the online learning experience, which often requires a greater degree of personal responsibility compared to traditional classroom settings. Moreover, *online learning assessment* and *online course participation* focus on the evaluation and tracking of progress, highlighting the role of assessment tools and the importance of engagement in maintaining learning outcomes.

Conclusions. The analysis of collocations involving nouns modified by "online" reveals several thematic groups that encapsulate key aspects of online learning and teaching. These include different teaching formats, learning environments, participants, engagement, assessment, time management, perceptions, and support resources. By categorizing these collocations, the study provides a comprehensive

overview of the multifaceted nature of online education, highlighting both its structural components and the experiences of those involved.

Various categories of collocations – descriptive, evaluative, and action-oriented – illustrate online learning depiction in the academic discourse. They define the structure of online education, the formats and systems that support it. Furthermore, they emphasize the active role of learners and educators in shaping and engaging with the learning process. This holistic approach enables a deeper understanding of the complexities of online education, emphasizing the interaction between content, structure, engagement, and outcomes.

Further perspectives of the research will focus on a more detailed analysis of the collocation online learning, as it proves to be the most frequent in the corpus. We plan to examine the verbs that frequently accompany this collocation, exploring how these verbs shape its meaning and usage in different contexts. Additionally, we will investigate its thesaurus to identify synonymous phrases and expressions, which will allow us to create a more comprehensive understanding of the different ways online learning is represented and discussed in academic discourse.

BIBLIOGRAPHY

1. Лівіцька, І. Науковий дискурс: рівні та особливості аналізу. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. 178 с.
2. Маслова, Т. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. *Англїстика й американїстика: збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2012. Вип. 10. С. 39–43.
3. Труба, Г. М. Науковий дискурс. Сучасне бачення. *Нова філологія*. 2021. № 84. С. 242–247.
4. Aijmer, K., Altenberg, B. (eds). *English Corpus Linguistics: Studies in Honour of Jan Svartvik*. London: Longman. 1991.
5. Biber, D., Conrad, S., Reppen, R. *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998.
6. Brezina V., McEnery T., Wattam S. Collocations in Context: A New Perspective on Collocation Networks. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2015. Vol. 20. № 2. 139–173.
7. Hyland, K. Academic discourse. In K. Hyland & B. Paltridge (Eds.), *Continuum companion to discourse analysis* London: Continuum, 2011. P. 171-184.
8. McEnery, T., Hardie, A. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge University Press. 2011. P. 1–25.
9. Palvia, S., Aeron, P., Gupta, P., Mahapatra, D., Parida, R., Rosner, R., & Sindhi, S. Online Education: Worldwide Status, Challenges, Trends, and Implications. *Journal of Global Information Technology Management*, 2018. Vol. 21. № 4. P. 233–241. <https://doi.org/10.1080/1097198X.2018.1542262>
10. Pudyastuti, Z. E., Sari, N., & Palandi, J. F. Using telegram application to promote student engagement in ESP classroom. *Insania Jurnal Pemikiran Alternatif Kependidikan*. 2023. Vol. 28. № 1a. P. 81–100. <https://doi.org/10.24090/insania.v28i1a.9001>
11. Wang, M., Kang, M. Cybergogy for engaged learning: a framework for creating learner engagement through information and communication technology. In: Hung, D., Khine, M.S. (eds) *Engaged Learning with Emerging Technologies*. Springer, Dordrecht. 2006. 225-253. https://doi.org/10.1007/1-4020-3669-8_11
12. Wut, T-M. Person-to-person interactions in online classroom settings under the impact of COVID-19: a social presence theory perspective, *Asia Pacific Education Review*, 2021, № 22, P. 371-383. <https://doi.org/10.1007/s12564-021-09673-1>
13. Zhu, Y., Xu, S., Wang, W., Zhang, L., Liu, D., Liu, Z., & Xu, Y. . The impact of online and offline learning motivation on learning performance: the mediating role of positive academic emotion. *Education and Information Technologies*, 2022. Vol. 27. № 7. P. 8921-8938. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-10961-5>

REFERENCES

1. Livitska, I. (2011). *Naukovyi dyskurs: rivni ta osoblyvosti analizu*. [Academic Discourse: Levels and Features of Analysis] Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka. – Kirovohrad: KSPU named after V. Vynnychenka. [in Ukrainian].
2. Maslova, T. (2012). *Typolohiia naukovoho dyskursu v suchasniy movoznavchiiy paradyhmi*. [Typology of Academic Discourse in the Contemporary Linguistic Paradigm]. *Anglїstika i amerikanistika: Zbirnyk naukovykh prats*. Dnipropetrovsk:

Vyd-vo Dnipropetr. nats. un-tu. – Anglistics and American Studies: A Collection of Scientific Works. Dnipropetrovsk: Publishing House of Dnipropetrovsk National University. 10. 39–43. [in Ukrainian].

3. Truba, H. M. (2021). Naukovyj dyskurs. Suchasne bachennya. [Scientific Discourse. Contemporary Perspective]. Nova filolohiia. New Philology. 84. 242–247. [in Ukrainian].

4. Aijmer, K., Altenberg, B. (1991). English Corpus Linguistics: Studies in Honour of Jan Svartvik. London: Longman.

5. Biber, D., Conrad, S., Reppen, R. (1998). Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use. Cambridge: Cambridge University Press.

6. Brezina V., McEnery T., Wattam S. (2015). Collocations in Context: A New Perspective on Collocation Networks. *International Journal of Corpus Linguistics*. . 20 (2). 139–173.

7. Hyland, K. Academic discourse. In K. Hyland & B. Paltridge (2011). *Continuum companion to discourse analysis* London: Continuum. 171–184.

8. McEnery, T., Hardie, (2011). *A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge University Press. 1–25.

9. Palvia, S., Aeron, P., Gupta, P., Mahapatra, D., Parida, R., Rosner, R., & Sindhi, S. (2018). Online Education: World-wide Status, Challenges, Trends, and Implications. *Journal of Global Information Technology Management*, 21 (4). 233–241. <https://doi.org/10.1080/1097198X.2018.1542262>

10. Pudyastuti, Z. E., Sari, N., & Palandi, J. F. (2023). Using telegram application to promote student engagement in ESP classroom. *Insania Jurnal Pemikiran Alternatif Kependidikan*. 2028. 1a. 81-100. <https://doi.org/10.24090/insania.v28i1a.9001>

11. Wang, M., Kang, M. (2006). Cybergogy for engaged learning: a framework for creating learner engagement through information and communication technology. In: Hung, D., Khine, M.S. (eds) *Engaged Learning with Emerging Technologies*. Springer, Dordrecht. 225–253. https://doi.org/10.1007/1-4020-3669-8_11

12. Wut, T-M. (2021). Person-to-person interactions in online classroom settings under the impact of COVID-19: a social presence theory perspective, *Asia Pacific Education Review*. 22. 371–383. <https://doi.org/10.1007/s12564-021-09673-1>

13. Zhu, Y., Xu, S., Wang, W., Zhang, L., Liu, D., Liu, Z., & Xu, Y. (2022) The impact of online and offline learning motivation on learning performance: the mediating role of positive academic emotion. *Education and Information Technologies*. 27 (7). 8921-8938. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-10961-5>

УДК 811.531'373.7'255.2=161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-25>

Тетяна ЗЮЗЯ,

orcid.org/0009-0006-5929-6055

*асистентка кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) tetianaziuzia@knu.ua*

Дмитро АНДРІАНОВ,

orcid.org/0000-0003-1295-2132

*доктор філософії,
асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) andrianov.dmytro@knu.ua*

КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена аналізу структурно-семантичних та перекладознавчих аспектів класифікації фразеологізмів корейської мови. У дослідженні розглядаються особливості корейської фразеології, яка є маловивченою в українському мовознавстві, зокрема через нещодавнє встановлення культурних та наукових зв'язків між Україною та Республікою Корея. Фразеологія корейської мови відображає багатовікову історію, культуру та менталітет корейського народу, тому її вивчення має важливе значення для розуміння національної специфіки.

Основною метою статті є класифікація фразеологічних одиниць корейської мови за структурою та семантикою, а також дослідження труднощів, що виникають при їх перекладі українською мовою. Об'єктом дослідження виступають фразеологічні одиниці корейської мови, тоді як предметом є проблеми класифікації та перекладу цих одиниць, зокрема способи їхнього відтворення українською мовою.

Різні корейські вчені, такі як Чве Кьонбон, Пак Йонсун, Шім Чжесгі та Кан Вігю, пропонують власні підходи до класифікації фразеологізмів. Зокрема, у роботі розглянуто класифікацію за структурою, яка включає номінативні, предикативні фразеологізми та фразеологізми типу простого речення. Також представлено поділ фразеологічних одиниць на іменникові та дієслівні групи, кожна з яких додатково розділена на кілька підгруп. Іменникові фразеологізми класифіковані за типами структур, такими як атрибутивні конструкції, іменники з опущеними частками, іменники в називному відмінку тощо. Дієслівні фразеологізми, своєю чергою, поділяються на прості непоширені речення, фразеологізми з конструкцією – O/ᄃᆞᆫ ᄃᆞᆫ та інші складні конструкції.

Крім структурної класифікації, у статті також розглянуто семантичну класифікацію корейських фразеологізмів за методикою Чве Кьонбона, що включає поділ на «незрозумілі», «на половину незрозумілі», «на половину зрозумілі» та «приблизно зрозумілі» фразеологізми. Зокрема, досліджено, як ці семантичні групи відображають культурну специфіку, менталітет та емоційні стани корейського народу. За результатами дослідження фразеологізми були розподілені на 12 семантичних категорій, включаючи ті, що описують характер, емоційні стани, настрої, фінансовий стан, соціальні аспекти тощо.

Особливу увагу приділено питанням перекладу корейських фразеологічних одиниць українською мовою. Під час дослідження виявлено різні підходи до перекладу, серед яких фразеологічний (пошук повних та часткових еквівалентів, а також аналогів) та нефразеологічний (лексичний переклад, описовий, калькування). При цьому підкреслюється, що українська та корейська мови суттєво відрізняються, тому фразеологічні одиниці не завжди мають прями відповідники в іншій мові через різницю в культурно-історичних контекстах та національних особливостях мислення.

Отже, результати цього дослідження можуть бути корисними для подальших робіт у галузі лінгвістики, зокрема для вивчення фразеології корейської мови та розробки методик перекладу фразеологізмів на українську мову. Це дозволить поглибити розуміння міжкультурної комунікації та сприятиме кращому освоєнню культурної спадщини Кореї в Україні.

Ключові слова: фразеологізми, корейська мова, структурно-семантична класифікація, переклад фразеологізмів, міжкультурна комунікація.

Tetiana ZIUZIA,

orcid.org/0009-0006-5929-6055

Assistant Professor at the Department of Languages and Literatures
of the Far East and Southeast Asia
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko
National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) tetianaziuzia@knu.ua

Dmytro ANDRIANOV,

orcid.org/0000-0003-1295-2132

PhD in Philology,
Assistant Professor at the Department of Languages
and Literatures of the Far East and Southeast Asia
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko
National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) andrianov.dmytro@knu.ua

CLASSIFICATION OF KOREAN IDIOMS: STRUCTURAL-SEMANTIC AND TRANSLATION STUDIES ASPECTS

The article is dedicated to the analysis of structural-semantic and translation aspects of the classification of Korean idioms. The study examines the unique characteristics of Korean phraseology, which remains relatively under-researched in Ukrainian linguistics, partly due to the recent establishment of cultural and scientific ties between Ukraine and South Korea. Korean phraseology reflects the centuries-old history, culture, and mentality of the Korean people, making its study significant for understanding the national specificity.

The main goal of the article is to classify Korean idiomatic expressions by structure and semantics, as well as to explore the challenges that arise when translating them into Ukrainian. The object of the study is the idiomatic units of the Korean language, while the subject is the problems of their classification and translation, particularly the methods of rendering them into Ukrainian.

Various Korean scholars, such as Choi Kyung-bong, Park Young-soon, Sim Jae-gi, and Kang Wi-Gyu, propose their own approaches to the classification of idioms. The paper discusses structural classifications, including nominative, predicative idioms, and idioms in the form of simple sentences. The study also presents the division of idiomatic units into noun and verb groups, each further subdivided into several subgroups. Noun idioms are classified by structural types, such as attributive constructions, nouns with omitted particles, and nominatives, among others. Meanwhile, verb idioms are categorized into simple, non-expanded sentences, idioms with the – *오/가 되다* construction, and other complex constructions.

In addition to structural classification, the article also examines the semantic classification of Korean idioms according to Choi Kyung-bong's methodology, which includes categorization into "unintelligible," "half-unintelligible," "half-intelligible," and "approximately intelligible" idioms. Specifically, the study explores how these semantic groups reflect cultural specificity, mentality, and emotional states of the Korean people. As a result of the research, idioms were divided into 12 semantic categories, including those describing character, emotional states, mood, financial condition, social aspects, etc.

Special attention is given to the issues of translating Korean idiomatic units into Ukrainian. The study identified various approaches to translation, including phraseological (finding full and partial equivalents, as well as analogs) and non-phraseological (lexical translation, descriptive method, and calquing). It is emphasized that Ukrainian and Korean languages differ significantly, so idiomatic units do not always have direct equivalents in the other language due to differences in cultural-historical contexts and national ways of thinking.

Thus, the results of this study may be useful for further research in the field of linguistics, particularly for studying Korean idioms and developing methods for translating idioms into Ukrainian. This will deepen the understanding of cross-cultural communication and contribute to a better appreciation of Korea's cultural heritage in Ukraine.

Key words: idioms, Korean language, structural-semantic classification, idiom translation, cross-cultural communication.

Постановка проблеми. Фразеологія кожної країни має унікальну і багатомістову історію. Фразеологізми не лише передають сенс, а й містять у собі багатство культури народу, його традиції, побут та історію. Вони формують менталітет і національну специфіку, що розкриває характерні

рисни та світосприйняття нації, що зумовлює їхнє використання сучасними людьми. За визначенням мовознавця Ч. Хоккета фразеологізм – це «нове висловлювання, а саме неформальне словосполучення, побудоване із знайомих матеріалів за знайними принципами. Проте висловлювання стає

фразеологізмом лише тоді, коли до простого словосполучення додається новий своєрідний сенс, який відповідає незвичним обставинам при яких воно було створене» (Hockett, 1958: 304–305). Також фразеологічну одиницю розглядають як «мовну одиницю, що виражає специфічне фразеологічне значення, граматичні категорії та має постійний, відтворюваний за традицією склад компонентів, що втратили лексичну самостійність» (Ужченко, 2005: 14). Та слід також наголосити, що загалом фразеологія – це не лише важливий пласт кожної мови, але й наука, що досліджує фразеологізм, як потужний стилістичний засіб, здатний чітко і виразно передавати думки навіть у сучасному світі (Давиденко, 2004: 8).

Корейська фразеологія поки що мало досліджена в українській лінгвістиці, оскільки активні контакти між Україною і Республікою Корея почали наростати в цьому напрямі лише останнім часом. Однак фразеологія як розділ мовознавства інтенсивно розвивається і привертає увагу дослідників, особливо проблеми її класифікації та перекладу.

Класифікація фразеологізмів корейської мови є важливою проблемою, оскільки різні вчені пропонують свої підходи до її вирішення. Критерії класифікації включають семантичний склад, граматичну структуру, стилістичні особливості тощо. Крім того, переклад корейських фразеологізмів українською мовою є непростим завданням у сучасній фразеології через культурну специфіку їхнього лексичного складу. Також існує проблема і при перекладі фразеологічних одиниць, а саме гострим постає питання підбору способу перекладу, оскільки від цього залежить результат відтворення фразеологізму в мові перекладача.

Мета статті полягає у класифікації фразеологічних одиниць корейської мови за їхньою структурою та семантикою, а також у визначенні проблем і видів перекладу фразеологізмів корейської мови на українську мову.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці корейської мови, а предметом – способи їх класифікації за структурою і семантикою, а також проблематика перекладу.

Аналіз досліджень. Оскільки кожен мовознавець притримується власної думки щодо класифікації фразеологічних одиниць за структурою, досить важко розділити великий пласт фразеологізмів до вузьких структурних категорій. Однак найпопулярнішою серед класифікацій є думка корейських лінгвістів, таких як Чве Кьонбон, Пак Йонсун, Шім Чжегі та Кан Вігю, які розглядають фразеологізми як стійкі мовні одиниці з особливим значенням (강위규, 1998; 박영순, 2004; 洪美娘,

1989; 黃靖雅, 2008). За цим визначенням фразеологізмів Пак Йонсун пропонує наступну класифікацію за структурою:

«Номінативні фразеологізми (체언형 관용어); предикативні фразеологізми (용언형 관용어); фразеологізми у формі простих речень (문장형 광영어)» (박영순, 2004: 246–251).

Науковці Шім Чжегі та Кан Вігю розділили фразеологічні одиниці на дві великі категорії.

Іменникові фразеологічні одиниці, що містять у собі іменникову структуру, наприклад: «약방의 감초 (укр. «незамінна річ»); 황소고집 (укр. «впертий, як бик»); 깊은 상념 (укр. «глибока думка»); 누워서 침 빨기 (укр. «собі ж гірше робити»); 제 눈에 안경이다 (укр. «далі [свого] носа не бачити»)» (이영제, 2009; 강위규, 1998; 洪美娘, 1989).

Дієслівні фразеологічні одиниці, що охоплюють фразеологізми з дієсловом як головним компонентом: «눈이 맞다 (укр. «закохатися»); 쥐 구멍을 찾다 (укр. «як миші в нору»); 입을 열다 (укр. «заговорити»); 침이 마르게 칭찬하다 (укр. «перехвалювати»)» (이영제, 2009; 강위규, 1998; 洪美娘, 1989).

Розглядаючи семантичну класифікацію корейських фразеологізмів, варто відзначити, що серед корейських науковців найбільшу популярність здобула класифікація, запропонована Чве Кьонбоном. У своїй роботі він пропонує поділ фразеологічних одиниць за ступенем їхньої семантичної прозорості. Ця класифікація включає такі категорії: «незрозумілі фразеологізми» (불투명), «наполовину незрозумілі фразеологізми» (반-불투명), «наполовину зрозумілі фразеологізми» (반-투명) та «приблизно зрозумілі фразеологізми» (근접투명) (성연이, 2009).

Виклад основного матеріалу. Класифікація фразеологізмів за їх структурними особливостями дозволяє поглибити і деталізувати підходи, запропоновані лінгвістами Шім Чжегі та Кан Вігю. Зокрема, подальший аналіз дає змогу розділити іменникову та дієслівну групи фразеологізмів на більш дрібні підгрупи, що забезпечує точніше розуміння їхньої будови і функцій. У рамках дослідження фразеології корейської мови іменникова група була детально структурована та класифікована на такі підгрупи:

1. конструкція типу «іменник в атрибутивній формі та іменник»: 참새들의 입방아 (укр. «балачки»); 방안의 통소 (укр. «у тихому болоті чорти плодяться»); 병아리의 눈물 (укр. «як кіт наплакав»);

2. конструкція типу «іменник з опущеною частиною відмінку та іменник»: 산 꼭대기 (укр. «вершина гори»); 치맛바람 (укр. «жінка, яка активно

займається своїми дітьми»); 황소고집 (укр. «впертий, як бик»);

3. конструкція типу «іменник у називному відмінку та іменник»: 내 코가 석자 (укр. «думати лише про себе»); 거북이 걸음 (укр. «повільний як черепаха»);

4. конструкція типу «дієприкметниковий зворот та іменник»: 바람이 부는 날씨 (укр. «вітряна погода»); 빛 좋은 개살구 (укр. «вовк в овечій шкурі»); 범 잡은 포수 (укр. «бути гордівлівим»);

5. формування іменника з суфіксом «-기»: 수박 걸핍기 (укр. «зробити на с'як-так»); 벼락치기 (укр. «виконати свою роботу в останній момент»); 식은 죽 먹기 (укр. «як раз плюнути»);

6. формування іменника з суфіксом «-口»: 도깨비 살림 (укр. «неспокійне життя»); 거북이 걸음 (укр. «повільний як черепаха»); 안성맞춤 (укр. «велике замовлення»);

7. конструкція типу «іменник та іменник у предикативному відмінку»: 깨소금 맛이다 (укр. «зловтішатися»); 병자년 방죽이다 (укр. «нахабний»); 안개 속이다 (укр. «як у тумані»).

Можна помітити, що всі ці фразеологізми мають спільну характерну рису: вони завершуються іменником. Ця особливість і є основним критерієм, за яким фразеологічні одиниці відносять до іменникової групи.

Дієслівна група, у свою чергу, також піддалася детальному аналізу та була розділена на кілька підгруп. Такий підхід дозволяє глибше дослідити структуру фразеологізмів, що містять дієслова, та виявити їх специфічні особливості. Серед цих підгруп можна виділити такі:

1. конструкція простого непоширеного речення: 코가 남작해지다 (укр. «втратити авторитет»); 날개가 돋치다 (укр. «вирости крила»); 혀가 꼬부라지다 (укр. «язик заплітається»).

У корейській мові просте непоширене речення зазвичай будується за такою схемою: іменник, що супроводжується часткою називного відмінка, поєднується з дієсловом або прикметником. Така структура є базовою для вираження найпростіших суджень чи тверджень у мові. Цей принцип можна спостерігати в наведених вище прикладах, де іменник виконує роль підмета, а дієслово чи прикметник слугує присудком, формуючи граматично правильне й завершене речення.

До цієї підгрупи також увійшли фразеологічні одиниці, що мають конструкцію -이/가 되다: 죽이 되다 (укр. «бути виснаженим»); 파김치가 되다 (укр. «сильно втомитися»); 납청장이 되다 (укр. «бути розплющеним від удару»);

2. конструкція простого поширеного речення: «손가락 짚을 하다 (укр. «пальцем тикати»);

밥 손가락을 놓다 (укр. «померти»); 손에 땀을 쥐다 (укр. «аж руки спітніли»);

3. конструкція типу «пряме доповнення та присудок»: 시간을 끌다 (укр. «тягнути час»); 배꼽을 잡다 (укр. «братися за живіт»); 머리를 썩이다 (укр. «забивати собі голову»).

У цій підгрупі можна побачити, що у третьому прикладі відмінкова частка опущена, однак за структурою стає зрозуміло, що цей фразеологізм побудований за конструкцією «пряме доповнення та присудок», що зумовлено тим, що ця фразеологічна одиниця складається з іменника з опущеною відмінковою часткою та дієслова;

4. конструкція типу «прислівник та присудок»: 눈 빠지게 기다리다 (укр. «як манни небесної [з неба] чекати»); 침이 마르게 칭찬하다 (укр. «перехвалювати»).

У цьому випадку чітко простежується, що кожна з підгруп складається з фразеологічних одиниць, у яких завершальним елементом є дієслово. Ця особливість є ключовим критерієм для їх класифікації та віднесення до відповідної підгрупи. Дієслово, як центральний компонент, не лише визначає граматичну структуру цих фразеологізмів, але й виступає носієм основного смислового навантаження, що підкреслює їх функціональну роль у реченні.

Семантичні особливості корейських фразеологізмів безпосередньо пов'язані з відображенням у них унікальної культури, традицій та повсякденного життя корейців. У цих мовних одиницях знаходять своє відображення побут, міжособистісні відносини, національний характер і емоційний стан народу. Таке віддзеркалення культурної своєрідності робить корейські фразеологізми важливим джерелом для вивчення ментальності та світогляду нації.

З огляду на це, при аналізі корейських фразеологізмів за їхньою семантичною структурою необхідно враховувати культурну специфіку, яка може стати ключовим критерієм класифікації. Адже саме завдяки культурному контексту стає можливим не лише правильно зрозуміти зміст цих фразеологізмів, а й передати їх значення іншими мовами. Культурна унікальність фразеологічних одиниць дозволяє глибше розкрити як семантичну багатогранність, так і цінності та традиції корейського суспільства.

Таким чином у ході дослідження фразеологізми корейської мови, що були включені у матеріал роботи були поділені за семантикою на дванадцять груп:

1. Опис характеру людини: 호랑이 선생님 (укр. «суворий викладач»); 황소고집 (укр. «впертий як бик»);

2. Опис психічно-емоційного стану людини: **애를 먹다** (укр. «переживати»); **눈이 맞다** (укр. «закохатися»);

3. Вираження настрою людини: **마음이 시원하다** (укр. «гарно на серці»); **입이 쓰다** (укр. «поганий настрій»);

4. Опис психофізіологічного стану людини: **죽이 되다** (укр. «бути виснаженим»); **파김치가 되다** (укр. «сильно втомитися»);

5. Вираження поведінки людини: **입이 더럽다** (укр. «ляються»); **가시가 돋다** (укр. «затаїти зло»);

6. Опис ступеню освіченості та розумових здатностей людини: **가르친 사위** (укр. «дурень»); **곤산의 옥** (укр. «видатна людина»);

7. Вираження невдачі та жалю до когось або чогось: **까마귀 고기 먹었다** (укр. «програвати»); **그림의 떡** (укр. «нездійсненна мрія»);

8. Опис нестачі чого-небудь: **병아리의 눈물** (укр. «як кіт наплакав»); **새발의 피** (укр. «крапля в морі»);

9. Опис конкретних подій у житті людини: **손이 나다** (укр. «зробити перерву в роботі»); **머리를 앓다** (укр. «виходити заміж»);

10. Опис фінансових можливостей людини: **보릿고개** (укр. «скрутні часи»); **돈을 뿌리다** (укр. «сипати грішми»);

11. Опис фізіологічного стану людини: **귀가 밝다** (укр. «хороший слух»); **귀가 어둡다** (укр. «поганий слух»);

12. Опис ступеню складності виконання задачі: **식은 족 먹기** (укр. «як раз плюнути»); **종이 호랑이** (укр. «не такий страшний вовк як його малюють»).

Кожен із фразеологізмів має певне емоційне забарвлення. Зокрема, серед них виділяються негативно, позитивно та нейтрально забарвлені вирази. Найбільше виявилось негативно забарвлених фразеологізмів (наприклад, **입이 쓰다** – «поганий настрій», **입이 더럽다** – «ляються», **가시가 돋다** – «затаїти зло» тощо). На другому місці за кількістю – позитивно забарвлені (наприклад, **귀가 밝다** – «хороший слух», **식은 족 먹기** – «як раз плюнути»). Нейтрально забарвлених фразеологізмів виявилось найменше.

Такий значний розрив між кількістю негативних, позитивних і нейтральних фразеологічних одиниць можна пояснити історичними та соціокультурними факторами. У минулому життя людей було значно складнішим: існувало рабство, не вистачало їжі, відбувалися війни та стихійні лиха, які завдавали великих збитків. Усе це формувало суспільну свідомість, що відобразилося й у мові. Саме ці несприятливі умови могли вплинути на появу більшої кількості негативно забарвлених фразеологізмів у корейській мові.

Фразеологічні одиниці корейської мови за своєю структурою та семантикою можна класифікувати за різними принципами, враховуючи їх граматичну будову, стилістичні особливості та емоційно-сміслову забарвлення. Однак, при перекладі таких одиниць на українську мову виникає потреба враховувати не лише їхнє буквальне значення, але й контекстуальні, культурні та стилістичні нюанси. Це пояснюється тим, що корейська та українська мови належать до різних мовних сімей, мають відмінну граматичну структуру, лексичний склад та фразеологічний фонд.

Саме ці особливості створюють значні труднощі у процесі перекладу. Кожна фразеологічна одиниця потребує індивідуального підходу: у деяких випадках можливий буквальний переклад, проте частіше потрібна адаптація або пошук українського аналога, який передає зміст і стилістику. Проблематика перекладу фразеологічних одиниць полягає у «відносній сталості складу фразеологізмів, їхній семантичній цілісності значення, відтворюваності, образному характері» (Алефіренко, 1987: 18). Ця проблема є важливим аспектом дослідження, оскільки точний і адекватний переклад фразеологізмів відіграє ключову роль у міжмовній комунікації та збереженні культурних особливостей обох мов.

Якщо говорити про способи перекладу фразеологізмів, то є два основні їх напрямки, а саме фразеологічний та нефразеологічний напрямки перекладу. До фразеологічного відносять пошук повного еквіваленту (фразеологізми, що структурно, семантично, граматично та стилістично повністю відповідають мові оригіналу) або часткового еквіваленту (фразеологізми можуть мати в собі лексичні та граматичні відмінності, однак стилістично вони можуть бути тотожні) або аналогу (фразеологізми, що «містять приблизно або повністю однакове значення, але їхня граматична структура є відмінною» (Зорівчак, 1983: 120). До нефразеологічного перекладу можна віднести лексичний переклад, що являє собою переклад фразеологізму словом. Дескриптивний переклад, який розшифровує «фразеологізм описово, вільними словосполученнями або конструкціями, який не має аналогів в мові перекладача» (Зорівчак, 1983: 82). Також іноді використовується й калькування. Калька – це «слова і вислови, створені автоматично, через механічний переклад, за зразком інших висловів, узятих із іноземної мови» (Зорівчак, 1983: 126). Так, «фразеологічне калькування – це «імітація форм вислову оригіналу» (Зорівчак, 1983: 82).

Висновки. Під час перекладу було виділено повні еквіваленти: 머리를 썩이다 (букв. «забивати голову», укр. «забивати собі голову»); 뿌리를 뽑다 (букв. «вирвати з коренем», укр. «вирвати з коренем»); 시간을 끌다 (букв. «тягнути час», укр. «тягнути час») та інші; часткові еквіваленти: 마음이 시원하다 (букв. «серце свіже», укр. «гарно на серці»); 머리가 좋다 (букв. «хороша голова», «світла голова»); 눈을 감아 주다 (букв. «дати закрити очі», укр. «закривати очі на щось»); та аналоги: 낮이 하얘지다 (букв. «обличчя стало білим», укр. «обличчя зблідло»); 돈을 뿌리다 (букв. «розкидати гроші», укр. «сипати грішми (грошима)»); 손가락질을 하다 (букв. «вказувати пальцем», укр. «пальцем тикати»).

За допомогою нефразеологічного перекладу було перекладено такі фразеологізми: лексичний переклад (가마솥에 든 고기 (укр. «безстрашний»); 개소금 맛이다 (укр. «зловтішатися»); 죽이 되다 (укр. «бути виснаженим»); 침이 마르게 칭찬하다 (укр. «перехвалювати»); 눈이 맞다 (укр. «закохатися») та ін), описовий переклад (국수를 먹다 (букв. «їсти локшину», укр. «одружитися / вийти заміж») – у давнину «куксу» (холодний суп з локшинами) готували тільки на весілля, бо така страва була дорогою для виготовлення та ін.), калькування (손뼉을 치다 (укр. «плескати в долоні»)).

У процесі розробки структурної класифікації фразеологізми корейської мови були поділені на дві основні групи: іменникову та дієслівну. Кожна з цих груп, у свою чергу, була розділена на менші підгрупи, оскільки фразеологізми, що мають в

кінці іменник або дієслово, мають різну граматичну структуру. Такий підхід дозволив глибше проаналізувати їхні особливості та визначити ключові риси кожної підгрупи.

З точки зору семантики, фразеологічні одиниці були класифіковані на дванадцять категорій. Найбільшу частку склали фразеологізми з негативним забарвленням, що відображає вплив історичних, соціальних та культурних чинників на мовну картину світу. Водночас були виявлені й позитивно забарвлені, а також нейтральні фразеологічні одиниці, хоча їх кількість є значно меншою.

Переклад цих фразеологізмів на українську мову вимагав використання різних видів перекладацьких прийомів. Це ще раз підтвердило суттєві граматичні та культурно-семантичні відмінності між корейською та українською мовами. Навіть за наявності часткових еквівалентів фразеологізми не завжди передають однакове значення. Такі відмінності пояснюються унікальним життєвим досвідом і культурно-історичними особливостями корейського народу.

Життєві обставини, соціальні реалії, колективна пам'ять та історія, що передаються з покоління в покоління, впливають на формування фразеології. Крім того, індивідуальне сприйняття людиною навколишнього світу також залишає відбиток на значенні та вживанні фразеологізмів. Таким чином, дослідження корейської фразеології в контексті перекладу на українську мову дозволяє не лише виявити мовні відмінності, але й краще зрозуміти культурні особливості обох народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. 133 с.
2. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (На матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою). Львів: Видавниче об'єднання «Вища школа», 1983. 176 с.
3. Давиденко О.В. Класифікація корейських прислів'їв і приказок за типами паремії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2004. № 9. С. 8–10.
4. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: посібник. Луганськ: Альма-матер, 2005. 399 с.
5. Hockett Ch. F. A course in modern linguistics. New York: MacMillan Company, 1958. pp. 691.
6. 강위규. 우리말 관용표현 연구. 부산대 박사논문. 1998. 90쪽.
7. 박영순. 한국어 의미론. 서울: 2004. 347 쪽.
8. 성연이. 국어 관용구 연구석 사학위 논문: 용언형 관용구를 중심으로. 2009. 65 쪽.
9. 이영제. 구적 관용어의 통사적 구성과 의미. 서울: 2009. 29 쪽.
10. 洪美娘. 국어 관용어의 의미구조 연구. 서울: 1989. 63 쪽.
11. 黃靖雅. 한중 관용어의 표현 양상과 내포 문화 비교. 서울: 2008. 325 쪽.

REFERENCES

1. Alefirenko M.F. Teoretychni pytannia frazeolohii. [Theoretical issues of phraseology]. Kharkiv: Vyshcha shkola, 1987. 133 s. [in Ukrainian]
2. Zorivchak R. P. Frazeolohichna odynytzia yak perekladoznavcha katehoriia (Na materiali perekladiv tvoriv ukrainskoi literatury anhliiskoiu movoiu). [Phraseological unit as a translation category (Based on the material of translations of works of Ukrainian literature into English).] Lviv: Vydavnyche obiednannia «Vyshcha shkola», 1983. 176 s. [in Ukrainian]
3. Davydenko O.V. Klyasyfikatsiia koreiskykh prysliviv i prykazok za typamy paremii. [Classification of Korean proverbs and sayings by types of paremia.] Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Skhidni movy

ta literatury. [Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Oriental languages and literatures.] Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet», 2004. № 9. S. 8–10. [in Ukrainian]

4. Uzhchenko V. D. Frazеологія suchasnoi ukrainskoi movy: posibnyk. [Phraseology of the modern Ukrainian language: a manual.] Luhansk: Alma-mater, 2005. 399 s. [in Ukrainian]

5. Hockett Ch. F. A course in modern linguistics. New York: MacMillan Company, 1958. pp. 691.

6. Kang Wi-gyu. Urimal gwan-yong pyo-hyeon yeon-gu. [A Study on Korean Idiomatic Expressions.] Busandae baksa nonmun. 1998. 90 jjok. [in Korean]

7. Park Young-soon. Hanguk-eo uimiron. [Korean Semantics.] Seoul: 2004. 347 jjok. [in Korean]

8. Seong Yeon-i. Guk-eo gwan-yong-gu yeon-gu seok sahakwi nonmun: Yong-eon-hyeong gwan-yong-gu-reul jungsim-euro. [A Study on Korean Idioms: Focusing on Verbal Idioms.] 2009. 65 jjok. [in Korean]

9. Lee Young-je. Gujeok gwan-yong-eo-ui tongsa-jeok guseong-gwa uimi. [Syntactic Structure and Meaning of Idiomatic Expressions.] Seoul: 2009. 29 jjok. [in Korean]

10. Hong Mee-myeong. Gug-eo gwan-yong-eoui uimigujo yeongu. [A Study on the Semantic Structure of Korean Idioms.] Seoul: 1989. 63 jjok. [in Korean]

11. Hwang Jeong-a. Hanjung gwan-yong-eoui pyohyeon yangsang-gwa naepo munhwa bigyo. [A Comparison of the Expressional Aspects and Connotative Cultures of Korean and Chinese Idioms.] Seoul: 2008. 325 jjok. [in Korean]

УДК 811.111'373'42

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-26>**Інна КІВЕНКО,***orcid.org/0000-0003-2044-5456*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології

Одеського національного морського університету

(Одеса, Україна) *innakivenko@gmail.com***Ольга МЕЛЬНИЧУК,***orcid.org/0009-0008-1220-9473*

старший викладач кафедри німецької філології

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) *olga2103mel@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *REVENGE* (ПОМСТА) (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ)

У представленій роботі досліджено особливості авторських імплікацій вербалізованого концепту REVENGE в текстах англomовних художніх творів (зокрема романів англійських письменників М. Л. Еміса «Інформація» та Єна Мак'юена «Амстердам» та «Спокута»). Об'єктом вивчення обрано є вербалізований концепт REVENGE, предметом – особливості його авторської маніфестації. Під час дослідження використано описовий метод для аналізу мовних фактів, що включає етапи збирання емпіричного матеріалу, спостереження, висновків; метод аналізу словникових дефініцій; метод компонентного аналізу семантичної структури слова; метод інтерпретативного аналізу авторських символів, пов'язаних із реалізацією концепту REVENGE в текстах художніх творів. Виконано ряд завдань. Перш за все, проаналізовано словникові дефініції лексеми “revenge”. Завдяки цьому встановлено, що концепт REVENGE є непараметричним, регулятивним (тобто володіє аксіологічним потенціалом), універсальним (адже будь-яка культура передбачає певну реакцію на негативні вчинки) і, як наслідок, отримує специфічну об'єктивізацію в різних мовах, а також знаходить індивідуальне трактування в художніх творах. По-друге, окреслено семантичні ознаки досліджуваного концепту, що експлікує корисність / некорисність помсти в житті, її енергозатратний характер, можливість / неможливість з її допомогою змінити ситуацію, що склалася. Представники англійської лінгвокультури заохочують свої мстиві бажання, відчуваючи задоволення від віндиктивних дій, що відображається в лексичній сполучуваності ключової лексеми «revenge» з прикметником «sweet». По-третє, описано авторські імплікації вербалізованого концепту «помста» на прикладах з текстів художніх творів. Зафіксовано «зсув» значень вживаних лексем, коли експлікується одну з меж концепту REVENGE, а також контекстуальне прироцнення додаткових смислів до словникового значення лінгвальної репрезентанти досліджуваного концепту.

Ключові слова: вербалізація, концепт, лексема, помста, сема, семантика.

Inna KIVENKO,*orcid.org/0000-0003-2044-5456*

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Philology

Odesa National Maritime University

(Odesa, Ukraine) *innakivenko@gmail.com***Olha MELNYCHUK,***orcid.org/0009-0008-1220-9473*

Senior Lecturer at the Department of German Philology

I.I. Mechnikov Odesa National University

(Odesa, Ukraine) *olga2103mel@gmail.com*

REALIZATION PECULIARITIES OF THE CONCEPT OF REVENGE (BASED ON THE ENGLISH FICTION)

The present article investigates the peculiarities of the author's implications of the verbalised concept of REVENGE in English fiction (in particular, the novels by such English writers as M. L. Amis “Information” and Ian McEwan “Amsterdam” and “Atonement”). The object of study is the verbalised concept of REVENGE, and the subject embraces the peculiarities of its manifestation. The study uses a descriptive method for analysing linguistic facts, including

the stages of collecting empirical material, observation, and conclusions; a method of analysing dictionary definitions; a method of component analysis of the semantic structure of a word; and a method of interpretive analysis of the author's symbols related to the realization of the REVENGE concept in the fictional texts. A number of tasks have been performed. First of all, the article includes the analysis of the dictionary definitions of the lexeme 'revenge'. It shows that the concept of REVENGE is non-parametric, regulative (i.e., it has axiological potential), universal (since any culture implies a certain reaction to negative actions) and, as a result, receives specific objectification in different languages and finds individual interpretation in works of fiction. Secondly, the semantic features of the studied concept are outlined, they imply the usefulness / uselessness of revenge in life, its energy-consuming nature, and the possibility / impossibility of changing the current situation with its help. Representatives of the English linguistic culture encourage their vengeful desires by experiencing the pleasure of vindictive actions, which is reflected in the lexical compatibility of the key lexeme "revenge" with the adjective "sweet". Thirdly, the article describes the author's implications of the verbalised concept of "revenge" on examples from the texts of fiction. The "shift" in the meanings of the used lexemes has been fixed: it implies that only one of the boundaries of the REVENGE concept is explicit. Another peculiarity of the realization of the concept of REVENGE is the contextual development of additional meanings to the dictionary one of the linguistic representative of the concept studied.

Key words: concept, lexeme, revenge, semantics, seme, verbalization.

Постановка проблеми. Представлене дослідження являє собою спробу вивчення лінгвоспецифічної реалізації концепту REVENGE в англійській мові в межах когнітивної лінгвістики. На сучасному етапі пріоритетним завданням лінгвістики загалом стає пильне вивчення внутрішнього світу людини, вербалізації її емоційних станів і почуттів. У зв'язку з цим виявлення особливостей лінгвальної реалізації когнітивно-оцінних меж концепту, що дає змогу наблизитися до розуміння усього різноманіття смислів, які охоплюють у свідомості носіїв англійської мови концепт REVENGE, зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз досліджень. Вивчення концептів актуалізовано у працях багатьох українських мовознавців, зокрема Н. О. Бігунової та С. А. Домбровської (2022), І. М. Колегаєвої (2018), В. М. Смаглій (2020), А. І. Грігорян (2023), К. В. Красницької (2020), Ю. П. Маслової (2023), О. О. Селіванової (2008), А. П. Загнітко (2010), ін. Концепт – це думка / погляд / ідея людини, що утворюється з певних прикладів, відбиває реальну дійсність, транслюючи набутий досвід та знання про навколишній світ (Ключник: 22).

Мета представлено дослідження полягає у вивченні авторських імплікацій вербалізованого концепту REVENGE в текстах англійськомовних художніх творів. Для досягнення мети виконано ряд завдань: 1) проаналізувати словникові дефініції "revenge"; 2) окреслити семантичні ознаки досліджуваного концепту; 3) описати авторські імплікації вербалізованого концепту «помста» на прикладах з текстів художніх творів.

Об'єктом вивчення обрано є вербалізований концепт REVENGE, **предметом** – особливості його авторської маніфестації.

Матеріалом дослідження слугують романи англійських письменників М. Л. Еміса «Інформація» та Єна Мак'юена «Амстердам» та «Спокута».

Під час дослідження використано *описовий метод* для аналізу мовних фактів, що включає етапи збирання емпіричного матеріалу, спостереження, висновків; *метод аналізу* словникових дефініцій; *метод компонентного аналізу* семантичної структури слова; *метод інтерпретативного аналізу* авторських символів, пов'язаних із реалізацією концепту REVENGE в текстах художніх творів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз лінгвістичної літератури дозволяє розглядати поняття «концепт» як об'ємне багатовимірне ментальне утворення, яке виникає у свідомості людини по мірі його знайомства з навколишнім світом. *Концепт* неодмінно несе на собі відбиток колективної свідомості з її національно-культурною специфікою, що дозволяє встановити смисложиттєві орієнтири поведінки у свідомості як певної національно-мовної спільноти, так і окремого її представника. *Концепт* вбачається як діалектична єдність індивідуального і колективного світосприйняття.

Обраний для дослідження концепт REVENGE визначається як *школа, заповідяна кривднику в якості покарання*, відповідно до проаналізованих словникових дефініцій: "harm done to someone as a punishment for harm that they have done to someone else" (Cambridge Dictionary); "1) the act of doing something to hurt someone because that person did something that hurt you; 2) the act of defeating an opponent who has defeated you in the past" (The Britanica Dcitionary); "1) something you do in order to punish someone who has harmed or offended you; 2) the defeat of someone who has previously defeated you in a sport" (Longman Dictionary). Однак, окрім значення «помста» REVENGE передбачає ще одну сему – *завдати поразки тому, хто переміг когось у минулому, особливо у спорті*.

Отже, REVENGE – це реакція (як правило, негативна) на погані вчинки однієї людини по від-

ношенню до іншої. Ця реакція зумовлена з бажанням уразити кривдника, завдати йому поразки. Тому ядерними для REVENGE є наступні елементи: *harm, punishment, to hurt, to punish, to defeat, to offend*. В англійській мові концепт REVENGE експлікує, насамперед, корисність / некорисність помсти в житті, її енергозатратний характер, можливість / неможливість з її допомогою змінити ситуацію, що склалася, а тому носії англійської мови постають «діячами» помсти. Представники англійської лінгвокультури заохочують свої мстиві бажання, відчуваючи задоволення від віндиктивних дій, що відображається в лексичній сполучуваності ключової лексеми «revenge» з прикметником «sweet» (Cambridge Dictionary; The Britanica Dcitionary; Longman Dictionary).

Проаналізовані словникові дефініції дозволяють встановити, що концепт REVENGE є непараметричним, регулятивним (тобто володіє аксіологічним потенціалом: його вербалізатори фіксують певні зразки поведінки і ставлення до них), універсальним (адже будь-яка культура передбачає певну реакцію на негативні вчинки) і, як наслідок, отримує специфічну об'єктивізацію в різних мовах, а також знаходить індивідуальне трактування в художніх творах.

Проаналізуємо авторські імплікації вербалізованого концепту REVENGE на прикладах, відібраних з художніх творів.

Перш за все, увагу привертає ймовірна розбіжність між звичними мовними значеннями найбільш типових для англійської мови вербалізаторів концепту REVENGE і смислами, що розкриваються в контексті проаналізованих романів. Наприклад, в епізоді роману Є. Мак'юена «Спокута» засмучена дівчинка Брайоні б'є прутом кропиву, представляючи своїх надокучливих молодших кузенів:

... *retribution* was indifferent and granted no special favors to children (McEwan 2003: 45).

В наведеному прикладі спостерігається «зсув» значень: лексема *retribution* вживається не в словниковому значенні *severe punishment for something very serious* (сурове покарання через серйозну провину) (Longman Dictionary), а в значенні REVENGE, тобто «помста». Зауважимо, що наведена ситуація ніяк не виправдовує розмах, з яким дівчинка хльостає кропиву, вона лише зла на кузенів за те, що ті зірвали постановку її п'єси, відтак *retribution* не розкриває особливостей своєї словникової дефініції, проте експлікує одну з меж концепту REVENGE.

В романі «Амстердам» зафіксовано контекстуальне прирощення додаткових смислів до слов-

никового значення лінгвальної репрезентанти досліджуваного концепту: перспектива власного тріумфу композитора Клайва, що прирівнюється до лиходійства по відношенню до кривдника – газетяра Вернона:

Work – quiet, determined, triumphant work, then would be a kind of revenge (McEvim 1999: 32).

По-перше, протягом всього тексту роману «Амстердам» неодноразово наводяться роздуми про сутність помсти як відповіді на заподіяне зло. Клайв хоче помститися другові за те, що той зрадив пам'яті їхньої спільної знайомої. Однак, чоловік вбачає свою помсту в кропіткій праці над своїм музичним твором, яке стане відомим на весь світ та закарбує його ім'я навіки в історії, на відміну від миттєвої газетної сенсації його друга Вернона, що не зрівняється своєю значимістю з його славою (славою Клайва).

У словниковому своєму значенні REVENGE передбачає виключно відповідь злом на зло. У цьому ж епізоді помста видається абсолютно нешкідливою по відношенню до кривдника, тобто відбулося прирощення додаткового нехарактерного для концепту REVENGE смислу.

Індивідуальні імплікації вербалізованого концепту REVENGE актуалізовано в романі «Інформація» М. Л. Еміса: продумана, розважлива і неспішна помста протиставлена відкритій конфронтації, на яку чинять значний вплив переживання скривдженого, знижуючи результативність мстивих дій; той, хто мститься, не є більш шляхетним, ніж кривдник, навіть якщо карає останнього по справедливості, оскільки описаний вище результативний тип помсти вимагає вчинків не менш низьких і підлих, ніж первісна образа; тільки людина з сильним характером досягне успіху в здійсненні помсти, оскільки вона здатна надмірно захопити месника і зробити його ще більш вразливим для кривдника.

Отже, проведений концептуальний аналіз індивідуальних екземплярів актуалізації досліджуваного концепту не просто наближає до розкриття наповнення даного вербалізованого концепту в конкретній мові – воно свідчить про те, що концепт REVENGE – це глибоке й об'ємне, аж ніяк не статичне утворення, що не зводиться до набору словникових значень найтиповіших його вербалізаторів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що смисли, породжувані актуалізацією концепту REVENGE у текстах художніх творів, не завжди відповідають значенням лінгвальною репрезентантам концепту, закріпленим в словникових дефініціях. Це – авторські імплікації

досліджуваного концепту, що породжуються індивідуальними мовними свідомостями з урахуванням життєвого досвіду і переживань авторів.

Перспективу подальшої наукової розвідки вба-чаємо у вивченні реалізації концепту *REVENGE* у англійськомовних пареміях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грігорян А.І. Вербалізація приховування та розкриття секрету в англійськомовному кінодискурсі. *Мова. Література. Фольклор*. № 1. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. С. 20–27. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2024-1-3>
2. Грігорян А. І. Фреймова структура концепту «secret» у художньому англійськомовному дискурсі. *Записки з романо-германської філології*. Вип. 2 (51). Одеса: Фенікс, 2023. С. 55–66. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2023.2\(51\).296820](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2023.2(51).296820)
3. Загнітко А. П. Класифікація типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 12–21.
4. Ключник Т. Концепт РОЗУМ в антропоцентричних кодах української лінгвокультури : дис. ... канд. філ. наук : 25.10.2023 / Київський університет імені Бориса Грінченка. 2023. 220 с.
5. Колегаєва І. М. Конструювання номінативного поля концепту: етапи та одиниці. *Записки з романо-германської філології*. Одеса: Фенікс, 2018. Вип. 1. С. 121–127. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1\(40\).137068](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1(40).137068)
6. Красницька К. В. Особливості індивідуально-авторської інтерпретації концептуального змісту вербалізованого концепту пам'яті в романі К. Ішігуро «The buried giant». *Сучасні студії з романської і германської філології: матеріали міжнар. наук.-практич. конф.* (Одеса, 15 трав. 2020 р.). Одеса: КП ОМД, 2020. С. 128–131.
7. Маслова Ю. П. Вербалізація концептів ВІЙНА, МИР, ЖІНКА, ЧОЛОВІК у газетному дискурсі України у воєнний період. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологія»*, вип. 17(85), 2023. С. 71–77.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми. Полтава: Дозвілля-К, 2008. 712 с.
9. Смаглій В. М. Вербалізований концепт WORD / LANGUAGE / SPEECH у науковій та наївній картинах світу : монографія. Одеса : Астропринт, 2020. 508 с.
10. Bigunova N., Dombrovska S. Language representation of the time concept in English oral narrative discourse. *Orbis Linguarum (Ezikov Svyat)*. Vol. 20, Issue 1. Bulgaria, Blagoevgrad, 2022. P. 78–85. DOI: <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v20i1.10>
11. Amis A. *The Information*. UK : Random House, 2008. 380 p.
12. McEwan I. *Amsterdam*. USA: Knopf Doubleday Publishing Group, 1999. 208 p.
13. McEwan I. *Atonement*. USA: Knopf Doubleday Publishing Group, 2003. 368 p.

СЛОВНИКИ

14. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/vengeance> (дата звернення : 11.11.2024)
15. Longman Dictionary. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/vengeance> (дата звернення : 11.11.2024)
16. The Britanica Dcictionary. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/vengeance> (дата звернення : 11.11.2024)

REFERENCES

1. Hrihorian A. I. (2024). Verbalizatsiia prykhovuvannia ta rozkryttia sekretu v anhliiskomovnomu kinodyskursi [Verbalisation of hiding and revealing a secret in the English film discourse]. *Mova. Literatura. Folklor*. №1. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2024. S. 20–27. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2024-1-3> [in Ukrainian]
2. Hrihorian A. I. (2023). Freimova struktura kontseptu «secret» u khudozhnomu anhlovomovnomu dyskursi [The frame structure of the concept “secret” in the English literary discourse]. *Zapysky z romano-hermanskoii filolohii*. Vyp. 2 (51). Odesa. S. 55–66. DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2023.2\(51\).296820](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2023.2(51).296820) [in Ukrainian]
3. Zahnitko A. P. (2010). Klyasifikatsiia typolohii kontseptiv [Classification of the concept typology]. *Linhvistychni studii*. Vyp. 21. S. 12–21. [in Ukrainian]
4. Kliuchnyk T. (2023). Kontsept ROZUM v antropotsentrychnykh kodakh ukrainskoi linhvokultury [The concept of MIND in the anthropocentric codes of Ukrainian linguistic culture] : dys. ... kand. fil. nauk : 25.10.2023 / Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. 220 s. [in Ukrainian]
5. Kolehaieva, I. M. (2018). Konstruiuvannia nominatyvnoho polia kontseptu: etapy ta odyntsi [Construction of the nominative field of the concept: stages and units]. *Zapysky z romano-hermanskoii filolohii*, vol. 1, pp. 121–127. [in Ukrainian]
6. Krasnytska K. V. (2020). Osoblyvosti indyvidualno-avtorskoii interpretatsii kontseptualnoho zmistu verbalizovanoho kontseptu memory v romani K. Ishiguro «The buried giant» [Peculiarities of the individual author’s interpretation of the conceptual content of the verbalised concept “memory” in the novel «The buried giant» by K. Ishiguro]. *Suchasni studii z roman-skoi i hermanskoii filolohii: materialy mizhnar. nauk.-praktich. konf.* Odesa: KP OMD, 2020. S. 128–131. [in Ukrainian]
7. Maslova Yu. P. (2023). Verbalizatsiia kontseptiv VIINA, MYR, ZhINKA, ChOLOVIK u hazetnomu dyskursi Ukrainy u voiennyi period [Verbalisation of the concepts of WAR, PEACE, WOMAN, MAN in the newspaper discourse of Ukraine in the wartime period]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», seriia «Filolohiia»*, vyp. 17(85). S. 71–77. [in Ukrainian]
8. Selivanova O. O. (2008). Suchasna linhvistyka : napriamy ta problem [Modern linguistics : directions and problems]. Poltava. 712 s. [in Ukrainian]

9. Smahlii, V. M. (2020). Verbalizovanyi kontsept WORD / LANGUAGE / SPEECH u naukovii ta naivnii kartynakh svitu [The verbalized concept of WORD / LANGUAGE / SPEECH in scientific and naive pictures of the world]: monograph. Odesa. [in Ukrainian]
10. Bigunova, N., Dombrovska, S. (2022). Language representation of the time concept in English oral narrative discourse. *Orbis Linguarum (Ezikov Svyat)*, vol. 20, Issue 1, Bulgaria, Blagoevgrad, pp. 78–85.
11. Amis A. (2008). *The Information*. UK : Random House. 380 p.
12. McEwan I. Amsterdam. (1999). USA: Knopf Doubleday Publishing Group. 208 p.
13. McEwan I. (2003). *Atonoment*. USA: Knopf Doubleday Publishing Group. 368 p.

DICTIONARIES

14. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/revenge> (date of request : 11.11.2024)
15. Longman Dictionary. URL: <https://www.ldoceanline.com/dictionary/revenge> (date of request : 11.11.2024)
16. The Britanica Dcitionary. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/revenge> (date of request : 11.11.2024)

UDC 811.111:378.147(477.87)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-27>

Chilla KIRALI,

orcid.org/0009-0008-9107-8079

Master of Philology

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
(Beregove, Transcarpathian region, Ukraine) chillakirali@gmail.com

Enike NAD-KOLOZHVARI,

orcid.org/0000-0003-1844-8674

Senior Lecturer at the Department of Philology

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
(Beregove, Transcarpathian region, Ukraine) nagy-kolozsvari.eniko@kmf.org.ua

THE DIFFERENCE BETWEEN EFL STUDENTS' PREFERRED LEARNING STYLES AND EFL TEACHERS' PREFERRED TEACHING STYLES IN TRANSCARPATIA

This article posits the critical importance of adequately preparing educators to equip future generations with essential language skills. The initial sections of the paper explore the diverse learning and teaching styles identified by various researchers (Dunn and Dunn, 1979; Grasha 2002; Kazemi and Soleimani, 2013; Peacock, 2001) and the factors influencing the selection of these styles. The empirical segment of the study encompasses a survey conducted among teachers and students in Transcarpathia, revealing that while differences in learning and teaching styles are minimal, there is a pressing need to harmonize these styles to accommodate the predominant and global preferences observed.

The study seeks to address the question of how the learning strategies of students differ from the teaching strategies employed by educators and how these differences may impact the overall teaching process. Recognizing and accommodating these discrepancies will enable educators in Transcarpathia to foster a more inclusive and effective learning environment. By integrating active and reflective elements, abstract concepts, and visual aids, while maintaining a balance between sequential and global teaching methods, educators can better address the diverse needs of English as a Foreign Language (EFL) learners.

A teaching strategy is defined as a systematic plan or method employed to achieve specific educational objectives. Furthermore, teaching strategies encompass the actions taken by educators or instructional tools – such as computers, programmed texts, or audiovisual materials – to facilitate learning. Each teacher's approach to a lesson and its particular objectives constitutes their teaching strategy. It is crucial to note that a method effective for one type of content may not yield the same results with another.

While there is significant overlap in preferences for sensory and visual learning styles, differences between active and reflective, as well as concrete and abstract learning preferences, highlight areas for pedagogical enhancement. A more balanced approach that incorporates a range of learning strategies is essential for effectively meeting the learning needs of students in Transcarpathia. To address the identified differences, it is recommended that educators adopt a balanced strategy that includes both active engagement and reflective tasks, thereby promoting individual reflection and strategic thinking. This approach will better support EFL learners and contribute to their success in both personal and professional contexts.

Key words: teaching styles, learning styles, Transcarpathia, active and reflective elements, pedagogical improvement.

Чілла КІРАЛІ,

orcid.org/0009-0008-9107-8079

магістр філології

Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ
(Берегове, Закарпатська область, Україна) chillakirali@gmail.com

Еніке НАДЬ-КОЛОЖВАРІ,

orcid.org/0000-0003-1844-8674

старший викладач кафедри філології

Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ
(Берегове, Закарпатська область, Україна) nagy-kolozsvari.eniko@kmf.org.ua

РІЗНИЦЯ МІЖ СТИЛЯМИ НАВЧАННЯ, ЯКИМ НАДАЮТЬ ПЕРЕВАГУ СТУДЕНТИ, ЯКІ ВИВЧАЮТЬ АНГЛІЙСЬКУ ЯК ІНОЗЕМНУ МОВУ ТА СТИЛЯМИ ВИКЛАДАННЯ, ЯКИМ НАДАЮТЬ ПЕРЕВАГУ ВИКЛАДАЧІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ЗАКАРПАТТІ

У цій статті підкреслюється критична важливість адекватної підготовки викладачів, щоб забезпечити майбутні покоління необхідними мовними навичками. У перших розділах статті розглядаються різноманітні стилі навчання та викладання, визначені різними дослідниками (Dunn і Dunn, 1979; Grasha, 2002; Kazemi і Soleimani, 2013; Peacock, 2001), а також фактори, що впливають на вибір цих стилів. Емпіричний сегмент дослідження охоплює опитування, проведене серед вчителів і учнів Закарпаття, яке показало, що хоча відмінності в стилях навчання та викладання є мінімальними, існує нагальна потреба в гармонізації цих стилів з урахуванням домінуючих і глобальних уподобань.

Дослідження має на меті з'ясувати, чим навчальні стратегії студентів відрізняються від стратегій викладання, які застосовують викладачі, і як ці відмінності можуть вплинути на загальний процес навчання. Визнання та врахування цих розбіжностей дозволить освітянам Закарпаття створити більш інклюзивне та ефективне навчальне середовище. Інтегруючи активні та рефлексивні елементи, абстрактні поняття та наочні посібники, зберігаючи баланс між послідовними та глобальними методами викладання, викладачі зможуть краще задовольнити різноманітні потреби тих, хто вивчає англійську мову як іноземну (EFL).

Стратегія викладання визначається як систематичний план або метод, що використовується для досягнення конкретних освітніх цілей. Крім того, стратегія викладання охоплює дії викладачів або навчальні інструменти, такі як комп'ютери, запрограмовані тексти чи аудіовізуальні матеріали, для сприяння навчанню. Підхід кожного вчителя до уроку та його конкретних цілей є його стратегією викладання. Важливо зазначити, що метод, ефективний для одного типу контенту, може не дати таких самих результатів для іншого.

Хоча переваги сенсорного та візуального стилів навчання значною мірою збігаються, відмінності між активним та рефлексивним, а також між конкретним та абстрактним навчанням вказують на сфери для педагогічного вдосконалення. Більш збалансований підхід, що включає різноманітні стратегії навчання, має важливе значення для ефективного задоволення навчальних потреб учнів Закарпаття. Для усунення виявлених відмінностей педагогам рекомендується прийняти збалансовану стратегію, яка поєднує активне залучення та рефлексивні завдання, сприяючи індивідуальній рефлексії та стратегічному мисленню. Такий підхід забезпечить кращу підтримку студентів, які вивчають англійську мову професійного спрямування, і сприятиме їхньому успіху як в особистому, так і в професійному контекстах.

Ключові слова: стилі викладання, стилі навчання, Закарпаття, активні та рефлексивні елементи, педагогічне вдосконалення.

Introduction. When a teacher's teaching approach did not match the way students learned best, up to 72% of students reported feeling sad or frustrated, and a significant number, 76%, claimed that their EFL learning suffered (Peacock, 2001). Therefore, the topic is immensely important to study in order to get an idea of how students feel regarding their useful and less useful learning strategies, what they regard as highly helpful or not so helpful in their learning process. On the other side, it would be principal to see how teachers implement strategies in their teaching process to make it the most efficient and make the most of it.

By researching this area, it can give a clearer image about what we as teachers need to change or continue to do in favour of a highly productive end-product of this certain operation. Researching this area would probably give educators a deeper understanding of EFL learners' requirements. To increase students' interest and comprehension in learning a second language, this could result in more dependable and effective teaching tools and procedures (Suh and Kim, 2012).

Literature review. Learning strategies are the methods or approaches that learners use to acquire a second language. These strategies are deliberate

behaviours that learners employ to achieve their language learning goals. According to Felder and Silverman, learning strategies are deliberate or potentially deliberate behaviours (Felder and Silverman, 1988). Suh and Kim (2012: 223) add that every learning process requires a specific strategy to accomplish the ultimate learning objective, emphasizing that not all strategies are beneficial for every learner as individuals acquire knowledge differently.

Key factors to consider in the selection of learning strategies include personality type, learning goals, and motivations. Various interpretations of "learning strategies" have been provided by researchers such as Dunn and Dunn (1979), Grasha (2002), and Dörnyei (2009). These definitions highlight the persistent qualities in learners' behaviours, the impact of biology and development, individual traits affecting learning, habitual ways of processing information, and the profile of an individual's approach to learning.

Gulbinskienė and Oleskeviciene (2019) conducted a study involving 77 Lithuanian university students to identify the most efficient language learning methods. The results indicated that a variety of learning styles significantly impact the teaching and learning process

in EFL education. Teachers need to recognize students' learning preferences and styles to better accommodate their needs. Setia (2018) agrees, noting that students choose different learning approaches based on age differences within groups.

Five hypotheses were formulated about learning styles:

- Each student has unique learning styles, strengths, and weaknesses.
- Mismatches between teaching and learning styles lead to learning failure and frustration.
- Unchecked learning styles persist despite instructional strategies.
- Learning styles, being partly habitual, are adaptable.
- Students aware of various approaches learn more effectively.

Appropriate learning practices improve learner autonomy, independence, and self-direction, enabling students to continue learning outside the traditional classroom. Cognitive psychology research supports that learning techniques help students integrate new knowledge into their preexisting mental structures, resulting in more sophisticated schemata. Language learners form their conceptions of the target language and culture as they progress. Learning techniques are teachable, unlike other learner traits like capability, attitude, drives, personality, and cognitive style (Felder and Silverman, 1988).

Learning strategies can be categorized into skill areas (speaking, writing, listening, reading, vocabulary, translation) and processes (cognitive, metacognitive, affective, social) (Cohen, 1990). Cognitive methods involve recognizing, categorizing, and retaining linguistic content. Metacognitive strategies help learners control their learning through preparation, verification, and assessment. Affective techniques involve emotions, motivation, and attitudes to lower anxiety and boost self-esteem. Social strategies facilitate interactions between language learners and native speakers (O'Malley and Chamot, 1990).

Impact of Intelligence on Learning Style Preferences. Some define intelligence as “the ability to respond successfully to new situations and the capacity to learn from one’s past experience” (Gardner, 1983, p. 21), critiquing earlier theories for focusing too much on language and reasoning. McKenzie adds that intelligence involves learning through patterns, rhythms, and music. Teachers play a vital role in helping students utilize their intelligences to learn effectively, leading to higher success rates in education and work (Nolen, 2003).

Mayer and Salovey (1997) distinguish intelligence and emotion: cognitive abilities include memory and

reasoning, while emotional abilities involve moods and assessments. Emotional intelligence, starting with perceiving emotions and moving to emotional regulation, enhances both emotional and intellectual growth.

Impact of Personality on Learning Style Preferences. Personality, comprising traits like curiosity, imagination, and motivation, influences learning styles and success (Sharp, 2009). Studies show mixed results on the correlation between personality and language learning strategies. For example, Ehrman and Oxford found extroverts prefer social tactics, while introverts prefer metacognitive strategies. Traits like openness and conscientiousness strongly predict strategy use (Ehrman and Oxford, 1990).

Impact of Age on Learning Style Preferences. Age influences language acquisition strategies, with cognitive capacity improving over time. Preschoolers lack developed strategies, while primary school students begin mastering them. Middle and high school students refine strategies, adapting them to various tasks. Nguyen and Godwyll found older learners use compensation strategies more, while younger learners use diverse strategies (Nguyen and Godwyll, 2010).

Impact of Gender on Learning Style Preferences. There are gender differences in strategy use, with females generally employing more varied strategies. Studies found women use more intuitive and emotional strategies, while men prefer memory strategies. Some studies found no significant overall gender differences, suggesting nuanced variations (Green & Oxford, 1995).

Impact of Motivation on Learning Style Preferences. Lambert (1955) proposed that emotional attachment or genuine interest motivates language learning. Gardner and Lambert (1959) emphasized integrative and instrumental orientations. Dörnyei (2009) highlighted factors like visualizing ideal selves and using procedural techniques to enhance motivation. Effective motivation strategies significantly improve language learning outcomes.

Teaching styles. The effectiveness of teaching styles is influenced by how well they align with students' learning preferences. Felder identifies key questions to categorize teaching styles, focusing on the type of knowledge, presentation mode, organization of information, student participation, and viewpoint:

1. Knowledge Emphasis: Concrete (factual) vs. abstract (theoretical).
2. Presentation Mode: Visual (pictures, diagrams) vs. verbal (lectures, discussions).
3. Organization: Inductive (phenomena to principles) vs. deductive (principles to phenomena).
4. Participation: Active (engagement) vs. passive (observation).

5. Viewpoint: Sequential (step-by-step) vs. global (context and relevance).

Research by Dunn and Dunn (1979) and others suggest that aligning teaching methods with student learning styles can enhance motivation and academic achievement. Felder and Soloman propose matching teaching styles to corresponding learning styles for better educational outcomes. For instance, concrete teaching aligns with sensing learning, while abstract teaching aligns with intuitive learning.

Research Objective and Design. The primary objective of this research is to explore the various teaching and learning strategies employed in Transcarpathian schools. This investigation seeks to identify effective methods that educators use to enhance student engagement and learning outcomes in this culturally diverse region. Additionally, the study aims to understand how these strategies meet the unique educational needs of students and their impact on language acquisition. Ultimately, this research intends to provide insights that could lead to the development of more tailored and effective educational practices in Transcarpathia.

To gather the necessary information, two online questionnaires were used. The first questionnaire targeted 9th to 11th-grade students to identify their learning preferences based on the Index of Learning Styles (ILS) developed by Felder and Soloman. This validated tool assesses learning styles across four dimensions, with scores ranging from +11 to -11 per dimension. The second questionnaire was completed by EFL teachers in Transcarpathia, modified from the student version to assess teaching preferences.

Participants and Procedure. Data were collected from 52 Transcarpathian students studying EFL in Hungarian-language schools and 38 teachers from various schools in the region. The student participants were high school learners aged 15–17, predominantly taught by the surveyed teachers. The geographical distribution of the participating teachers was documented to ensure a representative sample.

The research process involved several steps:

1. Data Collection: Online questionnaires were distributed to both students and teachers.

2. Data Analysis: Responses were analyzed using Microsoft Excel, with separate analyses for student and teacher data to provide detailed insights.

Research Results. Active vs. Passive/Reflective Preferences. The findings indicate that both teachers and students in Transcarpathia demonstrate a strong preference for active engagement within the classroom environment. Teachers exhibit a slight inclination towards active teaching methodologies,

emphasizing practical involvement, creativity, and collaborative projects. Correspondingly, students also display a significant affinity for active learning methods, which fosters a synergistic enhancement of classroom engagement. Nonetheless, it is suggested that the occasional incorporation of passive or reflective elements may benefit students who favour contemplative approaches.

Concrete vs. Abstract/Sensing vs. Intuitive Preferences. A discernible divergence is observed between concrete and abstract teaching and learning styles. Teachers predominantly favor concrete methodologies, prioritizing practical, real-life examples in their instructional practices. While students similarly prefer practical learning experiences, they express an appreciation for theoretical and abstract concepts in specific contexts. Therefore, the introduction of more abstract content could more effectively address the diverse learning preferences of students.

Visual vs. Verbal Preferences. Both educators and students exhibit a robust preference for visual learning aids. Teachers extensively utilize diagrams, maps, and charts, which aligns well with the visual learning inclinations of their students. This congruence suggests that an expansion of visual aids could further enhance learning outcomes, particularly in the comprehension of complex language structures and vocabulary.

Sequential vs. Global Preferences. The analysis reveals a slight misalignment between teaching and learning preferences concerning sequential and global styles. Teachers show a marginal preference for global teaching styles, emphasizing holistic understanding prior to delving into specifics. In contrast, students demonstrate a preference for sequential learning, valuing structured, step-by-step instructional approaches.

When comparing the current results with earlier studies, one can confirm a clear preference among students for active and visually focused learning styles, emphasizing the value of practical and visually oriented teaching methods. Interestingly, while the earlier studies identified visual preference as the third most popular, the present findings place it as the most preferred, followed by auditory and tactile preferences, with kinaesthetic preferences being the least favoured.

Overall, despite a robust alignment in sensory and visual learning preferences, discrepancies in active versus reflective and concrete versus abstract preferences highlight areas for potential pedagogical refinement. By adopting a balanced approach that incorporates a variety of teaching strategies, educators can better address the diverse learning needs of students in Transcarpathia.

To bridge the identified gaps, it is recommended that educators implement a balanced strategy that integrates both active and reflective elements. While maintaining the strong preference for active engagement, teachers should also include reflective assignments that promote individual contemplation and strategic thinking.

In addressing the divergence between concrete and abstract preferences, educators should consider introducing more theoretical content in conjunction with practical examples. This hybrid approach would cater to students' appreciation for both practical and abstract learning.

The strong alignment in visual preferences should be leveraged by continuing to expand the use of visual aids. An incorporation of both visual and verbal instructional methods will ensure that the learning preferences of all students are effectively addressed.

Finally, to reconcile the differences in sequential versus global preferences, educators should provide clear, step-by-step instructions and structured learning aids. This approach will support students who favour sequential learning while accommodating those who benefit from understanding overarching concepts.

Conclusions. Language learning is a lifelong endeavour that commences at birth and persists throughout an individual's life. It plays a crucial role in communication, relationship building, and environmental navigation, facilitating exploration, collaboration, and curiosity. This study underscores the necessity of training educators to ensure that future generations acquire robust language skills essential for personal and professional success.

The empirical research conducted in Transcarpathia examined the alignment between learning and teaching styles, yielding significant insights. While sensory and visual learning preferences exhibit strong alignment, notable disparities in active versus reflective and concrete versus abstract preferences were identified, indicating opportunities for pedagogical enhancement.

A balanced approach that incorporates both active and reflective elements is strongly recommended. Educators should introduce more theoretical content alongside practical examples to cater to both concrete and abstract learners. By leveraging the strong visual preferences among students, and expanding the use of visual aids while integrating visual and verbal instructional methods, educators can more effectively address diverse learning needs.

To bridge the gap regarding sequential versus global preferences, educators should provide clear, step-by-step instructions while accommodating overarching concepts. This study highlights the importance of integrating visual materials in language teaching and suggests that EFL training programs emphasize developing skills for effectively using visual aids. Additionally, workshops on creating and utilizing visual content and adapting classroom designs to facilitate visual learning could prove particularly beneficial.

Future research should prioritize real-life classroom observations to gain a deeper understanding of how meeting students' needs influences their learning progress. Furthermore, exploring the variables that affect learning styles could yield additional insights.

BIBLIOGRAPHY

1. Dörnyei, Z. The L2 Motivational Self System. In Z. Dörnyei, & E. Ushioda (Eds.) *Motivation, Language Identity and the L2 Self*. (2009). Clevedon: Multilingual Matters. P. 356.
2. Dunn, R. S., & Dunn, K. J. Learning styles/teaching styles: Should they... can they... be matched? *Educational Leadership*. 1979. 36(4), P. 238–244.
3. Ehrman, M. E., & Oxford, R. L. Effects of Sex Differences, Career Choice, and Psychological Type on Adult Language Learning Strategies. *Modern Language Journal*. 1989. 73, P. 1–13. DOI:10.1111/j.1540-4781.1989.tb05302.x
4. Felder, R. M., & Silverman, L. K. Learning and teaching styles in engineering education. *Engineering education*. 1988. 78, P. 674–681.
5. Gardner, R. C. and Lambert, W.E. Motivational Variables in Second Language Acquisition. *Canadian Journal of Psychology*. 1959. 13, P. 266–272. DOI: 10.1037/h0083787
6. Gardner, H. *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. 1983. New York: Basic Books. P. 528.
7. Grasha, A. F. The dynamics of one-on-one teaching. *College Teaching*. 2002. 50, P. 139–146. DOI: 10.1080/87567550209595895
8. Gulbinskienė, D. & Valunaite O. EFL Learning Styles and Strategies of University Students. *Šiuolaikinės visuomenės ugdymo veiksniai*. 2019. 4. P. 195–206. DOI: 10.47459/svuv.2019.4.12.
9. Kazemi, A., & Soleimani, N. On Iranian EFL teachers' dominant teaching styles in private language centers: Teacher-centered or student-centered? *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World*, 2013. 4. P. 193–202.
10. Lambert, W. E. Measurement of the linguistic dominance of bilinguals. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1955. 50(2), P. 197–200. DOI: 10.1037/h0042120
11. Mayer, J. D. & Salovey, P. What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds). *Emotional Development and Emotional Intelligence: Implications for Educators*. 1997. New York: Basic Books. P. 3–31.

12. McKenzie, W. Walking the walk: Multiple intelligences in educator professional development. *Massachusetts Computer Using Educators*, 2009. 24. P. 11–29.
13. Nguyen, N. and Godwyll, F. (2010) Factors Influencing Language-Learning Strategy Use of English Learners in an ESL Context. *Mid-Western Educational Researcher*. 2010. 23(4), Article 3. P. 7–13. URL: <https://scholarworks.bgsu.edu/mwer/vol23/iss4/3>
14. Peacock, M. Match or mismatch? Learning styles and teaching styles in EFL. *International Journal of Applied Linguistics*, 2001, 11(1), P. 1–20.
15. Setia, I. P. EFL Teacher's Strategies in Accommodating Students' Needs with Various Learning Styles. 2018. P. 10–35 URL: https://repository.uksw.edu/bitstream/123456789/17859/5/T1_112014027_Isi.pdf
16. Suh, E. & Kim, K. J. Examining the perceptual learning style preferences of Korean EFL middle school students. *English Language & Literature Teaching*, 2012. 18(1). P. 217–235.
17. Sharp, Alastair. Personality and Second Language Learning. *Asian Social Science*. 2009. 4(11). DOI:10.5539/ass.v4n11p17.

REFERENCES

1. Dörnyei, Z. (2009). The L2 Motivational Self System. In Z. Dörnyei, & E. Ushioda (Eds.) *Motivation, Language Identity and the L2 Self*, Clevedon: Multilingual Matters. 356.
2. Dunn, R. S., & Dunn, K. J. (1979). Learning styles/teaching styles: Should they... can they... be matched? *Educational Leadership*, 36(4), 238–244.
3. Ehrman, M. E., & Oxford, R. L. (1989). Effects of Sex Differences, Career Choice, and Psychological Type on Adult Language Learning Strategies. *Modern Language Journal*, 73, 1–13. DOI: 10.1111/j.1540-4781.1989.tb05302.x
4. Felder, R. M., & Silverman, L. K. (1988). Learning and teaching styles in engineering education. *Engineering education*, 78, 674–681.
5. Gardner, R.C. and Lambert, W.E. (1959) Motivational Variables in Second Language Acquisition. *Canadian Journal of Psychology*, 13, 266–272. DOI: 10.1037/h0083787
6. Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books. 528
7. Grasha, A. F. (2002). The dynamics of one-on-one teaching. *College Teaching*, 50, 139–146. DOI:10.1080/87567550209595895
8. Gulbinskienė, D. & Valunaite O. (2019). EFL Learning Styles and Strategies of University Students. *Šiuolaikinės visuomenės ugdymo veiksniai*. 4. 195-206. DOI:10.47459/svuv.2019.4.12.
9. Kazemi, A., & Soleimani, N. (2013). On Iranian EFL teachers' dominant teaching styles in private language centers: Teacher-centered or student-centered? *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World*, 4, 193–202.
10. Lambert, W. E. (1955). Measurement of the linguistic dominance of bilinguals. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 50(2), 197–200. DOI: 10.1037/h0042120
11. Mayer, J. D. & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.) *Emotional Development and Emotional Intelligence: Implications for Educators*. 1997. New York: Basic Books. 3–31.
12. McKenzie, W. (2009). Walking the walk: Multiple intelligences in educator professional development. *Massachusetts Computer Using Educators*, 24, 11–29.
13. Nguyen, N. and Godwyll, F. (2010) Factors Influencing Language-Learning Strategy Use of English Learners in an ESL Context, *Mid-Western Educational Researcher*. 23(4), Article 3. 7–13. URL: <https://scholarworks.bgsu.edu/mwer/vol23/iss4/3>
14. Peacock, M. (2001). Match or mismatch? Learning styles and teaching styles in EFL. *International Journal of Applied Linguistics*, 11(1), 1–20.
15. Setia, I. P. (2018). EFL Teacher's Strategies in Accommodating Students' Needs with Various Learning Styles. 10–35 URL: https://repository.uksw.edu/bitstream/123456789/17859/5/T1_112014027_Isi.pdf
16. Suh, E. & Kim, K. J. (2012). Examining the perceptual learning style preferences of Korean EFL middle school students. *English Language & Literature Teaching*, 18(1). 217–235.
17. Sharp, Alastair. (2009). Personality and Second Language Learning. *Asian Social Science*. 4. DOI: 10.5539/ass.v4n11p17.

УДК 821.161.2+821.581.09"19"(141.72)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-28>

Надія КІРНОСОВА,
orcid.org/0000-0001-7721-5630
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мов та літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) n.kyrnosova@knu.ua

ТЕМА СУБ'ЄКТНОСТІ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті розглядається тема суб'єктності жінки в китайській та українській літературах першої половини ХХ ст., інтерес до якої посилюється в сучасному літературознавстві на тлі відкриття цілої низки текстів жіночої прози, що раніше з різних причин випадали з літературного контексту. Для української та китайської літератур ця тема поки що не була об'єктом досліджень – ні особіно, ні в порівняльному аспекті, але її розгляд, як уявляється, сприятиме пошуку ментальних механізмів усвідомлення суб'єктності й розкриє національні особливості процесів самоствердження жінок у світі.

У цій статті пропонується пов'язувати пошуки суб'єктності з психологічним механізмом виділення фігури на тлі й ставиться за мету з'ясувати чи досягають головні героїні обраних творів статусу самостійних гравців (фігур) у певних колективах (тло). Для досягнення поставленої мети застосовуються методи аналізу та інтерпретації.

У китайській літературі ми маємо образи геть безправної невістки чи позбавленої комфорту дружини безродного наймита, які вимушені боротися за свою суб'єктність насамперед у родині свекрухи чи в колі носіїв традиційних цінностей, але в обох випадках доля цих жінок складається трагічно, і, не маючи освіти, вони не можуть відокремитись від тих «колективів», частиною яких вимушені бути.

В українській літературі тема суб'єктності піднімається на прикладі жінок різної станової приналежності – і селянок, і заможних пані, і освічених містянок, але всі ці жінки шукають самостійності поза родиною – в рамках робочих колективів, до яких потрапляють. Однак стати ключовими фігурами в цих колективах нікому з них не вдається, хоча тимчасово, на момент свята, до цього статусу наближаються селянки. В інших випадках колектив виштовхує за свої межі тих, хто пробує самоствердитися на його тлі.

Аналіз п'яти творів малої та середньої форм української та китайської літератур першої половини ХХ ст. розкрив, що в китайській літературі актуальним тлом, від якого жінки відштовхувались у пошуках самостійності, була родина, а в українській літературі – робочий колектив. Опорою для самоствердження на тлі цих колективів у випадку китайських жінок була освіта, а в випадку українських жінок – фах, талант, знання чи гурт.

Ключові слова: жіноча проза, китайська література, суб'єктність, тло, фігура.

Nadiia KIRNOSOVA,
orcid.org/0000-0001-7721-5630
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Far East and South-East Asia Languages and Literature
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) n.kyrnosova@knu.ua

THE THEME OF FEMALE SUBJECTIVITY IN CHINESE AND UKRAINIAN LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

This article explores the theme of female subjectivity in Chinese and Ukrainian literature of the first half of the 20th century – a topic that has attracted growing interest in contemporary literary studies, particularly with the recent rediscovery of numerous female prose texts that had previously been excluded from the literary canon for various reasons. In both Ukrainian and Chinese literature, this theme has not yet been the subject of in-depth analysis, either separately or in a comparative context. Its study, however, may facilitate the identification of mental mechanisms behind the awareness of subjectivity and reveal national characteristics in women's self-affirmation processes.

The article proposes associating the search for subjectivity with the psychological mechanism of distinguishing a figure from its background, aiming to determine whether the main female protagonists in selected works attain the status of independent actors (figures) within certain collectives (background). To achieve this aim, methods of analysis and interpretation are applied.

Chinese literature presents images of the powerless daughter-in-law or the wife of a poor laborer, both of whom must fight for their subjectivity – one within her mother-in-law's household and the other among those upholding traditional values. In both cases, these women's lives end tragically, and, lacking education, they cannot separate themselves from the “collectives” of which they are a part.

In Ukrainian literature, the theme of subjectivity is addressed through examples of women from various social classes – peasants, affluent ladies, and educated urban women – all of whom seek independence outside the family, within the framework of work collectives. Yet, none of them succeed in becoming key figures within these groups, although peasant women come close to achieving this status temporarily during festive moments. In other cases, the collective rejects those who attempt to assert themselves within its structure.

The analysis of five short and medium-length works from Chinese and Ukrainian literature of the first half of the 20th century reveals that, in Chinese literature, the family serves as the background from which women seek autonomy, while in Ukrainian literature, it is the workplace collective. For Chinese women, education is the foundation for self-assertion, whereas for Ukrainian women, it is profession, talent, knowledge, or group solidarity.

Key words: female prose texts, Chinese literature, subjectivity, background, figure.

Постановка проблеми. ХХ століття виявилося часом посиленої активності жінок у публічному просторі як на Сході, так і на Заході. Мова йде і про політичні та ідеологічні рухи, і про розвиток жіночої прози. Цікаво, що попри значну відмінність цінностей, у баченні місця й ролі жінки традиційні суспільства – європейське та китайське – демонстрували дивовижну однотайність: жінка повинна бути підпорядкованою і присвячувати себе іншим (дітям, чоловікові). Тож не дивно, що прагнення жінок працювати на себе і знайти для себе гідне місце в суспільстві однаково сильно виявлялося як у Європі, так і в Китаї. І одним із потужних інструментів донесення інформації про це була література, про що свідчить зокрема й розвиток жіночої прози.

В українському літературознавстві сформувався визначення поняття *жіноча проза* – це «соціокультурний феномен, що виникає в процесі освоєння жінками публічного простору і виражається в появі літературних текстів, які описують світ, соціальний досвід і практики жінок очима жінок» (Моя кар'єра, 2023: 11), тобто передбачається, що авторство таких творів належить жінкам.

У китайській літературі такому визначенню відповідають твори Сяо Хон – письменниці першої половини ХХ ст., яка, надивившись з дитинства на знущання, що їх завдавали свекрухи невісткам, відмовилась укладати традиційний шлюб і обрала життя зі злиднями, аби не зі свекрухою. Міркування про самостійність жінки в рамках традиційної китайської родини присутні в її автобіографічному романі «Бувальщини містечка на річці Хулань» (Сяо Хон, 2024), де в її спогадах про дитинство постають багато жіночих образів, що промовисто засвідчували упосліджене становище жінки в китайських родин.

В українській літературі під зазначене вище поняття підходить проза кількох авторок, зокрема тих, що представлені в збірці «Моя кар'єра». Тему

суб'єктності жінки можна простежити в творах Марії Галич, Галини Орлівни та Варвари Чередниченко. Оповідання цих письменниць містять широкий спектр образів самостійних і незалежних жінок – представниць різних верств суспільства – від селянок до робітничої інтелігенції (до якої потрапляють ті ж вихідці з села) і навіть до освічених пані.

Аналіз досліджень. Що стосується досліджень жіночої прози в китайському та європейському літературознавстві, то слід зазначити, що про китайську жіночу прозу багато писала Н. Ісаєва (Ісаєва, 2010), (Ісаєва, 2015), хоча до творчості Сяо Хон українські літературознавці поки що не зверталися. Творчість згаданих вище українських письменниць також довгий час не була предметом досліджень, і тільки нещодавно вони повернулись до широкої аудиторії завдяки розвідкам Я. Цимбал (Моя кар'єра, 2023). При цьому питання суб'єктності жінки – засоби його формулювання, а також відповіді – поки що в українському літературознавстві окремо не ставилось і не було розкрито. Тож у цій розвідці пропонуємо зробити перші кроки до його окреслення.

Під **суб'єктністю** (жінки) будемо розуміти її роль як *самостійного гравця в певному публічному просторі* – на противагу об'єктності, коли жінка є засобом досягнення чужих цілей. На рівні мислення суб'єктність реалізується через механізм «*виділення фігури на тлі*», відповідно, для досягнення **мети** цього дослідження – окреслення теми суб'єктності жінки в китайській та українській літературах першої половини ХХ ст. – нам потрібно буде шляхом аналізу розрізнити фігури (героїнь) і тло (колектив) в кожній з описаних ситуацій, а потім методом інтерпретації окреслити розуміння героїнями свого місця і своєї ролі в тих колективах, у яких вони опиняються, і спробувати відповісти на питання наскільки вони самостійні в своїх рішеннях і незалежні від тих колективів.

Виклад основного матеріалу. Отже, як розуміємо, усвідомлення власної суб'єктності – це усвідомлення власної сили і власної цінності. Твори зазначених вище авторок свідчать, що воно було одним із пунктів порядку денного в боротьбі жінок за свої права і свою незалежність, спільного для жінок різних національностей в усьому світі, але втілювалось воно в літературних творах у різних образах і було представлене з різних ракурсів.

Розглянемо, як до усвідомлення власної суб'єктності йшли китайські жінки. Отже, в автобіографічному творі «Бувальщини містечка на річці Хулань» Сяо Хон описує нещасливі долі двох простих дівчат, яким випало певний час проживати в обійсті її дідуся – заможного землевласника: це невістка-з-дитинства й сестричка Ван-старша. Перша з них лишається на рівні об'єктності (є залежною від родини свекрухи), друга – на певний час з нього виходить попри невимовні злидні, але обидві зрештою гинуть.

Спочатку розглянемо образ невістки-з-дитинства. Вона так і лишається без власного імені на сторінках роману, бо ніхто з мешканців обійстя його не знав. І це підкреслює її статус об'єкта в очах родини її чоловіка. Її свекруха купує її в 6-річному віці як майбутню дружину для свого сина і, водночас, прислугу для себе, але забирає в свою родину вже тоді, коли дівчині виповнюється 12 років (тобто тоді, коли вона вже цілком може виконувати різну роботу по дому, щоб не «годувати її задарма»). Однак про справді подружнє життя між дітьми не йдеться, доля дівчини була прислужувати свекрусі, виконувати замість неї всю хатню роботу. Тут в якості паралелі може згадатися наша Кайдашиха, але за ступенем жорстокості й рівнем збочення в бік садизму, вона далеко не може дорівнятися своїй китайській «товаришці».

Отже куплена в якості рабині невістка-з-дитинства сприймається колективом (родиною чоловіка) як об'єкт, і коли вона тільки замовляє слово про те, щоб повернутися від них до своїх батьків, хапаючись за цю ідею як за останню надію на гідне – суб'єктне – життя, вони тільки ще більше знущуються з неї – прикладають розпечену праску до ступні, підвішують під сволок і лупцюють тощо. Свекруха щиро вірить, що в такий спосіб зробить з «цієї неотеси» людину, але насправді – робить з неї фізичну й моральну каліку та, зрештою, доводить до смерті. Сяо Хон також описує нещасливу долю самої цієї родини після смерті невістки-з-дитинства – вони всі то розбіглися, то показалися, але навіть якщо сприймати це як покарання для них, бідолашній дівчині, яку вони занапастили, від того не легше.

Таким чином, на рівні художнього твору виділення фігури на тлі не реалізується, але спостережена ситуація так впливає на авторку, що сама Сяо Хон у власному житті ладна була пожертвувати чим завгодно, аби не опинитися під одним дахом із свекрухою.

У романі описується також доля іншої дівчини – сестрички Ван-старшої, яка наважилася стати дружиною наймита Криворотого Фена, але то відбулося без належних церемоній (бо в нареченого не було на те коштів, у нього навіть і власного житла не було – такий собі аналог українського кріпака), тож усі «прибічники традицій» в обійсті засудили цей крок і дівчина перейшла в категорію упосліджених, яким сприймався і сам Криворотий Фен ще до шлюбу. Проте відчуття «відокремленості від гурту» в цьому випадку, очевидно, сприймалося сестричкою Ван-старшою як відчуття незалежності, й усвідомлення своєї суб'єктності, намір жити так, як вона сама вирішила, а не як хтось очікує від неї, цінувалися вище, ніж життєвий комфорт. Тож цій героїні вдається декілька років прожити щасливо у маленькому всесвіті власної родини й народити чоловікові двох синів, однак під час других пологів вона помирає через ускладнення проблем зі здоров'ям. Та попри цей трагічний кінець образ сестрички Ван-старшої сприймається світлим і людяним і, можемо припустити, що він закладає в голову Сяо Хон думку про те, що заради щастя не слід боятися жертвувати комфортом.

Отже, суб'єктність розумілася Сяо Хон як здобуття статусу окремого самостійного гравця у власній родині, тож письменниця не виступала проти ідеї родини, чи шлюбу, чи дітей, вона виступала проти того, щоб хтось (свекруха) втручався в її життя й диктував їй як його прожити чи відбирав можливість жити для себе, вимагаючи натомість вкладатися в комфорт інших.

Історії цих дівчат, закарбовані в пам'яті з дитинства, призвели до того, що авторка – Сяо Хон – надалі в своєму житті розуміла свободу як незалежність від свекрухи, а не можливість провадити активну діяльність в суспільстві чи на роботі. Проте, щоб досягти бажаного – не потрапити в родину свекрухи, а жити з чоловіком окремою родинною, – їй довелося включатися в активну суспільну діяльність, жертвувати забезпеченим життям у заможній родині, зрештою втратити чоловіка й відмовитись від дитини та заробляти на життя літературною творчістю, пробиваючи собі шлях в суто чоловічому світі.

В українській літературі першої половини ХХ ст. теж натрапляємо на декілька образів, що ведуть до теми суб'єктності жінки. Наприклад, це

друкарка й акторка з оповідань Марії Галич («Друкарка» та «Моя кар'єра» відповідно), яких можна вважати представницями прошарку «робочої інтелігенції», а також представниця заможних верств населення Ганна Семенівна з оповідання «Пані» Галини Орлівни та колектив жінок-колгоспниць із оповідання «8 Березня» Варвари Чередниченко – представниці селян відповідно. І якщо в розглянутому вище китайському творі жінки шукають шляхів самоствердження в рамках родини, то в українській жіночій прозі бачимо активну присутність жінок у громадському житті, в професії, тож вони шукають шляхи самоствердження в рамках робочого колективу. При цьому в кожному з названих оповідань вирізняється певна опора, що допомагає триматися суб'єктності.

Розпочнемо з «Друкарки». Героїня цього оповідання намагається освоїти й узяти під контроль навколишнє середовище (той самий публічний простір, про який ішлося в визначенні) через фах, вона вважає, що він надає людині свободу від обов'язків: «Так. Я фахівець... Коли б захотіла, то й не пішла б на працю...» (Моя кар'єра, 2023:33). Однак на тлі спогадів про голод виявляється, що цей вияв суб'єктності – ілюзія, і насправді все закінчується тим, що вона аж мчить на роботу, аби додрукувати якийсь папірець, бо боїться, що її звільнять. Тобто «той самий фах є найбільший її ворог» (Моя кар'єра, 2023:28), а не інструмент контролю навколишнього середовища. І намагаючись забезпечити собі стабільне життя, героїня змушена погоджуватися на роль гвинтика у великому механізмі, що функціонує, спираючись на друківані матеріали (тобто потребує її праці). І хоча без такого гвинтика механізм буде погано працювати (що нібито підвищує цінність самого гвинтика), та й гвинтик без механізму не буде потрібний. Таким чином виявляється, що намагаючись досягти незалежності й самостійності (рівня суб'єкта) в житті, в колективі через фах, героїня потрапляє в пастку механізації і втрачає можливість творчої самореалізації, а натомість стає залежним від системи гвинтиком (об'єктом).

Зауважимо, що розуміння фаху для героїні відбувається через образ друкарської машинки – нібито інструменту, який людина може опанувати. Проте в реальності виявляється, що цей інструмент (або механізм, геть чужий людській природі) здатен контролювати людину через свій монотонний ритм і одноманітний чорний колір, тому героїні скрізь ввижаються низки чорних слів, а дріботіння крапель дощу нагадує цокотіння друкарської машинки. Однак героїня сама помічає ознаки того, що у взаємодії з цим інструментом

втрачає свою суб'єктність, і замислюється над тим, що робити далі (це зрозуміло з її щоденника), проте відповіді на нього вона не знаходить.

Вихід з-під контролю цього механізму відбувається для неї через спогади про працю в селі, на природі (працю з рослинами), через читання книжок (згадка про Велса), через музику (захоплення Лістом), і саме ці думки чи захоплення могли би бути опорою для неї в пошуку самостійності, але вона, зрештою, обирає шлях гвинтика.

Таким чином бачимо, що в цьому оповіданні Марія Галич описує хибний шлях здобуття незалежності через фах замість творчої самореалізації.

Протилежним чином доля складається в героїні оповідання «Моя кар'єра», адже вона пробує триматися суб'єктності в стосунках з колегами, і через це втрачає роботу.

Героїня цього оповідання, акторка, розуміє суб'єктність через голос – чистий і щирий, він стає інструментом впливу на інших і окреслення її кордонів. Яскравим образом суб'єктності в цьому оповіданні є дзвін: «Не чула себе. Не чула мелодії. Тільки тримала ніби в руках середину срібного дзвона. Як і кожне тіло в потенції, цей метал має опертя» (Моя кар'єра, 2023:93). Є також інші звукові образи, за допомогою яких героїня опановує товариство й ніби скеровує комунікацію в потрібне їй русло, – це образ ноти соль, виконаної ударом звичайного ключа об ніжку стола щоб привернути до себе увагу, або тон, яким героїня встановлює свої співрозмовниці регламент для відповіді. І ці голоси виглядають опорами для неї в здобутті незалежності від колег. Проте такий прийом на рівні колективу діє тільки по горизонталі, тобто між колегами одного рівня – акторами, але він не діє по вертикалі – з начальством, і спроба тут окреслити свої кордони як самостійної фігури завершується звільненням з театру.

Отже, як бачимо, обидві героїні Марії Галич показані на своєму кар'єрному шляху, який, як виявляється, не пропонує їм можливостей стати особливими, самостійними фігурами на тлі колективу, тобто досягти рівня справжньої суб'єктності.

До теми суб'єктності жінки звертається й Галина Орлівна в оповіданні «Пані», однак тут її цікавить питання межі між суб'єктністю й егоїзмом. Героїня цього оповідання Ганна Семенівна задумана як незалежна в своїх рішеннях жінка, що уможливорює її походження із заможної, вочевидь, родини. Спочатку, в молодості вона не зважає на романтичні почуття й обирає навчання закордоном замість одруження вдома з чоловіком, до якого, схоже, мала симпатію. Слід відзначити, що в цьому її історія схожа з історією Сяо Хон (ці

жінки схожі також і своїм становим походженням – обидві з заможних родин), але китайська письменниця обирала навчання для того, щоб не потрапити в будинок свекрухи, а Ганна Семенівна обирає навчання заради служіння своєму народу, проте цей колектив, у якому вона збиралася працювати, виявляється невдячним.

Друге, в чому героїня Галини Орлівни виявляє свою незалежність вже після повернення з-за кордону, – це організація свого життя на наукових засадах, що, як не дивно, створювало дистанцію між нею і простим народом, який вона мала на меті рятувати наукою, але який натомість чекав дива і співчуття.

Спираючись на опис візиту Ганни Семенівни до пранцюватих селян, можемо зробити висновок, що усвідомлювати власну суб'єктність їй допомагає знання певних інструментів – правил, сформульованих наукою, що дають їй контроль над оточенням фізичним (гігієна наприклад), але це, як виявляється, не працює з оточенням соціальним. Власне, і хворим селянам вона намагається передати ці інструменти, спираючись на які, вони могли б якщо не одужати, то, принаймні, зупинити поширення хвороби. Проте селяни – люди прості, тому можуть оцінити тільки жест безпосереднього дарування готового продукту (чого вони й звикли очікувати від панів), чудодійних ліків наприклад, тож Ганну Семенівну з її наміром дати їм у руки інструмент для самостійного виготовлення потрібних продуктів, вони гноблять як останню егоїстку, дорікаючи їй, що вона більше любить свого собаку, годуючи його молоком, ніж їх, бідних людей.

З точки зору селян, Ганна Семенівна виглядає егоїсткою, яка любить тільки себе і своїх собак, але вона сама про себе думає, що любить людей, але люди її любові не приймають.

Таким чином, Галина Орлівна створює образ жінки, яка усвідомлює свою суб'єктність і має опору в знаннях і правилах, але водночас показує, що це дає тільки контроль над фізичним середовищем, а не над іншими людьми, тому в соціальній площині вона виглядає егоїсткою, тож не може досягти незалежності від обставин. Якщо вона і лишається самостійним гравцем у ситуації, що склалася, то гру вона програє і своєї цілі не досягає.

Нарешті розглянемо оповідання Варвари Чередниченко «8 Березня», де тема суб'єктності жінки представлена в контексті подолання патріархального мислення, а основою для цього виявляється атмосфера свята, сприятлива для колективної сповіді. Дійові особи цього оповідання – колгоспниці, які вимушені працювати і на

землі, і біля печі, створюючи комфорт родині чи державі (тобто певному авторитету), але не собі: «Баби тягнуть скрізь, а чоловіки боки облежують цілі зими...» (Моя кар'єра, 2023:305). І виглядає так, що вони самі обирають такий шлях, виходячи з загальної складної ситуації й розуміючи власну відповідальність за створення комфорту навколо, тобто діють цілком суб'єктно, але насправді вони стають заручниками ситуації, яка виявляється складною тільки для них, але не для чоловіків (авторитетів), які завжди знаходять відмовки, аби не працювати: «я кров проливав», «у мене ревматизма» тощо (Моя кар'єра, 2023:305). Тож у тій системі координат, у якій існують ці жінки (а це – традиційне, патріархальне суспільство), вони не є фігурами, вони є тлом, що забезпечує комфортне життя авторитетам. Такий стан справ був властивим і китайському традиційному суспільству, тому прагнення «помінятися ролями» – з тла на фігуру – тематично зближує це оповідання з «Бувальщинами» Сяо Хон, і обидва твори ставлять питання про легітимацію авторитетів-«утриманців», а опозиція «фігура-тло» постає в термінах «виробник-нероба».

Крок до усвідомлення власної суб'єктності ці жінки роблять на жіночому святі (8 Березня) через своєрідну сповідь у своєму суто жіночому товаристві. Це сповідь не у власних гріхах, а у власних проблемах, які можуть бути нарешті почуті й розділені, що й полегшує тягар тих проблем. Опорою для цих жінок у пошуку суб'єктності виявляється колектив (гурт), згуртованість дає сили протистояти обов'язку і відчутти себе нарешті фігурою на тлі цього обов'язку, не дозволяти йому опанувати себе.

Висновки. Тож можемо узагальнити, що усвідомлення своєї суб'єктності – як для українських, так і для китайських жінок – у психологічному вимірі спирається на механізм виділення *фігури на тлі*, тобто жінка повинна усвідомити (або ні) себе фігурою на тлі певного колективу. І тоді виникає відчуття, що вона має певну владу – контролює зовнішній простір навколо себе, контролює своє життя і може досягти щастя.

Що стосується китайської жінки, то для неї усвідомлення суб'єктності відбувається в контексті родинних зв'язків – і вона прагне виділитися на тлі такого специфічного колективу як сім'я. А щодо українських жінок, то вони намагаються ствердитися в рамках робочого колективу, тобто геть чужих людей. Сім'я – це замкнутий світ, і його контролювати легше, ніж відкритий зовнішньому світу робочий колектив, тому завдання китайської жінки виглядає легшим у порівнянні з завданням української жінки, проте в кожному випадку важ-

ливою є зміна мислення і налаштування на роль самостійного гравця – байдуже в якому колективі, а така настанова простежується як у китайських, так і в українських жінок.

Долі героїнь розглянутих творів показують, що зовнішній світ в усіх випадках руйнує кордони жіночого світу, тож їм потрібні опори, аби йому протистояти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ісаєва Н. С. Жіночий дискурс традиційних образів української і китайської прози постмодерного періоду. Літературознавчі студії. Київ. 2010. Вип. 29. С. 166–173.
2. Ісаєва Н. С. Проблемно-тематична парадигма китайської жіночої прози початку ХХ ст.: шлях до самовизначення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». Одеса. 2015. Вип. 19. С. 85–89.
3. Сяо Хон Бувальщини містечка на річці Хулань. К.: Сафран, 2024.
4. Моя кар'єра. Жіноча проза 20-х років. К.: Темпора, 2023.

REFERENCES

1. Isaieva N. (2010) Zhinochy dyskurs tradytsiinykh obraziv ukrainskoi i kytaiskoi prozy postmodernoho periodu. [Female discourse of traditional images in Ukrainian and Chinese prose of the postmodern period] *Literaturoznavchi studii – Literary Studies*, 29, 166–173. [in Ukrainian].
2. Isaieva N. S. (2015) Problemno-tematychna paradyhma kytaiskoi zhinochoi prozy pochatku XX st.: shliakh do samovyznachennia. [The problem-thematic paradigm of early 20th-century Chinese female prose: the path to self-determination] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia "Filolohiia"*. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Philology Series, 19, 85–89. [in Ukrainian].
3. Xiao Hong (2024) *Buvalshchyny mistechka na richtsi Khulan.* [Tales of a town on the Hulan River] Kyiv: Safran. [in Ukrainian].
4. *Moia kariera. Zhinocha proza 20-kh rokiv.* (2023) [My career. Female prose of the 1920s] Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].

УДК 726.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-29>

Наталія КИЩЕНКО,

orcid.org/0000-0002-7685-4518

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін

Українського державного університету імені М.П. Драгоманова

(Київ, Україна) *natochka230@gmail.com*

КРИТЕРІЇ ОСВОЄННЯ СУЧАСНИХ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ ЛІНГВІСТИЧНОМУ ПРОСТОРІ

Тема дослідження присвячена аналізу критеріїв освоєння кібернеологізмів у сучасному лінгвістичному просторі, що виникають у контексті стрімкого розвитку цифрових технологій, глобалізації та поширення інтернет-комунікацій. Кібернеологізми – це нові лексичні одиниці, що відображають зміни в інформаційному просторі, виникаючи для позначення нових технологічних понять, процесів і явищ. У роботі розглядаються ключові критерії, що визначають успішність інтеграції цих термінів у мовну практику, зокрема: частота використання у цифрових медіа, адаптивність до граматичної структури мови, соціокультурні чинники та потреба в точному висловленні нових реалій. Особлива увага приділяється соціальним і культурним аспектам впливу на формування нових кіберлексем, а також їх адаптації до різних мовних рівнів – від неформальних до академічних і професійних дискурсів. Аналізуються процеси запозичення іноземної лексики в рамках кіберпростору, що часто супроводжується синтезом кількох мовних традицій і потребує їхньої лінгвістичної адаптації. Окремо досліджується питання про вплив національних мовних політик на сприйняття кібернеологізмів, роль мовної інтерференції та кодифікації нових термінів у словниках та офіційних джерелах. Крім того, досліджуються когнітивні аспекти сприйняття кібернеологізмів, зокрема вплив на мислення користувачів, їх здатність до швидкого освоєння нових понять та інтеграції їх у щоденну мовну практику. У результаті роботи буде сформовано комплекс критеріїв, що визначають успішність входження кібернеологізмів у сучасну мовну систему, а також оцінено їх роль у трансформації мовної картини світу та майбутні перспективи розвитку лексичного складу мов у контексті цифрової епохи.

Ключові слова: кібернеологізми, цифрові технології, інтернет-комунікації, лексика, мовна практика.

Nataliia KISHCHENKO,

orcid.org/0000-0002-7685-4518

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of History of International Relations

and Humanitarian Disciplines

Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University

(Kyiv, Ukraine) *natochka230@gmail.com*

CRITERIA FOR MASTERING MODERN CYBERNEOLOGISMS IN THE MODERN LINGUISTIC SPACE

The topic of the study is devoted to the analysis of the criteria for mastering cyberneologisms in the modern linguistic space, which arise in the context of the rapid development of digital technologies, globalization and the spread of Internet communications. Cyberneologisms are new lexical units that reflect changes in the information space, emerging to denote new technological concepts, processes and phenomena. The work considers the key criteria that determine the success of the integration of these terms into language practice, in particular: the frequency of use in digital media, adaptability to the grammatical structure of the language, socio-cultural factors and the need for accurate expression of new realities. Special attention is paid to the social and cultural aspects of the influence on the formation of new cyberlexems, as well as their adaptation to different language levels - from informal to academic and professional discourses. The processes of borrowing foreign vocabulary within cyberspace are analyzed, which is often accompanied by the synthesis of several language traditions and requires their linguistic adaptation. The issue of the impact of national language policies on the perception of cyberneologisms, the role of language interference and the codification of new terms in dictionaries and official sources is separately investigated. In addition, the cognitive aspects of the perception of cyberneologisms are investigated, in particular, the impact on the thinking of users, their ability to quickly learn new concepts and integrate them into daily language practice. As a result of the work, a set of criteria will be formed that determine the success of the introduction of cyberneologisms into the modern language system, as well as their role in the transformation of the linguistic picture of the world and future prospects for the development of the lexical composition of languages in the context of the digital age will be evaluated.

Key words: cyberneologisms, digital technologies, Internet communications, vocabulary, language practice.

Постановка проблеми. Освоєння кібернеологізмів у сучасному лінгвістичному просторі є складним і багатоаспектним процесом, що відображає зміни в соціальному, культурному та технічному середовищах. З розвитком цифрових технологій та поширенням інтернету людство вступило в нову еру комунікацій, яка кардинально вплинула на мову як основний інструмент взаємодії. Щодня з'являються нові терміни для позначення інноваційних понять і явищ, що стосуються кіберпростору, таких як технології, програми, інтернет-тренди, соціальні мережі та онлайн-ігри. Це призводить до виникнення кібернеологізмів – нових слів та виразів, що відображають ці зміни.

Проблема полягає в тому, що швидкість появи нових кібернеологізмів часто випереджає здатність мовної спільноти їх засвоювати, кодифікувати та адаптувати до мовних норм. Виникає розрив між повсякденною мовною практикою, де ці терміни широко використовуються, і формальними інститутами мови, такими як академічна лінгвістика, школи та словники. Крім того, багато кібернеологізмів мають англійське походження, що породжує додаткові виклики в контексті національних мовних політик та питання про те, яким чином ці нові терміни мають бути адаптовані до граматики та фонетики інших мов.

Іншою проблемою є соціальна стратифікація мовних спільнот: різні групи користувачів можуть по-різному сприймати та застосовувати кібернеологізми. Молодь і технічно підковані користувачі швидко адаптуються до нових термінів, тоді як старші покоління або менш технологічно обізнані особи можуть відчувати труднощі у розумінні та застосуванні нової лексики. Це породжує певну мовну нерівність та ускладнює комунікацію між різними поколіннями і соціальними групами.

Також важливим аспектом є питання мовної інтерференції та культурного впливу: чи не призводить масове запозичення англійських термінів до послаблення національної мовної ідентичності та зменшення мовного розмаїття? У деяких країнах діють суворі мовні політики, спрямовані на обмеження запозичень та збереження «чистоти» мови, однак у глобалізованому світі це стає дедалі складніше здійснити. У цьому контексті важливо дослідити баланс між необхідністю інтеграції нових термінів і збереженням унікальності національної мови.

Проблема також стосується когнітивних аспектів: швидке збагачення мови новими термінами впливає на процеси мислення та обробки інформації. Для багатьох користувачів освоєння кібер-

неологізмів вимагає адаптації не лише на рівні мови, але й на рівні когнітивних стратегій, що впливають на їх здатність до ефективного засвоєння нових понять.

Таким чином, постає нагальна потреба у роботі комплексної методології вивчення процесу освоєння кібернеологізмів, що враховуватиме лінгвістичні, соціальні, культурні та когнітивні фактори. Це дослідження сприятиме глибшому розумінню механізмів входження нових термінів у мовний простір та їхнього впливу на мовну еволюцію в епоху цифрових технологій.

Аналіз останніх досліджень. Освоєння кібернеологізмів у сучасному лінгвістичному просторі є важливим предметом уваги як українських, так і зарубіжних дослідників, які активно вивчають цей феномен з різних наукових позицій – лінгвістичних, соціальних, культурних та когнітивних. Останні дослідження у цій сфері зосереджені на кількох основних напрямках: запозичення й адаптація іншомовної лексики, вплив інтернет-комунікацій на мову, соціальні аспекти сприйняття неологізмів, а також роль цифрового середовища в трансформації лексичного складу мов (Яценко, 2016: 66).

Однією з основних тем у дослідженні кібернеологізмів є питання запозичень, зокрема англійських термінів, які домінують у цифровому просторі. Українські лінгвісти, такі як Лариса Масенко та Олександр Пономарів, досліджують проблему збереження національної мовної ідентичності в умовах глобалізації та масового запозичення англійських термінів. Вони наголошують на необхідності поміркованого підходу до запозичення, вказуючи на ризик втрати унікальності української мови через надмірне запровадження іншомовних термінів. Масенко у своїх працях звертає увагу на складність адаптації кібернеологізмів у випадку їхнього фонетичного чи граматичного невідповідності українській мові, що може спричинити появу суржику та мовної гібридизації.

Олексій Снітко зосереджується на питаннях адаптації англійських термінів до українського мовного середовища, наголошуючи на важливості створення відповідників для кібернеологізмів у рамках української мови. Його роботи показують, що створення нових українських термінів замість запозичення англійських може сприяти збереженню мовної незалежності та розвитку власних мовних ресурсів. У цьому контексті значну увагу приділяється праці лінгвістів над створенням нових термінів у сфері цифрових технологій, зокрема через співпрацю з технологічними компаніями та IT-фахівцями (Синявська, 2019: 46).

Дослідження Вікторії Коломієць та Марії Жовтобрюхової зосереджуються на впливі інтернет-комунікацій на лексичний склад української мови. Вони вивчають, як швидка передача інформації в мережі Інтернет сприяє формуванню нових слів, а також їхньому подальшому закріпленню в мові. Дослідники зазначають, що соціальні медіа та цифрові платформи стали одним із ключових джерел не лише для формування нової лексики, але й для прискорення її поширення серед різних вікових та соціальних груп.

Також важливим аспектом є питання формування нових комунікативних норм, які базуються на використанні скорочених або змінених форм кібернеологізмів у мережевому спілкуванні. Дослідження показують, що в онлайн-комунікації виникають нові стандарти граматики та стилістики, що не завжди відповідають традиційним нормам мови, що призводить до виникнення специфічних інтернет-діалектів або жаргонів.

Соціолінгвістичні дослідження, зокрема роботи Ірини Фаріон та Ганни Левченко, розглядають соціальний контекст сприйняття кібернеологізмів у різних вікових та соціальних групах населення. Дослідники підкреслюють, що молодь є найбільш активним користувачем нової цифрової лексики, тоді як старші покоління часто відчують мовний бар'єр, пов'язаний з недостатнім розумінням та засвоєнням нових термінів. Фаріон аналізує, як соціальні фактори – освіта, професійна сфера, доступ до інтернету – впливають на готовність людини до освоєння нових слів, що виникають у цифровому середовищі (Шарманова, 2015: 178).

З іншого боку, дослідження показують, що у професійних сферах, таких як ІТ, кібернеологізми швидко входять у вжиток завдяки необхідності точного позначення нових понять та інструментів. Левченко у своїх працях акцентує увагу на тому, що багато фахівців у технологічній сфері навіть не намагаються адаптувати терміни до національних мов, що призводить до існування «подвійної мови», коли термінологія професійної сфери відрізняється від побутового вжитку.

Когнітивна лінгвістика також займає важливе місце у вивченні кібернеологізмів. Дослідження українських когнітивістів, таких як Ольга Іщенко та Тетяна Бевз, акцентують увагу на тому, як нові цифрові терміни впливають на когнітивні процеси та сприйняття інформації. Вони вивчають, як швидка поява нових понять і термінів формує нові когнітивні стратегії для їх обробки та освоєння. Іщенко стверджує, що сучасний користувач інтернету перебуває в умовах постійної зміни інформаційного середовища, що вимагає розширення

ментальних ресурсів для ефективного засвоєння нової лексики (Бибик, 2011: 156).

Бевз досліджує, як мовні новоутворення впливають на структуру мислення і сприйняття інформації. Її роботи показують, що часте використання кібернеологізмів може змінювати саму когнітивну схему сприйняття реальності, оскільки нові слова активізують нові когнітивні шаблони та семантичні мережі в мозку.

Дослідження Оксани Даниленко зосереджені на ролі цифрових технологій у трансформації української мови. Вона досліджує, як цифрове середовище змінює комунікативні моделі та сприяє виникненню нових жанрів текстів, таких як блоги, влоги, пости у соціальних мережах, що значно впливають на розвиток лексики. Даниленко вказує, що кібернеологізми, які з'являються в результаті таких трансформацій, не лише виконують номінативну функцію, а й відображають нові соціальні явища, що формуються у віртуальному просторі.

Таким чином, аналіз останніх досліджень показує, що вивчення кібернеологізмів є багатограним і охоплює широке коло питань: від проблем адаптації та запозичення до когнітивних і соціальних аспектів їхнього освоєння. Українські дослідники роблять значний внесок у цю галузь, висвітлюючи питання мовної ідентичності, соціальної стратифікації та когнітивних змін, що виникають у зв'язку з розвитком цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Освоєння нових лексичних одиниць, що виникають у контексті стрімкого розвитку цифрових технологій, є важливим аспектом сучасної лінгвістичної динаміки. Ці нові терміни, які часто з'являються в результаті глобалізації та поширення інтернет-комунікацій, стають невід'ємною частиною сучасної мови. Важливими факторами, що впливають на те, наскільки успішно нові слова входять у мовну практику, є їхня частота використання у цифрових медіа та соціальних мережах. Чим більше люди стикаються з новими термінами в різних комунікативних ситуаціях, тим швидше ці слова стають частиною повсякденного мовлення (Потапенко, 2017: 88).

Також значну роль відіграє адаптивність нових термінів до граматичної структури мови. Нові слова повинні або відповідати існуючим граматичним нормам, або легко інтегруватися в існуючі правила мови. Якщо лексична одиниця не може бути гнучкою у використанні відповідно до морфологічних і синтаксичних вимог, її сприйняття може бути ускладненим. Крім того, важливими є соціокультурні чинники, адже на прийняття нових термінів значно впливає культурний контекст.

У тих випадках, коли слово чітко відображає певну культурну або соціальну реальність, воно швидше отримує популярність і закріплюється в мові.

Не менш важливою є потреба в точному висловленні нових явищ і процесів, що з'являються у зв'язку з розвитком технологій. Коли в суспільстві виникає нове явище, з ним автоматично виникає потреба у створенні відповідного терміну, що чітко його позначає. Якщо нове слово здатне влучно і коротко передати сутність складного процесу чи об'єкта, воно швидше входить у вжиток. Крім того, процеси запозичення іншомовних слів є ключовим моментом у розвитку нової лексики, особливо в умовах глобалізації. Часто нові слова приходять з інших мов, і важливим стає питання їхньої адаптації до місцевих мовних норм і традицій.

Значний вплив на прийняття нових термінів має мовна політика тієї чи іншої країни. Деякі країни активно підтримують запозичення нових термінів, тоді як інші намагаються створювати власні аналоги або адаптувати іншомовні запозичення. Важливу роль у цьому процесі відіграє кодифікація нових слів у словниках та офіційних джерелах. Якщо нове слово отримує офіційний статус і входить у стандартизовані мовні джерела, це значно сприяє його поширенню та легалізації у суспільстві (Ковалик, 2008: 52).

Крім лінгвістичних і соціокультурних аспектів, варто звернути увагу на когнітивні чинники сприйняття нових слів. Здатність людей швидко засвоювати нові терміни залежить від їхнього попереднього досвіду та рівня знайомства з новими технологіями. Інноваційні терміни, що з'являються у сфері цифрових технологій, можуть впливати на спосіб мислення користувачів, сприяти формуванню нових категорій і понять. Усі ці

процеси трансформують мовну картину світу і створюють нові перспективи для подальшого розвитку лексики в епоху цифрових технологій.

Висновки. Успішність інтеграції нових термінів у мовну систему значною мірою залежить від їхньої частоти використання в цифрових медіа та соціальних мережах, де вони можуть швидко поширюватися і ставати загальноприйнятими. Адаптивність до граматичних норм мови також відіграє вирішальну роль, адже нові слова мають відповідати або легко інтегруватися в існуючі структури. Соціокультурні чинники, такі як специфіка суспільства та його культурні реалії, впливають на прийняття або відторгнення нових термінів, що відображають зміни в технологічному та інформаційному середовищі.

Запозичення іншомовних слів і їх адаптація є невід'ємною частиною сучасних мовних процесів, особливо в умовах глобалізації, що призводить до активного збагачення мовного простору. Офіційна кодифікація нових термінів, зокрема їхнє включення до словників та інших нормативних джерел, забезпечує формалізацію цих термінів і сприяє їх подальшому використанню. Водночас, мовна політика різних країн і регіонів визначає, якою мірою нові терміни інтегруються в мовну практику.

Когнітивні аспекти сприйняття нових слів підкреслюють здатність користувачів швидко освоювати нові поняття, що особливо важливо в епоху стрімких технологічних змін. Загалом, успішне входження нових термінів у сучасний мовний простір сприяє не лише розвитку самої мови, але й зміні способу мислення, формуванню нових категорій та уявлень про світ. Це явище, яке має значний вплив на сучасну мовну систему і визначає перспективи її розвитку в умовах цифрової епохи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманюк Н. І. Інформаційні технології і розвиток української термінології. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2014. 204 с.
2. Бибик С. П., Кондратенко І. М. Неологізми в сучасній українській мові. Київ: Наукова думка, 2011. 256 с.
3. Дорошенко І. В. Мовні інновації в умовах інформаційного суспільства. *Наукові записки НАУКМА. Філологія*. 2018. Т. 195. С. 45–51.
4. Кіщенко Н. Вербалізація концепту WISDOMМУДРІСТЬ у дискурсі англomовної авторської казки. Київ. КНЛУ. 2017. 189 с.
5. Кіщенко Н. Д. Методи структуралізму та складного цілого в структурі англomовної авторської казки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов*. Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2009. Вип. 58, № 848. С. 42–47.
6. Ковалик І. І. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія. Львів: Світ, 2008. 312 с.
7. Потапенко С. І. Неологізми в інтернет-комунікації: проблеми кодифікації та адаптації. *Вісник Київського національного університету. Серія Філологія*. 2017. № 25. С. 87–91.
8. Синявська О. В. Кіберлексика в сучасних медіа: проблеми запозичення та адаптації. *Лінгвістичні студії*. 2019. № 38. С. 45–49.
9. Шарманова Н. І. Запозичення та освоєння неологізмів у сучасній українській мові. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 178 с.
10. Шульга О. П. Лексичні інновації у цифровому суспільстві. *Вісник Чернівецького університету. Серія Філологія*. 2018. № 47. С. 12–16.

11. Щербаківа Т. А. Когнітивні аспекти сприйняття нових термінів у лінгвокультурному просторі. *Мовознавство*. 2020. № 2. С. 122–127.

12. Яценко Т. В. Неологізми та інтернет-терміни в сучасному лінгвістичному просторі. *Українська мова і література*. 2016. № 3. С. 65–68.

REFERENCES

1. Atamanyuk, N. I. (2014). Informatsiini tekhnolohii i rozvytok ukrainskoi terminolohii [Information technologies and the development of Ukrainian terminology]. Kyiv: Vydavnychiy dim «KM Akademiia». 204 p. [in Ukrainian]
2. Bybyk, S. P., & Kondratenko, I. M. (2011). Neolohizmy v suchasniy ukrainskii movi [Neologisms in modern Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. 256 p. [in Ukrainian]
3. Doroshenko, I. V. (2018). Movni innovatsii v umovakh informatsiinoho suspilstva [Language innovations in the conditions of the information society]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohiia* [Scientific Notes of NaUKMA. Philology], 195, 45–51. [in Ukrainian]
4. Kishchenko, N. D. (2009). Metody strukturalizmu ta skladnoho tsiloho v strukturі anhlo-movnoi avtors'koi kazky [Methods of structuralism and the complex whole in the structure of the English-language author's fairy tale]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannya inozemnykh mov* [Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Romance and Germanic Philology. Methods of Teaching Foreign Languages], Issue 58, No. 848, 42–47. [in Ukrainian]
5. Kishchenko, N.D. (2017) Verbalizatsiya kontseptu WISDOMMUDRIST' u diskursi anglo-movnoyi avtorskoyi kazky [Verbalization of the WISDOMWISDOM concept in the discourse of an English-language author's fairy tale]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 KNLU. Kyiv, 2017. 189 s. [in Ukrainian]
6. Kovalyk, I. I. (2008). Suchasna ukrainska literaturna mova: Leksyka i frazeolohiia [Modern Ukrainian literary language: Lexis and phraseology]. Lviv: Svit. 312 p. [in Ukrainian]
7. Potapenko, S. I. (2017). Neolohizmy v internet-komunikatsii: problemy kodyfikatsii ta adaptatsii [Neologisms in internet communication: Problems of codification and adaptation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu. Seriya Filolohiia* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Philology], (25), 87–91. [in Ukrainian]
8. Sharmanova, N. I. (2015). Zapozychennia ta osvoiennia neolohizmiv u suchasniy ukrainskii movi [Borrowing and assimilation of neologisms in modern Ukrainian language]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina. 178 p. [in Ukrainian]
9. Shcherbakova, T. A. (2020). Kognityvni aspekty spryiniattia novykh terminiv u lnhvokulturnomu prostori [Cognitive aspects of perception of new terms in the linguo-cultural space]. *Movoznavstvo* [Linguistics], (2), 122–127. [in Ukrainian]
10. Shulha, O. P. (2018). Leksychni innovatsii u tsyfrovomu suspilstvi [Lexical innovations in the digital society]. *Visnyk Chernivetskoho universytetu. Seriya Filolohiia* [Bulletin of Chernivtsi University. Series: Philology], (47), 12–16. [in Ukrainian]
11. Synyavska, O. V. (2019). Kiberleksyka v suchasnykh media: problemy zapozychennia ta adaptatsii [Cyber lexicon in modern media: Problems of borrowing and adaptation]. *Lingvistychni studii* [Linguistic Studies], (38), 45–49. [in Ukrainian]
12. Yatsenko, T. V. (2016). Neolohizmy ta internet-terminy v suchasnomu lnhvistychnomu prostori [Neologisms and internet terms in the modern linguistic space]. *Ukrainska mova i literatura* [Ukrainian Language and Literature], (3), 65–68. [in Ukrainian]

УДК 82:398.91.133.1+512.16+161.2
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-30>

Ольга КОБРИНЕЦЬ,
 orcid.org/0000-0002-0704-3682
 кандидат філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
 Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
 (Харків, Україна) olgakobrynets@yahoo.fr

ГАСТРОНОМІЧНИЙ КОМПОНЕНТ «ЙОГУРТ» У ТУРЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ

В статті зроблено спробу проаналізувати турецькі прислів'я та приказки з гастрономічним компонентом «йогурт» за змістом та головною ідеєю висловлювання, пояснити їхнє тлумачення, а також підібрати до них приблизні аналоги в українській та французькій мовах як представниках східноєвропейської та західноєвропейської культур у порівнянні зі східною, турецькою.

Зіставний аналіз турецьких, українських та французьких прислів'їв та приказок на гастрономічну тематику дозволив виявити особливості та розбіжності менталітету та культур, а також продемонструвати різну лексичну реалізацію близьких за змістом висловів. До 13 приказок та прислів'їв нам вдалося підібрати дуже близькі за змістом аналоги, і лише до двох не вдалося знайти навіть приблизного синонімічного виразу ані в українській, ані у французькій мовах. Завдяки структурному аналізу виявлено характерні синтаксичні особливості та художні прийоми, які використовуються у досліджених пареміях. За характером висловлювання здебільше це розповідні речення (стверджувальні і заперечні). Відмітимо вживання наказового способу (спонукальне речення) як висловлення поради або питальних речень. Лише в одній турецькій та декількох українських пареміях було виявлено риму. Серед художніх прийомів найяскравіші – це метафора і антитеза. Окремо зазначимо використання зооморфної метафори, яка завжди додає алегоричності та дотепності висловлюванню, а також яскраво передає емоційно-образне мислення етносу.

У цьому дослідженні найбільшу варіативність, багатство та цікавість підбору лексичного матеріалу демонструють турецька і українська мови. Українській мові належить перевага по різноманіттю змістових аналогів. Зіставний аналіз паремій в котрий раз доводить тонкий філософський погляд на життя турецького народу: більшість приказок та прислів'їв можуть тлумачитися як в прямому, так і в переносному сенсах.

Ключові слова: усна народна творчість, паремії, турецька мова, українська мова, французька мова, міжкультурна комунікація, гастрономічна тематика.

Olga KOBRYNETS,
 orcid.org/0000-0002-0704-3682
 PhD in Philology, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Cross-Cultural Communication
 Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
 (Kharkiv, Ukraine) olgakobrynets@yahoo.fr

THE GASTRONOMIC COMPONENT "YOGURT" IN TURKISH PAREMIA

The article attempts to analyze Turkish proverbs and sayings with the gastronomic component "yogurt" according to the content and main idea of the statement, to explain their interpretation, as well as to find approximate analogues for them in Ukrainian and French as representatives of Eastern European and Western European cultures in comparison with Eastern, in Turkish.

A comparative analysis of Turkish, Ukrainian, and French proverbs and sayings on the subject of gastronomy made it possible to reveal the peculiarities and differences of mentality and cultures, as well as to demonstrate different lexical realizations of similar sayings.

For 13 sayings and proverbs, we managed to find analogues that are very close in meaning, and for only 2 we could not find even an approximate synonymous expression in either the Ukrainian or French languages. Thanks to the structural analysis, we were able to identify the characteristic syntactic features and artistic techniques used in the studied paremias. As a rule, by the nature of the statement, these are narrative sentences (affirmative and negative). We note the use of the imperative mood (imperative sentence) as an expression of advice or interrogative sentences. Only in one Turkish and several Ukrainian paremias was found a rhyme, which is used to preserve the rhythm and better memorization.

Metaphor and antithesis are the brightest among artistic techniques. In several Ukrainian and one French paremias, we observe a zoomorphic metaphor that always adds allegoricality and wit to the statement, as well as vividly conveys the emotional and figurative thinking of the ethnos.

In this study, the Turkish and Ukrainian languages demonstrate the greatest variability, richness and interest in the selection of lexical material. The Ukrainian language has an advantage in the variety of content analogues. The comparative analysis of paroemias repeatedly proves a subtle philosophical view of the life of the Turkish people: most sayings and proverbs can be interpreted both literally and figuratively.

Key words: oral folk art, paroemias, Turkish language, Ukrainian language, French language, cross-cultural communication, the gastronomic topic.

Постановка проблеми. Фольклор – це скарбниця національної культури етноса. У кожного народу він досить різноманітний. Унікальними сторінками цієї народної творчості є приказки та прислів'я, в яких зібрано багатозначну мудрість та багатство культури. В максимально стислій формі вони передають повсякденний досвід етносу, який узагальнено завдяки багатозначним спостереженням за побутом людей. Тут мова йде про загальні устої (звичаї, ритуали, культурні традиції, харчування) і про найменші деталі, притаманні певному регіону. Саме через народну творчість передається чимало знань наступним поколінням.

Харчування – це основа життєдіяльності і один з найбільш значимих аспектів життя будь-якого етносу. Не випадково корпус паремій (приказок та прислів'їв), присвячених їжі, чи не найоб'ємніший в будь-якій мові. Аналіз цього прошарку дозволяє виявити характерні риси гастрономічної культури певного народу: простежити розвиток історії кулінарних страв, виокремити особливості кухні, уподобання певних харчових продуктів і напоїв, традицій та ритуалів, пов'язаних з вживанням їжі, тощо.

Аналіз досліджень за темою. Наше дослідження поєднує у собі декілька наукових напрямків, оскільки знаходиться на стику різних розділів мовознавства. Загальні положення про фразеологію і стилістичний план фразеологічних одиниць викладено у працях вітчизняних вчених: О. О. Потєбні, Л. Б. Авксентьєва, Д. Х. Баранника, І. К. Білодіда, Л. А. Булаховського, М. А. Жовтобрюха, Р. П. Зорівчак, Г. П. Їжакевич, В. М. Северинюка, П. П. Плюща, Л. А. Юрчук.

Мета. Проаналізувати зміст турецьких паремій з гастрономічним компонентом «йогурт», підібрати за можливості відповідні аналоги в українській та французькій мовах. Дослідити синтаксичні і граматичні особливості та художні засоби з позицій лінгвістичного та літературного аналізу, порівняти їх та виявити особливості національно-культурної семантики у турецькій, українській та французькій мовах крізь призму народної творчості.

Об'єкт дослідження – прислів'я та приказки (паремії) з компонентом-гастронімом «йогурт» як носії національно-культурної семантики.

При аналізі матеріалу використовувалися наступні **методи:** аналітичний, класифікаційний, описовий, порівняльний, семантичний, лексикографічний.

Виклад основного матеріалу. І українська, і турецька кухні – дуже самобутні і мають багатозначну історію. Вони пройшли довгий і складний шлях свого становлення, збагатилися гастрономічними елементами сусідніх країн та сформували власні особливості національної кухні. Французька кухня і її кулінарні традиції взагалі у 2010 році були внесені ЮНЕСКО до переліку шедеврів Всесвітньої нематеріальної культурної спадщини людства. Окремо до цього списку попали такі страви, як український борщ (з 2022), турецька кава (з 2013), французький багет (з 2022).

Хліб, м'ясо, риба, яйця, масло, мед – це базові продукти харчування будь-якого етносу. Їх називають універсальними гастрономічними прототипами, або кодами. А є національно марковані прототипи (коди). Так наприклад, для української кухні – це борщ, сало з цибулею, чорний хліб, каша, пиріжки. Для французької – це вино, сир, равілики. А для турецької – кебаб (kebab), піде (pide), піляв (pilav), пахлава (baklava), халва (helva), локма (lokma), гюлляч (güllaç), бекмез/пекмез (pekmez), айран (ayran), йогурт (yoğurt), боза (boza), салеппе (sahlep). Подібні страви та напої називають етнографізмами і саме в них виявляється етнокультурне маркування народу, нації (Кобриниць, 2023: 382–383).

Турецька кухня має багато цікавих національних традиційних страв, які є її візитною карточкою. В попередніх роботах ми розглядали турецькі паремії з національно маркованими гастрономічними кодами «східні солодощі» (халва, пахлава, локма, бекмез, мед), (Кобриниць, 2023: 382–388) та «айран» (Кобриниць, 2023: 215–220).

Етнічні особливості кухонь різних народів цікавлять людство не тільки з кулінарної точки зору, але є об'єктом вивчення багатьох наук, у тому числі і філологічних (лінгвокультурології, фразеології тощо). В даній роботі ми проаналізуємо паремії з компонентом-гастронімом «йогурт» та знайдемо, якщо це виявиться можливим, приблизні за змістом аналоги в українській та французькій мовах, адже в східно- та західно-європейських

культурах йогурт є менш поширеним інгредієнтом у порівнянні зі східними країнами. Йогурт – кисло-молочний продукт, незамінна складова багатьох страв турецької кухні. Його вживають окремо, у складі соусу або десертів.

Yoğurdu tuz, insanı söz öldürür. (досл. *Сіль вбиває йогурт, а людину слово.*) Тлумачення: так само, як сіль шкодить йогурту та вбиває усі корисні бактерії і псує продукт, так і слова можуть завдати шкоди людині, поранити її і у деяких випадках навіть вбити. Це прислів'я закликає до обережного поводження зі словами: перше ніж говорити, слід добре подумати. Виходячи зі змісту прислів'я, знаходимо українські аналоги другої частини турецького прислів'я (без гастрономічного компоненту): **Слово може вбити людину, а може й вилікувати. / Добрі слова лікують, а погані – вбивають. / Les mots peuvent tuer.** (досл. *Слова можуть вбивати*). В усіх трьох мовах використано метафору – *слова / сіль вбивають*.

Mayasız yoğurt tutmaz. / Mayasız yoğurt çalınmaz. (досл. *Йогурт без дріжджів не тримається / не зберігається*.) Тлумачення: Кожна страва складається з певних складових, компонентів. У більш широкому сенсі: наприклад, для того, щоб заробити гроші, потрібно мати необхідні складові. Для вдалого ведення бізнесу та отримання від нього ефективності та прибутку треба забезпечити відповідне середовище, інструменти та обладнання, а також невеличкий капітал. Змістові аналоги в українській мові: **Без води й борщу не звариш. / Без дріжджів і солі хліб кривий. / Без хліба – не обід, без капусти – не борщ. / Без приправи і паляниці не зробиш. / Казав дід бабі: «Якби сир та масло, то вареників наварила б, тільки що ж, – борошна нема.** Французькі аналоги з гастрономічними компонентами: **De seule farine, on ne fera pas de pain.** (досл. *З одного борошна хліба не зробиш.*) / **On ne fait pas d'omelette sans casser des œufs.** (досл. *Омлет не зробиш, не розбивши яєць*.) Це прислів'я було популяризоване Бальзаком у його творах. В ту епоху вираз «faire une omelette» був синонімом «розбити крихкі речі». Цей вираз використовувався для виправдання якомусь неприємного інциденту, вчинку. Зараз вживається більше у сенсі «не можна щось отримати без певних ризиків чи жертв». «Дріжджі та йогурт» трансформуються в українських варіантах в «воду та борщ / дріжджі, сіль і хліб / капусту і борщ», а у французькому – в «борошно – хліб, омлет – яйця».

Maymun yoğurdu yemiş, artığını ayının yüzüne sürmüş. (досл. *Мавпа з'їла йогурт, а залишками вимазала обличчя ведмедя*.) Тлумачення: Хитра людина завжди знайде спосіб звалити свою про-

вину на когось іншого, особливо наївного. Приблизна за змістом приказка в українській мові про людські хитрощі: **Дмитер хитер: з'їв курку, та сказав – сама полетіла.** З цього приводу спадає на думку дитячий вірш Івана Франка «Плакала киця на кухні» (1981): «Повар сметанку злизав, а на кицю сказав».

Deniz yoğurt olmuş da yemeye kaşık bulunmamış. (досл. *Море перетворилося на йогурт, та не знайшлося ложки, щоб його з'їсти*.) Це турецьке прислів'я використовується для опису ситуацій, коли є щось гарне і добре, але немає інструментів або можливостей, щоб отримати з цього вигоду. Наприклад, знаходимо подібне тлумачення: якщо існують ресурси та можливості для отримання вищої освіти, але за якоїсь причини у людини немає доступу до цих ресурсів, то море стає для нього йогуртом. Інший приклад: бізнесу треба знайти нових клієнтів, але у керівника немає коштів на рекламу, то море для нього – йогурт. Також це прислів'я турки можуть використовувати у ситуаціях, коли доступ до ресурсів, необхідних для виживання, неможливий. Наприклад, у випадку, коли люди зіштовхуються з голодом, турки теж говорять, що море перетворилося на йогурт, але немає ложки, щоб його з'їсти.

В українському фольклорі в приблизних за змістом і реалізацією аналогах можна прослідкувати схожість – це узагальнена гастрономічна тематика, прислів'я – так чи інакше пов'язані з їжею або прийомом їжі: **Їв би паляниці, та зубів нема. / Носом чую, та руками не вловлю (не впіймаю). / Є сало, та не можна дістати – високо висить. / Бачить корова, що на повітці солома. / Видно й хати, та далеко чухрати. / Мордується, як собака з воловою кісткою: і не перегризе, і язиком мозку не дістане. / Очі б їли, та губа не може. / Хоч бачить око, та зуб не йме. / Бачать очі, та ба! / Коло рота минеться, та в рот не попаде. / Чує кіт в глечичку молоко, та голова не влазить.** Лексичними аналогами пари *йогурт – ложка* в українській мові виступають *паляниця – зуби; сало, солома, кістка, молоко – неможливість з'їсти або дістати щось* тощо. Цікаво порівняти українське прислів'я **Є ложка, та в мисці нема.** Тут бачимо інверсоване відзеркалення загального змісту турецького прислів'я (море йогурту, але не знайшлося ложки / ложка є, а їжі немає) та повтор лексеми «ложка» в двох мовах.

Знаходимо на цей приклад два французькі аналоги з лексикою, пов'язаною з прийомом їжі (*шлунок, живіт та вкусити*): **Les yeux sont plus grands que le ventre.** (досл. *Очі більші, ніж живіт*.) / **On n'y saurait mordre.** (досл. *Не вдасться вкусити*.)

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır. (досл. У кожного смільчака (джигіта) своя манера їсти йогурт.) Це турецьке прислів'я має глибинний сенс та звертає увагу на унікальність та особистісні відмінності кожної людини. Мається на увазі, що всі ми різні. Кожна людина відрізняється від інших зовнішністю, характером, здібностями і талантами. Кожен має власний спосіб життя, вчиняє по-різному в однакових ситуаціях та виконує роботу на свій лад. Наприклад, деякі люди швидко приймають рішення, вони сміливі та рішучі. А інші, навпаки, можуть бути більш спокійними, стриманими, поміркованими та обережними.

Прислів'я також показує, що є багато різних способів зробити будь-яку роботу. Люди можуть використовувати різні методи для виконання однієї й тієї самої роботи, але у фіналі всі вони можуть досягти однакового результату. Тому у кожної людини унікальні методи і стиль. Тобто кожна людина має свій спосіб «їсти йогурт». Завдяки цим особливостям та несхожестям людський світ багатий та різнобарвний. Людина повинна, по-перше, сприйняти свої власні особливості та відмінності, а по-друге, цінувати інших, ставитися до них з повагою, не засуджувати і не намагатися нікого переробляти під себе.

В українській мові зустрічаємо приблизні змістові аналоги: **На колір і смак товариш не всяк. / На любов і смак товар не всяк. / Кожен Івась має свій лас (смак). / Той хоче гарбузів, а той огірків. / У всякої Пашки свої замашки.** А у французькій: **Chacun son goût.** (досл. У кожного свій смак.) / **Des goûts et des couleurs, on ne discute (dispute) pas.** (досл. Смаки та кольори не обговорюються.) Українські еквіваленти демонструють приклади рими: *смак – всяк, Івась – лас, Пашки – замашки.*

Yola yoğurt dökmiş var mı? (досл. Хто-небудь розлив йогурт на дорозі?) Це дуже цікава приказка-запитання з точки зору повсякденних традицій турок, які ще збереглися в селах та маленьких містах. Наприклад, коли гості або хтось з родини вирушають у дорогу, від'їжджають, існує традиція вилити цеберку води услід задля рівної та безпечної дороги. Ми вбачаємо певну тотожність цієї традиції з вище зазначеною приказкою. Її зміст полягає у тому, що робота краще і легше виконується, якщо за неї береться людина, яка вже має подібний досвід, тобто спеціаліст у своїй справі. Йогурт, пролитий під колесами, на думку турок, дозволяє колесам легше обертатися під час їхнього руху. Буквальне тлумачення має на підставі, що тому, хто пролив йогурт на дорозі, буде легше подорожувати. Однак сенс цієї приказки не

такий простий. Фактично, у ній підкреслюється важливість етапів планування та підготовки перед початком роботи або проекту. Зокрема, досвідчена людина заздалегідь готується, щоб полегшити виконання роботи та розробляє стратегію подолання можливих труднощів. Крім того, цю приказку можна розглядати як пораду, яку надають досвідчені спеціалісти молоді, діляться з нею своїм досвідом. У самому глобальному сенсі приказка «Хтось розлив йогурт дорогою / по дорозі?» є порадою, яка підкреслює важливість попередньої підготовки та планування, які є запорукою для успішного результату. Синтаксична особливість – це питальне речення.

В українській мові знаходимо такі віддалені змістові аналоги: **Десять разів міряй, а раз утни. / Тричі зміряй, а раз відріж. / Скажеш – не вернеш, напишеш – не зітреш, відрубаєш – не приточиш.** Французький аналог: **Tourne sept fois ta langue dans ta bouche avant de parler.** (досл. Поверни сім разів своїм язиком у роті перш, ніж говорити.)

Ekmeğini kuru yiyeceğine, yoğurdunu duru ye. (досл. Замість сухого хліба, їжте чистий йогурт.) У цьому турецькому прислів'ї підкреслюється важливість корисної та смачної їжі у людському житті та наголошується на виборі якісних, свіжих та корисних для здоров'я продуктів харчування. Воно також означає, що харчові звички людини повинні бути правильними. Турки вживають багато йогурту у якості соусу до різних страв, особливо м'ясних, і це покращує процеси травлення. Лексема «йогурт» транслює нам такі поняття, як прозорість, свіжість, корисність. Більш того, тут ми спостерігаємо проекцію на інші сфери людського життя: завжди треба бути розсудливим і обережним у своєму виборі. За характером висловлювання це порада у наказовому способі. В українській та французькій мовах аналогів не знайдено.

Zemheride yoğurt isteyen cebinde bir inek taşır. (досл. Той, хто у сильний мороз хоче йогурту, носить корову у кишені.) Тлумачення: Той, хто хоче чогось важко досяжного, повинен знайти спосіб втілити своє бажання у життя, докласти максимум зусиль. Використано метафору: «корова у кишені». Можливо, на нашу думку, приблизними змістовими аналогами можна було б вважати українські прислів'я з прямими порадами: **Любиш яблучко, люби й оскомочку. / Любиш горішки, люби і насмішки. / Любиш поганяти, люби й коня годувати. / Любиш узяток, люби й даток. / Любиш їхати – люби й саночки возити. / Чужий чуб скубши, треба й свого**

наставити. / Не терши, не мнявши, не їсти калачів. У французькому варіанті: **Si tu veux du beurre, il en faut battre.** (досл. *Якщо хочеш вершкового масла, треба його збити.*) / **Celui qui veut tirer le miel de la ruche ne doit craindre les piqûres.** (досл. *Той, хто хоче дістати меду з вулика, не повинен боятися бджолиних укусів.*) Цікаво простежити лексичні трансформації у різних мовах при збереженні загального змісту паремій. Бачимо, що «йогурт» у турецькому прислів'ї перетворюється в українських аналогах в «горішки / яблучка», а у французьких у «вершкове масло / мед».

Yoğurdu yazın keller, kışın beyler yer. (досл. *Влітку йогурт їдять лисі чоловіки, а взимку джентельмени.*) Ми не змогли знайти офіційного тлумачення цього прислів'я у словниках. Але декілька респондентів висунули гіпотезу, що влітку молока вдосталь і з нього готують йогурт і вживають його у якості соусу і навіть мажуть голову від сонячних опіків лисі чоловіки. А взимку молоко стає більш дорогим продуктом через його недовільну кількість. Тому його у якості сировини для йогурту можуть дозволити собі тільки джентельмени, тобто заможні чоловіки, які купують будь-які харчові продукти незалежно від їхньої ціни та пори року.

Ekmekten kaşık olur ama her yoğurdun hakkına değil. (досл. *Можна зробити ложку з хліба, але не до кожного йогурту вона підійде (але не кожен йогурт нею можна їсти).*) Тлумачення: люди можуть виконувати будь-яку роботу за нагальної необхідності, але кожна робота потребує майстерності. Слід пам'ятати, що задля майстерного виконання роботи потрібні час і докладання зусиль. Так само, як можна зробити ложку з хліба, можна приготувати і будь-яку страву, але потрібен досвід і вміння у кулінарії. Це прислів'я теж носить відтінок поради і звертає увагу людей на те, що недостатня увага при виконанні роботи може призвести до невдачі.

Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleterek yer. (досл. *Той, що обпекся на молоці, їсть йогурт, дмухаючи на нього*). Існує ідентична за змістом приказка, у якій «йогурт» змінено на «айран», та відповідно дієслово «їсти» на «пити»: **Sütten ağzı yanan, ayranı üfleterek içer.** (досл. *Той, що обпекся на молоці, п'є айран, дмухаючи на нього*). Тлумачення: Людина, яка постраждала внаслідок певних подій або неприємного інциденту, надалі в подібній ситуації буде вести себе пильно та діяти обачно. Тобто людина засвоїла урок і стає обережною.

В українській мові є декілька варіантів практично повних аналогів цієї паремії, з однією відмінністю – «йогурт/айран» замінено на «холодну воду» або «сироватку»: **Як спарився на молоці,**

то й на сироватку дмухатимеш. / Обпекшись на молоці, хукатимеш і на воду. / Опечешся на молоці, то й холодну воду студитимеш. В деяких схожих аналогах замість «молока» знаходимо «окріп»: **Хто обпекся на окропі, той і на холодну воду дмухне. / Хто на окропі спарився, той і на холодну воду дмухає.** Або лексичну пару каша – маслянка: **Хто кашею обпекся – на маслянку дмухає.** В цьому самому сенсі вживаються і дві наступні приказки: **Налякав міх, то й торби страшно. / Раз обпечешся – другий остережешся.**

У французькій мові знаходимо приказку з тим самим змістом, але лексична реалізація якої відрізняється від турецьких та українських приказок: **«Chat échaudé craint l'eau.»** (досл. *Кішка, яка опарилася, боїться води.*) Лексему «людина» змінено на «кішка». Це приклад зооморфної метафори. Цей стилістичний троп спостерігається і в деяких схожих за змістом, але далеких за лексичною тотожністю, українських приказках: **Битому собаці кия не показуй. / Лякана ворона куца боїться. / Полоханий заєць пенька боїться.**

Yoğurtçu yoğurdum ekşi demez. (досл. *Виробник йогурту не скаже, що його йогурт кислий.*) / **Kimse yoğurdum ekşi demez.** (досл. *Ніхто не скаже, що його йогурт кислий.*) / **Yoğurdum ekşidir diyen olmaz.** (досл. *Немає тих, хто сказав би, що його йогурт кислий.*). Існує ще один турецький аналог цього прислів'я зі словом «айран»: **Kimse ayranım ekşi demez.** (досл. *Ніхто не скаже, що його айран кислий.*)

Як багато інших турецьких паремій, ця приказка містить у собі власну філософію, підкреслює важливість духовних цінностей та моральних якостей. По-перше, це прислів'я часто вживається щодо людей, які не помічають та не сприймають своїх власних помилок та недоліків. Йогурт та айран – найпоширеніші кисло-молочні продукти у турецькій кухні. Зазвичай вони мають кислуватий присмак. Проте коли людина їсть йогурт або п'є айран власного виробництва, вона може не помітити або не визнати занадто кислий присмак. Так само люди іноді можуть ігнорувати або заперечувати власні недоліки або вади, вони схильні говорити тільки про свої позитивні сторони, часто втрачаючи об'єктивність. Прислів'я підкреслює, що кожна людина має критично оцінювати себе, сприймати без прикрас. Люди, які здатні визнавати свої помилки, вважаються більш зрілими та користуються повагою оточуючих. Людина, яка не може бути чесною сама з собою, втрачає довіру інших, друзів, роботу. До того ж тут підкреслюється важливість самопізнання, яке сприяє самовдосконаленню людини і набуттю таких якостей,

як чесність, щирість, об'єктивність. Як наслідок, люди, які розуміють свої недоліки, намагаються подолати їх і працюють над своїм духовним розвитком, краще ставляться до інших. По-друге, це прислів'я може вживатися у значенні, що кожен продавець розхвалює товар, який продає, навіть якщо він не дуже якісний. По-третє, так кажуть про людину, яка захищає свою точку зору, а також стає на бік тих, хто її підтримує.

Приблизними аналогами за значенням до другого пункту тлумачення є українські прислів'я: **Кожний кулик своє болото хвалить. / Усякий кулик до свого болота звик. / Кожний кулик у своєму болоті велик. / Кожна лисиця свій хвостик хвалить. / Кожна птаха своє гніздо хвалить. / Кожна корова своє теля лиже. / Кожна жаба своє болото хвалить. / Кому як болото, а мені так як злото. / Людям як повітка, а мені як квітка.** В українських близьких за змістом пареміях спостерігаємо зооморфну метафору – використання образів тварин: *куллик, лисиця, птаха, жаба*, а також прийом антитези, реалізований за допомогою антонімів: *золото* протиставляється *болоту, повітка – квітку*.

У французькій мові є схоже за змістом прислів'я **On ne peut pas être juge et partie.** (досл. *Неможна одночасно бути суддею і представляти одну зі сторін.*). Мається на увазі, що неможливо об'єктивно судити про те, до чого маєш безпосереднє відношення. Неможна судити про власну справу, про самого себе і при цьому залишатися нейтральним. Завжди потрібна об'єктивна точка зору та погляд зі сторони.

Висновки. У даній роботі ми розглянули 13 турецьких прислів'їв та приказок з національно-маркованим гастрономічним компонентом «йогурт». Зіставний аналіз турецьких, українських та французьких прислів'їв та приказок дозволив виявити гастрономічні особливості кухонь і традицій країн, мови яких ми обрали для порівняння, а також особливості та розбіжності менталітету та культур (східної, східноєвропейської та західноєвропейської).

Розглянуті турецькі паремії демонструють глибокий філософський зміст та транслюють кризь сторіччя непохитні гуманістичні цінності. Більшість з них можуть тлумачитися як в прямому, так і в переносному сенсах.

Лише одна паремія з двома взаємозамінними лексемами «молоко – йогурт/айран» (*Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer. Sütten ağzı yanan, ayranı üfleyerek içer.*) має дуже близьку лексичну реалізацію в українській мові (*молоко/окріп – вода/сироватка*), та має повні змістові аналоги і в українській, і у французькій мовах.

До однієї з турецьких приказок (*Deniz yoğurt olmuş da yemeye kaşık bulunmamış.*) знаходимо приблизний антонімичний аналог в українському фольклорі (*Є ложка, та в мисці нема.*).

Знайдені еквівалентні вислови в усіх трьох порівнювальних мовах мають багато однакового: головне – це спільна ідея висловлювання, народна мудрість, а також досить часте співпадання окремих лексичних засобів. До двох з проаналізованих паремій ми не знайшли навіть приблизного аналогу в українській та французькій мовах (*Ekmeğini kuru yiyeceğine, yoğurdunu duru ye.; Yoğurdu yazın keller, kışın beyler yer.*). Цей факт пояснюється гастрономічними і культурними відмінностями.

Завдяки структурному аналізу нам вдалося виявити характерні синтаксичні особливості та художні прийоми, які використовуються у досліджених пареміях. Як правило, за характером висловлювання це розповідні, стверджувальні або заперечні (*Kimse yoğurdum ekşi demez. Mayasız yoğurt tutmaz (çalınmaz). Yoğurdum ekşidir diyen olmaz.*) речення. Одну паремію побудовано як пораду наказовим способом (*Ekmeğini kuru yiyeceğine, yoğurdunu duru ye.*), ще одну (*Yola yoğurt dökmüş var mı?*) – в якості питального речення. Лише в одній турецькій паремії було виявлено риму (*keller – beyler – yer*), яка використовується для збереження ритму та кращого запам'ятовування. Декілька рим спостерігаємо в українських аналогах (*корова – солома, хати – чухрати, смак – не всяк, Паушки – замашки, поганяти – годувати, горішки – насмішки, узток – додаток*).

Серед художніх прийомів виокремлюються метафора (*сіль / слово вбиває*) та антитеза (*злото – болото, повітка – квітка*). У декількох українських та одній французькій пареміях спостерігаємо зооморфну метафору (*кішка, кулик, лисиця, птаха, жаба, ворона, собака, заць*). Образи тварин замінюють людину. Зооморфна метафора завжди додає алегоричності та дотепності висловлюванню, а також яскраво передає емоційно-образне мислення етносу.

У цьому дослідженні найбільшу варіативність, багатство та цікавість підбору лексичного матеріалу демонструють турецька і українська мови. Українській мові належить перевага по різноманіттю змістових аналогів та використанню рими.

Прислів'я та приказки є найяскравішим культурноносним прошарком мови. Дослідження фольклорної складової мови наближає нас до більш ефективного спілкування з представниками інших культур, тобто сприяє покращенню міжкультурної комунікації. А значить ми стаємо більш обізна-

ними, відкритими, толерантними до інших культур, релігій, ментальностей. Ми бачимо, що світ різний і неймовірно цікавий. Сприйняття іншого, емпатія, терпимість наразі важливі як ніколи, зважаючи на хаос та війни, які відбуваються у світі.

Вважаємо дослідження і порівняння паремій у трьох генетично неспоріднених мовах (тюркській, слов'янській, романській) цікавим та продуктивним і маємо на меті продовжити дослідження у цьому напрямку у наших наступних роботах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Авксентьев Л. Современная украинская мова. Фразеология. Харьков: Вища школа, 1988. 134 с.
1. Авксентьев Л. Фразеологична одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки. *Мовознавство*. Харків. 1979. № 5. С. 13–16.
 2. Їжакевич Г. Стилiстична класифікація фразеологізмів. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 10. С. 13–21.
 3. Кобринець О. С. Гастрономічна тематика у французьких, турецьких та українських пареміях. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2023. Вип. 62. Т. 1. С. 204–210.
 4. Кобринець О. С. Гастрономічний код «східні ласощі» у турецьких прислів'ях та приказках. *Progressive research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher. Boston, USA. 22–24.06.2023. Рр. 382–388.
 5. Кобринець О. С. Гастрономічний компонент «айран» у турецьких пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 69. Т. 1. С. 215–220.
 6. Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями. Вид. 3-тє, доп. і переробл. / В. М. Северинюк. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2014. 176 с.
 7. Фразеологічний словник української мови: у 2 т. / Уклад.: В. Білоноженко та ін. К.: Наукова думка, 1999. Вид. II. 980 с.
 8. Aksoy Ömer Asım. Atasözleri ve deyimler sözlüğü. 1–2 Cilt. İnkılap Yayınları, 2015. 220 s.
 9. Monreynaud F., Pierron A., Suzzoni F. Dictionnaire de proverbes et dictons. La sagesse du monde entier. Paris: Dictionnaires Le Robert, 1989. 730p.

REFERENCES

1. Avksentiev L. (1988) Suchasna ukrainska mova. Frazeolohiia. [Modern Ukrainian Language. Phraseology] Kharkiv: Vyshcha shkola, 134 s. [in Ukrainian].
2. Avksentiev L. (1979) Frazeolohichna odynytisia yak predmet frazeolohii ta yii osnovni oznaky. [Phraseological Unit as a Subject of Phraseology and its Main Features] *Movoznavstvo – Linguistics*. Kharkiv, 5. 13–16. [in Ukrainian].
3. Yizhakevych H. (1971) Stylistychna klasyfikatsiia frazeolohizmiv. [Stylistic Classification of Phraseological Units] *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*, 10. 13–21. [in Ukrainian].
4. Kobrynets O. S. (2023) Hastronomichna tematyka u frantsuzkykh, turetskykh ta ukrainskykh paremiakh. [Gastronomic topics in French, Turkish and Ukrainian paremias] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*, 62. T. 1. 204–210. [in Ukrainian].
5. Kobrynets O. S. (2023) Hastronomichni kod «skhidni lasoshchi» u turetskykh prysliviakh ta prykazkakh. [The gastronomic code of «oriental delicacies» in Turkish proverbs and sayings] *Progressive research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference*. BoScience Publisher. Boston, USA. 22-24.06.2023, 382–388. [in Ukrainian].
6. Kobrynets O. S. (2023) Hastronomichniy komponent «airan» u turetskykh paremiakh. [The gastronomic component «ayran» in Turkish paremias] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*, 69. T.1. 215–220. [in Ukrainian].
7. Tematychnyi slovnyk populiarnykh ukrainskykh prysliviiv ta prykazok z komentariamy (2014) [Thematic Dictionary of Popular Ukrainian Proverbs and Sayings with Comments] Vyd. 3-tie, dop. i pererobl. / V. M. Severyniuk. Ternopil: Navchalna knyha. Bohdan – Educational book. Bogdan, 176 s. [in Ukrainian].
8. Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy (1999) [Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language]: u 2 t. / Uklad.: V. Bilonozhenko ta in., K.: Naukova dumka. – Scientific thought, II. 980s. [in Ukrainian].
9. Aksoy Ömer Asım (2015) Atasözleri ve deyimler sözlüğü. [Dictionary of Proverbs and Idioms], 1-2 Cilt. İnkılap Yayınları, 220s. [in Turkish].
10. Monreynaud F., Pierron A., Suzzoni F. (1989) Dictionnaire de proverbes et dictons. La sagesse du monde entier. [Dictionary of Proverbs and Idioms. Wisdom from around the World]. Paris: Dictionnaires Le Robert, 730 p. [in French].

УДК 82-3:82-4 (477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-31>

Олена КОЛІНЬКО,

orcid.org/0000-0003-4085-2577

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри української філології та зарубіжної літератури

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

(Запоріжжя, Україна) *kolinko56@meta.ua*

НОВЕЛА «ЦВІТ ЯБЛУНІ» М. КОЦЮБІНСЬКОГО ЯК ДИСИПАТИВНИЙ ТЕКСТ

У статті конкретизовано синергетичний підхід до аналізу тексту новели, зосереджуючись на творі М. Коцюбинського «Цвіт яблуні». Новелу представлено як дисипативний текст, позаяк він має відкриту структуру і взаємодіє із зовнішнім середовищем, впливаючи на нього і викликаючи різноманіття тлумачень. Наголошується, що першість у відкритті дисипативних структур належить І. Пригожину, який зробив це відкриття в галузі фізики і хімії, але згодом універсалізував його і запропонував розглядати крізь призму нерівноважних процесів і відкритих, самоорганізованих систем різні явища (соціальні, біологічні, психічні), навіть буттєві характеристики людини. Пригожинські моделі взяли на озброєння різні науки і, звичайно, літературознавство. Висновується, що пригожинська теорія дисипативних структур цілком прикладається до аналізу художнього тексту і новели як жанру, зокрема.

Акцентовано на тому, що дисипативність тексту новели зумовлена напруженою, скрупульозною роботою автора, під час якої він наповнює текст своєю енергією, своїми емоціями і почуттями. В результаті такого процесу починають формуватися складні структури, які характеризуються багатовимірністю, багатоваріантністю. Використовуючи термінологію синергетиків, зазначається, що йдеться про моменти флуктації, біфуркації, які змушують реципієнта схилитися у бік того чи іншого атратора і по-різному сприймати й інтерпретувати текст. Особливість реценції залежить від освіченості, уяви, ерудиції, світогляду, читацького досвіду, віку, часу, естетичних смаків, культури читача тощо. Для унаочнення зазначеного наведені інтерпретації новели «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського дослідниками, вченими (Я. Поліщука, Н. Skorobohatko, М. Наєнка), які висловлюють різні, часом протилежні думки, але увиразнюють дисипативність, відкритість тексту.

Дослідження новели за допомогою автобіографічного синергену демонструє інтермедіальність твору, його зв'язок з життєвими подіями й імпресіоністичним живописом М. Беркоса.

Ключові слова: дисипативний текст, флуктація, біфуркація, атратор інтермедіальність.

Olena KOLINKO,

orcid.org/0000-0003-4085-2577

Doctor in Philology, Professor,

Professor at the Department of Ukrainian Philology and Foreign Literature

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

(Zaporizhzhia, Ukraine) *kolinko56@meta.ua*

THE NOVEL «APPLE BLOSSOM» BY M. KOCYUBINSKY AS A DISSIPATIVE TEXT

The paper specifies a synergetic approach to analyzing the text of the novel Apple Blossom, focusing on the work of M. Kotsiubynsky. The novel is presented as a dissipative text, as it possesses an open structure and interacts with the external environment, influencing it and provoking diverse interpretations. It is emphasized that the discovery of dissipative structures is primarily attributed to I. Prigozhyn, who made this discovery in physics and chemistry, later generalized it and proposed to examine various phenomena (social, biological, psychological) and even the existential characteristics of humans through the lens of nonequilibrium processes and open, self-organizing systems. Various sciences have adopted Prigozhyn's models and, of course, literary studies. It is concluded that Prigozhyn's theory of dissipative structures can be entirely applied to analyzing artistic text and the novel as a genre in particular.

It is emphasized that the dissipativity of the text of the novel is determined by M. Kotsiubynsky's intense and meticulous work, during which he fills the text with his energy, emotions, and feelings. As a result of this process, complex structures begin to form, characterized by multidimensionality and variability. Using the terminology of synergetics, it is noted that we are dealing with moments of fluctuation and bifurcation, which compel the recipient to lean towards one or another attractor and to perceive and interpret the text in different ways. The specificity of reception depends on the reader's education, imagination, erudition, worldview, reading experience, age, time, aesthetic tastes, culture, and so on. To illustrate this, interpretations of the novel Apple Blossom by researchers and scholars (Y. Polishchuk, N. Skorobohatko, M. Naienko) are presented, who express various, sometimes contradictory opinions, yet highlight the dissipativity and openness of the text.

The study of the novel through the lens of autobiographical synergy demonstrates the intermediality of M. Kotsiubynsky's work, its connection to life events, and the impressionistic paintings of M. Berkos.

Key words: dissipative text, fluctuation, bifurcation, attractor, intermediality.

Постановка проблеми. Сучасна глобальна наукова думка була б неповною без революційного внеску Іллі Пригожина, видатного вченого, лауреата Нобелівської премії 1977 року, який започаткував нову нелінійну наукову картину світу, у якій може здійснюватися перехід від безладу, теплового хаосу до порядку. Вчений довів, що у таких процесах можуть виникати нові динамічні стани матерії, які відображають взаємодію даної системи з навколишнім середовищем. «Взаємодія системи із зовнішнім світом, її занурення у нерівноважні умови може стати вихідним пунктом у формуванні нових динамічних станів – *дисипативних структур*» (Prigogine, Stengers, 1984). Вони тісно пов'язані з такими ключовими поняттями, як: «нелінійність», «нестійкість», «флуктуація», «біфуркація». Зробивши відкриття в галузі фізики і хімії, І. Пригожин універсалізував їх, запропонувавши розглядати крізь призму нерівноважних процесів і відкритих, самоорганізованих систем соціальні, біологічні, психічні явища, наголосивши на тому, що вони можуть прикладатися до характеристики усього, навіть людини з її свободою, творчістю і життям. Її його моделі стали загальними, запрацювали в різних наукових сферах, і подолавши межі фізики і хімії, стали активно використовуватися в соціальних науках, історії, філософії, психології, і, звичайно, літературознавстві. Відтак пригожинська теорія дисипативних структур цілком прикладається до аналізу художнього тексту і новели як жанру, зокрема.

Аналіз досліджень. У сучасній гуманітаристиці є наукові розвідки про характеристики англійської новели як синергетичного феномену (Сухова, 2021); про самоорганізацію та саморегуляцію німецькомовної новели як типу тексту і дискурсу (Чередниченко, 2017). Оpubліковано ряд загально-теоретичних наукових праць про творчий процес (Синергетика і творчість, 2014), де він аналізується як відкрита, динамічна, когерентна система, що має здатність до саморозвитку. Є літературознавчі розвідки про проблеми фрактальної сутності літературного твору в контексті синергетичної парадигми (Лещенко, 2021) та застосування синергетичних досліджень у характеристиці літератури нестабільних періодів (Абабіна, 2021). Л. Тарнашинська розглядає синергетичний вимір українського шістдесятництва крізь призму методів Nonlinearscience, пояснюючи це соціокультурне явище в термінах соціальної синергетики (Тарнашинська, 2013). Цюп'як І. К. у монографії (Цюп'як, 2013) розглядає жанрове розмаїття новели 20–80-х років ХХ ст., аналізує онтологію естетичного як принцип дослідження прозових

форм за допомогою автобіографічного синергену творчих доль видатних новелістів Миколи Хвильового, Григорія Косинки, Валер'яна Підмогильного, Юрія Яновського, Юрія Липи, Олександра Довженка, Григора Тютюнника, Олесь Гончара. Синергетичний підхід до дослідження текстів малих форм було застосовано Л. Піхтовніковою, зокрема до віршованої німецької байки (Піхтовнікова, 1999). Зовсім недавно побачила світ стаття О. Колінько «Новела кінця ХІХ – поч. ХХ ст. як синергетична структура», у якій авторка пропонує нові підходи до аналізу модерністської новели зазначеного періоду, використовуючи термінологію і понятійний ряд, запропонований синергетиками (Колінько, 2024). Короткий огляд наукових праць засвідчує, що українська новела к. ХІХ – поч. ХХ ст. у світлі синергетичного дискурсу починає викликати науковий інтерес, а це десятки текстів різних письменників, які творили цей жанр на порубіжжі ХІХ–ХХ ст. і які можна досліджувати у такому контексті.

Мета статті: дослідити одну з багатьох новел М. Коцюбинського, а саме – «Цвіт яблуні», вперше представлену як дисипативний текст. У межах такого підходу особливу увагу заплановано приділити зв'язкам художнього тексту новели з живописом і кіномистецтвом, які демонструють його відкритість та нові аспекти взаємодії літератури з іншими видами мистецтв.

Виклад основного матеріалу. Кінець ХІХ – поч. ХХ ст. був періодом кризових явищ у суспільстві та культурі, різкого й напруженого темпу суспільно-політичного життя; активних пошуків подолання кризи, виходу на нові рубежі мислення, тобто таким моментом історичного розвитку, який з позицій синергетичної науки можна розглядати як нелінійне середовище, відкрито, незамкнено, самоорганізуючу систему, у якій внаслідок нестійкості і невизначеності шляху подальшої еволюції виникають біфуркації (вибір можливих варіантів функціонування). Відтак і модерністську новелу, яка розвивалася і утверджувалася в цей час, можна вважати відкритою, нелінійною системою через її гнучкість і відкритість до будь-яких трансформацій, перебудов, оновлень і пошуків нових художньо-виражальних засобів і прийомів.

Володіючи такими властивостями, текст модерністської новели може мати безліч інтерпретацій, і передбачити, як він може сприйматися реципієнтом в кожному окремому випадку, практично неможливо, оскільки він здатен генерувати безліч смислів, що переплітаються між собою і створюють нові. Це дає підстави характеризувати модерністську новелу к. ХІХ – поч. ХХ ст. як дис-

ипативну, відкриту структуру. Наявність безлічі інтерпретацій тексту модерністської новели означає його відкритість зовнішньому середовищу, насамперед, реципієнту та ширше – інтермедіальному та культурному простору, з якими текст постійно взаємодіє, змінюючи свій змістовий контент для нових суспільних віянь і тим самим зберігаючи свою актуальність.

Відкритості тексту передують титанічна робота автора над твором. Висловлюючись мовою синергетиків, у ній важливу роль відіграють процеси дисипації, розсіювання енергії. Письменник, працюючи над твором, наповнює його своєю енергією, і під її впливом починають формуватися складні структури тексту, які мають здатність еволюціонувати, ускладнюватися. Дисипація означає розсіювання, тобто головною властивістю таких структур є розсіювання засвоєної енергії, і в навколишнє середовище йде висока ентропія, а всередині них, відповідно, ентропія знижується, тобто відбувається мимовільне ускладнення. У світлі синергетичної парадигми це означає, що текстова структура, створена за допомогою такого потужного енергетичного заряду, який випромінює автор, набуває здатності впливати на тих, хто з ним стикається, позаяк виступає як джерело, що не тільки синтезує енергію, а й передає її у простір і час. А тим, на кого впливає літературний твір, є, звичайно, реципієнт, читач, сприйняття і свідомість якого змінюється з часом і віком, і він відшукує в тексті нові й нові семантичні пласти. Сприйняття твору О. Потебня вважав продовженням процесу творчості, специфіка якого залежать від досвіду, культурного рівня, психічних якостей, поглядів і смаків реципієнта. М. Зубрицька слушно зазначає, що текст реалізує себе «лише на підставі результату зустрічі та контакту двох світів: світу тексту, простір якого просвітлює світ автора, і світу читача». «Рецепція, – за словами М. Зубрицької, – це текст-реакція, текст-відгук, текст-доповнення, які дають можливість говорити про сприйняття як про тісне переплетення процесів самоотождоювання, пізнання та оцінювання, що попри виразний індивідуалізований вимір міцно вкорінені у певний історичний та загальний соціокультурний контекст. Рецепція – це і мітологізація, оскільки читач вибудовує власну систему образів: автора і літературних персонажів» (Зубрицька, 2004: 100).

У цьому контексті варто зазначити, що тут йдеться й про момент біфуркації, коли читач схиляється у бік того чи іншого атратора. До кінця прочитання тексту реципієнт утверджується у своєму розумінні його, і вся текстова система само-

організовується, підкоряючись обраному читачем варіанту інтерпретації твору. Таким чином, модерністська новела цілком вписується в синергетичний процес творчості, готовий до сприйняття безмежної кількості альтернативних варіантів, або, за синергетичною термінологією, структур-атраторів, які також можуть мати широку палітру інтерпретацій.

Для унаочнення зазначеного звернімося до новели М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» і простежимо можливі і наявні її інтерпретації, які напряму залежать від сили закладеної в неї авторської енергії та її випромінювання у відкритий простір чи середовище. Письменник ставить завдання зафіксувати мінливий рух складної людської психіки, суміш плутаних і неповторних вражень. М. Зеров слушно зауважував, що «Коцюбинський був глибоким психологом; він дуже тонко описує психічний стан людини, дуже примітливо стежить за розвитком одного якогось настрою...» (Зеров, 2003: 142).

У «Цвіті яблуні» автор для відтворення психічного стану батька-письменника, у якого помирає донька, послуговується прийомом «потіку свідомості». Написана у такій формі, новела демонструє плин хаотичних думок наратора, що постає в різних ракурсах, «Потік свідомості» увиразнює авторську інтенцію показати «людське «я» персонажа в трьох ракурсах: батька, у якого в страшних муках помирає улюблена дитина, і її страждання відгукуються в його рефлексіях; митця і «байдужого» автора, з його неадекватною внутрішньою реакцією, що суперечить морально-етичним умовностям, порушуючи усталені правила й закони та звичний хід речей, який у момент такої нестерпної психоемоційної напруги ще й виявляє здатність холодно, тверезо, прагматично спостерігати, фіксувати, аналізувати, розцінювати події як матеріал для майбутнього художнього витвору; чоловіка (мужчини), у якого виникають хитливі бажання навіть тоді, коли він дивиться на вбиту горем дружину, тобто полоненість його духу тілесністю, «тварністю».

Такий різнобій емоційних станів провокує внутрішній, психологічний конфлікт цих іпостасей «індивідуальності» й екранується на природу людини: герой здатен милуватися цвітом яблуні, хоч її обсіпані пелюстки порівнює зі згасаючим життям своєї дитини, але перемагає «індиферентизм художника» за визначенням П. Филиповича. У новелі не тільки ця сцена, а й увесь текст стає своєрідним згустком енергії, яка не може втриматися у межах твору і, за принципом дисипативних структур, випромінює потужний заряд у навколишнє середовище, справляє такий глибокий емоційно-настрійний вплив на реципієнта, стимулює

його внутрішню активність, ініціюючи процес різноманітного сприйняття смислових значень. Відкритість художнього тексту увиразнює думка М. Зубрицької: «Коли б справдилася літературна теорема, що будь-який текст має одне-єдине значення, і відповідно, існує тільки одне правильне його прочитання, то ця подія водночас стала б літературною катастрофою, початком кінця літератури як мистецтва комунікування, оскільки тоді потреба у творчому відчитуванні, у ланцюговій реакції читацьких відгуків просто відпала б. Читання за своєю природою і сутністю – це відкритий процес» (Зубрицька, 2004: 305).

Відомий факт: щоб основа художнього тексту виявилася життєздатною і сюжетна лінія могла розвиватися, вона повинна мати протиріччя. А текст новели «Цвіт яблуні» – суцільні протиріччя, хаос думок і вчинків. І. Пригожин підкреслює можливість спонтанного виникнення у дисипативних структурах порядку в організації із безпорядку і хаосу в результаті процесу самоорганізації (Prigogine, Stengers, 1984: 17–18), бо вона (самоорганізація) передбачає виникнення з первісного хаосу дедалі більш упорядкованих структур, дедалі більш складно організованих станів. У випадку тексту новели така самоорганізація й викликає неоднозначне, суперечливе його потрактування.

Так, вчений Я. Поліщук бачить у тексті новели одну із варіацій модної в період раннього модернізму теми творчості, коли естетизація враження парадоксальним чином вимагала відмовитися від його реальності, «перекласти» на мову ідеального, тобто мистецтва, і в такому контексті смерть власної дитини сприймається як «символічна проєкція акту творчості, що неодмінно домагається від автора жертви й живиться його конкретним болем і стражданням» [Поліщук, 2010: 83]. Дослідниця Н. Скоробогатко письменницький цинізм героя пояснює бажанням знайти у власному серці сліди бруду й непереможних людських інстинктів, викрити до дна складні й темні глибини людської психіки; але бачить у цьому «щось» піднесене й зворушливе (Скоробогатко, 2005: 309). Літературознавець М. Наєнко за «зверхньою» маскою спостеріг у підтексті те, що, певно, випало з-під уваги всіх інших дослідників. На його думку, «поведінка» героя «Цвіту яблуні» «не просто відбиває різні стани його свідомості й душі, а дає змогу глянути на найжахливіший людський стан, стан... цинізму. Найжахливіший він тому, що здатний зруйнувати головну складову «світової гармонії» – саму людину» (Наєнко, 2008: 602). Пересічний читач, можливо, не вловить прихованих психологічних пластів новели й однозначно потрактує смерть дитини і горе батьків.

Отже, текст новели «Цвіт яблуні» демонструє дисипативність, відкритість, яка породжує у реципієнта різні думки, емоції, стани, викликаючи безліч інтерпретацій і різнотлумачень.

Спробуймо подивитися на людське «я» автора новели іншими очима, коли ідентичність людини постає як ідентифікація, в процесі якої митець відкриває себе через творчість. Тоді можемо відчувати, в якому психо-емоційному стані перебував М. Коцюбинський, уявити, як рвалася його душа між буденністю і світом мистецтва, краси. Таке роздвоєння було у новеліста останні десять років життя, і викликане воно було не тільки творчими злетами і падіннями, а й суперечливим, хаотичним особистим життям.

Відомий факт, що у 30-річному віці Михайло Коцюбинський одружився на Вірі Дейші, красивій, рішучій, сильній духом жінці, яка стала йому не просто коханою дружиною, а й другом, згодом матір'ю чотирьох дітей. Коцюбинський багато працював, щоб забезпечити велику родину, що, ймовірно, спричинило хворобу серця і астму. З часом сімейні стосунки обросли рутинною, одноманітною повсякденністю спричинила стан байдужості, втомленості, внутрішньої спустошеності. Але в душі митця «жила потреба краси», щастя.

І доля подарувала йому щастя – фатальне і пристрасне кохання до молодшої на шістьнадцять років Олександри Аплаксіної. Перше їх побачення сталося 3 січня 1906 року. Олександрі тоді було двадцять шість років, Коцюбинському – майже сорок два. Йому залишалося жити сім років. І весь цей час пройшов під знаком кохання до Олександри Аплаксіної, у якій він бачив жінку своєї мрії, музу, що надихала його на творчість і допомагала забувати про прогресуючу хворобу. Олександра у відповідь не тільки цікавилася творчістю коханого, а й намагалася читати його твори, але українську мову не знала, розмовляла російською, тож подумала тільки один – «Цвіт яблуні». І це не випадково: дисипативність, відкритість тексту новели була настільки потужною, що мала вплив не тільки на зовнішнє середовище, а й на внутрішній світ реципієнта.

Дисипативність новели передбачає, мовою синергетиків, «процеси розсіювання неоднорідних елементів у зовнішнє середовище у відкритих нелінійних системах, що призводить до їх виходу за межі системи» (Домброван, 2013: 69). Термінологією літературознавців це можна трактувати ще і як «перекодування літературних текстів на художню метамову інших мистецтв і зворотнє перекодування художньої метамови інших мистецтв на метамову літератури» (Наливайко, 2007: 24), тобто відбувається взаємопроникнення

мистецтв у творчості письменників, звернення до суміжних муз через тісноту в обмежених рамках свого мистецтва, через неможливість виразити словом невловиме, невимовне, маючи на увазі не стільки співвідношення структурних компонентів, як їх внутрішню суть.

Такі ознаки характерні і для новели М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» (1902), яка є інтермедіальним текстом. Письменник мав друга – одесита Михайла Беркоса (1861–1919), художника-імпресіоніста, у якого, на перший погляд, було усе: талант, успіх, слава, гроші, кохання. Та з роками дружина почала демонструвати напади патологічних ревнощів: стежила за чоловіком, перевіряла навіть його кишені, роздратовано ставилася до його малярства. Від цього страждала пелюсткова душа митця, та, попри все, на полотнах художника яскравіше вирувало життя – розмаїття квітів, сонце, блакитне небо, квітучі дерева. У свою останню весну він написав картину і назвав її «Цвіт яблуні» (1919), на якій стара-престара яблуня буяє чи не останнім цвітом.

Після Михайлової смерті дружина Марія знайшла на дачі велике сховище його картин. Розгнівана жінка спалила все, не могла навіть померлому чоловікові пробачити його таємницю, що він, ховаючись від неї, малював. Сірим попелом кружляло над снігами Малої Данилівки, мальовничому харківському передмісті, те, що залишилося від більш як 350 полотен, незакінчених етюдів і нереалізованих творчих задумів Михайла Беркоса. А «Цвіт яблуні» таки вцілів. Такою потужною була енергія «Цвіту яблуні» Коцюбинського, яка зміцнила навіки дружбу двох Михайлів, двох українських імпресіоністів: Коцюбинського і Беркоса та увічнила їхні безсмертні творіння.

Ще одним доказом дисипативності тексту новели «Цвіт яблуні» є такий показовий факт. Коли 48-річний письменник-імпресіоніст помер, його дружина заборонила Олександрі приходити на похорон і відмовилася приймати квіти від неї. Однак символічний «цвіт яблуні» все ж переважив: біля голови Коцюбинського лежав вінок із білого яблуневого цвіту, сплетений саме Олександрою.

Дисипативність тексту новели, глибоке проникнення в складнощі і тонкощі особистого життя митця наштовхнули режисера Євгенія Сидоренка зняти фільм «Тасмания» у 2019 році (за п'єсою «Беатріче Коцюбинського» чернігівського письменника Анатолія Покришнія) про історію кохання Михайла Коцюбинського і Олександри Аплаксіної, в якому вдалося передати, як відблиск почуття осяяв їхні стосунки і творчість письменника в останні роки його життя. Фільм вразив глядачів енергетикою та ритмом кадрів: герої шас-

ливі, і цьому не можуть завадити ні їх соціальний і сімейний стан, ні думки оточуючих, ні хвороби, ні усвідомлення безперспективності стосунків.

Таким чином, перед нами постає яскравий приклад дисипативності й відкритості тексту модерністської новели, що в термінах синергетики можна розглядати як своєрідне перетворення «чужого» на «своє». Це також підкреслює інтермедіальність новели, відкриваючи нові можливості її інтерпретації.

Та більше того, тут варто говорити й про дисипативні сили, що присутні в новелі й поза нею, пов'язані з творчою особистістю автора і його оточенням. У фізиці найбільш яскравим прикладом дисипативних сил є та, яка виникає між тілами, які взаємодіють один з одним, за умови їх руху одне відносно одного. Найчастіше це сила тертя ковзання, внаслідок якої тіла, між якими спостерігається взаємодія, нагріваються, тобто механічна енергія переходить в теплову (Дурмашкін, 2022). Ця синергетична сполука у перекладі на літературну мову означає велику притягальну силу любові, яку відчували закохані Михайло і Олександра, неймовірну енергію, яку вони випромінювали при зустрічах і в листуванні, їхні почуття і емоції, що переходили в незвичайну теплоту і ніжність попри схвалення / несхвалення їхніх стосунків у суспільстві. Також це дружба з художником М. Беркосом, на якого так вплинула енергія і сила «Цвіту яблуні», що він відтворив цей шедевр на полотні, і ця картина була ледь не останньою роботою його мистецького життя і повторила ідеї письменника: попри старість і смерть, життя і кохання перемагає – яблуня цвіте. І те, що вона не перетворилася на попіл після розправи дружини з його картинами, теж є символічний смисл. І те, що вінок із яблуневого цвіту, попри заборони, був найкращим у труні М. Коцюбинського, теж є виявом дисипативних сил. Ці сили керували й режисером Євгенієм Сидоренком, який знімав в дуже непростих умовах мелодраматичну стрічку про Михайла Коцюбинського й Олександру Аплаксіну.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що текст новели «Цвіт яблуні» цілком обґрунтовано можна розглядати як дисипативну структуру – динамічну, нелінійну, відкриту та невпорядковану систему, для якої характерні процеси хаотизації, біфуркації, флуктуації та інші подібні явища. Аналіз цієї модерністської новели М. Коцюбинського розширює перспективи дослідження його творчості й малих жанрів межі XIX–XX ст. у такому ракурсі. Тема дослідження виглядає цікавим і новаторським явищем, сприяючи розвитку міждисциплінарних підходів до аналізу цього жанру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абабіна Н. Література і синергетика : навч. посібник. Одеса : Фенікс, 2021. 152 с.
2. Домброван Т. І. Мова в контексті синергетики. Одеса, 2013. 346 с.
3. Дурмашкін Пітер. Дисипативні сили. URL : <https://ukrayinska.libretexts.org/> (дата звернення: 20.03.2024).
4. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис, 2004. 351 с.
5. Зеров М. Українське письменство. Київ : Основи, 2003. 1301 с.
6. Колінько О. Новела кінця XIX – поч. XX ст. як синергетична структура. Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung: der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der VI Internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, Zürich, 24. Mai, 2024. Zürich-Vinnitsia: BOLESWA Publishers & UKRLOGOS Group LLC, 2024. С. 292–295.
7. Лещенко Г.В. Літературний текст як (мульти)фрактальна структура. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 17. Том 2. Ужгород, 2021. С. 203–207.
8. Наєнко М. К. Художня література України. Від міфів до модерної реальності. Київ : Просвіта, 2008. 1064 с.
9. Наливайко Д. Сучасна літературна компаративістика : аспекти і тенденції. *Слово і Час*. 2007. № 5. С. 18–27.
10. Піхтовнікова Л. С. Синергія стилю байки: німецька віршована байка XIII–XX ст. : монографія. Харків : Бізнес Інформ, 1999. 220 с.
11. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... : М. Коцюбинський : літературний портрет. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 304 с.
12. Пригожин І., Стенгерс І. Порядок з хаосу. Новий діалог людини з природою. URL: <https://studfile.net/preview/3651411/page:57/> (дата звернення: 20.03.2024).
13. Синергетика і творчість : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 314 с.
14. Скоробогатько Н. Михайло Коцюбинський. *Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст. : у 2 кн.* Київ : Либідь, 2005. Кн. 1. С. 280–352.
15. Сухова А. В. Характеристика англосовієтської новели як синергетичного феномену. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71). № 3. Ч. 1. Київ, 2021. С. 198–202.
16. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: синергетичний вимір. *Теорія літератури: концепції, інтерпретації* : науковий збірник / ред. кол. : Л. Грицик (голова) та інші. Київ : Логос, 2013. С. 149–160.
17. Цюп'як І.К. Українська новела 20-80-х років XX століття в контексті сучасних інтерпретацій : монографія. Донецьк : Національний гірничий університет, 2013. 198 с.
18. Чередниченко В. П. Самоорганізація німецькомовної новели: синергетичний аспект. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2017. № 69. С. 211–215.
19. Prigogine Ilya, Stengers Isabelle. ORDER OUT OF CHAOS. Man's new dialogue with nature. Heinemann. London. 1984. с. 17–18. URL: <http://belb.info/obmen/Prigozhin.htm> (дата звернення: 20.03.2024).

REFERENCES

1. Ababina, N. (2021). *Literatura i synerhetyka: Navchal'nyy posibnyk* [Literature and Synergetics: A Textbook]. Odesa: Feniks, 152 p. [in Ukrainian].
2. Dombrovan, T. I. (2013). *Mova v konteksti synerhetyky* [Language in the Context of Synergetics]. Odesa, 346 p. [in Ukrainian].
3. Durmashkin Piter. *Dysypatyvni syly* [Dissipative Forces]. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org/> (data zvernennya: 20.03.2024).
4. Zubryts'ka, M. (2004). *Homo legens: chytannya yak sotsiokul'turnyy fenomen* [Homo legens: reading as a socio-cultural phenomenon]. Lviv: Litopys. 351 p. [in Ukrainian].
5. Zеров, M. (2003). *Ukrayins'ke pys'menstvo* [Ukrainian Writing]. Kyiv: Osnovy, 1301 p. [in Ukrainian].
6. Kolin'ko, O. (2024). *Novela kintsya XIX – poch. XX st. yak synerhetychna struktura* [The Novel of the late XIX – early XX Centuries as a Synergistic Structure]. Zürich-Vinnitsia: BOLESWA Publishers & UKRLOGOS Group LLC, 2024. p. 292–295.
7. Leshchenko, H. (2021). *Literaturnyy tekst yak (mul'ty)fraktal'na struktura* [Literary text as a (multi-)fractal structure]. Transcarpathian philological studies. Issue 17. Volume 2. Uzhhorod, p. 203–207. [in Ukrainian].
8. Nayenko, M. (2008). *Khudozhnya literatura Ukrayiny. Vid mifiv do modernoyi real'nosti*. [Fiction of Ukraine. From myths to modern reality]. Kyiv: Prosvita, 1064 p. [in Ukrainian].
9. Nalyvayko, D. (2007). *Suchasna literaturna komparatyvistyka : aspekty i tendentsiyi*. [Modern literary comparative studies: aspects and trends]. *Word and Time*. p. 18–27. [in Ukrainian].
10. Pikhovnikova, L. (1999). *Synerhiya stylu bayky: nimets'ka virshovana bayka XIII–XX st. : monohrafiya*. [Synergy of fable style: German poetic fable of the XIII–XIX centuries: a monograph]. Kharkiv: Business Inform, 220 p. [in Ukrainian].
11. Polishchuk, Y. (2010). *I kata, i heroya vin lyubiv... : M. Kotsyubyns'kyu : literaturnyy portret*. [He loved both the executioner and the hero... : M. Kotsiubynskyi: a literary portrait]. Kyiv: Academia Publishing House, 304 p. [in Ukrainian].
12. Pryhozhyn, I., Stengers, I. *Poryadok z khaosu. Novyy dialoh lyudyny z pryrodoyu*. [Prigozhin I., Stengers I. Order out of chaos. A new dialog between man and nature]. <https://studfile.net/preview/3651411/page:57/>.
13. Kremen', V. (2014). *Synerhetyka i tvorchist' : monohrafiya* [Synergetics and creativity: a monograph]. Kyiv: Institute of the gifted child, 314 p. [in Ukrainian].

14. Skorobohat'ko, N. (2005). Mykhaylo Kotsyubyns'kyu. Istoriya ukrayins'koyi literatury. Kinets' XIX – pochatok XX st. : u 2 kn.[Mykhailo Kotsiubynskyi. History of Ukrainian Literature. Late XIX – early XX centuries: in 2 books. Book 1]. Kyiv: Lybid, p. 280–352 [in Ukrainian].

15. Sukhova, A. (2021). Kharakterystyka anhlo movnoyi novely yak synerhetychnoho fenomenu. [Characterization of the English-language short story as a synergistic phenomenon]. Scientific notes of Vernadsky TNU. Series: Philology. Journalism. Vol. 32 (71). № 3. Ч. 1. Kyiv, p. 198–202 [in Ukrainian].

16. Tarnashyns'ka, L. (2013). Ukrayins'ke shistdesyatnytstvo: synerhetychnyy vymir. Teoriya literatury: kontseptsii, interpretatsii : naukovyy zbirnyk [Ukrainian sixties: synergistic dimension. Theory of Literature: Concepts, Interpretations: a scientific collection]. Kyiv : Logos, 2013. p.149–160 [in Ukrainian].

17. Tsyup'yak, I. (2013). Ukrayins'ka novela 20-80-kh rokiv XX stolittya v konteksti suchasnykh interpretatsiy : monohrafiya [Ukrainian short story of the 20s-80s of the 20th century in the context of modern interpretations: a monograph]. Donetsk: National Mining University, 198 p. [in Ukrainian].

18. Cherednychenko, V. (2017). Samoorhanizatsiya nimets'komovnoyi novely: synerhetychnyy aspekt. [Self-organization of the German-language novel: a synergistic aspect]. New philology. Zaporizhzhia, No. 69. P. 211–215 [in Ukrainian].

19. Prigogine, I., Stengers, I. ORDER OUT OF CHAOS. Man's new dialogue with nature. Heinemann. London. 1984. c. 17–18. URL: <http://belb.info/obmen/Prigozhin.htm>.

УДК 811.111:81'25

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-32>

Марина КОЛІСНИК,

orcid.org/0000-0002-6697-5850

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) *kolisnyk.maryna@lil.kpi.ua*

Марія ТКАЧЕНКО,

orcid.org/0009-0004-3533-1771

студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) *maletychm5364@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ У РОМАНІ ГЕЛЕН ФІЛДІНГ «ЩОДЕННИК БРІДЖИТ ДЖОНС»

Стаття містить всебічний аналіз мовних засобів відтворення лінгвокультурних реалій в українському перекладі роману Гелен Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс». Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю вдосконалення підходів до перекладу культурно-специфічних елементів сучасної англійської літератури, особливо реалій, які транлюють унікальні національні, соціальні та культурологічні коди. Переклад таких елементів вимагає не лише знань лінгвістики, але й глибокого розуміння культурного контексту, що робить питання вивчення лінгвокультурних реалій особливо актуальним в умовах глобалізації та міжкультурної комунікації. У статті ставиться завдання виявити й систематизувати мовні засоби відтворення лінгвокультурних реалій у українському перекладі роману «Щоденник Бріджит Джонс» та оцінити ефективність використаних перекладацьких стратегій щодо збереження культурної автентичності оригінального тексту. Об'єктом аналізу є текст роману Гелен Філдінг та його переклад українською, а предметом – лінгвокультурні реалії, що відображають специфіку британської культури, і способи їхнього передання у перекладі. Для досягнення поставленої мети було застосовано низку методик: описовий метод, який дозволяє детально проаналізувати мовні засоби перекладу; порівняльний аналіз оригіналу та перекладу, який спрямований на виявлення відповідностей реалій; метод класифікації, який допомагає систематизувати типи реалій та відповідні перекладацькі підходи; а також метод систематизації, який допомагає узагальнити отримані результати. На додачу до цього, дослідження включає аналіз таких перекладацьких стратегій, як транскрипція, транслітерація, калібрування, адаптація, описовий переклад та еквівалентність. Студіювання перекладу мовних і культурних реалій потребує ґрунтовної теоретичної бази, яка охоплює низку аспектів перекладознавства, лінгвістики, культурології та культурної антропології.

Ключові слова: лінгвокультурні реалії, переклад, культурно-специфічні елементи, перекладацькі стратегії, мовні засоби, класифікація реалій, Гелен Філдінг, Щоденник Бріджит Джонс.

Maryna KOLISNYK,

orcid.org/0000-0002-6697-5850

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Theory, Practice and Translation of English

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) *kolisnyk.maryna@lil.kpi.ua*

Maria TKACHENKO,

orcid.org/0009-0004-3533-1771

2nd year master's student at the Faculty of Linguistics

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

(Kyiv, Ukraine) *maletychm5364@gmail.com*

SPECIFICS OF TRANSLATING REALITIES IN HELEN FIELDING'S "BRIDGET JONES'S DIARY"

The study provides a comprehensive analysis of the linguistic means of reproducing linguistic and cultural realities in the Ukrainian translation of Helen Fielding's novel Bridget Jones's Diary. The relevance of the study is determined by the need to improve approaches to the translation of culturally specific elements of contemporary English-language literature, especially realities that are carriers of unique national, social and cultural codes. The translation of such elements requires not only knowledge of linguistics but also a deep understanding of the cultural context, which makes the study of linguistic and cultural realities particularly relevant in the context of globalisation and intercultural communication. The article aims to identify and systematise the linguistic means of reproducing linguistic and cultural realities in the Ukrainian translation of the novel Bridget Jones's Diary and to assess the feasibility of the applied translation strategies in terms of preserving the cultural authenticity of the original work. The object of the study is the text of Helen Fielding's novel and its translation into Ukrainian, and the subject is the linguistic and cultural realities that reflect the peculiarities of British culture and the ways of their transmission in translation. To achieve this goal, a number of methods were used: the descriptive method, which allows for a detailed analysis of the linguistic means of translation; the comparative analysis of the original and the translation, which aims to identify the correspondences of realities; the classification method, which helps to systematise the types of realities and the corresponding translation approaches; and the systematisation method, which helps to summarise the results. In addition, the study includes an analysis of translation strategies such as transcription, transliteration, calibration, adaptation, descriptive translation and equivalence. The study of translation of linguistic and cultural realities requires a solid theoretical framework that covers a number of aspects of translation studies, linguistics, cultural studies and cultural anthropology.

Key words: *linguocultural realities, translation, culturally-specific elements, translation strategies, linguistic means, classification of realities, Helen Fielding, Bridget Jones's Diary.*

Постановка проблеми. Лінгвістичний контекст є важливим аспектом будь-якого художнього твору, оскільки він відображає специфіку культурного та соціального середовища, в якому відбуваються події (Baker, 2020). У перекладі художніх творів, особливо тих, що глибоко вкорінені в певній культурі, таких як «Щоденник Бріджит Джонс» Гелен Філдінг, мовні особливості відіграють ключову роль у формуванні ідентичності персонажів, розгортанні сюжету та досягненні гумористичних чи драматичних ефектів. Цей роман, представник жанру комедійної прози, насичений розмовною лексикою, ідіомами, культурними алюзіями та іншими особливостями повсякденного британського життя, що ускладнюють перекладачеві не тільки точну передачу змісту, але й збереження атмосфери оригінального тексту. Зокрема, мовні реалії є важливим фактором при адаптації тексту для іноземної аудиторії, оскільки вони вимагають не лише мовної точності, але й культурної релевантності, що дозволить повною мірою відчувати дух оригіналу.

Аналіз досліджень. Лінгвокультурні реалії мають значення слів та виразів, які позначають культурно-специфічні об'єкти, явища чи поняття, що невідомі або не мають еквівалентів в інших культурах. Як правило, реалії відображають важливі культурні, соціальні, історичні та повсякденні елементи життя нації (Berman, 1992). Вивчення реалій у перекладі потребує чіткої класифікації, яка уможливує систематизацію підходів до їх перекладу. «Географічні реалії – назви природних об'єктів, географічних зон, клімату»

(Chesterman, 2006). «Етнографічні реалії – побутові звичаї, національні свята, кухня, одяг». «Соціальні реалії – адміністративно-правові інститути, суспільно-політичні терміни, посади, професії». «Культурні реалії – література, мистецтво, фольклор, традиції, звичаї» (Inghilleri, 2005).

Залежно від типу реалії та контексту, для передачі мовних та культурних реалій у перекладі використовуються різні стратегії. Одним з таких методів є транскрипція, тобто, відтворення фонетичної форми іншомовного слова з урахуванням фонетичних правил мови перекладу, іншим же виступає транслітерація, що являє собою передачу реалій через графічне зображення іншомовного слова за допомогою алфавіту мови перекладу. Метод транскрипції у перекладі застосовується в тих випадках, коли потрібно зберегти звукову форму іншомовних слів, яка є значущою для їхнього сприйняття у новій культурно-мовній системі (Cronin, 2013).

Це особливо актуально для передачі власних імен, географічних назв, термінів, назв брендів або понять, які не мають еквівалентів у мові перекладу. Важливість транскрипції як перекладацької стратегії відзначають багато західних лінгвістів, таких як Юджин Найда (Nida, 2003), оскільки, за словами спеціаліста, вона допомагає уникнути втрати смислового та культурного контексту, особливо в разі реалій, що є частиною локальної культури чи менталітету. Транслітерація в перекладі використовується для точної передачі графічної форми слів з однієї мови на іншу, зазвичай коли ці мови мають різні системи письма. Значний

внесок у дослідження транслітерації зробили науковці Джейкобсон і Хаус, які підкреслювали її важливість для міжкультурної комунікації в умовах глобалізації. Однак, окрім очевидної користі у використанні методу вчені Фрідріх Шляйєрмахер (Schleiermacher, 1813) і Андре Лефевр (Lefevre, 1998) підкреслювали, що транслітерація може обмежувати передачу культурних і прагматичних значень, оскільки зосереджується лише на зовнішній формі слів. Зокрема, Лефевр вказував на те, що у випадках, коли мова йде про терміни з культурним підтекстом, транслітерація може викликати труднощі при читанні у споживача, який не знайомий з контекстом оригінальної мови, адже метод не завжди може влучно передати зміст оригіналу (Berman, 1992).

Калькування виступає як дослівний переклад компонентів реалії, який дає змогу зберегти формальну структуру оригіналу. Метод розщеплює іншомовний елемент на його складові частини і передає їх відповідниками в мові перекладу. Подібна методика зазвичай застосовується для перекладу ідіом, термінів або фразеологічних зворотів, що не мають прямого аналогу в мові перекладу. Класичними прикладами кальок є терміни на кшталт «*skyscraper*» — «*хмарочос*». Лінгвіст Дарбельне відзначав калькування як форму лексичної інновації, що збагачує мову перекладу новими синтаксичними і семантичними конструкціями.

Часто в перекладі вживають метод адаптації, який проявляється заміною факту еквівалентним або більш зрозумілим елементом з культури цільової аудиторії перекладу. Він дозволяє перекладачеві замінити культурно специфічні елементи оригіналу на аналогічні явища, які є зрозумілими та звичними для цільової аудиторії. Як приклад, англійське «*Thanksgiving*» можна адаптувати як «*День подяки*», хоча в багатьох країнах немає аналогічного свята. Лінгвісти підкреслюють, що адаптація часто є необхідною для створення перекладу, який функціонуватиме в новій культурній парадигмі. Крім цього, в текстах одним з найчастіше вживаних є й описовий метод перекладу, тобто використання в тексті перекладу детального пояснення значення реального явища, що сприяє розумінню культурного контексту. Мається на увазі, що замість прямого перекладу перекладач надає розширений опис значення слова або концепту, зосереджуючись на передачі його змісту. Цей метод корисний для пояснення культурних або спеціалізованих термінів, які не мають аналогів у мові перекладу (Chesterman, 2006).

Петер Ньюмарк (Newmark, 2010) відмічав описовий метод особливо важливим у випадках, коли семантична точність має пріоритет.

Деякі елементи тексту можуть бути опущені в перекладі, якщо вони не додають суттєвого смислового або художнього значення, але ускладнює переклад та розуміння з боку читача. Це можуть бути другорядні культурні реалії або специфічні жарти, які не мають аналогів в українській культурі та навіть при застосуванні різних методів не дають потрібного контексту. Перекладач може використовувати експлікацію, тобто додавання пояснень/уточнень для тих елементів, що можуть бути незрозумілими для українського читача без додаткової інформації. Часто перекладачі використовують кілька методів перекладу одночасно, щоб досягти найбільш природного та точного варіанту (Berman, 1992).

За теорією Лоуренса Венуті, перекладацька стратегія може бути доместикаційною або форенізаційною (Venuti, 2008). Доместикація передбачає адаптацію тексту до культури цільової аудиторії, що й сприяє легшому сприйняттю реалій, але водночас ризикує втратити культурну специфіку оригіналу. Форенізація, навпаки, зберігає культурну унікальність оригінального тексту, але може ускладнити сприйняття реалій через їхню незвичність для іншої культури (Dizdar, 2014). У сучасній теорії перекладу часто підкреслюється, що ці стратегії можуть співіснувати в межах одного тексту, залежно від контексту та мети перекладу. Деякі реалії є унікальними для конкретної культури і не мають аналогів в іншій мові, що робить їх переклад особливо складним (Gouadec, 2015). Вони часто несуть у собі додаткові культурні та емоційні асоціації, які важко передати іноземною мовою. Читачі з іншої культури можуть не розуміти або не мати доступу до контексту, що створює ризик втрати сенсу або хибного сприйняття тексту (Marais, 2016).

Важливим аспектом у перекладі лінгвокультурних реалій є контекст. Контекст може бути як вузьким (реалії, що зрозумілі лише у межах одного суспільства або певної епохи), так і широким (реалії, що мають глобальне значення і можуть бути зрозумілими багатьма культурами) (Gambier, 2020). В художньому перекладі збереження реалій часто має першорядне значення, оскільки реалії є частиною літературного світу (Gambier, 2020). В науково-популярних або інформаційних текстах перекладач може застосовувати спрощення або адаптацію для забезпечення доступності реалій (Gouadec, 2015). Доцільність перекладу залежить не лише від передачі значення слів, але й від відтворення емоційного, стилістичного і культурного контексту (Munday, 2001). Вибір перекладацьких рішень у роботі з реаліями сильно впливає на сприйняття тексту цільовою аудиторією. В укра-

їнському перекладі «Щоденника Бріджит Джонс» культурна специфіка британського життя грає важливу роль у побудові цільного образу головної героїні. Правильний переклад реалій забезпечує вірне сприйняття її характеру, її життя та обставин, такими, як їх намагалась передати авторка (Munday, 2017).

Таким чином, мета статті полягає у виявленні та систематизуванні мовних засобів відтворення лінгвокультурних реалій в українському перекладі роману «Щоденник Бріджит Джонс» та оцінити доцільність застосованих перекладацьких стратегій з точки зору збереження культурної автентичності першотвору. Об'єктом дослідження є текст роману Гелен Філдінг та його переклад українською мовою, а предметом – лінгвокультурні реалії, що відображають особливості британської культури, та способи їх передачі в перекладі.

Виклад основного матеріалу. «Щоденник Бріджит Джонс» (англ. Bridget Jones's Diary) – це роман британської письменниці Гелен Філдінг, опублікований у 1996 році. Він написаний у формі щоденника і розповідає про рік із життя 30-річної самотньої жінки Бріджит Джонс, яка працює в Лондоні, намагається впоратися зі своїм особистим життям, роботою та пошуком себе. Головна героїня веде щоденник, у якому записує свої думки, переживання та щоденні події. Вона ставить перед собою різноманітні цілі, такі як схуднути, кинути палити, покращити свою кар'єру та знайти любов, але її життя часто сповнене кумедних ситуацій та розчарувань, зокрема через невпевненість у собі та проблеми у стосунках. Роман Гелен Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс» є багатим джерелом лінгвокультурних реалій, що показують британську культуру, соціальні норми та повсякденне життя. Аналізуючи роман можна виокремити ключову групу реалій, яка можуть стати проблемою для перекладача через свою культурну специфіку, а саме соціальні реалії, тобто елементи, які відображають структуру суспільства, соціальні ролі та норми поведінки. У романі це можуть бути посилення до британського побуту, суспільного тиску на жінок щодо шлюбу та зовнішності, а також особливості британського гумору та іронії.

У перекладі роману можна знайти багато цікавих прикладів реалій, які потребують особливого підходу до передачі з оригіналу на іншу мову. «Singleton» – термін, який означає незаміжно жінку, що має на меті знайти партнера. У перекладі використовується описовий підхід або адаптація, щоб передати соціальний підтекст цього терміну – «Самотня» або «Незаміжня». Іноді перекладачі можуть використовувати словосполучення на

кшталт «одиначка», щоб зберегти жартівливий стиль. «Smug married» – термін, що описує людей, які постійно підкреслюють свою перевагу через шлюб. В українській версії ця реалія передана як «Задоволена парочка» або «Самовдоволене подружжя». Назви місць у Лондоні або інших локаціях часто мають свої конотації, які передають соціальний статус або атмосферу. «Notting Hill» – досить популярний район Лондона, відомий своїм кінофестивалем і життям знаменитостей, в нас його трактували як «Ноттинг Гілл». Оскільки цей район уже відомий українським читачам завдяки фільму, його транскрибують без змін, до того ж, тут використовується транскрипція, задля збереження загальної картини подій. «Harrods» – одна з найзнаменитіших і найпрестижніших універмагів у Лондоні. Український переклад застосовує тут той же метод і називає крамницю як «Гарродс», адже це відома британська торгова марка. Етнографічні реалії включають опис британських традицій, свят та звичок, як, наприклад, «Christmas pudding» – традиційний різдвяний пудинг, який є важливим елементом британського різдвяного святкування. Традиція різдвяного пудингу мало відома в Україні, тому використовується прямий переклад з можливим додатковим поясненням – «Різдвяний пудинг». «Turkey», або індичка, є класичною стравою на британському різдвяному столі. Це слово є загальновідомим в Україні, тому воно використовується без додаткових пояснень, проте не завжди індичка присутня на українських різдвяних столах – тут не завадило б додати пояснення стосовно традицій іншої країни.

Політичні та адміністративні реалії в романі є складними для передачі, оскільки пов'язані зі специфічними британськими інституціями. «Department for Public Works» – це особлива британська урядова установа. Оскільки точного еквіваленту в українській адміністративній системі немає, використовується пряма адаптація.

Іншим прикладом реалії виступає ім'я головного героя «Mark Darcy», оскільки воно є алюзією на містера Дарсі з «Гордості й упередження» Джейн Остін. Цей персонаж є прямою алюзією на літературного героя класики британської літератури. В українському перекладі ім'я залишається незмінним, але може додаватися примітка, що пояснює алюзію, оскільки це частина контексту. А ось назва британського поп-гурту «Spice Girls», який був популярним в 90-ті роки, залишається без змін, оскільки цей колектив добре відомий і в Україні.

Британський гумор і сарказм є важливими для роману, і їхня передача українською мовою може вимагати адаптації або локалізації. «Bridget's

sarcastic remarks» – це згадка про те, що у романі Бріджит часто використовує іронічні та саркастичні висловлювання щодо свого життя. Іронія та сарказм передаються за допомогою стилістичних засобів української мови, як зміна інтонації або використання відповідних українських ідіом чи фразеологізмів, які дозволяють зберегти іронічний тон та правильно передати висловлювання у романі.

Існує кілька основних способів перекладу реалій, які можуть використовуватися залежно від типу реалії, контексту та мети перекладу (Marais, 2016). Деякі з них були на прикладі розглянуті вище, проте якщо заглибитись сильніше то у перекладі більшу частину займає метод транскрипції, який передає фонетичний образ слова, та такий метод як транслітерація – графічний, за допомогою українських літер (Cronin, 2013). Калькування полягає в дослівному перекладі реалії на мову перекладу. Цей метод підходить для реалій, які можуть бути зрозумілими в іншому культурному контексті (Dizdar, 2014). Описовий переклад пояснює зміст реалії, даючи читачам уявлення про її значення. Наприклад «*Marmite*» (британський харчовий продукт) має переклад «*Марміт – паста з екстракту дріжджів, популярна у Великій Британії*». У цьому випадку перекладач використовує описовий метод, щоб пояснити читачеві значення слова, оскільки цей продукт є маловідомим у країнах за межами Британії.

Іншим популярним методом при перекладі реалій є адаптація, яка передбачає заміну оригінальної реалії на аналог у культурі перекладу і це особливо актуально для соціальних та побутових реалій, які можуть не мати прямого відповідника в українській культурі. Якщо розглядати на прикладі наведеного роману «*Bank Holiday*», тобто «*Державний вихідний*», в цьому випадку адаптація допомагає читачеві зрозуміти концепцію національного свята без втрати змісту. Оскільки роман багатий на культурні реалії, притаманні британському середовищу, перекладач може часто використовувати метод адаптації, щоб передати англійські реалії у зрозумілих для українського читача формах. Посилання на британські традиції у творі, телевізійні програми, відомих особистостей або бренди можуть бути замінені на українські аналоги або пояснені приміткою, «*Marks & Spencer*» чи «*Harrods*» можуть бути адаптовані як «супермаркет» або конкретизовані для українського читача.

У випадках, коли певні мовні явища не можна передати у перекладі, застосовується метод компенсації. Це особливо важливо при перекладі гри слів або ідіоматичних виразів, які важко чи неможливо точно відтворити в іншій мові. Англійські фрази або жарти, що не мають прямого відповідника в

українській, можуть бути замінені на інші конструкції чи вирази, які зберігають загальний комічний ефект та зміст, проте в контексті іншої мови.

У «Щоденнику Бріджит Джонс» часто використовуються розмовні конструкції, що потребують модуляції для збереження природності у перекладі. Власні імена, назви міст, брендів та інших культурних реалій часто перекладаються за допомогою транскрипції та/або транслітерації. Метод передбачає дослівний переклад фраз або конструкцій, що відповідають за семантикою іншій мові, але іноді можуть звучати штучно в перекладі, відповідно, тому в романі калькування використовується обмежено і лише у випадках, коли це є справедливим для передачі деякого змісту. Англійський ідіоматичний вираз «*a piece of cake*» перекладений як «*простіше простого*», що є калькою, але дозволяє зберегти зміст.

Деякі елементи тексту можуть бути опущені в перекладі, якщо вони не додають суттєвого смислового або художнього значення, але ускладнює переклад та розуміння з боку читача. Це можуть бути другорядні культурні реалії або специфічні жарти, які не мають аналогів в українській культурі та навіть при застосуванні різних методів не дають потрібного контексту. Перекладач може використовувати експлікацію, тобто додавання пояснень/уточнень для тих елементів, що можуть бути незрозумілими для українського читача без додаткової інформації. Часто перекладачі використовують кілька методів перекладу одночасно, щоб досягти найбільш природного та точного варіанту.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що переклад «Щоденника Бріджит Джонс» є досить складним завданням, оскільки текст містить велику кількість мовних та культурних особливостей, що змушує перекладача використовувати різноманітні методи, щоб зберегти стиль, гумор та загальний зміст роману. Під час перекладу необхідно використовувати такі методи, як адаптація, компенсація, модуляція, калібрування, транскрипція та експлікація. Так, адаптація допомагає зробити текст зрозумілим для українського читача, зберігаючи його автентичність, а компенсація дає змогу досягти комічних ефектів у випадках, коли прямий переклад неможливий. За допомогою модуляції вдалося передати іронічний стиль та емоційне забарвлення, характерні для історії про Бріджит Джонс. Додатково калькування та транскрипція допомагають зберегти автентичність реалій оригіналу, роблячи його зрозумілим для українського читача. У свою чергу, експлікація допомагає пояснити культурні особливості та специфічні терміни, а також уникнути непорозуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baker M. Translation and conflict: A narrative account. London: Routledge, 2020. 246 p.
2. Berman A. The experience of the foreign: Culture and translation in romantic Germany. Albany: State University of New York Press, 1992. 255 p.
3. Chesterman A. The memes of translation: The spread of ideas in translation theory. Amsterdam: John Benjamins, 2006. 230 p.
4. Cronin M. Translation and globalization. London: Routledge, 2013. 260 p.
5. Dizdar D. Translation and cultural identity: Selected essays on translation and cross-cultural communication. Manchester: St. Jerome Publishing, 2014. 235 p.
6. Schleiermacher F. On the different methods of translating / trans. A. Lefevere. In: Venuti L. (Ed.), The Translation Studies Reader. 2nd ed. London: Routledge, 2000. pp. 24–25. (Original work published 1813).
7. Gambier Y. Translation and media: A multimodal approach. London: Routledge, 2020. 250 p.
8. Gouadec D. Translation as a profession. Amsterdam: John Benjamins, 2015. 215 p.
9. Inghilleri M. Bilingualism and translation: The implications of bilingualism for translation theory. Bern: Peter Lang Publishing, 2005. 280 p.
10. Koskinen K. Institutional translation: A conceptual framework for translation in institutional settings. Bern: Peter Lang Publishing, 2012. 210 p.
11. Lefevere A. Translation and cultural politics / In: Baker M. (Ed.), Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London: Routledge, 1998. pp. 246–249.
12. Marais K. Translation theory and development studies: A complexity theory approach. London: Routledge, 2016. 240 p.
13. Munday J. Introducing translation studies: Theories and applications. London: Routledge, 2001. 250 p.
14. Munday J. The Routledge handbook of translation studies. London: Routledge, 2017. 300 p.
15. Newmark P. Approaches to translation. Oxford: Pergamon Press, 2010. 212 p.
16. Nida E. Context in translating. Amsterdam: John Benjamins, 2003. 218 p.
17. Venuti L. The translator's invisibility: A history of translation. London: Routledge, 2008. 250 p.

REFERENCES

1. Baker, M. (2020). Translation and conflict: A narrative account. Routledge, 246 p.
2. Berman, A. (1992). The experience of the foreign: Culture and translation in romantic Germany. State University of New York Press, 255 p.
3. Chesterman, A. (2006). The memes of translation: The spread of ideas in translation theory. John Benjamins, 230 p.
4. Cronin, M. (2013). Translation and globalization. Routledge, 260p.
5. Dizdar, D. (2014). Translation and cultural identity: Selected essays on translation and cross-cultural communication. St. Jerome Publishing, 235 p.
6. Schleiermacher, F. (1813). On the different methods of translating (Trans. A. Lefevere). In L. Venuti (Ed.), The Translation Studies Reader (2nd ed., pp. 24-25). Routledge. (Original work published 1813), pp. 24–25.
7. Gambier, Y. (2020). Translation and media: A multimodal approach. Routledg, 250 p.
8. Gouadec, D. (2015). Translation as a profession. John Benjamins, 215 p.
9. Inghilleri, M. (2005). Bilingualism and translation: The implications of bilingualism for translation theory. Peter Lang Publishing, 280 p.
10. Koskinen, K. (2012). Institutional translation: A conceptual framework for translation in institutional settings. Peter Lang Publishing, 210 p.
11. Lefevere, A. (1998). Translation and cultural politics. In M. Baker (Ed.), Routledge Encyclopedia of Translation Studies (pp. 246-249). Routledge, pp. 246–249.
12. Marais, K. (2016). Translation theory and development studies: A complexity theory approach. Routledge, 240 p.
13. Munday, J. (2001). Introducing translation studies: Theories and applications. Routledge, 250 p.
14. Munday, J. (2017). The Routledge handbook of translation studies. Routledge, 300 p.
15. Newmark, P. (2010). Approaches to translation. Pergamon Press, 212 p.
16. Nida, E. (2003). Context in translating. John Benjamins, 218 p.
17. Venuti, L. (2008). The translator's invisibility: A history of translation. Routledge, 250 p.

Ольга АМЕРІДЗЕ,
orcid.org/0000-0002-6111-7996
здобувачка ступеня доктора філософії
Інституту проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) ameridzeolga@gmail.com

ФЕНОМЕН МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ІСПАНІЇ

У статті на основі критичного аналізу науково-педагогічних джерел висвітлено роль мультикультурної освіти у формуванні полікультурної особистості студента в умовах закладу вищої освіти Іспанії. З'ясовано, що в іспанському науково-педагогічному дискурсі мультикультурну освіту розуміють як: системну структуру інтерпретації та рефлексивної дії, яка цінує культурне розмаїття та соціальну рівність, забезпечує педагогічне управління навчанням і вихованням, є спрямованою на оптимізацію різних, але взаємопов'язаних вимірів освітнього процесу з формування міжкультурної компетентності тих, хто навчається. Окреслено мультикультурну освіту як освіту якісного типу, розробленою для того, щоб формувати полікультурну особистість в освітньому процесі та допомагати студентам обирати серед різноманітних моделей, альтернатив і можливостей, які існують у широкому діапазоні національної (у цьому випадку – іспанської) культури, саме ті, які будуть забезпечувати їх успішну життєдіяльність в умовах усе зростаючого культурного різноманіття глобалізованого світу. З'ясовано, що сьогодні мультикультурна освіта в Іспанії має характер інтерактивної культурно збагачувальної освіти, оскільки її сутність полягає в тому, щоб не лише визнавати існування людей, що належать до інших культур, а й взаємодіяти з ними, що, безсумнівно, призводить до взаємного особистісного збагачення і студентів, і викладачів. Включаючи компоненти мультикультурної освіти у свої навчальні дисципліни, викладачі допомагають студентам розвивати глибше розуміння різних культур, удосконалювати свої здібності до критичного мислення та розвивати підвищену самосвідомість, що в цілому сприяє формуванню полікультурної особистості кожного студента. Наголошено, що сучасні викладачі вищої школи мають коригувати викладання своїх дисциплін у такий спосіб, щоб відображати культурне розмаїття своїх студентів та водночас урахувати труднощі, з якими вони можуть стикатися в умовах мультикультурного освітнього середовища закладу вищої освіти. Вмілий педагогічний підхід у контексті мультикультурної освіти вимагає спрямованого акценту на питаннях культурного розмаїття, інтеграції в освітній процес інтерактивних методик навчання, які схвалюють і підтверджують культурну та мовну ідентичність студентів та загалом забезпечують формування їх полікультурної особистості.

Ключові слова: мультикультурна освіта, мультикультурне освітнє середовище, формування полікультурної особистості, студенти, заклад вищої освіти Іспанії.

Olga AMERIDZE,
orcid.org/0000-0002-6111-7996
PhD student
Institute of Problems on Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) ameridzeolga@gmail.com

PHENOMENON OF MULTICULTURAL EDUCATION AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF THE STUDENT'S POLY CULTURAL PERSONALITY IN SPAIN

The article, based on a critical analysis of scientific and pedagogical sources, highlights the role of multicultural education in the formation of a multicultural personality of a student in a higher education institution in Spain. It is stated that in the Spanish scientific and pedagogical discourse, multicultural education is understood as: a systemic structure of interpretation and reflexive action that values cultural diversity and social equality, provides pedagogical management of teaching and upbringing, is aimed at optimizing different but interconnected dimensions of the educational process to form intercultural competence of those who study. Multicultural education is defined as a quality type of education designed to form a polycultural personality in the educational process and help students choose among various models, alternatives and opportunities that exist in a wide range of national (in this case, Spanish) culture, those that will ensure their successful life in the conditions of the ever-growing cultural diversity of the globalized world. It has been found

that today multicultural education in Spain has the character of interactive cultural enrichment education, since its essence is not only to recognize the existence of people belonging to other cultures, but also to interact with them, which undoubtedly leads to mutual personal enrichment of both students and teachers. By including components of multicultural education in their academic disciplines, teachers help students develop a deeper understanding of different cultures, improve their critical thinking skills and develop increased self-awareness, which in general contributes to the formation of a polycultural personality of each student. It was emphasized that modern higher education teachers should adjust the teaching of their disciplines in such a way as to reflect the cultural diversity of their students and at the same time take into account the difficulties they may encounter in the conditions of a multicultural educational environment of a higher education institution. A skillful pedagogical approach in the context of multicultural education requires a focused emphasis on issues of cultural diversity, the integration into the educational process of interactive teaching methods that approve and confirm the cultural and linguistic identity of students and generally ensure the formation of their polycultural personality.

Key words: multicultural education, multicultural educational environment, formation of polycultural personality, students, higher education institution in Spain.

Постановка проблеми. У сучасну епоху зростаюча диверсифікація суспільств у всьому світі безпрецедентно підкреслила присутність культурної неоднорідності в контексті освіти. У цьому аспекті мультикультурна освіта стала помітним і доречним предметом науково-педагогічного дискурсу, що спрямований на виховання полікультурних особистостей, які володіють здатністю до критичного мислення та активно беруть участь у суспільно значущій діяльності. Культурне різноманіття сучасного суспільства є насамперед джерелом збагачення кожної особистості. При цьому освітній процес, що базується на взаємодії різних культур, є підготовкою студентської молоді до викликів соціальної, політичної та економічної дійсності сьогодення, де вони мають набувати досвід спілкування в різних культурних умовах. У такий спосіб студенти розвивають здатність оцінювати власні переконання, стаючи сприйнятливішими до культурної інтеграції і до різноманіття в суспільстві (Федоренко, 2017: 199). Це виходить за межі простого перегляду змісту освітніх програм або введення додаткових навчально-виховних заходів. Скоріше, це є динамічним рухом, який вимагає прийняття і ствердження критичного мислення, інноваційних методик і рішучої відданості впровадженню фундаментальних суспільних змін.

Аналіз досліджень. Науковим підґрунтям у вирішенні аналізованої проблеми виступають дослідження українських науковців у сфері: філософських наук (В. Андрущенко, В. Кремінь, О. Потєбня, П. Саух та ін.); психологічних наук (І. Бех, Н. Кузьміна, О. Киричук, В. Моляко та ін.); гуманітарних дисциплін (О. Безкоровайна, Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленко, Н. Волошина, О. Дубасенюк та ін.) тощо.

Широкий спектр досліджень у цій сфері представлено в зарубіжному науково-педагогічному дискурсі. З-поміж авторів цих досліджень: Дж. Бенкс, К. Грант, С. Нієто, К. Слітер, А. Томпсон, С. Чінака та ін.

Філософсько-культурологічною основою мультикультурної освіти в країнах ЄС (Іспанії у тому числі) є теза про культурний плюралізм, покликаний відобразити у специфічно заломленому вигляді багатоплановість та суперечливість соціокультурної дійсності сьогодення. При цьому культурний плюралізм визначають як «ситуацію, в якій члени різних культурних груп мають рівні можливості для успіху, ... в якій цінуються культурні подібності та відмінності, і в якій людям надаються культурні альтернативи під час навчання» (UNESCO, 2001). Мультикультурна освіта в ЄС розглядається сьогодні як необхідний складник сучасної вищої освіти, що сприяє засвоєнню знань про інші культури, з'ясування загального і особливого в традиціях, способі життя, культурних цінностях народів, вихованню поваги до різних інкультурних систем. Зокрема мультикультурна освіта в Іспанії базується на гуманістичних освітніх тенденціях і займається правами людини, соціальною справедливістю та різноманітністю (Aguado, Malik, 2001; Fedorenko, 2018; Juan López, Revuelta Mediavilla, 2016; Solorzano, Yosso, 2002). Її можна вважати освітою якісного типу, розробленою для того, щоб допомогти молоді усвідомлювати та розуміти різноманітні моделі, альтернативи і можливостей, які існують у широкому спектрі культури сучасного глобалізованого світу (Федоренко, Журба, Шкільна, 2023). Ця освіта визнає цінність різних культурних груп як умову державної єдності (Aguado, Malik, 2001).

Сьогодні всі європейські країни, Іспанія в тому числі, демонструють певний ступінь культурного розмаїття або, інакше кажучи, культурного плюралізму (Chinaka, 2010). Це відбувається завдяки змінам у політичних кордонах, що призводять до інкорпорації людей з інших держав – у недавні чи більш віддалені часи – іноді внаслідок імміграції людей з інших держав, іноді як випадковий історичний факт, коли держави (наприклад, Іспанія) створювалися там, де раніше існували інші типи

державного устрою, кожна зі своєю власною культурою. Усі «нові» групи приносять елементи своєї культурної спадщини в суспільство, постійно обмінюючись ідеями та культурними практиками. Такі суспільства є мультикультурними або, як їх ще називають багатокультурними.

Отже, все це постулює нагальність проблеми виховання полікультурної особистості сучасного студента, до розв'язання якої сьогодні залучається всі більше і більше національних освітніх систем, у тому числі і система освіти в Іспанії.

Мета статті – на основі аналізу науково-педагогічних джерел висвітлити роль мультикультурної освіти у формуванні полікультурної особистості студента в умовах закладу вищої освіти Іспанії. Реалізація поставленої мети вимагає вирішення таких завдань: 1) розглянути сутність мультикультурної освіти, її переваги та проблеми в контексті вищої школи; 2) проаналізувати деякі аспекти впровадження мультикультурної освіти в Іспанії з огляду на її роль у формуванні полікультурної особистості студента, зокрема в мультикультурному освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У минулому столітті Іспанія вступила в політичні дебати щодо різноманітності, дотримуючись свого практичного підходу, прийнявши погляди на міжкультурну освіту, яка наголошує на мові приймаючої країни (тобто іспанській мові) як на інструменті інтеграції. Однак, як зазначають іспанські науковці, у нинішньому глобальному контексті ХХІ ст. виникає нагальна потреба переглянути та плюралізувати національну культуру й ідентичність з огляду на зміну складу населення країни швидше, ніж це було потрібно у випадку застарілих міграційних рішень (Triandafyllidou, Gropas, 2008). Це має важливий вплив на практичні питання, інновації та конкретні дії іспанських педагогів задля кращого управління етнічною та культурною різноманітністю, спричиненою поточними тенденціями міграції в Іспанії.

Сучасна Іспанія займає перші позиції в класифікації країн ЄС за оцінкою культурного розмаїття. Опитування, проведене Європейською комісією, показало, що 29% іспанців вважають, що різноманітність «збагачує», а 42% – що «воно трохи збагачує» іспанське суспільство. Навпаки, лише 7% вважають, що культурне розмаїття «жодним чином не збагачує» суспільство, а 18% – що «мало його збагачує». За даними Євробарометра, найбільш схвальні відгуки про культурне розмаїття в Іспанії надійшли від учнівської та студентської молоді. З такими відповідями Іспанія посідає

п'яте місце серед 27 країн-членів, які найбільше прихильні до культурного розмаїття, поступаючись лише Люксембургу, Ірландії, Швеції та Нідерландам (Juan López, Revuelta Mediavilla, 2016).

Відомо, що концепція мультикультурної освіти виникла на основі визнання етнічної та культурної різноманітності в Європі та Північній Америці в 1970-х рр. (Paredes, Oriol, 2009). В Іспанії вона еволюціонувала – від розгляду її як освіти для меншин до її тлумачення як громадянської освіти для всіх, кінцевою метою якої є досягнення кращого співіснування на основі правової рівності (Santos-Rego, 2010). Це складний, діалектично багатограний процес. У той час як мультикультурність є описовим підходом до суспільств з кількома ідентичними референтами, то полікультурність походить з нормативної точки зору, як ідеальний тип громадянського суспільства, що вибудовується, а також стосується характеристики особистості (Paredes, Oriol, 2009; Santos-Rego, 2010).

В іспанському науково-педагогічному дискурсі мультикультурну освіту розуміють як: системну структуру інтерпретації та рефлексивної дії, яка цінує культурне розмаїття та соціальну рівність, забезпечує педагогічне управління навчанням і вихованням, є спрямованою на оптимізацію різних, але взаємопов'язаних вимірів освітнього процесу з формування міжкультурної компетентності тих, хто навчається (Santos-Rego, 2010: 242).

Загалом ключова мета мультикультурної освіти полягає «в покращенні міжкультурних стосунків та забезпеченні засвоєння студентами необхідних знань, ставлень і вмінь задля активної участі в міжкультурній взаємодії, що в цілому сприяє демократичному розвитку суспільства» (Федоренко, 2017: 199), що в цілому сприяє ефективному формуванню полікультурної особистості студента. На переконання Г. Переза (Pérez, 1992), мультикультурну освіту можна вважати освітою якісного типу, розробленою для того, щоб формувати полікультурну особистість в освітньому процесі та допомагати студентам обирати серед різноманітних моделей, альтернатив і можливостей, які існують у широкому діапазоні національної (у цьому випадку – іспанської) культури, саме ті, які будуть забезпечувати їх успішну життєдіяльність в умовах зростаючого культурного різноманіття глобалізованого світу. Також він наголошує, що іспанські педагоги повинні визнавати цінність різних культурних груп як умову національної єдності та солідарності (Pérez, 1992: 60–61). У мультикультурному освітньому середовищі студент і викладач удосконалюють спільну орієнтованість на те, що необхідно зрозуміти, або/

та на діяльність, яку потрібно виконати, тобто на спільні цілі. При цьому солідарність як спільна діяльність базується не просто на цільовому рівні виконання певного обсягу роботи, а й на свідомому баченні спільної мети, залученості та емоційному прийнятті (Fedorenko, Mirra, 2023).

Як стверджує Дж. Бенкс (Banks, 1994), мультикультурне освітнє середовище, де студенти з різних етнічних груп, релігійних уподобань і приналежностей або мовного походження колективно беруть участь в одному освітньому процесі, надає студентам численні переваги. Насамперед, таке середовище сприяє кращому розумінню різноманітних культур, виховуючи у такий спосіб цінну обізнаність студентів (Banks, 1993; Thompson, 2020). Подібним чином С. Ніето (Nieto, 2000) концептуалізує мультикультурне освітнє середовище як інклюзивне та дружнє середовище, що охоплює та вміщує всіх студентів, незалежно від їх культурного походження. Відповідно, К. Слітер і К. Грант (Sleeter, Grant, 2009) характеризують його як освітнє середовище, де навчальний план, методи навчання та процедури оцінювання розроблені таким чином, щоб відображати різноманітне походження студентської молоді.

Дж. Бенкс (Banks, 2010) уточнює концепцію мультикультурної освіти як тристоронньої конструкції, що включає ідею, рух освітньої реформи та процес. Основна мета цього підходу полягає в трансформації організаційної структури закладів освіти для сприяння справедливим освітнім можливостям для студентів з неоднорідного расового, етнічного та культурного походження. Він концептуалізує мультикультурну освіту з точки зору п'яти вимірів, а саме:

1) «інтеграції змісту» (включення різноманітного культурного досвіду до навчальної програми);

2) «процесу вибудови знань» (передбачає розуміння впливу різних культурних уявлень під час навчання і виховання);

3) «зменшення упереджень»;

4) «педагогіки справедливості» (використання методології навчання, яка враховує інтереси різноманітних культурних груп);

5) «розширення культури освітнього середовища» (Banks, 2014: 391).

Мультикультурна освіта стимулює критичне мислення, відкриваючи студентам різноманітні перспективи та спонукаючи їх вийти за рамки свого культурного походження (Banks, 1993). Крім того, мультикультурна освіта породжує самосвідомість, спонукаючи студентів розмірковувати

про свою культурну ідентичність та упередження (Solorzano, Yosso, 2002). Саме педагоги відіграють вирішальну роль в ефективному впровадженні мультикультурної освіти в цьому контексті, що вимагає глибокого розуміння етнічних культур і досвіду для бездоганної інтеграції етнічного і культурного змісту, досвіду та різних точок зору в освітню програму (Thompson, 2020). Включаючи компоненти мультикультурної освіти у свої навчальні дисципліни, викладачі допомагають студентам розвивати глибше розуміння різних культур, удосконалювати свої здібності до критичного мислення та розвивати підвищену самосвідомість, що в цілому сприяє формуванню полікультурної особистості кожного студента. Разом з тим це має значні переваги і для самих педагогів. Однією з переваг є культивування високого культурного досвіду педагогів. Педагоги проникають у різноманітні системи вірувань, цінностей і практик завдяки взаємодії зі студентами з різного культурного середовища. До того ж викладачі стикаються з новими точками зору щодо розпізнавання соціальних і глобальних труднощів у мультикультурній освіті, що збільшує їх ерудицію та згодом впливає на їх методику навчання, сприяючи певним чином їх професійному зростанню (Bennett, 2009; Nieto, 2000). Загалом, переваги викладання в мультикультурному освітньому середовищі мають трансформаційний вплив і на професійне, і на особистісне вдосконалення педагогів, а також указує на перспективи майбутнього.

Слід також зазначити, що на додаток до переваг викладання в мультикультурному освітньому середовищі, тут існує і багато проблем. Ці проблеми можуть включати:

– труднощі у міжособистісному спілкуванні зі студентами та викладачами з різного культурного середовища (Nieto, 2000);

– звужений тематичний діапазон занять з мультикультурної освіти, що проводяться викладачами (Vavrus, 1994);

– обмежене розуміння різних аспектів різноманітності з-поміж студентів (зокрема це стосується упередження та дискримінація за расовою ознакою, етнічною приналежністю і соціальним походженням), що ускладнює виховний процес (Nieto, 2013; Vavrus, 1994);

– опір змінам і відсутність підтримки з боку керівництва закладів вищої освіти (Gay, 2010; Nelson, 2003);

– відсутність чітких політичних заяв з боку керівництва закладів вищої освіти і вказівок щодо просування мультикультурної освіти (Banks, 2010).

Також, окрім зазначеного вище, в деяких випадках педагоги можуть проявляти небажання приймати принципи мультикультурної освіти, що посилюється відсутністю підтримки з боку закладів освіти, де вони працюють (Nelson, 2003). Задля того, щоб ефективно розв'язати вищезгадані проблеми, вмілий педагогічний підхід у контексті мультикультурної освіти вимагає спрямованого акценту на питаннях культурного розмаїття, інтеграції в освітній процес інтерактивних методик навчання, які схвалюють і підтверджують культурну та мовну ідентичність студента та забезпечують формування полікультурної особистості кожного студента (Banks, 2010; Gay, 2010; Nieto, 2000; Sleeter, Grant, 2009).

Висновки. Підводячи підсумок, резюмуємо, що сьогодні мультикультурна освіта в Іспанії має характер інтерактивної культурно збагачувальної освіти, оскільки її сутність полягає в тому, щоб не лише визнавати існування людей, що належать до інших культур, а й взаємодіяти з ними, що, безсумнівно, призводить до взаємного особистісного

збагачення і студентів, і викладачів. У вищій школі мультикультурна освіта спрямована на ознайомлення студентів з різними культурними традиціями, переконаннями та цінностями. Сучасні викладачі вищої школи мають коригувати викладання своїх дисциплін у такий спосіб, щоб відображати культурне розмаїття своїх студентів та водночас урахувати труднощі, з якими вони можуть стикатися в умовах мультикультурного освітнього середовища закладу вищої освіти. Вмілий педагогічний підхід у контексті мультикультурної освіти вимагає спрямованого акценту на питаннях культурного розмаїття, інтеграції в освітній процес інтерактивних методик навчання, які схвалюють і підтверджують культурну та мовну ідентичність студента/ки та загалом забезпечують формування його/її полікультурної особистості.

Перспективу подальшої наукової розвідки у досліджуваній сфері вбачаємо у вивченні змістово-організаційних особливостей формування полікультурної особистості студента у вищій школі Іспанії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.
2. Федоренко С. В., Журба К. О., Шкільна І. М. Напрями формування глобальної компетентності студентів у закладі вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип 70, т. 2. С. 360–366. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-2-54>
3. Aguado T., Malik B. Cultural Diversity and School Equality: Intercultural Education in Spain from a European Perspective. *Intercultural Education*. 2001. Vol. 12, № 2. P. 149–162.
4. Banks J. A. Multicultural education: Development, dimensions, and challenges. *The Phi Delta Kappan*. 1993. Vol. 75, № 1. P. 22–28.
5. Banks J. A. Multicultural education: Characteristics and goals. *Multicultural Education Issues and Perspectives* / J. A. Banks, C. A. M. Banks (Eds.). Boston: Wiley, 2010. P. 3–30.
6. Banks J. A. Multicultural education and global citizens. *The Oxford handbook of multicultural identity* / V. Benet-Martínez, Y.-Y. Hong (Eds.). Oxford University Press, 2014. P. 379–395.
7. Bennett T. A study of the management leadership style preferred by its subordinates. *Journal of Organizational Culture, Communication, and Conflict*. 2009. Vol. 13, № 2. P. 1–25.
8. Chinaka S. D. An Introduction to Multicultural Education: From Theory to Practice. *Rowman & Littlefield Education*, 2010. 284 p.
9. Fedorenko S. Humanistic Foundations of Foreign Language Education: Theory and Practice. *Advanced Education*. 2018. Vol. 10. P. 27–31. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.142319>
10. Fedorenko S., Mirra C. Theoretical analysis of the concept “solidarity” and its reference to academic discourse. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2023. Vol. 27, № 2. P. 72–81. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-72-81>
11. Gay G. *Culturally Responsive Teaching: Theory, research, and Practice*. Teachers College Press, 2010. 289 p.
12. Juan López Sabino de, Revuelta Mediavilla P. Cultural Diversity and Education in Spain: The European Context. Salesian. *Journal of Humanities & Social Sciences*. 2016. Vol. VII, № 1. P. 39–60.
13. Nieto S. *Affirming Diversity: The Socio-Political Context of Multicultural Education*. Longman, 2000. 450 p.
14. Paredes J., Oriol M. *Los Letos del Mutliculturalismo*. Madrid: Encuentro, 2009. 309 p.
15. Pérez G. ¿Qué se entiende por educación multicultural? *Educación multicultural e intercultural*. Granada: Impresur, 1992. 240 p.
16. Santos-Rego M. A. Educación intercultural. *Diccionario Galego de Pedagogía* / J. A. Caride, F. Trillo (Dirs.). Galaxia, 2010. P. 240–242.
17. Sleeter C. E., Grant C. A. Making choices for multicultural education: Five approaches to race, class and gender. *John Wiley & Sons*, 2009. 272 p.
18. Solórzano D. G., Yosso T. J. Critical Race Methodology: Counter-Storytelling as an Analytical Framework for Education Research. *Qualitative Inquiry*. 2002. Vol. 8, № 1. P. 23–44. DOI: <https://doi.org/10.1177/107780040200800103>

19. Thompson A. The benefits of diversity education. What every school leader should know. *Implementing Innovative Leadership in an Inclusive Learning Environment* / J. B. Cuseo, A. Thompson, H. M. Barber (Eds.). Kendall Hunt Publishing, 2020. P. 21–34.
20. Triandafyllidou A., Gropas R. European Immigration. A Sourcebook. Ashgate, 2014. 434 p.
21. UNESCO. UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. Paris, 2001 URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>
22. Vavrus M. A critical analysis of multicultural education infusion during student teaching. *Action in Teacher Education*. 1994. Vol. 16, № 3. P. 46–57.

REFERENCES

1. Fedorenko, S. V. (2017). Teoriya i metodyka formuvannya humanitarnoyi kultury studentiv vyshcheyk navchalnykh zakladiv SSHA: dys. ... d-ra ped. nauk [Theory and methods of formation of liberal humanistic culture of students of higher educational institutions of the USA: dissertation on gaining the scientific degree of Doctor of Education Sciences]. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Fedorenko, S. V., Zhurba, K. O., & Shkilna, I. M. (2023). Napryamy formuvannya hlobalnoyi kompetentnosti studentiv u zakladi vyshchoyi osvity [Directions of formation of global competence of students in higher education institutions]. *Current issues of the humanities*, 70(2), 360-366. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-2-54>. [in Ukrainian]
3. Aguado, T., & Malik, B. (2001). Cultural Diversity and School Equality: Intercultural Education in Spain from a European Perspective. *Intercultural Education*, 12(2), 149–162.
4. Banks, J. A. (1993). Multicultural Education: Historical Development, Dimensions, and Practice. *Review of Research in Education*, 19, 3-49. <https://doi.org/10.2307/1167339>
5. Banks, J. A. (2010). Multicultural education: Characteristics and goals. In J. A. Banks & C. A. M. Banks (Eds.), *Multicultural Education Issues and Perspectives* (pp. 3–30). Boston: Wiley.
6. Banks, J. A. (2014). Multicultural education and global citizens. In V. Benet-Martínez & Y.-Y. Hong (Eds.), *The Oxford handbook of multicultural identity* (pp. 379–395). Oxford University Press.
7. Bennett, T. (2009). A study of the management leadership style preferred by it subordinates. *Journal of Organizational Culture, Communication, and Conflict*, 13(2), 1–25.
8. Chinaka, S. D. (2010). An Introduction to Multicultural Education: From Theory to Practice. *Rowman & Littlefield Education*.
9. Fedorenko, S. (2018). Humanistic Foundations of Foreign Language Education: Theory and Practice. *Advanced Education*, 10, 27–31. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.142319>
10. Fedorenko, S., & Mirra, C. (2023). Theoretical analysis of the concept “solidarity” and its reference to academic discourse. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 27(2), 72–81. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-72-81>
11. Gay, G. (2010). Culturally Responsive Teaching: Theory, research, and Practice. Teachers College Press.
12. Juan López, S. de, & Revuelta Mediavilla, P. (2016). Cultural Diversity and Education in Spain: The European Context. *Salesian Journal of Humanities & Social Sciences*, VII(1). 39–60.
13. Nieto, S. (2000). Affirming Diversity: The Socio-Political Context of Multicultural Education. Longman.
14. Paredes, J., & Oriol, M. (2009). Los Retos del Mutliculturalismo [The Challenges of Multiculturalism]. Madrid: Encuentro. [in Spanish]
15. Pérez, G. (1992). ¿Qué se entiende por educación multicultural? Educación multicultural e intercultural [What is meant by multicultural education? Multicultural and intercultural education]. Granada: Impresur. [in Spanish]
16. Santos-Rego, M. A. (2010). Educación intercultural [Intercultural education]. En J. A. Caride & F. Trillo (Dirs.), *Diccionario Galego de Pedagogía* [Galician Dictionary of Pedagogy] (pp. 240–242).Galaxia. [in Spanish]
17. Sleeter, C. E., & Grant, C. A. (2009). Making choices for multicultural education: Five approaches to race, class and gender. John Wiley & Sons.
18. Solórzano, D. G., & Yosso, T. J. (2002). Critical Race Methodology: Counter-Storytelling as an Analytical Framework for Education Research. *Qualitative Inquiry*, 8(1), 23–44. <https://doi.org/10.1177/107780040200800103>.
19. Thompson, A. (2020). The benefits of diversity education. What every school leader should know. In J. B. Cuseo, A. Thompson, & H. M. Barber (Eds.), *Implementing Innovative Leadership in an Inclusive Learning Environment* (pp. 21–34). Kendall Hunt Publishing.
20. Triandafyllidou, A., Gropas, R. (2014). European Immigration. A Sourcebook. Ashgate.
21. UNESCO. (2001). UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. Paris. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/unesco-universal-declaration-cultural-diversity>
22. Vavrus, M. (1994). A critical analysis of multicultural education infusion during student teaching. *Action in Teacher Education*, 16(3), 46–57.

УДК 159.955;159.953

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-34>

Аліна БАЛИЦЬКА,
orcid.org/0000-0001-6189-5264
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної та медичної психології
Черкаської медичної академії
(Черкаси, Україна) abalystska@ukr.net

Світлана МУКОМЕЛ,
orcid.org/0009-0004-0199-9941
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та медичної психології
Черкаської медичної академії
(Черкаси, Україна) smucotel@gmail.com

Олена КАРНАЦЬКА,
orcid.org/0009-0001-9680-7612
викладач кафедри загальної та медичної психології
Черкаської медичної академії
(Черкаси, Україна) karna.le@ukr.net

ВПЛИВ ДУХОВНОСТІ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА ЗМІЦНЕННЯ ЇХНЬОГО МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

У статті розкрито значення духовності як важливого чинника зміцнення ментального здоров'я фахівців медичної галузі. Сучасні дослідження свідчать про тісний взаємозв'язок між духовним розвитком, стійкістю до стресу та ефективністю професійної діяльності медичних працівників. Духовність розуміється як інтегральна складова особистості, що відображає цінності, морально-етичні переконання та глибокий смисл життя, який мотивує до емпатії та розуміння потреб пацієнтів. Це, в свою чергу, підвищує здатність фахівців до емоційної рівноваги, знижує ризики емоційного вигорання та професійної деформації, а також покращує загальну якість їхнього життя. З'ясовано, що духовність передбачає розуміння загальнолюдських цінностей, підкорення їх вимогам своєї поведінки у суспільстві, передумовами якої виступають свідомість, освіченість, активність, моральність та людяність.

Метою статті є обґрунтування духовності як потреби особистості та розкриття її впливу на ментальне здоров'я медичних фахівців, сприяючи підвищенню їхньої стійкості до стресів і професійних викликів.

У статті наводяться результати опитувань, які підтверджують позитивний вплив духовних цінностей на психоемоційний стан медичних працівників. Наголошується на необхідності розвитку особистісних якостей, які сприяють формуванню духовного стержня, зокрема, альтруїзму, внутрішньої цілісності та здатності до рефлексії. Стаття підкреслює важливість інтеграції духовних практик у щоденну діяльність медичних працівників як дієвий засіб підтримки їхнього ментального здоров'я. Підкреслюється, розвиток духовності у фахівців медичної галузі сприяє зміцненню їхнього ментального здоров'я.

Духовність формує основи морально-етичних переконань, допомагає долати стреси та забезпечує внутрішню стійкість у складних професійних умовах. Підвищення рівня духовного розвитку медичних працівників зменшує ризик емоційного вигорання, покращує міжособистісну взаємодію з пацієнтами та позитивно впливає на загальну якість їхнього життя. Важливо, щоб заклади освіти, які готують майбутніх медиків, сприяли розвитку духовних цінностей та моральної стійкості, надаючи їм можливість усвідомити значення цих якостей для майбутньої професійної діяльності.

Інтеграція духовних практик у повсякденне життя фахівців медичної галузі може стати надійною основою для збереження та зміцнення їхнього ментального здоров'я, що є невід'ємною складовою успішної професійної діяльності й особистого благополуччя.

Ключові слова: *personality, spirituality, spiritual values, medical specialists, mental health.*

Alina BALITSKA,

orcid.org/0000-0001-6189-5264

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of General and Medical Psychology
Cherkasy Medical Academy
(Cherkasy, Ukraine) abalytska@ukr.net*

Svitlana MUKOMEL,

orcid.org/0009-0004-0199-9941

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the General Department and Medical Psychology
Cherkasy Medical Academy
(Cherkasy, Ukraine) smucomel@gmail.com*

Olena KARNATSKA,

orcid.org/0009--0001-9680-7612

*Lecturer at the Department of General and Medical Psychology
Cherkasy Medical Academy
(Cherkasy, Ukraine) karna.le@ukr.net*

THE INFLUENCE OF SPIRITUALITY OF MEDICAL PROFESSIONALS ON THE STRENGTHENING OF THEIR MENTAL HEALTH

The article reveals the significance of spirituality as an important factor in strengthening the mental health of medical professionals. Modern research indicates a close relationship between spiritual development, resistance to stress and the effectiveness of the professional activity of medical workers. Spirituality is understood as an integral component of personality, which reflects values, moral and ethical beliefs and a deep meaning of life, which motivates empathy and understanding the needs of patients. This, in turn, increases the ability of specialists for emotional balance, reduces the risks of emotional burnout and professional deformation, and also improves the overall quality of their life. It was found that spirituality involves understanding universal human values, submitting them to the requirements of one's behavior in society, the prerequisites of which are consciousness, education, activity, morality and humanity.

The purpose of the article is to substantiate spirituality as a personal need and reveal its impact on the mental health of medical professionals, contributing to increasing their resistance to stress and professional challenges.

The article presents the results of surveys that confirm the positive influence of spiritual values on the psycho-emotional state of medical workers. Emphasis is placed on the need to develop personal qualities that contribute to the formation of the spiritual core, in particular, altruism, internal integrity and the ability to reflect. The article emphasizes the importance of integrating spiritual practices into the daily activities of health workers as an effective means of supporting their mental health. It is emphasized that the development of spirituality among specialists in the medical field helps to strengthen their mental health.

Spirituality forms the basis of moral and ethical beliefs, helps to overcome stress and provides inner stability in difficult professional conditions. Increasing the level of spiritual development of medical workers reduces the risk of emotional burnout, improves interpersonal interaction with patients and positively affects the overall quality of their lives. It is important that educational institutions that prepare future doctors promote the development of spiritual values and moral stability, giving them the opportunity to realize the importance of these qualities for future professional activity.

The integration of spiritual practices into the everyday life of medical professionals can become a reliable basis for preserving and strengthening their mental health, which is an integral component of successful professional activity and personal well-being

Key words: *mental health, sanogenic thinking, sanogenic potential of the individual, reflexivity, pathogenic thinking.*

Постановка проблеми. На сьогодні проблема підтримки ментального здоров'я серед медичних фахівців стає все актуальнішою. Медики щодня стикаються з фізичними та емоційними навантаженнями, які впливають на їхній психологічний стан. Умови роботи, постійні ситуації, пов'язані з людськими стражданнями, високі професійні вимоги та ризик емоційного вигорання створюють необхідність у додаткових внутрішніх ресур-

сах для подолання стресу та напруження. Розвиток духовності може відігравати ключову роль у формуванні цих ресурсів, оскільки духовність сприяє внутрішній гармонії, розвиває емпатію та підтримує моральні орієнтири.

Аналіз досліджень. Підґрунтям для осмислення феномена духовності стали дослідження вітчизняних науковців: В. Андрушенка, А. Бандури, Л. Буєвої, І. Беха, М. Біблера, М. Боришевського,

О. Вишневецького, І. Зязюна, В. Ільїна, В. Кременя, Н. Науменко, В. Оржеховської, І. Підласого, Т. Титаренко, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та ін.

Питання духовності особистості та її впливу на психічне здоров'я, зокрема в медичній галузі порушено в наукових працях сучасних вітчизняних науковців: М. Ісламової, Л. Качали, К. Куренкова, Г. Кухар, С. Мельничук, Р. Погоріляк, І. Рогач, Т. Скрябіна та інших. Вони розглядають духовний розвиток як основу психологічної стійкості, досліджують взаємозв'язок духовності та стійкості до професійних стресів, вивчають питання духовної підготовки фахівців медичної галузі як складової їхнього ментального благополуччя, аналізують способи збереження ментального здоров'я через розвиток духовних цінностей та розкривають особливості розвитку духовності у студентів медичних закладів як важливого чинника професійної підготовки та психічної рівноваги.

Мета статті – обґрунтувати духовність як потребу особистості та розкрити її вплив на ментальне здоров'я медичних фахівців, сприяючи підвищенню їхньої стійкості до стресів і професійних викликів.

Виклад основного матеріалу. Духовне здоров'я можна визначити як здатність людини організувати своє життя та діяльність відповідно до гуманістичних ідеалів, сформованих людством у ході історичного розвитку. Саме духовне здоров'я є основним у ставленні людини до себе, інших і суспільства, займаючи ключове місце серед інших аспектів здоров'я. Духовне здоров'я особистості – це прагнення до істини й добра, здатність діяти з любов'ю до ближнього та відчувати єдність із живою і неживою природою. Духовне здоров'я виступає основним джерелом життєвої енергії та сили. Воно проявляється через здатність людини до співчуття, емпатії, готовності допомагати іншим, прагнення покращувати навколишнє середовище та активно цьому сприяти. Також це чесність, правдивість, прагнення до самовдосконалення як внесок у розвиток світу та відповідальне ставлення до себе й власного життя (Науменко, 2013: 31).

Духовність є багатогранним поняттям, яке охоплює релігійні вірування, моральні цінності, а також прагнення до самопізнання та самовдосконалення. За дослідженнями К. Куренкової духовність в змозі допомогти медичним фахівцям зберегти внутрішню рівновагу навіть у найскладніших умовах (К. Куренкова, 2006: 173). Відповідно до результатів анкетування серед викладачів-медиків Черкаської медичної академії у 2023 році проведеного кафедрою загальної

та медичної психології, понад 60% респондентів вказали, що релігійні або духовні переконання допомагають їм справлятися з емоційним напруженням. Це підтверджує позитивний вплив духовності на ментальне здоров'я, адже духовні практики допомагають знижувати рівень тривожності та підтримують моральну стійкість.

Одним із аспектів духовності є розвиток співчуття, що є важливою складовою професійної діяльності медиків. Згідно з результатами опитування серед викладачів-медиків Черкаської медичної академії у 2023 році, близько 70% респондентів зазначили, що духовні практики, такі як медитація чи молитва, допомагають їм зосереджуватися на пацієнтах і відчувати до них більшу емпатію. Такі практики не тільки допомагають знижувати рівень стресу, але й посилюють відчуття професійної задоволеності, що є важливим для підтримки мотивації. Крім того, духовність сприяє розвитку моральної стійкості, що дає змогу фахівцям краще справлятися з етичними дилемами, які часто виникають у медичній практиці. Зокрема, за нашими дослідженнями, медики, які мають високий рівень духовної зрілості, легше переживають складні ситуації та підтримують високі моральні стандарти у своїй професійній діяльності.

У сучасній медичній практиці все більше уваги приділяється не лише професійним навичкам, а й духовним аспектам особистості фахівця. Духовність фахівців медичної галузі виступає важливою складовою його ментального здоров'я, оскільки їхня професійна діяльність пов'язана з постійним емоційним навантаженням, моральними викликами та необхідністю співчувати пацієнтам (Шевченко, 2016: 82). Саме розвиток духовності дозволяє фахівцям медичної галузі не лише підтримувати власну психічну стійкість, але й ефективніше виконувати свою фахову діяльність. Духовність як внутрішня сила людини допомагає їм зберегти баланс між особистим та професійним життям. Це дає змогу справлятися з моральними дилемами, стресовими ситуаціями, емоційним вигоранням. Духовні цінності, такі як милосердя, толерантність, співчуття, сприяють розвитку стійкості до психологічних труднощів.

В умовах постійної взаємодії з хворими людьми, духовність допомагає залишатися чуйними, але водночас не втрачати власного емоційного ресурсу. Духовні аспекти є фундаментом професійної етики у медицині. Співчуття, доброта та відповідальність, які походять з духовних переконань, підвищують ефективність лікувального процесу. Фахівець медичної галузі, який розвиває свою духовність, здатен створювати атмос-

феру довіри та підтримки, яка позитивно впливає на результати лікування пацієнтів. Водночас, духовні практики допомагають уникнути емоційного вигорання, яке є частою проблемою серед фахівців медичної галузі.

Одним із важливих аспектів збереження ментального здоров'я є впровадження духовних практик у щоденну рутину медичного працівника. Це можуть бути медитації, релігійні або світські духовні ритуали, що сприяють відновленню емоційного ресурсу та зменшенню стресу. Такі практики допомагають знайти внутрішній спокій, зберегти емоційну рівновагу та сприяти саморегуляції у складних ситуаціях. Духовні практики мають вирішальне значення у зміцненні ментального здоров'я фахівців медичної галузі, оскільки вони дозволяють ефективніше управляти емоційними та психологічними навантаженнями, які виникають в їхній професійній діяльності (Шевченко, 2016: 83).

Духовність є центральною складовою людського буття, і її ядром виступає духовна практика – процес, під час якого відбуваються суттєві зміни на всіх рівнях людської природи. Незважаючи на те, що феномен духовної практики та породжуваного нею стану духовності існував значно раніше, ніж філософські й наукові способи пізнання реальності, питання оволодіння внутрішнім світом і самопізнання залишаються ключовими у вирішенні викликів сучасності (Демченко, Мукомел, 2015: 130).

Духовні практики безпосередньо впливають на основні складові людської природи – свідомість, духовність та відчуття присутності, сприяючи їх повному розкриттю найбільш ефективними шляхами. Їхнє головне завдання полягає у тому, щоб допомогти людині пізнати свою справжню природу та залишатися в ній, що означає пробудження від стереотипів повсякденного існування (Сафронов, 2004: 95). Окрім загального оздоровлення, сучасні духовні практики спрямовані на досягнення специфічних станів: абстрактних, естетичних, психодинамічних, перинатальних або трансперсональних, під час яких відбувається трансформація фізичного та духовного аспектів людини. Ці практики є формою чуттєвої діяльності, через яку людина освоює та контролює свої фізичні й духовні сили, спрямовуючи їх на подальший розвиток, самореалізацію та забезпечення гармонійного функціонування.

Цінність духовних практик, особливо у фахівців медичної галузі та їх вплив на зміцнення їхнього ментального здоров'я розкрили іноземні фахівці, серед яких Г. Кеніг, який досліджував вплив духо-

вних аспектів на психічний стан та благополуччя, зокрема медичних працівників; К Паркс, який спеціалізується на релігійному копінгі (механізмів подолання стресу через духовні практики) та духовності. Його роботи допомагають зрозуміти, як духовність може зміцнити психічне здоров'я у професійному середовищі; К. Пухальська досліджує інтеграцію духовності в медичну освіту та практику. Вона займається питаннями духовної підтримки пацієнтів та фахівців медичної галузі, акцентуючи увагу на важливості духовного компонента в охороні здоров'я; А. Морісон вивчає вплив релігії та духовності на психічне здоров'я та питання розвитку духовності серед фахівців медичної галузі; Д. Фітчетт досліджує роль духовності та релігії у клінічному середовищі а також вплив духовної підтримки на психічний стан фахівців медичної галузі; Т. Террелл вплив духовності на емоційне і професійне вигорання у медичній сфері (Сафронов, 2004: 102). Ці практики можна поділити на декілька категорій, залежно від їхньої форми та підходу.

Медитація та уважність (майндфулнес). Ця західна практика, яка акцентує увагу на свідомому перебуванні у поточному моменті. Є досить популярною в Україні. Її використовують як засіб для покращення психічного здоров'я та боротьби зі стресом. Практики уважності (майндфулнес) використовуються в освітніх програмах, на робочих місцях та в психологічній терапії для розвитку емоційної стійкості, зменшення тривожності та підвищення якості життя.

Медитація є однією з найпопулярніших духовних практик, що спрямована на заспокоєння розуму та відновлення емоційного балансу. Для фахівців медичної галузі це особливо важливо, оскільки регулярна практика медитації може допомогти: зменшити рівень стресу; покращити концентрацію та уважність під час роботи з пацієнтами; підвищити здатність до емоційної стійкості в складних ситуаціях. Майндфулнес полягає у фокусуванні на поточному моменті та прийнятті себе і своїх емоцій без осуду. Для фахівців медичної галузі це допомагає уникнути «емоційного вигорання», надаючи можливість зосередитися на роботі, не відчуваючи постійного стресу (Сафронов, 2004: 95).

Медитація та йога. Східні духовні практики, такі як медитація та йога, набули популярності серед українців у зв'язку зі зростанням інтересу до здорового способу життя та психологічного благополуччя: йога – популярна як практика для збереження балансу між фізичним і духовним здоров'ям. Вона включає як фізичні вправи, так і

медитативні практики, спрямовані на заспокоєння розуму та саморефлексію; медитація – застосовується як інструмент для зниження стресу, підвищення концентрації, особистого розвитку. Йога є синтезом фізичних, ментальних і духовних практик. Для фахівців медичної галузі йога може бути важливим інструментом збереження як фізичного, так і психічного здоров'я. Заняття йогою допомагають: відновити фізичну енергію після важких змін; поліпшити саморегуляцію емоцій, що знижує ризик вигорання; підвищити стійкість до стресу через баланс фізичного та духовного стану (Куренкова, 2006: 172).

Молитва та релігійні практики. Для багатьох фахівців медичної галузі молитва є важливою формою духовної підтримки. Вона може бути індивідуальною або колективною, і сприяє не лише заспокоєнню, але й відновленню внутрішньої гармонії та віри в позитивні результати діяльності. Молитва дає можливість: знайти опору в складні моменти, особливо коли приймаються важкі професійні рішення; відчути себе частиною чогось більшого, що підвищує стійкість до стресу; підтримувати моральну силу та надію.

Духовні тренінги та коучинг. Останнім часом зростає інтерес до духовного коучингу та тренінгів з особистого розвитку, які акцентують увагу на духовному самовдосконаленні та пошуку внутрішнього сенсу: *розвиток усвідомлення та енергії* – популярні тренінги, семінари, присвячені темам розвитку внутрішньої енергії, гармонізації життя через духовні практики; *ретрит-центри* – місця, де люди можуть тимчасово усамітнитися для медитації, молитов і саморефлексії. Такі заходи часто організуються з духовними наставниками чи коучами, практикуючими психологами.

Духовні практики народної традиції. Українська народна культура зберегла традиційні обряди та вірування, які інколи поєднуються з християнськими елементами: *народні обряди та звичаї* – деякі українці підтримують практики, пов'язані з духовним святкуванням традиційних свят (Івана Купала, Спас, Різдво), що включають певні ритуали очищення, поклоніння природі або святам; *звернення до пращурів* – вшанування предків через обряди, які залишилися з язичницьких часів, інколи застосовується як елемент духовної спадщини (Куренкова, 2006: 173).

Рефлексія та самороздуми. Рефлексивні практики полягають у свідомому аналізі власних думок, почуттів та дій. Для фахівців медичної галузі це дозволяє: осмислити свої щоденні дії та їхній вплив на пацієнтів; розвивати співчуття та емпатію, що є ключовими духовними цінностями

в медицині; підтримувати внутрішню гармонію через усвідомлення свого внеску в здоров'я та благополуччя інших.

Співчутливе спілкування та підтримка. Співчуття є ключовим духовним принципом, що допомагає медичним працівникам не лише надавати ефективну допомогу пацієнтам, але й підтримувати своє власне психічне здоров'я. Практика співчуття в роботі включає: уміння вислухати пацієнта, зрозуміти його проблеми та емоції; підтримка колег у стресових ситуаціях, що формує відчуття єдності та спільності; підтримка пацієнтів у духовних питаннях, якщо вони того потребують (Куренкова, 2006: 173).

Психотерапевтичні духовні практики. Деякі сучасні методи психотерапії інтегрують духовні підходи до лікування душі та психіки: терапія з використанням медитації і рефлексії – спрямована на духовний розвиток пацієнта через пошук внутрішньої рівноваги та самоприйняття; екзистенційна психотерапія – працює з питаннями сенсу життя, смерті, свободи, ізоляції та відповідальності, поєднуючи духовні аспекти з психологією.

Отже, духовні практики можуть бути потужним інструментом для підтримки ментального здоров'я фахівців медичної галузі. Вони дозволяють ефективніше керувати стресом, уникати професійного вигорання та зберігати баланс між професійним і особистим життям. Інтеграція цих практик у повсякденне життя фахівців медичної галузі не лише покращує їхнє психічне здоров'я, але й позитивно впливає на якість надання медичної допомоги.

В Україні сьогодні можна зустріти широкий спектр духовних практик – від традиційних християнських релігійних обрядів до сучасних практик медитації, йоги та уважності. Ці практики відповідають на потреби людей у саморозвитку, психологічному благополуччі та пошуку внутрішнього сенсу, і тому вони стають невід'ємною частиною духовного життя українців у сучасних умовах. Духовні практики як в Україні, так і за кордоном мають глибокі історичні корені, що відображають різні культурні та релігійні традиції. Вони продовжують еволюціонувати, адаптуючись до сучасних умов, але зберігають свою основну мету – підтримку внутрішньої гармонії, психічного здоров'я та духовного розвитку.

Висновки. Духовність розглядаємо як прагнення і здатність людини до спрямованого пізнання істини, добра, любові, загальнолюдських моральних, етичних та естетичних цінностей, усвідомлення своєї єдності зі Всесвітом. Розвиток духовності є важливим аспектом для підтримки

ментального здоров'я фахівців медичної галузі. Дослідження доводять, що духовні цінності допомагають знижувати рівень стресу, підтримують моральну стійкість та підвищують професійну задоволеність. У професійній підготовці медич-

них кадрів варто більше уваги приділяти питанням духовності, впроваджуючи відповідні програми та тренінги, які сприятимуть зміцненню психологічної стійкості спеціалістів та, як результат, підвищенню якості медичної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демченко А. В., Мукомел С. А. Виховання духовності майбутніх фахівців ДСНС України у процесі навчання у вищому навчальному закладі. *Нові технології навчання*. 2015. (84). С. 130–134.
2. Куренкова К. М. Реалізація гуманістичних цінностей у вітчизняній медицині: минуле й сучасність. *Формування творчої особистості: Проблеми і пошуки*. Запоріжжя. 2006. С. 172–175.
3. Науменко Н. В. Формування духовності як запорука збереження та зміцнення духовного здоров'я. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 22 (32). С. 29–33.
4. Сафронів А. Г. Релігійні психопрактики в історії культури. Харків: ХГАК, 2004. 304 с.
5. Шевченко О. Т. Етичні засади професійної комунікації медичного працівника. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наук. праці*. Черкаси. 2016. Вип. 16. С. 80–84.

REFERENCES

1. Demchenko A. V., Mukomel S. A. (2015). Vykhovannia dukhovnosti maibutnikh fakhivtsiv DSNS Ukrainy u protsesi navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi. [Educating the spirituality of future specialists of the State Emergency Service of Ukraine in the process of studying at a higher educational institution]. *Novi tekhnolohii navchannia*. (84). S. 130–134. [in Ukrainian].
2. Kurenkova K. M. (2006). Realizatsiia humanistychnykh tsinnosteii u vitchyzniansii medytsyni: mynule y suchasnist. [Implementation of humanistic values in domestic medicine: past and present]. *Formuvannia tvorchoi osobystosti: Problemy i poshuky*. Zaporizhzhia. S. 172–175. [in Ukrainian].
3. Naumenko N. V. (2013). Formuvannia dukhovnosti yak zaporuka zberezhennta ta zmitsnennia dukhovnoho zdorovia. [Formation of spirituality as a guarantee of preservation and strengthening of spiritual health]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*. Seriiia 16: Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky. Vyp. 22 (32). S. 29–33. [in Ukrainian].
4. Safronov A. H. (2004). Relihiini psykhopraktyky v istorii kultury. [Religious psychopractices in the history of culture]. *Xarkiv: KhHAK*, 304 s. [in Ukrainian].
5. Shevchenko O. T. (2016). Etychni zasady profesiinoi komunikatsii medychnoho pratsivnyka. [Ethical principles of professional communication of a medical worker]. *Visnyk humanitarnoho naukovooho tovarystva: nauk. pratsi*. Cherkasy. Vyp. 16. S. 80–84. [in Ukrainian].

УДК [37.018.1:17.022.1]:37.018.3
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-35>

Ольга БЕЗКОРОВАЙНА,
orcid.org/0000-0001-7144-9946
доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри теорії і практики іноземних мов та методики викладання
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) olha.bezkorovaina@rshu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬСЯ В ДИТЯЧИХ БУДИНКАХ СІМЕЙНОГО ТИПУ

У статті здійснено аналіз сімейних цінностей та визначено їх роль у вихованні дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, розкрито теоретичні і суто прикладні засади формування сімейних цінностей таких дітей та схарактеризовано умови ефективного їх засвоєння у дитячому будинку сімейного типу. Актуалізовано понятійно-категорійний апарат дослідження через характеристики сутності понять: «цінності», «ціннісна система особистості» «ціннісні орієнтації», «сімейні цінності». Визначено наукові і прикладні підходи до побудови моделі сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в дитячих будинках сімейного типу: системний підхід, середовищний підхід, гуманістичний підхід, аксіологічний підхід, діяльнісно-компетентнісний підхід. Визначено сутнісні характеристики критеріїв ефективності досліджуваного феномена.

Доведено, що системою особистісних цінностей дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є розвиненість образу їхнього власного «Я».

Сформульовано висновок, що сімейні цінності відіграють фундаментальну роль у формуванні особистості дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування у дитячих будинках сімейного типу у підлітковому віці. Вони є основою для виховання моральних, етичних, емоційних і соціальних якостей, які визначають поведінку дитини в сім'ї й суспільстві. Система сімейних цінностей включає в себе: розуміння сім'ї як цінності; потребу всіх членів родини у відповідальному виконанні соціальних ролей (матері, батька, бабусі, дідуся); умови становлення та розвитку дитини як продовжувача роду та сімейних традицій; повагу (шанування) до старших; турботу про молодших; усвідомлення поняття побуту, сімейного укладу; уявлення про гендерні сімейні ролі та поваги до них, тобто наявність певних сформованих гендерних стереотипів, характерних для традиційної української сім'ї.

Ключові слова: діти-сироти, діти, що позбавлені батьківського піклування, діти-підлітки, дитячий будинок сімейного типу, цінності, сімейні цінності, батьки-вихователі.

Olga BEZKOROVAYNA,
orcid.org/0000-0001-7144-9946
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Theory and Practice
of Foreign Languages and Teaching Methods
Rivne State Humanitarian University
(Rivne, Ukraine) olha.bezkorovaina@rshu.edu.ua

FORMATION OF FAMILY VALUES IN ADOLESCENT CHILDREN BROUGHT UP IN FAMILY-TYPE CHILDREN'S HOMES

The article analyses family values and defines their role in the upbringing of orphans and children deprived of parental care, reveals the theoretical and purely applied principles of formation of family values of such children and characterises the conditions for their effective assimilation in a family-type children's home. The conceptual and categorical apparatus of the study is updated through the characterisation of the essence of the concepts: «values», «value system of personality», «value orientations», «family values». The scientific and applied approaches to building a model of family upbringing of orphans and children deprived of parental care in family-type children's homes are determined: systemic approach, environmental approach, humanistic approach, axiological approach, activity-competence approach. The essential characteristics of the criteria for the effectiveness of the studied phenomenon are determined.

It is proved that the system of personal values of orphans and children deprived of parental care is the development of their own «I» image.

It is concluded that family values play a fundamental role in the formation of the personality of an orphan and a child deprived of parental care in family-type children's homes in adolescence. They are the basis for fostering moral, ethical,

emotional and social qualities that determine the child's behaviour in the family and society. The system of family values includes: understanding of the family as a value; the need for all family members to perform social roles responsibly (mother, father, grandparents); conditions for the formation and development of a child as a successor of the family and family traditions; respect (reverence) for elders; care for younger ones; awareness of the concept of everyday life, family life; understanding of gender family roles and respect for them, i.e. the presence of certain established gender stereotypes typical of a traditional Ukrainian family.

Key words: orphans, children deprived of parental care, adolescents, family-type children's home, values, family values, foster parents.

Постановка проблеми. Сирітство як соціально-психологічне явище було і залишається досить поширеною суспільною проблемою як у світовому, так і особливо в українському вимірі. Повномасштабна військова агресія росії проти України ще більше загострила цю проблему, спричинила суттєві виклики і загрози не лише для практично кожної української сім'ї як інституту соціалізації дітей, але й для всього українського суспільства. Сьогодні очевидним є те, що саме сімейні форми виховання надають більше стартових можливостей для дітей будь-якого віку, прискорюють процеси їхнього самостворення і саморозвитку та готовності до самостійного життя. Крім цього в сімейних формах виховання є насамперед «відчуття» теплоти стосунків і психологічного комфорту дому, тому діти, особливо в підлітковому віці, стають упевненими в тому, що їх тут чекають. А отже, вони не одні, у них є батьки, які піклуються про їхній спокій і захищеність, сприяють формуванню впевненості у своїх силах та майбутньому.

Тому головним завданням сучасного українського суспільства і держави у цілому у вихованні дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, є налагодження здорових сімейних стосунків, які часто відсутні у їхньому життєвому досвіді, або викривлені в попередніх життєвих ситуаціях. Це ще раз актуалізує необхідність вирішення проблем сімейного виховання цієї категорії дітей в дитячих будинках сімейного типу, які вже сьогодні зарекомендували себе як успішні соціальні інститути, що відтворюють традиційну багатодітну українську родину та є ефективними у засвоєнні дітьми сімейних цінностей.

Аналіз досліджень дає змогу констатувати, що сімейні цінності були об'єктом дослідження багатьох зарубіжних (Е. Фромм, А. Маслоу, В. Франкл, К. Роджерс, Р. Мей, Г. Олпорт) та вітчизняних вчених педагогів-гуманістів (К. Ушинський, С. Русова, О. Макаренко, В. Сухомлинський). Українськими вченими визначені теоретичні (Г. Бевз, Т. Бондаренко, О. Городецький, Г. Дьоміна, Т. Кравченко, Н. Комарова, Р. Луцький, І. Трубавіна та ін.) і правові (О. Карпенко, В. Москалюк) основи дослідження функціонування дитячих будинків сімей-

ного типу. Питання сімейної взаємодії у ракурсі сімейних цінностей досліджуються Т. Алексеєнко, І. Бехом, К. Журбою, О. Кікінежді, В. Кравцем, Т. Крюковою, Т. Титаренко та іншими.

На сьогодні для підвищення ефективності сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, актуальними є наукові праці М. Василькова, Н. Дворянцева, А. Довгалевська, Л. Дробот, Л. Єременко, Л. Кузьменко, Л. Смагіна й ін.

Однак, навіть за такої пильної уваги дослідників до зазначених вище проблем, окремі аспекти їх ефективного вирішення залишаються дискусійними.

Мета статті. Здійснити ретроспективний аналіз сімейних цінностей та визначення їх ролі у вихованні дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, розкрити теоретичні і суто прикладні засади формування сімейних цінностей таких дітей підліткового віку та схарактеризувати умови ефективного їх засвоєння у дитячому будинку сімейного типу.

Виклад основного матеріалу. Для України дитячі будинки сімейного типу є відносно новою формою сімейного виховання. Їх створення і розвиток обумовлені: визначенням державних пріоритетів сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; необхідністю забезпечення права кожної такої дитини на виховання в сім'ї; викликами і загрозами сучасного українського суспільства, що посилюють вимоги щодо гуманістичного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; актуальністю вирішення проблем забезпечення сімейних комфортних умов для їхньої активної як індивідуальної, так і соціально значущої життєдіяльності у випадку позбавлення родинного оточення. Відтак, можемо констатувати, що в дитячих будинках сімейного типу формування особистості дитини здійснюється в природних умовах традиційної української сім'ї, а тому виховний вплив батьків-вихователів на світогляд і самоусвідомлення дитини є домінуючим. За цих умов ефективно відбувається формування морально-етичних ідеалів, цінностей і ціннісних орієнтацій щодо норм і правил поведінки, трудових

умінь і навичок, тобто усіх тих якостей, що формують індивідуальність зростаючої особистості.

Актуальними для нашого дослідження є погляди І. Беха, який ціннісну систему особистості (цінності і ціннісні орієнтації) трактує як складний регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках (Бех, 2015: 15).

На підставі зазначеного вище можемо констатувати, що «цінність» як ознака чи певна категорія пізнання й усвідомлення зростаючою особистістю оточуючого світу характеризується важливістю та значущістю для неї. У контексті проблеми нашого дослідження розуміння цінності розглядається з точки зору потреб та мотивів діяльності певної особистості, має філософське, культурологічне, психологічне та соціальне спрямування. «Цінність – те, що людина найбільше цінує в житті, навколишньому середовищі, людях, їх матеріальній та духовній культурі; те, що людина цінує над усе і надає найважливішого значення» (Термінологічний словник з культурології, 2014: 123).

Так, серед загальнолюдських цінностей ми виділяємо доброту, чесність, справедливість, любов, красу, мудрість, гідність та ін. Сукупність таких цінностей складає систему цінностей людини, що стає її життєвим орієнтиром та визначає її ставлення до навколишнього світу. У такому контексті аналіз поняття «сімейні цінності» дав змогу нам визначити їх особистісний сенс, який задовольняє актуальні потреби кожного з суб'єктів сімейних відносин. Відтак, можемо схарактеризувати такі цінності і водночас, як і норми, що формують уявлення людини про стосунки між чоловіком і жінкою, між поколіннями (батьків і дітей), суспільні й особистісні ідеали, моральні норми, оцінки та принципи, етикетні зразки поведінки» (Сімейні цінності, 2014: 83).

Крім цього сімейні цінності, як свідчать результати здійсненого аналізу, мають суттєве суспільне значення, тобто, це «...явища, пов'язані з сім'єю як особливим соціальним інститутом, соціальною групою суспільства і які визнаються найважливішими, значимими, тими, що найбільше цінуються. На переконання В. Дерєги, такі цінності слід розглядати як еталони, традиції, ідеали, звичаї, що передаються з покоління в покоління, те, що найбільше цінується всіма членами родини» (Дерєга, 2012: 113).

Ці потенційні детермінанти особистісних цінностей сприяють перетворенню соціальних норм та ідеалів на особистісні принципи життє-

діяльності дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, завдяки тому, що перетворюються у внутрішні спонуки (мотиви) їхньої поведінки, діяльності та співпраці зі всіма членами сім'ї у дитячих будинках сімейного типу. Тоді у свідомості кожного з суб'єктів сімейних відносин сімейні цінності (материнство і дитинство, цінність сім'ї, позитивний образ сім'ї тощо) набувають найбільш значущих як індивідуальних, так загальнолюдських цінностей. Відтак, незаперечним є те, що із найважливіших джерел формування сімейних цінностей для кожної дитини є саме сім'я. У Конвенції про права дитини зазначено, що кожній дитині для повного і гармонійного розвитку її особистості необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння (Конвенція про права дитини, 2023).

У той же час, як свідчать результати нашого дослідження, процес засвоєння і прийняття дітьми-сиротами і дітьми, позбавлених батьківського піклування, сімейних цінностей є провідним напрямом їхньої успішної соціалізації в дитячих будинках сімейного типу. Однак, на ефективність цих процесів суттєвий вплив мають певні особливості світогляду і сформовані, або ж несформовані правила поведінки таких дітей. Насамперед, занижена соціальна адаптація дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, породжує почуття неповноцінності. Оскільки їхні рольові дії отримують занижену оцінку батьків, наставників, однолітків, і, зрештою, у таких дітей, на думку О. Горєцької, виробляється низька самооцінка. «Почуття неповноцінності проявляється в девіантній поведінці чи створенні компенсаційних субкультур, де заперечуються норми, узвичаєні в певному суспільстві і навіть у певній сім'ї» (Горєцька, 2016: 76).

Тому можемо зробити висновок, що системою особистісних цінностей дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є розвиненість образу їхнього власного «Я». А за відсутності цього сформованого образу не можна сформулювати ту чи іншу моральну спрямованість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, якщо вони не «...долучаються до формування образу «Я», і тому кожна з особистісних цінностей, зокрема й гуманістичні чи сімейні цінності, можна вважати конкретним одиничним образом власного «Я» (Гончар та ін., 2016: 24).

Таку виховну і соціальну функцію виконує дитячий будинок сімейного типу, який покликаний вирішувати комплекс завдань щодо: створення сприятливих умов, які забезпечують розвиток і соціалізацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням їхніх індиві-

дуальних, гендерних, вікових особливостей; підготовки таких дітей до майбутнього самостійного дорослого життя; професійного самовизначення у колі сім'ї; соціального самовизначення, прилучення до культурних традицій суспільства; формування сімейних цінностей, цінностей життя, цінностей збереження здоров'я всіх членів родини та їхнього доброту тощо.

Отже, можемо зробити висновок, що сімейні цінності відіграють фундаментальну роль у формуванні особистості дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування. Вони є основою для виховання моральних, етичних, емоційних і соціальних якостей, які визначають поведінку дитини в сім'ї й суспільстві. Тоді система сімейних цінностей включає в себе: розуміння сім'ї як цінності, що визначається соціальною значущістю цього соціального інституту; потребу всіх членів родини у відповідальному виконанні соціальних ролей (матері, батька, бабусі, дідуся); умови становлення та розвитку дитини як продовжувача роду та сімейних традицій; повагу (шанування) до старших, що становить основу морального виховання, проявляючись у вигляді шанобливого, вдячного, терплячого ставлення до осіб старших поколінь; турботу про молодших дітей, що в майбутньому проявляється в забезпеченні турботи про своїх дітей; усвідомлення поняття побуту, сімейного укладу; уявлення про гендерні сімейні ролі та поваги до них, тобто наявність певних сформованих гендерних стереотипів, характерних для традиційної української сім'ї. Крім цього, на думку О. Сидельникової, сім'ї належить пріоритетне значення у гендерній соціалізації і гендерній ідентифікації дитини, яка наслідуює приклад батьків (Сидельникова, 2010: 225).

На підставі зазначеного вище можемо зробити висновок, що формування сімейних цінностей у дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в дитячих будинках сімейного типу є багаторівневим і багатоаспектним процесом, що включає в себе: набуття такими дітьми знань про прийомну сім'ю, її функції щодо власного виховання, розвитку й соціалізації; спонукання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, до певних вчинків, способів поведінки, що характерні для прийомної сім'ї та ціннісного й відповідального до неї ставлення; потреби в самоактуалізації та самореалізації зростаючої особистості в сім'ї. Ефективність вирішення цих завдань у дитячому будинку сімейного типу залежить від врахування суто психологічних, соціальних і педагогічних сучасних виховних і розвивальних та соціалізуючих технологій, а також провідних суто

наукових і прикладних підходів до побудови моделі сімейного виховання в дитячих будинках сімейного типу. Серед цих підходів нами визначено:

– системний підхід, у межах якого сім'я розглядається нами як цілісна система, що дає змогу не тільки вивчати сукупність відносин і зв'язків між членами сім'ї, а й розглядати процес сімейного виховання як систему, що має підсистеми, зокрема формування сімейних цінностей;

– особистісний підхід вимагає сприйняття дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування як особистостей, спираючись на їхні особистісні якості (спрямованість дій і вчинків, життєві плани, сформовані установки, домінуючі мотиви діяльності та поведінки), що є важливими для формування сімейних цінностей;

– середовищний підхід дав змогу схарактеризувати середовище сім'ї, дитячих будинків сімейного типу як засіб виховання і як технологію опосередкованого управління (через середовище) процесом формування і розвитку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а не просто як умову чи окремих чинників цих процесів. Крім цього, середовищний підхід визначає ступінь впливу середовища на дитячий будинок сімейного типу на дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, де необхідною умовою є організація сімейного середовища та оптимізація його впливу на кожного члена сім'ї (Баль, 2014);

– гуманістичний підхід має своєю метою гармонійний розвиток дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в сімейному вихованні та передбачає гуманний характер стосунків між членами дитячого будинку сімейного типу. Прийняття і сприйняття таких дітей з їхніми індивідуально-особистісними якостями характеру й поведінки, а також використання педагогічно доцільних форм і методів виховання, що може сприяти успішному формуванню сімейних цінностей у дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування;

– аксіологічний підхід визначає методологічну основу формування стійкої системи цінностей, у тому числі сімейних цінностей у дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в дитячих будинках сімейного типу. У цьому випадку сімейні цінності, на думку І. Сопівник, розглядаються «...як найбільш значущі та важливі для людини пріоритети, виконуючи роль своєрідних орієнтирів, що визначають і спрямовують поведінку індивіда, регулюють її. На основі цінностей формується ціннісне ставлення людини до інших людей та оточуючого світу» (Сопівник, 2016: 227);

– діяльнісно-компетентнісний підхід передбачає виконання системи завдань з сімейного виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, готовності батьків до їх вирішення: розвиток особистості, соціальний розвиток, комунікативний розвиток, що дасть змогу якісно формувати сімейні цінності у дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. У цьому контексті І. Бех зазначає, що «...за умови застосування діяльнісного підходу йдеться про предметно-перетворювальну дію, а не про дію перцептивну, дію сприймання...», а метою компетентнісного підходу має бути виховання людини, як суб'єкта практичної дії (Бех, 2014: 29, 34). Як засвідчив аналіз теорії і виховної практики формування сімейних цінностей дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу, ефективність цього процесу визначаються низкою критеріїв. Насамперед, ступенем включеності всіх суб'єктів сімейного виховання у цей процес; специфікою організації дитячого будинку сімейного типу; особистісними якостями батьків-вихователів, їхніми знаннями і вміннями організувати виховний процес та здатностями прищепити сімейні цінності дітям; індивідуальними характеристиками дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. Для успішної реалізації батькам-вихователям необхідні відповідні психолого-педагогічні знання, які здобуваються з власного життєвого досвіду, займаючись самоосвітою, відвідуючи курси підвищення педагогічних знань. Відтак, завдання, які батьки-вихователі визначають у процесах формування сімейних цінностей, мають базуватися на моральних, емоційних та соціальних аспектах, а саме: усвідомленні значення сім'ї як основної соціальної одиниці; оволодіння вміннями і навичками конструктивної комунікації, розв'язування конфліктних ситуацій та побудови гармонійних відносин всіх членів сім'ї; формування відповідальності кожного за свої вчинки в сімейному житті.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що для ефективного формування сімейних цінностей в дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

піклування, в дитячих будинках сімейного типу необхідним є створення атмосфери довіри, прийняття і турботи, яка сприяє емоційній безпеці дитини, сприяє поєднанню педагогічного впливу із психологічною підтримкою та соціальною адаптацією. Цей процес є поступовим, починаючи із засвоєння дітьми-сиротами і дітьми, позбавлених батьківського піклування, базових понять і завершуючи формуванням навичок, таких, як вирішення конфліктів і планування майбутнього, виконання сімейних ролей і обов'язків та закріпленні навичок через реальні сімейні ситуації. В організації сімейного виховання важливим є обговорення досягнень дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та визначення подальших кроків для розвитку їхніх сімейних цінностей.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що динамічний розвиток дитячих будинків сімейного типу в Україні – складний процес, який потребує відповідного науково-методичного забезпечення. Дослідження життєдіяльності сімейних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в дитячих будинках сімейного типу переконують, що такі форми їхнього виховання, розвитку та соціалізації є найпрогресивнішими. Отже, після проведення теоретичного аналізу досліджуваної проблеми, ми визначили, що формування сімейних цінностей у дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, є поетапним, багатогранним процесом передачі, освоєння, засвоєння та привласнення позитивного сімейного досвіду, сімейних стосунків, традицій, сімейних цінностей через організацію виховної системи в умовах дитячого будинку сімейного типу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні навчально-методичних матеріалів і збірників практичних вправ, які є необхідною та обов'язковою складовою формування в дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, традиційної системи цінностей створення, функціонування і розвитку сім'ї; розширення наукових досліджень у напрямку нормативно-правового й організаційно-педагогічного супроводу діяльності дитячих будинків сімейного типу, підвищення педагогічної майстерності батьків, котрі організують роботу таких будинків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баль А. Середовищний підхід у вихованні особистості. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 50. С. 156 – 161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2014_50_27 (дата звернення 14.12.2024).
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
3. Бех І. Діяльнісний і компетентнісний підходи: сутність та сфери застосування. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2014. № 1/4. С. 28 – 34.
4. Горещька О. В. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта». Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015. 216 с.

5. Деріга В. В. Основні поняття та категорії дослідження державної сімейної політики. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Вип. 190. Т. 202. Державне управління. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 196 с.
6. Конвенція про права дитини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 16.12.2024).
7. Сидельникова О. Гендерне виховання в сім'ї. Матеріали XII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДГУ: Зб. наук. праць / За загал. редакцією К. В. Балабанова. Маріуполь: МДГУ, 2010. 406 с.
8. Сімейні цінності: практико-орієнтований посібник до навчальної програми «Сімейні цінності» (9 годин) [для 8–9-х класів] / О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канишевська, І. П. Білоцерківець. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 136 с.
9. Сопівник І. В. Ціннісний (аксіологічний) підхід у вихованні особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія*. Київ : 2016. Вип. 239. С. 225–229. URL: <https://griml.com/mLvvg> (дата звернення 16.12.2024).
10. Термінологічний словник з культурології / авт.-уклад. : Н. Ю. Больша, Н. І. Єфімчук. Київ : МАУП, 2004. 144 с.
11. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія / Гончар Л. В., Кравченко Т. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Хижняк А. В. ; за заг. ред. Гончар Л. В. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.

REFERENCES

1. Bal A. (2014) Sredovyschnyi pidkhd u vykhovanni osobystosti. [An environmental approach to personality development] *Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly*. Vyp. 50. 156–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2014_50_27 (data zvernennia 14.12.2024).
2. Bekh I. D. (2012) Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku : [Personality in the space of spiritual development] *navch. posib*. 256. [in Ukrainian].
3. Bekh I. (2014) Diialnisnyi i kompetentnisnyi pidkhody: sutnist ta sfery zastosuvannia. [Activity-based and competence-based approaches: essence and scope] *Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii*. № 1/4. 28 – 34. [in Ukrainian].
4. Horetska O. V. (2015) *Psykholohiia simi* : [Family psychology] *navchalnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Praktychna psykholohiia», «Pochatkova osvita»*. 216. [in Ukrainian].
5. Dereha V. V. (2012) Osnovni poniattia ta katehorii doslidzhennia derzhavnoi simeinoi polityky. [Basic concepts and categories of state family policy research] *Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyi zhurnal*. Vyp. 190. Т. 202. Derzhavne upravlinnia. 196. [in Ukrainian].
6. Konventsiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (data zvernennia 16.12.2024).
7. Sydelynkova O. (2010) Henderne vykhovannia v simi. [Gender education in the family] *Materialy XII pidsumkovoї naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv MDHU: Zb. nauk. prats / Za zahal. redaktsiieiu K. V. Balabanova*. 406. [in Ukrainian].
8. Simeini tsinnosti (2014) : [Family values] *praktyko-orientovanyi posibnyk do navchalnoi prohramy «Simeini tsinnosti» (9 hodyn) [dlia 8–9-kh klasiv]* / O. V. Melnyk, T. V. Kravchenko, L. V. Kanishevska, I. P. Bilotserkivets. 136 [in Ukrainian].
9. Sopivnyk I. V. (2016) Tsinnisnyi (aksiolohichnyi) pidkhd u vykhovanni osobystosti. [The value (axiological) approach to personality education] *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriiia : Pedahohika, psykholohiia, filosofiiia*. Vyp. 239. 225 – 229. URL: <https://griml.com/mLvvg> (data zvernennia 16.12.2024)
10. Terminolohichni slovnyk z kulturolohii (2004) / [Glossary of cultural studies terms] *avt.-uklad. : N. Iu. Bolsha, N. I. Yefimchuk*. 144. [in Ukrainian].
11. Formuvannia simeinykh tsinnostei u ditei shkilnoho viku v suchasnykh sotsiokulturnykh umovakh (2016) [Formation of family values in school-age children in modern socio-cultural conditions] *monohrafiia* / Honchar L. V., Kravchenko T. V., Machuska I. M., Pavytyska K. M., Khyzhniak A. V. ; za zah. red. Honchar L. V. 176. [in Ukrainian].

УДК 378:373.2.011.3-051|378.016:004:659:075
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-36>

Людмила БЕРЕЗОВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-3032-7261

доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Державного закладу «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(Одеса, Україна) *lydunya@gmail.com*

РОЗВИТОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ДОШКІЛЬНА ЛІНГВОДИДАКТИКА»

У статті обґрунтовано актуальність розвитку медіаграмотності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в умовах цифровізації сучасного суспільства. Зазначено, що інноваційні освітні технології та цифрові ресурси сприяють підвищенню професійної компетентності педагогів, а також їхньої здатності працювати з інформацією в умовах цифровізації суспільства та впливу медіа. За результатами аналізу наукових досліджень, у статті схарактеризовано структурні компоненти медіаосвіти й медіаграмотності, визначено поняття «медіаграмотність», як здатність критично оцінювати медіаповідомлення, усвідомлено використовувати медіаресурси, формувати власну позицію на підставі достовірної інформації. Представлено педагогічні можливості навчальної дисципліни «Дошкільна лінгводидактика» щодо розвитку медіаграмотності здобувачів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Досліджено педагогічні умови, що забезпечують ефективну реалізацію завдань медіаосвіти на заняттях та в самостійній роботі студентів, стосовно використання медіаконтенту в майбутній професійній діяльності. Зокрема, йдеться про використання медіаконтенту для розвитку критичного мислення, створення медіапродуктів, а також інтеграцію цифрових технологій у процес навчання майбутніх педагогів, що дозволяє не лише урізноманітнити освітній процес, але й підвищити його ефективність, адаптуючи підготовку майбутніх вихователів до сучасних викликів інформаційного суспільства. У статті позиціоновано, що успішному формуванню медіаграмотності вихователів сприяє активне застосування цифрових інструментів для пошуку, аналізу та осмислення інформації, а також створення власного медіаконтенту. Важливим елементом є впровадження інноваційних підходів в освітній процес, що здійснюється засадами офлайн- та онлайн-методами навчання, що забезпечують максимальну доступність й ефективність у формуванні необхідних професійних компетентностей майбутніх вихователів у сучасних умовах.

Ключові слова: медіаосвіта, медіаграмотність, майбутні вихователі, медіаресурси, цифрове середовище.

Liudmyla BEREZOVSKA,
orcid.org/0000-0002-3032-7261

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor at the Department of the Theory and Methods of Preschool Education
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) *lydunya@gmail.com*

DEVELOPMENT OF MEDIA LITERACY IN FUTURE EDUCATORS IN THE PROCESS OF STUDYING THE ACADEMIC DISCIPLINE “PRESCHOOL LINGUODIDACTICS”

The article justifies the relevance of developing media literacy in future preschool educators in the context of the digitalization of modern society. It is noted that innovative educational technologies and digital resources contribute to enhancing the professional competence of educators, as well as their ability to work with information in the digitalized society and the influence of the media. Based on the analysis of scientific research, the article characterizes the structural components of media education and media literacy, defining "media literacy" as the ability to critically evaluate media messages, consciously use media resources, and form one's own position based on reliable information. The pedagogical opportunities of the academic discipline "Preschool Linguodidactics" in the development of media literacy for students specializing in Preschool Education (012) are presented. The article explores the pedagogical conditions that ensure the effective implementation of media education tasks in class and in students' independent work regarding the use of media content in their future professional activities. In particular, it discusses the use of media content to develop critical thinking, create media products, and integrate digital technologies into the teaching process for future educators, which

not only diversifies the educational process but also increases its effectiveness, adapting the training of future preschool educators to the current challenges of the information society. The article positions that the successful formation of media literacy in educators is promoted by the active use of digital tools for searching, analyzing, and making sense of information, as well as creating their own media content. An important element is the introduction of innovative approaches in the educational process through offline and online learning methods, ensuring maximum accessibility and effectiveness in forming the necessary professional competencies for future educators in modern conditions.

Key words: media education, media literacy, future educators, media resources, digital environment.

Постановка проблеми. В умовах інформатизації суспільства й стрімкого зростання обсягу інформації освітня галузь зустрічається з новими викликами, які вимагають удосконалення знань і професійних компетентностей педагогів. Однією з ключових вимог сучасного суспільства є опанування педагогічними працівниками, майбутніми вихователями закладів дошкільної освіти (ЗДО), інноваційних освітніх технологій та цифрових ресурсів, що сприяє підвищенню їхньої професійної компетентності й медіаграмотності. За таких умов постає необхідність упровадження медіаосвітніх технологій, які забезпечать здатність педагогів аналізувати і добирати інформацію, використовувати сучасні технології для створення освітніх матеріалів і налагодження ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу. Актуальність проблеми зумовлена тим, що сучасний педагог закладу дошкільної освіти повинен усвідомлювати значення професійної комунікації в освітньому процесі як основного інструменту координації педагогічної діяльності, самореалізації особистісного розвитку. Завдання виховательки полягає в умінні організувати конструктивний діалог з колегами, батьками та іншими учасниками освітнього процесу, використовувати вербальні й невербальні засоби комунікації, застосовувати можливості інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для обміну інформацією, створення комфортного освітнього середовища та вирішення завдань, пов'язаних із навчанням і вихованням дітей дошкільного віку.

Отже, медіаосвіту необхідно інтегрувати в систему підготовки майбутніх вихователів ЗДО задля використання цифрових і медійних технологій у професійній діяльності, що сприятиме розвитку вміння вихователів аналізувати й добирати інформацію, використовувати сучасні технології для створення освітніх матеріалів. Отже, медіаосвіта – ключовий чинник модернізації освітньої системи та її відповідності запитам сучасного інформаційного суспільства.

Аналіз досліджень. Проблема медіаосвіти досліджується ученими різнобічно. Так, теоретико-методологічні засади розкрито в роботах українських (В. Іванов, Г. Онкович, Б. Потятинник, Г. Почепцов, М. Слюсаревський та ін.) та

зарубіжних (К. Безелгет, Д. Консидайн, Л. Мастерман, Р. Хоббс) учених; формування медіаграмотності (О. Волошенюк, В. Даниленко, І. Задорожня, І. Колеснікова, О. Кучерук, Г. Марченко, Л. Найдьонова, І. Сахневич та ін.).

Реалізація медіаосвіти, формування медіаграмотності здійснюється в контексті нормативно-правових документів, а саме, Закону України «Про інформацію» (1992 р.), «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2017 р.), Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні (2013 р.), Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2016 р.), Базовому компоненті дошкільної освіти (2021 р.). Так, головною метою «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» є підготовка дітей і молоді до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формування медіаінформаційної грамотності і медіакультури відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей (Концепція впровадження медіаосвіти в Україні, 2016). У Базовому компоненті дошкільної освіти (БКДО, 2021), освітній напрям «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамота» ключовою компетентністю виокремлено цифрову компетентність, що передбачає «здатність використовувати інформаційно-комунікаційні й цифрові технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язання освітніх, ігрових завдань на основі набутих елементарних знань, умінь, позитивного ставлення до комп'ютерної та цифрової техніки» (БКДО, 2021).

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних аспектів медіаосвіти й медіаграмотності; використанні ефективних форм і методів формування медіаграмотності студентів у процесі вивчення дисципліни «Дошкільна лінгводидактика»

Виклад основного матеріалу. Для визначення особливостей формування медіаосвіти у майбутніх вихователів ЗДО доцільно проаналізувати змістове наповнення основних понять дослідження, зокрема: «медіаосвіта», «медіаграмотність». Досліджуючи означені феномени, маємо з'ясувати сутність поняття «медіа», виокремити його характерні особливості.

Аналіз наукової літератури свідчать про відсутність єдиного, чіткого трактування поняття «медіа». Так, у словникових джерелах, «медіа» – це

носії повідомлень, які доставляють за допомогою певних технологій (текст – у книжках, посібниках; звук – в аудіозаписах, радіо- та телепередачах; зображення – у відео та телепередачах тощо) (Бусел, 2005); вебсайти або інші джерела інформації, які передають, зберігають та відтворюють інформацію, що впливає на громадську думку (Словник з медіаграмотності, 2022); засоби та інструменти зберігання і передавання інформації, даних для індивідуальної чи масової аудиторії (Енциклопедія сучасної України, 2007); «система масових комунікацій – технічних засобів створення, запису, копіювання, тиражування, зберігання, поширення, сприймання інформації та обміну нею між суб'єктом (автором медіатексту) і об'єктом (масовою аудиторією)» (Барішполець, 2014: 39).

Отже, «медіа» поєднує в собі як засоби масової інформації, так і засоби масової комунікації, виступаючи своєрідною узагальненою одиницею для опису різних форм передавання інформації у суспільстві. За такими традиційними каналами, як телебачення, радіо, друковані видання, а також цифрові платформи, зокрема інтернет, соціальні медіа, мобільні додатки.

Натепер з'ясуємо сутність визначення феномену «медіаосвіта».

За визначенням ЮНЕСКО, «медіаосвіта» – це процес, який дає можливість людям розвивати навички критичного сприйняття медіа-контенту та ефективного використання медіа для досягнення власних цілей; здатності аналізувати, оцінювати, створювати медіа-продукти різних форматів. Основна мета медіаосвіти – формування критичного ставлення до медіа, підвищення рівня медіаграмотності та забезпечення можливості безпечної і відповідальної використання медіа-технологій в інформаційному суспільстві (Recommendations, 1999).

У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (Концепція, 2016), «медіаосвіта» визначається як складник освітнього процесу, що має на меті формування медіакультури в суспільстві й підготовку особистості до безпечної і ефективної взаємодії із сучасною системою масових медіа. Це охоплює як традиційні медіа (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія), з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (Концепція, 2016).

Автори підручника «Медіаосвіта та медіаграмотність» (Медіаосвіта, 2012) зазначають, що медіаосвіта повинна забезпечувати знання щодо того, як: аналізувати, критично осмислювати та створювати медіатексти; визначати джерела

медіатекстів і з'ясувати їх політичні, соціальні, комерційні та культурні інтереси та контекст; інтерпретувати медіатексти та цінності, які вони несуть; вибирати відповідні медіа для створення та поширення власних медіатекстів і залучення зацікавленої аудиторії; забезпечувати вільний доступ до медіа для споживання та виробництва власної медіапродукції (Медіаосвіта, 2012: 10).

Г. Онкович вважає, що медіаосвіта, як процес розвитку і саморозвитку особистості за допомогою матеріалів та засобів масової комунікації, покликана формувати культуру комунікації. Вона сприяє розвитку умінь усвідомлено сприймати, критично осмислювати та інтерпретувати медіатексти, що, у свою чергу, сприяє розширенню загальних, соціокультурних та професійно значущих знань, а також розвитку комунікативних і творчих здібностей особистості (Онкович, 2008).

За Г. Марченко, медіаосвіта – це складник і результат освітнього процесу, що спрямовані на формування необхідного рівня медіаграмотності, забезпечення соціальної мобільності молодого покоління в умовах сучасного інформаційного суспільства, розвиток різнобічної особистості засобами масової інформації (телебачення, кіно, Інтернет тощо) (Марченко, 2023).

Суголосні з ученими (В. Іванов, О. Волошенюк, В. Різун) у тому, що результатом медіаосвіти має бути підвищення рівня медіакомпетенції (медіаграмотності), що полягає в сукупності мотивів, знань, умінь і можливостей, які сприяють правильному добору та використанню медіатекстів, їх критичному аналізу, оцінюванню, створенню та передаванню медіапродукції, аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві (Медіаосвіта, 2012: 9).

За С. Лівінгстоун (S. Livingstone), медіаграмотність – і, загалом, грамотність – це здатність отримувати доступ до інформації, аналізувати, оцінювати й створювати повідомлення в різних формах (Livingstone, 2004). Ці чотири складники: доступ, аналіз, оцінка та створення контенту – формують підхід до медіаграмотності, зорієнтований на розвиток навичок.

Р. К'юбі (R. Kubey) визначає медіаграмотність як здатність використовувати, аналізувати, оцінювати й передавати повідомлення у різних формах; здійснювати критичний аналіз медіаповідомлень, оцінку джерел інформації щодо упередженості й надійності; створення повідомлень у різних формах медіа (Banerjee-Kubey, 2012: 2).

Медіаграмотність – сукупність компетенцій, які дозволяють людям отримувати доступ, аналізувати, оцінювати і створювати повідомлення

в різних видах медіа, жанрах і формах для особистого самовираження і реалізації своїх цивільних прав, тим самим, забезпечення фундаментальних свобод суспільства (Дорожня карта, 2016).

У дослідженні поняття «медіаграмотність» розглядаємо як здатність особистості критично сприймати, аналізувати та осмислювати медіаповідомлення, оцінювати інформацію з різних джерел, розрізняти реальність і віртуальність, розуміти соціальні й політичні впливи медіа на суспільство, ефективно використовувати медіазасоби для досягнення особистих і професійних цілей та відповідально застосовувати їх у процесі комунікації. Для вихователя медіаграмотність є важливим інструментом щодо формування критичного мислення в дітей, розвитку їхніх навичок ефективної взаємодії у медіапросторі, а також для організації освітнього процесу з урахуванням сучасних медіа-технологій.

Враховуючи актуальність формування і розвитку медіаграмотності було проведено анкетування здобувачів спеціальності 012 Дошкільна освіта факультету дошкільної педагогіки та психології Університету Ушинського. До дослідження було залучено 48 здобувачів другого курсу. Метою анкетування було визначення рівня медіаграмотності здобувачів освіти, усвідомлення важливості орієнтування у глобальному медіапросторі, розуміння ключових понять, розвиток вміння розрізняти правдиву інформацію від фейків, аби не стати жертвами маніпуляції.

Отримані результати засвідчили, що 65% опитаних не замислювались над поняттям «медіаграмотності». Пояснити зміст поняття змогли лише 35% здобувачів освіти, решта опитаних (65%) виявили труднощі в розумінні його сутності. Достовірність надходження інформації перевіряють лише 25,3% здобувачів освіти, інші студенти не замислюються над джерелом її походження, не цікавляться офіційними джерелами інформації, оскільки не особливо прагнуть з'ясувати: фейк це, чи достовірна інформація.

Отже, підсумовуючи результати, можна стверджувати, що медіаграмотність є однією із ключових компетентностей, які необхідно формувати та розвивати у студентів під час навчання. Для реалізації цієї мети, у ході вивчення навчальної дисципліни «Дошкільна лінгводидактика» використовували завдання, які потребували пошуку необхідної інформації, доказів, аргументів її достовірності, покликань на офіційні сайти чи видання.

Проілюструємо приклад.

Завдання: виберіть статтю з інтернет-ресурсу або медіа-джерел (наприклад, науково-методичні

журнали, освітні блоги або авторитетні медіа-платформи), пов'язану з методикою навчання дітей дошкільного віку звукової культури мовлення. Оцініть достовірність інформації, зокрема: яке джерело подає цю інформацію? Чи є у нього надійність (авторитетність)? Які докази, аргументи підтверджують подану інформацію? Які можливі маніпуляції або упередження можуть бути присутні в медіа-повідомленні? Які інтереси можуть стояти за поданням цієї інформації? Обґрунтуйте, як інформація у статті пов'язана з вашими знаннями з ОК «Дошкільна лінгводидактика». Як вона може бути застосована в педагогічній практиці? Напишіть короткий аналіз опрацьованого матеріалу, обґрунтовуючи його достовірність і корисність для професійної діяльності вихователя.

У процесі роботи майбутні вихователі набували вміння працювати з медіаконтентом: шукати, систематизувати, аналізувати, критично оцінювати інформацію, працювати з електронними джерелами, дотримуватися академічної доброчесності (інформаційна грамотність), розрізняти правдиві й фейкові повідомлення; розвивали критичне мислення та вміння інтерпретувати, оцінювати тексти й медіапродукти.

Задля підвищення ефективності медіаграмотності студентів на практичних заняттях використовувалися різноманітні методи і підходи, індивідуальні та групові форми роботи, спрямовані на пошук, аналіз й оцінку інформації, а також активну роботу з медіа. Одним із основних елементів було докладне опрацювання статей і навчально-методичних матеріалів із застосуванням методик розвитку критичного мислення, таких як групування, кубування, дерево рішень, діаграма Венна та ін. Окрім того, студенти виконували завдання, що передбачали інтерпретацію й оцінювання матеріалів, висловлювання власних міркувань усно чи письмово, зокрема у формах есе, рецензій, відгуків, за допомогою інтернет-платформ.

Значну увагу в роботі приділяли лінгвістичному аспекту медіаповідомлень, зокрема аналізу лексики. Наприклад, при аналізі медіа-контенту, звертали увагу на те, як слова і вирази можуть впливати на розуміння та сприйняття інформації дітьми, забезпечуючи відповідність матеріалу навчальним цілям і віковим особливостям.

Виконання самостійних, індивідуально дослідних та творчих завдань за допомогою цифрових інструментів є важливим засобом формування медіаграмотності майбутніх вихователів. У процесі створення медіапродуктів студенти вдосконалювали практичні навички використання різно-

манітних цифрових технологій для підготовки та реалізації освітніх матеріалів. Як засвідчує досвід, майбутні вихователі зацікавлені у створенні інтерактивних плакатів, ментальних карт, хмар слів, ігор, вправ, відеопрезентацій та відеороликів на різних онлайн-платформах (Learning Apps, Kahoot, MindMeister, Coggle, XMind, Mentimeter, ClassMarker, Movavi Clips та ін.), які вони активно використовують у роботі з дітьми під час проходження педагогічної практики в ЗДО.

Отже, у процесі вивчення дисципліни «Дошкільна лінгводидактика» здійснюється підготовка медіаграмотного вихователя, який здатний ефективно працювати з різноманітною інформацією, здійснювати її пошук, відбір, систематизацію та аналіз медіапродуктів. Такий фахівець може протистояти пропаганді та стереотипам, адекватно оцінювати достовірність інформації, розрізняти правдиві повідомлення від фейків. Використовуючи цифрові інструменти, вихователька раціонально поєднує традиційні й інноваційні методи навчання, сприяючи розвитку дітей дошкільного віку.

Висновки. У сучасних умовах, коли інформаційно-комунікаційні технології займають значну частину освітнього процесу, здатність вихова-

тельки ефективно працювати з медіа-контентом стає критично важливою. Вивчення дисципліни «Дошкільна лінгводидактика» спрямоване не лише на формування в дітей рідної мови та розвиток мовленнєвих умінь і навичок, але й на розвиток медіакомпетентності майбутніх педагогів, що включає вміння аналізувати, оцінювати та обирати медіа-контент, працювати з різноманітними медіа-платформами та інструментами, а також розуміти вплив медіа на свідомість дітей дошкільного віку. Серед найбільш ефективних педагогічних умов формування медіаграмотності є індивідуальна і групова робота здобувачів освіти, яка передбачає пошук, аналіз та оцінку інформації, роботу з різними медіа-ресурсами; аналіз навчально-методичних матеріалів із використанням методик розвитку критичного мислення; розроблення методичних матеріалів; виконання самостійних творчих та індивідуально дослідних завдань із використанням цифрових інструментів організації офлайн- і онлайн-навчання.

У перспективі важливим є проведення емпіричних досліджень, які дозволять визначити рівень готовності здобувачів освіти для навчання дітей медіаграмотності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баришполец О. Український словник медіакультури / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ: Міленіум, 2014. С. 39.
2. Бусел В. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ: Ірпін, ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Дорожня карта з медіаосвіти і медіаграмотності України. Медіаосвіта та медіаграмотність. 2016. URL: https://www.aup.com.ua/ml/Media_Literacy_Road_Map_AUP_2016.pdf.
4. Енциклопедія сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: <https://esu.com.ua/article-66085>.
5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні, 2016. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontsepsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/.
6. Марченко Г. В. Розвиток медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи в університетах України (90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис. ... д-ра філософії: спец. 011 Освітні, педагогічні науки. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023. 267 с.
7. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенко; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.
8. Онкович Г. В. Медіаосвіта як інтелектуально-комунікативна мережа. Вища освіта України. 2008. № 3, Д. 1. Тем. вип. Наука і вища освіта в Україні: міра взаємодії. С. 165–177.
9. Словник з медіаграмотності. Фільтр: Національний проект з медіаграмотності. Міністерство культури та інформаційної політики України, 2022. URL: <https://filter.mkp.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/slovyk.pdf>.
10. Banerjee, SC, Kubey R, 2012. “Boom or boomerang. A critical review of evidence documenting media literacy efficacy”, *The International Encyclopedia of Media Studies*, Wiley Online Library, Section 32, pp. 1–24.
11. Livingstone S. Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. *The Communication Review*. 2004. № 7. P. 3-14, DOI: 10.1080/10714420490280152
12. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO. Education for the Media and the Digital Age. 1999. Vienna: UNESCO, Pp. 273–274.

REFERENCES

1. Baryshpolets O. (2014). *Ukrainskyi slovyk mediakultury*. [Ukrainian Dictionary of Media Culture]. National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. Kyiv: Milenium. P. 39. [in Ukrainian].
2. Busel V. (Ed.) (2005). *Velykyi tлумachnyi slovyk ukraïnskoi movy*. [The Great Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv: Irpin, VTF "Perun". 1728 p. [in Ukrainian].

3. Dorozhnia karta z mediaosvity i mediagramotnosti Ukrainy. (2016). [Roadmap for Media Education and Media Literacy in Ukraine]. Mediaosvita ta mediagramotnist. URL: https://www.aup.com.ua/ml/Media_Literacy_Road_Map_AUP_2016.pdf [in Ukrainian].
4. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. (2007). [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy – Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: <https://esu.com.ua/article-66085> [in Ukrainian].
5. Kontseptsiiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini. (2016). [The Concept of Implementing Media Education in Ukraine]. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosvity_v_ukraini_nova_redaktsiya/ [in Ukrainian].
6. Marchenko H.V. (2023). Rozvytok mediaosvity maibutnykh uchyteliv pochatkovoï shkoly v universytetakh Ukrainy (90-ti roky XX st. – pochatok XXI st.). [Development of Media Education of Future Primary School Teachers in Ukrainian Universities (1990s – Early 21st Century)]. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy: Specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University. 267 p. [in Ukrainian].
7. Ivanov V.F., Volosheniuk O.V. (Eds.) (2012). Mediaosvita ta mediagramotnist: pidruchnyk. [Media Education and Media Literacy: Textbook]. Kyiv: Tsentri vilnoi presy – Center for Free Press. 352 p. [in Ukrainian].
8. Onkovych H.V. (2008). Mediaosvita yak intelektualno-komunikatyvna mrezhha. [Media Education as an Intellectual and Communicative Network]. Vyscha osvita Ukrainy. Tematychnyi vypusk: Nauka i vyscha osvita v Ukraini: mira vzaie-modii – Higher Education of Ukraine. Special Issue: Science and Higher Education in Ukraine: Degree of Interaction, 3, Pt. 1, 165–177. [in Ukrainian].
9. Slovnyk z mediagramotnosti. (2022). [Dictionary of Media Literacy]. Filtr: Natsionalnyi proiekt z mediagramotnosti – Filter: National Project on Media Literacy. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. URL: <https://filter.mkp.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/slovnyk.pdf> [in Ukrainian].
10. Banerjee, S.C., Kubey, R. (2012). “Boom or boomerang. A critical review of evidence documenting media literacy efficacy”, The International Encyclopedia of Media Studies, Wiley Online Library, Section 32, pp. 1-24
11. Livingstone S. (2004). Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. The Communication Review, 7, 3–14. DOI: 10.1080/10714420490280152
12. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO. (1999). Education for the Media and the Digital Age. Vienna: UNESCO. Pp. 273–274

УДК 811.111:378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-37>**Марія БІЛОКОПИТОВА,**

orcid.org/0000-0003-3817-245X

викладач кафедри іноземних мов

Університету імені Альфреда Нобеля
(Дніпро, Україна) bilokopytova.m@duan.edu.ua**Карина ОСТРОВСЬКА,**

orcid.org/0009-0008-6749-5374

викладач кафедри іноземних мов

Університету імені Альфреда Нобеля
(Дніпро, Україна) ostrovska.k@duan.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті розглядається застосування проєктного підходу в навчанні англійської мови студентів університету. Проєктний підхід, як інноваційна методика, сприяє формуванню у студентів мовних і комунікативних навичок, а також розвиває їхній творчий потенціал і вміння працювати в команді. Особливу увагу приділено ролі викладача в організації проєктної діяльності, спрямованої на досягнення освітніх цілей.

Актуальність проєктного підходу зумовлена необхідністю підвищення мотивації студентів до вивчення англійської мови в умовах глобалізації та зростаючої потреби в міжкультурній комунікації. У статті підкреслюється, що цей підхід не тільки посилює практичну значущість досліджуваного матеріалу, а й дає змогу інтегрувати вивчення англійської мови з професійною підготовкою здобувачів. Автори наводять приклади успішного використання проєктного підходу в різних формах: створення мультимедійних презентацій, проведення досліджень та їх представлення англійською мовою, участь у дебатах і культурних заходах, тощо. Проєктна діяльність інтегрує індивідуальну та групову роботу, що дає змогу враховувати рівень підготовки кожного студента та розвивати їхні сильні сторони. Ключова роль викладача полягає в управлінні процесом навчання, формуванні навчальних цілей, підборі відповідних завдань і підтримці студентів на всіх етапах виконання проєкту. Викладач виступає не тільки як джерело знань, а й як наставник і керівник, що створює умови для продуктивної взаємодії студентів. У статті аналізуються переваги та виклики, пов'язані з використанням проєктного підходу. До переваг належать підвищення інтересу до навчання, розвиток критичного мислення, поглиблення знань мови та її практичне застосування. Серед викликів зазначаються необхідність ретельної підготовки з боку викладача, а також складнощі в оцінюванні роботи студентів у рамках проєктної діяльності. Робиться висновок про високу ефективність проєктного підходу в навчанні англійської мови студентів університетів. Автори рекомендують активно впроваджувати його в навчальний процес, адаптуючи завдання до рівня мовної підготовки та професійних інтересів студентів.

Ключові слова: проєктний підхід, проєкт, навчання англійській мові, англійська мова, викладач, студенти, університет.

Mariia BILOKOPYTOVA,

orcid.org/0000-0003-3817-245X

Lecturer at the Department of Foreign Languages

Alfred Nobel University

(Dnipro, Ukraine) bilokopytova.m@duan.edu.ua

Karyna OSTROVSKA,

orcid.org/0009-0008-6749-5374

Lecturer at the Department of Foreign Languages

Alfred Nobel University

(Dnipro, Ukraine) ostrovska.k@duan.edu.ua

USE OF THE PROJECT APPROACH IN TEACHING ENGLISH TO UNIVERSITY STUDENTS

The article discusses the use of the project approach in teaching English to university students. The project approach, as an innovative methodology, contributes to the formation of students' language and communication skills, as well as develops their creativity and teamwork. Particular attention is paid to the role of the teacher in organising project activities aimed at achieving educational goals. The relevance of the project-based approach is driven by the need to increase students' motivation to learn English in the context of globalisation and the growing need for intercultural communication. The article emphasises that this approach not only enhances the practical relevance of the material

studied, but also allows for the integration of English language learning with the professional training of students. The authors provide examples of the successful use of the project approach in various forms: creating multimedia presentations, conducting research and presenting it in English, participating in debates and cultural events, etc. Project activities integrate individual and group work, which allows us to take into account the level of preparation of each student and develop their strengths. The key role of the teacher is to manage the learning process, formulate learning objectives, select appropriate tasks and support students at all stages of the project. The teacher acts not only as a source of knowledge, but also as a mentor and leader, which creates conditions for productive interaction between students. The article analyses the benefits and challenges of using the project-based approach. The advantages include increased interest in learning, development of critical thinking, deepening of language knowledge and its practical application. Challenges include the need for careful preparation by the teacher, as well as difficulties in assessing students' work in project activities. The authors conclude that the project approach is highly effective in teaching English to university students. The authors recommend actively implementing it in the educational process, adapting tasks to the level of language proficiency and professional interests of students.

Key words: *project-based approach, project, English language learning, English language, teacher, students, university.*

Постановка проблеми. Сучасна молодь сприймає майбутню професію не лише, як заробіток, але й справу, що охоплюватиме їхні інтереси й сприятиме постійному саморозвитку. Відповідно актуальність занять з англійської мови вже виходить далеко за межі вивчення граматики й професійної лексики, але й також включає в себе створення презентацій, засідання розмовних клубів, кейси-батли та іншу проєктну діяльність. Крім того, проєктний підхід відіграє вирішальну роль у розвитку навичок 21 століття. Окрім засвоєння мови, він сприяє розвитку критичного мислення, креативності, співпраці та цифрової грамотності. Ці навички необхідні для процвітання в сучасному глобалізованому суспільстві, де англійська мова часто слугує, як лінгва франка. На відміну від традиційних методів, які значною мірою покладаються на заучування – проєкти дозволяють студентам досліджувати теми, що становлять особистий інтерес. Коли здобувачі бачать зв'язок своїх завдань з повсякденним життям або релевантною тематикою – їхня внутрішня мотивація зростає. Відчуття мети спонукає їх докладати більше зусиль і брати активну участь у навчальному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десятиліття проєктному навчанню приділяється багато уваги в галузі освіти. Низка досліджень показали, що проєктний підхід може покращити навчальну мотивацію студентів, навички рішення проблем, роботу в команді та комунікативні навички.

Проте виникнення проєктного підходу бере свій початок ще наприкінці 19 століття. Першим поштовхом до виникнення методу стали ідеї американського філософа і психолога Джона Дьюї. Принцип Дьюї базувався на «навчанні на практиці». У своїй праці «Моє педагогічне кредо» він оприлюднив свої переконання, зокрема думку про те, що «вчитель знаходиться в школі не для того,

щоб нав'язувати дитині певні ідеї чи формувати певні звички, а як член спільноти – щоб обирати способи впливу на дитину, і допомогти їй правильно на них реагувати». (Dewey, 1897) З цієї причини він пропагував так звану експресивну або конструктивну діяльність, як центр кореляції. (Dewey, 1938) Учень і послідовник Дьюї, Вільям Хьорд Хліпатрік, став основоположником методу проєктів. Проєктний підхід Хліпатріка вперше застосували на практиці у 20–30-х роках у США в школі Е. Коллінгса. Учні повинні були самі проєктувати те, чим їм належало займатися. Особлива увага приділялася вибору діяльності, за допомогою якої здобувалися знання. Матеріали для навчання бралися з повсякденності. Учні самі обирали те, що повинно було стати змістом навчальної роботи; освітяни лише надавали їм допомогу у виконанні задуманого (Gulbahar, Slater, 2019).

З наших сучасників американський науковець Томас Маркхем у 2011 описав проєктне навчання наступним чином: «Інтегрування знань та дій. Студенти засвоюють знання та елементи основної навчальної програми, а також застосовують отримані знання для розв'язання справжніх проблем і отримання результатів, які мають значення. Студенти, які навчаються за методом проєктів, використовують цифрові інструменти для створення високоякісних спільних продуктів. Проєктне навчання переорієнтовує освіту на студента, а не на навчальну програму – це зміна, яку вимагає глобальний світ, що винагороджує нематеріальні активи, такі як драйв, пристрасть, творчість, емпатія та стійкість. Цьому не можна навчитись за підручником, але це має бути активізовано через досвід» (Markham, 2011).

Метою статті є дослідити ефективність проєктно-орієнтованого підходу у засвоєнні англійської мови, розвитку критичного мислення й навичкам співпраці, визначити роль викладача у керуванні проєктом, а також обґрунтувати які саме форми

проектів є доречними й актуальними на заняттях з англійської у студентів університету.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За визначенням Хусін Чжон, навчання за методом проектів – це освітній метод, який має на меті надати студентам змогу здобути знання, навички та глибоке розуміння, беручи активну участь у дослідженні та вирішенні реальних проблем. У проектному навчанні здобувачі зазвичай співпрацюють над одним або кількома проектами, які вимагають від них застосування предметних знань, навичок і творчого підходу для вирішення реальних життєвих проблем (Zhong, 2023).

В основі цього методу навчання лежать предметні принципи. Під керівництвом викладача студенти вільно об'єднуються в групи відповідно до власних інтересів та умов, і обирають різні теми для досліджень. Використовуючи різні ресурси, вони самостійно проводять дослідницьку діяльність і вирішують низку пов'язаних між собою проблем протягом певного періоду часу, формуючи таким чином дослідницьку модель навчання (Zhong, 2023).

За дослідженням британської письменниці й викладачки Дайани Фрід-Бут проектний підхід, як правило, включає три етапи: планування, реалізацію та вихід. На етапі планування студенти спочатку обирають проект, який їх цікавить, відповідає їхнім навчальним цілям і рівню володіння мовою, має реальну ситуацію і є здійсненним, а потім складають загальний план і процес організації часу і кроків, необхідних для виконання проекту (Fried-Booth, 2002).

На етапі реалізації проекту студенти використовують специфічні методи дослідження та технічні інструменти всередині та зовні, включаючи читання, перегляд відео, опитування тощо, а також використання онлайн-ресурсів та інструменти для збору, обговорення, аналізу та систематизації інформації, рефлексії процесу діяльності. Етап реалізації проекту є ядром проектної підходу, на якому і здобується більшість предметних знань і навичок. На етапі завершення студенти використовують різні форми для написання звітів на основі отриманої інформації, створення мультимедійних продуктів, а також гнучко використовують цільову мову для захисту проекту (Fried-Booth, 2002).

Презентація результатів обов'язкова, адже її мета полягає в тому, щоб переконатися, що результати кожного проекту повністю відповідають практичній цінності і можуть бути інтегровані в сучасне середовище, а отже. З точки зору підходів до оприлюднення результатів, викладачі повинні забезпечити різноманітні відкриті мож-

ливості, щоб студенти могли повною мірою проявити свою творчість та уяву. Наприклад, демонструвати свої результати за допомогою моделей, фільмів, презентацій тощо.

Викладачі мають вирішальне значення для успіху впровадження проектно-орієнтованого навчання. Вони повинні дотримуватися тонкого балансу між залученням студентів і передачею їм відповідальності за навчання. Спочатку освітяни планують і організують навчальну програму за допомогою ретельно розроблених навчальних заходів, створюють графіки роботи і загальну структуру, а також закладають основу для безперешкодного просування проекту (Murphy, Mahoney, Chen, Mendoza-Diaz, Yang, 2005).

Упродовж усього створення проекту викладачі застосовують підхід до навчання у співпраці та беруть активну участь у взаємодії членів команди. Вони відіграють ключову роль в організації ресурсів та управлінні змінами в проекті. Їхні координаційні та організаційні навички забезпечують узгодження завдань різних членів команди одне з одним для виконання проекту за затвердженим планом (Saye, Brush, 2002). Постійна комунікація між викладачами та студентами також має важливе значення. Викладачі повинні заохочувати студентів ділитися своїм розумінням і досвідом навчання, щоб можна було швидко вирішувати труднощі і надавати необхідні коментарі та вказівки. Такий метод відкритого спілкування може підвищити навчальну мотивацію здобувачів, а також допомогти викладачам краще зрозуміти навчальні потреби студентів (Prince, Felder, 2007).

Висновки. Проектний підхід у викладанні англійської мови має багато переваг. Робота над проектами моделює реальні ситуації, з якими студенти можуть зіткнутися в майбутньому, наприклад, участь у міжнародних конференціях, переговори з іноземними колегами або робота в багатомовних командах. Викладачі виступають у ролі організаторів і наставників, а також підтримують і оцінюють роботу здобувачів. Їхнє активне залучення та керівництво мають вирішальне значення для безперешкодного просування проекту та успішного навчання студентів. Викладачі повинні послідовно створювати середовище для вивчення англійської мови, щоб студенти могли по-справжньому досліджувати предмет, мислити, висловлювати думки та передавати інформацію. Повне розуміння моделей, концепцій, принципів і процесів викладання на основі проектів та впровадження практик викладання дозволить більшій кількості занять з англійської поправді інтегрувати навчальні потреби студентів і відобразити цін-

ність навчання, тим самим постійно стимулюючи англійської мови в університеті дійсно сприяти ентузіазм здобувачів до вивчення мови та покращуючи їхні здібності, що дозволить викладанню підвищенню всебічної якості підготовки майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dewey J. Education and Experience. *Touchstone*. 1938.
2. Dewey J. My Pedagogical Creed. *School Journal*. 1897.
3. Fried-Booth D. L. Project work [M] 2nd ed. *Oxford University Press*. 2002.
4. Gulbahar B., Slater T. Global Perspectives on Project-Based Language Learning, Teaching, and Assessment: Key Approaches, Technology Tools, and Frameworks. *Oxon: Routledge*. 2019.
5. Markham T. Project-Based Learning. *Teacher Librarian*. 2011. P. 38–42.
6. Murphy K. L., Mahoney S. E., Chen C.Y., Mendoza-Diaz N. V., Yang X. A constructivist model of mentoring, coaching, and facilitating online discussions. *Distance Education*. 2005. P. 341–366.
7. Prince M., Felder R. The many faces of inductive teaching and learning. *Journal of College Science Teaching*. 2007. P. 14–20.
8. Saye, J. W., Brush, T. Scaffolding critical reasoning about history and social issues in multimedia-supported learning environments. *Educational Technology Research and Development*. 2002. P. 77–96.
9. Zhong Y. Project-based Language Learning and Its Implications for English Teaching in Chinese Universities. Proceedings of the 2nd International Conference on Interdisciplinary Humanities and Communication Studies. *Teaching and Learning Department, New York University*. 2023. P. 102–109.

REFERENCES

1. Dewey J. (1938) Education and Experience. *Touchstone*.
2. Dewey J. (1897) My Pedagogical Creed. *School Journal*.
3. Fried-Booth D L. (2002) Project work [M] 2nd ed. *Oxford University Press*.
4. Gulbahar B., Slater T. (2019) Global Perspectives on Project-Based Language Learning, Teaching, and Assessment: Key Approaches, Technology Tools, and Frameworks. *Oxon: Routledge*.
5. Markham T. (2011) Project-Based Learning. *Teacher Librarian*. P. 38–42.
6. Murphy K. L., Mahoney S. E., Chen C.Y., Mendoza-Diaz N. V., Yang X. (2005) A constructivist model of mentoring, coaching, and facilitating online discussions. *Distance Education*. P. 341–366.
7. Prince M., Felder R. (2007) The many faces of inductive teaching and learning. *Journal of College Science Teaching*. P. 14–20.
8. Saye, J. W., Brush, T. (2002) Scaffolding critical reasoning about history and social issues in multimedia-supported learning environments. *Educational Technology Research and Development*. P. 77–96.
9. Zhong Y. (2023) Project-based Language Learning and Its Implications for English Teaching in Chinese Universities. Proceedings of the 2nd International Conference on Interdisciplinary Humanities and Communication Studies. *Teaching and Learning Department, New York University*. P. 102–109.

УДК 378:37.011.3-051:373+37.013.82(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-38>

Олександра ГОЛУБЕНКО,
orcid.org/0009-0005-7654-5423,
аспірантка кафедри педагогіки
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського
(Одеса, Україна) alexgolubenko463@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ПОГЛЯДИ

У статті розглянуто специфіку підготовки майбутніх вчителів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, зокрема акцентовано на важливості розвитку відповідних компетенцій у контексті сучасних викликів освіти. Особливу увагу приділено аналізу міжнародного досвіду підготовки педагогічних кадрів для інклюзивної освіти, зокрема в країнах Європейського Союзу та США, де вже багато років здійснюються різноманітні модифікації професійних навчальних програм для забезпечення ефективної інклюзії. Визначено, що до важливих аспектів таких програм належать інтеграція специфічних педагогічних стратегій, надання студентам знань з адаптації навчального процесу до потреб учнів з особливими освітніми потребами, а також розвиток емоційної чутливості майбутніх вчителів до різноманітних потреб учнів.

Зазначено, що в Україні актуальним є питання вдосконалення професійної підготовки педагогів у контексті інклюзії, що потребує змін в існуючих навчальних програмах. Автори статті розглядають ключові компоненти інклюзивної компетентності, зокрема мотиваційний, когнітивний та діяльнісний аспекти, і доводять, що їх розвиток є основою для ефективного впровадження інклюзивних практик у закладах освіти.

Також в роботі розкриваються основні концептуальні засади теоретичної та методологічної підготовки педагогів до роботи в інклюзивному середовищі, зокрема визначено компетентнісний підхід як базовий для реалізації стандартів Болонського процесу. Визначено, що такий підхід сприяє не лише формуванню педагогічних знань та навичок, а й розвитку вміння адаптувати освітні методи до різних потреб учнів, що є необхідною умовою для успішного навчання в інклюзивних класах.

Особливу увагу приділено опису контекстної технології формування інклюзивної готовності в педагогічних закладах. Така технологія є найбільш ефективною для створення навчального середовища, яке відповідає вимогам інклюзії. Охарактеризовано етапи контекстного навчання, які включають інформаційно-орієнтований, квазіпрофесійний та діяльнісний етапи. Кожен з етапів має на меті забезпечити майбутніх вчителів не лише теоретичними знаннями, але й практичними навичками роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, що є необхідним для формування інклюзивного освітнього середовища на всіх рівнях.

Таким чином, стаття висвітлює важливість створення адаптованих та ефективних програм підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти та надає рекомендації для вдосконалення навчальних програм в Україні.

Ключові слова: підготовка майбутніх вчителів, інклюзивне освітнє середовище, міжнародний досвід, професійні навчальні програми, інклюзивна компетентність, особливі освітні потреби, педагогічна діяльність.

Oleksandra HOLUBENKO,
orcid.org/0009-0005-7654-5423
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
(Odesa, Ukraine) alexgolubenko463@gmail.com

PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHER TRAINING FOR INCLUSIVE EDUCATION: THEORETICAL AND PRACTICAL PERSPECTIVES

The article deals with the specifics of preparing future teachers to work in an inclusive educational environment, in particular, the importance of developing relevant competencies in the context of modern educational challenges is emphasized. Particular attention is paid to the analysis of international experience in training teachers for inclusive education, in particular in the European Union and the United States, where various modifications of professional curricula have been carried out for many years to ensure effective inclusion. It is determined that the important aspects of such programs include the integration of specific pedagogical strategies, providing students with knowledge on adapting the educational process to the needs of students with special educational needs, as well as the development of emotional sensitivity of future teachers to the diverse needs of students.

It is noted that in Ukraine, the issue of improving the professional training of teachers in the context of inclusion is relevant, which requires changes in existing curricula. The authors of the article examine the key components of inclusive competence, including motivational, cognitive and activity aspects, and argue that their development is the basis for the effective implementation of inclusive practices in educational institutions.

The paper also reveals the main conceptual foundations of theoretical and methodological training of teachers to work in an inclusive environment, in particular, the competence approach is defined as the basic one for the implementation of the Bologna Process standards. It is determined that this approach contributes not only to the formation of pedagogical knowledge and skills, but also to the development of the ability to adapt educational methods to the different needs of students, which is a prerequisite for successful learning in inclusive classrooms.

Particular attention is paid to the description of the contextual technology for the formation of inclusive readiness in pedagogical institutions. This technology is the most effective for creating a learning environment that meets the requirements of inclusion. The stages of contextual learning are characterized, which include information-oriented, quasi-professional and activity stages. Each of the stages aims to provide future teachers not only with theoretical knowledge but also with practical skills of working with children with special educational needs, which is necessary for the formation of an inclusive educational environment at all levels.

Thus, the article highlights the importance of creating adapted and effective programs to prepare future teachers to work in inclusive education and provides recommendations for improving curricula in Ukraine.

Key words: *training of future teachers, inclusive educational environment, international experience, professional curricula, inclusive competence, special educational needs, pedagogical activity.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства інклюзія стала важливим стратегічним завданням у багатьох країнах, включаючи Україну. Це зумовлено соціально-педагогічними реформами, змінами у законодавстві, модернізацією освітньої системи та загальною гуманізацією суспільства.

Особливу увагу сьогодні приділяють освіті осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Проблеми, пов'язані з навчанням таких дітей, залишаються актуальними і складними. В рамках професійної освіти ключовою залишається проблема підготовки майбутніх педагогів до роботи з учнями в умовах інклюзивного навчання.

Педагогічна Конституція Європи підкреслює: «Зміст педагогічної освіти має бути орієнтований на формування вчителя, здатного навчити учнів жити разом у сучасному глобалізованому світі, постійно вдосконалювати умови гідного існування людини та забезпечувати їхнє вільне спілкування в рамках сталого людського розвитку. Основна компетентність педагога ХХІ століття полягає у створенні навчального середовища, яке сприяє благополуччю кожної дитини і формує її багатий духовний світ».

Актуальність підготовки педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі зростає через кілька ключових факторів. По-перше, спостерігається збільшення числа дітей з психофізичними відхиленнями, що потребують особливого підходу. По-друге, впровадження інклюзії в загальноосвітні заклади вимагає розробки інноваційних навчальних моделей, які сприяють соціалізації та адаптації цих дітей в навчальних установах. По-третє, існує потреба в кваліфікованих фахівцях, які володіють сучасними педагогічними технологіями, здатні вирішувати професійні

завдання в сфері навчання та надання психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, а також мають позитивне ставлення до інклюзивної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вдосконалення професійної підготовки педагогів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є важливим предметом досліджень багатьох науковців. Серед них: Е. Данілавичюте, А. Колупаєва, Л. Коваль, С. Кульбіда, С. Литовченко, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, Т. Скрипник, Н. Софій, О. Таранченко, А. Шевцова, Л. Шипіцина та інші. Ці дослідники аналізують різні аспекти підготовки педагогів, включаючи методологічні підходи, практичні стратегії, а також розробку та впровадження ефективних навчальних програм і технологій, що відповідають потребам дітей з особливими освітніми потребами.

Важливо також відзначити, що в контексті сучасних освітніх реалій значну увагу приділяють інтеграції інклюзивних практик у навчальний процес, розвитку професійної компетентності педагогів, а також вдосконаленню їхніх навичок у наданні індивідуальної підтримки та адаптації освітнього середовища для кожної дитини. Це включає дослідження інноваційних методів навчання, психолого-педагогічних аспектів, а також потребу в постійній професійній підготовці та підтримці вчителів.

Мета статті полягає в дослідженні специфіки підготовки майбутніх вчителів для роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Інклюзивна освіта є ключовим елементом у процесі соціалізації дітей з функціональними обмеженнями та їхніх родин. Основною метою інклюзивної освіти є організація навчальних класів у загальноосвіт-

ніх школах, щоб забезпечити дітям з особливими освітніми потребами можливість отримання загальної середньої освіти в місці проживання. Це також передбачає залучення сімей до навчально-реабілітаційного процесу, створення умов для соціальної адаптації і подальшої інтеграції таких дітей у суспільство (Колупаєва, 2009: 3–8).

Для детального опису організації інклюзивної освіти можна скористатися формулою Д. Мітчелла (Mitchell, 2008: 334):

Інклюзивна освіта = В + З + 5К + П + Р + К,

де:

– **В** – Визнання: Інклюзивна освіта потребує від усіх учасників освітнього процесу підтримки її принципів і готовності до їх впровадження.

– **З** – Зарахування: Необхідно зараховувати учнів з особливими освітніми потребами до загальноосвітніх класів та включати їх у навчально-виховний процес.

– **5К** – П'ять компонентів: адаптований навчальний план, адаптоване оцінювання, адаптоване навчання, доступне середовище, і визнання права на інклюзивну освіту.

– **П** – Підтримка професіоналів: необхідність наявності педагогів-виконавців, координаторів спеціальної освіти, медичних та психологічних фахівців, а також асистентів педагогів.

– **Р** – Ресурси: Забезпечення високого рівня ресурсної підтримки учня, що включає принцип «Ресурси йдуть за учнем».

– **К** – Керівництво: Управління процесом впровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях.

Такий підхід до інклюзивної освіти вимагає суттєвих змін у системі підготовки педагогів для роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх закладах. Основна роль у впровадженні і реалізації інклюзивної освіти належить педагогам, які повинні не лише демонструвати терпимість і вірити в своїх учнів, але й мати необхідні професійні компетенції.

Професор А. Колупаєва повідомляє, що до 65% вчителів, які проходять курси підвищення кваліфікації, не знайомі з методами роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби. Крім того, приблизно 23% педагогів не ознайомлені зі спеціальними програмами і мають недостатні знання про психофізіологічні особливості цієї категорії дітей (Колупаєва: 2009: 272). Ці дані викликають серйозне занепокоєння, оскільки вчителі є ключовим компонентом успішної реалізації інклюзивного навчання.

Учитель загальноосвітньої школи повинен володіти навичками для визначення пріоритетних завдань у корекційній, навчальній та виховній

діяльності, а також для розробки індивідуальних корекційно-компенсаторних планів для кожної дитини, з урахуванням її специфічних потреб. Необхідно адаптувати навчальні плани, програмний матеріал, методи та форми навчання до індивідуальних особливостей кожної дитини, враховувати її соціальний досвід і пізнавальні можливості. Педагог має застосовувати різноманітні прийоми для загального розвитку учня та створювати умови для соціальної адаптації і розвитку соціальних навичок у дітей з особливими потребами (Волошина, Дмітренко, 2016: 142–150).

Дослідження процесу підготовки педагогів до роботи в нових умовах виявляє важливі аспекти не тільки підготовки як такої, а й особистих характеристик педагогів. Зарубіжний дослідник Дж. Корбет виокремлює чотири ключові елементи інклюзивної культури, які мають формуватися у педагогів:

– Поважне ставлення до різних поглядів, що не відображаються в особистому життєвому досвіді вчителя.

– Розуміння того, що інтелектуальні здібності можуть бути присутніми не лише у осіб з високим соціальним чи академічним статусом.

– Визнання рівних можливостей для всіх учнів щодо отримання освіти та соціального розвитку, а також забезпечення цих прав з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини.

– Гуманістичний підхід та пріоритетність цінностей інклюзії (Corbet, 1999: 53–61).

Зарубіжні дослідники визначають кілька ключових умов для підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти. Серед них є модифікація існуючих програм підготовки, впровадження стратегій інтерактивної педагогіки, а також розвиток організаційно-управлінських навичок у педагогів.

Американський науковець Дж.-Р. Кім аналізує особливості змін у програмах професійної освіти у вищих навчальних закладах. Він виділяє три типи програм (комбінований, роздільний, загальний професійний). Комбінований тип програм включає курси як загальної, так і спеціальної педагогіки, тоді як роздільний тип зберігає окремі програми для кожної з цих сфер. Кім стверджує, що комбіновані програми не тільки формують позитивне ставлення до інклюзивної освіти у педагогів, але й забезпечують знання, необхідні для впровадження інклюзії в практику.

На думку К. Скорджі, важливим є використання інтерактивних вправ для моделювання реальних життєвих ситуацій. Наприклад, педагоги можуть взяти на себе ролі віртуальних бать-

ків дитини з особливими освітніми потребами або розглядати конкретні випадки для «переживання» ситуацій. Така інтерактивна педагогіка, на думку Скорджі, дозволяє глибше розуміти проблеми сімей, які виховують дітей з особливими потребами, і відповідно краще налаштовуватися на підтримку таких сімей і дітей.

Р. Чопра і Н. Френч проводять паралель між підготовкою педагогів до інклюзивної освіти і підготовкою виконавчих директорів у бізнес-середовищі. Вони зазначають, що така підготовка спрямована на розвиток важливих навичок, таких як лідерство, співпраця та комунікація. Успіх адаптації учнів до інклюзії помітний тоді, коли педагоги вміють застосовувати ці навички в п'яти ключових сферах: плануванні, супроводі і підтримці, поясненні, співробітництві та супервізії колег.

Схожі погляди висловлюють і М. Петерсен та Т. Сміт. Вони вважають, що підготовка педагогів має включати не тільки загально педагогічні та емоційно-інтерактивні компоненти, але й організаційно-управлінські. Це, на їхню думку, дозволяє педагогам ефективніше реагувати на особливі освітні потреби учнів та знаходити альтернативні способи комунікації з дітьми, які мають нетипові потреби (Resch, 2010: 139–150).

В Україні Н. Софій визначає шість ключових компетентностей, які впливають на ефективність впровадження інклюзивної освіти: практика диференційованого викладання, практика спільного викладання (взаємодія з корекційним педагогом або асистентом), розробка індивідуальних програм розвитку для дітей з особливими потребами, оцінювання навчальних досягнень таких дітей, командна робота та позитивна комунікація (Софій, 2020: 28).

Я вважаю, що кожен майбутній вчитель має досягти достатнього рівня інклюзивної компетентності в сфері освіти.

Мотиваційний компонент інклюзивної компетентності включає особисту зацікавленість та позитивне ставлення до професійної діяльності в умовах інтеграції учнів з обмеженими можливостями.

Когнітивний компонент визначається як здатність педагога мислити на основі знань, необхідних для реалізації інклюзивного навчання.

Рефлексивний компонент проявляється в умінні аналізувати власну навчальну та професійну діяльність у контексті інклюзивної освіти.

Операційний компонент інклюзивної компетентності визначається як здатність виконувати конкретні професійні завдання в педагогічному процесі інклюзії. Це включає розв'язання педагогічних ситуацій, застосування самостійних та

ефективних методів вирішення завдань, а також проведення дослідницької діяльності.

На мою думку, теоретичною та методологічною основою для підготовки майбутнього вчителя до роботи в умовах інклюзивної освіти повинні бути аксіологічний, антропологічний, цілісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, диференційований і компетентнісний підходи (Волошина, 2017: 231–40).

Компетентнісний підхід є новим концептуальним орієнтиром для розвитку сучасної освіти в контексті Болонського процесу. Він акцентує увагу на формуванні і розвитку ключових (основних) і предметних компетентностей, замість простого накопичення нормативних знань, умінь і навичок.

Цей підхід зосереджується на розвитку здатності практично застосовувати знання, навички та досвід у реальних ситуаціях професійної діяльності та соціального життя, акцентуючи увагу на ефективному використанні здобутих знань у різних життєвих і професійних контекстах (Волошина, 2017: 231–40).

Варто розуміти, що контекстна технологія є найбільш ефективним підходом для формування готовності до інклюзивної освіти. Професійна діяльність педагога може бути розділена на три основні компоненти: теоретичні знання, способи діяльності та соціальна зрілість (цінності, кругозір, моральність, відповідальність).

Відповідно до теорії контекстного навчання, традиційне навчання майбутніх вчителів має кілька проблемних зон:

– Теоретична підготовка: необхідно знайти оптимальний обсяг і системну організацію навчального матеріалу, який потрібен для майбутньої педагогічної діяльності.

– Діяльнісна підготовка: існує проблема переважання теоретичних знань над їхнім практичним застосуванням у педагогічній діяльності.

– Соціальна зрілість: відсутність цілеспрямованого розвитку соціально-моральних і громадянських якостей у майбутніх вчителів.

Навчання в педагогічному вищому навчальному закладі має специфіку, оскільки студенти готуються до професійної діяльності, яка включає організацію навчальної діяльності школярів у подібних формах. Хоча студенти отримують теоретичні знання з педагогічних дисциплін, практичні навички формуються в значно менших обсягах. Це призводить до того, що нові фахівці часто потребують часу для адаптації до шкільного середовища і не завжди можуть ефективно застосувати отримані знання на практиці.

Успішність адаптації до професії залежить від інтеграції теоретичних знань і практичного досвіду. Практичний досвід, що поєднує теоретичні знання з практичними навичками, формується через застосування отриманих знань у реальних ситуаціях. Важливим є також розвиток особистісних якостей, які сприяють ефективній виховній діяльності.

Контекстна технологія навчання орієнтована на інтеграцію різних аспектів навчальної діяльності, таких як аудиторна робота, самостійне навчання, навчально-дослідницька діяльність, а також практичні етапи навчання, включаючи педагогічні практики. Вона також включає участь у позанавчальних активностях, таких як тренінги, волонтерські проєкти та інформаційні кампанії.

Ця технологія охоплює три основні етапи: інформаційно-орієнтований, квазіпрофесійний та діяльнісний. На інформаційно-орієнтованому етапі формуються позитивна мотивація до педагогічної діяльності в умовах інклюзії та знання, необхідні для її реалізації. Квазіпрофесійний етап фокусується на здобутті практичного досвіду та аналізі власної навчальної і професійної діяльності в контексті інклюзивного навчання. Діяльнісний етап спрямований на подальший розвиток інклюзивної компетентності та її впровадження в практичній діяльності (Волошина, 2017: 231–40).

Згідно з цією технологією, важливо трансформувати зміст майбутньої професійно-педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти (зовнішній контекст) у програму вищої педагогічної освіти, відображену в навчальних дисциплінах. Це також включає формування внутрішнього контексту освіти, що включає професійні та соціально-особистісні компетенції, які визначають готовність до інклюзивного навчання.

В системі підготовки майбутніх вчителів важливо створити умови, які не тільки забезпечать студентам засвоєння педагогічних знань, але й сприятимуть розвитку їхньої творчої активності. Це має на меті стимулювання нових ідей і реалізацію гуманістичного підходу, що базується на розумінні і прийнятті кожної дитини.

У контексті загальної професійної компетентності педагога слід формувати його гуманістичну життєву позицію, яка визначає професійну орієнтацію, тип поведінки та діяльності. Тому важливо не лише включити у програму університетських курсів елементи інклюзивної освіти, але й активно розвивати професійні навички роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, через семінарські заняття та педагогічну практику.

Необхідно внести зміни до змісту педагогічної підготовки, адаптуючи підходи, структури і стра-

тегії для ефективного вирішення нових проблем. Завдання полягає не лише в інтеграції окремих учнів у загальну систему освіти, а в її трансформації таким чином, щоб усі учні могли відчувати себе комфортно.

Основними напрямками роботи вчителя є формування досвіду соціально-оціночних стосунків, взаємодії та спілкування між дітьми з різними освітніми можливостями.

Необхідність специфічних вимог до педагогів, які працюють з дітьми, що мають труднощі в навчанні, підкреслював В. Сухомлинський, зазначаючи: «Якщо вчити таких дітей так само, як усіх інших, вони залишаться недосягнутими, знедоленими і відчуватимуть себе неповноцінними. Важливо постійно їх підтримувати, оскільки ці діти дуже чутливі. Інтелектуальне життя в дитинстві тісно переплітається з моральним, і кожна невдача сприймається як велике лихо. Виховання таких дітей повинно бути в рази чуйнішим і дбайливішим» (Сухомлинський, 1977: 584–590).

Інтеграція «особливих» дітей в освітній процес змінює соціальний і психологічний портрет класу. Під час навчання можуть виникати різні конфлікти, стресові ситуації, які педагог повинен попереджати і вирішувати. Важливо визначити, як ставитися до «особливих» дітей: чи сприймати їх як рівних, чи вважати менш розвиненими; чи допомагати їм розвивати впевненість у собі або вказувати на їхні обмеження. Учитель має налагоджувати позитивні стосунки між дітьми, враховуючи, що кожна дитина є унікальною і має свої особливості. Роль педагога полягає в тому, щоб приймати кожну дитину такою, якою вона є, визнавати її цінність і неповторність, і навчити цьому всіх учнів. Важливо навчити дітей приймати і взаємодіяти з учнями, які мають особливі освітні потреби, надавати необхідну підтримку і проявляти позитивне ставлення (Дмітренко, 2012: 364–368).

Висновки. Задоволення потреб учня не є помилкою. Неправильно вважати, що вчитель не повинен витратити більше часу на одного учня, ніж на інших, адже необхідно забезпечити рівний доступ до навчання для всіх. Дітей з особливими потребами слід навчати в темпі, який відповідний їх здатності засвоювати нову інформацію. Перехід від відомого до невідомого повинен бути плавним, і темп цього процесу повинен відповідати індивідуальним можливостям кожної дитини.

Світовий досвід показує, що учні з типовим розвитком також досягають кращих результатів в інклюзивних класах порівняно з традиційними класами масових шкіл.

Таким чином, у контексті модернізації шкільної освіти підготовка майбутніх учителів до роботи в інклюзивному середовищі є пріоритетним завданням професійної підготовки педагогів. Це персоналізований і безперервний процес розвитку професійної компетентності, орієнтований на досягнення гуманістичних цілей і фор-

мування педагогічних цінностей. В результаті цього процесу педагоги отримують готовність ефективно вирішувати завдання в сфері інклюзивної освіти. Зміст підготовки вчителів для роботи в умовах інклюзії базується на актуальних тенденціях розвитку інклюзивної освіти як в Україні, так і за кордоном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошина О. В. Підготовка майбутніх учителів до навчально-виховної роботи в умовах інклюзивного середовища. *Особлива дитина*. No 1. 2017. С. 31–40.
2. Волошина О. В., Дмітренко Н. Є. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до роботи в інклюзивних класах. *Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. No 4. 2016. С. 142–150.
3. Дмітренко Н. Є. Шляхи удосконалення методичної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови початкової школи. *Наукові записки*. Випуск 104 (2). *Серія : Філологічні науки (мовознавство) : У 2 ч.* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Вінниченка, 2012. С. 364–368.
4. Колупаєва А. Зasadничі понятійно-термінологічні визначення інклюзивної освіти. *Дефектологія*. 2009. No 2. С. 3–8.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Серія «Інклюзивна освіта». Монографія. К.: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
6. Педагогічна Конституція Європи. URL: <http://yspu.org/images/0/00/Frankfurt2013.pdf>.
7. Софій Н.З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі: авторсф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». URL : <http://ispukr.org.ua/articles/17/17062701a.pdf>.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Статті. К.: Рад. школа, 1977. С. 584–590.
9. Corbet J. Inclusive education and school culture. *International Journal of Inclusive Education*. 1999. Vol. 3, No. 1. P. 53–61. URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/>
10. Mitchell D. What Really Works in Special and Inclusive Education. Using evidence-based teaching strategies. London: *Routledge Taylor & Francis Group*, 2008. 334 p.
11. Resch A.-J., Mireles G., Benz M.-R., Grenwelge Ch., Peterson R., Zhang D. Giving Parents a Voice: A Qualitative Study of the Challenges Experienced by Parents of Children With Disabilities. *Rehabilitation Psychology*. 2010. Vol. 55, Iss. 2. P. 139–150. URL: <http://www.feedage.com/feeds>.

REFERENCES

1. Voloshyna O.V. (2017). Pidhotovka maibutnix uchyteliv do navchalno-vykhovnoi roboty v umovakh inkluzyvnoho seredovyshecha [Preparing of future teachers for educational work in conditions of inclusive environment]. *Osoblyva Dytyna*, 1, 31-40. [in Ukrainian].
2. Voloshyna O.V., & Dmitrenko, N.Ye. (2016). Pidhotovka maibutnix uchyteliv inozemnoi movy do roboty v inkluzyvnykh klasakh [Preparing future teachers of a foreign language for work in inclusive classes]. In *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Pedagogika*. Vol. 4 (pp. 26-34). [in Ukrainian].
3. Dmitrenko N. Ye. (2012). Shliakhy udoskonalennia metodychnoi pidhotovky maibutnix vchyteliv inozemnoi movy pochatkovoї shkoly [Ways of improvement of methodical preparation of the future teachers of a foreign language of elementary school]. In *Naukovi zapysky*. Vol. 104 (2). Serii: Filohichni nauky (movoznavstvo) (pp. 364-368). Kirovohrad: RW KDPU im. V.Vynnychenka. [in Ukrainian].
4. Kolupaieva A. (2009). Zasadnychi poniatiiino-terminolohichni vyznachennia inkluzyvnoi osvity [Fundamentals of conceptual and terminological definitions of inclusive education]. *Defektolohiia*, 2, 3-8. [in Ukrainian].
5. Kolupaieva A. A. (2009). Inkluzyvna osvita: realii ta perspektyvy [Inclusive education: Realities and perspectives]. Kyiv: Sammit-Knyha. [in Ukrainian].
6. Pedagogichna Konstytutsiia Yevropy [Pedagogical Constitution of Europe]. Retrieved from <http://yspu.org/images/0/00/Frankfurt2013.pdf>. [in Ukrainian].
7. Sofii N. Z. (2017). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy intehrovanoho suprovodu uchniv z osoblyvymy osvitynymy potrebamy v inkluzyvnomu navchalnomu zakladi [Organizational-pedagogical conditions of integrated support of students with special educational needs in an inclusive educational institution]. (Dissertation Abstract, Kyiv). Retrieved from <http://ispukr.org.ua/articles/17/17062701a.pdf>. [in Ukrainian].
8. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Vybrani tvory: Vol. 5 [Selected Works]. Kyiv: Radianska shkola (pp. 584–590). [in Ukrainian].
9. Corbet J. (1999). Inclusive education and school culture. *International Journal of Inclusive Education*. Vol. 3, No. 1. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/>
10. Mitchell D. (2008). What really works in special and inclusive education (Using evidence-based teaching strategies). London: Routledge Taylor&Francis Group.
11. Resch A.-J., Mireles G., Benz M.-R., Grenwelge Ch., Peterson, R., & Zhang D. (2010). Giving parents a voice: A qualitative study of the challenges experienced by parents of children with disabilities. *Rehabilitation Psychology*. Vol. 55, Iss. 2 (pp. 139–150). Retrieved from <http://www.feedage.com/feeds>.

УДК 378.14+811.161

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-39>**Олена ГОРДІЄНКО,***orcid.org/0000-003-3384-3656**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови**Житомирського державного університету імені Івана Франка**(Житомир, Україна) YELENA_G@i.ua*

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ДЖЕРЕЛАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЇХ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Яскравим виявом процесу демократизації в сучасному українському суспільстві виступає переоцінка світоглядних цінностей, пов'язана з нелегкими кроками на шляху поліпшення якості вищої освіти в Україні як європейській державі. Важливе значення цього процесу набуває загальнокультурна компетенція здобувачів, яка формується на заняттях з гуманітарних освітніх компонент. Провідну роль серед них відіграють мовні освітні компоненти, що зосереджують увагу майбутніх спеціалістів на налагодженні контактів і взаємодії. Мова – могутній засіб розвитку мислення, загальної культури, формування риторичних умінь. Уміння гарно говорити, впливати на слухачів дуже важливе у професійному спілкуванні. У статті розглянуто актуальні питання ознайомлення здобувачів вищої освіти з джерелами фразеологізмів як засобу формування їх риторичної компетентності на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Процес професійної підготовки майбутніх спеціалістів до продукування мовлення з використанням фразеологічних одиниць є важливим елементом формування їх мовнокомунікативної компетентності та її складових, зокрема, риторичної. Мета статті – висвітлити основні питання роботи над фразеологічними одиницями як засобу формування риторичної компетентності здобувача вищої освіти на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Розглянуто поняття «фразеологія», «джерела фразеології» та наведено приклади використання вправ із фразеологізмами на заняттях. Детально проаналізовано та узагальнено проблему використання вправ із фразеологізмами та ознайомлення студентів із їх джерелами, коротко узагальнено отримані результати, рекомендовано впровадити у навчальний процес вправи з залученням фразеологізмів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням, з'ясовано роль риторичної компетентності як складової мовно-комунікативної компетентності здобувача освіти. Також визначено перспективи подальших досліджень в окресленій площині. Матеріали статті можуть бути використані для вдосконалення методик навчання української мови за професійним спрямуванням як складової підготовки майбутніх спеціалістів різних профілів.

***Ключові слова:** здобувачі вищої освіти, джерела фразеології, комунікативні якості, риторична компетентність, українська мова за професійним спрямуванням, фразеологізми.*

Olena HORDIENKO,*orcid.org/0000-003-3384-3656**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Primary Education**and Culture of Professional Speech**Zhytomyr Ivan Franco State University**(Zhytomyr, Ukraine) YELENA_G@i.ua*

FAMILIARITY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS WITH THE SOURCES OF UKRAINIAN PHRASEOLOGY IN THE PROCESS OF FORMING THEIR RHETORICAL COMPETENCE AT THE UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES UNDER PROFESSIONAL DIRECTION

A clear manifestation of the process of democratization in modern Ukrainian society is the reassessment of worldview values associated with difficult steps on the way to improving the quality of higher education in Ukraine as a European state. The general cultural competence of the applicants, which is formed in classes on humanitarian educational components, acquires an important importance in this process. The leading role among them is played by language educational components that focus the attention of future specialists on establishing contacts and interaction. Language is a powerful tool for the development of thinking, general culture, and the formation of rhetorical skills. The ability to speak

well and influence listeners is very important in professional communication. The article deals with the topical issues of familiarizing students with higher education with the sources of phraseology as a means of forming their rhetorical competence in professional Ukrainian language classes. The process of professional training of future specialists to produce speech using phraseological units is an important element in the formation of their linguistic and communicative competence and its components, in particular, rhetorical. The purpose of the article is to highlight the main issues of working on phraseological units as a means of forming the rhetorical competence of a student of higher education in Ukrainian language classes in a professional direction. The concept of "phraseology", "sources of phraseology" is considered, and examples of the use of exercises with phraseology in classes are given. The problem of using exercises with idioms and familiarizing students with their sources is analyzed and summarized in detail, the results obtained are briefly summarized, it is recommended to implement exercises involving idioms in Ukrainian language classes for professional orientation into the educational process, the role of rhetorical competence as a component of language and communication is clarified competencies of the student of education. Prospects for further research in the outlined area are also determined. The materials of the article can be used to improve the methods of teaching the Ukrainian language in a professional direction as a component of the training of future specialists of various profiles.

Key words: *students of higher education, sources of phraseology, communicative qualities, rhetorical competence, Ukrainian language for professional direction, phraseological units.*

Постановка проблеми. В умовах демократизації та інформатизації суспільства, інтеграції у світовий освітній простір, модернізації системи вищої освіти в Україні, спрямованої на адаптацію до глобалізаційних змін і викликів часу, особливої ваги набуває чіткий підхід до вибору провідних підходів і принципів, якими керується теоретична лінгводидактика та її прикладні розділи. Визначені Законом України «Про освіту», основні принципи розвитку системи вищої освіти передбачають доступність освітніх послуг, гуманізм, незалежність освіти, її інтеграцію з наукою та виробництвом, створення рівних та комфортних умов для всебічного розвитку особистості, її талантів та здібностей, безперервний і різноманітний характер освіти. Забезпечення якості підготовки компетентних фахівців у сучасному університеті теоретично обґрунтоване акмеологічним, студентоцентрованим та іншими сучасними підходами, які спрямовують професійну діяльність викладачів. Реалії часу вимагають наявності в майбутніх спеціалістів здатності самостійно і швидко приймати рішення стосовно нестандартних ситуацій, що виникатимуть у професійній або інших сферах (Борисенко, 2004). У сучасній системі освіти одним із прогресивних та перспективних виступає акмеологічний підхід та акмеологічні технології, що сприяють розвитку високого внутрішнього потенціалу та творчої майстерності фахівців, зокрема, соціономічних професій. Характеристика «акме» дослідники розглядають як сутності, що мають такі властивості: вищий ступінь розвитку; досконалість; вершина як зрілість усього; розквіт здібностей людини; вершина в обраній професійній діяльності (Сіверс, 2005).

Неабияку роль для реалізації професійної діяльності майбутніх фахівців у плані акмеологічного підходу відіграє загальнокультурна компетенція, що базується на моральних цінностях,

а саме вони складають основу духовності. Зазначена компетенція формується на заняттях з гуманітарних дисциплін, серед яких провідна роль належить мовним освітнім компонентам, що зосереджують увагу майбутніх спеціалістів на налагодженні контактів і взаємодії. Мова – могутній засіб розвитку мислення, загальної культури, формування риторичних умінь. У суспільстві мова виступає складовою самовираження і розвитку інтелектуального потенціалу нації. Уміння гарно говорити, впливати на слухачів дуже важливе у професійному спілкуванні, а в цьому важливе значення має знання лексикології та фразеології.

Беручи за основу особистісно діяльнісний підхід, викладач організовує, спрямовує та коригує навчальний процес, створює умови для формування риторичних умінь здобувачів освіти, які вдосконалюють мовні знання і навички, культуру мовної поведінки. У цьому переконує і Т. Гриценко: «Завдання викладачів – докласти максимум зусиль, щоб сформувані як соціальну, так і мовну особистість. Адже сьогодні кожному зрозуміло, що через мову молоді людини проявляється як її погляд на життя, так і її культура, ціннісні орієнтації. Тобто мова людини є її мовним паспортом» (Гриценко, 2009).

Аналіз досліджень. Проблема формування і розвитку комунікативної компетентності здобувачів освіти та риторичної як її складової залишається в центрі уваги багатьох досліджень, що зорієнтовані на впровадженні сучасних компетентнісного, текстоцентричного, діяльнісного, особистісно зорієнтованого підходів. В останні десятиліття до означених тем зверталися лінгвісти Н. Бабич, Ф. Бацевич, Н. Загнітко та ін., методисти А. Алексюк, З. Бакум, О. Біляєв, Є. Голобородько, О. Горошкіна, І. Гудзик, Т. Донченко, І. Дроздова, С. Караман, К. Климова, О. Кулик, О. Кучерук, Л. Мамчур, Г. Михайловська, С. Омельчук,

М. Пентилюк, Н. Тоцька та ін. Вони визначили актуальність пошуку нових підходів, принципів, методів і прийомів організації навчального процесу з метою формування українськомовної комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти, спираючись на зв'язні висловлювання – тексти та одиниці мовлення – слова, фразеологічні одиниці, речення. Слід констатувати, що вчені працюють над створенням авторських програм, виданням підручників, посібників, хрестоматій і словників, упорядкуванням української лексико-фразеологічної термінології (Н. Гавриш, Н. Голуб, М. Греб, С. Дорошенко, В. Загороднова, О. Караман, О. Копусь, І. Кучеренко, О. Любашенко, А. Нікітіна, Н. Остапенко, І. Хом'як, С. Яворська та ін.). Наукові розвідки лінгвістів і лінгводидактів (Н. Бабич, В. Барабаш, І. Білодід, С. Бибик, М. Вінтонів, К. Городенська, С. Ермоленко, А. Загнітко, Л. Марчук, Л. Мацько, М. Плющ та ін.) сприяють розв'язанню проблем практичного засвоєння лексикології і фразеології у шкільному та вишівському курсах української мови. Однак, незважаючи на постійний інтерес до означених питань, проблема використання вправ із фразеологізмами у процесі формування риторичної компетентності майбутніх спеціалістів та оптимізації підходів до вивчення фразеології існує і потребує вирішення.

Мета статті – висвітлити основні питання роботи над фразеологічними одиницями як засобу формування риторичної компетентності здобувача вищої освіти під час проведення практичних занять з української мови за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. В освітньо-професійних програмах першого (бакалаврського) рівня вищої освіти мовна освіта забезпечує формування низки важливих загальних компетентностей (фахівців різних спеціальностей та галузей знань), наприклад, здатність спілкуватися державною мовою, аналіз інформації з різноманітних джерел, як теоретичних, так і отриманих емпіричним шляхом. Зазначені елементи є водночас характеристиками мовнокомунікативної компетентності фахівця, котрий засобами мови прагне самовдосконалення та виявляти творчий підхід до розв'язання проблем, що виникають у різних сферах спілкування в соціумі.

Викладач має постійно контролювати власне мовлення, вдосконалювати знання норм літературної мови, а також слідкувати за мовленням студентів, виправляти їх мовні помилки, сприяти пошуку ними повних, вичерпних і водночас доступних і зрозумілих висловлювань. Повсякденне користування українською мовою вказує на сформоване

життєве кредо особистості щодо плекання рідної мови, а також риторичну компетентність.

В. Ницета розглядає риторичну компетентність як вищий рівень комунікативної компетентності, що містить риторичні знання, уміння та навички, здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізований у досвіді риторичної діяльності (Ницета, 2014).

У становленні риторичної особистості та її відповідних компетентностей провідну роль відіграє спілкування: «Спілкування, взаємодія... Для індивіда є надзвичайно важливою потребою. Оскільки людина – істота суспільна, то її сутність реалізується і розвивається лише у громадській діяльності, основу будь-якого її виду становить спілкування з іншими» (Кучерук, 2015).

Риторична компетентність починає формуватися під час шкільного навчання, учні ознайомлюються з найменшими одиницями мови – звуками, вивчають лексику, дізнаються про лексичне значення слова, багатозначність, синонімію, антонімію, омонімію та ін.; також вивчають склад слова, засвоюють поняття про морфеми та їх типи; багато часу в шкільному курсі приділяється вивченню морфології, здобувачі освіти ознайомлюються з частинами мови, вивчають синтаксис, засвоюючи відомості про типи речень, члени речення, типи зв'язків слів у реченні тощо.

У процесі опанування навчальною компонентою «Українська мова за професійним спрямуванням» студенти звертають увагу на те, що в нашій мові часто використовуються яскраві мовні перли, фразеологізми, а в допитливих здобувачів освіти виникають питання стосовно їх походження. Це стимулює студентів до проєктної та дослідницької діяльності.

Працюючи з довідниками, студенти дізнаються, що фразеологізми – це особливий розряд мовних одиниць, об'єднаних загальною функцією та призначенням – викликати образне уявлення про предмет та дати йому емоційно-експресивну характеристику. У вузькому розумінні до фразеологізмів відносять стилістично забарвлені стійкі обороти з яскраво вираженим емоційно-експресивним і оцінним компонентом (Словник-довідник, 2015).

Фразеологізми, як і звичайні слова, безпосередньо співвідносяться з явищами об'єктивного світу, хоча прямий зв'язок між реаліями та їх лексичним або фразеологічним найменуванням може бути відсутнім. Тобто фразеологізми мають семантику, яку можна усвідомити за допомогою таких засобів семантизації: власне семантичного визначення, добір синонімів, описовий.

Спосіб **власне семантичного визначення** значення фразеологізму припускає безпосередню роботу з фразеологічними словниками, збірниками крилатих висловів, звертаючись до яких, студент дізнається про значення, історію виникнення, сферу вживання певного фразеологізму.

Спосіб **добору синонімів (синонімічний)** здійснюється шляхом добору близьких за значенням мовних одиниць – фразеологізмів або слів – до фразеологізму, значення якого з'ясується. Така робота допоможе пояснити значення, продемонструвати стилістичні та смислові можливості української лексико-фразеологічної синонімії.

Дослідники відзначають, що в українській мові виокремлюються понад 800 синонімічних рядів фразеологізмів, що свідчить про багатство засобів української мови (Греб, 2016).

Описовий спосіб (перелічування) полягає в послідовному перелічуванні смислових, структурно-граматичних, стилістичних ознак сталих зворотів. Іншими словами, це фразеологічний розбір, провести який викладач або студент зможе за такою приблизною схемою: а) фразеологічний зворот; б) яке значення має; в) складений у вигляді речення чи словосполучення; г) співвідносний з якою частиною мови; д) головний елемент фразеологізму; е) синтаксична роль; ж) функціональний стиль.

Використання описового способу в повному обсязі сприяє актуалізації знань студентів із різних розділів мовознавства: лексики, синтаксису, морфології, стилістики. Тому його доцільно використовувати після повторення відповідного матеріалу. Означені способи тлумачення сталих виразів безпосередньо реалізуються в системі вправ, що пропонуються викладачем. Зокрема, можуть бути такі завдання.

1. Прочитайте речення, знайдіть у них стали вирази. Користуючись словником фразеологізмів, визначте їх значення та синтаксичну функцію.

2. Дібрати фразеологічний синонім до слова, вказавши його стилістичну приналежність (*божа іскра, дарунок долі*).

3. До поданих іноземних фразеологізмів дібрати відповідні українські: *time flies (час летить)*, *when pigs fly* (дослівно: коли свині полетять, український відповідник: *коли рак на горі свисне*), *wolf in sheep's clothing* (вовк в овечій шкіді), *storm in a teacup* (буря в склянці води, багато галасу даремно); *for a rainy day* (дослівно: для дощового дня; український відповідник: *на чорний день*), *look like a million dollars* (дослівно: мати вигляд, як мільйон доларів; український відповідник: *мати чудовий вигляд, на всі сто*), *monkey business*

(дослівно: мавп'ячий бізнес; український відповідник: *марна праця, товкти воду в ступі*), *black sheep* (дослівно: чорна вівця, український відповідник: *біла ворона, cash cow (дійна корова, джерело коштів)*); *like water off a duck's back* (як з гусака вода); *you one on a kind* (ти єдиний такий); *it's raining cats and dogs* (ліє як із відра); *you snooze, you lose* (хто не встиг, той запізнився; дослівно: *хто відклав, той запізнився*); *easy peasy lemon squeezy* (буквально: *легкий горошковий лимонний сік*) – легко, немає питань; *it's beside the point* (це справи не стосується); *it's a waste of time* (пуста трата часу, дослівно: марнотратство часу); *give it a shot* (буквально: *дай цьому поспіл* – спробуй, намагайся зробити); *pull yourself together* (буквально: *тягни себе до купи* – зберись); *I am over the moon* (буквально: *я над місяцем* – я на сьомому небі).

Коли йдеться про фразеологізми, часто уявляється щось старе, застигле, що існує завжди або, принаймні, яке виникло дуже давно. Студенти дізнаються про такі джерела сталих виразів: 1) мова письменників; 2) живе мовлення та усна народна творчість; 3) церковно-книжне мовлення; 4) іншомовна лексика.

Наприклад, широко відомо, що первісне джерело багатьох фразеологізмів – Біблія. Іноді хтось скаже: *суєта суєт*, не пригадуючи при тому, що за багато сторіч до нього ці слова промовив у Єрусалимі цар ізраїльтян Еклезіаст. Йому ж, за біблійною легендою, належать такі мудрі слова: *Немає нічого нового під сонцем. Усьому свій час; час розкидати каміння і час збирати каміння. Їх смисл зрозумілий кожному, хто замислюється про долю країни. Для студентів з'ясування значення і походження таких фразеологізмів може стати завданням для проєктів. Наведемо приклади.*

Берегти як зіницю ока. Фразеологізм означає рятувати, оберігати від негараздів, як Бог врятував своїх дітей від смерті в дні відходу з єгипетського рабства. «Він знайшов їх в пустелі, у степу сумному й дикому, дивився за ними, беріг їх, як зіницю ока» (Вікісловник).

Воання в пустелі. У книзі пророка Ісаї означало благовіст – голос, що сповіщає про Бога. Проте в сучасній українській мові вживається як книжковий вираз, часто з іронічним відтінком. Так говорять у випадках, коли немає надії на результативність висловленого ким-небудь прохання.

Жодний волос не впаде. Походження фразеологізму пов'язане з конфліктом між синами біблійного царя Давида, один із яких – Соломон – був законним спадкоємцем, інший же – Адонія – намагався хитрощами посісти царський престол. Щоб перешкодити цьому, Давид звелів ще за свого

життя помазати на царство Соломона. Тепер на суд до нього ведуть Адонію. Соломон, відомий своєю мудрістю, рік: «Якщо буде він людиною чесною, то жодний волос його не впаде; якщо ж знайдуться в ньому хитроці, то помре» (Біблія).

Царюванню Соломона присвячено в Біблії багато сторінок, бо він був мудріший за всіх на сході. Особливо відомий випадок, коли Соломон розсудив двох жінок, які прийшли до суду з немовлятами. Кожна з них запевняла, що дитина належить їй. Тоді цар звелів принести меч і поділи живу дитину навпіл. Справжня мати, не витримавши, почала кричати, щоб дитину віддали іншій жінці, і цар розсудив, що справжня мати – та, яка пожаліла дитину. Вираз **Соломонове рішення** став крилатим і означає «мудре, справедливе рішення».

Святая святих. У давньому тексті цей фразеологізм зустрічається лише в описі культової споруди. У сучасному вживанні означає найдорожче, найпомітніше, належить до високого, урочистого публіцистичного стилю.

Сіль землі. Так називає Ісус своїх учнів, звертаючись до них із проповіддю: «Ви сіль землі». В сучасній українській мові цей вираз вживається стосовно до видатних представників якого-небудь суспільства.

Кесареве кесарю. Кесар – владика (від давньоримського імені Цезар). Фарисеї, перевіряючи Христа, задали йому лукаве питання: чи слід їм платити податі кесареві. Христос відповів: «Покажіть мені монету, якою сплачується податі». Принесли динарій. І каже їм: «Чие це зображення та надпис?» Та кажуть йому: «Кесаря». Тоді говорить він: «Віддавайте Кесареве кесарю, а Боже Богу» (Біблія українською). Вживається в сучасному мовленні в значенні: віддати належне тому, кому слід.

Читаючи Біблію, не можна не дивуватися смислової глибині, художній виразності давніх текстів. Уважний читач знайде в них відповіді на питання, актуальні й дотепер. Недарма більшість із них увійшли у загальнонародний словник. Деякі фразеологізми, запозичені з Біблії, зберігають свій книжковий характер, у тлумачних словниках української мови вони представлені з помітками *книжкове або застаріле*. Однак використовується в сучасному усному ораторському мовленні, якщо є потреба в особливому звучанні промови.

Водночас доволі широко використовуються як у літературних творах письменників – наших сучасників, так і в усному мовленні, особливо ораторському, яке потребує емоційного напруження, патетики.

Роль біблійних виразів у збагаченні української фразеології важко переоцінити. Їх значення

не лише в художній цінності, але, головне, в тому моральному заряді, який вони мають у собі.

Останнім часом активно збагачує фразеологічний словник мова преси.

Відомо, що фразеологічний фонд мови розширюється через набуття нових значень вже відомими словосполученнями. Велика кількість подібних словосполучень надходять в літературну мову з газетних та журнальних сторінок. Їм властиві смислова та структурна єдність, відтворюваність; їх компоненти набули переносного значення (*політична кухня, ядерний психоз, другий хліб, закон джунглів*). Наведені сполучення слів, що займають перехідне положення між фразеологізмами та вільними словосполученнями, являють собою метафоричні вирази (*голубі берети, шкіряні куртки, залізні каски, білі рукавички, легені планети, чорне золото*).

Залежно від ступеня семантичної спаяності, образності, відтворюваності та інших показників фразеологічності їх можна умовно поділити на «фразеологізм – не фразеологізм». Не вдаючись глибоко в сутність наукових концепцій відносно приналежності різних сполучень слів до фразеологізмів, фразеологічними зворотами вважаємо лише такі сполучення мовних одиниць, які відтворюються в готовому вигляді, мають злитість у своєму значенні та характеризуються експресивністю.

У мові преси частіше, аніж у мові художніх творів, зустрічаємо незвичну сполучуваність слів, яскраві образні вирази. Саме завдяки пресі в наше мовлення ввійшли такі з них, які з'явилися у сфері освіти, як-от: *трудовий семестр, педагогічний десант, педагогіка співробітництва, тощо*. Фразеологічність найчастіше властива одиницям, які сформувалися для позначення явищ політичного життя та виробництва (*чорна п'ятниця, Піднебесна, маріонетковий уряд, політика затягування поясів, червона кнопка, голубе паливо тощо*). Це складні найменування, які виникли на сторінках газет та мають переносне значення. Подібним найменуванням в українській мові, як правила, відповідають нейтральні синоніми, так звані первісні найменування, які являють собою вільні словосполучення: *коричнева чума* – фашизм, *джентльменська угода* – договір в усній формі тощо.

Близькі до фразеологізмів складні найменування з яскравою оцінною та експресивною насиченістю: *чорні полковники, повітряні пірати, міжнародний бандитизм, боксерська дипломатія тощо*. Фразеологізмами в традиційному розумінні, тобто утвореними шляхом метафоричного переосмислення вільних словосполучень, можна вважати такі складні найменування, як *хресто-*

вий похід, холодна війна, залізна завіса, червона кнопка, залізна леді, політика полювання за відьмами і т. ін, адже їм властива фразеологічність. Завдяки своїй образності та семантичній неподільності вони можуть виходити за межі політичної сфери та вживатися в для опису різних життєвих ситуацій (*червона кнопка* – знак загальної небезпеки, *залізна леді* – позначення не лише Маргарет Тетчер, але й будь-якої жінки, яка має сильну волю, мужність, глибокі знання тощо).

Виникнення образних складних найменувань у сучасній українській мові – явище продуктивне, водночас їх семантика може залежати від змін у суспільному житті. Студенти переконуються, що історія мови відображає історію народу. Так, ще в ХХ столітті в журналістиці, а потім в інших сферах з'явилися найменування *фабрика смерті, палії війни, агенти змін*. Деякі з них мають авторів: *холодна війна, залізна завіса* – У. Черчилль, *імперія зла* – Р. Рейган.

У атмосферу холодної війни замінює міжнародне потепління, образ ворога – образ партнера, що викликало до життя нові номінативні одиниці: *загальноєвропейський дім, народна дипломатія, гуманітарний кошик, людські виміри, спільноєвропейська інтеграція, стратегічна рівновага*. Складні найменування, що з'явилися в період кінця ХХ – початку ХХІ століття називають негативні явища дійсності та стають загальноживаними *біла смерть (наркотики), чума ХХ століття (СНІД), відомчі бар'єри, кредит довіри, економічне чудо, висотна хвороба, групи ризику тощо*.

Можна припустити, що деякі з цих виразів можуть увійти у фразеологічний фонд української мови. Водночас виникає небезпека перетворення їх в результаті надмірного вживання в штампи, мовні кліше, як це трапилось у попередні десятиліття з найменуваннями типу *битва за врожай, золота нива, біле золото, будівництво століття*.

Таким чином, мова сучасної преси є одним із джерел поповнення фразеологічного словника української мови, що слід враховувати студентам, які готують себе до професійної діяльності.

Висновки. Отже, для того, щоб повно і всебічно здійснювати вивчення фразеологізмів, важливо навчати студентів глибоко занурюватись у їх вивчення, творчо підходити до виконання завдань. Всі навчальні дисципліни можуть розвинути творчий потенціал молодого покоління. Але в тому й полягає один з найбільш привабливих аспектів роботи на заняттях із мови, що тут відкривається неосяжне море для творчості як викладача, так і студентів. Самобутнє мислення починається там, де є вміння ставити живі питання, формулювати проблеми, задачі, долати інтелектуальні труднощі, що виникають під час осмислення одиниць мовлення та зіставлення з власними уявленнями про них. Студенти ненав'язливо залучаються в діяльність, яка відповідає їх інтересам та рівню духовного розвитку, що задовольняє їх особистісні запити.

Довіра та повага до студентів, врахування їх інтересів та потреб, знання їх можливостей – це той шлях, який веде сьогодні до успіху в роботі. Викладач – це той, хто відчуває найбільшу, найгострішу радість від свого викладацького існування, коли студенти захоплені новими для них знаннями.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальші дослідження цієї тематики можуть охоплювати проблеми вдосконалення змісту, методів, засобів роботи над українською фразеологією з урахуванням сучасних підходів до формування спеціаліста, здатного засобами мовної комунікації розв'язувати складні професійні завдання; залучення інноваційних технологій в освітній процес; визначення місця риторичної та фразеологічної компетентностей як результату професійної підготовки майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія: книга священного писання. URL: <https://biblio.cerkva.info/bibliia/tretia-knyha-tsarstv/> (дата звернення: 16.11.2024 року)
2. Біблія українською. URL: <https://vira.ukr/b/bible-ukr-filaret/ezek-ua-43> (дата звернення: 16.11.2024 року)
3. Борисенко М. Міждисциплінарні зв'язки як засіб формування у студентів світоглядних поглядів. *Вища школа*. 2004. № 3. С. 17–19.
4. Вікісловник. URL: https://uk.wiktionary.org/wiki/%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%82%D0%B8_%D1%8F%D0%BA_%D0%B7%D1%96%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8E_%D0%BE%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 16.11.2024 року)
5. Греб М. М. Лексична і фразеологічна компетентності як провідні детермінанти лінгводидактичної підготовки вчителів початкових класів. *Проблеми сучасного підручника*: зб. наук. праць. Київ: Педагогічна думка. 2016. Вип. 17. С. 91–102.
6. Гриценко Т. Розвиток мовної особистості у технічних ВНЗ. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах* : Збірник наукових праць Національного авіаційного університету. 2009. Вип. 17. С. 162–172.
7. Кучерук О. Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : зб. наук. праць (за мат-ми

Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.) За ред. проф. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 50–53.

8. Нишета В. А. Методика навчання риторики в школі : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 200 с.
9. Сіверс З. Ф., Белкіна Е. В., Данилова Г. С. Акмеологія – наука XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2005. 412 с.
10. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник. За ред. М. І. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2015. 320 с.
11. Словник фразеологізмів для учнів та учителів. URL: <https://naurok.com.ua/slovník-frazeologizmiv-dlya-uchniv-ta-uchiteliv-17527.html>. (дата звернення 13.11.2024 року)

REFERENCES

1. Bibliia: knyha sviashchenoho pysannia [The Bible: a book of scripture] URL: <https://biblio.cerkva.info/bibliia/tre-tia-knyha-tsarstv/> (16.11.2024) [in Ukrainian]
2. Bibliia ukrainskoiu [Bible in Ukrainian] URL: <https://vipa.ukr/b/bible-ukr-filaret/ezek-ua-43> (16.11.2024) [in Ukrainian]
3. Borysenko, M. (2004) Mizhdystyplinarni zviyazky yak zasib formuvannia u studentiv svitohliadnykh pohliadiv [Interdisciplinary Relations as the Means of Students World Outlook Formation]. Vyscha shkola. No 3. Pp. 17–19. [in Ukrainian]
4. Wikislovník [Wiktionary] URL: https://uk.wiktionary.org/wiki/%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%82%D0%B8_%D1%8F%D0%BA_%D0%B7%D1%96%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8E_%D0%BE%D0%BA%D0%B0 (16.11.2024). [in Ukrainian]
5. Hreb, M. M. (2016) Leksychna i frazeolohichna kompetentnosti yak providni determinanty lnhvodydaktychnoi pidhotovky vchyteliv pochatkovykh klasiv [Lexical and phraseological competence as leading determinants of language didactic training of primary school teachers] Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats. Kyiv: Pedahohichna dumka. Vol. 17. Pp. 91–102. [in Ukrainian]
6. Hrytsenko, T. (2009) Rozvytok movnoi osobystosti u tekhnichnykh VNZ [Development of language personality at technical universities] Humanitarna osvita u tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh : Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Vol. 17. Pp. 162–172. [in Ukrainian]
7. Kucheruk, O. (2015) Rozvytok rytorychnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv u protsesi rytorychnoi osvity [Development of rhetorical competence of philology students in the process of rhetorical education] Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori : zb. nauk. prats (za mat-my Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii 23 kvitnia 2015 r.) Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. Pp. 50–53. [in Ukrainian]
8. Nyshcheta, V. A (2014) Metodyka navchannia rytoryky v shkoli [Methodology of teaching rhetoric at school] : navch. posib. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury . 200 p. [in Ukrainian]
9. Sivers, Z. F., Belkina, E. V., Danylova, H. S. (2005) Akmeolohiia – nauka XXI stolittia [Acmeology is a science of the 21st century] : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv : KMPU im. B. D. Hrinchenka . 412 p. [in Ukrainian]
10. Slovník-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydaktyky: navchalnyi posibnyk (2015) [Dictionary-reference for Ukrainian language didactics: study guide] Za red. M. I. Pentyliuk. Kyiv: Lenvit. 320 p. [in Ukrainian]
11. Slovník frazeolohizmiv dlia uchniv ta uchyteliv [Dictionary of phraseological units for students and teachers] URL: <https://naurok.com.ua/slovník-frazeologizmiv-dlya-uchniv-ta-uchiteliv-17527.html>. (13.11.2024) [in Ukrainian]

УДК 373.2.064.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-40>

Алла ЗАЛІЗНЯК,

orcid.org/0000-0002-5255-385X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної освіти

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(Умань, Черкаська область, Україна) *amz423422@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ ФІЗКУЛЬТУРНОГО ОБЛАДНАННЯ ТА ІНВЕНТАРЮ В ОРГАНІЗАЦІЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ

У статті предметом розгляду є рухова активність та фізкультурне обладнання й інвентар, що сприяє успішному вирішенню завдань з фізичного виховання в закладах дошкільної освіти. Підкреслено, що питанням фізичного виховання дітей присвячені дослідження, авторами яких є психологи, педагоги, фізіологи та медики. Мета статті полягає у розкритті значення рухової активності та фізкультурного обладнання й інвентарю в житті дітей дошкільного віку. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні таких теоретичних методів, як аналіз, синтез та узагальнення. Розкрито сутність понять: «рухи», «рухова активність». Підкреслено, що будь-яка рухова активність пов'язана з рухом тіла та фізичним розвитком дитини. Зазначено, що рухова активність є показником загального благополуччя, що впливає на соціальну, психологічну та фізичну сторони здоров'я. Виокремлено види рухової активності: низька, помірна, інтенсивна, цілеспрямована, довільна або самостійна. Визначено мету використання фізкультурного обладнання та інвентарю в освітньому просторі закладу дошкільної освіти, що полягає в розвитку рухових дій, умінь, навичок, фізичних якостей, вихованні морально-вольових якостей, підвищенні інтересу в дітей до активної рухової діяльності. Фізкультурне обладнання та інвентар допомагає добитися більш чіткого уявлення щодо відповідного руху, що виникає на основі відчуття та сприймань та дозволяє варіювати завдання й ускладнювати його. Виокремлено вимоги до фізкультурного обладнання та інвентарю. Звернено увагу також на дотриманні принципів під час проведення різних форм роботи з фізичного виховання в закладах дошкільної освіти задля уникнення травмування дітей. Наголошено, що під час проведення різних форм роботи з фізичного виховання з дошкільниками в закладах дошкільної освіти використовують фізкультурне обладнання та інвентар, завдяки якому розвивається інтерес до активної рухової діяльності. В подальшому дослідженні планується розгляд використання нетрадиційного фізкультурного обладнання та інвентарю в різних формах фізичного виховання дошкільників.

Ключові слова: рухова активність, діти дошкільного віку, заклад дошкільної освіти.

Alla ZALIZNYAK,

orcid.org/0000-0002-5255-385X

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor

Associate Professor at the Department of Preschool Education

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) *amz423422@gmail.com*

USE OF PHYSICAL EQUIPMENT AND INVENTORY IN THE ORGANIZATION OF CHILDREN'S MOVEMENT ACTIVITY

The subject of the article is physical activity and physical culture equipment and inventory. Physical education equipment and inventory play an important role in the formation of preschool children's attitude to their health, which contributes to the successful solution of physical education tasks in preschool education institutions. It is emphasized that studies were devoted to the issue of physical education of preschool children, the authors of which are psychologists, teachers, physiologists and doctors. The purpose of the article is to reveal the importance of motor activity and physical education equipment and inventory in the life of preschool children. The research methodology is based on a combination of such theoretical methods as analysis, synthesis. The essence of the concepts: "movements", "motor activity" is revealed. Movement is important in a child's life, it is a natural biological need. The purpose of the use of physical education equipment and inventory in the educational space of a preschool education institution is determined, which consists in the development of motor actions, abilities, skills, physical qualities, increasing children's interest in active motor activities.

The requirements for physical education equipment and inventory are highlighted: pedagogical; aesthetic; hygienic; compliance with anatomical and physiological characteristics of children of different age groups. Attention is also paid to the observance of principles (systematicity; safety; optimal number of voluntary movements performed during the day; normalization of motor activity) during the implementation of various forms of work on physical education in preschool education institutions in order to avoid injury to children.

Thus, organized active motor activity and the use of physical education equipment and equipment is of exceptional importance for preschool children in physical development. In further research, it is planned to consider the use of non-traditional physical education equipment and inventory in various forms of physical education of preschoolers.

Key words: motor activity, preschoolers, preschool education institution.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги дошкільної освіти передбачають зміщення акцентів на створення умов для всебічного розвитку особистості дошкільника. У дітей дошкільного віку слід сформувати ціннісне ставлення до себе та до свого здоров'я. Вагоме значення у формуванні в дошкільників ставлення до свого здоров'я відіграє фізкультурне обладнання та інвентар, що сприяє успішному вирішенню завдань з фізичного виховання в закладах дошкільної освіти. Фізкультурне обладнання та інвентар допомагає дітям підняти емоційний настрій на заняттях та в різних формах фізичного виховання дошкільників. Воно допомагає проводити заняття з елементами незвичності, цікавості, викликає у дітей інтерес та бажання грати. Використання фізкультурного обладнання та інвентарю в різних формах фізичного виховання дошкільників сприяють розвитку фізичних якостей (швидкості рухових реакцій, спритності, витривалості, силі, гнучкості опорно-рухового апарату, рівноваги), усіх груп м'язів (м'язів тулуба, спини, живота, ніг, плечового поясу, рук, кисті, пальців, ступні, шиї, м'язи й зв'язки усіх внутрішніх органів), зміцненню м'язів серця, дихальної мускулатури, м'язів кишок та інших внутрішніх органів, розвитку рухливості грудної клітки, підвищенню опірності організму до несприятливих умов довкілля, виконанню вправ в різному темпі та вихованню почуття ритму. Відтак, вкрай важливим є використання фізкультурного обладнання та інвентарю в різних формах фізичного виховання дітей дошкільного віку задля підвищення їхньої рухової активності.

Аналіз досліджень. Проблему фізичного виховання дітей як одну з перших педагогічних проблем відзначили велети педагогічної думки – Сократ, Платон, Арістотель, Я. Коменський, Ж. Руссо, Й. Песталоцці та інші.

Питанням фізичного виховання дітей дошкільного віку були присвячені дослідження, авторами яких є психологи (Л. Виготський, О. Запорожець та інші), педагоги (А. Макаренко, В. Сухомлинський).

Окремі аспекти фізичного виховання дітей розкрито у теоретичних і методичних дослідженнях Є. Леві-Гориневської, Г. Викової (методика навчання дітей рухів, проведення занять з фізичної культури), М. Кистяковської (розвиток рухів у ранньому дитинстві), Т. Осокіної (система занять з фізичної культури); Г. Шалигіної, О. Богі-

ніч (удосконалення основних рухів під час різних форм організації фізичного виховання); Т. Дмитренко, Н. Денисенко (проблема забезпечення рухового режиму в закладі дошкільної освіти).

Значення рухової активності у процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку розглядаються у дослідженнях О. Богініч, Н. Денисенко, Т. Дмитренко, Т. Осокіної та інших.

Вагомий інтерес викликають дослідження, в яких розкрито педагогічну взаємодію закладу дошкільної освіти та батьків щодо фізичного розвитку особистості дитини дошкільного віку (А. Акбаров, В. Букарев, В. Вільчковський, О. Курок, І. Петренко та інші).

На сучасному етапі проблеми фізичного виховання дітей дошкільного віку розглядають Я. Брибус, Д. Ковальов, М. Маєвський та інші.

Мета статті – розкрити значення рухової активності та фізкультурного обладнання й інвентарю в житті дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Більшість рухів людини розвиваються в процесі її життя. Рухи – засіб пізнання довкілля та задоволення біологічних потреб дитини; необхідна основа загального розвитку дошкільників та важливий засіб фізичного виховання (Рунова, 2007).

Задля успішного вирішення завдань фізичного виховання в закладах дошкільної освіти використовують фізкультурне обладнання (гімнастична стінка, гімнастична лавка, мотузьяна драбинка, навісна драбинка, канати, куби, ребристі дошки) та фізкультурний інвентар (обручі, м'ячі різних розмірів, гімнастичні палиці, скакалки, торбинки з піском у достатній кількості тощо).

Мета використання фізкультурного обладнання та інвентарю – розвиток рухових дій, умінь, навичок, фізичних якостей, виховання морально-вольових якостей, підвищення інтересу в дітей до активної рухової діяльності.

Перш ніж розкрити питання використання фізкультурного обладнання та інвентарю в організації рухової активності дітей дошкільного віку, з'ясуємо, насамперед, сутність понять, які є близькими до нашого дослідження: «рухова активність», «рух».

Рухова активність – показник загального благополуччя, що впливає на усі сторони здоров'я: соціальне, психологічне, фізичне. Рухова активність – неодмінний фактор зміцнення здоров'я, що повсякденно супроводжує життя дитини.

Активна рухова діяльність має особливе значення як фактор, що сприяє розвитку та вихованню особистості дитини в цілому (Курок, Лісневська, 2014). Саме рухова активність розвиває усі м'язи; сприяє роботі мозку, розвитку фізичних можливостей дітей; навчає досягати мети, перемоги та комунікативності, переборювати гнів та злість; достойно переживати поразку; удосконалює психомоторні та вегетативні функції. Прикладом рухової активності, можуть бути фізичні вправи, заняття спортом тощо. Виокремлюють такі види рухової активності: низька, помірна, інтенсивна.

Прикладом низької рухової активності є повільна ходьба, сидіння за робочим столом тощо. При низькій руховій активності у дітей порушуються обмінні процеси. До помірної рухової активності можна віднести швидку ходьбу, прибирання в ігровому куточку, роботу на городі тощо. Інтенсивна рухова активність включає біг, заняття з фізичного виховання, заняття спортом, танці, рухливі ігри.

Підкреслимо, що на сучасному етапі рухову активність вчені розглядають як: цілеспрямовану; довільну або самостійну (Замрозович-Шадріна, 2016: 47).

Цілеспрямованою руховою активністю є виконання дошкільниками ранкової гімнастики, рухливих ігор, фізичних вправ під час занять під керівництвом вихователя тощо. Обсяг цілеспрямованої рухової активності обумовлено програмою навчання та виховання дітей в закладах дошкільної освіти відповідно до кожної вікової групи. Цілеспрямована рухова активність передбачає також проведення організаційних форм роботи з фізичного виховання з дітьми дошкільного віку.

В умовах закладу дошкільної освіти до довільної рухової активності належать: самостійні ігри, які проводяться під час прогулянок; виконання фізичних вправ; різні пересування, коли діти дошкільного віку вільні від занять або у зв'язку з самообслуговуванням. Довільна рухова діяльність проявляється в процесі самостійних рухових дій.

Зазначимо, що довільна рухова активність в умовах закладу дошкільної освіти також може регулюватися вихователем. Тому необхідно створювати всі умови для розвитку оптимальної рухової активності, яку розглядають з кількісної та якісної сторін. До кількісної характеристики входять: обсяг рухів та місце рухової активності в режимі дня дітей дошкільного віку. Якісна сторона окреслює суть рухової активності, що включає форму занять, характер фізичних вправ, способи організації дітей під час їх виконання. Підкреслимо, що діти, які постійно виконують фізичні вправи,

завжди є життєрадісними, оптимістичними та працездатними. У малорухливих дітей може спостерігатися відставання у формуванні моторики, що потім призводить до затримки розвитку їхніх вегетативних функцій.

Відмітимо, що оптимальна рухова активність виконує роль своєрідного регулятора росту та розвитку дитячого організму, є неодмінною умовою для становлення та удосконалення дитини як біологічної та соціального суб'єкта. Рухова активність дитини тісно взаємопов'язана з її фізичним розвитком.

Зазначимо, що саме оптимальний руховий режим у закладі дошкільної освіти створює необхідні передумови для гармонійного фізичного розвитку дітей, зміцнення їх здоров'я, підвищення працездатності та рухової підготовленості.

Значуща кількість науковців розглядають рухову активність як рух, або сукупність рухів, що являється важливою складовою частиною будь-якого виду діяльності та багатьох психічних процесів (пам'ять, мислення, увага, мова, відчуття, сприйняття).

Підкреслимо, що будь-яка рухова активність пов'язана з рухом тіла. У людини рухи регулюються центральною нервовою системою і є переважно усвідомленими. Рух потребує енергії. Учені підкресливали, що рухи є головним проявом життя.

Відомі вчені, Е. Вільчковський, О. Курок, підкресливали, що діяльність внутрішніх органів спрямована на забезпечення роботи м'язів, а тренування м'язів є одночасно і удосконаленням функції інших органів та систем (Вільчковський, Курок, 2019).

Зазначимо, що рухи мають вагомe значення в житті дитини, є її природною біологічною потребою. Саме рухи є необхідними для нормального росту та розвитку дитини. Деякі з них (ходьба, біг) є способами пересування у повсякденні; інші (стрибки через рівчак, перелізання через повалене дерево в лісі) використовуються для подолання перешкод у природних умовах; треті (ходьба та біг на місці, ходьба перехресним кроком, кидання та ловіння м'яча) спеціально застосовують для вирішення завдань фізичного виховання.

У процесі рухового режиму в закладах дошкільної освіти широко використовують фізкультурне обладнання та інвентар, що розширюють можливості використання вправ, у процесі яких формуються рухові навички (наприклад, лазіння по гімнастичній стінці різнойменним або однойменним способами; катання на самокаті або на велосипеді тощо).

Використання фізкультурного обладнання в освітньому процесі закладу дошкільної освіти впливає на ефективність освоєння рухів. Фізкультурне обладнання допомагає добитися більш чіткого уявлення щодо відповідного руху, що виникає на основі відчуття та сприймань: м'язово-рухових, чуттєвих, зорових, слухових, рівноваги, які виникають у процесі виконання вправ з предметами. Предмети є зоровими орієнтирами, що обмежують рухи та дозволяють конкретизувати завдання, розвивати здібності, контролювати свої рухи, помічати помилки та свідомо їх виправляти.

Фізкультурний інвентар сприяє розвитку кисті та пальців; активізує діяльність аналізаторних систем і впливає на мовленнєвий та розумовий розвиток в цілому. Удосконалення координації м'язів готує руку дитини до письма. Використання фізкультурного інвентарю в закладі дошкільної освіти дозволяє варіювати завдання (метання м'ячів, торбинок з піском, шишок тощо) та ускладнювати їх (ходьба по дошці різної ширини тощо). У процесі вправ з різноманітним фізкультурним інвентарем дошкільники дізнаються про їхні властивості: колір, форму, масу, якість матеріалу тощо.

У закладі дошкільної освіти до фізкультурного обладнання та інвентарю ставлять такі вимоги, як: педагогічні; естетичні; гігієнічні; відповідність до анатомо-фізіологічних особливостей дітей різних вікових груп.

Підбір фізкультурного обладнання визначається програмовими завданнями як фізичного, так і всебічного виховання дітей дошкільного віку. Фізкультурне обладнання доцільно фарбувати у світлі та спокійні тони. Дерев'яні елементи найкраще фарбувати безбарвним лаком, зберігаючи природний колір.

Розмір і маса фізкультурного інвентаря має відповідати віковим особливостям дошкільників. Дрібний фізкультурний інвентар для загально розвиваючих вправ (прапорці, обручі, скакалки тощо) повинні бути яскравими, як основних кольорів, так і відтінків. Щоб уникнути травм, потрібно систематично стежити за міцністю кріплення гімнастичного обладнання та за правильною обробкою дерев'яних приладів (гімнастична стінка, лави, драбинки, дошки та ін.). Вони повинні бути добре відполіровані, а металеве обладнання відшліфоване та із закругленими кутами.

Найважливіша вимога – безпечність фізкультурного обладнання, виключення можливості дитячого травматизму та нещасних випадків. Фізкультурне обладнання має бути стійким, якісним та міцним.

Зауважимо, що для того, щоб уникнути травмування дітей під час проведення різних форм роботи з фізичного виховання в закладах дошкільної освіти доцільно дотримуватися таких принципів:

- систематичності;
- безпечності;
- оптимальної кількості довільних рухів, які виконуються протягом дня;
- нормування рухової активності – оптимальність фізичних навантажень відповідно до функціональних можливостей організму, що сприяє всебічному розвитку дітей.

Також слід попередньо перевіряти місце проведення заняття; адекватно дозувати фізичне навантаження; добре знати методику проведення заняття та навчальний матеріал.

Фізкультурне обладнання та інвентар використовують в закладах дошкільної освіти як і під час проведення організаційних форм фізичної культури (заняття, ранкова гімнастика, фізкультурні паузи) з дітьми всіх вікових груп, так і на прогулянках, в рухливих іграх, вправах, під час виконання основних рухів на свіжому повітрі, в самотійній руховій діяльності.

Вдалих підбір і раціональне використання стандартного фізкультурного обладнання в освітній діяльності з фізичного виховання сприяє покращенню рухової активності дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

Так, під час проведення прогулянки з дітьми дошкільного віку доцільно спланувати рухову діяльність дітей. Основне призначення прогулянки – активний відпочинок, а також закріплення рухових навичок і розвиток фізичних якостей у природних умовах.

На кожній прогулянці поряд з груповими рухливими іграми слід використовувати ігри з фізкультурним інвентарем (м'ячем, скакалками, обручами, торбинками з піском, картонні диски для метання тощо), що сприятиме розвитку рухових якостей (швидкість, спритність, гнучкість, витривалість, сила) та основних рухів (ходьба, біг, вправи з рівноваги, лазіння, повзання, стрибки, метання). Також на прогулянках доцільно використовувати фізкультурне обладнання (колоду, лаву тощо), що сприятиме всебічному фізичному розвитку дітей дошкільного віку.

Зі старшими дошкільниками доцільно якомога частіше на прогулянках проводити ігри спортивного характеру та естафети, використовуючи фізкультурний інвентар та обладнання.

Під час виконання фізичних вправ у дітей дошкільного віку розвиваються зоровий, слуховий та руховий аналізатори. У дошкільників роз-

вивається почуття ритму, підвищується точність та чіткість рухів. Усе це в цілому впливає на естетичний розвиток.

В процесі самостійної рухової діяльності необхідно привчати дітей до правильного виконання рухів у побутовій діяльності, під час ігор та на прогулянці. Для стимуляції рухової активності дітей дошкільного віку має бути в наявності дрібний фізкультурний інвентар (м'ячі, скакалки, обручі, кеглі, прапорці тощо) та встановлені відповідні прилади, що викликать бажання застосовувати означений інвентар в іграх та фізичних вправах. У процесі самостійної діяльності діти дошкільного віку набувають рухового досвіду. Вони в основному самі вчаться регулювати фізичне навантаження, змінюючи більш інтенсивні рухи менш інтенсивними і за необхідності роблять паузи.

Підкреслимо, що самостійна рухова діяльність має величезне значення для формування у дітей дошкільного віку звички і потреби у систематичному виконанні фізичних вправ і впливає на всебічний їхній розвиток.

Підвищенню рухової активності дітей дошкільного віку сприяє також обладнаний фізкультурний куточок у груповій кімнаті. У фізкультурному куточку встановлюють дитячі тренажери, драбинку, канат або шест, що дають можливість дітям дошкільного віку закріплювати вміння та навички у лазінні, рівновазі, розвивати фізичні якості (швидкість, спритність, гнучкість, витривалість, сила).

Вагоме місце у фізичному вихованні дітей дошкільного віку займають такі ефективні форми активного відпочинку, як: індивідуальна робота з дітьми та заняття з невеликими групами, самостійні заняття фізичними вправами, дні здоров'я, фізкультурні свята, розваги, пішохідні переходи. Мета означених форм активного відпочинку –

виховати у дошкільників стійкий інтерес до активної рухової діяльності.

Завдяки проведенню активних форм відпочинку у дітей зміцнюється здоров'я, покращується фізичний розвиток, виховується бажання бути сильним, спритним, витривалим.

Під час проведення вищезазначених форм відпочинку в закладах дошкільної освіти використовують фізкультурне обладнання та інвентар, завдяки якому розвивається інтерес до активної рухової діяльності та відбувається залучення дітей дошкільного віку до виконання різноманітних цікавих фізичних вправ, рухливих та спортивних ігор, атракціонів.

Зауважимо, що рухова активність дітей дошкільного віку буде вищою, чим ретельнішою буде підготовка вихователя, продуманими будуть ігри та змагання, кожний фізкультурний захід.

Підкреслимо, що всебічний розвиток особистості дошкільника неможливий без забезпечення повноцінного фізичного розвитку. Фізкультурне обладнання та інвентар позитивно впливає на фізичний розвиток, рухову підготовленість, фізичні якості та фізичне здоров'я дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Висновки. Таким чином, організована активна рухова діяльність та використання фізкультурного обладнання та інвентарю має виняткове значення для дітей дошкільного віку у фізичному розвитку. У цілому використання фізкультурного обладнання та інвентарю дозволяє сформуванню у дітей дошкільного віку стійкий інтерес до активної рухової діяльності, що є однією з найважливіших умов формування мотивації здорового способу життя та впливає на їхній всебічний розвиток.

В подальшому дослідженні планується розгляд використання нетрадиційного фізкультурного обладнання та інвентарю в різних формах фізичного виховання дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2019. 428 с.
2. Замрозевич-Шадріна С. Рухова активність як основа всебічного розвитку дитини дошкільного віку. *Обрії*. 2016. № 1(42). С. 46–48.
3. Рунова М. О. Рухова активність дитини в дитячому садку: посібник. Харків: Ранок, 2007. 192 с.
4. Курок О. І., Лісневська Н. В. Рухова активність дітей дошкільного віку як необхідна складова здорового зберегаючого середовища в ДНЗ. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів, 2014. Вип. 24. С. 100–106.

REFERENCES

1. Vilchkovskiy, E. S., Kurok, O. I. (2004). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku: navchalnyi posibnyk*. [Theory and methodology of physical education of preschool children: a textbook]. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
2. Zamrozevych-Shadrina, S. (2016). *Rukhova aktyvnist yak osnova vsebichnoho rozvytku dytyny doshkilnoho viku*. [Motor activity as the basis for the comprehensive development of a preschool child]. *Obrii – Horizuns*, 1(42), 46–48 [in Ukrainian].

3. Runova, M. O. (2007). Rukhova aktyvnist dytyny v dytiachomu sadku. [Motor activity of a child in kindergarten]. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].

4. Kurok, O. I., Lisnevska, N. V. (2014). Rukhova aktyvnist ditei doskilnoho viku yak neobkhdna skladova zdorov'iazberihaiuchoho seredovyscha v DNZ. [Motor activity of preschoolers as a necessary component of a health-preserving environment in preschool institution]. Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka, 24, S. 100–106 [in Ukrainian].

UDC 811.114

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-41>

Viktoriia IVANENKO,

orcid.org/0000-0002-4151-8194

*Lecturer at the Department of Social Science Humanities
Military Institute of Armored Forces of National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"
(Kharkiv, Ukraine) korotkova1110@gmail.com*

Oksana SHCHERBA,

orcid.org/0000-0003-1684-2811

*Assistant professor at the Department of Social Science Humanities
Military Institute of Armored Forces of National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"
(Kharkiv, Ukraine) shchok2017@gmail.com*

EFFECTIVENESS OF COMMUNICATIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION

The article deal with the communicative teaching effectiveness with regard to students' professional orientation in teaching foreign languages in higher education. Modern requirements for specialists include not only in-depth knowledge within their specialization, but also fluency in a foreign language for effective communication in a professional environment. The article analyzes professional communicative competencies through the development and improvement of all types of speech activities: listening, speaking, reading and writing. Particular attention is paid to the formation of oral and written communication skills, which allows students to successfully use the language in real work situations.

Attention is focused on the need to integrate communication methods with professional disciplines to ensure comprehensive training of students. The combination of language and professional training allows to create interdisciplinary connections that promote the development of critical thinking, analysis and solving practical problems. It is proved that a new systematic approach to vocationally oriented training ensures high-quality mastery of a foreign language and its effective use in the professional activities of specialists. The importance of taking into account the specifics of the future profession when developing curricula and tasks is also emphasized.

Particular attention is paid to the introduction of authentic materials that contribute to the formation of professionally oriented vocabulary and terminology necessary for successful communication in specific industries. Authentic texts, video and audio materials help students adapt to real-life language situations and understand the nuances of professional communication. The methods of situational modeling, role-playing, discussions, and project activities are considered as a means of acquiring practical language skills in a professional context. These methods help to develop the ability to respond quickly to communication challenges that arise in work situations.

It is noted that the communicative approach stimulates students' active participation in the learning process, increases motivation and forms the ability to intercultural communication. Motivation plays a key role in the process of learning a foreign language, as interested students demonstrate higher academic performance and are more actively involved in learning tasks. Developing intercultural competence helps students to better understand the cultural characteristics of different countries, which is important for effective international cooperation.

Experimental data show that students who study using communication-oriented methods demonstrate a higher level of foreign language proficiency and confidence in professional communication. They are better able to adapt to real working conditions where the ability to communicate in a foreign language is a necessity. The analysis of the results showed that communicative-oriented teaching improves listening, speaking and writing skills, and also promotes the development of critical thinking and independent learning skills.

It is concluded that it is necessary to improve educational programs through the introduction of communication-oriented learning to train specialists capable of effective integration into the global professional space. The development of such programs requires cooperation between teachers of languages and professional disciplines to create learning tasks that meet the real challenges of the modern labor market. Communication-oriented learning is an important stage in the formation of specialists capable of successful professional activity at the international level.

Key words: *communicative approach, professional orientation, foreign languages, language competencies, interactive methods, authentic materials, intercultural communication, higher education, professional training, situational modeling.*

Вікторія ІВАНЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4151-8194

викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Військового інституту танкових військ Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
(Харків, Україна) korotkova1110@gmail.com

Оксана ЩЕРБА,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Військового інституту танкових військ Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
(Харків, Україна) shchok2017@gmail.com

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАТИВНО-СПРЯМОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглядається ефективність комунікативно-спрямованого навчання з урахуванням професійної спрямованості студентів при навчанні іноземних мов у вищих навчальних закладах. Сучасні вимоги до фахівців передбачають не лише глибокі знання в межах своєї спеціалізації, а й вільне володіння іноземною мовою для ефективного спілкування у професійному середовищі. Проаналізовано професійні комунікативні компетенції шляхом розвитку та вдосконалення усіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання та письма. Особлива увага приділяється формуванню навичок усного та писемного мовлення, що дає змогу студентам успішно застосовувати мову у реальних робочих ситуаціях.

Акцентовано увагу на необхідності інтеграції комунікативних методик із фаховими дисциплінами для забезпечення комплексної підготовки студентів. Поєднання мовної та фахової підготовки дозволяє створювати міждисциплінарні зв'язки, що сприяють розвитку критичного мислення, аналізу та вирішення практичних завдань. Доведено, що новий системний підхід до професійно спрямованого навчання забезпечує якісне засвоєння іноземної мови та її ефективне використання в професійній діяльності фахівців. Також підкреслено важливість врахування специфіки майбутньої професії під час розробки навчальних програм і завдань.

Особливу увагу приділено впровадженню автентичних матеріалів, які сприяють формуванню професійно-орієнтованої лексики та термінології, необхідної для успішної комунікації у конкретних галузях. Автентичні тексти, відео- та аудіоматеріали допомагають студентам адаптуватися до реальних мовних ситуацій і розуміти нюанси професійного спілкування. Розглянуто методи ситуативного моделювання, рольових ігор, дискусій та проєктної діяльності як засобів набуття практичних мовленнєвих навичок у професійному контексті. Ці методи сприяють формуванню вмінь швидко реагувати на комунікативні виклики, що виникають у робочих ситуаціях.

Відзначено, що комунікативний підхід стимулює активну участь студентів у навчальному процесі, підвищує мотивацію та формує здатність до міжкультурної комунікації. Мотивація відіграє ключову роль у процесі засвоєння іноземної мови, оскільки зацікавлені студенти демонструють вищі показники успішності та активніше залучаються до навчальних завдань. Формування міжкультурної компетентності допомагає студентам краще орієнтуватися у культурних особливостях різних країн, що є важливим для ефективного міжнародного співробітництва.

Експериментальні дані показують, що студенти, які навчаються за комунікативно-спрямованими методами, демонструють вищий рівень володіння іноземною мовою та впевненість у професійному спілкуванні. Вони краще адаптуються до реальних умов праці, де вміння спілкуватися іноземною мовою є необхідністю. Аналіз результатів показав, що комунікативно-орієнтоване навчання дозволяє покращити навички аудіювання, усного та писемного мовлення, а також сприяє розвитку навичок критичного мислення та самостійного навчання.

Зроблено висновок про необхідність удосконалення освітніх програм через впровадження комунікативно-орієнтованого навчання для підготовки фахівців, здатних до ефективного інтеграції у глобальний професійний простір. Розробка таких програм потребує співпраці між викладачами мов та фахових дисциплін для створення навчальних завдань, які відповідають реальним викликам сучасного ринку праці. Комунікативно-спрямоване навчання є важливим етапом у формуванні фахівців, здатних до успішної професійної діяльності на міжнародному рівні.

Ключові слова: комунікативний підхід, професійна спрямованість, іноземні мови, мовленнєві компетенції, інтерактивні методи, автентичні матеріали, міжкультурна комунікація, вища школа, фахова підготовка, ситуативне моделювання.

Problem statement. In higher education, the effectiveness of foreign languages communicative teaching will depend on the willingness and ability of teachers to take advantage of the positive experience

of domestic and foreign scholars and practitioners in the humanistic approach to teaching, understanding the need to abandon authoritarian and scholastic methods. In order to achieve a high level of foreign

language proficiency, it is important for a teacher to know the latest teaching methods, special teaching techniques and methods in order to optimally select a particular method according to the level of knowledge, needs, interests of students, etc. The rational and motivated use of teaching methods in foreign language classes requires a creative approach from teachers' side, because 'pedagogy is both a science and an art, so the approach to the teaching methods choice should be based on the teacher's creativity.

Active methods of foreign languages teaching, based on a humanistic approach, help to unlock the creative potential of students and contribute to the development and self-improvement of educational communicative process, the formation of future conscious patriots of their country, tolerant world citizens. Thus, the problem of taking specialisation into account in the learning process arises, causing the need to link learning with the future profession. Given the fact that the processes of European integration are increasingly affecting such an important society sphere as education, and understanding the important role that foreign language knowledge plays in this process, it is necessary to provide continuous cross-cutting foreign language training for students throughout their studies. Undoubtedly, such process provides favourable conditions for the implementation of professionally oriented foreign language teaching.

In practice, in professional activity, a future specialist should actively cooperate with foreign partners, representatives of different cultures and levels of professional competence, have an idea of the latest scientific and technical achievements in their field of production, using foreign language sources of information (Абрамович, 2005: 20).

It is well known that knowledge of a foreign language not only broadens the horizons and specialist general intellectual level, but is also necessary tool for solving certain professional problems, an integral component of future specialists professional competence. Therefore, the issue of motivation for professional orientation has always been and remains relevant. Thus, this article purpose is to analyse the effectiveness of communicative teaching taking into account students' professional orientation in foreign languages teaching in higher education.

Analysis of recent research and publications. The problem of students' professional orientation is multidimensional and multifaceted, as evidenced by scientific research intensification in the field of future specialists professional development. The theory and practice of foreign languages teaching in higher education has been studied by such scholars as, R. Hryshkova, I. Zakirianova, G. Kitaygorodskaya, Z. Kon-

nova, A. Maksymenko, R. Martynova, S. Nikolaieva, and others. New approaches to the students' professional training effectiveness require a radical revision foreign languages teaching system in higher education institutions. Therefore, it is necessary to analyse the state of modern foreign language vocationally oriented teaching, to substantiate the goals and to identify the content, organisational, methodological and practical aspects of foreign language training of students.

Main material summary. The communicative approach, focused on the learning process organisation, is the organisation of an adequate process of real communication through the modelling of the basic laws of speech communication (as interpreted by Y. Passov), namely: the active nature of speech communication, which is embodied in the communicative behaviour of communication process and learning, and in the communicatively motivated, active behaviour of the student as a subject of communication and learning; the subject matter of the communication process, which should be modelled by a limited but precisely defined set of discussion subjects (topics, problems, events, etc.); modelled communication situations as the most typical variants of students' relationships with each other; language means that ensure the process of communication and learning in these situations.

The purpose of foreign languages teaching in higher education is to develop students' professional communicative competence by developing and improving all types of speech activities: reading, speaking, writing and listening (understanding spoken language by ear). However, this is very difficult to achieve. Students have different language training levels, with which secondary school graduates come to higher education institutions. The task of any teacher is to solve the problem of teaching students with different levels of language proficiency. In such circumstances, reading professionally orientated texts and writing become the main types of language activity. Such teaching means that in the process of independent step-by-step development towards writing a creative work (from developing directions for disclosing a topic to writing the final version of the text), a student learns from the teacher and expands his/her language experience by reading, analysing and correcting both his/her own and other people's texts.

Professional reading plays an exceptional role in the specialist life and work. Reading in a foreign language is a means of satisfying both communicative and cognitive needs, as it allows them to use all means of information – a journal, a patent, a monograph and the widespread use of the Internet. Nowadays, a good command of reading a foreign language has become a priority. In a non-linguistic university, intensive,

accelerated mastery of reading is assumed with the transition from informative to active, creative, developing, intensive forms of cognitive and educational activities of students with an emphasis on professional and everyday communication (Бородіна, 2005: 28–30). However, one cannot limit oneself to reading texts or writing, no matter how informative they may be. The most important characteristic of communicative learning is the use of authentic materials, i.e. those that are actually used by native speakers. Teachers in higher education institutions should use the latest teaching methods that combine communicative and cognitive goals. Innovative methods of teaching foreign languages based on a humanistic approach, aimed at the development and self-improvement of the individual, at revealing his/her reserve capabilities and creative potential, are increasingly used, creating prerequisites for effective improvement of the educational process in higher education institutions.

The modern communicative methodology offers a wide introduction of active non-standard methods and forms of work in the educational process for better conscious learning of the material. In practice, such forms of work as individual, pair, group and teamwork have proven to be quite effective. Interactive teaching methods provide an opportunity to solve communicative and cognitive tasks by means of foreign language communication. Interactive learning can be defined as the interaction of a teacher and a student in the process of communication and learning in order to solve linguistic and communicative tasks. This activity includes the organisation and development of dialogic speech aimed at mutual understanding, interaction, and problem solving that are important for each of learning process participants. In the process of communication, students learn to solve complex problems based on the analysis of circumstances and relevant information, express alternative opinions, improve oral communication skills and overcome fears of making mistakes. The task for the teacher is to take into account the psychological and psychophysiological characteristics of students, determined by their social status, age and their main activity nature. The task for the teacher is to take into account the psychological and psychophysiological characteristics of students, due to their social status, age and the nature of their main activity. The teacher must know and understand students, adequately assess their personal qualities and states, and this is rightly considered one of the most important professional qualities, which is second only to knowledge of the subject they teach. Successful learning activity of a student depends not only on the degree of mastery of

intellectual activity techniques, it is also conditioned by the personal parameters of learning activity – a stable system of student's attitudes to the world around them and to themselves.

For effective communicative learning, taking into account students professional orientation, it is necessary to create foreign language communication environments in foreign language classes, since the teaching material offered to students by ear serves as a model of a real language environment, engages students in active foreign language activities through communication. Communication requires perception and understanding of the interlocutor's speech by ear, so the targeted development of listening skills is the dominant goal of foreign language teaching at the initial stage of foreign language training. The effectiveness of the foreign language teaching process is determined not only by the selection of appropriate content, organisational forms and methods, but also by the innovative activities of the foreign language teacher, in particular: the teacher's ability to teach using project-based methods, to set problematic tasks for students, to use the entire arsenal of computer technologies for video conferencing, teleconferences, discussion webinars in foreign languages, etc. The methods of professionally oriented foreign language teaching are presented in Table 1.

Table 1

communicative method	contextual and situational acquisition of foreign language skills
activation method	collective interaction of participants in the educational process
project method	aims students to conduct independent research work
method of business and role-playing games	modelling

Professionally oriented education requires a new approach to the selection of content, which should be focused on the latest achievements in a particular field of human activity, timely reflect scientific achievements in pedagogical fields, directly relate to professional interests, and provide them with opportunities for professional growth. The content and methods of design should reflect not only the concepts, laws and facts of the relevant science, but also the way of thinking and methods of cognition used by this scientific field. A foreign language, being a professionally oriented discipline, should be designed not just as a sign system and activities for its acquisition, but as a subject of professional activity. (Бернацька, 2004: 21).

Conclusion. A new systematic approach to professionally oriented foreign language teaching will ensure the quality of mastering this discipline and its effective use in the professional activities of specialists. Thus, if it is based on a systematic approach and a dialectical combination of invariant and professionally oriented content components of a foreign language course, the principle of professional orien-

tation, its functions, requirements and rules; interaction of the principle of professional orientation with such principles of education as: humanisation, unity of teaching and upbringing, motivation of learning, programme-targeted approach, which will ensure the orientation of the goals, content, forms, methods and means of teaching a foreign language to prepare for future professional activities

BIBLIOGRAPHY

1. Абрамович Г. В. Суть іншомовної компетентності як мети та результату професійної технічної освіти. *Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки*. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2005. № 4. С. 120–133.
2. Бернацька О. В. Моделювання ситуацій професійної діяльності у навчанні іноземної мови студентами немовних спеціальностей: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2004. 21 с.
3. Бородіна, Г.І. Комунікативно-орієнтоване навчання іноземної мови у немовному вузі. *Іноземні мови*. 2005. №2. С. 28-30.
4. Коваленко О. Я. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформацій іншомовної освіти. *Інозем. мови в навч. закладах*. 2003. № 2. С. 20–24.
5. Kroll, J. F., & Bialystok, E. Understanding the Consequences of Bilingualism for Language Processing and Cognition. *The Behavioral and Brain Sciences*, 2013, p. 55.
6. Lee, J., et al. Critical Thinking in Multilingual Education. *Journal of Applied Linguistics*, 2021, p. 34.
7. Lee, J., & Ng, P. Multilingualism and Intercultural Communication in Education: A Study of International Exchange Programs. *Journal of Educational Psychology*, 2020, 67(2), 65–74.
8. Risager, K. Language and Culture: Global Flows and Local Complexity. *Multilingual Matters*. 2007, Pp. 30–50.
9. Ting-Toomey, S. *Communicating Across Cultures*. Guilford Press. 2019
10. Vega, V. Creativity and Language: The Role of Multilingualism. *Psychology of Language and Communication*, 2020, p. 89.

REFERENCES

1. Abramovych H. V. (2005) Sut inshomovnoi kompetentnosti yak mety ta rezultatu profesiinoi tekhnichnoi osvity. [The essence of foreign language competence as a goal and result of vocational technical education] *Naukovi zapysky. Seriya: Psykholoho-pedahohichni nauky*. – Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Hoholia. 2005, № 4 (pp.120–133) [in Ukrainian]
2. Bernatska O. V. (2004) Modeliuvannia sytuatsii profesiinoi diialnosti u navchanni inozemnoi movy studentamy nemovnykh spetsialnostei [Modelling situations of professional activity in foreign language teaching by students of non-linguistic specialities]: *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Borodina H.I. (2005) Komunikatyvno-orientovane navchannia inozemnoi movy u nemovnomu vuzi [Communicative-oriented foreign language teaching in a non-language university] *Inozemni movy. Foreign Languages*, 2. 28–30. [in Ukrainian]
4. Kovalenko O. (2003) Kontseptualni zminy u vykladanni inozemnykh mov u konteksti transformatsii inshomovnoi osvity. [Conceptual changes in foreign language teaching in the context of foreign language education transformation] *Inozem. movy v navch. zakladah*. – For. languages in educ. institutions, 2. 20–24. [in Ukrainian].
5. Kroll, J. F., & Bialystok, E. (2013). Understanding the Consequences of Bilingualism for Language Processing and Cognition. *The Behavioral and Brain Sciences*, p. 55.
6. Lee, J., et al. (2021). Critical Thinking in Multilingual Education. *Journal of Applied Linguistics*, p. 34.
7. Lee, J., & Ng, P. (2020). Multilingualism and Intercultural Communication in Education: A Study of International Exchange Programs. *Journal of Educational Psychology*, 67(2), pp. 65–74.
8. Risager, K. (2007). Language and Culture: Global Flows and Local Complexity. *Multilingual Matters*. Pp. 30–50.
9. Ting-Toomey, S. (2019). *Communicating Across Cultures*. Guilford Press.
10. Vega, V. (2020). Creativity and Language: The Role of Multilingualism. *Psychology of Language and Communication*, p. 89.

УДК 37:069]378.4(477.8):37.015.31-027.543:127.15
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-42>

Олена КВАС,
orcid.org/0000-0001-9680-0878
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) *l_kvas@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

У статті розкрито особливості національно-патріотичного виховання засобами музейної педагогіки у закладах вищої освіти Західної України. Охарактеризовано суть національно-патріотичного виховання як плано-мірної виховної діяльності, спрямованої на формування у студентської молоді національної самоідентичності й патріотизму, визначено маркери сформованості патріотизму здобувачів вищої освіти. Підкреслюється, що в умовах повномасштабної російсько-української війни різко змінилася парадигма національно-патріотичного виховання молоді, зросла значущість формування націоцентричного світогляду особистості.

Стаття акцентує увагу на тому, що музейні заклади на сучасному етапі є потужним джерелом формування ключових компетентностей студентів, вони реалізують концепцію навчання, самоосвіти і самовиховання людини впродовж життя. У статті висвітлено результати обговорення актуальних проблем, викликів і можливостей використання музейного простору України для організації науково-освітніх занять та виховних заходів в умовах воєнного стану, проведеного під час науково-практичних конференцій, круглих столів упродовж останнього часу. Розкрито основні напрями і форми виховної та експериментальної діяльності музеїв, музейних комплексів, музейних виставок закладів вищої освіти західноукраїнського регіону з метою формування ціннісних орієнтирів молоді на прикладах героїчної боротьби українського народу за свободу і незалежність.

Зроблено висновки про те, що в умовах сучасної російської агресії музеї навчальних закладів мають стати важливим інструментом протидії російській пропаганді, ворожим інформаційно-психологічним операціям. Важливо перетворити їх на динамічні навчальні простори, які активно використовують сучасні освітні програми та цифрові технології з метою досягнення дидактичних і виховних цілей і завдань.

Ключові слова: музей закладу вищої освіти, національно-патріотичне виховання, музейна педагогіка, музейна освіта, музейна комунікація, здобувачі вищої освіти, глобальні виклики, національні цінності, маркери патріотизму.

Olena KVAS,
orcid.org/0000-0001-9680-0878
Doctor of Pedagogic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Psychology
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) *l_kvas@ukr.net*

PECULIARITIES OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES OF OUR TIME

The article reveals the peculiarities of national-patriotic education by means of museum pedagogy in higher education institutions of Western Ukraine. The essence of national-patriotic education as a systematic educational activity aimed at forming national identity and patriotism in students is characterized, and the markers of patriotism formation in higher education students are identified. It is emphasized that in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war, the paradigm of national-patriotic education of youth has changed dramatically, and the importance of forming a national-centered worldview of the individual has increased.

The article focuses on the fact that museum institutions at the present stage are a powerful source of formation of key competencies of students, implementing the concept of learning, self-education and self-education of a person throughout life. The article highlights the results of the discussion of current issues, challenges and opportunities for using the museum space of Ukraine to organize scientific and educational classes and educational activities under martial law, held during scientific and practical conferences and round tables recently. The main directions and forms of educational and experimental activities of museums, museum complexes, museum exhibitions of higher education institutions

in the western Ukrainian region are revealed with the aim of forming the value orientations of young people on the examples of the heroic struggle of the Ukrainian people for freedom and independence.

It is concluded that in the context of modern Russian aggression, museums of educational institutions should become an important tool for countering Russian propaganda and enemy information and psychological operations. It is important to turn them into dynamic learning spaces that actively use modern educational programs and digital technologies to achieve didactic and educational goals and objectives.

Key words: museum of a higher education institution, national-patriotic education, museum pedagogy, museum education, museum communication, higher education students, global challenges, national values, markers of patriotism.

Постановка проблеми. У період повномасштабної російсько-української війни особливої актуальності набуває національно-патріотичне виховання студентської молоді, формування націоцентричного світогляду особистості. У системі виховної роботи закладів вищої освіти (ЗВО) важливе значення має музейна педагогіка, діяльність музеїв і музейних комплексів, а також взаємодія із державними, громадськими, відомчими, приватними музеями свого регіону.

Зауважимо, що в сучасній науково-педагогічній літературі поняття «музейна педагогіка» розглядається з двох позицій, а саме: як галузь педагогічної науки що вивчає процес комунікації в музеях; як освітня технологія, сфера практичної культурно-освітньої діяльності музеїв, у процесі якої відбувається реалізація різних навчально-виховних завдань.

На сучасному етапі важливими нормативно-правовими документами, які стимулюють використання засобів і методів музейної педагогіки в освітньо-виховному процесі ЗВО, вважаємо Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року (2023).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть проблеми національно-патріотичного виховання молоді, формування національної та громадянської ідентичності, духовних цінностей та історичної пам'яті досліджували українські науковці І. Бех, О. Вишневський, К. Журба, П. Кононенко, В. Кремень, П. Лосюк, Ю. Руденко, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.

Особливості педагогічної діяльності музеїв України, їхню роль у популяризації матеріальної і духовної спадщини українського народу розглядали у своїх працях Л. Гайда, О. Караманов, Р. Маньковська, О. Міхно, С. Пивоваров, Н. Філіпчук та ін. Науково-практичне обґрунтування освітніх і виховних можливостей музеїв ЗВО, особливості формування музейного про-

стору навчальних закладів та музейної культури студентів висвітлювали науковці О. Дрогобицька, В. Камінська, А. Королько, С. Муравська, В. Надольська, М. Паньків, С. Посохов, Л. Прокопів, Н. Салига, Л. Самойленко, В. Снагощенко, В. Стинська, Т. Яцечко та ін.

Мета статті – висвітлити особливості національно-патріотичного виховання засобами музейної педагогіки у закладах вищої освіти Західної України в умовах сучасних глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Науковці характеризують національно-патріотичне виховання як планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування у дітей і молоді національної самоідентичності й патріотизму. Зауважимо, що процес національно-патріотичного виховання передбачає формування певних ознак, характеристик, якостей, наявності і сформованості яких визначає національно-патріотичну вихованість здобувачів освіти. Досліджуючи її особливості, ми виходимо з розуміння того, що:

– патріотизм є безумовним і високосмисловим почуттям-цінністю, активним та дієвим почуттям належності до своєї державно-територіальної Вітчизни, органічної включеності в її соціально-політичну структуру, відданість і любов до неї (Бех, 2015: 7);

– основою патріотизму особистості є усвідомлення національної самобутності в єдності з розумінням особистістю власної причетності до долі України (Бех, Чорна, 2011: 12);

– коли патріотизм як неодмінна соціальна якість людини переходить крізь її раціонально-логічну та емоційно-ціннісну структури, він стає невідчуженим від неї (Сенченко, 2016: 246).

Дослідниці Н. Кічук, Ю. Сич на основі проведених розвідок та саморефлексії освітньої діяльності ЗВО на сучасному етапі констатують зростання значущості такого вектора виховання, як формування націоцентричного світогляду особистості (Кічук, Сич, 2023:74).

Погоджуємося із твердженням Н. Бондаренко, С. Косянчука про те, що російсько-українська війна «різко змінила парадигму й орбіту національно-патріотичного виховання – від словесно-споглядально-абстрактного до активного, дієвого,

співпричинного» (Бондаренко, Косянчук, 2022: 8). Війна активізувала такі цінності, як: гідність і волелюбність; спроможність захистити себе, родину, громаду, свою національну ідентичність, державу; жертвовність, добротність; бойове побратимство; здатність протистояти ворожій ідеології; громадянська активність.

Маркерами сформованості патріотизму студентської молоді є любов до Батьківщини, вірність і служіння їй, турбота про забезпечення територіальної цілісності й суверенітету України, піклування про її неперервний висхідний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних, громадських, особистісних інтересів у щоденному житті (Бондаренко, Косянчук, 2022).

Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року передбачає інтеграцію зусиль Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства молоді та спорту України, Міністерства оборони України, Українського інституту національної пам'яті, органів місцевого самоврядування щодо популяризації та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України, впровадження інтерактивних методів національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти (Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, 2023).

У цьому контексті важлива роль відводиться музейній педагогіці та музейній освіті студентської молоді. Адже музейні заклади є потужним джерелом формування ключових компетентностей здобувачів вищої освіти, вони виховують особистісне емоційне ставлення до важливих історичних подій, фактів, явищ, наукової інформації, морально-етичні принципи, реалізують концепцію навчання, самоосвіти і самовиховання людини впродовж усього життя.

Дослідниця Н. Філіпчук підкреслює, що із здобуттями незалежності нагальною необхідністю стало «впровадження в українське музейництво нових ціннісних українознавчих установок, які б з висоти погляду українського народу і держави обґрунтовували і репрезентували витоки національної культури, історії, духовної і матеріальної спадщини, сучасного і майбутнього української нації» (Філіпчук, 2020: 46). Н. Філіпчук слушно зауважує, що музей як соціальна інституція є «хоча і неформальним, але освітнім простором, в якому діють, упроваджуються головні педагогічні принципи» (Філіпчук, 2020: 47).

Слід підкреслити, що особливості національно-патріотичного виховання студентської молоді засобами музейної педагогіки в умовах повномасштабної війни були предметом обговорення низки наукових заходів. Серед них: міжнародні науково-практичні конференції «Музейна педагогіка в контексті викликів сучасної освіти» (Львів, 21.09.2022), «Музейна педагогіка в контексті сучасних інновацій в освіті» (Львів, 24.10.2024); міжнародні круглі столи «Музейна педагогіка в умовах воєнного стану» (Київ, 26.05.2022), «Музейна педагогіка в науковій освіті: освітні втрати в умовах війни» (Київ, 08.06.2023) та ін.

Представники наукової, освітянської та музейної спільнот акцентували увагу на багатьох актуальних проблемах, викликах і можливостях використання музейного простору України для організації науково-освітніх занять та виховних заходів із здобувачами освіти з метою підняття рівня національної ідентичності. Наголошувалося на необхідності розширення традиційних функцій музеїв, «як культурно-просвітницьких та науково-освітніх центрів, що забезпечують збереження та розвиток споконвічних традицій українського народу, популяризацію нашої історії, досягнень вітчизняної науки та техніки» (Топузов, 2022: 29–30).

У контексті нашого дослідження варто звернути увагу на досвід використання музейної педагогіки у ЗВО Західної України з метою національно-патріотичного виховання студентської молоді. Серед музейних установ, що мають багатолітні традиції та пізнавальні колекції, які дозволяють створювати можливості для реалізації освітньо-культурологічних завдань – музейісторії Львівського національного університету ім. І. Франка, музей історії Національного університету «Львівська політехніка», музей Степана Бандери Львівського національного університету природокористування, музей історії Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів), археологічний музей Ужгородського національного університету, музейний комплекс Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, археологічний та етнографічний музеї Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, музей прикладного мистецтва Закарпаття Мукачівського державного університету, музеї Волинського національного університету ім. Лесі Українки (музей археології, музей етнографії Волині та Полісся, музей Лесі Українки), музей історії Національного університету «Острозька академія», музеї Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

(музей історії університету та освіти на Прикарпатті, музей археології, музей декоративно-прикладного мистецтва), музей народного мистецтва Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва та ін.

Узагальнення досвіду і методики використання музейної педагогіки у процесі виховної роботи зі студентами в умовах сучасних глобальних викликів свідчить, що, окрім оглядових і тематичних екскурсій, користуються популярністю такі форми і методи роботи, як патріотичні музейно-педагогічні проекти, тематичні вечори, історичні реконструкції, зустрічі з ветеранами війни і волонтерами, творчі зустрічі з письменниками і митцями, музейні виставки, присвячені захисникам і захисницям України – випускникам, студентами, викладачам ЗВО.

Наприклад, у 2024 р. в Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаніка відкрито музейно-виставковий простір в рамках проекту «Історія в артефактах: сьогодення російсько-української війни». На стендах розміщені фотографії випускників і студентів, що загинули під час російської агресії, а в експозиції – особисті предмети і речі полеглих захисників. Музейно-виставковий простір був створений командою студентів факультету історії, політології і міжнародних відносин.

У музеї Степана Бандери Львівського національного університету природокористування (ЛНУП), окрім постійної експозиції, студенти мають можливість оглянути трофеї з російсько-української війни, зокрема прапор 5-ї окремої Київської штурмової бригади, каски російських окупантів, кулі, гільзи від снарядів, детонатори ручних гранат та ін. При музеї працює громадський Центр національно-патріотичного виховання молоді. Спільно з кафедрою туризму ЛНУП відкрито туристичний історико-краєзнавчий маршрут «Стежками Степана Бандери».

Студенти і викладачі кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича використовують елементи музейної педагогіки у процесі реалізації науково-дослідницького українсько-німецького проекту «Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами». У рамках проекту організовано пізнавальні екскурсії пам'ятними місцями університету, музеями Чернівців та Буковини.

Змістовні науково-освітні та виховні заходи із формування музейно-педагогічної компетентності та музейної культури студентської молоді проводяться у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка. Зокрема, для студентів історичного факультету

проведено науково-практичний семінар «Актуальність використання формату «жива історія» в музейній практиці шляхом інтерпретації археологічної та історичної спадщини». Учасники семінару ознайомилися з досвідом та розвитком сфери історичних реконструкцій в Україні, технологією виготовлення та раціонального використання різноманітних історичних артефактів. Традиційними стали тематичні екскурсії студентів різних факультетів до музеїв обласного центру – обласного художнього музею, обласного краєзнавчого музею, історико-меморіального музею політичних в'язнів, музею пам'яті ліквідаторів аварії на ЧАЕС та ін. Значну увагу національно-патріотичному вихованню студентської молоді відводять навчально-методичні кабінети університету – «Музей освіти і педагогіки», «Музей Володимира Гнатюка», «Музей спортивної слави», археологічно-краєзнавчий музей «Джерела».

У сучасних умовах студентська молодь часто віддає перевагу віртуальним турам і екскурсіям. Тому музейні педагоги ЗВО прагнуть модернізувати музейні експозиції за допомогою цифрових технологій. Прикладом такої діяльності став музей історії Національного університету «Острозька академія», де упродовж 2023 року реалізовано проект цифровізації мистецьких колекцій у межах програми «Діджиталізація» від Українського Культурного Фонду. Музейними фахівцями було створено онлайн-галерею зі 108 творів мистецтва, об'єднаних у три віртуальні авторські колекції: живописні роботи Володимира Овсійчука, колекції скульптур Міртали Пилипенко і Петра Капшученка.

Варто підкреслити, що на сучасному етапі у процесі національно-патріотичного виховання особливої актуальності набуває проблема ефективної взаємодії музеїв зі студентською аудиторією. Це зумовлено, зокрема, реалізацією концепції навчання, самоосвіти та самовиховання людини впродовж усього життя, яка знайшла відгук у роботі навчальних музеїв.

Висновки. Узагальнення особливостей використання музейної педагогіки в системі національно-патріотичного виховання студентської молоді дає підстави стверджувати, що в умовах сучасних глобальних викликів активно вдосконалюється функціонально-методичний аспект педагогічної діяльності музеїв ЗВО, психолого-педагогічна і соціальна взаємодія музеїв із здобувачами вищої освіти. Впроваджуються інноваційні освітні технології, створюються віртуальні музейні онлайн-платформи, започатковано цифровізацію музейних колекцій. Розробляються і впро-

ваджуються різноманітні моделі інтеграції між університетами та державними, громадськими, приватними музеями з метою формування патріотичної особистості.

В умовах повномасштабної російсько-української війни важливо досягти розширення ролі

музеїв в освітньому просторі ЗВО, перетворити їх на динамічні навчальні простори, які будуть важливим інструментом протидії російській пропаганді, ворожим інформаційно-психологічним операціям, ефективно використовуватимуться для якісного досягнення виховних цілей і завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Патріотизм у потенціалі педагогічної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Патріотизм – нагальна потреба України й українців». Черкаси: ЧОПОПП, 2015. С. 6–10.
2. Бех І., Чорна К. Патріотичне виховання дітей та молоді. *Позашкілля*, 2011. №10. С. 9–16.
3. Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
4. Кічук Н., Сич Ю. Націоцентричний світогляд як пріоритет виховання студентства засобами музейної педагогіки. Міжнародний круглий стіл: *Музейна педагогіка в науковій освіті: освітні втрати в умовах війни*. Київ: НЦ «МАН України», 2023. С. 73–77.
5. Топузов О. Вступне слово. Музейна педагогіка в умовах воєнного стану. *Зб. Мат. Міжнародного круглого столу «Музейна педагогіка в науковій освіті: освітні втрати в умовах війни»*, м. Київ, 26 травня 2022 р. Київ: НЦ «МАН України», 2022. С. 29–30.
6. Сенченко А. Патріотизм як домінуюча сила консолідації і розвитку суспільства: сучасний український контекст. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 106. С. 245–248.
7. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322> (дата звернення: 07.12.2024р.).
8. Філіпчук Н. Вплив музейної педагогіки на формування національних цінностей особистості. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2020. №2. С. 44–48.

REFERENCES

1. Bekh I. (2015). Patriotyzm u potentsiali pedahohichnoi nauky [Patriotism in the potential of pedagogical science]. Patriotyzm – nahalna potreba Ukrainy u ukraintsiv: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferensii. – *Patriotizmis an urgent need of Ukraine an Ukrainians: Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 6–10). Cherkasy [in Ukrainian].
2. Bekh I., Chorna K. (2011). Patriotychnе vykhovannia ditei ta molodi [Patriotic education of children and youth]. *Pozashkillia*. – Extracurricular activities, 10.9-16. [in Ukrainian].
3. Bondarenko N., Kosianchuk S. (2022). Natsionalno-patriotychnе vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii [National and patriotic education in the context of modern challenges: methodological recommendations]. Kyiv, Feniks. [in Ukrainian].
4. Kichuk N., Sych Yu. (2023). Natsiotsentrychnyi svitohliad yak priorytet vykhovannia studentstva zasobamy muzeinoi pedahohiky [National-centered worldview as a priority of student education through museum pedagogy]. *Mizhnarodnyi kruhlyi stil: Muzeina pedahohika v naukovi i osviti: osvichni vtraty v umovakh viiny*. – International round table: Museum pedagogy in science education: educational losses in the conditions of war (pp. 73–77). Kyiv, NTs «MAN Ukrainy» [in Ukrainian].
5. Topuzov O. (2022). Vstupne slovo [Introduction]. *Mizhnarodnyi kruhlyi stil: Muzeina pedahohika v naukovi i osviti: osvichni vtraty v umovakh viiny*. – International round table: Museum pedagogy in science education: educational losses in the conditions of war (pp. 73–77). Kyiv, NTs «MAN Ukrainy» [in Ukrainian].
6. Senchenko A. (2016). Patriotyzm yak dominuiucha syla konsolidatsii i rozvytku suspilstva: suchasnyi ukrainskyi kontekst [Patriotism as a dominant force for the consolidation and development of society: the modern Ukrainian context]. *Hileia: naukovyi visnyk. Gilea: Scientific Bulletin*, 106, 245–248. [in Ukrainian].
7. *Stratehiia utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnostina period do 2030 roku* [Strategy for Strengthening Ukrainian National and Civil Identity for the period up to 2030]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322> (accessed 07 Decembre 2024). [in Ukrainian].
8. Filipchuk N. (2020). Vplyv muzeinoi pedahohiky na formuvannia natsionalnykh tsinnosti osobystosti [The influence of museum pedagogy on the formation of national values of the individual]. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2. 44–48. [in Ukrainian].

УДК 374.7:613.2:371.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-43>

Марина КОЖОКАР,
orcid.org/0000-0003-1658-3549
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичного виховання
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) m.kozhokar@chnu.edu.ua

Андрій КОРОЛЯНЧУК,
orcid.org/0000-0003-4268-1548
викладач кафедри фізичного виховання
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) a.korolianchuk@chnu.edu.ua

Вікторія ДМИТРИЄВА,
студентка III курсу філологічного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) dmytriieva.viktoriiia@chnu.edu.ua

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті досліджуються теоретичні та практичні аспекти формування у студентській молоді ціннісного ставлення до здоров'я через фізичну культуру. Акцентується увага на проблемах, пов'язаних з недостатньою відповідністю навчальних програм вищих навчальних закладів потребам та інтересам сучасних студентів. У роботі обґрунтовано важливість інтеграції здорового способу життя в студентському середовищі, підкреслюючи, що цей період є ключовим для формування здорових звичок та осмислення їхньої важливості для майбутнього. Також розглянуто взаємозв'язок між фізичним та психологічним здоров'ям, наголошуючи на впливі фізичних навантажень на зниження рівня стресу, покращення емоційного стану та збільшення стійкості до стресових ситуацій. Відзначено важливість правильного харчування, зокрема збалансованого раціону, і ролі фізичних вправ у підтримці здоров'я студентів. Стаття акцентує увагу на важливості інтеграції таких дисциплін, як фізичне виховання, в університетську програму, з метою зацікавлення студентів і зміцнення пріоритетів з використання гаджетів на активний спосіб життя. Оскільки студентська молодь є стратегічним ресурсом для розвитку країни, формування здорового способу життя серед них має довготривалі соціальні та економічні наслідки. У роботі підкреслюється важливість державної політики у сфері фізичної культури та активного способу життя, а також необхідність адаптації навчальних програм до змінюваних пріоритетів студентської аудиторії. Наприкінці статті наведено рекомендації щодо вдосконалення підходів до навчання фізичної культури в університетах, зокрема, шляхом надання студентам достатньої теоретичної та практичної підготовки для подальшого самостійного заняття фізичними вправами і підтримки здорового способу життя. Стаття може бути корисною для педагогів, організаторів фізичного виховання та студентів, які прагнуть інтегрувати здоровий спосіб життя в повсякденну практику.

Ключові слова: фізичні навантаження, правильне харчування, стрес, навчальний план, пріоритети та інтереси, здоровий спосіб життя.

Maryna KOZHOKAR,
orcid.org/0000-0003-1658-3549
Associate Professor at the Department of Physical Culture
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) m.kozhokar@chnu.edu.ua

Andrii KOROLIANCHUK,
orcid.org/0000-0003-4268-1548
Lecturer at the Department of Physical Culture
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) a.korolianchuk@chnu.edu.ua

Victoriia DMYTRIIEVA,

orcid.org/0009-0004-8652-4426

3rd year student of the Faculty of Philology

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) dmytriieva.viktoriaa@chnu.edu.ua

PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING A VALUE ATTITUDE TO HEALTH IN STUDENTS BY MEANS OF PHYSICAL CULTURE

The article examines the theoretical and practical aspects of the formation of students' value attitude to health through physical education. Attention is focused on the problems associated with the lack of compliance of higher education curricula with the needs and interests of modern students. The paper substantiates the importance of integrating a healthy lifestyle in the student environment, emphasizing that this period is key to the formation of healthy habits and understanding their importance for the future. The relationship between physical and psychological health is also discussed, emphasizing the impact of physical activity on reducing stress, improving emotional well-being, and increasing resilience to stressful situations. The importance of proper nutrition, in particular a balanced diet, and the role of exercise in maintaining students' health is emphasized.

The article emphasizes the importance of integrating disciplines such as physical education into the university curriculum in order to engage students and shift their priorities from using gadgets to an active lifestyle. Since student youth is a strategic resource for the development of the country, the formation of a healthy lifestyle among them has long-term social and economic consequences. The paper emphasizes the importance of state policy in the field of physical culture and active lifestyle, as well as the need to adapt curricula to the changing priorities of the student audience.

The article concludes with recommendations for improving approaches to teaching physical education at universities, in particular, by providing students with sufficient theoretical and practical training for further independent exercise and maintaining a healthy lifestyle. The article may be useful for teachers, organizers of physical education and students who want to integrate a healthy lifestyle into their daily practice.

Key words: physical activity, proper nutrition, stress, curriculum, priorities and interests, healthy lifestyle.

Постановка проблеми. Здоров'я людини – відправна точка всіх сфер життя. Тут немає винятків. Вибір професії, а у подальшому і кар'єра, створення сім'ї, соціалізація, дозвілля та відпочинок – на всі ці фактори стан здоров'я впливає безпосередньо. Якщо у дитячому віці, тобто до 18 років, відповідальність за здоров'я людини лягає на плечі батьків, то вже у студентські роки – безпосередньо самостійну на цю людину. Велика частина 18-річних обирають вступати до вищих навчальних закладів. Відповідно одним з їх обов'язків є формування у студентів ціннісного ставлення до здоров'я.

Одним з факторів, які негативно впливають на здоров'я є сидячий спосіб життя. Тут йдеться зокрема про безсонні ночі через підготовку до іспитів, і про час для самоосвіти, для якого зазвичай потрібно сидіти за ноутбуком. Та і варто зазначити, що у вільний час студенти зазвичай дивляться фільми – це також не дуже добре, бо фізична активність рівна 0.

Втім на здоров'я впливають ще й інші фактори. Наприклад, стрес. Він утворюється не лише через навчання у ВНЗ, а й через певні особисті обставини, які існують у житті студента. На таке доволі важко вплинути, але все ж можливо. Сотні вечерів вже довели, що спорт здатний знизити рівень стресу в організмі, а також посприяти витривалості нервової системи до нього.

Одним з наслідків впливу стресу на людину є неправильне харчування. Часто людина, зокрема студент, починає переїдати через стрес. Або ж зовсім втрачає апетит. Це призводить до різких коливань ваги та уражень органів шлунково-кишкового тракту. Втім неправильне харчування може виникати й через викривлені харчові звички, які привили батьки дитині. Тут найкращим варіантом буде звернутись до спеціаліста. Або ж неправильне харчування студента може виникнути просто через незнання, як правильно. Основне, аби харчування було збалансованим – саме це потрібно, пояснити студенту. Відтак він розумітиме, як харчуватись потрібно.

Ну і звісно – недостатня фізична активність. Спочатку починаєш ранок без зарядки, а згодом взагалі забуваєш про спорт. Ось так все йде до того, що єдиною фізичною активністю є дорога додому з університету пішки або в магазин за продуктами. Іноді і цього немає, бо зручніше громадським транспортом. Тобто фізичну активність, яка дійсно фінансово доступна, студент може отримати тільки у ВНЗ. Саме тому така висока відповідальність належить дисципліні з фізичного виховання.

Ці фактори впливають на якість здоров'я людини, а відтак – якість життя. Це не тільки те, що відбувається сьогодні, а й перспектива бага-

тьох років. Тому проблема є надактуальною для сьогодення, бо здоров'я цього покоління студентів – здоров'я майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про значну кількість наукових праць, присвячених темі формування ціннісного ставлення до здоров'я засобами фізичної культури. Така кількість літератури створює широкий доступ до інформації, що є важливим ресурсом для студентів.

Вивчивши ці матеріали, можна зробити висновки, що для успішного формування у молоді ціннісного ставлення до фізичного здоров'я необхідне впровадження нових методик, які будуть відповідати психологічним особливостям сучасного покоління. Це зумовлено розвитком технологій та зміною пріоритетів у суспільстві. У сучасних студентів значно більший інтерес викликає проведення вільного часу за гаджетами, аніж заняття фізичною культурою. У зв'язку з цим, необхідно адаптувати навчальні програми таким чином, щоб вони не тільки сприяли розвитку фізичної активності, а й мотивували молодь змінювати свої пріоритети – від цифрових технологій до здорового способу життя через спорт і фізичну культуру (Палагнюк, Ківерник, 2024: 197).

Цю проблему ґрунтовно дослідили такі науковці, як Н. Абаскалова, Н. Агаджанян, А. Гендин, М. Данилко, О. Добромислова, Г. Кураєв, В. Лавренко, Л. Петровська, Д. Рижаків, які в своїх працях наголошують на важливості сучасних підходів у формуванні ціннісних орієнтацій студентів через фізичну культуру.

Над вивченням проблем фізичного виховання студентів також працювали: Г. А. Лещенко (формування позитивної мотивації школярів до систематичних занять фізичними вправами), С. І. Присяжнюк (фізичне виховання), Н. Денисенко (формування свідомого ставлення до здоров'я, організація рухового режиму), В. Кайносов, Н. Хоменко (формування потреби у фізичному вдосконаленні), П. Жорова, І. Назарова, С. Путров (позитивне ставлення до занять фізичною культурою), Є. Щербаків (розвиток інтересу до спортивно-фізкультурної діяльності), М. Солопчук (виховання потреби у фізичному вдосконаленні), Г. Власюк (виховання прагнення до здорового способу життя) тощо. Круцевич Т.Ю., Цьось А.В., Шиян Б.М. та інші науковці цю проблему однією з головних проблем фізичного виховання.

Метою дослідження є визначення ефективних методів формування у студентської молоді ціннісного ставлення до здоров'я через фізичну культуру. У рамках цієї мети, стаття спрямована на розробку стратегій просування здорового спо-

субу життя, зокрема фізичної активності, серед студентів. Для досягнення цієї мети передбачається вирішення кількох завдань:

1. Визначення основних тенденцій у ставленні студентів до фізичного виховання.
2. Аналіз факторів, які впливають на ставлення студентів до фізичної активності.
3. Оцінка позитивного впливу фізичної культури на фізичний та психологічний стан студентів.
4. Розробка рекомендацій щодо адаптації програми викладання фізичного виховання з урахуванням сучасних підходів до потреб молоді.

Виклад основного матеріалу. Звісно, теорію жодним чином не можна замінити практикою. Бо відтак практика не тільки не принесе користі, а й нашкодить. Тому, щоб бути успішним на практиці, потрібно мати достатній рівень теоретичних знань. Варто сказати, що це стосується всіх сфер життя, зокрема і здоров'я. Тому однією з функцій дисциплін фізичного виховання є надання цієї теоретичної бази студентам, а саме розуміння переваг здорового способу життя. Це потрібно для:

1. Збереження здоров'я. такий спосіб життя включає в себе високу фізичну активність, правильне харчування, достатньо сну та правильний режим дня (для кожного він індивідуальний). Також важливо відмовитись від шкідливих звичок, наприклад, паління, вживання алкоголю чи наркотичних речовин. Відтак такий спосіб життя принесе користь здоров'ю та допоможе запобігти захворюванням серцево-судинної системи, діабету, ожирінню – це лише короткий перелік. Хвороб, яким може запобігти здоровий спосіб життя, значно більше

2. Підвищення енергії та продуктивності. Це відбувається через те, що фізична активність сприяє покращенню кровообігу. Цьому сприяє правильне харчування та режим дня. Опісля цього в організмі виділяється ендорфін – гормон щастя. Він піднімає настрій та збільшує кількість позитивної енергії.

3. Зниження стресу. Як йдеться вище, здоровий спосіб життя сприяє виробленню ендорфінів в організмі. Вони допомагають йому боротись із стресом та підвищують стресостійкість. Спорт впливає на фізіологічний рівень стресу, бо фізична активність покращує фізіологічні показники, наприклад кровообіг, а також нормалізує дихання. Таким чином нервова система, зокрема мозок, отримує більше поживних речовин та кисню. Також якщо людина займається спортом, то вона втомлюється, опісля – починає спати якісніше. Якість сну важливіша за його тривалість (можливо, ви звертали увагу, що після

п'яти годин глибокого сну ви можете почуватися краще, ніж після восьми годин, але менш якісного сну). Якщо говоримо про гормони, то спорт ще і допомагає знизити рівень кортизолу в організмі – гормону стресу. Втім спорт впливає не тільки на фізичні прояви стресу, а і на психологічні. Під час занять спортом підвищується здатність мозку концентруватись на певній роботі. Це відбувається через те, що спорт відволікає від проблем. Також стаються кращими показники уваги та пам'яті. Таким чином, спорт навантажує фізично, але розвантажує психологічно. Також заняття спортом створюють відчуття продуктивності – тобто відчуття, що ви зробили досить багато для свого тіла та покращення життя.

4. Вплив на комунікацію із людьми. Здоровий спосіб життя = енергії. Вони прагнуть активного життя, тому більше беруть участь у різних подіях та створюють велике коло спілкування. Людина – істота соціальна, тому вона тягнеться до енергійний позитивних людей. Такими і є люди, котрі наслідують здоровий спосіб життя та отримують від цього багато енергії

5. Тривалість життя. Поганий спосіб життя, відсутність фізичної активності, високий рівень стресу – все це впливає не тільки на якість життя, а й на його тривалість .

У своїй праці автори, Оксана Адаменко, Ольга Литвиненко та Наталія Боринецька, розглядають шляхи реалізації моделі формування здорового способу життя студентської молоді через засоби фізичної культури в умовах закладів вищої освіти. Вони визначають основні напрями, що включають науково-дослідну роботу, освітню діяльність та профілактику шкідливих звичок серед студентів. Зокрема, відзначають важливість формування у студентів свідомого ставлення до здоров'я як найвищої цінності та запровадження комплексного підходу, який включає духовний, соціальний, психічний і фізичний рівні. Автори також підкреслюють значення таких компонентів, як змістовний, мотиваційний і діяльнісний для успішної реалізації здоров'язберігаючих заходів в умовах університетів. Вони стверджують, що успіх цієї моделі залежить від активної участі студентів у фізичному вихованні, розвитку їх мотивації та профілактики шкідливих звичок, що є основою для створення здорового освітнього середовища в закладах вищої освіти (Адаменко, Литвиненко, Борецька, 2019).

Одним із пріоритетних завдань Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки є формування здорового способу життя шляхом здійснення заходів, направле-

них на популяризацію та утвердження безпечного і здорового способу життя та культури здоров'я серед молоді» (РАДА, 2020).

У попередньому абзаці підкреслюється важливість того, щоб держава звертала увагу на збереження здоров'я нинішнього покоління студентів, адже саме вони стануть творцями майбутніх поколінь. Це надає особливу значущість формуванню здорового способу життя серед студентської молоді, оскільки їхнє здоров'я безпосередньо впливає на розвиток суспільства та країни в цілому. Відтак одним із пріоритетних завдань державної політики у сфері фізичної культури у вищих навчальних закладах має бути формування здорового способу життя у молоді через освіту. Це найефективніше робити у такому віці, бо студент – це людина, яка здатна свідомо оцінити переваги здорового способу життя із перспективою на майбутнє. У більш юному віці, коли за здоров'я підлітка частково несуть відповідальність батьки – оціни користь здорового способу життя важче. А якщо усвідомити таке у більш пізньому віці, то шкода, яку людина вже встигла заподіяти своєму тілу, може бути досить масштабною або такою, яку неможливо виправити. Наприклад, якщо людина у студентські роки погано харчується, то згодом у неї почнуться проблеми з травленням, які супроводжуватимуть її все життя. А якщо вона матиме достатній рівень теоретичних знань – зможе запобігти цьому.

Також, аби студент отримав повну базу теоретичних знань саме зі сторони фізичної активності, йому необхідно пояснити як працює фізичне виховання засобами фізичної культури. Тобто потрібно, щоб студент сам вмів складати собі план фізичних навантажень, аби рівномірно розподіляти їх на всі групи м'язів. Має бути розуміння, наприклад, що не можна тренувати щораз тільки ноги, зовсім не тренуючи руки. Також студент має отримати інформацію, як технічно правильно виконувати ті чи інші вправи, щоб не нашкодити собі. Вищий навчальний заклад – хороше місце, аби дати таку теоретичну базу. Якщо молодь її засвоюватиме, то у майбутньому зможе не витратити кошти на тренера. Звісно, якщо не захоче кардинально змінити фізичну активність. Наприклад, в університеті засвоїв вправи з фітнесу, а опісля пішов у теніс.

Висновки. Варто підсумувати, що правильне харчування – не завжди про те, аби їсти лише «правильні» продукти. Бо, по суті, «правильної» їжі не існує. Якщо весь час харчуватись лише цими «правильними» продуктами та обмежувати себе у солодкому, або іншій шкідливій їжі, то можна зіштовхнутись з харчовими розладами на психо-

логічному рівні. Тому варто дотримуватись збалансованого харчування та їсти не тільки корисну їжу, а й шкідливу. Так, як хоче організм людини.

Отже, з цього дослідження можна зробити такі висновки:

1. Заняття спортом потрібні для підтримки хорошого рівня здоров'я, або ж навіть для його покращення. Фізична активність знижує ризики виникнення хронічних захворювань, знижує рівень стресу в організмі, сприяє виробленню стресостійкості – за рахунок вироблення дофаміну та зниження рівня кортизолу. Також сприяє покращенню пам'яті, уваги та концентрації. Спорт – час, коли навантажується тіло, але відпочиває мозок.

2. Спортивні навички дорослої людини закладаються у студентські роки. Тому вищі навчальні заклади мають цьому сприяти. А саме надати сту-

денту достатню теоретичну базу, якою він зможе оперувати вже після здобуття вищої освіти.

3. Розуміння переваг здорового способу життя. У студентські роки людина має отримати розуміння, чому важливо правильно харчуватись, займатись спортом, достатньо спати та мати хороший режим роботи і відпочинку. Це, перш за все, розуміння того, що це питання не тільки сьогодення, а й перспектива багатьох років

4. Систему викладання навчального матеріалу у вищих навчальних закладах потрібно змінювати та адаптовувати для кожного покоління. Бо у кожного з них різні інтереси та пріоритети у житті. Сучасна молодь дуже зацікавлена у проведенні вільного часу за гаджетами, а не за фізичною активністю. Тому однією з задач вищої освіти є зацікавлення молоді у заняттях спортом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрій Короляничук, Юрій Мосейчук. Сучасні погляди щодо організації освітнього процесу для фахівців фізичної культури та спорту. *Вісник Прикарпатського університету. Фізична культура*. Випуск 40. Івано-Франківськ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. С. 43–46.
2. Кожокар М., Короляничук А., Хавруняк І. Формування у студентської молоді ціннісного ставлення до здоров'я засобами фізичної культури. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2022. № 3-4. С. 47–51.
3. Оксана Адаменко, Ольга Литвиненко, Наталія Борецька. Шляхи реалізації моделі формування здорового способу життя студентської молоді засобами фізичної культури у закладах вищої освіти. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 2 (65). 2019. С. 11–15.
4. Палагнюк Тарас, Ківерник Олександр. Інноваційні технології як фактор формування здорового способу життя студентської молоді на заняттях з фізичної культури. *Scientific journal «PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE»*. Том 1. 2024. С. 194–198.
5. РАДА. Верховна Рада України (Законодавство України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.11.2024 р.).

REFERENCES

1. Andrii Korolianchuk, Yurii Moseichuk. (2023) Suchasni pohliady shchodo orhanizatsii osvitnoho protsesu dlia fakhivtsiv fizychnoi kultury ta sportu. [Modern views on the organization of the educational process for specialists in physical culture and sports] *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Fizychna kultura*. Vypusk 40. Ivano-Frankivsk Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka, 43–46. [in Ukrainian].
2. Kozhokar M., Korolianchuk A., Khavruniak I. (2022) Formuvannia u studentskoi molodi tsinnisnoho stavlennia do zdorovia zasobamy fizychnoi kultury. [Formation of students' value attitude to health by means of physical culture] *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, № 3-4. 47–51. [in Ukrainian].
3. Oksana Adamenko, Olha Lytvynenko, Nataliia Boretska. (2019) Shliakhy realizatsii modeli formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia studentskoi molodi zasobamy fizychnoi kultury u zakladakh vyshchoi osvity. [Ways to implement the model of healthy lifestyle formation of students by means of physical culture in higher education institutions] *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*, № 2 (65). 11–15. [in Ukrainian].
4. Palahniuk Taras, Kivernyk Oлександр. (2024) Innovatsiini tekhnolohii yak faktor formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia studentskoi molodi na zaniattiakh z fizychnoi kultury. [Innovative technologies as a factor in the formation of a healthy lifestyle of students in physical education classes.] *Scientific journal «PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE»*, Tom 1. 194–198. [in Ukrainian].
5. RADA. Verkhovna Rada Ukrainy (Zakonodavstvo Ukrainy). [RADA. Verkhovna Rada of Ukraine (Legislation of Ukraine)] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 29.11.2024 r.). [in Ukrainian].

УДК 378.6.018.8:[373.011.2/3-051:51]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-44>

Анатолій КОРОТИЧ,
orcid.org/0009-0005-3165-1265

*аспірант кафедри технологічної і професійної освіти
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(Глухів, Сумська область, Україна) korotychanatolii@gmail.com*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано різні підходи вітчизняних науковців до визначення понять «умова», «педагогічна умова». У рамках нашого дослідження педагогічні умови визначено як сукупність необхідних обставин, які здійснюють вплив на всі компоненти структури педагогічного процесу, спрямованих на підвищення ефективності формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання. Проаналізовано педагогічні умови, виокремлені в наукових доробках дослідників підготовки майбутніх педагогічних працівників до інноваційної педагогічної діяльності, констатовано їх неоднозначність і різноманіття.

На основі проведеного аналізу наукових досліджень, консультацій із фахівцями, які мали досвід формування інноваційної компетентності майбутніх учителів, педагогічних працівників закладів професійної освіти, було виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в процесі фахової підготовки, а саме: посилення мотивації здобувачів вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності; створення інноваційного освітнього середовища в закладі вищої освіти; насичення змісту підготовки майбутніх педагогів професійного навчання інноваційним складником; впровадження інноваційних технологій у підготовку фахівців. Доведено, що за таких умов процес підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до інноваційної педагогічної діяльності буде максимально ефективним та забезпечуватиме успішне розв'язання завдань, передбачених Національною рамкою кваліфікацій, професійними стандартами та іншими нормативно-правовими документами в освітній сфері.

Виокремлення означених педагогічних базується на тому, що їх практична реалізація сприятиме розкриттю творчого потенціалу студентів, урахуванню їхніх інтересів, здібностей і можливостей та заохочує їх до вільного висловлювання думок, самостійного та дивергентного мислення, розвиває почуття відповідальності й підвищує їхню впевненість у власних силах.

Ключові слова: умова, педагогічна умова, підготовка, інноваційна компетентність, інноваційна діяльність, педагоги професійного навчання, інноваційні технології.

Anatolii KOROTYCH,
orcid.org/0009-0005-3165-1265

*Graduate student at the Department of Technological and Professional Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(Glukhiv, Sumy region, Ukraine) korotychanatolii@gmail.com*

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE TRAINING OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS FOR INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITIES

The article analyzes various approaches of domestic scientists to the definition of the concepts of "condition", "pedagogical condition". Within the framework of our study, pedagogical conditions are defined as a set of necessary circumstances that influence all components of the structure of the pedagogical process, aimed at increasing the effectiveness of the formation of innovative competence of future teachers of vocational education. The pedagogical conditions identified in the scientific works of researchers of the training of future pedagogical workers for innovative pedagogical activity are analyzed, their ambiguity and diversity are stated.

Based on the analysis of scientific research, consultations with specialists who had experience in the formation of innovative competence of future teachers, pedagogical workers of vocational education institutions, pedagogical conditions for the effective formation of innovative competence of future teachers of vocational education in the process of professional training were identified and theoretically substantiated, namely: increasing the motivation of higher education applicants for innovative pedagogical activity; creating an innovative educational environment in a higher education institution; saturating the content of the training of future teachers of vocational education with an innovative component; introduction of innovative technologies in the training of specialists. It has been proven that under such conditions, the process of training future teachers of vocational education for innovative pedagogical activity will be

as effective as possible and will ensure the successful solution of the tasks stipulated by the National Qualifications Framework, professional standards and other regulatory and legal documents in the educational sphere.

The isolation of the specified pedagogical ones is based on the fact that their practical implementation will contribute to the disclosure of the creative potential of students, taking into account their interests, abilities and opportunities and encourages them to freely express their opinions, independent and divergent thinking, develops a sense of responsibility and increases their self-confidence.

Key words: condition, pedagogical condition, training, innovative competence, innovative activity, teachers of vocational education, innovative technologies.

Постановка проблеми. Сьогодні професійна освіта функціонує таким чином, що головне завдання викладача – стимулювати пізнавальне та критичне мислення здобувачів освіти. На сучасному етапі викладач має вміти не лише організувати всі види професійної діяльності, а й своєчасно вносити корективи та впроваджувати креативні рішення у педагогічну практику. Для досягнення нових освітніх цілей потрібні викладачі нової форми, відкриті всьому новому та інноваційному.

Аналіз проблеми формування інноваційної компетентності майбутнього педагога професійного навчання як предмет науково-педагогічних досліджень, а також дослідження сучасного стану та особливостей підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до інноваційної педагогічної діяльності в освітній теорії та практиці продемонстрував необхідність виявлення та теоретичне обґрунтування педагогічних умов, за яких цей процес був би максимально ефективним.

Аналіз досліджень. Педагогічні умови, які визначаються через вибір і використання елементів змісту, методів та організаційних форм навчання для досягнення конкретних цілей, є предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців, серед яких Т. Волосюк, Ю. Гвоздецька, С. Гончаренко, Ю. Загородній, А. Литвин, П. Лузан, В. Манько, Є. Маринченко, О. Пехота, О. Радкевич, О. Тітова, Є. Хриков, І. Філімонова, Л. Шевченко та інші. Аналіз їхніх робіт показує, що існує незлагодженість у тлумаченні цього терміну. Проаналізувавши їхні визначення, ми дійшли висновку, що вчені розглядають умови або як обставини, що цілеспрямовано створюються педагогами, або як фактори (чинники), що об'єктивно існують і лише залучаються ними в ході здійснення певного педагогічного дослідження в освітньому процесі.

Необхідно відповісти на питання про педагогічні умови, що визначають ефективність підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до інноваційної педагогічної діяльності, оскільки при всій актуальності означеної проблеми ці питання досі не вирішені в науці.

Метою статті є виявити та обґрунтувати педагогічні умови, за яких процес підготовки

майбутніх педагогів професійного навчання до інноваційної педагогічної діяльності був би максимально ефективним.

Виклад основного матеріалу. Ми повністю згодні з думками науковців, які стверджують, що інноваційну компетентність майбутніх педагогів необхідно системно й цілеспрямовано формувати. Відповідно, для забезпечення дієвого науково-методичного супроводу процесу її формування в майбутніх педагогів професійного навчання потрібно сформулювати та обґрунтувати ті основні обставини, які варто обов'язково забезпечити у процесі їхньої фахової підготовки. Такі обставини, як справедливо відзначають С. Гончаренко, П. Лузан, С. Виговська, І. Сопівник, Є. Хриков, «необхідно забезпечувати системно, комплексно, ураховуючи структуру освітнього процесу» (Кабиш, 2022).

Насамперед, варто визначитися з сутністю поняття «педагогічна умова». У рамках нашого дослідження педагогічні умови ми розглядаємо як сукупність необхідних обставин, які здійснюють вплив на всі компоненти структури педагогічного процесу, спрямованих на підвищення ефективності формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання.

Серед досліджень, що деталізують, конкретизують педагогічні умови формування та розвитку інноваційної компетентності майбутніх педагогів, варто звернути увагу на роботу І. Шиман. Дослідниця переконливо аргументує, що до умов формування інноваційної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у професійній підготовці слід віднести: «спрямування змісту психолого-педагогічної та музично-фахової підготовки студентів на формування їх інноваційної компетентності; забезпечення педагогічної підтримки професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва як педагогів та митців; набуття студентами практичного досвіду впровадження інноваційних технологій музичного виховання учнів в квазіпрофесійній діяльності» (Шиман, 2023: 79). Водночас С. Загородній, досліджуючи професійну підготовку керівників загальноосвітніх закладів освіти в системі післядипломної освіти, виокремлює три

педагогічні умови, що позитивно впливають на розвиток їхньої інноваційної компетентності, зокрема: здійснення педагогічного супроводу як особливого виду взаємодії, спрямованого на сприяння особистісно-професійному розвитку керівників ЗНЗ шляхом урахування їхніх освітніх потреб та індивідуального досвіду, надання оперативної адресної методичної допомоги у вирішенні професійних проблем, залучення їх до різних форм інноваційної діяльності; організація освітнього процесу на засадах модульної технології, що передбачає блоково-модульне структурування навчальної інформації та індивідуалізацію траєкторії її засвоєння; володіння викладачами закладів післядипломної освіти інноваційною компетентністю, що виявляється в здатності здійснювати професійну діяльність в інноваційному режимі (Загородній, 2017: 111). Науковий інтерес для нашого дослідження становить обґрунтування педагогічних умов формування інноваційної компетентності в процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів у педагогічному коледжі, виконане К. Ляшенко. Авторкою у дисертаційній праці розроблено та теоретично обґрунтовано такі педагогічні умови: «1) підвищення рівня мотивації до оволодіння інноваційною компетентністю майбутнім учителем початкових класів у педагогічному коледжі; 2) спрямованість змісту підготовки на набуття майбутнім учителем початкових класів інноваційної компетентності; 3) інтегральне поєднання традиційних методів навчання з інноваційними, спрямованими на активізацію моделювання професійних ситуацій на основі інноваційно-діяльнісного підходу» (Ляшенко, 2022: 153).

Проведений аналіз педагогічних умов, виокремлених у наукових доробках дослідників підготовки майбутніх педагогічних працівників до інноваційної педагогічної діяльності, виявив їх неоднозначність і різноманіття. На основі проведеного аналізу наукових досліджень, консультацій із фахівцями, які мали досвід формування інноваційної компетентності майбутніх учителів, педагогічних працівників закладів професійної освіти, було виявлено педагогічні умови ефективного формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в процесі фахової підготовки, а саме:

- 1) поєднання академічної свободи студента з вимогами високого рівня якості його підготовки;
- 2) впровадження інноваційних технологій у підготовку фахівців;
- 3) запровадження системи форм організування навчання, у якій педагогічно доцільно поєдна-

ються репродуктивно-інформаційні і проблемно-пошукові моделі педагогічної взаємодії;

4) домінування самоосвітньої діяльності в особистісно-творчому розвитку майбутнього педагога професійного навчання;

5) створення інноваційного освітнього середовища в закладі вищої освіти;

6) поєднання аудиторного навчання і самостійної роботи студентів засобами змішаного навчання на основі цифрових технологій;

7) реалізація у закладі вищої освіти системи стимулювання поглибленого оволодіння студентами дисциплінами освітньої програми (іменні стипендії, гранти, зарубіжні відрядження тощо);

8) посилення мотивації здобувачі вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності;

9) узгодженість форм теоретичної і практичної підготовки студентів на основі ідей компетентнісного підходу;

10) орієнтація теоретичної і практичної підготовки студентів на цілісний, системний розвиток готовності до інноваційної педагогічної діяльності;

11) насичення змісту підготовки майбутніх педагогів професійного навчання інноваційним складником;

12) об'єктивне оцінювання якості підготовки майбутніх педагогів професійного навчання на всіх етапах опанування освітньо-професійної програми.

Для визначення домінантних обставини з означеного переліку, що мають вплив на формування інноваційної компетентності в процесі дослідження було застосовано методологію експертного оцінювання (метод групових експертних оцінок) для досягнення більш точних результатів. Експерти здійснювали ранжування 12 відібраних педагогічних умов для визначення найбільш вагомих детермінант формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в процесі фахової підготовки.

За результатами ранжування визначаємо 4 педагогічні умови формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання (посилення мотивації здобувачі вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності; створення інноваційного освітнього середовища в закладі вищої освіти; насичення змісту підготовки майбутніх педагогів професійного навчання інноваційним складником; впровадження інноваційних технологій у підготовку фахівців), які є найбільш впливовими для формування досліджуваного феномену.

Обґрунтуємо педагогічні умови формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання.

Першою педагогічною умовою є посилення мотивації здобувачі вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності.

Важливою умовою підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до інноваційної педагогічної діяльності в освітньому процесі ЗВО є вмотивоване навчання, тому що «поєднання потреб, мотивів, а також цілеспрямованості майбутніх фахівців визначає мету професійної діяльності» (Курок, Литвинова, 2019: 65).

Коли ми говоримо про мотивованість освітнього процесу студента, маємо на увазі психологічну характеристику, що відображає його інтерес до оволодіння новими знаннями, його прагнення до особистого розвитку і самовдосконалення.

У контексті нашого дослідження нам близька точка зору вченої В. Курок, яка стверджує, що «студентський пізнавальний інтерес тісно пов'язаний із професійним. У переважній більшості студентів пізнавальний інтерес має практичну спрямованість, тому знання у виші повинні мати практичний, дієвий характер. Звідси виникає необхідність у такій побудові навчального процесу, за якого потреба в нових знаннях виникала б у студента свідомо, через професійну мотивацію» (Курок, 2017). Вчені-психологи В. Юрченко та Л. Подоляк вважають, що у студентів з метою посилення мотивації до навчання «потрібно вдосконалювати та підтримувати прагнення розкривати себе через освітню діяльність, формувати уявлення про життя в соціумі, допомагати усвідомлювати перспективи навчання та професійної діяльності, а також бачити їх зв'язок з обраною професією» (Подоляк, Юрченко, 2011: 164).

Результати опрацювання досліджень науковців (Курок, 2017; Курок, Литвинова, 2019; Ляшенко, 2022 та ін.) дали можливість виокремити методи стимулювання та мотивації навчальної діяльності, які впливають на посилення мотивації здобувачі вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності, а саме: метод емоційного стимулювання у поєднанні із пізнавальними інтересами здобувачів освіти (прийоми зацікавлення, здивування, наведення цікавих прикладів, аналогій, створення ситуації новизни, інформування про сучасні наукові дослідження); проблемно-пошуковий метод (створення проблемної ситуації, порівняння навчальних об'єктів, виділення суттєвих ознак, групування, класифікація, узагальнення, визначення протиріч тощо, «мозкова атака», виконання дослідницьких, прикладних, творчих, інформаційних проєктів); методи, які стимулюють пізнавальні запитання в здобувачів освіти (незакінчені завдання, запитання спрямовані на отримання

додаткової інформації, тексти, які спонукають студентів ставити запитання або шукати правильні шляхи виконання практичних завдань); методи, що стимулюють ініціативу – самостійне творче складання завдання (прийом спільного з викладачем пошуку вирішення проблеми, самостійне складання завдань за аналогією на новому змісті); метод опори на життєвий досвід (використання в освітньому процесі життєвого досвіду здобувачів освіти); створення відчуття успіху в навчанні (зміцнює самовпевненість, пробуджує почуття гідності, бажання вчитися, використання спеціальних прийомів індивідуально-особистісної підтримки: «Навмисна помилка», «Допоможи мені»); диспут (обмін думками між студентами, викладачами і студентами, що вчить їх мислити самостійно, сприяє розвитку аналітичних навичок) (Лавринюк, Кириченко, 2023). Означені методи та прийоми є ефективним засобом формування у майбутніх педагогів професійного навчання мотивації учіння, спрямованої, на активізацію їх пізнавальної діяльності, та можуть бути використані у процесі підготовки до інноваційної педагогічної діяльності.

Для посилення мотивації здобувачі вищої освіти до інноваційної педагогічної діяльності особливе значення має забезпечення другої педагогічної умови формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання «створення інноваційного освітнього середовища в закладі вищої освіти».

Услід за О. Ярошенко, для формування інноваційного освітнього середовища, спрямованого на формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання, вважаємо за необхідне: упроваджувати сучасні форми й способи організації інноваційної діяльності; створювати банки інноваційних методик та технологій; створювати в університетах центри наукових досліджень та інновацій; розробляти програми навчальних дисциплін за вибором, що сприяють формуванню інноваційної компетентності майбутніх фахівців; створювати спеціальні авторські курси щодо формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання тощо (Ярошенко, 2016: 20).

Необхідно зауважити, що інноваційне освітнє середовище в закладі вищої освіти – це «система, що забезпечує умови для розвитку особистості як фахівця, реалізацію його творчого потенціалу, удосконалення фахових компетентностей і виражає єдність і взаємозв'язок його структурних компонентів» (Цюняк, 2019). Отже, основним завданням інноваційного середовища вважаємо створення таких умов в ЗВО, які дають можливість якомога

більшій кількості викладачів, студентів у спільній взаємодії розкрити свій творчий потенціал та реалізувати інноваційні ідеї, зокрема беручи участь у розробленні та здійсненні інноваційних проєктів. Створення в освітній організації інноваційного середовища сприяє поширенню пропаганди про значущість розроблення та освоєння педагогічних нововведень, використання нових методик та технологій у практиці навчання.

Третє місце у ранжованому списку педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до інноваційної діяльності посила умова *«насичення змісту підготовки майбутніх педагогів професійного навчання інноваційним складником»*.

Насичення змісту професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання обґрунтовуємо метою освіти щодо підготовки фахівців, здатних застосовувати новітні форми, методи, прийоми та засоби навчання, інноваційні педагогічні технології, зафіксовану в професійному стандарті педагога професійного навчання (Про затвердження професійного стандарту, 2020) та Концепції розвитку педагогічної освіти (Концепція розвитку педагогічної освіти, 2018).

Реалізація цієї умови передбачає розроблення інтегрованих навчально-методичних комплексів до навчальних дисциплін циклу фахової підготовки з метою насичення (збагачення) змісту фахової підготовки знаннями щодо створення, оцінювання, освоєння і застосування педагогічних інновацій, збалансованого поєднання комплексу предметно-галузевих (спеціальних), методичних, методологічних знань, спеціальних теоретичних знань з педагогічної інноватики. Проведений аналіз змісту ОПП виявив, що сучасний стан професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання не може повною мірою задовольняти вимоги, визначені у Національній рамці кваліфікацій, щодо здатності випускників бакалаврату здійснювати інноваційну діяльність у професійній роботі та застосовувати інноваційні підходи. Педагогічні навчальні дисципліни, що відображені у навчальних планах підготовки майбутніх педагогів професійного навчання, мають певний потенціал у формуванні їхньої інноваційної компетентності, оскільки стосуються лише окремих аспектів інноваційної діяльності майбутніх педагогів. Це, зокрема, такі навчальні дисципліни: *«Педагогіка»*, *«Педагогічна майстерність»*, *«Теорія і методика навчання в ЗФПО»* (*«Теорія і методика професійної освіти»*), *«Основи наукових досліджень»*, *«Інформаційні технології в освіті»* (*Інформатика та інфор-*

маційно комунікаційні технології», *«Інформатика та інформаційно-комунікаційні технології»*, *«Цифрові технології в освітньому процесі»*, *«Технологія критичного мислення»*, *«Сучасні ІТ та мультимедіа в освіті»*, *«Цифрові технології та засоби навчання»*, *«Технології штучного інтелекту»*, *«Smart-технології в освіті»*, *«Технології особистісного зростання та навчання»*, *«Основи інженерно-педагогічної творчості»*, *«STEM-практики в освіті»*, *«Освітні та креативні технології у професійній діяльності»*.

Реалізація освітнього компонента науково-методичної системи підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до інноваційної діяльності передбачає внесення до навчального плану нормативної дисципліни *«Інновації в освіті»*, яка складається з таких змістових модулів: «Педагогічна інноватика. Теоретичні основи педагогічних технологій»; «Види інноваційних освітніх технологій». Викладання означеної дисципліни здійснюється з активним застосуванням сучасних інноваційних форм і технологій навчання (проектно-організованих, практико- та проблемно-орієнтованих), а також залучення майбутніх педагогів професійного навчання до різноманітних освітніх заходів: організаційно-діяльнісних та рольових ігор, тренінгів, вебінарів, майстер-класів, воркшопів, онлайн-курсу *«Основи формування інноваційної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання»* у позанавчальний час.

Для забезпечення означеної умови також потрібно посилити практичне спрямування професійно-орієнтованих дисциплін і вдосконалити зміст виробничих практик у контексті збагачення його інноваційним складником. Щоб підготувати професійно компетентних фахівців нового покоління, слід максимально наблизити умови навчання у закладах вищої освіти до реальної професійної діяльності.

Створення інноваційного освітнього середовища в закладах вищої педагогічної освіти та насичення змісту підготовки майбутніх педагогів професійного навчання інноваційним складником є підґрунтям для конструювання четвертої педагогічної умови – *впровадження інноваційних технологій у підготовку фахівців*, якій група експертів надала четвертий ранг.

Впровадження інноваційних технологій в освітній процес є результатом швидкої «діджиталізації освітньої сфери та спрямоване на впровадження нових або удосконалення існуючих технологій здійснення освітньої діяльності, кінцевою метою якого є підвищення якості надання освітніх послуг» (Курок, 2022: 224).

Аналіз досліджень, присвячених застосуванню інноваційних технологій, свідчить про значний інтерес до цієї теми серед науковців. Учені, досліджуючи інноваційні підходи до підготовки педагогів для впровадження сучасних освітніх технологій, вважають, що «завдання викладачів закладів вищої освіти – урізноманітнити способи і методи проведення уроків, запровадити інтерактивне навчання, проєктні технології, бізнес-рольовий менеджмент, використовувати нові технології тестового контролю, навчати вирішення проблемних виробничих ситуацій» (Паска, Мойсеєнко, Шапка, 2024).

У процесі підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до інноваційної педагогічної діяльності особливу увагу варто приділяти сучасним освітнім технологіям, які базуються на принципах особистісно-зорієнтованого навчання (інтерактивне навчання, проєктна технологія, розвивальні методи навчання). Інтерактивне навчання містить у собі моделювання реальних життєвих ситуацій, активне використання рольових ігор, а також спільний пошук рішень різноманітних проблем, що детермінує стимулювання внутрішньої мотивації студентів, створення обстановки успіху і сприяє позитивному навчальному досвіду.

Інтерактивні технології («коло ідей», «мікрофон», «мозковий штурм», «експрес-опитування», метод «прес», «акваріум», різноманітні рольові ігри, дискусії тощо) детально описані в численних наукових роботах як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Сучасними трендами цифровізації у вищій освіті стали електронне навчання, відеонавчання, технології блокчейну, гейміфікація, аналіз великих даних (Big Data), застосування штучного інтелекту, а також вірту-

альна та доповнена реальність, соціальні мережі. Одним зі значущих методів інтеграції інновацій в освітній процес є організація змішаного навчання, яке гармонійно поєднує традиційні аудиторні заняття з дистанційним навчанням (Гуцол, Чурпій, Куравська, 2024).

Мета впровадження цієї пріоритетної педагогічної умови полягає в оновленні освітнього процесу та впровадженні новацій у традиційну систему навчання, зокрема для покращення якості навчальних результатів. Такий підхід до організації професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання уможливорює створення атмосфери, яка сприяє професійній зрілості, перетворюючи студентів не лише на суб'єктів пізнання, але й на активних учасників свого професійного та особистісного розвитку.

Висновки. Таким чином, виокремлення педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до інноваційної педагогічної діяльності базується на тому, що їх практична реалізація сприяє розкриттю творчого потенціалу студентів, урахуванню їхніх інтересів, здібностей і можливостей, а також розвитку їх суб'єктної позиції. Це створює основу для ефективної підготовки педагогів професійного навчання до інноваційної педагогічної діяльності, заохочує студентів до вільного висловлювання думок, самостійного та дивергентного мислення, розвиває почуття відповідальності і підвищує їхню впевненість у власних силах.

Перспективами подальших наукових розвідок є розроблення методики реалізації та перевірка ефективності виокремлених педагогічних умов під час дослідно-експериментальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцол М. І., Чурпій І. К., Куравська Ю. С. Впровадження інноваційних технологій у вищу освіту України в контексті глобальних змін. *Педагогічна Академія: наукові записки*. Вип. 11. 2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13869024>
2. Загородній С. П. Розвиток у керівників загальноосвітніх навчальних закладів інноваційної компетентності у системі післядипломної освіти: дис... кан. пед. наук: 13.00.04 / Вінницька академія неперервної освіти, Вінниця, 2017. 213 с.
3. Кабиш М. . Педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*. Вип. 4. 2022. С. 69–78. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-4-69-78>
4. Концепція розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-educationalnoyi-osviti>
5. Курок В. П., Литвинова Н. В. Професійна компетентність майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю: теорія і практика формування в процесі виробничої практики: монографія. Суми: Вінниченко М. Д., 2019. 252 с.
6. Курок Р. Розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів: теорія і методика: монографія. Київ: ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2022. 422 с.
7. Курок В. Мотивація учіння як провідний чинник пізнавальної активності студентів у ВНЗ [Електронний ресурс]. *Молодь і ринок*. 2015. № 2. С. 53–56.
8. Лавринюк О., Кириченко В. Мотивація до навчальної діяльності: аналіз сучасних теорій. *Журнал соціальної та практичної психології*. № 1. 2023. С. 34–39.

9. Ляшенко К. І. Формування інноваційної компетентності в процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів у педагогічному коледжі : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Полтава, 2022. 232 с.
10. Паска Т. В., Мойсеєнко І. М., Шапка І. В. Інноваційні підходи до підготовки педагогів для впровадження сучасних освітніх технологій та стимулювання творчості у здобувачів освіти в Україні. *Академічні візії*. Вип. 29. 2024. С. 1–13.
11. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: підручник. 3-тє вид., випр. і доп. К.: Каравела, 2011. 360 с.
12. Про затвердження професійного стандарту «Педагог професійного навчання». Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Наказ від 20 червня 2020 року № 1182. <https://ips.ligazakon.net/document/ME200568>.
13. Цюняк О. П., Інноваційне освітнє середовище як чинник професійного ставлення майбутніх магістрів початкової освіти. *Теорія і методика професійної освіти*, 2019. Випуск 14. Т. 1. С. 175–178.
14. Шиман І. А. Формування інноваційної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у професійній підготовці: дис. ...доктора філософії. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2023. 192 с.
15. Ярошенко О. Г. Освітнє середовище науково-дослідницької діяльності в університеті: сучасні виклики. Концепція та методологія реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів : монографія / за ред. О. Г. Ярошенко. Київ, 2016. С. 6–26.

REFERENCES

1. Hutsol M. I., Churpii I. K., Kuravska Yu. S. (2024) Vprovadzhenia innovatsiinykh tekhnolohii u vyshchu osvitu Ukrainy v konteksti hlobalnykh zmin [I believe Ukraine will benefit from the advancement of innovative technologies in the context of global changes]. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky*. Vyp. 11. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13869024>. [in Ukrainian.].
2. Zahorodnii S. P. (2017) Rozvytok u kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv innovatsiinoi kompetentnosti u systemi pisliadyplomnoi osvity [Development of the initial foundations of innovative competence in the postgraduate education system among cerebral specialists]: dys... kan. ped. nauk: 13.00.04 / Vinnytska akademiia neperervnoi osvity, Vinnytsia, 213 p. [in Ukrainian.].
3. Kabysh M. (2022) Pedahohichni umovy rozvytku pedahohichnoi maisternosti vykladachiv zahalnoosvitnikh dystsyplin [Pedagogical minds and the development of pedagogical mastery of scientists from international disciplines]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya: «Pedahohichni nauky»*. Vyp.4. Pp. 69-78. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-4-69-78>. [in Ukrainian.].
4. Kontsepsiia rozvytku pedahohichnoi osvity [Concept of development of pedagogical awareness]. URL: <https://m.on.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-edagogichnoyi-osvita>. [in Ukrainian.].
5. Kurok V. P., Lytvynova N. V. (2019) Profesiina kompetentnist maibutnykh pedahohiv profesiinoho navchannia budivelnoho profilu: teoriia i praktyka formuvannia v protsesi vyrobnychoi praktyky: monohrafiia [Professional competence of future teachers in the professional teaching of the educational profile: theory and practice, formed in the process of professional practice: monograph]. Sumy: Vinnychenko M. D. 252 p. [in Ukrainian.].
6. Kurok R. (2022) Rozvytok pravovoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv ekonomichnykh koledzhiv: teoriia i metodyka: monohrafiia [Development of legal competence of pedagogical practitioners of economic colleges: theory and methodology: monograph]. Kyiv: TOV «TsP «KOMPRYNT». 422 p. [in Ukrainian.].
7. Kurok V. (2015) Motyvatsiia uchinnia yak providnyi chynnyk piznavalnoi aktyvnosti studentiv u VNZ [Motivation of the student as a guide to the cognitive activity of students at VNZ]. [Elektronnyi resurs]. *Molod i rynek*. No 2. Pp. 53-56. [in Ukrainian.].
8. Lavryniuk O., Kyrychenko V. (2023) Motyvatsiia do navchalnoi diialnosti: analiz suchasnykh teorii [Motivation before initial activity: analysis of current theories]. *Zhurnal sotsialnoi ta praktychnoi psykholohii*. No 1. Pp. 34-39. [in Ukrainian.].
9. Liashenko K. I. (2022) Formuvannia innovatsiinoi kompetentnosti v protsesi pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv u pedahohichnomu koledzhi [Formation of innovative competence in the process of preparing a future teacher of primary classes at the Pedagogical College]: dys. ... d-ra filosofii za spetsialnistiu 011 Osvitni, pedahohichni nauky. Derzhavnyi zaklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». Poltava. 232 p. [in Ukrainian.].
10. Paska T. V., Moiseienko I. M., Shapka I. V. (2024) Innovatsiini pidkhody do pidhotovky pedahohiv dlia vprovadzhenia suchasnykh osvitnikh tekhnolohii ta stymuliuвання tvorchosti u zdobuvachiv osvity v Ukraini [Innovative approaches to teacher training for the promotion of current lighting technologies and stimulation of creativity among educational teachers in Ukraine]. *Akademichni vizii*. Vyp. 29. Pp. 1-13. [in Ukrainian.].
11. Podoliak L.H., Yurchenko V.I. (2011) Psykholohiia vyshchoi shkoly: pidruchnyk [Psychology of the Secondary School: Handyman]. 3-tie vyd., vypr. i dop. Kyiv: Karavela, 360 p. [in Ukrainian.].
12. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu "Pedahoh profesiinoho navchannia". Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy [About the approval of the professional standard "Teacher of professional skills." Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine]. Nakaz vid 20 chervnia 2020 roku № 1182. <https://ips.ligazakon.net/document/ME200568>. [in Ukrainian.].

13. Tsiuniak O. P. (2019) Innovatsiine osvritnie seredovyshche yak chynnyk profesiinoho stavlennia maibutnikh mahistriv pochatkovoї osvity [The middle school will be innovatively illuminated as an official of the professional education of future masters of primary education]. *Teoriia i metodyka profesiinoї osvity*, Vyp. 14. T. 1. Pp. 175-178. [in Ukrainian].

14. Shyman I. A. (2023) Formuvannia innovatsiinoї kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva u profesiinii pidhotovtsi [Formation of innovative competence of future music teachers in professional training]: dys. ... doktora filosofii. Derzhavnyi zaklad «Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho». Odesa. 192 p. [in Ukrainian].

15. Yaroshenko O. H. (2016) Osvitnie seredovyshche naukovo-doslidnytskoi diialnosti v universyteti: suchasni vyklyky [Highlighting the middle of scientific and research activities at the university: daily news]. *Kontsepsiia ta metodolohiia realizatsii naukovo-doslidnytskoi diialnosti subiektiv navchalno-vykhovnoho protsesu universytetiv* : monohrafiia / za red. O. H. Yaroshenko. Kyiv. Pp. 6-26. [in Ukrainian].

УДК 81.271.12

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-45>**Валерія ЛИХОШЕРСТОВА,**

orcid.org/0000-0002-2363-3973

асистент кафедри англійської мови в судноводінні
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) valeriia.likhosherstova@gmail.com

СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ВІДЕОМАТЕРІАЛАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ОНЛАЙН

Глобалізація та цифровізація світу має свій вагомий вплив і на сферу освіти в Україні. З розвитком технологій розширюється доступ до освітніх матеріалів та різноманітної корисної інформації загалом. Наразі існує значна кількість онлайн ресурсів, доступних кожному, які містять відеоматеріали, що можуть бути корисними у ході вивчення тієї чи іншої дисципліни. Викладач, який прагне бути прогресивним, повинен адаптуватися до реалій сучасного світу та використовувати наявні онлайн ресурси для того, аби навчальний процес був сучасним, цікавим та ефективним для здобувачів освіти. Після детального аналізу праць низки вітчизняних та зарубіжних науковців встановлено, що робота з відеоматеріалами у ході вивчення іноземної мови не лише позитивно впливає на розвиток мовленнєвих умінь здобувачів освіти, а й сприяє розвитку їхньої соціокультурної компетенції. Це є важливим аспектом у сучасному глобалізованому світі, де міжкультурна комунікація є необхідною умовою для ефективної взаємодії. У статті також встановлено, що використання автентичних відеоматеріалів для вивчення іноземної мови, зокрема англійської, є важливим.

У статті розглядаються три способи організації роботи з відеоматеріалами на онлайн заняттях з англійської мови. Перший спосіб полягає у використанні таких сервісів відео зв'язку як Zoom, Google Meet та Microsoft Teams. Інший спосіб організації роботи з відеоматеріалом полягає у тому, щоб інтегрувати відео у навчальне середовище, таке як Moodle. Третій спосіб полягає у використанні спеціальних онлайн-сервісів для роботи з відеоматеріалом, таких як EdPuzzle. Окрім того, у статті надано проілюстровані приклади використання вищезазначених способів організації роботи з відеоматеріалами на заняттях з морської англійської мови зі студентами Херсонської державної морської академії.

Ключові слова: відеоматеріали, онлайн сервіси, онлайн заняття, англійська мова.

Valeriia LIKHOSHERSTOVA,

orcid.org/0000-0002-2363-3973

Assistant at the English Language Department for Deck Officers
Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) valeriia.likhosherstova@gmail.com

WAYS OF WORKING WITH VIDEO MATERIALS IN ONLINE ENGLISH CLASSES

Globalisation and digitalisation have had a significant impact on the education sector in Ukraine and worldwide. With the development of technology, access to educational materials and helpful information in general is expanding. Many online resources are available to everyone, including video materials that can be useful in studying a particular discipline. A teacher who wants to be progressive must adapt to the realities of the modern world and use the available online resources to make the learning process modern, exciting and effective for students. After a detailed analysis of the works of several domestic and foreign scholars, it was found that working with video materials in the course of learning a foreign language not only has a positive effect on the development of students' speech skills but also contributes to the development of their socio-cultural competence. It is essential in today's globalised world, where intercultural communication is a prerequisite for effective interaction. The article also establishes that using authentic video materials to learn a foreign language, particularly English, is essential.

This article discusses three ways of organising work with video materials in online English classes. The first way is to use video communication services such as Zoom, Google Meet, and Microsoft Teams. The second way to organise work with video material is to integrate video into a learning environment like Moodle. The third way is to use special online services like EdPuzzle to work with video materials. In addition, the article provides illustrated examples of the above methods of organising work with video materials in online classes of Maritime English with the students of Kherson State Maritime Academy.

Key words: video materials, online services, online classes, English.

Постановка проблеми. Наразі процес навчання провадиться в епоху цифровізації, популярності соціальних мереж та різноманітних онлайн ресурсів. Кожен має доступ до художніх чи документальних фільмів іноземними мовами, до незліченої кількості відео матеріалів освітнього, розважального та практичного характеру. У швидкому доступі знаходяться розбори кейсів, корисні поради фахівцям різних галузей, відео-презентації з поясненням базових термінів тощо. Окрім того, наявні онлайн та офлайн сервіси, за допомогою яких можна створювати власні унікальні відеоматеріали для використання як в особистих так і в освітніх цілях. Тому завдання сучасного викладача полягає в умілому застосуванні наявних ресурсів для того, аби зробити навчальний процес ефективним, цікавим, комфортним, а також таким, який відповідає часу.

Аналіз досліджень. У питанні використання відеоматеріалів для вивчення іноземних мов вітчизняні та зарубіжні науковці сходяться на тому, що воно є виправданим та ефективним. Так, О. Рогульська та О. Тарасова зазначають, що відеоматеріали та правильно підібрані вправи до них дозволяють сформувати навички аудіювання, говоріння, читання та письма – чотирьох основних видів мовленнєвої діяльності. (Рогульська, Тарасова, 2018: 397). К. Кеннінг-Увілсон стверджує, що відео, на відмінну від академічного аудіювання, допомагає студентам краще розуміти зміст (Кеннінг-Увілсон, 2000). О. Гур'єва робить висновок, що залучення автентичних відеофрагментів сприяє розвитку комунікативної компетенції студентів, тому є невід'ємною складовою вивчення іноземної мови (Гурєва, 2011: 110).

На думку О. Мудрика, використання відеоматеріалів у процесі вивчення іноземної мови допомагає активізувати наявні знання, зацікавити студентів та сприяє розвитку їхньої соціокультурної компетенції (Мудрик, 2022: 90). Розглядаючи художні фільми та їх використання на заняттях з англійської мови, К. Роель висловлює думку про те, що фільми допомагають познайомити студентів з різними діалектами, формами звернення, традиціями, мовною взаємодією між представниками різних соціальних груп (К. Роель, 2010: 2).

Т. Гузіна вказує, що за методикою викладання іноземної мови робота з відеоматеріалом розділена на три етапи: переддемонстративний, демонстративний та післядемонстративний. Мета першого етапу (ще відомого за назвою *pre-viewing*) полягає в підготовці студентів до перегляду, а також усуненні потенційних проблем у сприйнятті інформації. Демонстративний етап (*viewing*

або *while-viewing*) включає в собі власне перегляд відео та виконання завдань, націлених на пошук нового мовного матеріалу (граматики чи лексики) та його опрацювання. На післядемонстративному етапі (*post-viewing*) вихідний відеоматеріал використовується як база для подальшого розвитку продуктивних умінь (Гузіна, 2021: 251).

З урахуванням вищезазначеного, вважаємо, що позитивний вплив автентичних чи то адаптованих відео матеріалів на заняттях з іноземної мови доведено. Відкритим залишається питання пошуку онлайн ресурсів, за допомогою яких викладач може організувати роботу з відеоматеріалом в інтерактивний спосіб у період реалізації навчального процесу в режимі онлайн.

Мета статті полягає в огляді способів організації роботи з відеоматеріалом на заняттях з іноземної мови, а також описі власного досвіду використання цих способів на заняттях з морської англійської мови зі студентами Херсонської державної морської академії.

Виклад основного матеріалу.

I. Спосіб перший – сервіси відео зв'язку.

Найбільш популярними сервісами відео зв'язку серед закладів освіти України та світу є *Zoom*, *Google Meet* та *Microsoft Teams*. Кожен з вищезазначених онлайн ресурсів дає можливість організатору конференції (викладачу) транслювати свій екран, а учасникам (здобувачам освіти) – взаємодіяти з ним. Серед інструментів, які допоможуть організувати роботу з відеоматеріалом на онлайн занятті, основним є демонстрація екрану з можливістю його анотації. Учасники відео конференції мають можливість написати текст, додати стікери та нотатки, щось підкреслити, розмістити геометричні фігури та знаки, виділити інформацію на екрані кольором чи щось малювати. Викладач при цьому бачить, хто саме залишає коментарі.

Окрім того, на час проведення відео конференції учасникам доступний спільний чат – місце для обміну текстовими повідомленнями та файлами. Чат може бути використаний для того, щоб надіслати завдання, якого немає на екрані, отримати відповіді студентів.

До всіх вищезазначених сервісів відео зв'язку інтегровано віртуальні дошки. У *Zoom* та *Microsoft Teams* цей елемент має назву *Whiteboard*. Для користувачів *Google Meet* доступна онлайн дошка *Jamboard*. Хоча назви елементів різняться, принцип роботи з ними та функціональне наповнення однакові. Під час відео конференції або заздалегідь організатор має можливість створити таку віртуальну дошку та долучити до неї всіх інших учасників конференції з правом перегляду та/або

редагування. *Microsoft Teams* дозволяє розмістити на дошці відео з відео сервісу *YouTube*. На віртуальній дошці *Zoom* такої можливості поки немає, однак можна розмістити посилання, яке матиме вигляд зображення з екраном комп'ютера.

Так, опрацювання теми «*Superstructure: Accommodation Spaces*» зі студентами першого курсу базувалося на перегляді відео блогу моряка, який демонструє суднову надбудову. На віртуальній дошці *Zoom* робота з відео організована наступним чином: завдання етапів *pre-viewing*, *while-viewing* та *post-viewing* розміщені на віртуальних стікерах. Посилання на відео на сервісі *YouTube* розміщено у вигляді зображення, як було вказано вище (рис. 1).

Перевагою роботи з відеоматеріалом через сервіси відео зв'язку є можливість організації кожного етапу роботи з відео з мінімальним використанням інших сервісів. Кожен здобувач освіти є залученим у процес, а результат роботи на занятті можна зберегти та завантажити на комп'ютер чи хмарне середовище.

II. Спосіб другий – навчальні середовища.

Необхідність реалізації навчального процесу в онлайн або змішаній формі зумовила перехід закладів освіти на різноманітні навчальні середовища, такі як *Moodle* та *Google Classroom*. Вони дають змогу створювати повноцінні курси, уроки, блоки завдань, а також відслідковувати прогрес здобувачів освіти. Оскільки в Херсонській державній морській академії основним навчальним середовищем є платформа *Moodle*, розглянемо можливості роботи з відеоматеріалом саме на ній. Відео на будь-якому курсі на платформі *Moodle* можна розмістити декількома способами: завантажити як файл, прикріпити посилання на інший ресурс (наприклад на сервіс *YouTube*) або інтегрувати відео файл в елемент «Урок». У перших двох випадках відео розміщується суто як матеріал для ознайомлення. Якщо викладачу необхідно

оцінити роботу здобувачів освіти над відеоматеріалом, рекомендовано оформити завдання через елемент «Урок». Параметри редагування дозволяють додавати сторінки з даними та сторінки з питаннями. «Сторінка з даними» – сторінка з текстом, відео, аудіо або зображенням, яка не містить активних вправ, тобто таких, де студенти мають обрати відповідь, вписати слово тощо. Здобувачі освіти не зможуть отримати оцінку за перегляд відео і відомість про роботу студентів з ним ніде не відобразатиметься. «Сторінка з питаннями» може містити завдання таких типів: числовий, множинний вибір, відповідність, есе, коротка відповідь, правильно/неправильно. Саме «Сторінка з питаннями» дає можливість студентам отримати бали за правильні відповіді, а також перевірити себе. Робота з відео через активність «Урок» дає змогу студентам отримати бали за свою роботу в «Журналі оцінок». Звичайно вибір типу сторінки та типу вправи залежить безпосередньо від завдання.

Далі подано приклад роботи з відеоматеріалом до теми «*Load Lines*» на платформі *Moodle*. На етапі *pre-viewing* мета вправи полягала в обговоренні, активізації знання з теми. Для розміщення такого завдання підходить сторінка з даними (Рис. 2).

6 Discuss the questions.

1. Why is Plimsoll mark called so?
2. What could the letters on load lines indicate?
3. What can happen if the Plimsoll mark submerges?

next

Рис. 2. Сторінка з даними на платформі Moodle

Далі за планом заняття студенти мають переглянути відео та позначити речення як «правдиві» та «хибні». Для цього можна використати елемент «Сторінка з даними», де відео та всі речення роз-

**Superstructure:
Accommodation Spaces**

Pre-viewing	While-viewing	Post-viewing
Discuss the questions. 1. Why is the Master's cabin located right under the navigation bridge? 2. On what deck would you like to have your cabin? 3. Is the superstructure construction the same on all ships? What is standard? What may vary?	Watch the video and choose the correct option. 1. The superstructure tour started from its top / lowest deck. 2. There is a D-deck / C-deck below the bridge which is an open / a covered deck. 3. The cabins of the crew are located next to the laundry / galley. 4. On this ship, deck officers live on the starboard / port side of the deck.	List the facts about accommodation spaces that were new to you. • • • •

Рис. 1. Робота з відео на Whiteboard у Zoom

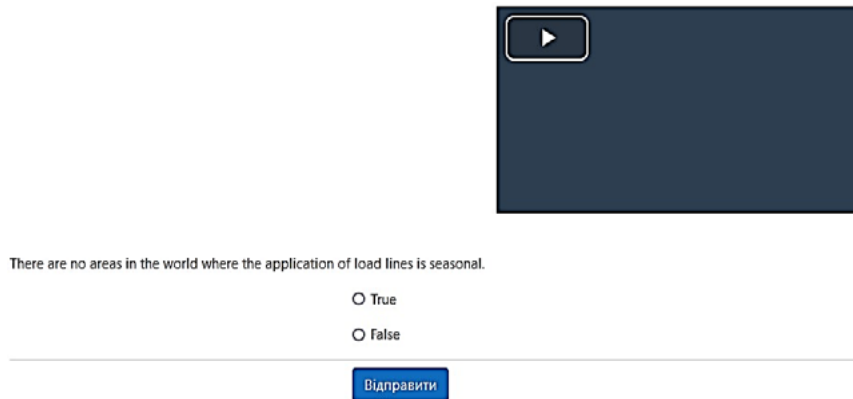

Рис. 3. Розміщення відео та активної вправи «Правильно/Неправильно» на Moodle

міщенні на одній сторінці, а перевірка вправи проходить усно. Інший варіант – використання елемента «Сторінка з питаннями», а саме «Правильно/Неправильно». У такому випадку студенти матимуть активну вправу, де обиратимуть один варіант із запропонованих та зможуть перевірити його правильність (рис. 3). Однак недоліком цього способу вважаємо неможливість розмістити відео та список речень з різними варіантами відповіді на одній сторінці. Наразі доступно лише розміщення відео та одного речення на одній сторінці у вигляді активної вправи. Тому, якщо на етапі *while-viewing* заплановано, наприклад, 10 речень,

сторінку з питанням потрібно створювати до кожного окремого речення.

Загалом робота з відеоматеріалом у навчальному середовищі *Moodle* є зручною. Вона може здійснюватися асинхронно. Здобувачі освіти можуть опрацювати матеріал самостійно, а викладач оцінити їхню роботу. Окрім розглянутих елементів на платформі *Moodle* існують й інші, які можуть бути додатково використанні для організації роботи з відео.

III. Спосіб третій – спеціальні сервіси.

Для більш інтерактивної роботи з відео можна скористатись спеціальними сервісами. Одним із таких є веб-сайт *EdPuzzle*, який дозволяє скоротити відео, додати аудіо доріжку, нотатки та інтегрувати у відео відкриті питання та завдання типу множинний вибір. Функція «*Teacher Assist*» працює на основі штучного інтелекту та може згенерувати питання до інформації з відео. Працювати можна як із власним відеоматеріалом, завантаженим на сайт, так і з відео з платформи *YouTube* (Рис. 4).

Так, для вивчення типів контейнеровозів підібрано навчальне відео з *YouTube* каналу *Marine Insight*, присвяченому морській індустрії (рис. 4). Коли сту-

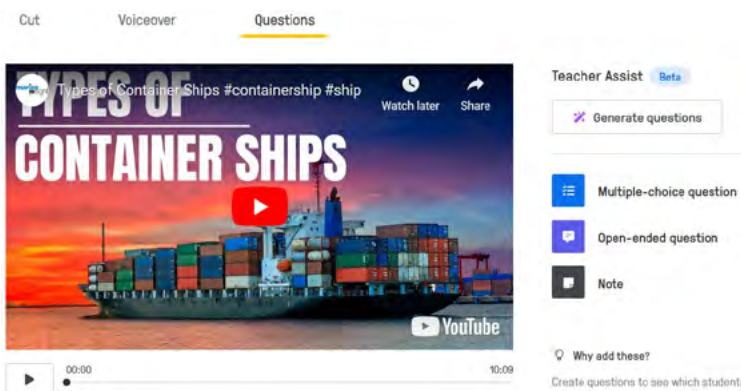

Рис. 4. Підготовка відео на сайті *EdPuzzle*

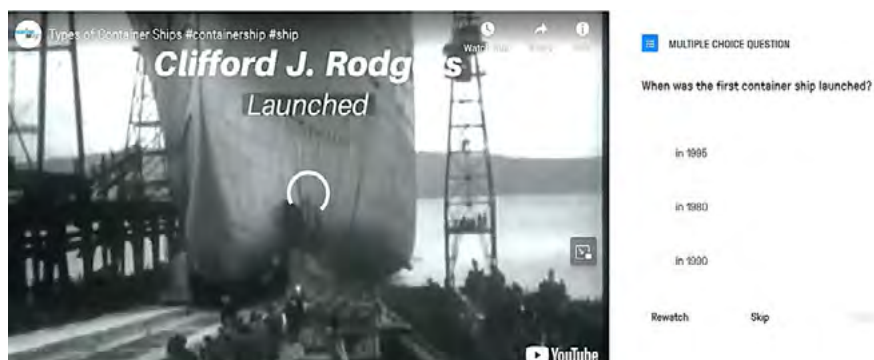

Рис. 5. Перегляд відео на платформі *EdPuzzle*

денти переглядають відео, воно зупиняється там, де викладач розмістив завдання. Це може бути питання з множинним вибором, відкрите питання або нотатка з важливою інформацією (рис. 5). У вигляді таких стікерів-нотаток можна розмістити вправи для етапів *pre-viewing* та *post-viewing*.

Однак веб-сайт *EdPuzzle* не містить інших функцій та елементів, тому навряд чи підходить для того, аби бути застосованим як єдиний інструмент для опрацювання відеоматеріалу. Найбільш ефективним сервіс може бути у комбінації з іншими онлайн ресурсами.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що описані способи організації роботи з відеоматеріалом на заняттях з іноземної мови є доступними для більшості, дають можливість викладачу активно залучити здобувачів освіти до навчального процесу, полегшують його та роблять цікавішим. Кожен зі способів має свої переваги. Однак вважаємо, що найкращого результату можна досягти застосовуючи різні онлайн ресурси разом, інтегруючи їх між собою. Це допоможе нівелювати їхні недоліки та максимально використати їхні позитивні сторони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верисокін Ю. Відеофільми як засіб підвищення мотивації учнів. *Іноземна мова в школі*. 2003. № 4-5. С. 31–34.
2. Гузиніна Т. Особливості використання відеоматеріалів у процесі навчання англійської мови у вищих військових закладах освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35, том 2. С. 248–253.
3. Гур'єва О. Використання відеофрагментів як автентичного матеріалу в межах комунікативного підходу. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 9. С. 107–110.
4. Казачінер О. Використання відеокурсів на уроках англійської мови : методичний матеріал. *Англійська мова та література*. 2007. № 2. С. 2.
5. Мудрик О. Особливості використання інформаційних відео технологій під час вивчення іноземної мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 80, Т. 2. С. 87–91.
6. Рогульська О., Тарасова О. Використання відеоматеріалів для підвищення мотивації майбутніх учителів іноземної мови. *Збірник наукових праць Національної Академії Державної прикордонної служби України: Серія Педагогічні науки*. 2018. № 2(13). С. 389–399.
7. Canning-Wilson C. Practical Aspects of Using Video in the Foreign Language Classroom. *The Internet TESL Journal*. 2000, Vol. VI, No. 11.
8. Roell C. Intercultural Training with Films. *English Teaching Forum*. 2010. N. 2. P. 2–15.

REFERENCES

1. Verysokin Yu. (2003) Videofilmy yak zasib pidvyshchennia motyvatsii uchniv. [Videofilm as a means of increasing student motivation] *Inozemna mova v shkoli – Foreign language at school*, 4-5. 31–34. [in Ukrainian].
2. Huzynina T. (2021) Osoblyvosti vykorystannia videomaterialiv u protsesi navchannia anhliiskoi movy u vyshchykh viiskovykh zakladakh osvity. [Peculiarities of using video materials in the process of English language teaching in higher educational military institutions] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Humanities science current issues*, 35. V. 2. 248–253. [in Ukrainian].
3. Hurieva O. (2011) Vykorystannia videofrahmentiv yak avtentychnoho materialu v mezhakh komunikatyvnoho pidkhodu. [Use of authentic video materials within a communicative approach] *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice*, 9. 107–110. [in Ukrainian].
4. Kazachiner O. (2007) Vykorystannia videokursiv na urokakh anhliiskoi movy : metodychnyi material. [The use of video courses in English lessons: methodical material] *Anhliiska mova ta literatura – English language and literature*, 2. 2. [in Ukrainian].
5. Mudryk O. (2022) Osoblyvosti vykorystannia informatsiinykh video tekhnolohii pid chas vyvchennia inozemnoi movy. [Peculiarities of using information video technologies while teaching a foreign language] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, T, 80, V. 2. 87–91. [in Ukrainian].
6. Rohulska O., Tarasova O. (2018) Vykorystannia videomaterialiv dlia pidvyshchennia motyvatsii maibutnykh uchyteliv inozemnoi movy. [Usage of Video Materials to Enhance Motivation of Future Foreign Language Teachers] *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi Akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: Serii Pedahohichni nauky – Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, 2(13). 389–399. [in Ukrainian].
7. Canning-Wilson C. Practical Aspects of Using Video in the Foreign Language Classroom. *The Internet TESL Journal*. 2000, Vol. VI, No. 11.
8. Roell C. Intercultural Training with Films. *English Teaching Forum*. 2010. N. 2. P. 2–15.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 77.041.5+730].071.1(477.83/.86)«18»:[069.9:39(470-25)«1867»]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-46>

Лариса КУПЧИНСЬКА,
orcid.org/0000-0001-6461-4819
кандидат мистецтвознавства, доцент,
директор
Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів
Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника
(Львів, Україна) *oklarysa@gmail.com*

МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФРАНЦА ВИСПЯНСЬКОГО

У статті з огляду на актуальні проблеми українського мистецтвознавства розкрито діяльність Франца Виспянського, призабутого в Україні скульптора і фотографа другої половини XIX ст. У ній відображено період його професійного зростання, навчання у Краківській школі образотворчих мистецтв і Віденській академії образотворчого мистецтва, професори яких, маючи європейську славу, дали йому ґрунтовні знання в скульптурі, в усіх її різновидах. У статті перераховано здобутки, яких митець досягнув, працюючи у декоративній пластиці і над тривимірними творами (фігурами і портретами). Головну увагу приділено захопленню Ф. Виспянського фотографією. Його практику фотомитця розглянуто в контексті родинної справи. Вперше на основі вивчення мистецьких збірок України та Польщі дано перелік збережених фотографій. Основним напрямом діяльності митця визначено фотопортрет і в той же час зазначено інші його зацікавлення. У статті стверджується, що пейзаж, фотофіксація Карпат принесла йому визнання серед провідних діячів того часу. Його добра обізнаність із життям і побутом мешканців гірських масивів північно-східної частини Словаччини і південно-східної частини Польщі стали основою для співпраці з Яковом Головацьким. Завдяки відомому українському мовознавцю, етнографу, фольклористу та історичу Ф. Виспянський долучився до підготовки етнографічної виставки в Москві 1867 р. Разом із багатьма іншими діячами Галичини, Поділля, Буковини і Закарпаття він підготував матеріали, які забезпечили українській частині експозиції перше місце. Повертаючи ім'я Ф. Виспянського із забуття, стаття відображає його місце і роль у розвитку фотомистецтва західноукраїнського регіону, дає уявлення про його здобутки, і в той же час доповнює список фотомайстрів, розкриває актуальні напрями їхньої діяльності у другій половині XIX ст.

Ключові слова: Франц Виспянський, скульптор, фотограф, Яків Головацький, етнографічна виставка 1867 р.

Larysa KUPCHYNSKA,
orcid.org/0000-0001-6461-4819
Ph.D. in Art Studies, Associate Professor,
Director
Research Institute for Art Library Resources of Vasyl Stefanyk
National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine) *oklarysa@gmail.com*

LITTLE-KNOWN PAGES OF THE CREATIVE ACTIVITY OF FRANZ WYSPIANSKI

Considering the current problems of Ukrainian art criticism, the article reveals the activities of Franz Wyspianski, a sculptor and photographer of the second half of the 19th century forgotten in Ukraine. It reflects the period of his professional growth, his studies at the Krakow School of Fine Arts and the Vienna Academy of Fine Arts, whose professors, having achieved European fame, gave him a thorough knowledge of sculpture, in all its varieties. The article lists the artist's achievements while working in decorative plastic arts and on three-dimensional works (statues and portraits). The main attention is paid to F. Wyspianski's passion for photography. His practice as a photo artist is considered in the context of his family business. A list of preserved photographs is given for the first time, based on studying art collections in Ukraine and Poland. The photo portrait is determined as the main direction of the artist's activity, and at the same time, his other interests are noted. The article states that the landscape as a photo fixation of the Carpathians brought him recognition among the leading figures of that time. His good knowledge of the life and way of life of the inhabitants of the mountain ranges of the north-eastern part of Slovakia and the south-eastern part of Poland became the basis for cooperation with Yakiv Holovatsky. Due to the famous Ukrainian linguist, ethnographer, folklorist, and historian, F. Wyspiansky joined the preparation of the ethnographic exhibition in Moscow in 1867. Together with many other figures of Galicia, Podillia, Bukovyna and Transcarpathia, he prepared materials that provided the Ukrainian part of the

exposition with the first place. Returning the name of F. Wyspianski from oblivion, the article reflects his place and role in the development of photographic art in the Western Ukrainian region, gives an idea of his achievements, and at the same time complements the list of photographic masters, revealing the current directions of their activity in the second half of the 19th century.

Key words: Franz Wyspianski, sculptor, photographer, Yakiv Holovatsky, ethnographic exhibition in 1867.

Постановка проблеми. В історії української образотворчого мистецтва чимало імен, які залишаються поза увагою дослідників. На це впливає багато різних чинників, серед яких в першу чергу збереженість творів, їхня доступність, наявність додаткової джерельної бази (літератури, архівних матеріалів) для вивчення життя і діяльності митців на батьківщині, або ж поза її межами, суспільно-громадська їхня заангажованість тощо. Сьогодні все більшої актуальності набуває заповнення білих плям в історії української культури, вивчення спадщини усіх, хто, будучи невід'ємною її частиною, доклався до формування ідейно-естетичних рис свого часу. Це в рівній мірі стосується Франца Виспянського, скульптора і фотографа, який тісно зв'язаний з українськими землями і своїми здобутка великою мірою завдячує українським діячам.

Аналіз досліджень. Перші згадки про Франца Виспянського в літературі зв'язані з експонуванням його творів на виставках Товариства прихильників образотворчого мистецтва у Кракові 1858 р. і 1872 р. (Sprawozdanie, 1858: 8; Sprawozdanie, 1872: 10). Зі смертю митця у варшавському часописі «Tygodnik illustrowany» помістили невеликий некролог (Franciszek Wyspiański). Згодом його ім'я згадали укладачі реєстрів учнів Краківської академії образотворчий мистецтв, де він навчався, і подали коротку інформацію, виявлену в архівах (Materiały, 1959: 22, 281).

Метою статті є розкриття маловідомих сторінок творчої діяльності Франца Виспянського, його місце і роль у розвитку фотомистецтва в західно-українському регіону другої половини XIX ст.

Виклад основного матеріалу. З архівних джерел (Protokoll 78: N 30, 28; Protokoll 79: N 15, 28; Materiały, 1959: 22, 281) відомо, що Франц Виспянський народився у Львові в 1836 р. Вони подають, що він був сином австрійського службовця Ігнатія Йоганна Виспянського і Вікторії з дому Гомгульська. У його батьків окрім нього було ще два сини і дві доньки. У юному віці хлопець із родиною жив у різних містах і селах Галичини, спочатку – у Львові, потім – у Хваловіце (нині Chwałowice, село Стальвовольського повіту Підкарпатського воєводства; Польща), Курилівці (нині Kuryłówka, село Лежайського повіту Підкарпатського воєводства; Польща), Вадовицях (нині Wadowice, повіто-

вий центр Малопольського воєводства; Польща), де розпочав навчання у школі, а в 1852 р. зупинився у Кракові. У 1853/54–1859/60 н. рр. здобував освіту у Краківській школі образотворчих мистецтв (Szkoła Rysunku i Malarstwa). Спочатку відвідував заняття з живопису, а потім був учнем скульптора Генрика Коссовського (H. Kossowski; 1815–1878). Упродовж 1858/59 н. р. отримував стипендію. Будучи стипендіатом Кракова, поглиблював освіту у Віденській академії образотворчого мистецтва, куди вступив 14 грудня 1860 р. З перервами відвідував загальну школу скульптури під керівництвом Франца Бауера (F. Bauer; 1798–1872): 1860/61 н. р. (I семестр); 1861/62 н. р. (I семестр). Після закінчення навчання в столиці держави приїхав до Львова. У середині 1860-х років тут тримав фото-ательє. У 1868 р. митець одружився з Марією Роговською, яка померла у молодому віці. З нею він мав сина Станіслава (1869–1907), відомого згодом поета, драматурга, живописця та архітектора. У 1871 р. Ф. Виспянський переїхав до Кракова, де на Вавельському пагорбі відкрив свою фото-студію. З об'єктивних причин він ліквідував її у 1882 р. Деякий час жив у Тарнові (нині Tarnów, повітовий центр Малопольського воєводства; Польща), Бохні (нині Bochnia, повітовий центр Малопольського воєводства; Польща), а також у Кракові за різними адресами. У 1892 р. переїхав у Дім убогих, де і помер 10 листопада 1901 р.

Сьогодні у науковій літературі є інформація про те, що Ф. Виспянський працював головним чином як скульптор. Обмежувався орнаментальною різьбою. Виконав кілька портретів. Більш відомими є праці, які постали під час перебування митця у Кракові. Серед них пам'ятник Каєтана Фльоркевича (1877, мармур) у костелі св. Петра і Павла, а також бюст св. Яна з Кент у костелі св. Анни. Йому належать портрети сучасників: Яна Радзівонського (1869, гіпс) і Владислава Лушкевича (прибл. 1875–1880, гіпс).

Окрему сторінку творчості Ф. Виспянського посіла фотографія. До найраніших із виявлених належить світлина (Національний музей (Muzeum Narodowe) у Варшаві), яку митець виконав у Львові 1863 р. із деревориту «Польський капелан поранений шаблею і доставлений повстанцями». Його авторами є французькі митці: гравер Луї П. П. Дюмон (L. P. P. Dumont; 1822–1885) і рису-

вальник Жуль Вормс (J. Worms; 1832–1914/24). Світлина є кращим прикладом того, що технічно складне завдання фотограф виконав бездоганно. У той же час вона опосередковано вказує на можливість його співпраці з музеями Львова, або окремими колекціонерами.

Згодом Ф. Виспянський багато працював портретистом, що могло бути зв'язано з відкриттям фото-ательє. Львівський період фото-справами митця репрезентують «Портрет Карла Естрайхера» і «Портрет невідомого чоловіка» (обидві Львів, 1860-ті; Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, далі ЛННБ). У фондах Національної бібліотеки (Biblioteka Narodowa) у Варшаві також є декілька фотографій, які постали у Львові: «Портрет Владислава Сциборовського» (Львів, до 1865), «Невстановлений чоловік» (Львів, до 1866), «Невстановлений хлопець» (Львів, прибіл. 1870), у фондах Музею Незалежності (Muzeum Niepodległości) у Варшаві: «Владислав Бентковський» (Львів, до 1865). З часу перебування у Кракові походить три фотографії з фондів Національної бібліотеки у Варшаві: «Портрет Олімпії Чоловської» (Краків, прибіл. 1871), «Невстановлена жінка» (Краків, 1871), «Портрет чоловіка з дитиною, з оточення родини Рамултів» (Краків, прибіл. 1872). Їх вивчення дозволяє стверджувати, фотограф надавав перевагу фіксації портретованого крупним планом. При постановці моделі тяжів до максимально повного відображення її внутрішнього стану. Це пояснює домінування тричвертного повороту різних осіб із відстороненим поглядом в сторону. З такими фотографіями контрастує вирішення портрету В. Сциборовського, якого митець, помістивши в центр, подав анфас із ледь помітним поворотом голови. На окрему увагу заслуговує поясний портрет невстановленого хлопця. Працюючи над ним, автор висвітлив більшу частину площини і тим самим підкреслив юний його вік.

Вивчення діяльності Ф. Виспянського засвідчує широту його зацікавлень. Сьогодні маловідомим і дуже цінним є альбом фотографій «Widoki Pionin w okolicy Szczawnicy / Краєвиди П'єнін в околиці Щавниці» (ЛННБ), який появився у друкарні Корнеля Піллера у 1867 р. двома мовами (польською і німецькою). Видання сприяло тому, що Ф. Виспянського визнали першим фотографом П'єнін, гірських масивів у північно-східній частині Словаччини і південно-східній частині Польщі. Усі світлини в альбомі підписані: 1) «Скали Грабчини», 2) «Голице», 3) «Слимакова скала», 4) «Червона скалка», 5) «Сідло», 6) «Чорштинський замок», 7) «Айлойзівка (в Жегестові)», 8) «Нові

Купальні (в Криниці)», 9) «Дитлівка (у Криниці)», 10) «Червоний монастир», 11) «Вигляд від Калембергу». Кожна світлина вражає своєю багатоплановістю. Вибираючи той чи інший найвиразніший із точки зору творчого задуму кадр, митець продумував візуальний акцент, яким в одних випадках виступають люди, місцеві мешканці, в других – будівлі, які мають свою історію, а в інших – мальовничі закутки природи. Більшість місць, які світлив Ф. Виспянський, були вже добре відомі в суспільстві. Про це додатково свідчить той факт, що них писали і поза межами країни.

Список світлин, виконаних майстром на пленері, доповнює інформація каталогів виставок, в яких брав участь Ф. Виспянський. До відомих належить Лікарсько-природнича виставка у Кракові 1869 р. На ній із приватної збірки були представлені світлини краєвидів: «Найвищі вершини П'єнін», «Чорштин», «Чорштині Недзиця», «Фридман» (Komisya Wystawy: 27). Тематика виставки і назви фотографій переконливо доводять, що митець документував курортні місця краю.

Зацікавлення фотографією не було випадковим явищем у діяльності Ф. Виспянського. Відомо, що його наймолодший брат Броніслав (1854–1924), після того як три роки навчався в Тарнові, відкрив власне ательє в Бохні, куди переїхав у 1873 р. разом із сестрою Альбіною і матір'ю. Його ательє працювало у 1887–1900 рр. У цей час він перебував також в Мелеці (нині Mieles; повітове місто Підкарпатського воєводства; Польща). Сьогодні Б. Виспянського найчастіше називають піонером мелецької фотографії. Це доводиться стверджувати у час, коли він був в першу чергу портретистом, який документував щоденне життя мешканців міста, представляв їх як членів родин, учнів або репрезентантів різних професій. У той же час був автором серії краєвидів.

Молоде покоління родини продовжило традиції своїх батьків. Відомо, що син Ф. Виспянського Станіслав добре знав творця польської школи фотографії пейзажу Валері Еляш-Радзіковський (J. K. W. Eljasz-Radzikowski 1840–1905), відомого популяризатора Татр і Закопаного. Донька ж Броніслава Виспянського Марія (1889–1943) вивчала фотографію у Кракові, найперше у закладі «Анна», по вул. Шевській, 20. Згодом зі своїм чоловіком вона відкрила «Салон фотомистецтва» в Бохні по вул. Костюшка, 469. Ательє невдовзі перенесли в Мисленіце (нині Muślenice, повітове місто Малопольського воєводства; Польща), а в 1919 р. у Борислав (нині місто Дрогобицького р-ну Львівської обл.; Україна), де воно працювало до 1941 р. (Halisz, 2010: 117, 118).

Високий рівень фотографій, визначене бездоганним технічним виконанням поєднаним із тонким мистецьким баченням предмету, вплинуло на їх популяризацію. Діючи в Бохні, видавництво «Стелла» публікувало листівки з гірськими пейзажами Ф. Виспянського, серед яких П'єніни чи Татри.

Багатолітня праця у сфері фотомистецтва, підготовка і видання альбому фотографій «Краєвиди П'єнін в околиці Шавниці», визначили участь Ф. Виспянського у підготовці етнографічної виставки у Москві 1867 р. (23 квітня – 19 червня). Їй передувала Всесвітня художньо-промислова, організована у Лондоні в 1851 р. (наступні були проведені у Лондоні в 1861 і 1862 рр.). Друга Всесвітня виставка відкрилася у Парижі в 1855 р. (наступні виставки у Парижі пройшли в 1867, 1878 і 1889 рр.).

Ідея проведення етнографічної виставки виникла ще в 1862 р. Вона належала антропологу Анатолію Петровичу Богданову (1834–1896), який запозичив досвід етнографічного та антропологічного відділу Всесвітньої виставки в Лондоні 1862 р. Вперше її організатори зібралися лише наприкінці 1864 р. На засіданні прийняли рішення про підготовку експедицій, головним завданням яких було збирання костюмів, предметів життя і побуту людей у різних регіонах, зразків ремесел, характерних для різних місцевостях, моделей житла тощо. Обов'язковими членами експедицій мали бути митці (скульптори і живописці), а також фотографи. Усе свідчить, що вже на перших засіданнях було прийнято рішення використовувати наукові дослідження. На наступних зібраннях, які регулярно відбувалися від початку 1865 р., обговорювалося головним чином питання створення музею, основу якого становитимуть експонати виставки. Це помітно відкорегувало маршрути експедицій.

Етнографічна виставка 1867 р. складалася з кількох відділів. Найбільший розкривав культуру Росії, а саме народів, які входили до її складу, а також зарубіжних слов'ян. Для цього відділу спеціально підготували макети жител етнографічних груп, тлом для яких були характерні пейзажі тих чи іншим місцевостей. Їх доповнювали предмети побуту (посуд, меблі), знаряддя праці, музичні інструменти, дитячі іграшки і обов'язково культові речі. У відповідно створеному просторі розташовували манекени, або одинокі фігури, або групи, до яких входило у більшості випадків не більше трьох фігур. Їхнє взаємне розміщення передбачало відтворення сцени повсякденного життя. Над ними працювали спеціально підготовлені художники, які також

одягали їх. Голова і руки у кожному манекені відігравали головну роль. Від художників вимагали збереження антропологічних рис конкретних етнографічних груп, відтворення портретних рис їхніх представників. В окремих випадках це досягалося шляхом зняття масок з їхніх обличч, але частіше з фотографій, виконаних анфас і в профіль. Голови манекенів виконувалися з пап'є-маше, очі – обов'язково зі скла, а волосся, у тому числі вуса, бороди були натуральними. Організатори суворо забороняли облагороджувати вираз обличчя, оскільки головним завданням було збереження природності, а відтак типовості.

На виставці працював відділ, який містив пам'ятки, що не могли увійти до першого. Це були світлини, альбоми і малюнки, спеціально виконані на замовлення організаторів. А в третьому відділі розмітили антропологічні й археологічні матеріали.

На Всеросійській етнографічній виставці у 1867 р. експонувалося 69 моделей будинків, 288 манекенів у костюмах, 567 предметів побуту. На ній уперше було різнобічно представлено культуру та побут слов'янських народів. Традиційну культуру українців на виставці 1867 р. репрезентували експонати з Поділля, Наддніпрянської і Слобідської України (у складі Російської імперії), Східної Галичини та Закарпаття (складових Австро-Угорської монархії). Із західноукраїнських земель були представлені гуцул і гуцулка з Дори (нині входить до складу Яремче, міста Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.; Україна), бойко і бойкиня з Синевідська (нині селище Стрийського р-ну Львівської обл.; Україна), коломийка зі Старого Гвіздця (нині село Коломийського р-ну Івано-Франківського обл.; Україна), лемко і лемкиня з села Завадка (нині Zawadka, село Бешадського повіту Підкарпатського воєводства; Польща). Із села Завадка свій власний одяг дав Іван Фрич. На виставці також були представлені зразки традиційно-побутової культури Криму та Маріупольської округи Катеринославської губернії (у порівнянні з іншими їх було помітно мало) (Величко, 2008: 84, 85). Захід детально описали у каталозі виставки, який видали 1878 р.

За час роботи експозицію відвідали 83 048 людей. Після закінчення виставки усі манекени в костюмах сфотографували у майстерні фотографа Торвальда Оскара Мітрейтера (його частіше називали Торвальдом Андрійовичем Мітрейтером), який мав у Москві власне ательє під назвою «Віденська фотографія». Світлини виконали на соляному папері і розфарбували аквареллю. Згодом експонати відправили на зберігання

до Рум'янцевського музею в Москві, а після його розформування у 1948 р. значна частина потрапила в Російський етнографічний музей.

У 1860-х рр. до організації етнографічної виставки 1867 р. долучилося багато наукових і культурно-просвітницьких товариств, а також приватних осіб західноукраїнських земель. У Львові експонати для неї придбало товариство «Галицько-руська матиця» та «Народний Дім». Над підготовкою виставки активно працював Яків Головацький. Цьому передувало пробудження слов'янських народів, яке на зламі XVIII–XIX ст. стимулювала в першу чергу науково-етнографічна діяльність Вука Караджича. Його слідами йшли В'ячеслав Ганка, Йосиф Шафарик, Йосеф Добровський, Ян Коллар, а також Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький. Члени «Руської Трійці» прийняли рішення «іти в народ», вивчати його історію, життя і побут, мову, а головне фольклор. Головною їхньою метою було надати етнографічно-фольклористичному збиранству системного і науково спрямованого характеру. До цієї роботи вони залучали своїх знайомих, друзів і рідних. Під впливом «Руської Трійці» фіксацією пам'яток фольклору та етнографії займалися Й. Тим'як в околицях Глинян (нині селище Львівського р-ну Львівської обл.; Україна), М. Мінчакевич на Самбірщині, І. Бірецький на Сянщині, брат Я. Головацького Іван і М. Шашкевича Антін – на Золочівщині, брат І. Вагилевича Микола – на Бойківщині, М. Бурачинська (згодом дружина Я. Головацького) – на Гуцульщині, К. Блонський і О. Кобринській – на Станіславщині, С. Семенович і Г. Вишневська – на Покутті, А. Навроцький – на Жовківщині, А. Маковей – на Яворівщині, Ю. Скопчинський – на Чортківщині, С. Луцик – на Снятинщині, Медвецький – на Сколівщині. Залишили слід в етнографічно-фольклористичному збиранстві того часу Й. Скоморівський, С. Дрималик, Ю. Зельський, Блажкевич та багато інших анонімних ентузіастів народної культури (Кирчів, 1987: 129). Подібно до інших члени «Руської Трійці», їхнє покоління «занимаєть ся етнографією, риєть ся в бібліотеках і архивах, пробує своїх сил в язикових, історичних, археологічних, етнографічних і історично-літературних наукових працях» (Брик, 1921: V). Народознавчою працею багатьох людей на місцях була охоплені усі українські землі Галичини, Буковини і Закарпаття. За короткий час було зібрано великий матеріал, важливий не тільки для свого часу, але й наступних періодів розвитку українського і слов'янського народознавства. У цей час була закладена основа найвизначнішого явища української фольклорис-

тики XIX ст. – чотиритомного збірника Я. Головацького «Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси», складеного із записів багатьох збирачів та опублікована у Москві 1878 р. Тоді ж значних результатів було досягнуто у вивченні локальних різновидів традиційно-побутової культури населення Карпат і Підкарпаття як однієї з архаїчних зон слов'янської культури. Багато вагомих моментів до етнографічної характеристики населення Карпатського регіону зафіксував Я. Головацький. Вони, головним чином, містяться в його праці «Подорож по Галицькій та Угорській Русі», яку автор підготував у формі листів на основі вражень із подорожі по Карпатах і Закарпатті у надрукував вперше чеською мовою у 1841 і 1842 рр. Дослідника в рівній мірі цікавили скельні пам'ятки Галицького Підгір'я, про що свідчить його праця «Об исследовании памятников русской старины, сохранившихся в Галичине и Буковине» (Москва, 1871). Велику цінність мають описи Я. Головацького типів поселень в різних місцевостях Галичини і Закарпаття, житлових і господарських будівель, видів занять населення, традиційної агротехніки, ремесел, промислів, транспортних засобів, їжі тощо. Значною в обсязі і багато в чому унікальною залишається зібрана у цей час інформація про народних одяг. Детальним його вивченням займався Я. Головацький. У його «Подорож...» увійшли описи вбрання селян і міщан не тільки українців, але й іноетнічних груп населення західноукраїнських земель, а саме поляків, німців, євреїв, циган, молдаван та угорців.

Результатами своєї багатолітньої праці Я. Головацький скористався при підготовці експонатів і високо кваліфікованих наукових коментарів до них для етнографічної виставки 1867 р. Попри це у 1860-х рр. дослідник додатково підібрав ретельних помічників-мешканців Галичини, Буковини і Закарпаття, які долучилися до збору фольклорно-етнографічних. У Гвіздці підготовкою костюмів займався І. Шмериківський. Детальний опис лемківського вбрання подав А. Торонський із Дрогобича (нині районний центр Львівської обл.; Україна). Тит Блонський, який жив у Дорі, надіслав вченому порохівниці, одяг із Микулинця (нині селище Тернопільського р-ну Тернопільської обл.; Україна), а також декілька фотографій з життя гуцулів. Цінні дані подали: з Мукачєва (нині районний центр Закарпатської обл.; Україна) А. Карлицький, з Карпатських гір – Кравців, Лапичак, Трохановський, з Галичини і Станіславова (нині Івано-Франківськ) – Грицюк, із Золочева (нині районний центр Львівської обл.; Україна) – Заорайко, з Жовкви (нині місто Львівського р-ну

Львівської обл.; Україна) – Демків, з Чорткова (нині районний центр Тернопільської обл.; Україна) – Дволинський, з Коломиї (нині районний центр Івано-Франківської обл.; Україна) – Ковбасюк, Лепканюк, Лавринович та інші (Дячук, 2009: 244). У підготовці виставки активну участь брали культурні діячі Закарпаття, у тому числі А. Кралицький, І. Раковський, Е. Грабар, Й. Рубій, М. Молчан, М. Бачинський та інші (Федака, 2007: 99). Окреме місце у підготовці етнографічної виставки 1867 р. Я. Головацький відводив фотографам. Неоціненну допомогу досліднику надав аматор Іларіон Нижанківський. Він передав 52 світлини з Бойківщини і Лемківщини. На замовлення Я. Головацького відомий фотограф із Коломиї Юліан Дуткевич виконав 56 фотографій (Федина, 2011: 184). До числа тих, хто допомагав Я. Головацькому входив Ф. Виспянський (Дячук, 2009: 244). Вчений замовив у митця декілька світлин фольклорно-етнографічних пам'яток у районі Західних Карпат. Підготовка матеріалів для етнографічної виставки була дуже складною. Але не зважаючи на труднощі, було зібрані кращі зразки життя і побуту найрізноманітніших частин Галичини, Буковини і Закарпаття.

Виставка 1867 р. викликала широкий резонанс у суспільстві. Організатори розглядали її зручним приводом для проведення Всеслов'янського з'їзду. Виголошуючи гасло «Москва скликає всіх слов'ян», вони різними способами переконували західних і південних слов'ян у тому, що Росія, російська мова і література здатні позбавити їх від німецького, мадярського і турецького гніту. Головні російські панславісти, які активно відстоювали гегемонію Росії в слов'янському світі, закликали слов'ян до об'єднання на основі загальнослов'янської (російської) мови і єдиної (православної) віри.

У той же час виставка, будучи підготовленою людьми, які упродовж багатьох років ґрунтовно вивчали історію та культуру українського народу, залучаючи найрізноманітніші джерела, попри усі труднощі залишалися відданими своїй справі і відповідали за її результати, засвідчила окремішність і самобутність українського народу, його єдність в часи панування на його землях двох імперій.

Виставка мала вплив на подальше життя багатьох її організаторів. Яків Головацький переїхав у Росію і намагався отримати посаду професора кафедри російської літератури в Одесі. Проте Міністерство освіти визнало його непридатним для неї, бо він не володів літературною російською мовою. Невдовзі він виїхав у Вільно. До кращих його праць того часу належить історико-етнографічна розвідка «О костюмахъ или народномъ убранствѣ русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и Сѣверовосточной Венгріи» (Петербург, 1868), яку дослідник підготував, використавши матеріали виставки. Франц Виспянський переїхав до Кракова, де більше працював вже як скульптор. А Юліан Дуткевич, проживаючи у Станіславові, 1885 р. подарував російському імператору Олександру III і престолонасліднику Миколі II по одному багато оформленому альбому фотографій з околиць Коломиї і пейзажами Покуття. За це від імператора він отримав подяку, а від престолонаслідника – золотий перстень із рубінами (Юліань Дуткевич).

Висновки. Дослідження творчого шляху Франца Виспянського засвідчує багатоаспектність його діяльності. Здобувши освіту у провідних європейських закладах Кракова і Відня, він реалізував свій талант у декоративній пластиці і тривимірних скульптурах. Окреме місце у його житті посіла фотографія.

Фото-справа Франца Виспянського поділяється на два періоди: львівський (1863–1870) і краківський (1871–1882). Перший із них позначений вивченням техніки та активною працею у жанрах портрету і пейзажу. Проявивши високу майстерність, митець встановив тісні контакти з відомими діячами часу і здобув славу першого фотографа гірських масивів у північно-східній частині Словаччини і південно-східній частині Польщі.

Обізнаність Франца Виспянського з життям і побутом населення Карпат забезпечила йому участь у підготовці Всеросійської етнографічної виставки 1867 р. у Москві. Тісно співпрацюючи з Яковом Головацьким, він виконав декілька світлин фольклорно-етнографічних пам'яток у районі Західних Карпат. Разом із багатьма дослідниками, краєзнавцями та іншими митцями він засвідчив окремішність і самобутність українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брик І. Матеріали до історії українсько-чеських взаємин в першій половині XIX ст. *Українсько-руський архів: Історично-філософська секція Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1921. Т. XV. VIII, 159 с.
2. Величко Т. Особливості становлення й розвитку етнографічного музейництва на півдні України в XIX – на початку XX ст. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 2008. № 3. С. 83–89.
3. Дячук М. До проблеми оцінки «російського періоду» діяльності Якова Головацького. *Питання історії України: збірник наукових статей*. Чернівці, 2009. Т. 12. С. 243–247.

4. Кирчів Р. Ф. Доробок у галузі етнографії і фольклористики. «Руська Трійця» в історії суспільно-політичного руху і культури України. Київ: Наукова думка, 1987. С. 129–138.
5. Федака П. Народна культура і побут закарпатців на сторінках періодичних видань краю другої половини XIX – поч. XX ст. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 2007. № 7. С. 98–107.
6. Федина О. Я. Український народний костюм у контексті виставкової діяльності в Європі другої половини XIX століття. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків, 2011. № 7. С. 182–186.
7. Юліань Дуткевичь. *Діло*. Львів, 1885. Чис. 58 (28 мая (9 черв.)). С. 4.
8. Franciszek Wyspiański. *Tygodnik ilustrowany*. Warszawa, 1901. N 48 (30 list.). S. 950.
9. Halisz J. Z historii mieleckiej fotografii 1869–1989. Mielec, 2010. 208 s., il.
10. Komisya Wystawy Lekarsko-Przyrodniczej Krakowskiej: katalog wystawy. Kraków: Czcionkami Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1869. 28 s.
11. Materiały do dziejów Akademii sztuk pięknych w Krakowie: 1816–1895 / Pod red. J. E. Dutkiewicza; oprac. J. Jeleniewska-Ślesińska, W. Ślesiński, A. Załuski. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, 1959. 289 s., il.
12. Protokoll 78. [Manuskript]. *Akademie der bildenden Künste Wien. Universitätsarchiv*.
13. Protokoll 79. [Manuskript]. *Ibidem*.
14. Sprawozdanie Dyrekcyi Towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych w Krakowie z czynności w roku 1857/8. Kraków: Nakładem Towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych, 1858. 43 s.
15. Sprawozdanie Dyrekcyi Towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych w Krakowie z czynności w roku 1871/72. Kraków: W drukarni W. Korneckiego, 1872. 49 s.

REFERENCES

1. Bryk I. (1921). Materiały do historii ukraińsko-czeskich wzajemnych w pierwszą połowę XIX st. [Materials on the history of Ukrainian-Czech relations in the first half of the 19th c.]. *Ukraińsko-ruskiy arkhyv: Istorychno-filosophichna sektiia Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka – Russian archive: Historical and Philosophical Section of the Shevchenko Scientific Society*, XV. VIII, 159 p. [in Ukrainian].
2. Velychko T. (2008) Osoblyvosti stanovlennia y rozvytku etnografichnoho muzeinytstva na pivdni Ukrainy v XIX – na pochatku XX st. [Peculiarities of the formation and development of ethnographic museum work in southern Ukraine in the 19th and early 20th c.]. *Narodna tvorchist ta etnografia – Folk art and ethnology*, 3. 83–89. [in Ukrainian].
3. Diachuk M. (2009) Do problemy otsinky «rossiiskoho periodu» diialnosti Yakova Holovatskoho [On the problem of assessing the «russian period» of Yakov Holovatsky's activities]. *Pytannia istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh statei – Questions of Ukrainian History: a Collection of scientific articles*, 12. 243–247. [in Ukrainian].
4. Kyrchiv R. F. (1987) Dorobok u haluzi etnografii i folklorystyky [Achievements in the field of ethnography and folklore studies]. «*Ruska Triitsia*» v istorii suspilno-politychnoho rukhu i kultury Ukrainy – «*Russian Trinity*» in the history of the socio-political movement and culture of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka. S. 129–138. [in Ukrainian].
5. Fedaka P. (2007) Narodna kultura i pobut zakarpatsiv na storinkakh periodychnykh vydan kraiu druhoi polovyny XIX – poch. XX st. [Folk culture and everyday life of Transcarpathians in the pages in the periodicals of the region in the second half of the 19th – early 20th c.]. *Narodna tvorchist ta etnografia – Folk art and ethnology*, 7. 98–107. [in Ukrainian].
6. Fedyna O. Ya. (2011) Ukrainskyi narodnyi kostium u konteksti vystavkovoï diialnosti v Yevropi druhoi polovyny XIX stolittia [On Ukrainian traditional folk costume in the context of European exhibitivive movement through the 2nd half of 19th c.]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv – Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts*, 7. 182–186. [in Ukrainian].
7. Yulian Dutkevych (1885). *Dilo [Work]* 58. 4. [in Ukrainian].
8. Franciszek Wyspiański (1901). *Tygodnik ilustrowany – Illustrated Weekly*, 48. 950. [in Polish].
9. Halisz J. (2010) Z historii mieleckiej fotografii 1869–1989 [From the history of Mielec photography 1869–1989]. Mielec. 208 p., il. [in Polish].
10. Komisya Wystawy Lekarsko-Przyrodniczej Krakowskiej: katalog wystawy [Commission of the Krakow Medical and Natural Science Exhibition: exhibition catalogue] (1869). Kraków. 28 p. [in Polish].
11. Materiały do dziejów Akademii sztuk pięknych w Krakowie: 1816–1895 [Materials for the history of the Academy of Fine Arts in Krakow: 1816–1895] (1959) / By the edit. J. E. Dutkiewicz; Compiler J. Jeleniewska-Ślesińska, W. Ślesiński, A. Załuski. Wrocław. 289 p., il. [in Polish].
12. Protokoll 78 [Protocol 78]. [Manuscript]. *Akademie der bildenden Künste Wien. Universitätsarchiv – Academy of Fine Arts Vienna. University Archives*. [in German].
13. Protokoll 79 [Protocol 79]. [Manuscript]. *Ibidem*. [in German].
14. Sprawozdanie Dyrekcyi Towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych w Krakowie z czynności w roku 1857/8 [Report of the Directorate of the Society of Friends of Fine Arts in Krakow on its activities during the year 1857/8] (1858). Kraków. 43 p. [in Polish].
15. Sprawozdanie Dyrekcyi Towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych w Krakowie z czynności w roku 1871/72 [Report of the Directorate of the Society of Friends of Fine Arts in Krakow on its activities during the year 1871/72] (1872). Kraków. 49 p. [in Polish].

УДК 745.51:674.1/7-057.212+37.091.212
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-47>

Остан КУРИК,
orcid.org/0009-0009-4394-3870
асистент кафедри декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) *ostap.kuryk.23@pnu.edu.ua*

СУХА РІЗЬБА ДЕРЕВ'ЯНИХ ВИРОБІВ В ТВОРЧИХ РОБОТАХ МАЙСТРІВ ТА СТУДЕНТІВ

Важливими факторами дослідження в даній статті становлять традиційні мотиви, які використовувались та й досі використовуються в творчих роботах митців, студентів та застосовуються в інших напрямках декоративно-прикладного мистецтва (художня вишивка, ткацтво, розпис тощо), а також поєднання та використання традиційних елементів у різьблених виробах різних за формою та об'ємом.

Художня обробка дерева є трудомістким напрямком декоративно-ужиткового мистецтва, оскільки даний напрямок потребує якісних матеріалів, ручних інструментів для дереворізблення, важкого фізичного навантаження, а також творчої уяви та знань базових навчальних дисциплін даного напрямку. В даній статті увага зосереджується на розвитку (трансформацію) різьби по дереву із збереженням традиційних гуцульських мотивів, орнаментів. За основу дослідження взяли аналоги робіт відомих народних майстрів, основоположників гуцульської традиційної різьби родини Шкрібляків (Юрія Шкрібляка), авторські роботи асистента кафедри та творчі роботи студентів кафедри Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Автор, протягом багатьох років навчаючи студентів даному ремеслу спостерігав за студентами, в результаті чого виявив зацікавленість студентів на етапі дослідження морфологічного значення орнаментів. Студенти, які проводили дослідження в пошуках матеріалів традиційних народних мотивів, з легкістю створювали композицію для декоративно-ужиткових виробів при виконанні власних розробок ескізів та проектів. В кінцевому результаті було вирішено впровадити в навчальний процес студентів аналіз гуцульських народних мотивів (орнаментів).

На жаль, сьогодні цей унікальний вид декоративно-ужиткового мистецтва перебуває у складних умовах. Серед нинішніх загроз побутування різьблених творів декоративно-ужиткового мистецтва можна назвати нестабільну ситуацію в Україні, що приводить до зменшення кількості майстрів, які займаються цим ремеслом, особливо серед молоді. Особливо ця тенденція небезпечна на території гуцульського регіону, де історично сформувалися осередки народних ремесел, які під впливом суспільно-політичних, природних і інших факторів занепадають. Тому постає необхідність не лише збереження, але й надання сучасного звучання, розвинути гуцульське художнє дерев'яне різблення через взаємодію культури та гуцульського побуту. Великою загрозою для майстрів є те, що вони самотужки повинні виконувати всі функції: від придбання сировини, виготовлення виробів до збуту готової продукції. Мале фінансування з боку держави щодо підтримки творчої діяльності народних та професійних майстрів художніх виробів з дерева, системи заходів, спрямованих на розвиток та популяризацію дерев'яного різблення погано впливає на розвиток даного напрямку декоративно-прикладного мистецтва.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, художня обробка дерева, плоска (суха) різьба, інкрустація, духовна культура, художня творчість, гуцульські мотиви, народні традиції, народні майстри, кафедра декоративно-прикладного мистецтва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Ostap KURYK,
orcid.org/0009-0009-4394-3870
Assistant at the Department of Decorative and Applied Arts and Fine Art
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) *ostap.kuryk.23@pnu.edu.ua*

DRY CARVING OF WOODEN PRODUCTS IN THE CREATIVE WORKS OF MASTERS AND STUDENTS

Important factors of the research in this article are traditional motifs that were used and are still used in the creative works of artists, students and are used in other directions of decorative and applied arts (art embroidery, weaving, painting, etc.), as well as the combination and use of traditional elements in carved products of different shapes and sizes.

Woodworking is a time-consuming branch of decorative and applied art, as this branch requires high-quality materials, hand tools for woodcarving, heavy physical exertion, as well as creative imagination and knowledge of the basic educational disciplines of this branch. In this article, attention is focused on the development (transformation) of wood carving with the preservation of traditional Hutsul motifs and ornaments. The study was based on analogues of the works

of famous folk craftsmen, the founders of Hutsul traditional carvings of the Shkriblyak family (Yuriy Shkriblyak), author's works of the assistant of the department and creative works of students of the department of the Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych.

The author, for many years teaching students this craft, observed students, as a result of which he discovered the interest of students at the stage of researching the morphological meaning of ornaments. Students, who conducted research in search of materials for traditional folk motifs, easily created a composition for decorative and utilitarian products while performing their own sketches and projects. As a result, it was decided to introduce the analysis of Hutsul folk motifs (ornaments) into the educational process of students.

Unfortunately, today this unique type of decorative and applied art is in difficult conditions. Among the current threats to the existence of carved works of decorative and applied art, one can name the unstable situation in Ukraine, which leads to a decrease in the number of masters who are engaged in this craft, especially among young people. This trend is especially dangerous in the Hutsul region, where centers of folk crafts have historically formed, which are declining under the influence of socio-political, natural and other factors. Therefore, there is a need not only to preserve, but also to provide a modern sound, to develop Hutsul artistic wood carving through the interaction of culture and Hutsul lifestyle. A big threat for craftsmen is that they have to perform all functions on their own: from the purchase of raw materials, the manufacture of products to the sale of finished products. Small funding from the state to support the creative activity of folk and professional craftsmen of artistic wood products, the system of activities aimed at the development and popularization of wood carving has a bad effect on the development of this direction of decorative and applied art.

Key words: *decorative and applied art, artistic wood processing, flat (dry) carving, inlay, spiritual culture, artistic creativity, Hutsul motifs, folk traditions, folk masters, department of decorative and applied art of the Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University.*

Постановка проблеми. Популяризація техніки сухого різьблення по дереву декоративно-ужиткового мистецтва в культурному контексті сучасного мистецтва та аналіз художньо-стильових духовних цінностей у прикладному мистецтві Вишниччини є важливим аспектом сьогодення. У зв'язку із малодослідженістю даної техніки як такої, а також через недостатню кількість теоретичних джерел з художньої обробки деревини до розгляду долучені дипломні, творчі роботи автора та студентів кафедри декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Проводячи аналіз виконаних в техніці сухе різьблення, ми виходили з того, що вплив традицій та художньо-стильових особливостей гуцульщини можна вивести на високий рівень мистецтва застосовуючи новітні технології, які будуть базуватися на основі давніх технік мистецтва і традицій. Висновки. Техніка сухе різьблення художньої обробки дерева в декоративно-прикладному мистецтві гуцульщини, в даному випадку Вишниччини – яскравий приклад гармонійного поєднання споконвічних народних традицій українського етносу, в основі яких закладене поєднання місцевих традицій з релігійними засадами та сучасне композиційне рішення при виконанні виробів декоративно-ужиткового характеру.

Аналіз досліджень. Даний напрямок мистецтва досліджувався такими науковцями: Будзан А.Ф., Станкевич М.Є., Курилич М., Шухевич В., Одрехівський Р.В., Оршанський Л.В. та ін. Наукові праці Станкевича М.Є., можна назвати основою всіх досліджень, які проводяться в напрямку художньої обробки деревини і не тільки. Яскравим прикладом дослідника-сього-

дення являється – Юрченко І.А., який в своїх наукових працях дає чіткий аналіз дослідження традиційних мотивів та орнаментів в студентських роботах та в роботах мистецьких діячів.

Мета статті – полягала у дослідженні розвитку давньої техніки плоске (сухе) різьблення декоративної обробки деревини, в творчих роботах автора та студентів кафедри декоративно-прикладного мистецтва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, які працюють в даному напрямку. Зразками слугували – декоративні набори для вина виконані в техніці сухе різьблення та інкрустація.

Методологія дослідження даної статті пов'язана із застосуванням наступних методів:

а) мистецтвознавчий метод – ознайомлення й дослідження мистецтвознавчих і літературних джерел, ілюстративних та архівних документів;

б) історичний метод – дає змогу вивчити формування та розвиток процесів і структур в хронологічному порядку, ознайомитися з науковими працями у галузі декоративно-прикладного мистецтва Північної Буковини;

в) спостереження або метод натурного обстеження зумовив систематичне вивчення специфічних характеристик аналогів і прототипів об'єкта відповідно до мети нашого наукового дослідження.

г) метод формалізації ми використовували при вивченні утилітарно-практичного призначення дерев'яного начиння;

д) графоаналітичний метод сприяв в побудові порівняльних ескізів, аналітичних схем, прогнозованих проектів, які поділяють об'єкт на складові, які пізніше демонструють логічне поєднання частин у гармонійне ціле.

Виклад основного матеріалу. В українському народному мистецтві різьбярство від найдавніших часів – один з найпопулярніших його видів. Різьба завжди була пов'язана з іншими видами народної художньої творчості, широко побутувала в різних етнографічних районах України (Одрехівський, 1998: 262).

Жоден з видів системи декоративного мистецтва не має такої багатой типології творів, як художнє дерево. Від монументально-декоративних різьблених і профільованих елементів дерев'яної архітектури, творів сакрального мистецтва (іконостасів, придорожних, процесійних, ручних і напрестольних христів) до декоративно-ужиткових виробів (меблів, посуду, начиння, музичних інструментів, іграшкової пластики) – такий різноманітний світ речей створили майстри-деревообробники багатьох поколінь. Але невисока тривкість деревини та стихійні лиха не сприяли збереженню пам'яток давнього художнього дерева. Особливо це стосується часу до XVI століття. Лише з XVII–XVIII століття внаслідок розвитку внутрішніх і зовнішніх торговельних відносин, розширення ринків починають активно діяти різноманітні мистецькі деревообробні промисли по виготовленню боднарного і токарного посуду, мальованих і різьблених скринь тощо (Станкевич, 2002: 479).

Одним з найдавніших способів оздоблення дерев'яних виробів вважається плоске різьблення, що виконувалося найпростішими інструментами – сокирою чи ножом. На Гуцульщині його називають: «сухим» або «чистим» (Електр. ресурс, 11).

Плоске різьблення переважно буває контурне і виїмчасте. Його виконували одним ножом або кількома різцями (долотами). Наприклад, контурним різьбленням («ритуванням») прикрашали у Карпатах в XVII–XIX століттях архітектурні частини, скрині та інші вироби. Воно чітке й лаконічне, як контурна лінія, що скупно окреслює форму, передусім геометричного порядку. Але кілька паралельних різьблених ліній, або кілька дисонуючих косих і перехресних жолобків дають своєрідне графічне вирішення площини дошки. Саме так, легко і невимушено народні гуцульські різьбярі створювали ікони-хрести (XVII–XVIII ст.) (Станкевич, 2002: 49). Існує декілька різновидів плоского (сухого) різьблення – виїмчасте, тригранно-виїмчасте, геометричне і нарешті, останній різновид це яворівське різьблення (від м. Яворів Львівської обл.) (Станкевич, 2002: 51).

Інкустація – техніка орнаментального оздоблення виробів з дерева шматочками твердих металів (дерева, металу, рогу, слонової кістки, перламутру, бісеру тощо), які вирізають і вкла-

дають у поверхню. Декоративний ефект інкрустованого візерунка ґрунтується на контрастному зіставленні тональних і колірних різнохарактерних матеріалів

Інкустація поширилась серед гуцульських різьбярів у другій половині XIX століття. Специфічну інкрустацію кольоровим металом (латунними дротиками) тут називали «жируване» (Оршанський, 2001: 228).

Вибір даного дослідження ґрунтується на фактологічному й ілюстративному матеріалах, що раніше не залучалися до естетико-художнього аналізу.

Вивчення буковинської різьби та інкрустації зумовлене тим, що протягом багатьох століть на території передгір'я Північної Буковини формувалась особлива система декоративного оздоблення дерева, де більшість майстрів творили свої вироби інтуїтивно, не аналізуючи своїх знань та навичок, а всі набуті знання передавалися шляхом наслідування традицій.

Актуальність дослідження полягає в необхідності збереження набутих знань про особливості виробів художньої обробки дерева, традиції мистецької спадщини минулого, шляхи розвитку та взаємозв'язку мистецтва художньої обробки дерева України в духовному та побутовому контекстах національного життя. Вивчення різних технік оздоблення дерев'яних виробів, функцій, які виконують у творах декоративно-ужиткового мистецтва, а також розвиток вміння використовувати ці закономірності у сучасній мистецькій практиці.

Новизна дослідження базується на унікальності виконання сухої різьби в творчих (дипломних) роботах автора та студентів кафедри декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Значущість дослідження – насамперед звернення уваги науковців та спільноти на цінність даного напрямку в мистецтві. Зацікавлення та впровадження в художню обробку дереву новизни в прийомах композиції, форм декоративних виробів та лаконічне розміщення та застосування.

Важливими науковими орієнтирами для нашого дослідження стали праці авторів, в яких вивчається як окремий вид декоративно-прикладного мистецтва – художнє деревообробництво.

Першу спробу дослідження гуцульських орнаментів провів український дослідник В. Шухевич (Шухевич, 1997: 352). Він візуально зафіксував та сформулював загальні правила поєднання гуцульських орнаментів, описав технології декорування у своїй праці «Гуцульщина» (1899), перевидання якої було здійснено тільки в 1997 році.

Значний внесок у формування художньої мови гуцульського орнаменту зробив А. Будзан (Будзан, 1960: 137). Автор подає детальну класифікацію декоративних елементів та мотивів, розбивши їх на чотири основних групи, описує їхні назви, визначає основні місця їх нанесення, описує технологію декорування.

Б. Тимків та К. Кавас у праці «Виготовлення художніх виробів з дерева» (Тимків, 1995: 177) визначають характерні мотиви різьби у творчості найвідоміших майстрів гуцульської різьби.

Праця Л. Оршанського та П. Андріюка «Основи гуцульського художнього деревообробництва» (Оршанський, 2002: 236) теж базується на вивчені техніки гуцульської різьби. Дана робота цікава тим, що написана як навчальний посібник і вперше висвітлює композиційні засади організації мотивів гуцульської різьби.

Найґрунтовніше гуцульський орнамент досліджено у праці М. Курилича «Гуцульський орнамент» (Курилич, 2001: 122), в якій автор детально класифікує орнаментальні елементи та мотиви, наводить їх назви і кожному з елементів дає короткий опис, наводить основні схеми їхньої побудови, дає їм загальну характеристику. Автор зазначає: «Значення геометричного орнаменту розшифровується лише в контексті всієї композиції і часто залежить від того, на чому, в якому місці і в зв'язку з якими іншими елементами розміщено той чи інший знак».

Важливою теоретичною опорою для нашого дослідження залишається праця М. Станкевича «Українське художнє дерево XVI–XX ст.», яка демонструє авторський погляд щодо функціональної, тектонічної й декоративної ознаки декоративно-ужиткового начиння (Станкевич, 2002: 480).

Ілюстративні джерела становлять важливий корпус матеріалів, які поділяються на кілька частин. Так, вивчені і проаналізовані матеріали експозиції «Орнаментальне мистецтво Північної Буковини» Чернівецького художнього музею акцентують увагу на окремих мотивах, які набули оригінального втілення і стилізації в буковинському орнаментальному мистецтві. Також корисними для ретроспективного огляду є каталоги виставок та опубліковані відгуки про них, а також видані альбоми з репродукціями раритетів музеїв і приватних збірок.

Історичні, літературні, фольклорні матеріали стверджують про активне побутування на Буковині художніх виробів з дерева інтер'єрного, побутового призначення як у сільському, так і в міському середовищах.

Значний доробок буковинських народних майстрів зберігається у фондах музеїв і ця візуальна

інформація дозволила нам простежити за розвитком композиційних рішень орнаментального декору виробів із дерева, виявити основні художні прийоми, оригінальні мотиви та традиції різьбярства Північної Буковини.

Аналізуючи та вивчаючи типологічну групу наборів для вина (для прикладу), в історичному аспекті можна злегкістю проводити паралелі та робити висновки щодо розвитку сухої різьби в особистих та творчих роботах студентів кафедри.

Художня специфіка гуцульської плоскої різьби полягає у вмілому використанні орнаментальних мотивів. Така композиція завжди будується на основі поділу декоративної поверхні виробу на менші поля, які призначені для прикрашення і обводяться прямими або зигзагоподібними лініями.

Орнаментальні мотиви розміщуються в ритмічному або симетричному порядку залежно від форми прикрашеної поверхні. Круглі поверхні зазвичай оздоблювалися ритмічно розміщеними мотивами, завжди ділилися на два–три менші поля, відмежовані концентричними колами. Найбільше місця відводилося під центральне поле, на якому розміщувався головний орнаментальний мотив великих розмірів і досить складної форми. Круговий бордюр ділився на ряд менших квадратних або прямокутних полів, на яких розміщуються мотиви малих і нескладних форм.

Декоративні якості гуцульської плоскої різьби по дереву полягали у глибоко продуманій ритмічній та гармонійній форм орнаментальних мотивів.

Вивчення орнаментики гуцульської різьби по дереву показує, що деякі її мотиви мають давнє походження, а інші виникли в недалекому минулому. Нескладні геометричні форми близько споріднені з орнаментикою Київської Русі. Цим мотивам відповідають гуцульські «драбинки», «ільчасте письмо», «кривульки», «моршінка», «зубчики», «дашки», «кантики», «копаниці», «віконці», «кочета», «сонічко», «ружі» та «соняшники».

Орнаментальні мотиви складних форм частково розвинулись з древніх елементів, частково є результатом творчих шукань сучасних народних різьбярів. До останніх відносяться мотиви «ягідок», «листячка», «косиць», «пшенички» і «деревця» (Слижук, 2017: 40).

Форми новіших мотивів гуцульської різьби поступово ускладнюються в зв'язку з розвитком і збагаченням окремих елементів.

Набір для вина складається з баклаги та стаканів та підставки. Баклага – це традиційний виріб, який використовується для води, вина та ін. напоїв. Вона переважно виготовляється токарним, іноді гончарним способом. Нами пропону-

ється виготовлення баклаги з деревини способом точіння на верстаті.

Як й у попередніх випадках, виготовленню передують підбір та підготовка відповідного матеріалу. Для виготовлення баклаги необхідна дошка товщиною 35-40 мм таких порід, як явір, груша, липа тощо. Сухі дошки (вологість 10-12 %) склеюють у щит, як й для тарілки, дотримуючись аналогічної технологічної технології. Для виготовлення баклаги необхідно заготовити щити квадратної форми (Юрченко, 2011: 368).

Провідними майстрами, які вплинули на розвиток всієї гуцульської різьби, багато дослідників вважають династію Шкрібляків (Станкевич, 2002: 479). Узагальнюючи досвід роботи цієї родини, можна стверджувати, що завдяки їхній наполегливій праці орнамент набув унікального звучання. Новизна композиційних прийомів проявилась введенням до композиції виробів написів християнського змісту, виразів народної мудрості, віршів видатних українських поетів (Юрченко, 2001: 14).

Для дослідження було використано декоративний виріб, який був виконаний Юрієм Шкрібляком в XIX столітті (зобр. 1.) та баклага, яку виконував автор, в 2000 році. Обидві роботи були виконані однією технікою. Баклага виконана основоположником гуцульської різьби Юрієм Шкрібляком в техніці суха різьба та інкрустовано металом (зобр. 2).

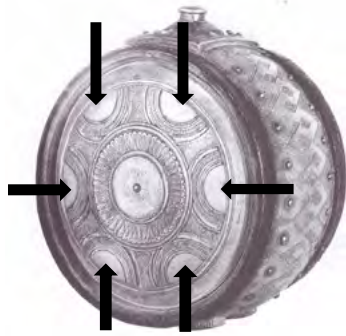
Методика аналізу візуальних й морфологічних закономірностей орнаментальних мотивів гуцульської різьби, яку розробив Ігор Юрченко, можна використати в нашому дослідженні. Отже, дану методику автор характеризує та поділяє залежно від цілей та способів виконання проектних завдань візуально-морфологічного аналізу закономірностей формоутворення орнаментальних мотивів умовно на два рівні: простий і складний. Простий рівень здійснюється основним графічним способом виконання аналізу є копіювання виробів та мотивів орнаменту різними графічними засобами. Раніше копіювання традиційно здійснювались у техніці ручної роботи (в нашому випадку), то на сучасному етапі розвитку техніки відбувається розширення можливостей технологій копіювання. Копіювати плоскі об'єкти можна за допомогою програм Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Corel Draw, а також тривимірні моделі будують на основі програм 3D Studio MAX, AutoCAD, ArchsCAD. Даний метод застосовується для візуально-морфологічного аналізу окремих орнаментальних мотивів, групи мотивів, композицій з мотивів у структурі виробу, структури виробу, тощо. Цінність копіювання за допомогою комп'ютерних техноло-

гій полягає в тому, що надалі його можна розвинути на етапах курсового і дипломного проектування, коли необхідно ретельно дослідити закономірності формотворення творів декоративно-ужиткового мистецтва та їхніх орнаментальних структур. Складніший рівень має на меті дослідження комплексних візуальних і морфологічно-композиційних властивостей складових елементів виробу та його декоративного оздоблення, виявлення структурних і гармонійних зв'язків між елементами форми виробу та елементами орнаменту, функцій орнаменту у структурі виробів тощо (Юрченко, 2002: 57–63). Також, Юрченко І., пропонує використовувати інший метод (рівень аналізу), який фактично акумулює в собі обидва попередні – порівняльний аналіз, який ми також використали в даній статті. Даний метод доцільно використовувати на підставі добору однотипних предметів і виокремлення характерних для них орнаментальних мотивів. За допомогою порівняльного аналізу візуально-морфологічних властивостей орнаментальних мотивів можна вирішити й такі завдання як: виявлення характерних рис в етномистецьких традиціях у творах декоративно-ужиткового мистецтва, виготовлених з різних матеріалів, оздоблених в одній або різних техніках декорування. Виявляти характерні риси традиції на основі використання графічних технік рекомендується на прозорому напівматовому папері (кальці), наклеєному на колаж. Даний метод, ми використали під час дослідження щодо збереження традиційності у виготовленні дерев'яних декоративних виробів (Юрченко, 2002: 141–152).

Для дослідження взяли баклагу виконану Ю. Шкрібляком, який також застосовував в даному виробі «Баклага» (зобр. 1), техніку плоске (сухе) різьблення та інкрустація металом. Прослідковується спостереження у використанні традиційного гуцульського елемента сухого різьблення, а саме – «дужки». На зобр. 2 баклага «Родина», також збережений даний елемент. При створенні виробу було застосовано поєднання технік плоскої та пластичної різьби по дереву, що декоративному виробу надає певної новизни та унікальності. Форма баклаги «Родина» осучаснена та видозмінена.

Наступний декоративний виріб художнього аналізу – плесканка, виконана Юрієм Шкрібляком в 1879 році (зобр. 3). Дана робота виконана в техніці плоска різьба, інкрустація металом. Робота зберігається в музеї етнографії та художнього промислу у Львові.

Декоративний виріб – плесканки, ми використали як аналог для виготовлення винного набору

Зобр. 1. Баклага. Юрій Шкрібляк. XIX ст.

Зобр. 2. Баклага «Родина», 2000 р. Курик О.Д. (візуальний зв'язок декоративного мотиву «дужки» з утилітарним призначенням виробу)

виконаний автором, в 1998р. (зобр. 5, 6). Перед автором були поставлені певні цілі та завдання, а саме збереження традиційної техніки плоского (сухого) різьблення та інкрустування виробу, доповнити та надати дерев'яному виробу практичності та святковості, відтворити та трансформувати дані елементи використовуючи інші матеріали тощо.

Отже, для розробки проекту було затрачено чимало часу для обговорення та кінцевого результату. На зображенні 4 – видно, що відбулась трансформація «Плесканки», доповнили її розробивши підставку та два прибори (декоративні стакани). Для зручного практичного використання набору, підставку доповнили з обох сторін точеними ручками, яка гармонійно поєднується із накривкою для плесканки. Плесканка або баклага виконана автором, в техніці плоского різьблення із інкрустацією (деревом по дереву). Для інкрустування виробу використовувалось червоне та чорне дерево, на відміну від роботи Юрія Шкрібляка, який інкрустував бісером, автор вирішив проекспериментувати.

Смислове навантаження і багатогранність призначення орнаменту, за визначенням багатьох дослідників, тісно пов'язані з внутрішнім змістом і призначенням декорованого об'єкта. Ідея будь-якої речі завжди залежить від призначення і способу функціонування виробу. Більшість виробів, оздоблених гуцульською різьбою, призначені для збереження певного типу речовин або предметів. Функціональні зони у виробках мають більші розміри, розміщуються в центрі й виконують функцію «зберігати». Особливе значення мають образи певних модифікацій геометричних фігур. Візуальні властивості відступаючої форми і наступаючої форми в гуцульському орнаменті мають особливе образне та прикладне значення. Для прикладу на зобр. 3.1.1 стрілки позначають фон, що «тисне» на фігуру і прагне в неї проникнути.

На зобр. 3.1.2, навпаки, фігура скеровується в простір. За такого взаємовідношення «фігура-фон» фігуру умовно можна позначити як будь-який виріб, а фон – як простір або речовину (Юрченко, 2011: 368).

В нашому випадку, автор, розміщує орнамент скеровуючи орнамент в простір. На зображ. 4, видно, що фігура домінує над простором. Рідина прагне зайняти вмістилище, яке позначається умовно (зобр. 4) колом – центр нашої композиції, а графічне виокремлення центру кола означає, що рідина досягла центру вмістилища і набула статичного положення.

У багатьох гуцульських виробках динаміка скерованості мотивів орнаменту залежить від положення мотивів у структурних зонах краю і центра або верху і низу. Для прикладу, який описував Ігор Юрченко (зобр. 3.1.3), аналізує положення орнаментального мотиву «дужки» підібрано так, що асоціюється з формою силуету рідинних речовин. В нашому випадку, використали даний елемент «дужки» в іншій інтерпретації. На зобр. 4.1 видно, що даний елемент формує центральну фігуру на плесканці, на горловині та на стаканах набору для вина.

Мотив «дужки», а саме його розміщення на виробках підтверджує свою функцію – виробу для вливання та зберігання. Дане рішення композиції доводить, що використання традиційних елементів можливе в різноманітних варіаціях розміщення і на будь-яких виробках декоративно-ужиткових виробів.

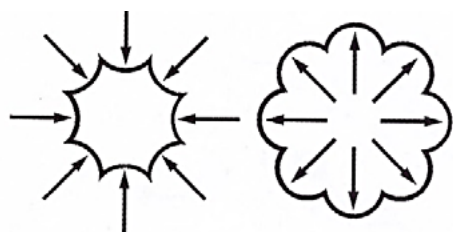
Таким чином, після проведення дослідження та зібрання численної кількості аналогів, які були виконані, основоположником гуцульської різьби, Юрієм Шкрібляком (в XIX ст.) та робіт виконаних автором, виявили шляхи та механізми впровадження візуальних та морфологічних ознак гуцульської різьби в проекти та роботи в матері-

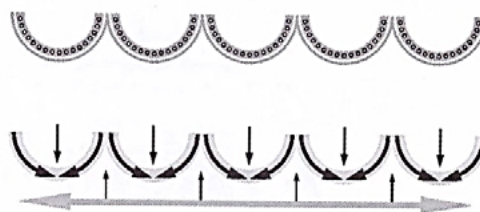
Зобр. 3. Плесканка. Юрій Шкрібляк 1879 р.

3.1. Візуальний зв'язок декоративного мотиву «дужки» з утилітарним призначенням виробу (візуальне втілення функції «вливати, вкладати») зобр. Ігора Юрченка)

Зобр. 3.1.1, 3.1.2

Зобр. 3.1.3. Схема взаємовідношення фігура-фон фігура і візуальні властивості мотиву

Зобр. 4. Набір для вина, 1998 р. Курик О.Д.

Зобр. 4.1. Візуальний зв'язок декоративного мотиву «дужки» з утилітарним призначенням виробу (візуальне втілення функції «вливати, вкладати») зобр. Остапа Курика)

алі студентів кафедри ДПОМ (декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва). За основу використовували власний педагогічний досвід, який базувався на теоретичних і практичних знаннях в галузі художньої обробки дерева.

Завдання курсового проектування яке пізніше переходить в дипломне полягало у створенні святкової, сучасної та практичної форми набору для вина. Після навчання студентів

протягом трьох років перед ними ставиться завдання передбачені робочою програмою, яка передбачає насамперед збагачення інформативних знань, умінь щодо закономірностей, методів, прийомів формотворення традиційних методів та орнаментів. Для аналізу, використано дипломну роботу **набору для вина «Буковинське суцвіття»** яку виконував Слижук М.М. у 2017 році. (зобр. 1).

Зобр. 5. Вик. Радиш М. 2010 р., Баклага, Н 400, L 255, w 100, Горіх, груша, точіння, гнуття, випилювання, різьблення, інкрустація

Основний аналог (зобр. 5) – баклага Мирослава Радиша відомого різьбяр із Косівщини, який працював на гуцульщині (Радиш, 2002: 18). В баклазі М. Радиша використані традиційні елементи та мотиви гуцульського орнаменту, в сучасній трансформації, «сміливі» рішення новаторства в виробі та розмаїття творчих спрямувань в художньому деревообробленні. В композиції відбулось поєднання традиційних елементів «кучері», «віконця», «дужки» (зобр. 5) тощо. Поєднання нових елементів – нова інтерпретація створення композиції. В результаті попередньо дослідженого та вивченого матеріалу декоративно-ужиткового мистецтва гуцульської різьби були зафіксовані та занотовані студентом, викладачем (керівник проекту). У результаті подальшого пошуку та розробки ескізних матеріалів та під час розробки власного дипломного проекту особливості композиції були обумовлені технічними та художніми можливостями матеріалу, базувались на органічному зв'язку матеріалу з його декором, формою та призначенням. Вивчивши розвиток і формування орнаментальних мотивів Гуцульщини, в даній роботі задумано використати та поєднати такі традиційні орнаменти: «кучері», «віконця», «гачки», «зірка».

Під час складання композиції увага була звернута на підпорядкованість декоративних елементів. В даній композиції головні елементи виділені розміром. Другорядні елементи, які доповнюють і відтіняють їх, пластично з'єднуються з ними в єдине ціле. Застосовуючи ритмічне чергування елементів композиційної структури, розширили виражальні можливості виробу (Зобр. 5, 6).

Зобр. 6. Вик. Слижук М. 2017 р. Набір для вина «Буковинське суцвіття», Н 330, L 230, груша, точіння, гнуття, різьблення, інкрустація. Кер. Курик О.Д.

Отже, даний винний набір «Буковинське суцвіття» спроектовано таким чином: основою є піднос овальної форми з декоративними ручками з обох боків. На підносі розміщена баклага та 2 точені стакани. При виконанні виробу застосовуватимемо столярну та токарну справи. Габаритні розміри винного набору: баклага висота – 33 см, ширина – 23 см. Розміри підносу – 56 x 17,5 см. Розміри стакана – 9 x 6 см. Орнамент даного виробу базується на елементах сухої різьби, також виріб інкрустовано металевими цвяшками, що надає винному набору більшої витонченості та святковості (Слижук, 2017: 40).

На зобр. 6, можна спостерігати за новаторством та неординарним поєднанням мотивів.

Висновки. Студент кафедри ДПОМ повністю виконав поставлену перед ним задачу, в даному виробі збережені гуцульські традиції, орнаментика, осучаснене застосування гуцульської сухої різьби в наборі для вина. Декоративний набір має практичне застосування, неповторність виробу має цінність виставкового характеру. Творча діяльність сучасних мистців спрямована на створення оригінальних, національно своєрідних художніх творів на основі поєднання сучасних виражальних засобів та народних традицій українського мистецтва.

Сучасний стан розвитку суспільства визначається потребою поглиблених досліджень мистецької спадщини минулого, усвідомленням необхідності збереження традиційного народного мистецтва, як основи духовності. Засвоєння цілісності та різноманітності культурного досвіду дає змогу усвідомити свій родовід, духовні традиції, національні особливості українського народу.

Творча діяльність сучасних митців, студентів спрямована на створення оригінальних, національно своєрідних художніх творів на основі поєднання сучасних виражальних засобів та народних традицій українського мистецтва.

Працюючи в даному напрямку художньої обробки деревини, впроваджуючи поєднання традиційних гуцульських елементів, форм можна стверджувати, що українське мистецтво розвивається в єдиному руслі загальноєвропейського декоративного мистецтва. Його еволюція як самобутнього художнього явища тісно пов'язана з побутом, працею, віруванням, звичаями і обря-

дами, з усією історією народу. Художня обробка дерева – важливий напрямок, поряд із ткацтвом, вишиванням, в'язанням, відбиває світоглядні й естетичні уявлення народу про прекрасне, доцільне, гармонійне й досконале.

Потреба у популяризації виробів художнього деревообробництва зростає, оскільки – властиве народній творчості нашого краю. Багатство орнаментального розмаїття, і напрямку, у якому акцент робиться на індивідуалізації твору, його пластичній виразності, поєднанні декоративного й образотворчого задумів не можливо знівелювати та допустити його занепад, забуття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будзан А.Ф. Різьба по дереву в Західних областях України : К., Академія Наук Української РСР. 1960. 137 с.
2. Оршанський Л.В., Андріюк П. Основи гуцульського художнього деревообробництва : Видавництво «Писаний камінь». Косів, 2002. 236 с.
3. Курилич М. Гуцульський орнамент : К. ЛК Мейкер, УВЦ, 2001. 122 с.
4. Тимків Б. М., Кавас К. М. Виготовлення художніх виробів з дерева : Видавництво «Світ». Львів, 1995. 177 с.
5. Шухевич В. Гуцульщина : Частина I-II / Репринтоване видання 1899р. Верховина, 1997. 352 с.
6. Станкевич М.Є. Українське художнє дерево XVI–XX століття : Національна академія наук України. Інститут народознавства : Львів, 2002. 480 с.
7. Цицак Б. Дипломна робота. Скриня «Ритми весни». Кафедра декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2017р. 39 с.
8. Слижук М. Дипломна робота. Винний набір «Буковинське суцвіття». Кафедра декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2017. 40 с.
9. Одрехівський Р. В. Різьбярство Лемківщини. Від давнини до сьогодення : Видавництво «Сполом». Львів, 1998. 262 с. ISBN 966-7445-00-3
10. Станкевич М.Є. Українське художнє дерево XVI–XX століття. Національна академія наук України. Інститут народознавства. Львів: Афіша, 2002. 479 с.
11. Плоске різьблення в Україні : http://yezerskiy.blogspot.com/2014/11/blog-post_8.html
12. Оршанський Л. В., Криванчик Р.Ф. Технологія художньої обробки деревини : навчальний посібник для студентів педагогічно-навчальних закладів. Видавництво «Коло», Дрогобич, 2001. 228 с.
13. Юрченко І. Гуцульська різьба. *Візуально-морфологічні закономірності орнаменту: теорія і практика* : монографія. Видавництво Львівської політехніки. Львів : 2011. 368 с.
14. Юрченко І.А. Проблема втілення національних традицій в сучасній дизайн-освіті : Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції «Проблеми художньої та дизайнерської освіти». Харків, 2001. С. 14–16.
15. Юрченко І.А. Шляхи становлення національних традицій в сучасному дизайні із досвіду викладання курсу «Основи формотворення» : навч. посібн. (Частина I). Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : 36. наук праць за ред. Єрмакова С.С. Харків, ХДАДМ, 2002. С. 57–63.
16. Юрченко І.А. Шляхи становлення національних традицій в сучасному дизайні із досвіду викладання курсу «Основи формотворення» (Ч. II). *Теорія і практика матеріально-художньої культури* : І електронна наукова конф. Харків : ХДАЖМ, 2002. С. 73–84.
17. Юрченко І.А. Проблеми національних традицій в сучасній дизайн діяльності. Видавництво «Мистецтвознавство 01». *Науковий збірник Спілки критиків та істориків мистецтва*. 2002 р. Львів : С. 141–152.
18. Мирослав Радиш. Художнє дерево. Альбом ілюстрацій. Частина перша: автор-упорядник Молинь В. Львів, 88 с.

REFERENCES

1. Budzan A. (1960) Rizba po derevu v Zakhidnykh oblastiakh Ukrainy [Wood carving in the Western regions of Ukraine] K., Akademiia Nauk Ukrainskoi RSR. K., Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. 137. [in Ukrainian].
2. Orshanskyi L., Andriiuk P. (2002) Osnovy hutsulskoho khudozhnoho derevoobrobnyctva [Basics of Hutsul artistic woodworking] Vydavnytstvo Pysanyi kamin. Written Stone publishing house. 236. [in Ukrainian].
3. Kurylych M. (2001) Hutsulskiy ornament [Hutsul ornament] K. LK Meiker, UVT. – K. LK Maker, UVC. 122. [in Ukrainian].
4. Tymkiv B., Kavas K. (1995) Vyhotovlennia khudozhnikh vyrobiv z dereva [Production of art products from wood] Vydavnytstvo «Svit». Svit Publishing House. 177. [in Ukrainian].
5. Shukhevych V. (1997) Hutsulshchyna [Hutsulshchyna] Chastyna I-II / Reprintovane vydannia 1899. Part I-II / Reprinted edition of 1899. 352. [in Ukrainian].

6. Stankevych M. (2002) *Ukrainske khudozhnie derevo XVI–XX stolittia* [Ukrainian artistic tree of the 16th–20th centuries] Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Instytut narodoznavstva. National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Ethnology. 480. [in Ukrainian].
7. Tsytsak B. (2017) *Dyplomna robota. Skrynia “Rytmy vesny”* [Thesis. Chest “Rhythms of Spring”] Kafedra dekoratyvno-prykladnoho ta obrazotvorchoho mystetstva Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha. – Department of decorative, applied and fine arts of the Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University. 39. [in Ukrainian].
8. Slyzhuk M. (2017) *Dyplomna robota. Vynnyi nabir «Bukovynske sutsvittia»* [Thesis. Wine set “Bukovynsky inflorescence”] Kafedra dekoratyvno-prykladnoho ta obrazotvorchoho mystetstva Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha. – Department of decorative, applied and fine arts of the Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University. 40. [in Ukrainian].
9. Odrekhivskiy R. (1998) *Rizbiarstvo Lemkivshchyny. Vid davnyy do sohodennia* [Carvings of Lemkivshchyna. From ancient times to the present] Vydavnytstvo «Spolom». – “Spolom” Publishing. 262. ISBN 966-7445-00-3. [in Ukrainian].
10. Stankevych M. (2002) *Ukrainske khudozhnie derevo XVI–XX stolittia* [Ukrainian artistic tree of the 16th–20th centuries] Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Instytut narodoznavstva. – National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Ethnology. 479. [in Ukrainian].
11. Ploske rizblennia v Ukraini [Flat carving in Ukraine] http://yezerskiy.blogspot.com/2014/11/blog-post_8.html
12. Orshanskyi L., Kryvanchyk R. (2001) *Tekhnolohiia khudozhnoi obrobky derevyny* [Technology of artistic processing of wood] Navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichno-navchalnykh zakladiv. Vydavnytstvo «Kolo». – Study guide for students of pedagogical and educational institutions. "Kolo" publishing. 228. [in Ukrainian].
13. Iurchenko I. (2011) *Hutsulska rizba. Vizualno-morfologichni zakonornosti ornamentu: teoriia i praktyka* [Hutsul carving. Visual and morphological regularities of ornament: theory and practice] monohrafiia. Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. – monograph. Lviv Polytechnic Publishing. 368. [in Ukrainian].
14. Iurchenko I. (2001) *Problema vtilennia natsionalnykh tradytsii v suchasniy dyzain-osviti* [The problem of implementing national traditions in modern design education] Materialy Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii «Problemy khudozhnoi ta dyzainerskoi osvity». – Materials of the All-Ukrainian Scientific and Methodological Conference “Problems of Art and Design Education”. 14-16. [in Ukrainian].
15. Iurchenko I. (2002) *Shliakhy stanovlennia natsionalnykh tradytsii v suchasnomu dyzaini iz dosvidu vykladannia kursu «Osnovy formotvorennia»* [Ways of formation of national traditions in modern design from the experience of teaching the course “Fundamentals of Forming”] navchalnyi posibnyk (Chastyina I). Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv: 36. Naukovykh prats za redaktsiieiu Yermakova S. – study guide (Part I). Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts: 36. Scientific papers edited by S. Yermakov. 57–63. [in Ukrainian].
16. Iurchenko I. (2002) *Shliakhy stanovlennia natsionalnykh tradytsii v suchasnomu dyzaini iz dosvidu vykladannia kursu «Osnovy formotvorennia» (Ch. II). Teoriia i praktyka materialno-khudozhnoi kultury* [Ways of formation of national traditions in modern design from the experience of teaching the course “Fundamentals of Forming” (Part II). Theory and practice of material and artistic culture] I elektronna naukova konferentsiia Kharkiv : KhDAZhM. – I electronic scientific conference/ Kharkiv : KhDAZhM. 73-84. [in Ukrainian].
17. Iurchenko I. (2002) *Problemy natsionalnykh tradytsii v suchasniy dyzain diialnosti* [Problems of national traditions in modern design activities] Vydavnytstvo “Mystetstvoznavstvo 01”. Naukovyi zbirnyk Spilky krytykiv ta istorykiv mystetstva. – “Mystetstvoznavstvo 01” publishing. Scientific collection of the Union of Art Critics and Historians. 141–152. [in Ukrainian].
18. Radysh M. *Khudozhnie derevo* [Artistic wood carving] Albom iliustratsii. Chastyina persha Avtor-uporiadnyk Molyn V. – An album of illustrations. Part one: Author-compiler Molin V. 88. [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Денис АХНОВСЬКИЙ, Роман ЛИТВИНЕНКО ВІДОБРАЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ДАВНЬОГО ЄГИПТУ НА ГРОШОВИХ ЗНАКАХ СВІТУ.....	4
Любов ГАЛУХА РОЗВИТОК ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ.....	12
Анатолій КАЛЯЄВ ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРОГРАМ ОНОВЛЕННЯ ПАРКУ ВЕРТОЛЬОТІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА (1999–2021 РР.).....	20
Сергій КУЦЕНКО, Зоя ВОЗНА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ TIMELINE JS ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ХРОНОЛОГІЧНИХ ЛІНІЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ.....	26

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Денис БОДНАР ЦИКЛ «ПИСАНКИ» ОЛЕКСАНДРА КОЗАРЕНКА КРИЗЬ ПРИЗМУ «КУЛЬТУРНОЇ ЗУСТРІЧІ» ОКСЦИДЕНТУ ТА ОРІЄНТУ	33
В'ячеслав БОЙКО, Євгеній ШИШЛЮК, Наталія БРЕЙ МИСТЕЦЬКИЙ АУКЦІОН ЯК ЗАСІБ КОНСОЛІДАЦІЇ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	39
Ірина БОНДАРЕНКО, Богдан БОНДАРЕНКО ЕКОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА (НА ПРИКЛАДІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗЕЛЕНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДИЗАЙН ТРАНСПОРТНИХ ЗУПИНОК).....	50
Світлана БОРИСОВА, Максим КОПОТІЛОВ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПРОЄКТУВАННІ АДВЕНТ-КАЛЕНДАРІВ.....	56
Олександр БРІЛЬ ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ІНТОНУВАННЯ ДОМРИСТА.....	62
Степан БУРАНИЧ, Олег СМОЛЯК МОНАРНІ ТА БІНАРНІ СКЛАДИ ТРАДИЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ АНСАМБЛІВ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ.....	67
Олександр ВАСИЛЬЄВ ЕВОЛЮЦІЯ ДИЗАЙНУ ЛОГОТИПІВ СВІТОВИХ ЛІДЕРІВ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ	74
Михайло ГОНЧАРОВ ФОЛЬКЛОРНІ ТРАДИЦІЇ ЯК ОСНОВА ТВОРЧОСТІ АНТОНІО ХОСЕ ТА АЛЬБЕРТО ХІНАСТЕРИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЇХНІХ СОНАТ ДЛЯ ГІТАРИ	82
Анжела ДЕНИСЕНКО, Оксана ПІДДУБНА, Гліб КУНИЦЯ РОЛЬ МИСТЕЦТВА У РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	88
Світлана ДОЛЕСКО, Ольга КОПЄВСЬКА ПРОЄКТ ПАВЛА МАКОВА «ФОНТАН ВИСНАЖЕННЯ. ВИСОКА ВОДА»	93
Алла ДЯЧЕНКО ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	100
Zhang YE NATURAL AND CHROMATIC HORN IN THE ORCHESTRAL MUSIC OF THE 19TH CENTURY.....	105

Андрій ЄРЬОМЕНКО, Олександр ГУБСЬКИЙ, Андрій ДУШНИЙ ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ АСПЕКТИ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО КЛАРНЕТОВОГО ВИКОНАВСТВА.....	110
Світлана КРИВУЦ ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДИЗАЙНУ АРТІНСТАЛЯЦІЙ В УМОВАХ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНЬО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СТУДІЇ ENESS).....	115
МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Sakinakhanim Khaliq ALIYEVA THE SPECIFICITY RETURN OF MYTH IN NEIL GAIMAN'S AND ADAM'S LITERARY ACTIVITY.....	122
Ірина БЕСТЮК «НЕСИ, МАШИНО, НАШ БУЙНИЙ СПІВ»: РАДІОГОЛОСИ В ЛІТЕРАТУРІ 1920–1930-Х РОКІВ.....	129
Наталя БУЛАВА ЕЛЕКТРОННЕ ТЕСТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНА СКЛАДОВА У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ.....	135
Наталія ГОНТАРЕНКО КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОНЯТТЄВОЇ СФЕРИ HUMAN LOCOMOTION: ПРОЦЕДУРА ДОБОРУ МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	145
Юлія ДАВИДЮК МЕТАФОРИ-ПЕРСОНІФІКАЦІЇ В ОПОВІДАННЯХ РЕЯ БРЕДБЕРІ.....	153
Nataliia DENYSOVA, Galyna TSAPRO WHEN 'ONLINE' LEADS THE WAY IN ACADEMIC DISCOURSE: A CORPUS-BASED STUDY OF COLLOCATIONS.....	158
Тетяна ЗЮЗЯ, Дмитро АНДРІАНОВ КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ АСПЕКТИ.....	165
Інна КІВЕНКО, Ольга МЕЛЬНИЧУК ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>REVENGE</i> (ПОМСТА) (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ).....	172
Chilla KIRALI, Enike NAD-KOLOZHVARI THE DIFFERENCE BETWEEN EFL STUDENTS' PREFERRED LEARNING STYLES AND EFL TEACHERS' PREFERRED TEACHING STYLES IN TRANSCARPATHTIA.....	177
Надія КІРНОСОВА ТЕМА СУБ'ЄКТНОСТІ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.....	183
Наталія КІЩЕНКО КРИТЕРІЇ ОСВОЄННЯ СУЧАСНИХ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ ЛІНГВІСТИЧНОМУ ПРОСТОРІ.....	189
Ольга КОБРИНЕЦЬ ГАСТРОНОМІЧНИЙ КОМПОНЕНТ «ЙОГУРТ» У ТУРЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ.....	194
Олена КОЛІНЬКО НОВЕЛА «ЦВІТ ЯБЛУНЬ» М. КОЦЮБІНСЬКОГО ЯК ДИСИПАТИВНИЙ ТЕКСТ.....	201
Марина КОЛІСНИК, Марія ТКАЧЕНКО ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ У РОМАНІ ГЕЛЕН ФІЛДІНГ «ЩОДЕННИК БРІДЖИТ ДЖОНС».....	208

ПЕДАГОГІКА

Ольга АМЕРІДЗЕ ФЕНОМЕН МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПОЛКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ІСПАНІЇ.....	214
Аліна БАЛИЦЬКА, Світлана МУКОМЕЛ, Олена КАРНАЦЬКА ВПЛИВ ДУХОВНОСТІ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ НА ЗМІЦНЕННЯ ЇХНЬОГО МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я.....	220
Ольга БЕЗКОРОВАЙНА ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬСЯ В ДИТЯЧИХ БУДИНКАХ СІМЕЙНОГО ТИПУ.....	226
Людмила БЕРЕЗОВСЬКА РОЗВИТОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ДОШКІЛЬНА ЛІНГВОДИДАКТИКА».....	232
Марія БІЛОКОПИТОВА, Карина ОСТРОВСЬКА ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ.....	238
Олександра ГОЛУБЕНКО ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ПОГЛЯДИ.....	242
Олена ГОРДІЄНКО ОЗНАЙОМЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ДЖЕРЕЛАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЇХ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	248
Алла ЗАЛІЗНЯК ВИКОРИСТАННЯ ФІЗКУЛЬТУРНОГО ОБЛАДНАННЯ ТА ІНВЕНТАРЮ В ОРГАНІЗАЦІЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ.....	255
Viktoriiа IVANENKO, Oksana SHCHERBA EFFECTIVENESS OF COMMUNICATIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION.....	261
Олена КВАС ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ	266
Марина КОЖОКАР, Андрій КОРОЛЯНЧУК, Вікторія ДМИТРІЄВА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	271
Анатолій КОРОТИЧ ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	276
Валерія ЛІХОШЕРСТОВА СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ВІДЕОМАТЕРІАЛАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ОНЛАЙН.....	284

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Лариса КУПЧИНСЬКА МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФРАНЦА ВИСПЯНСЬКОГО	289
Остап КУРИК СУХА РІЗЬБА ДЕРЕВ'ЯНИХ ВИРОБІВ В ТВОРЧИХ РОБОТАХ МАЙСТРІВ ТА СТУДЕНТІВ.....	296

CONTENTS

HISTORY

Denys AKHNOVSKYI, Roman LYTVYNENKO REPRESENTATION OF THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF ANCIENT EGYPT ON WORLD COINS.....	4
Liubov HALUKHA THE DEVELOPMENT OF HISTORICAL EDUCATION AS A FACTOR IN STABILIZING NATIONAL IDENTITY IN UKRAINE.....	12
Anatoliy KALYAYEV HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE ARMED FORCE'S HELICOPTERS FLEET UPGRADING PROGRAM OF THE REPUBLIC OF POLAND (1999–2021).....	20
Serhii KUTSENKO, Zoia VOZNA PECULIARITIES OF USING TIMELINE JS SERVICE TO CREATE INTERACTIVE CHRONOLOGICAL LINES IN HISTORY LESSONS.....	26

ART STUDIES

Denys BODNAR THE CYCLE “PYSANKY” BY OLEXANDR KOZARENKO THROUGH THE PRISM OF THE “CULTURAL ENCOUNTER” OF OCCIDENT AND ORIENTATION.....	33
Viacheslav BOIKO, Yevhenii SHYSHLIUK, Nataliia BREI ART AUCTION AS MEANS OF CONSOLIDATION DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	39
Iryna BONDARENKO, Bohdan BONDARENKO ECOLOGICAL APPROACH TO FORMING THE URBAN ENVIRONMENT (ON THE EXAMPLE OF INTRODUCING GREEN TECHNOLOGIES INTO THE DESIGN OF TRANSPORT STOPS).....	50
Svitlana BORYSOVA, Maksym KOPOTILOV CURRENT TRENDS IN ADVENT CALENDAR DESIGN.....	56
Oleksandr BRIL THE INFLUENCE OF MODERN TECHNOLOGIES ON THE INTONATION OF PERFORMER ON THE DOMRA.....	62
Stepan BURANICH, Oleh SMOLIAK MONADIC AND BINARY COMPOSITIONS OF TRADITIONAL INSTRUMENTAL ENSEMBLES IN WESTERN PODILLIA.....	67
Oleksandr VASYLIEV EVOLUTION OF LOGO DESIGN AMONG GLOBAL E-COMMERCE LEADERS.....	74
Mikhaylo HONCHAROV FOLK TRADITIONS AS THE BASIS OF THE CREATIVITY OF ANTONIO JOSE AND ALBERTO GINASTERA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THEIR GUITAR SONATAS.....	82
Anzhela DENYSENKO, Oksana PIDUBNA, Hlib KUNYTSIA THE ROLE OF ART IN THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE.....	88
Svitlana DOLESKO, Olha KOPIIEVSKA PAVLO MAKOV'S PROJECT “FOUNTAIN OF EXHAUSTION. HIGH WATER”.....	93
Alla DYACHENKO FORMATION OF THE METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH AT THE MODERN STAGE.....	100

Zhang YE NATURAL AND CHROMATIC HORN IN THE ORCHESTRAL MUSIC OF THE 19TH CENTURY.....	105
Andrii YEROMENKO, Oleksandr HUBSKYI, Andriy DUSHNIY GENRE-STYLE ASPECTS OF WESTERN EUROPEAN CLARINET PERFORMANCE.....	110
Svitlana KRYVUTS INTERACTIVE TECHNOLOGIES AS A MEANS OF FORMING THE DESIGN OF ART INSTALLATIONS IN PUBLIC SPACE (ON THE EXAMPLE OF THE WORK OF THE ART AND TECHNOLOGY STUDIO ENESS).....	115
LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES	
Sakinakhanim Khaliq ALIYEVA THE SPECIFICITY RETURN OF MYTH IN NEIL GAIMAN'S AND ADAM'S LITERARY ACTIVITY.....	122
Iryna BESTIUK "BRING, MACHINE, OUR BIG SINGING": RADIOVOICES IN THE LITERATURE OF THE 1920S–1930S.....	129
Natalia BULAVA ELECTRONIC TESTING AS AN EFFECTIVE COMPONENT IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....	135
Nataliya GONTARENKO CONCEPTUAL MODELING OF THE HUMAN LOCOMOTION DOMAIN: PROCEDURE FOR DATASET SELECTION	145
Yuliya DAVYDYUK METAPHORS-PERSONIFICATIONS IN RAY BRADBURY'S SHORT STORIES.....	153
Nataliia DENYSOVA, Galyna TSAPRO WHEN 'ONLINE' LEADS THE WAY IN ACADEMIC DISCOURSE: A CORPUS-BASED STUDY OF COLLOCATIONS.....	158
Tetiana ZIUZIA, Dmytro ANDRIANOV CLASSIFICATION OF KOREAN IDIOMS: STRUCTURAL-SEMANTIC AND TRANSLATION STUDIES ASPECTS.....	165
Inna KIVENKO, Olha MELNYCHUK REALIZATION PECULIARITIES OF THE CONCEPT OF REVENGE (BASED ON THE ENGLISH FICTION).....	172
Chilla KIRALI, Enike NAD-KOLOZHVARI THE DIFFERENCE BETWEEN EFL STUDENTS' PREFERRED LEARNING STYLES AND EFL TEACHERS' PREFERRED TEACHING STYLES IN TRANSCARPATHIA.....	177
Nadiia KIRNOSOVA THE THEME OF FEMALE SUBJECTIVITY IN CHINESE AND UKRAINIAN LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY.....	183
Nataliia KISHCHENKO CRITERIA FOR MASTERING MODERN CYBERNEOLOGISMS IN THE MODERN LINGUISTIC SPACE.....	189
Olga KOBRYNETS THE GASTRONOMIC COMPONENT "YOGURT" IN TURKISH PAREMIA.....	194
Olena KOLINKO THE NOVEL "APPLE BLOSSOM" BY M. KOCYUBINSKY AS A DISSIPATIVE TEXT.....	201
Maryna KOLISNYK, Maria TKACHENKO SPECIFICS OF TRANSLATING REALITIES IN HELEN FIELDING'S "BRIDGET JONES'S DIARY".....	208

PEDAGOGY

Olha AMERIDZE PHENOMENON OF MULTICULTURAL EDUCATION AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF THE STUDENT'S POLYCULTURAL PERSONALITY IN SPAIN.....	214
Alina BALITSKA, Svitlana MUKOMEL, Olena KARNATSKA THE INFLUENCE OF SPIRITUALITY OF MEDICAL PROFESSIONALS ON THE STRENGTHENING OF THEIR MENTAL HEALTH.....	220
Olga BEZKOROVAYNA FORMATION OF FAMILY VALUES IN ADOLESCENT CHILDREN BROUGHT UP IN FAMILY-TYPE CHILDREN'S HOMES.....	226
Liudmyla BEREZOVSKA DEVELOPMENT OF MEDIA LITERACY IN FUTURE EDUCATORS IN THE PROCESS OF STUDYING THE ACADEMIC DISCIPLINE "PRESCHOOL LINGUODIDACTICS".....	232
Mariia BILOKOPYTOVA, Karyna OSTROVSKA USE OF THE PROJECT APPROACH IN TEACHING ENGLISH TO UNIVERSITY STUDENTS.....	238
Oleksandra HOLUBENKO PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHER TRAINING FOR INCLUSIVE EDUCATION: THEORETICAL AND PRACTICAL PERSPECTIVES.....	242
Olena HORDIENKO FAMILIARITY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS WITH THE SOURCES OF UKRAINIAN PHRASEOLOGY IN THE PROCESS OF FORMING THEIR RHETORICAL COMPETENCE AT THE UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES UNDER PROFESSIONAL DIRECTION.....	248
Alla ZALIZNYAK USE OF PHYSICAL EQUIPMENT AND INVENTORY IN THE ORGANIZATION OF CHILDREN'S MOVEMENT ACTIVITY.....	255
Viktorii Ivanenko, Oksana SHCHERBA EFFECTIVENESS OF COMMUNICATIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION.....	261
Olena KVAS PECULIARITIES OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES OF OUR TIME.....	266
Maryna KOZHOKAR, Andrii KOROLIANCHUK, Viktorii DMYTRIIEVA PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING A VALUE ATTITUDE TO HEALTH IN STUDENTS BY MEANS OF PHYSICAL CULTURE.....	271
Anatolii KOROTYCH PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE TRAINING OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS FOR INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITIES.....	276
Valerii LIKHOSHERSTOVA WAYS OF WORKING WITH VIDEO MATERIALS IN ONLINE ENGLISH CLASSES.....	284

ART STUDIES

Larysa KUPCHYNSKA LITTLE-KNOWN PAGES OF THE CREATIVE ACTIVITY OF FRANZ WYSPIANSKI.....	289
Ostap KURYK DRY CARVING OF WOODEN PRODUCTS IN THE CREATIVE WORKS OF MASTERS AND STUDENTS.....	296

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES**

**ВИПУСК 81. ТОМ 1
ISSUE 81. VOLUME 1**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 09.12.2024 р. Підписано до друку 27.12.2024.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 36,27. Зам. № 0125/014. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.